DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

TB 908 (489) Bid
1842. Bd. 15.

84-1-15.

Bidrag

til

Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand

i

oeconomisk Henseende.

Foranstaltet, efter Kgl. Befaling, ved Landhusholdningsselskabet.

Femtende Stykke,

Thisted Amt.

Ved

C. Diorup,
Provst og Sognepræst.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

1842.

INDUSTRI-FORENINGEN I KJØBENHAVN

Thisted Amt.

Beskrevet,

efter Opfordring af det Kgl. Landhusholdnings-Selskab,

af

C. Diorup,
Provst, og Sognepræst i Thorup.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. D. Qvist, Bog- og Nodetrykker,
Badstuestræde Nr. 124.

1842.

Tabtes Blut.

Novelle.

Forerindring.

En uheldig Stjerne synes at have hvilet over dette Amts Beskrivelse, hvorved den saalænge er bleven forsinket og næsten kommer til at slutte den Samling, som nu haves for hele Jylland og Øerne. Først havde det Kongelige Landhusholdnings-Selskabs Secretair, fra hvis Haand flere andre Amters Beskrivelse haves, paatænkt Udarbeidelsen ogsaa af dette Amts, i hvilket Øiemed han bereiste det alt i Sommeren 1827; men den lange Frastand og de mange adspredende Forretninger hindrede den ovede Haand i at udføre det paatænkte Hverv; hans Optegnelser fra den Tid, som velvilligen bleve mig overladte, skylder jeg mangt et oplysende Vink, mangen interessant Skildring. Senere blev det overdraget Hr. Steenstrup, da Sognepræst til Hillerslev og Aaastrup Menigheder i dette Amt; men han blev kort efter forflyttet herfra til Viborg Stift, hvorved han for en Tid maatte opsætte dette Arbeide, og Døden bortrykkede ham faa Aar efter, inden han vel blev færdig med at bereise Amtet. Da var det, at Selskabet beærede mig med sin Tillid og overdrog til mig at ordne og fuldende dette Værk, hvormed Flere havde begyndt; det fremlægges herved for Publicum, som har at bedømme, hvorvidt det er lykkedes mig lidet, eller ei.

Da jeg til Bearbeidelse havde modtaget de Materialier, som vare indsamlede til Oplysning for Thisted Amt, ansaae jeg det for nødvendigt, selv at bereise hele Amtet, for at undersøge dets nuværende Tilstand, sammenligne den med de ældre Skildringer, og saaledes prøve og bedømme Alt, førend jeg nedskrev det paa Andres Auctoritet. Derved satte jeg mig i Forbindelse, baade mundtlig og skriftlig, med mange erfarne og dygtige Mænd, saavel i, som udenfor Amtet, hvem jeg oftere under Beskrivelsen har havt Leilighed til at nævne, og alle disse, geistlige og verdslige Embedsmænd, Proprietairer og andre Landmænd, der med redebon Velvillie meddeelte mig de forønskede Oplysninger, med hjertelig Gjæstfrihed kom mig imøde paa mine Vandringer, skylder jeg min oprigtige Tak, som jeg her anseer det for min Pligt at aflægge. At navngive dem Alle paa dette Sted, tillader Rummet ei, og Beskrivelsen vil i det Følgende nærmere vise, hvilke de fornemmeligen ere.

Egne Vanskeligheder har Udarbeidelsen af denne Beskrivelse ført med sig; thi dette Amt er et af dem her i Landet, der har den videste Udstrækning, og dets enkelte Dele ere af den meest forskjellige Beskaffenhed, med Hensyn til Jordbund og øvrige Localiteter, saavelsom til Dyrkningsmaade, Fremskridt i Agriculturen m. m., saa at den Skildring, der passer paa eet Sted, ei gjælder om et andet. Det befinder sig i det Hele i en Overgangsperiode, hvori de nyere Principer have begyndt at yttre

sig, men ei endnu antaget noget fast Præg, og det har derfor i Meget oftere været Theorier, som kunde opstilles, end Erfaringssætninger, om hvis gavnlige Virkninger man i denne Egn og under dette Klima har kunnet fremstille overbevisende Slutninger for den, der er hildet af Fordomme mod det Nye. De Indberetninger, som vare indsendte til Selskabet, og som ellers kunde lægges til Grund for Udarbeidelsen, vare saa forældede, at, hvad der da gjaldt om Amtets Beskaffenhed, ei kunde passe paa Nutiden; og det var ei altid saa let at faae de Oplysninger indhentede, som til en sandru Skildring af Tilstanden maatte være nødvendige; derfor er den ei heller altid saa fuldstændig og omfattende, som jeg kunde have ønsket. Saaledes maa jeg ogsaa bede mig bedømt med overbærende Skaansel, om dette Arbeide, hvis Ufuldkommenheder Ingen bedre kan bemærke, end jeg selv føler det, ei i Alt maa svare til Alles billige Fordringer. Oftere har jeg, ved Udarbeidelsen af en saa mangesidig Beskrivelse, maattet vove mig ind paa et Gebeet, hvor jeg ei ret følte mig hjemme, og den Indviede vil sikkert deri træffe paa mange Mangler og Ufuldkommenheder; men til en nøiagtig og omfattende Chorographi ansaae jeg det for uundgaaeligt, heri at prøve mine ringe Kræfter, og jeg kan kun til Undskyldning for det Mangelfulde anføre, at jeg er mig bevidst, ei at have skaanet mig for noget Arbeide eller nogen Umag, for at faae den saa nøiagtig, som det var mig muligt; forsætlige Forvanskninger eller urigtige Angivelser veed jeg mig fri for.

Ogsaa maa jeg beklage, at Udgivelsen af denne Bog har medtaget længere Tid, end man kunde ønske; thi en saadan Beskrivelse kan ei i længere Tid være træffende, og det gjælder endnu mere om dette Amt, hvor Alt er i Overgang, og Agriculturens Fremskridt ere i deres Barndom, saa at, hvad der passer iaar, maaskee adaare ikke længere er gjældende. Eet Aar er nu alt henrundet, siden Manuskriptet hertil blev indsendt til Selskabets Bedømmelse, og Udgivelsen deraf er ved uventede Omstændigheder bleven forsinket, tildeels og ved Forfatterens længere Frastand. Til Oplysning maa jeg og bemærke, at jeg, imedens jeg udarbeidede Bogen, endnu var Sognepræst i Hassing og Villerslev i det sydlige Thy, hvorfra jeg i Mellemtiden er forflyttet til mit nuværende Embede i samme Amt.

Endelig maa jeg bede undskylde de mange Trykfeil, som ville findes, en Følge af, at jeg ei selv, som saa langt fjernet fra Trykkestedet, har kunnet besørge Correcturen. Endeel af dem ere bemærkede i Trykfeilslisten, men flere mindre betydelige ere tillige indløbne, navnligen med Hensyn til Interpunction og Orthographi, hvori Correcteuren ei stedse har hyldet de samme Regler, som Forfatteren. Dette bedes tilskrevet, hvad der ellers maaskee vilde synes at være Ucorrekthed af Forfatteren, naar ei samme Skrivemaade overalt er fulgt. Saaledes træffes: Produkter og Producter; Kreature og Kreaturer; Menneskerne og Menneskene; Opdrætten og Opdrættet; Vilsund og Vilssund m. fl.; den først anførte Skrivemaade vedkjender Forfatteren sig.

Thorup Præstegaard, den 31te August 1842.

C. Djurup.

Indhold.

		Side
	Thisted Amt	1.
1.	Jordernes Beskaffenhed	57.
2.	Om Kilder, Aaer og Bække, Indsøer, disses Udtørring, Vandmassens Til- eller Aftagen	157.
3.	Klimatet	175.
4.	Udskiftning. Udparcellering. Dennes Følger	194.
5.	Dyrkningsmaade. Brak. Vexeldrift. Varigt Græsland	226.
6.	Sommerstaldfodring	290.
7.	Gjødningsmidler	298.
8.	Hornqvæget som Arbeidsdyr	319.
9.	Agerdyrkningsredskaber	323.
10.	Raae Jorder og deres Opdyrkning	333.
11.	Omsorg for Saasæd	345.
12.	De forskjellige Sædarter, Foder- og Handelsplanter	352.
13.	Sygdomme hos Kornet	369.
14.	Reglerne for Kornets Modenhed	373.
15.	Kornvarernes Beskaffenhed, Rensning, Tørring og videre Forædling	376.
16.	Producternes Afsætning	381.
17.	Markfred. Hegn	404.
18.	Qvægavlen	411.
19.	Hesteavl	426.
20.	Faareavl. Svin	433.

21. Havedyrkning . . . . . 441.
22. Skov. Sluttede Plantninger. Tørvemoser . . . . . 448.
23. Huusfliden . . . . . 459.
24. Udmærkede Agerdyrkere . . . . . 466.
25. Landoeconomisk Selskab . . . . . 471.
26. Eiendommenes Priis. Arbeidsløn. Vinæringsveie udenfor Agerbruget . . . . . 473.
27. Hvilke Dele af Landbruget fortjene, efter Local- og Tidsomstændigheder, især Anbefaling? . . . . . 492.
28. Særegenheder, for andre Egne til Exempel eller Advarsel . 496.
29. Hvad ansees i Almindelighed for at kunne gavne Egnen med fortrinligt Hensyn til dens Localitet? . . . . . 499.

Thisted Amt

ligger imellem 56° 35′ og 57° 10′ nordlig Brede og fra 3° 11′ til 4° 23′ vestlig Længde fra Kjøbenhavns Meridian. Det grændser imod Vesten og Norden til Vesterhavet, imod Osten til Hjørring Amt og Liimfjorden og imod Sønden til Liimfjorden og Ringkjøbing Amt, hvorfra det saakaldte Pælebige midt paa Landtungen imellem Havet og Fjorden adskiller det; men, undtages den smalle Landstrimmel af c. ¾ Miils Længde imellem Pælediget og Agger Canal, hvorpaa Levningerne af Thybo-Ron By og Toftegaardene ligge, og som endnu høre under dette Amt, er det paa de 3 Sider ganske omflydt af Havet og Fjorden og danner nu en Halvø, som er landfast imod Nordost med Hjørring Amt i en Brede af næsten 3 Miil, og i Forening med Vendsyssel udgjør det nu en Ø. Dets Længde fra Hjørring Amts Grændse til dets sydligste Punkt ved Ottesund er 13 Miil, og dets Brede imellem Havet og Fjorden fra ½ til 3 Miil. Den største Brede er fra Roshagen i Hansted Sogn, hvorom Vesterhavet dreier imod Norden, til Malle i Sennels Sogn, 3 Miil, den mindste Brede fra Bulbjerg til Han-Veilen, ½ Miil. Den Deel af Thy, som ligger Sønden for Thisted, holder en jevn Brede fra 2 til 2½ Miil. Man kan derunder adskille trende Hoveddele: 1) Vesterhan-Herred med tilhørende Halvø Hannæs, som begrændses imod Osten af Bygholms- og Han-Veilen, imod Vesten af Vesløs Veile (saa kaldes de Bugter af Liimfjorden, som her strække sig ind i Landet imod Havet indtil 1½ Miils Længde og ¼ til ½ Miils Brede med saa flakt Vand, at der paa flere Steder kan kjøres over, naar ei Høivande hindre Passagen, og i det Øiemed ere de sikkre Overkjørselssteder betegnede med høie Steen, som til Mærke ere nedsatte der i Vandet, da Farten derover ellers vilde være

farlig formedelst de dybe Huller og Qvægsandet, som forefindes der i Mængde). Denne Deel er nærmest beslægtet med det tilgrændsende Vendsyssel, i Henseende til Folkeslag, Jordbund m. m.; 2) **Thy** eller **Thyland**, som i en Strækning af 9½ Miil, fra Nødbro, hvor det støder til Hanherred, til den sydligste Grændse, indbefatter den største Deel af Amtet. Hertil hører Halvøen Thyholm, som kun er landfast med det øvrige Thy ved den smalle Landstrimmel, kaldet Dravet, der nu ved Stormflod, siden Havets Gjennembrud ved Agger, overskylles af Fjorden; 3) **Mors**, den største af Øerne i Limfjorden, 5 Miil lang og 1½ til 2 Miil bred. Dertil høre de to smaae Øer: Agerø, som ved en Veile er adskilt fra Karby Sogn, hvortil den hører, og Jegindø, der i verdslig Henseende hører til Mors, men i geistlig Henseende ligger under Refs Herred i Thy.

Thisted Amt indbefatter, siden 21de Juni 1794: 1) en Deel af det forrige Aastrup Amt, nemlig Vesterhan-Herred; 2) Ørum Amt, som udgjorde den nordlige Deel af Thy, og hvorunder Thisted hørte; 3) Vestervig Amt, der bestod af det sydlige Thy; og 4) Dueholm Amt, som strakte sig over Mors. Denne Ø var *), ifølge „Danske Atlas", før Reformationen en geistlig Forlehning, som havde Navn af Provsti og strakte sig tillige over Hanherred. Efter Reformationen var Mors et kongeligt Lehn under Dueholm Kloster, hvor Lehnsmændene boede; men efter Souveraíniteten, 1660, blev det et kongeligt Amt, kaldet Dueholm Amt. **Arent Berentsen** siger om Mors i sin Beskrivelse, kaldet „Dannemarks og Norges frugtbare Herlighed", 1. B. S. 165: „Dette Land, saavidt den geistlige Jurisdiction anlanger, følger Vendelbo-Stift, men al verdslig og Herreds Tingenes Høihed og Herlighed henhører under Halds Slots Lehn, som er i Ommersyssel i Viborg Stift, alligevel at samme Land tvende smaae egne Lehne haver, nemlig Dueholms Kloster og Lundsgaard" (Herregaarden Lund).

Nu udgjør det, som bekjendt, eet Amtmandskab, eet Amtstuedistrict, 4 verdslige Jurisdictioner, 4 Provstier, een Landvæsenscommission, 2 Tiendecommissioner; det har 2 Kjøbstæder, 7 Herreder, 45 Pastorater og 94 Landsbysogne, saaledes fordeelte:

---

*) v. Provst Schades Beskrivelse over Øen Mors, 1811, Side 80.

Herredernes Navne.		Pastorater.	Landsbysogne.
	Vesterhan	5	12
Thy	Hillerslev	6	13
	Hundborg	6	10
	Hassing	8	15
	Refs	6	13
Mors	Nørre	7	15
	Sønder	7	16

Desuden er Thisted Kjøbstad, hvor Amtmanden og Amtsforvalteren boe, med sit Landsogn i Hundborg Herred, og Nykjøbing Kjøbstad med sit Landsogn i Sønder-Herred paa Mors. Skræm Sogn er endvidere Anner med Hjortdal til Kollerup i Vesterhan-Herred, men ligger i Østerhan-Herred i Hjørring Amt, og det hører saaledes ei herhid. Baade i geistlig og verdslig Henseende er Østerhan-Herred forenet med Vesterhan-Herred under samme Provst og Herredsfoged, men ligger under Hjørring Amt.

Efter Justitsraad S. Bruuns statistiske Tabeller af 1822 indtager Thisted Amt et Fladerum af 30,1553 geographiske □ Miil; men, som man seer af det statistiske Tabelværk (2det Hefte VII), er den af ham anvendte Beregning ei saa fuldkommen nøiagtig, da han har beregnet en geographisk □ Miil til 10,032 Tdr. Land geometrisk Maal, altsaa en geographisk Miil til omtrent 11,851 Alen. Antages derimod, efter de nyere Grademaalinger, en geographisk Miil for at være 11,804,6 danske Alen, da bliver saaledes Amtets Fladeindhold noget større. Justitsraad Bruun har i de nævnte Tabeller efter de anstillede Beregninger opgivet Amtets samtlige Areal saaledes:

Plovland	178,595	Tdr. Land	=	61,42 pCt.
Hedeland	56,630	—	=	19,48 —
Flyvesand	30,725	—	=	10,57 —
Moser og Eng	17,355	—	=	5,97 —
Skovplan	42	—	=	0,01 —
Søplan	7,416	—	=	2,55 —
	Ialt 290,763	Tdr. Land *)	=	100 pCt.

*) Dersom Justitsraad Bruun, som anført efter det statistiske Tabelværk, har beregnet en geographisk □ Miil til 10,032 Tdr. Land,

Regnes nu en geographisk Miil for at være 11,804,6 danske Alen, komme omtrent 9,953 Tdr. Land paa een geographisk □ Miil, og det her efter Bruun anførte samtlige Areal udgjør saaledes: 29,2136 □ Miil. Men efter det stat. Tabelværk (2det Hefte VIII) er Arealet i Thisted Amt, efter Fradrag af Søplanen, 295,101 Tdr. Land, som efter samme Beregning udgjør: 29,6495 □ Miil, og, tillægges den ovenfor anførte Søplan, udkomme 30,293 □ Miil, hvilket Fladeindhold igjen nærmer sig mere det af Just. Bruun antagne, hvorfor vi vel i det Følgende ville kunne retteste ansætte Amtets Størrelse til 30 □ Miil, uden at den ubetydelige Brøk, som skulde fradrages eller tillægges, eftersom det regnedes uden eller med Søplanen, vil kunne have nogen mærkelig Indflydelse paa de siden udledte Resultater.

Det Forhold i Arealet, som efter Bruuns Beregning fandt Sted i 1822, kan dog ei nu antages at være det rette, da i det siden forløbne Tidsrum flere hundrede Tønder Land af Hede, Mose og Klitstrækninger ere opdyrkede til Plovland og maatte henregnes dertil; men der mangler Oplysning om, hvormeget det beløber sig til.

Amtets 30 □ Miil ere i Landets ældre Matrikul skyldsatte for 14,798 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr. $1\frac{3}{20}$ Alb. Hartkorn (ifølge det stat. Tabelværk), hvoraf 14,637 Tdr. Hartkorn Ager og Eng (1805 udgjorde, ifølge Begtrups Beskrivelse, Ager og Engs Hartkornet

---

maatte Amtets samtlige Areal, anslaaet til 30,1553 □ Miil, udgjøre 302,518 Tdr. Land. Efter det af ham anførte Areal kommer derimod paa en geogr. □ Miil 9,690 Tdr. Land, og saaledes ogsaa i de øvrige Amter, efter de af ham anførte Beregninger, nærmer det sig mere eller mindre til 10,000 Tdr. Land paa en □ Miil, men overstiger ei dette Tal. Da det er mig ubekjendt, hvilken Beregningsmaade Just. Bruun har fulgt, og hvorledes det stat. Tabelværks Commission er kommen til det anførte Resultat, og jeg ingen anden Beregning har eller kjender over Arealet af dette Amt, hvormed jeg kunde sammenligne Bruuns; saa seer jeg mig ei istand til at afgjøre, hvori Grunden til denne Uovereensstemmelse ligger. Muligt han, foruden det anførte Areal, har tillagt visse pCt. for Byggepladse, Veie o. desl., og derved faaet et større Antal Qvadratmiil.

Forfatteren.

14,660. 6. 3. $1\frac{4}{5}$.), som ved den nye Matrikul bliver nedsat til 13,719 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb. Det er saaledes fordeelt:

Ager og Eng. . privil. 1,246. 4. = = uprivil. 13,390. 3. 3. =
Molleskyld . . . — 29. 5. 1. 2. — 132. 2. 2. 2.
Skovskyld gives ikke i dette Amt.

Fra Amtstuen er Amtets samtlige Hartkorn opgivet at være saaledes fordeelt:

	Ager og Eng.				Molleskyld.			
	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.
1) Fri Hovedgaardstart . .	650	6	3	1	28	=	=	2
2) Præstegaardsjorder . . .	394	4	=	2	=	4	3	=
3) Degnejorder	6	6	=	2	=	=	=	=
4) Kjobstadjorder	145	=	2	=	=	=	=	=
5) Forhen umatrikulerede Jorder, som efter Forordn. 15. April 1818 § 3 ere satte i Hartkorn . . .	24	3	=	$2\frac{3}{4}$	=	=	=	=
6) Contribuabelt Hartkorn (derunder ufri Hovedgaardstart)	13,415	2	3	$1\frac{2}{5}$	133	7	=	2
7) Endeel Hartkorn, som efter særskilte Resolutioner er udgaaet, idet Skatterne ere eftergivne, formedelst indtruffen Skade paa Jorderne ved Sandflugt, Oversvømmelse m. v. .	48	2	2	$2\frac{1}{2}$	=	=	=	=
8) Bro-Hartkorn	21	6	=	=	=	=	=	=
9) Fiskeri-Hartkorn, 30 Tdr., er anført under fri Hovedgaardstart af Vestervig.								
Summa	14,707	=	1	$2\frac{13}{20}$	162	4	=	1

Dette stemmer saaledes ikke ganske med Hartkornet i det stat. Tabelværk, selv naar det under Nr. 5 og 7 anførte Hartkorn fradrages, som heraf kan sees ei at være medregnet i det nævnte Værk, der vel maa antages for den rette Norm derfor.

Ager og Engs Hartkornet er saaledes fordeelt iblandt Amtets forskjellige Herreder og Kjobstæder:

	Privilegeret.				Uprivilegeret.			
	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.
Vesterhan-Herred	104	6	1	2	1,839	=	2	1
Hillersley —	96	4	1	2	1,691	6	3	1
Hundborg —	121	=	3	2	1 340	6	3	$1\frac{1}{2}$
Hassing —	202	6	1	2	1,763	=	=	$2\frac{1}{2}$
Refs —	169	4	=	1	2,760	3	3	$\frac{1}{2}$
Nørre —	118	=	1	2	1,964	5	2	=
Sønder —	288	4	3	1	2,030	3	3	$2\frac{1}{2}$
Hartkornet for Landet	1101	3	2	=	13,390	3	3	=
Thisted Kjobstad 98. 3. 1. 1.								
Nykjobing . . . 46. 5. = 2.								
for Kjobstæderne	145	=	2	=				
Hele Amtets Hartkorn af Ager og Eng	1246	4	=	=	13,390	3	3	=

Aagaard har i sin Beskrivelse over Thy 1802 angivet Størrelsen af denne Deel af Amtet til omtrent 18 □ Miil; Provst Schade i den for nævnte Beskrivelse over Mors har beregnet denne Des Størrelse til $6\frac{1}{2}$ □ Miil, og der blive saaledes tilbage for Vesterhan-Herred omtrent $5\frac{1}{2}$ □ Miil. Amtets samtlige Hartkorn af Ager og Eng udgjorde 14,636. 7. 3., som, lige fordeelt over hele Amtet, vilde blive næsten 488 Tdr. Hartkorn paa een □ Miil; men efter foregaaende Tabel vil det sees, at:

Efter den gamle Matrikul har:	som er paa 1 □ Miil c.		eller i Forhold til Middeltallet
Vesterhan-Herred 1,943. 7. = = , . . .	353 Tdr. Hrtk.	. . .	÷ 135
Thy . . . . . 8,244. 4. 3. $1\frac{1}{2}$. . .	460 —	— . . .	÷ 28
Mors . . . . . 4,448. 3. 3. $1\frac{1}{2}$. . .	684 —	— . . .	+ 196
Efter den nye Matrikul bliver Middeltallet af Hartkorn paa 1 □ Miil 457 Tdr., og da faaer:			
Vesterhan-Herred 1,423. 7. = $1\frac{3}{4}$. . .	259 —	— . . .	÷ 198
Thy . . . . . 8,198. 6. 1. $1\frac{1}{2}$. . .	455 —	— . . .	÷ 2
Mors . . . . . 4,096. 7. 3. $\frac{1}{4}$. . .	630 —	— . . .	+ 173

Heraf kan da og nærmere sees det omtrentlige Forhold, hvori Amtets forskjellige Dele staae til hverandre, idet Vesterhan-Herred med sine store Klitstrækninger og Moser har langt mindre Hartkorn, end det efter Middeltallet burde have, imedens Mors, hvor næsten Alt er

under Ploven, har langt mere, og Thy, hvor der vel findes endeel Klitter og Heder, men og en betydelig Deel frugtbare Jorder, nærmer sig Middel-Forholdet; og ved den nye Matrikul bliver det rette Forhold iblandt Amtets Provindser, med Hensyn til deres naturlige Værd, endnu mere udjevnet. Ville vi efter det Foranførte forsøge at udtrykke dette Forhold procentviis, da kommer der efter den ældre Matrikul paa Vesterhan-Herred kun 0,24 pCt., imedens der paa Thy kommer 0,30 og paa Mors 0,46; ja efter den nye Matrikul kommer der endog paa Vesterhan-Herred kun 0,19, imedens Thy faaer 0,34 og Mors 0,47.

Efter det stat. Tabelværk (2det Hefte VIII) gaaer der paa hver Tønde Hartkorn Ager og Eng i dette Amt 20,2 Tønder Land, og det kan saaledes i Frugtbarhed ei maale sig med nogen af Øerne, imedens det her i Nørre-Jylland blot staaer tilbage for Aarhuus Amt, der kun har 14,0 Tdr. Land pr. Tde. Hartkorn, og Randers Amt, der har 16,9 Tdr. Land. Sammenlignes ved Amtets forskjellige Provindser Arealet med Hartkornet, saavel efter den gamle, som efter den nye Matrikul, saa vil der sees at gaae paa een Tde. Hartkorn i:

Vesterhan-H. efter den ældre M.	28	Tdr. Land, og efter den nye M.	38	Tdr.
Thy	22	— —	. . . . .	22	—
Mors	15	— —	. . . . .	16	—

og der sees da deraf, at Mors, næstefter Aarhuus Amt, bliver Nørre-Jyllands frugtbareste Provinds, imedens Vesterhan-Herred ved den nye Matrikul kommer til at nærme sig Landets ringeste Amt, Ringkjøbing, hvor der gaae 39,0 Tdr. Land paa een Tde. Hartkorn.

See vi hen til Plovlandet, der for dette Amt, som anført, af Bruun er opgivet at være 178,595 Tdr. Land, da kunne vi sikkert, uden at træde det Virkelige for nær, antage, at det siden den Tid ved Opdyrkning er forøget saameget, at det med et rundt Tal kan ansættes nu til 180,000 Tdr. Land. Ville vi fordele dette lige paa hele Amtet, kommer der paa 1 □ Miil 6000 Tdr., og altsaa vilde der tilfalde Vesterhan-Herred 33,000 Tdr., Thy 108,000 Tdr. og Mors 39,000 Tdr. Plovland, som, fordeelt efter Hartkornet, vilde udgjøre for 1 Tde. Hartkorn i:

Vesterhan-H. efter den ældre M. 17 Tdr., efter den nye M. 23 Tdr.
Thy . . . . . 13 — . . . . . 13 —
Mors . . . . . 9 — . . . . . 9½ —

Dog dette stemmer hidtil mindre nøie med det virkelige Forhold, da, som der siden vil blive viist, Vesterhan-Herred er den Deel af Amtet, hvori der oprindeligt gives mindst Agerland pr. Tde. Hartkorn, imedens det har de uhyre Kjærstrækninger, som endnu ei i nogen betydelig Grad almindeligt ere bragte under Ploven; men, naar dette efterhaanden skeer, vil Misforholdet mere jevnes. Der falder saaledes mere Agerland paa Amtets øvrige Dele, hvilket især vil falde Thy til Gode, da Mors i det Hele neppe har over 10 Tdr. Agerland pr. Tde. Hartkorn, hvilket og stemmer med det Forhold, som Schade i sin Beskrivelse over Mors (S. 99) antager imellem dyrket og uopdyrket Jord der paa Øen, som 3 : 1. Skal nu, efter den nye Matrikul, 1 Tde. Hartkorn indbefatte 5¼ Tdr. Land boniteret Jord, saa vilde Mors, naar vi blot tage Hensyn til Agerjorden, faae en Middeltaxt af 13; men tages, som vel rettere, dens hele Areal, faaer den Middeltaxten 7⅝, imedens Vesterhan-Herred kun faaer 3¼.

Da der i dette Amt ingen Arvefæstere gives, hvilket her i Landet er egent for Thisted Amt og Møen, er Hartkornet fordeelt imellem Selveiere og Livsfæstere, efter Tabelværket, i følgende Forhold:

Hovedgaarde	5,8 pCt.
Selveiergods	77,4 —
Fæstegods	15,8 —
Kjøbstadjorder	1,0 —
	100 pCt.

og der sees tillige, at, næstefter Ringkjøbing Amt, hvor Selveiergodset udgjør 88,0 pCt. og Fæstegodset 5,0 pCt., har dette Amt det meste Selveiergods, og, hvis Arvefæstegods snarere sættes i Classe med Selveiergods, hvormed det har meest Lighed, end med Fæstegods, staaer kun tillige Ribe Amt heri over dette, da hint saa har 85,4 pCt. Selveiergods og Arvefæstegods og kun 9,3 pCt. Fæstegods.

Hartkornet findes endvidere saaledes fordeelt iblandt Steder af forskjellig Art og Størrelse:

2 Kjøbstæder med . . . . . 115 Tdr. = Skp. Hrtk.
38 Hovedgaarde med . . . . . 854 — 7 — —
2,574 Steder over 1 Td. Hrtk. } Selveier-
2,664 — under — — } gods med 11,324 — 6 — —
438 — over — — } Fæstegods
399 — under — — } med . . . 2,312 — 3 — —
11,637 Tdr. = Skp. Hrtk.

Deraf 692 Tdr. Hrtk. hoverifrit, Ager og Eng.
1,620 — — hoverigjørende,
1,098 jordløse Huse.

Paa Landet bliver der saaledes i Amtet 6,113 Steder med Jord,
1,098 — uden —
Jalt 7,111 Steder.

Det bliver da kun 11,06 pCt. af Amtets Hartkorn, som endnu staaer under Hoveriets Aag.

Af Hovedgaardene ere:
8 complette med . . . . . 288 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn
11 ucomplette med fri Hovedgaards-
taxts Rettighed . . . . . 232 — 4 — —
19 uprivilegerede . . . . . 334 — 1 — —

De ere, ifølge Tabelværket, saaledes fordeelte i de forskjellige Herreder:

	Hovedgaarde.								
	Complette.			Ucomplette med fri Hovedgaardstaxts Rettighed.			Uprivilegerede.		
	Antal.	Hartkorn.		Antal.	Hartkorn.		Antal.	Hartkorn	
	Stkr.	Tdr.	Skpr.	Stkr.	Tdr.	Skpr.	Stkr.	Tdr.	Skp
Vesterhan-Herred	1	57	2	=	=	=	2	28	6
Hillerslev —	=	=	=	1	25	2	5	82	3
Hundborg —	=	=	=	2	25	7	2	18	7
Hassing —	1	41	4	3	63	1	2	30	7
Refs —	=	=	=	2	59	1	2	42	4
Nørre —	2	53	6	=	=	=	3	72	=
Sønder —	4	135	6	3	59	1	3	58	6
Hele Amtet	8	288	2	11	232	4	19	334	1

Der sees heraf, at de fleste Hovedgaarde findes paa Mors, hvorimod Thy har mistet en stor Deel af de adelige Herresæder, hvormed det i Middelalderen florerede, og af dem, der endnu have beholdt Navn af Hovedgaarde tilbage, ere mange komne over i Almuens Hænder og af Størrelse og Udseende sunkne ned til blotte Bondergaarde.

Det vil, til Sammenligning af Amtets forskjellige Herreder, være af Interesse at see, hvorledes Hartkornet er deri fordeelt imellem de større og mindre Steder, og, ville vi deri følge den Beregning, som er brugt i det stat. Tabelværk, hvor Stederne ere fordeelte i forskjellige Classer, eftersom de have 8, 4, 2, 1 Tde. Hartkorn, eller derunder, da kommer der paa:

Vesterhan-Herred:

3 Hovedg. med Gjensl. Hrtk.	28	Tdr.	5	Skp.,	som bliver c. 4,5 pCt.
31 Gaarde	9	—	5	—	15,3 —
148 —	5	—	6	—	42,3 —
155 —	2	—	6	—	22,3 —
111 —	1	—	3	—	7,9 —
478 Huse	=	—	2½	—	7,7 —
156 jordløse Huse: = 1: 6,9.					
1,082 Steder.					

Hillerslev-Herred:

6 Hovedg. med Gjensl. Hrtk.	17	Tdr.	7½	Skp.,	som bliver c. 6,0 pCt.
14 Gaarde	10	—	7	—	8,5 —
133 —	5	—	4	—	41,2 —
162 —	2	—	7	—	26,3 —
120 —	1	—	4	—	9,9 —
501 Huse	=	—	2¼	—	8,1 —
114 jordløse Huse: = 1: 9,2.					
1,050 Steder.					

Hundborg-Herred:

4 Hovedg. med Gjensl. Hrtk.	11	Tdr.	1½	Skp.,	som bliver c. 3,1 pCt.
36 Gaarde	10	—	2	—	25,2 —
92 —	5	—	5	—	35,5 —
132 Steder.					

132 Steder.

101 Gaarde med Gjenf. Hrtk. 2 Tdr. 6 Skpr., som bliver 19,1 pCt.
83 — . . . . . 1 — $3\frac{3}{4}$ — . . . . . 8,3 —
356 Huse . . . . . = — 3 — . . . . . 8,8 —
48 jordløse Huse: = 1: 15,0.

720 Steder.

Hasfing-Herred:

6 Hovedg. med Gjenf. Hrtk. 22 Tdr. 5 Skpr., som bliver c. 6,9 pCt.
24 Gaarde . . . . . 10 — 2 — . . . . . 12,4 —
159 — . . . . . 5 — 4 — . . . . . 44,1 —
132 — . . . . . 2 — 7 — . . . . . 19,6 —
110 — . . . . . 1 — 3 — . . . . . 8,1 —
434 Huse . . . . . = — 3 — . . . . . 8,9 —
118 jordløse Huse: = 1: 8,3

983 Steder.

Refs-Herred:

4 Hovedg. med Gjenf. Hrtk. 25 Tdr. 3 Skp., som bliver c. 3,5 pCt.
42 Gaarde . . . . . 11 — 4 — . . . . . 16,5 —
248 — . . . . . 5 — 4 — . . . . . 46,5 —
217 — . . . . . 3 — $\frac{1}{2}$ — . . . . . 22,7 —
92 — . . . . . 1 — $1\frac{1}{2}$ — . . . . . 4,2 —
601 Huse . . . . . = — $2\frac{1}{2}$ — . . . . . 6,6 —
235 jordløse Huse: = 1: 6,1.

1,439 Steder.

Nørre-Herred:

5 Hovedg. med Gjenf. Hrtk. 25 Tdr. 1 Skpe., som bliver c. 6,0 pCt.
50 Gaarde . . . . . 10 — = — . . . . . 23,9 —
185 — . . . . . 6 — = — . . . . . 52,8 —
46 — . . . . . 2 — $7\frac{1}{2}$ — . . . . . 6,5 —
70 — . . . . . 1 — 2 — . . . . . 4,3 —
323 Huse . . . . . = — $3\frac{1}{3}$ — . . . . . 6,5 —
180 jordløse Huse: = 1: 1,8.

859 Steder.

Sønder-Herred:

10 Hovedg. med Gjenf. Hrtk. 25 Tdr. 3 Skp., som bliver c. 10,9 pCt.
38 Gaarde . . . . . 10 — 5 — . . . . . 17,4 —
191 — . . . . . 5 — 6 — . . . . . 47,5 —
103 — . . . . . 2 — 6 — . . . . . 12,3 —
119 — . . . . . 1 — 2 — . . . . . 6,5 —
370 Huse . . . . . = — $2\frac{3}{4}$ — . . . . . 5,4 —
217 jordløse Huse: = 1 : 4,4.

1,078 Steder.

Der komme da paa hele Amtet: 3,050 Gaarde eller omtrent 42,30 pCt., 3,063 Huse med Jord o: 42,48 pCt., og 1,098 Huse uden Jord o: 15,22 pCt. og, fordeelte efter Størrelsen:

38 Hovedg. med Gjenf. Hrtk. 22 Tdr. 4 Skpr., som bliver c. 5,8 pCt.
235 Gaarde . . . . . 10 — 3 — . . . . . 16,7 —
1,156 — . . . . . 5 — 5 — . . . . . 44,5 —
916 — . . . . . 2 — 7 — . . . . . 18,2 —
705 — . . . . . 1 — 3 — . . . . . 6,6 —
3,063 Huse . . . . . = — $2\frac{3}{4}$ — . . . . . 7,2 —
6,113 Steder . . . . . 2 Tdr. 3 Skpr. . . . . 99,0 pCt.

Ville vi derefter nærmere tage Hensyn til Forholdet imellem Hovedgaarde, Selveiere og Livsfæstere i de forskjellige Herreder, da see vi, at der findes i:

Vesterhan-Herred:

3 Hovedg. med 86 Tdr. = Skpr. Hrtk., som bliver omtrent 4,4 pCt.
762 Selveiere . 1,399 — = — — . . . . . 72,0 —
161 Fæstere . 458 — 7 — — . . . . . 23,6 —
926 Jordbr. med 1,943 Tdr. 7 Skpr. Hrtk.,
som efter Gjennemsnit bliver til enhver Jordbruger 2 Tdr. 1 Skpe. Hartkorn.

Hillerslev-Herred:

6 Hovedg. med 107 Tdr. 5 Skpr. Hrtk., som bliver omtrent 6,0 pCt.
920 Selveiere. 1,677 — 2 — — . . . . . 93,8 —
10 Fæstere . . 3 — 4 — — . . . . . 0,2 —
936 Jordbr. med 1,788 Tdr. 3 Skpr. Hrtk.,
som efter Gjenf. bliver til enhver Jordbruger 1 Tde. $7\frac{1}{4}$ Skp. Hrtk.

Hundborg-Herred:

4 Hovedg. med 44 Tdr. 6 Skpr. Hrtk., som bliver omtrent 3,1 pCt.
658 Selveiere . 1,403 — 4 — — . . . . . 96,0 —
10 Fæstere . . 13 — 6 — — . . . . . 0,9 —
672 Jordbr. med 1,462 Tdr. - Skpr. Hrtk.,
som efter Gjennemsnit bliver til enhver Jordbruger 2 Tdr. 1½ Skp. Hartkorn.

Hasing-Herred:

6 Hovedg. med 135 Tdr. 4 Skpr. Hrtk., som bliver omtrent 6,9 pCt.
743 Selveiere 1,550 — - — — . . . . . 78,8 —
116 Fæstere . . 280 — 3 — — . . . . . 14,3 —
865 Jordbr. med 1,965 Tdr. 7 Skpr. Hrtk.,
som efter Gjennemsnit bliver til enhver Jordbruger 2 Tdr. 2½ Skp. Hartkorn.

Refs-Herred:

4 Hovedg. med 101 Tdr. 5 Skpr. Hrtk., som bliver omtrent 3,5 pCt.
1,174 Selveiere 2,808 — 3 — — . . . . . 95,8 —
26 Fæstere . 20 — - — — . . . . . 0,7 —
1,204 Jordb. med 2,930 Tdr. - Skpr. Hrtk.
som efter Gjennemsnit bliver til enhver Jordbruger 2 Tdr. 3½ Skp. Hartkorn.

Nørre-Herred:

5 Hovedg. med 125 Tdr. 6 Skpr. Hrtk., som bliver omtrent 6,0 pCt.
454 Selveiere 1,221 — 3 — — . . . . . 58,7 —
220 Fæstere . 735 — 5 — — . . . . . 35,3 —
679 Jordbr. med 2,082 Tdr. 6 Skpr. Hrtk.,
som efter Gjennemsnit bliver til enhver Jordbruger 3 Tdr. ½ Skp. Hartkorn.

Sønder-Herred:

10 Hovedg. med 253 Tdr. 5 Skpr. Hrtk., som bliver omtrent 10,9 pCt.
527 Selveiere 1,265 — 2 — — . . . . . 54,6 —
294 Fæstere . 800 — 2 — — . . . . . 34,5 —
831 Jordb. med 2,319 Tdr. 1 Skp. Hrtk.,
som efter Gjennemsnit bliver til enhver Jordbruger 2 Tdr. 6¼ Skp. Hartkorn.

Det største Middeltals Hartkorn falder saaledes paa Nørre-Herred, hvor der findes en stor Mængde store Gaarde fra 10 indtil 20 Tdr. Hartkorn, men deres Antal kan ikke sees af Tabelværket; det mindste tilfalder Hillerslev-Herred, hvor der i Forhold gives en stor Mængde Smaahuse og Boelssteder.

Naar endelig Hovedgaarde og Selveiere forenes til een Classe, saa staae de efter Hartkornet i følgende Forhold til Fæsterne i de forskjellige Herreder:

	Selveiergods.		Fæstegods.		
I Vesterhan-H.	1485 Tdr. = Skpr. :		458 Tdr. 7 Skpr.	=	100 : 30,9
I Hillerslev-H.	1784 — 7 — :		3 — 4 —	=	100 : 0,2
I Hundborg-H.	1448 — 2 — :		13 — 6 —	=	100 : 0,9
I Hassing-H.	1685 — 4 — :		280 — 3 —	=	100 : 16,6
I Refs-H. . .	2910 — = — :		20 — = —	=	100 : 0,7
I Nørre-H. .	1347 — 1 — :		735 — 5 —	=	100 : 54,6
I Sønder-H.	1518 — 7 — :		800 — 2 —	=	100 : 53,3
I hele Amtet	12,179 Tdr. 5 Skpr. :		2312 Tdr. 3 Skpr.	=	100 : 19,3

Det største Herred er da Refs, det mindste Hundborg, og mindst Fæstegods findes i Hillerslev, Refs og Hundborg Herreder, som en naturlig Følge af, at der ingen complette Hovedgaarde ere eller have været siden Begyndelsen af dette Aarhundrede; og i disse Herreder findes derfor ei heller hoverigjørende Fæstegods, med Undtagelse af lidt Strøgods i Vestervig Sogn i Refs-Herred. Det hoverifrie Fæstegods forholder sig saaledes til det hoverigjørende i de forskjellige Herreder, hvori dette findes:

	hoverifrit:		hoverigjørende:		
Vesterhan-Herred	233 Tdr. 1 Skp. :		225 Tdr. 6 Skpr.	=	100 : 96,9
Hassing —	64 — = — :		216 — 3 —	=	29,6 : 100
Refs —	6 — = — :		14 — = —	=	42,9 : 100
Nørre —	116 — 2 — :		619 — 3 —	=	18,8 : 100
Sønder —	255 — 3 — :		544 — 7 —	=	46,9 : 100

Ville vi nærmere fremstille Forholdet imellem Selveiergodset og Fæstegodset i dette Amt, og dertil tage for os den Beregning, som er opstillet derover amtviis i Tabelværket, da see vi, at i Thisted Amt kommer der for hver 1000 Tdr. Hartkorn af enhver Classe:

	Selveiergods.		Fæstegods.	
	Steder.	Td. Hrtk.	Steder.	Td. Htk.
Steder med 8 Tdr. Hrtk. og derover	18	med 188.	15	med 137.
— fra 8 indtil 4 Tdr. Hrtk. incl.	77	— 434.	121	— 689.
— fra 4 — 2 — —	74	— 215.	31	— 94.
— fra 2 — 1 — —	58	— 80.	23	— 30.
— under 1 Tde. Hartkorn og Huse med Jord, men uden Hrtk.	236	— 83.	172	— 50.
Huse uden Jord	90	— =	33	— =
	553 paa 1000.		395 paa 1000.	

Heraf kan da udledes, hvor betydeligt Fæstegodsets Overgang til Selveiendom i dette Amt har bidraget til Familiernes Formering og Eiendommenes Udstykning; thi de større Gaardes Antal er formindsket, de mindre Gaardes og især Husenes Antal formeret, idet der paa 1000 Tdr. Hartkorn af Selveiergodset komme 158 Steder flere, end paa Fæstegodset. Heri overgaaes dette Amt kun af Veile Amt, hvor Selveiergodset endog har 246 Steder flere paa 1000 Tdr. Hartkorn, end Fæstegodset, og hvor især Gaardenes Størrelse er saa betydeligt formindsket, idet der Gaardene under 4 Tdr. Hartkorn staae i Forhold til Gaardene paa 4 Tdr. Hartkorn og derover, som 100 : 40. Der har og Udstykningen bidraget saa betydeligt til Selveierhusenes Formerelse, og dog staaer dette, som i Frugtbarhed, saa og i Velstand, over de fleste af Nørre-Jyllands Amter. I Ringkjøbing, som i Ribe Amt, i hvilke Selveiendom meest er udbredt, har den derimod mere bidraget til Husenes Forøgelse, end til Formindskelse i Gaardenes Størrelse, og i Ribe Amt, der har det største Antal Steder paa hver 1000 Tdr. Hartkorn, er det især Husene med Jord og uden Jord, hvis Antal i saa høi Grad er forøget; men der er det især paa Fæstegodset, at dette finder Sted, skjøndt der findes saa ubetydeligt Fæstegods. Husene ere da ventelig paa mange Steder komne tilbage under Fæste, imedens Gaardene ere solgte, og Leie af Huse paa langt Aarmaal er sat i Classe med Fæste. Deraf maa det og forklares, at, imedens i Thisted Amt Selveiendom saa betydeligt har forøget Stedernes Antal, synes det Modsatte at finde Sted i de fleste øvrige Amter, som og i hele Danmark; thi, især naar Selveiergods og Arvefæstegods forenes, seer man, at der i hele

Landet derpaa komme 11 Steder færre, end paa Fæstegodset, og i Hjørring Amt endog 195. Men, ved at betragte blot Forholdene imellem Gaardene eller Stederne paa 1 Td. Hartkorn og derover, kommer man til et andet Resultat, da derved, i Gjennemsnit for hele Danmark, komme 73 Gaarde flere paa Selveier- end paa Fæstegodset, idet de større Gaardes Antal er formindsket, de mindre Gaardes betydeligt forøget, hvilket vi især saae at finde Sted i Veile Amt, og det er fornemmeligen af Huse med og uden Jord, hvoraf saa mange flere falde paa Fæstegodset. Som Tabelværket oplyser det, kommer det deels af, at Husenes Antal ved Hovedgaardene maa forøges, naar Gaardene sælges derfra, uden at Hovedgaardene tillige udstykkes, deels af, at mange Leiehuse paa langt Aarmaal optælles med under Fæstegodset, og det bliver da en naturlig Følge, at, jo mere Selveiendom fremmes, desto mere vil og Husenes, især Fæste- og Leiehusenes Antal forøges, og det desto mere, jo høiere Agriculturen stiger, da derved udfordres flere Hænder, og Accordarbeidere søges, som især kunne findes i Husene. Derfor har og Veile Amt, med sin høiere Cultur, et forholdsmæssigt større Antal Huse, uden at Velstanden derved bliver trykket.

See vi nu hen til Thisted Amt, da findes deri, som viist, Forholdet afvigende fra det almindelige, idet vel Antallet af Gaarde over 4 Tdr. Hartkorn er betydeligt formindsket, men og, ei blot de mindre Gaarde, men især Husene ere i høi Grad formerede paa Selveiergodset, fremfor paa Fæstegodset, og Stedernes samlede Antal saa meget større paa hiint, end paa dette. Grunden dertil ligger deels i, at Hovedgaardene ei havde eller have den Størrelse i dette Amt, som i de fleste andre (Gjennemsnits-Hartkornet for Hovedgaardene i dette Amt er kun 22 Tdr. 4 Skpr., imedens det for hele Landet er 44 Tdr. 4 Skpr., altsaa næsten det dobbelte); deels, at snart efter Godsets Salg fulgte ved de fleste Hovedgaarde disses Udstykning, saa at de ei behøvede Personalets Forøgelse, og for dette Oprettelse af Huse; deels, at Agriculturen endnu staaer, som siden skal vises, paa et lavere Trin i dette Amt, saa at Husenes Formerelse ei derved er bleven nødvendig; deels endelig, at Leie paa Livstid eller længere Aarmaal ei endnu almindeligen finder Sted i dette Amt, men kun som Undtagelse paa enkelte Steder, f. Ex. i

Østerasfels Sogn paa Mors, hvor dog disse Huse, som der sees af Tabelværket, ere henregnede til Selveier- og ei til Fæstegodset*); og denne Eludering af Loven, som Forordningen af 3die December 1819 gjør paa en Maade nødvendig, kan derfor kun siges endnu at være i sin Barndom i dette Amt.

Førend vi forlade denne Sammenstilling af Hartkornets Fordeling i de forskjellige Classer og imellem det forskjellige Gods i dette Amt, i Forhold til hele Landet og dets øvrige Amter, ville vi endnu sammenholde Hillerslev-Herred, som det, hvori det mindste Fæstegods findes, med Nørre-Herred paa Mors, som har den største Andeel deri, for at see, hvorvidt de i Almindelighed opstillede Principer og de udledte Resultater ogsaa finde Sted i dette Amt efter dets indbyrdes Forhold, og vi ville da finde, at Gaardene med 4 Tdr. Hartkorn og derover i en endnu høiere Grad aftage, imedens Gaardene under 4 Tdr. Hartkorn og især Husene med Jord stærkt tiltage, hvor Selveiendom har udbredt sig, hvorimod de jordløse Huse især falde paa Fæstegodset. Det mindste Antal jordløse Huse findes i Hundborg-Herred, som ikke har andet Fæstegods, end Beneficiargods; men derimod har dette Herred det største Antal Huse med Jord, med det næststørste Gjennemsnits-Hartkorn. Forholdet imellem hine tvende Herreder vil nemlig findes at være følgende:

	Hillerslev-Herred.			Nørre-Herred.		
	Steder.	Td.	Hrtk.	Steder.	Td.	Htk.
Steder med 8 Tdr. Htk. og derover	8	med	90.	25	med	250.
— fra 8 indtil 4 Tdr. Hrtk. incl.	79	—	439.	95	—	570.
— —4 — 2 — —	96	—	280.	23	—	67.
— —2 — 1 — —	71	—	106.	36	—	45.
— under 1 Td. Hrtk. og Huse med Jord, men uden Hrtk.	298	—	85.	165	—	68.
Huse uden Jord	68	—	=	92	—	=
	620	med	1000.	436	med	1000.
	i Hillerslev-Herred.			i Nørre-Herred.		

*) Det synes deraf, som om forskjellige Principer heri ere fulgte i de forskjellige Amter, hvoraf maaskee og Uovereensstemmelsen for en Deel kan reise sig.

Det vil da af det Foregaaende vorde klart, at Selveiendom, som i dette Amt saa meget er fremmet, i høi Grad har bidraget til Udstykning og Folkemængdens Forøgelse, hvilket og i det Følgende nærmere vil sees. Hvilke Følger det i andre Henseender har havt for Amtet, vil siden videre blive betragtet.

Det tiendeydende Hartkorn stemmer i dette Amt, som i hele Landet, ei ganske med det uprivilegerede Hartkorn, da der er privilegeret Hartkorn, som er tiendepligtigt, og uprivilegeret, som er tiendefrit. I alle Herrederne ere de enkelte Tiender indbyrdes lidet forskjellige, og noget mindre, end det uprivilegerede Hartkorn. De findes i Tabelværket anførte og matriculerede, som følger:

Herrederne.	Kongetiendernes tiendeydende Hrtk.				Kongetiendernes matriculeret for				Kirketiendernes tiendeydende Hrtk.				Kirketiendernes matriculeret for				Præstetiendernes tiendeydende Hartkorn.			
	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tdr.	Skpr.	Fdkr.	Alb.
Vesterhan . .	1,806	6	1	2	290	4	=	=	1,807	=	2	2	315	4	=	=	1,806	=	2	2½
Hillerslev . .	1,545	2	3	= ½	359	5	1	1	1,545	1	3	1	359	5	1	1	1,549	4	3	=
Hundborg . .	1,300	1	2	= ½	271	=	=	=	1,300	2	1	1½	269	=	=	=	1,290	1	1	= ½
Hassing . . .	1,723	4	2	1	301	4	=	=	1,723	4	2	1	293	=	=	=	1,724	3	1	1½
Refs	2,730	5	1	2	360	1	=	=	2,730	6	1	=	362	3	=	=	2,724	6	=	=
Nørre	1,913	2	=	=	318	=	=	=	1,911	4	3	=	339	=	=	=	1,891	5	2	1
Sønder . . .	1,962	4	2	2	272	=	=	=	1,963	2	2	= ½	307	=	=	=	1,968	2	1	=
Thisted . . .	97	6	2	1	=	=	=	=	97	6	2	1	=	=	=	=	97	6	2	1
Nykjøbing . .	44	5	2	=	=	=	=	=	44	5	2	=	=	=	=	=	44	5	2	=
For hele Amtet	13124	7	2	=	2172	6	1	1	13124	3	=	1	2245	4	1	1	13097	4	=	= ½

Taxation til Bankhæftelsen udgjorde for Thisted Amt i Aaret 1837 for:

a) Jorderne	7,556,134	Rbd.	Sølv,
b) Tienderne	1,468,883	—	—
c) Bygningerne	350,799	—	—
og af den sidste Classe for Kjøbstæderne alene	134,399	—	—
nemlig: for Thisted	103,867	—	—
for Nykjøbing kun	30,532	—	—

Ved at sammenholde Banktaxationen for Jorderne med Ager og Engs Hartkornet og Arealet, faaer man et endnu paalideligere Begreb om dette Amts Værd og Frugtbarhed i Forhold til de øvrige, end af Hartkornets Fordeling og Arealet alene. Der sees da, at i Thisted Amt er en Tde. Hartkorn til Bankhæftelse taxeret til 516 Rbd., som bliver 26 Rbd. pr. Tde. Land, hvorved det i Værd kommer næst efter Aarhuus, Veile og Randers Amter; og, ville vi, ved at see hen til dette Amts enkelte Dele, lægge det Forhold til Grund, som vi forhen udledte (Side 7), da er i Vesterhan-Herred en Tde. Hartkorn kun taxeret til 383 Rbd., imedens den i Thy er ansat til 526 Rbd. og paa Mors endog til 527 Rbd., og en Tde. Land faaer da i Vesterhan-Herred kun en Værdi af 14 Rbd., imedens den i Thy stiger til 24 Rbd., paa Mors endog til 35 Rbd. Efter Arealet kommer Mors da til her i Nørre-Jylland at staae tilbage blot for Aarhuus Amt, hvor en Tde. Land er taxeret til 54 Rbd., imedens Vesterhan-Herred synker endog under Ringkjøbing Amt, der har den ringeste Værdi: 15 Rbd. pr. Tde. Land, hvilken Plads det sikkert og fortjener med sine uhyre Klitter og Kjærstrækninger.

Brand-Assurancesummen for Bygninger udgjorde den 31te Marts 1834:

for Landet	3,309,710	Rbd.	Sølv.
— Thisted	222,790	—	—
— Nykjøbing	107,290	—	—
for hele Amtet	3,639,790	Rbd.	Sølv.

I Thisted Amt forefandtes ved Folketællingen 1801 en Folkemængde af 30,032 Mennesker, 1834 ialt 43,171 Mennesker, og 1ste Februar 1840 ialt 44,696 Mennesker, hvis Fordeling paa de enkelte Sogne efterstaaende Tabel vil udvise:

Tabel

over Folkemængden i Thisted Amt.

A.

Summarisk Tabel over Folkemængden:

	1ste Februar 1840	18de Februar 1834.	1ste Februar 1801.	Tilvæxt fra 1801 til 1834.	
				Tal.	pCt.
Thisted Kjøbstad	1,814	1,599	1,068	531	49,72
Nykjøbing	1,168	1,097	651	446	68,51
Landdistrictet	41,714	40,475	28,313	12,162	42,96
Folkemgd. for Thisted Amt	44,696	43,171	30,032	13,139	43,75

B.

Folkemængden for Landet, herredsviis fremstillet:

	1ste Februar 1840.	18de Februar 1834.	1ste Februar 1801.	Tilvæxt fra 1801 til 1834.	
				Tal.	pCt.
Vesterhan-Herred	5,819	5,627	4,467	1,160	25,72
Hillerslev —	6,131	6,114	4,650	1,464	31,48
Hundborg —	4,429	4,306	3,271	1,035	31,62
Hassing —	5,842	5,580	3,884	1,696	43,67
Refs —	7,995	7,763	5,101	2,662	52,19
Nørre —	5,325	5,128	3,087	2,041	66,12
Sønder —	6,173	5,957	3,853	2,104	54,61
Landdistrictet	41,714	40,475	28,313	12,162	42,96
Kjøbstæderne	2,982	2,696	1,719	977	56,34
Hele Amtet	44,696	43,171	30,032	13,139	43,75

C.

Folkemængden for Landet, sogneviis fremstillet:

Sognene.	1ste Februar 1840.	18de Februar 1834.	1ste Februar 1801.	Tilvext fra 1801 til 1834. Tal.	pCt.
Vesterhan-Herred:					
Kollerup	568	581	461	120	26,03
Hjortdal	337	323	283	40	14,13
Kjettrup	572	545	416	129	31,01
Gjøttrup	498	473	426	47	11,03
Thorup	491	501	421	80	19,00
Kliim	568	519	425	94	22,12
Vuust	305	308	260	48	18,46
Tommerby	670	666	540	126	23,33
Lild	670	638	476	162	34,03
Oslos	566	540	384	156	40,62
Veslos	277	243	167	76	45,51
Arup	297	290	208	82	39,42
Hillerslev-Herred:					
Hundstrup	426	397	336	61	18,18
Østerild	652	632	442	190	42,99
Hjardemaal	490	534	410	124	30,25
Sennels	704	660	416	244	58,65
Hillerslev	979	1,001	684	317	46,32
Kaastrup	165	153	167	÷ 14	
Nærr	542	523	390	133	34,1
Hansted	233	147	124	23	18,55
Vigs	163	242	209	33	15,79
Nors	596	604	511	93	18,2
Tved	332	331	252	79	31,35
Vestervandet	712	729	575	154	26,79
Østervandet	167	161	134	27	20,15
Hundborg-Herred:					
Thisted Landsogn	275	257	241	16	6,64
Tilsted Sogn	241	243	210	33	15,71
Skinnerup	260	275	178	97	54,49
Skjoldborg	688	518	403	115	28,54
Kjallerup		152	74	78	105,41
Sørring	728	683	515	168	32,62
Thorsted	201	192	150	42	28,0
Vang	452	454	382	72	18,85
Hundborg	935	936	610	326	53,44

Sognene.	1ste Februar 1840.	18de Februar 1834.	1ste Februar 1801.	Tilvæxt fra 1801 til 1834.	
				Tal.	pCt.
Jannerup	184	162	165	÷ 3	
Nørhaa	465	434	343	91	26,53
Hasfing-Herred:					
Snedsted	901	826	505	321	63,56
Skyum	473	464	332	132	39,76
Hørdum	579	539	385	154	42,6
Harring	241	229	169	60	35,5
Stagstrup	672	655	467	188	40,26
Sønderhaa	419	420	318	102	32,08
Hørsted	178	181	121	60	49,59
Hvidberg	407	398	242	156	64,46
Drum	287	268	151	117	77,48
Lodberg	100	106	71	35	49,3
Vedsted	513	530	346	184	53,18
Grurup	268	221	156	65	41,67
Hasfing	233	222	189	33	17,46
Villerslev	343	343	287	56	19,51
Viisby	198	178	145	33	22,76
Refs-Herred:					
Heltborg	581	570	442	128	28,96
Vestervig	1,602	1,514	1,029	485	47,13
Agger	455	441	388	56	14,43
Helligsø	232	209	174	35	20,11
Gjettrup	384	366	255	111	43,53
Hurup	466	466	299	167	55,85
Boddum	335	335	223	112	50,22
Ydby	828	834	514	320	62,26
Hvidberg	1,408	1,383	772	611	79,02
Lyngs	393	411	234	177	75,64
Sondberg	492	469	259	210	81,08
Odby	456	440	307	133	43,32
Jegindø	363	322	205	117	57,07
Nørre-Herred:					
Dragstrup	275	241	196	45	22,96
Skallerup	269	266	157	109	69,46
Galtrup	379	367	191	176	92,15
Øster-Jølby	129	126	79	47	59,43
Solberg	477	461	215	246	114,49
Sundby	368	392	209	183	87,52

Sognene.	1ste Februar 1840.	18de Februar 1834.	1ste Februar 1801.	Tilvært fra 1801 til 1834.	
				Tal.	pCt.
Flade	488	460	250	210	84,0
Draaby	278	287	135	152	112,59
Seiersley	616	554	350	204	58,29
Eiersley	267	278	167	111	66,47
Jordsby	236	219	177	42	23,73
Alsted	306	292	209	83	39,71
Bjerby	297	291	176	115	65,34
Todse	597	589	370	219	59,19
Eersley	343	305	206	99	48,06
Sønder-Herred:					
Nykjøbing Landsogn . .	94	60	43	17	39,53
Lodderup Sogn	626	627	466	161	34,55
Elso	184	190	126	64	50,79
Lorsley	140	134	118	16	13,56
Ording	391	356	235	121	51,49
Oster-Assels	651	639	318	321	100,94
Vester-Assels	438	409	254	155	61,02
Veiersley	400	375	286	89	31,12
Blidstrup	174	165	104	61	58,65
Frosley	391	364	193	171	88,6
Mollerup	187	131	87	44	50,57
Karby	845	900	506	394	77,87
Hyidberg	459	443	320	123	38,44
Redsted	400	375	250	125	50,0
Tæbring	203	195	167	28	16,77
Outrup	370	386	251	135	53,78
Rakkeby	220	208	129	79	61,24

Anmærkning. I Folkemængden for 1801, saaledes som den findes anført i det statistiske Tabelværks 1ste Deel, har jeg truffet Uovereensstemmelse, idet der S. 37 staaer som Summer af Folkemængden for Thisted Amts Landdistrikt 28,288; men ved at sammentælle de enkelte Herreders Folkemængde (S. 31) udkommer, som her, 28,313, og de enkelte Herreders Folketal stemmer med den her i Tabel B foran fremstillede, hvilket udkommer ved at addere de enkelte Sognes Folkemængde. I det Hele stemme Tabellerne Nr. 4, hvor Folkemængden er anført amtsviis efter Alder m. m., ei med de foregaaende Nr. 3, eller med de efterfølgende Nr. 5, idet der, ved at sammenlægge Herredernes Folketal paa Nr. 3 for Østifternes Amter, med Und-

Bliver denne Folkemængde fordeelt paa Amtets 30 □ Miil, da udkommer der paa 1 □ Miil: uden Kjøbstæderne i Aaret 1801 kun 944 Mennesker, men 1834 en Folkemængde af 1,349 Mennesker, og i 1840 af 1,390 Mennesker; men, medtages Kjøbstæderne, da levede 1801 paa 1 □ Miil 1,001 Mennesker, 1834 ialt 1,439 og 1840 i det Hele 1,490 Mennesker. (Det statistiske Tabelværk har i Indledningen til 1ste Hefte Pag. IX en lidt mindre Folkemængde paa 1 □ Miil i dette Amt, hvis Fladeindhold i dets Beregninger altsaa er taget lidt større, end her.) I de 33 Aar fra 1801 til 1834 er saaledes Folkemængden i hele Amtet forøget med 13,139 Mennesker eller 43,15 pCt., som paa 1 □ Miil bliver uden Kjøbstæderne 405 Mennesker eller 42,90, og med Kjøbstæderne 438 Mennesker eller 43,16 pCt. *) Den aarlige Forøgelse bliver derefter for hele Amtet 398 eller 1,33 pCt., for Landet alene 363 eller 1,28 pCt., og for Kjøbstæderne 30 eller 1,75 pCt.

---

tagelse af Bornholm og Svendborg, og af Nørre-Jyllands Amter for Thisted og Ribe, ei udkommer det Folketal, som paa Nr. 4 er anført amtsviis, hvorfor og Folkemængden for hele Danmark er opgiven (S. 37) at være 924,974, som og udkommer paa Tab. 5 for de enkelte Stifter, imedens den paa Tab. 6 er opgiven at være 925,680, som stemmer med Angivelsen i Indledningen S. VII, og er den rette. Dette sees og ved at sammenholde Tab. 5 og 6, da de manglende 706 Mennesker udkomme, ved at sammenlægge de enkelte Stifter til Provindser paa Tabel 5, og sammenligne dem med Tabel 6. I Tabellerne Nr. 9, 10 og 11 over Folkemængden efter Næringsveie for 1834 er der og indløben en Feil, idet der heelt igjennem for Nørre-Jyllands Kjøbstæder ere anførte 10 flere, end der gives, hvilket paa Tabel 12 er rettet.

Forfatteren.

*) I Beregningen over Folkemængdens Forøgelse udtrykt i pCt., saavel for Amtet i det Hele, som for de enkelte Sogne, er taget Tidsrummet fra 1801 til 1834 hellere, end fra 1801 til 1840, da de mellemliggende 33 Aar synes et mere passende Tidsrum til denne Beregning, som nærmende sig $\frac{1}{3}$ Seculum, end de 39 Aar imellem 1801 og 1840, og derved kan der lettere anstilles Sammenligning imellem dette Amt og Landets øvrige Dele.

Forfatteren.

Det vil erfares deraf, at Populationens Forøgelse ei har været saa stærk forholdsviis i Tidsrummet fra 1834—1840, som i de foregaaende 33 Aar; thi imedens den i dette Amt i det sidstnævnte Tidsrum aarligen forøgedes med 398 Mennesker, ere der i de sidste 6 Aar kun tilkomne aarligen 254 Mennesker; og man vil see, at i adskillige af de Sogne, hvor Folkemængdens Forøgelse før var størst, har den i det sidste Tidsrum været mindst, ja er endog i nogle aftagen, saasom i Solberg og Karby paa Mors. Det kan maaskee og bestyrkes derved, at, imedens der, ifølge Indberetningerne til det statistiske Tabelværk, i Aaret 1837 bleve underviste i Amtets 126 Almueskoler 6,855 Børn, var deres Antal efter Gjennemsnit af de 5 foregaaende Aar 6,885 aarligen.

Ville vi derefter sammenligne dette Amt med hele Danmark og dets øvrige Amter, da ville vi af Tabelværket see, at Folkemængdens Forøgelse her langt overstiger den for hele Landet, som i samme Tidsrum kun udgjør 32,20 pCt., og af de enkelte Amter er Veile det eneste, hvor Folkeformerelsen har været større, saavel med, som uden Kjøbstæderne (nemlig 49,04 og 51,32 pCt.), da den tillige i Aarhuus Amt har været større med Kjøbstæderne (41,36 pCt.), men mindre, naar dets Kjøbstæder undtages (kun 40,50 pCt.).

Sees derimod hen til Antallet af Mennesker paa 1 □ Miil i Aaret 1834, kommer der et andet Resultat; thi det erfares da, at hele Danmark har en Folkemængde paa 1 □ Miil af 1,790 Mennesker, naar alle Kjøbstæder medregnes, og 1,422 Mennesker, naar de undtages. Det staaer da under Middeltallet af hele Landet. Af de enkelte Amter staaer det og deri tilbage for alle udenfor Nørrejylland, imedens det i denne Provinds kun overgaaes i det Hele af Aarhuus Amt. (Veile og Randers Amter staae kun foran, naar deres flere og større Kjøbstæder medregnes.) Derimod stiger Thisted Amts Folkemængde langt over Middeltallet for Nørrejylland, som kun har paa 1 □ Miil: med Kjøbstæderne 1,173, og uden disse 1,044 Mennesker.

Dog kunne vi ikke deraf endnu komme til et sikkert Resultat om Amtets Befolkning eller til den Slutning, at det hører til Landets rigere befolkede Dele; thi der maa bemærkes, at der i dette Amt gives store uopdyrkede Strækninger af Sandklitter langs med Havet,

af Moser og Kjær i Vesterhan-Herred, og af Hede, som endnu findes i store Strækninger, især midt i Thy. Af det Foregaaende vil det kunne sees, at den dyrkede Deel af Amtet kun forholder sig til den uopdyrkede = 100 : 64. Det er da ei at undre sig over, at dette Amt i det Hele i Folkemængde maa staae tilbage for dem i Landet, hvori næsten Alt er opdyrket.

Derfor ville vi, som forhen ved Bestemmelsen af Amtets Frugtbarhed efter Hartkorn og Areal, tage nærmere Hensyn til dets enkelte Dele efter deres forskjellige Størrelse, og da vil det erfares, at Folketallet var, med Undtagelse af Kjøbstæderne, i:

				Paa 1 □ Miil.	
	1801.	1834.	Forøgelse.	1801.	1834.
Vesterhan-Herred .	4,467	5,627	25,72	812	1,023
Thy	16,906	23,763	40,56	939	1,320
Mors	6,940	11,085	59,73	1,068	1,705 *)

Heraf erfares da, at Vesterhan-Herred i Folkemængde staaer tilbage for Nørrejyllands bedre, men endnu ovenfor Aalborg, Viborg, Ribe og Ringkjøbing Amter, i hvilket sidste der paa Landet kun leve 649 Mennesker paa 1 □ Miil; Thy synker under Amtets Middeltal; men Mors, hvor kun hidtil en Deel Hede, meest i Sønder-Herred, er uopdyrket, faaer 89 Mennesker paa 1 □ Miil flere, end Danmark i det Hele paa Landet, og staaer kun tilbage i Nørrejylland for det frugtbare og folkerige Aarhuus Amt.

Som Exempel paa Folkemængden i en enkelt Deel af Amtet, kan bemærkes, at Thyholm, der med underliggende Jegindø udgjør $1\frac{1}{16}$ □ Miil, har en Folkemængde af 3,025 Mennesker, som bliver 2,847 paa 1 □ Miil, hvorved den hæver sig over alle Danmarks Provindser og Amter; men der er det især de jordløse Huse og mindre Steder, som have bevirket denne store Folkemængde; thi der gives, med Hartkorn Ager og Eng 1,024. 2. 3. 2. (ansat ved den nye Matrikul til 1,034. = 1. $2\frac{3}{4}$.):

*) I Angivelsen af Folketallet for 1801 stemmer Aagaard i sin Beskrivelse over Thy, og Schade over Mors ei med Tabelværket, da hin har opgivet det for Thy, at have været 17,956 Sjele, denne for Mors 7,583 Personer.

1 Hovedg. med Gjenf. Hrtk.	29 Tdr.	4 Skpr.	som bliver c.	2,9 pCt.
8 Gaarde	10 —	$3\frac{1}{4}$ —	. . . . .	8,1 —
80 —	5 —	1 —	. . . . .	40,0 —
128 —	3 —	= —	. . . . .	37,5 —
29 —	1 —	3 —	. . . . .	3,9 —
205 Huse	= —	3 —	. . . . .	7,5 —
112 jordløse Huse				

563 Steder.

Størst har Tilvæxten i det nævnte Tidsrum været i Nørre-, mindst i Vesterhan-Herred, som en naturlig Følge af det Forhold, hvori de staae til hinanden, da hint er, som før viist, det frugtbareste og bedst opdyrkede, dette i alle Dele staaer langt tilbage for de andre.

Spørges der nu om, i hvilket Forhold Folkeformerelsen i dette Amt staaer paa Selveiergodset og Fæstegodset, da komme vi til det uventede Resultat, at den har været størst i Nørre-Herred, hvor der findes meest Fæstegods, imedens den, næstefter Vesterhan-Herred, har været mindst i Hillerslev-Herred, som har meest Selveiergods, skjøndt dette (v. Side 17) har 184 Steder flere paa 1,000 Tdr. Hartkorn, end hint. Det kunde da synes, som om de forhen udledede Resultater ei vare paalidelige. Men ville vi see hen til Nørre-Herred og deri nærmere betragte de enkelte Sogne, da vil det erfares, at det især er i de Sogne, hvori lidet eller intet Fæstegods findes, at Folkeformerelsen har været størst, saasom i Solberg og Sundby; skjøndt den næsten har været lige saa stor i andre Sogne, hvori der er meget Fæstegods endnu, saasom i Draaby.

Da Solberg og Sundby Pastorat i Nørre-Herred er det i Amtet, hvori Folkemængdens Formerelse i det nævnte Tidsrum har været størst, vil jeg til nærmere Oplysning om Aarsagen dertil anføre, hvad Sognepræsten der, Herr Provst Sørensen, har meddeelt mig derom:

„Hovedaarsagen til Folkemængdens mærkelige Forøgelse i dette Aarhundredes første 34 Aar i Solberg og Sundby Sogne er formeentlig jordløse Huses Opførelse og Udparcelleringer; i hvilken Formening jeg, i Henseende til førstnævnte Hovedaarsag, bestyrkes saavel derved, at i det Sogn, Solberg, i hvilket der er fleest jordløse Huse, har og Folkemængden formeret sig meest, som og derved, at

disse Huse ere, i det mindste for største Delen, opførte i de første 30 à 34 Aar i dette Seculum."

„Men, ligesom de jordløse Huse have bidraget til Populationens Forøgelse, saaledes have upaatvivleligen ogsaa Udparcelleringer været Anledning dertil. Vel ere ikke mange Eiendomme udstykkede, — saavidt jeg veed, 4 à 5 i hvert Sogn — men da Gaardene i dette Pastorat, fornemmelig i Sundby, ere og oprindelig have været store, og, da disse, i Forhold til deres Hartkorn, have temmelig stort Areal, kunne Parcellerne blive desflere. Saaledes er t. Ex. een Gaard i Sundby udstykket i 8 Parceller, 2 Gaarde i Solberg i 11 Parceller. Saavidt jeg ved Efterspørgsel har kunnet erfare, er i bemeldte Tid Familiernes Antal i Solberg forøget ved Udparcellering med omtrent 14, og i Sundby med omtrent 12. Antaget nu, hvad visnok er Sandheden temmelig nær, at der i samme Tidsrum er i Solberg tilkommet 20 jordløse Huse og i Sundby 12, saa er i nævnte Tid i førstanførte Sogn Familiernes Antal forøget med 34, og i sidstanførte med 24. Regner man nu 4 Mennesker paa hver Familie, saa er derved en ikke liden Formerelse foranlediget."

„Som Biaarsager regner jeg det noget forbedrede Agerbrug, som allerede kræver flere Tjenestefolk, især i disse Sogne, hvor Jorderne ere lerede, tunge og besværlige at dyrke. Jeg feiler vist ikke meget, naar jeg antager, at der nu paa hver af de store Gaarde, hvis Antal er omtrent 22 i begge Sogne, holdes 2 Tjenestefolk flere, end for 40 Aar siden. Hertil kommer ogsaa større Dødelighed forhen, end nu. Jeg har af Kirkebogen uddraget de Fødtes og Dødes Antal fra 1771—1800 begge incl., og fra 1801 til 1834 ligeledes begge incl., og der fundet følgende Forhold: i førstnævnte Tidsrum forholder sig i Solberg Sogn de Fødtes Antal aarlig til de Dødes, som $6\frac{29}{30}$ til $4\frac{14}{15}$ og i Sundby, som $5\frac{23}{30}$ til $4\frac{1}{30}$; og i sidstnævnte Tidsrum i Solberg aarlig, som $12\frac{7}{34}$ til $6\frac{13}{34}$ og i Sundby, som 9 til $5\frac{4}{17}$."

Anvendes nu dette paa den øvrige Deel af Herredet, da vil man let kunne forklare sig, hvorledes Folkeformerelsen der har været størst, skjøndt det har meest Fæstegods. Da der ingen Grund er til at antage, at de Fødtes Antal der har oversteget de Dødes i nogen mærkelig Grad fremfor i de øvrige Dele af Amtet, maa vel deels

de jordløse Huses Formerelse, som næst efter Sønder-Herred er størst i dette (i hint, som 1:4,4, i dette, som 1:4,8), antages som Hovedaarsagen til det ualmindelige Forhold imellem dette og de øvrige Herreder, deels det forøgede Arbeide, som nu fornemmeligen der anvendes paa Jordens Dyrkning fremfor tilforn, hvilket gjør et større Antal Folk fornødent; thi, som der siden skal vises, er der ingen Deel af Amtet, hvori der forholdsviis anvendes større Arbeidskraft ved Agerbruget, og saaledes af Bonden holdes flere Folk, end just i dette Herred. Men dette skyldes Agerbrugets Fremskriden der, især i det sidste Decennium.

Til en Bedømmelse af Forholdene i Amtets forskjellige Herreder vil og kunne tjene en Fremstilling af de Almissenydende deri, sammenlignede med Folkemængden, og den viser sig da ifølge Tabelværket saaledes:

Vesterhan-Herred	269	Almissenydende	o:	4,78	pCt.	af Folkemængden.
Hillerslev —	308	—	—	5,04	—	— —
Hundborg —	185	—	—	4,30	—	— —
Hassing —	283	—	—	5,07	—	— —
Refs —	524	—	—	6,75	—	— —
Nørre —	394	—	—	7,68	—	— —
Sønder —	367	—	—	6,17	—	— —
Paa Landet	2,330	Almissenydende	o:	5,76	pCt.	
I Thisted	81	—	—	5,07	—	
I Nykjøbing	110	—	—	10,03	—	
I Kjøbstæderne	191	—	—	7,08	—	
I hele Amtet	2,521	Almissenydende	o:	5,48	pCt.	af Folkemængden.

Der erfares da, at Almisselemmernes Antal tildeels holder Skridt med Populationens Formerelse, da det er størst i Nørre-Herred, hvor Folkemængden meest er voxet, og, om det endog er noget større i Vesterhan-Herred, end i Hundborg-Herred, skjøndt Folkemængden er tiltagen mere i dette, end i hint, kan det dog let forklares af, at i Hundborg-Herred findes de færreste jordløse Huse, og der er kun 0,9 pCt. Fæstegods, imedens der i Vesterhan-Herred findes 23,6 pCt. Hvad der er Hovedaarsagen til Folkeformerelsen, kan vist og antages som den fornemmeligen virkende Aarsag til

Almisselemmernes Mængde, nemlig de jordløse Huse, og af dem findes der de fleste i de to Herreder, hvori Fæstegodset er meest.

Hvorvidt Udparcelleringen eller en overdreven Udflykning kan antages at have bidraget til Almisselemmernes Mængde i dette Amt og altsaa have skadet, vil siden nærmere blive viist, forsaavidt det af det Foregaaende ei tilstrækkeligen kan udledes.

Der vil endvidere sees, at af 1000 Mennesker ere i hele Amtet 58,40 Almisselemmer, og paa Landet alene 57,57, men i Kjøbstæderne 70,84. Heri viser sig et ugunstigt Forhold for dette Amt, da man af Tabelværket seer (1ste Hefte XIII) at i hele Danmark af 1000 Mennesker kun ere 35,61 Almisselemmer, og paa Landet alene 34,28, i Kjøbstæderne 40,71. Dette kan, hvad Landet angaaer, ei være en Følge alene af de jordløse Huses Mængde i dette Amt, hvori de kun forholde sig til Stedernes Antal, som 1:6,6, imedens de i hele Danmark forholde sig, som 1:5,9. Mærkeligt er det, at i Kjøbenhavns Amt*), hvor man dog formedelst Hovedstadens Nærhed skulde vente sig det ugunstigste Forhold, viser dette sig i langt overveiende Grad bedre; thi der ere kun af 1000 Mennesker 33,34 Almisselemmer; og dog forholde der de jordløse Huses Antal sig til Stedernes, som 1:2,7, og der er Fæstegodset og i Forhold langt mere, end i Thisted Amt, hvor det kun udgjør, som bemærket, 15,8 pCt., men i hint 42,5 pCt. Grunden til dette Misforhold veed jeg ikke at forklare.

Dog maa det maaskee bemærkes, at den blotte Optælling af de Individer, der da angives at være almisselemmer, ei giver et klart Begreb om Fattigvæsenets Tilstand, da det er vitterligt, at de samme Principer ikke deri overalt fulgtes, idet Nogle talte dertil blot Familiefædrene, Andre og deres Koner og Børn. Der vil og sees, at i de Indberetninger, som i 1837 gaves til Tabelværks-Commissionen om Fattigvæsenet, m. m., er Antallet af de Fattige, som da stadigen forsørgedes af Fattigvæsenet, ei saa stort, som her er opgivet. Bedre vil det kunne sees af en Fremstilling af Beløbet af det, der aarligen anvendes til de Fattiges Underholdning, som siden vil følge for dette Amt.

---

*) See Beskrivelsen over Kjøbenhavns Amt af Hage, S. 9.

Fra de Almisfenydende vender Tanken fig naturligt til dem, der fkulle yde dem deres Underholdning, og det bliver, hvad Landet angaaer, fornemmeligen den Claffe, der ernærer fig af Landbruget. Antallet deraf fees her i Amtet at være faaledes fordeelt:*).

	A.	B.	Summa.	Af 1000 Menneffer.
Veſterhan-Herred	742	3,126	3,868	687,4
Hillerslev —	731	3,120	3,851	629,87
Hundborg —	557	2,591	3,148	731,07
Haſſing —	763	3,138	3,901	699,1
Refs —	929	3,850	4,779	615,61
Nørre —	583	2,746	3,329	649,18
Sønder —	643	2,909	3,552	596,27
Paa Landet	4,948	21,480	26,428	652,95
I Kiøbſtæderne	14	58	72	26,71
I hele Amtet	4,962	21,538	26,500	613,84

Det er da, fom man kunde vente, den langt overveiende Deel af Amtets Befolkning, der lever af Jordbrug, og den overſtiger meget Middeltallet i Danmark, hvilket er 489,9. Og, vilde man endnu hertil regne Dagleiernes Claffe, der iſær i dette Amt, hvor Induſtrien er faa ubetydelig, fornemmeligen henter ſit Underhold ved Arbeide for Jordbrugere, og fom for Thiſted Amt indbefatter 3,025 Perſoner, eller af 1000 Menneſker 70,07: faa vilde deres Claffe, der leve af Jorden, komme til at udgjøre næſten $\frac{7}{10}$ af Amtets hele Befolkning; ja den vilde blive endnu ſtørre, derſom man kunde beregne og tilføie, hvor mange Menneſker af de øvrige Claſſer, der tildeels drage deres Underholdning af Jordbruget.

Paa hver Hovedperſon af Jordbrugerne vil der, af Forholdet imellem A. og B., ſees at komme 4,35 Biperſoner, fom af ham ernæres. De fleſte Biperſoner falde deraf paa Nørre-Herred, hvor der for hver Hovedperſon kommer 4,69 Biperſoner; og dette beſtyrker end mere i den forhen antagne Aarſag til den ſtærke Folkeformerelſe i dette Herred, at der forholdsviis holdes flere Tjeneſtefolk.

*) For dem, der ei kjende det ſtatiſtiſke Tabelværk, bemærkes det, at A indbefatter Hovedperſonerne og deres directe Medhjælpere, B dem, fom diſſe ernære, faaſom Koner, Børn, Tyende m. Fl.

Sammenholdes Antallet af Hovedpersonerne i denne Classe paa Landet i Thisted Amt med dets Hartkorn af Ager og Eng, da kommer der en Jordbruger omtrent paa hver 3 Tdr. Hartkorn eller 60 Tdr. Land, og til hvert Menneskes Underholdning af denne Classe komme saaledes over 11 Tdr. Land, hvoraf man med Føie kan slutte, at en langt større Befolkning i dette Amt, som vel overalt i Landet, kunde ernære sig af Jorden, især ved dennes mere intensive Dyrkning.

De Almissenydendes Antal sees at forholde sig til Antallet af dem, der ernære sig ved Landbruget, som 1 : 2,12, og næsten hver anden Familiefader paa Landet faaer saaledes een Almissenydende at bidrage til foruden sin egen Familie, saa at denne Byrde kan skjønnes at falde temmeligt trykkende i dette Amt. Vi have forhen seet (S. 12), at der her i Amtet gives 3,050 Gaarde eller Steder med 1 Tde. Hartkorn og derover. Af dem, der leve af Jordbrug, blive saaledes 1,898 tilbage, som maae søges i Huusmændenes Classe, da de, der have 1 Tde. Hartkorn eller derover, vist Alle kunne antages henregnede iblandt dem, der gjøre Agerbruget til deres Hovednæringsvei. Af Huusmænd med Jord bliver der da 1,165, eller saavel $\frac{1}{3}$ Deel, der maae have saa liden Jord, at dennes Udbytte ei kan blive deres Hovednæring, og de ere da enten anførte som Dagleiere, eller i den industrielle Classe. Denne er forholdsviis meget liden i Thisted Amt, kun indbefattende 5,407 Individer, eller af 1,000 Mennesker 102,08, imedens i hele Danmark 181,37 af 1,000 Mennesker leve af Producternes Forædling og Forarbeidning.

De øvrige Classer af Næringsveie ere for Landet af mindre Betydning, da de kun indbefatte en liden Deel af Befolkningen, og ved den mere specielle Beskrivelse af Amtets Kjøbstæder ville de siden for deres Vedkommende blive fremstillede, hvorfor de her forbigaaes.

Til at lære at kjende og vurdere et Lands Kræfter, er og en Fremstilling nødvendig af de Byrder, der paaligge det, af de Afgifter, som fordres til det Offentliges Tarv. I samme Land kan vel Forskjellen i de offentlige Afgifter og Byrder, som i Hovedsagen beregnes efter samme Maalestok, ei være stor; men dog vil den findes noget større eller mindre i de forskjellige Amter, hvilket de særegne Forhold og locale Omstændigheder bevirke. Til en nøiere Bedømmelse af dette Amt og Sammenligning med vort Fædrelands øvrige Egne, bliver her fremsat en Beregning over de offentlige Afgifter og Byrder, som her affordres Landmanden, fremstillede efter de Meddelelser, som Amtets Øvrighed derom velvilligen har meddeelt mig:

Anm. Det vil erfares, at Forholdet imellem det uprivilegerede og privilegerede Hartkorn i dette Amt, efter den følgende Opgivelse fra Amtscontoiret, ei stemmer med den foran (S. 5) efter det statistiske Tabelværk opstillede Tabel, som en Følge af, at noget Hartkorn, siden Indberetningen gaves til Tabelværket, er gaaet over fra det privilegeredes til det uprivilegeredes Classe.

Beregning

over alle de offentlige Afgifter og Byrder (med Undtagelse af de kongelige Skatter), som af Landhartkornet i Thisted Amt ere udredede i Aaret 1839, alle Naturalier anslaaede til Penge og derunder indbefattede.

Thisted Amts Hartkorn af Ager og Eng (Kjøbstæderne fraregnede) udgjør:

Uprivilegeret.								Privilegeret.							
Ager og Eng.				Mølleskyld.				Ager og Eng.				Mølleskyld.			
Tønder.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tønder.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tønder.	Skpr.	Fdkr.	Alb.	Tønder.	Skpr.	Fdkr.	Alb.
13,415	2	3	$1\frac{2}{5}$	133	3	=	2	1,076	4	1	$1\frac{3}{4}$	28	4	3	2

Nr.	Byrderne have udgjort	for hele Amtet.		for hver Tde. uprivil. Hrtk		for hver Tde. privil. Hrtk.	
		Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.
1	**Til Skolevæsenet**; Alt, hvad der er udredt i Penge eller Naturalier, som Byrde for Communerne, altsaa Privates Donationer fraregnede; men Degnekaldets Indtægter tillagte, hvor de ere indbefattede under Skolevæsenet	16,030	94	1	$9\frac{2}{3}$	1	$9\frac{2}{3}$
2	**Til Degnekaldene**; Degnetraven med øvrige Udgifter til Degne, som ei ere Skoleholdere, paalignes ei Hartkornet, hvorfor det samlet bliver at fordele paa det uprivilegerede Hartkorn	449	3	=	$3\frac{1}{5}$	=	=
3	**Til Fattigvæsenet**; (Mulkter, Tavlepenge eller Indtægterne efter Reglem. § 46, Nr. 2 til 6 exclusive, men Herredskassepengene inclusive)	16,860	19	1	$15\frac{1}{6}$	1	$15\frac{1}{6}$
4	**Til Veivæsenet**; saavel de mindre Landeveie, som Biveie, deres Anlæg, Vedligeholdelse og Sneekastning, er medgaaet i Alt: (I Amtet er ingen af de egentlige Hovedlandeveie, og Amtets Beboere have ingen Erstatning faaet for deres Arbeide.)						

	10,493 Spanddage à 3 Mk. Sølv er . . . . 5,246 Rbd. 3 Mk. 34,534 Gangdage à 1 Mk. Sølv er . . . . 5,755 — 4 —							
		11,002	16	"	$78\frac{5}{12}$	"	"
5	Til Amtsrepartitionsfondet	14,039	"	"	$92\frac{1}{2}$	"	$92\frac{1}{2}$
6	Til de i Amtet ansatte 29 Gjordemødre	1,033	38	"	$4\frac{1}{2}$	"	$4\frac{1}{2}$
7	Dommerløn og Stokkemandspenge (Tinghuusleie, Fængselsleie, samt Godtgjørelse for Lys og Brændsel til Tinghusene incl.)	1,535	3	"	11	"	"
8	Korntiender, alle 3 beregnede i Penge	76,134	12	5	$62\frac{1}{8}$	"	"
9	Qvægtiende og Smaaredsel	2,761	93	"	$19\frac{2}{3}$	"	"
10	De til Amtsforvalteren af Amtet udredte Skriverpenge ere opgivne til i Alt	3,659	16	"	$24\frac{3}{32}$	"	$24\frac{3}{32}$
11	Frireiser, nemlig: a) de saakaldte Kongereiser . . . . . 2,783 Miil, b) Amts- og Sognereiser . . . . . 2,712 — i Alt 5,495 Miil, som ere af Amtet anslaaede efter $\frac{3}{4}$ af Vognmandstarten for Befordring med de mindre Postvogne til	3,090	90	"	22	"	"
12	Bankhæftelsesrenterne fra 1. Oct. 1838 til 1. Oct. 1839, alene med Undtagelse af Kjøbstad-Bygningerne . . . 18,388 Rbd. 62 Sk. Deraf $\frac{5}{6}$ Godtgjørelse . . . . . 10,820 — 19 —	7,568	43	"	$41\frac{1}{2}$	1	43
13	Brandcontingentet af Amtets Landdistriktbygninger	7,471	85	"	$49\frac{1}{4}$	"	$49\frac{1}{4}$
14	Personligt Pligtarbeide til Sandflugtens Dæmpning og Skovanlægs Forsøg har udgjort: 875 Spanddage à 3 Mk. 437 Rbd. 48 Sk. 18,623 Gangdage à 1 Mk. 3,103 — 80 —	3,541	32	"	$14\frac{1}{2}$	"	$14\frac{1}{2}$
15	Andre offentlige Penge- eller Varepræstationer, hvortil alene kan henregnes Sundkornet, som svares til Sallingsunds, Vilsunds og Ottesunds Eiere	797	37	"	$5\frac{2}{3}$	"	"
	Summa	165,975	5	11	$68\frac{43}{480}$	5	$60\frac{31}{96}$

Til de nu beregnede offentlige Afgifter og Byrder for dette Amt komme dernæst de for hele Landet i Almindelighed lige, **kongelige Skatter**, hvilke den saa sagkyndige **Brinck-Seidelin** har beregnet saaledes *):

	Af 1 Tde. Hartkorn. Uprivilegeret.	Privilegeret.
Landskatten, med Fradrag af $\frac{1}{8}$, som Eftergivelse siden 1. Juli 1822 .	7 Rbd. 28 Sk.	5 Rbd. 24 Sk.
Toldafgift efter Forordningen af 12te Januar 1827	— 16 —	= — 16 —
Fourageskat og Marschpenge (1839)	= — 38 —	= — = —
Vei-, Bro- og Steensluseskat . .	= — 6 —	= — 18 —
Stænderskat (da den i Reglen kun bliver at udrede hvert andet Aar, beregnes den for dette Aar kun med det Halve af sit egentlige Beløb .	= — 4 —	= — 44 —
De kongelige Skatter	7 Rbd. 92 Sk.	6 Rbd. 6 Sk.
Commune-Afgifter	11 — 69 —	5 — 60 —
I Alt	19 Rbd. 65 Sk.	11 Rbd. 66 Sk.

Det bliver en i Sandhed trykkende Afgift, som paaligger Brugeren af det uprivilegerede Hartkorn, og som han aarligen har at udrede, forend han faaer Noget tilbage til sin og Families Underholdning, Folkelon, som oftest Renter tillige, og andre fornødne og uundgaaelige Udgifter. I gode Aar, naar Landmandens, saavel animalske, som vegetabilske Produkter ere afsættelige til antagelige Priser, kan det vel Alt ved Driftighed og Orden udbringes af Jorden, ja ogsaa Noget blive i Behold til ringere Tider, men, naar Priserne og derved ogsaa Afsætningen trykkes, eller Uheld med Misvæxt eller betydelige Tab ramme, da er det ei en let Sag for den Jordbruger, der ei har Noget i Ryggen, som man her siger, at skaffe de fornødne Penge tilveie, for at svare Kongen og Enhver, hvad dem tilkommer. Som Brinck-Seidelin med Rette antager**), erholdes den bedste Oversigt af den virkelige Skattebyrde til en given

*) v. Populair Fremstilling af det danske Skatte- og Afgiftsvæsen af Etatsraad Brinck-Seidelin, udgivet af Trykkefriheds-Selskabet 1840, S. 6 o. f., og S. 149 o. f.

**) v. Brinck-Seidelins populaire Fremst. af Skattevæsenet m. m. Pag. 208.

Tid ved at reducere de offentlige Afgifter til deres Kornværdi, efterdi Korn er Landmandens vigtigste Produkt; og, da Bygget i denne Egn er den almindeligste og vigtigste Kornsort, ville vi derefter reducere de anførte offentlige Afgifter af een Tønde uprivilegeret Hartkorn, idet vi, efter et Middeltal af de sidste 20 Aars Capitelstaxt for Thy og Mors, som indbefattende den største Deel af Amtet, ansætte en Tønde Bygs Værdi til 2 Rbd. 1 Mk. 13 Sk. r. S. De kongelige Skatter og offentlige Afgifter af en Tønde uprivilegeret Hartkorn beløbe sig saaledes til 8 Tdr. 4 Skpr. 1½ Fdkr. Bygs Værdi, som Brugeren da maa være forberedt paa, førend han kan have Noget tilovers til Folkelon, Renter, eller andre private Udgifter, at udbringe af sin Jordlod, foruden Sæde- og Fodekorn. Og, synker, som let kan skee, Kornet ned under den her antagne Middelpriis, falder Byrden endnu mere trykkende, og der bliver Mindre tilovers for ham til hans private Fornødenheder. Derfor bliver det en vigtig Opgave for enhver Jordbruger, at arbeide paa, ved forøget Flid og Tænksomhed, at afvinde sin Jordlod stedse større og større Udbytte, for at sikkre sig en sorglos Fremtid, og ei behøve at ængste sig for forøgede Byrder.

Vende vi os fra dette Overblik over den almindelige Byrde af kongelige Skatter og andre offentlige Afgifter, som paahviler Landmanden i dette Amt, til de offentlige Commune-Afgifter, for deri at sammenligne Thisted Amt med de øvrige Dele af vort Fædreland: da kan det ikke blive en almindelig Sammenstilling, som her kan anstilles, efterdi den Deel af det stat. Tabelværk, hvori den vil indeholdes, ei endnu er udkommen, og dertil ville vi ei heller kunne benytte de hidtil udkomne Amtsbeskrivelser, efterdi kun enkelte af mine Forgængere have anstillet Beregninger derover. Det er kun Beskrivelserne over Hjørring, Ringkjøbing og Præstø Amter, hvori en saadan Beregning fremsættes, og, da det ikke er samme Aars Byrder, som derfor ligge til Grund, vil en nøiagtig Sammenligning ei kunne finde Sted.

Fradrages Tiendernes Pengebeløb, Bankrenten og Brandcontingentet, hvilke Brancher ei ere medtagne i alle de nævnte Beskrivelser, og som mindre henregnes til de egentlige Commune-

Afgifter, bliver tilbage for hvert af disse 4 Amter Byrden, som paahviler een Tønde uprivilegeret Hartkorn:

I Hjørring Amt . . . . . 3 Rbd. 17¼ Sk. r. S.
- Ringkjøbing Amt . . . 3 — 71 — —
- Præstø Amt . . . . . 4 — 59 — —
- Thisted Amt . . . . . 5 — 11 — —

Denne Sammenligning, vil det sees, falder aldeles ikke ud til Fordeel for dette Amt, hvor Byrderne endog overstige dem, der blive at udrede af det uprivilegerede Hartkorn i det saa frugtbare Præstø Amt, skjønt Landmanden der virker under langt heldigere Conjuncturer, med bedre Afsætning og høiere Priser paa sine Produkter, et langt gunstigere Klima og en i Almindelighed omhyggeligere Dyrkning. Imedens Afgifterne til Skole- og Veivæsenet ere mindre i Thisted, end i Præstø Amt, er ei blot Afgiften til Fattigvæsenet størst i det førstnævnte, men og navnligen til Amtsrepartitionsfondet, Amtsforvalterens Skriverpenge (som dog nu ogsaa her blive nedsatte) og til Frireiser. Dertil komme, som særegne Byrder for dette Amt fremfor hint, Arbeidet ved Sandflugtens Dæmpning og Sundkornet, som udredes af Beboerne paa Mors og Thyholm for fri Overfart over de nævnte Sundsteder. *)

Skjønt de offentlige Afgifter paa Landet især paahvile og udredes af Hartkornet, vil det maaskee dog have Interesse at see, hvor stor Byrden kan blive, baade i det Hele, og af de vigtigste Communal-Afgifter, naar den paalignes Individerne. Tage vi da saaledes den hele Udgiftssum, som paa Amtets Budget er opført for 1839, og fordele den paa Folkemængden, som den var paa Landet den 1ste Februar 1840 (som den Optælling af Folkemængden,

*) Der vil erfares, ved Sammenligning, at den samme Beregningsmaade ei ved alle Afgifter er fulgt i Præstø og i Thisted Amt, idet Afgifterne til Degnekaldene og Dommerløn m. m. i dette Amt kun er paalignet det uprivilegerede Hartkorn, men i hint tillige det privilegerede med lige Andeel; og Bankhæftelsesrenten er i hint ansat lige, imedens i Thisted Amt den største Byrde deraf falder paa det privilegerede Hartkorn, hvilket vel og er det Rette, især i Nørrejylland.
(v. Brinck-Seidelins populaire Fremstilling af Skattevæs. m. m. Pag. 37.)

der er den nærmeste): da falder der paa hver Person en Byrde af 3 Rbd. 94 Sk. rede Solv, og deraf at udrede til Fattigvæsenet 39 Sk. og til Skolevæsenet 38 Sk., hvilke tvende Udgifter saaledes i dette Amt nærme sig hinanden, imedens sikkert i de fleste, især Østifternes Amter, Udgifterne til Skolevæsenet ville findes ei lidet at overstige dem til Fattigvæsenet. Og dog eier dette Amt ikke ubetydelige Legater, hvis Indtægter tilfalde Skole- og Fattigvæsenet. Saaledes havde i Aaret 1837 den forstnævnte Indretning en Capitalformue paa 4,286 Rbd., og Fattigvæsenet paa 11,372 Rbd. Til denne Indretning sees og Udgifterne at være i Stigen, hvilket vel paa de fleste Steder vil bemærkes; thi, imedens, ifølge Indberetningerne til Tabelværket, i 1837 den samlede Udgift til Fattigvæsenet, til Byrde for Communerne, var anslaaet til 16,768 Rbd., havde den efter de 5 foregaaende Aars Gjennemsnit kun været 15,223 Rbd. Derimod vare Udgifterne til Skolevæsenet aftagne fra 13,192 Rbd., som de foregaaende 5 Aars Gjennemsnit udbragte, til 12,770, som Communerne i 1837 dertil havde udredet, Alt for Landet. Mærkeligt er det, at i Nørre-Herred, hvor vi have seet (Pag. 30) de Almisselidendes Antal at være størst i Forhold til Folkemængden, have Udgifterne til Fattigvæsenet, fordeelte paa Individerne, været de mindste; thi, imedens de for 1839 (ifølge de Angivelser deraf, som jeg igjennem Præsterne har indhentet, og som i det Væsentlige stemme overeens med Indberetningerne til Tabelværket i 1837) udgjorde i Nørre-Herred pro persona kun 30 Sk., vare de i Hillerslev-Herred 40 Sk., og i Refs-Herred, hvor de have været de høieste, endog 43 Sk. Der vil naturligviis bemærkes en stor Ulighed i Fordelingen af denne Byrde i de enkelte Communer; thi, imedens den f. Ex. i Vang Sogn kun bliver 13 Sk. p. p., nærmer den sig i andre Communer til 5 Mk. Som de i denne Henseende meest bebyrdede Communer maae, ifølge de specielle Opgivelser, mærkes: Hundstrup og Østerild i Hillerslev-Herred (72 Sk. p. p.), Bedsted og Grurup i Hassing-Herred (68 Sk.), Hvidberg og Lyngs (56 Sk.) og Vestervig og Agger (55 Sk.) i Refs-Herred, og Karby Pastorat paa Mors (33 Sk.). I de fleste af de nævnte Communer er det et uforholdsmæssigt stort Antal af jordløse Huse, som forvolde den høie Udgift til Fattigvæsenet (nemlig i H. og D. 32,

H. og L. 58, B. og A. 63, K. 103), og Beboerne deraf i disse til Fjorden grændsende Sogne ernærede sig for ved det rige og indbringende Fiskeri i denne; men, da dette ved Havets Gjennembrud blev aldeles ødelagt, (hvorom mere siden,) faldt disse Familier Fattigvæsenet til Byrde. Dette gjælder, fremfor alle, om Østerild Sogn. I Bedsted og Grurup er dette vel ei Tilfældet, og der findes ei heller saa mange egentlig jordløse Huse (efter Tabelværket kun 9), men derimod ere der paa Grurup Hede opførte saa mange Smaahytter med et ubetydeligt Tillæg af uopdyrket Land, saa at Familierne deri falde Fattigvæsenet til Byrde, inden deres ringe Jordlod kan ernære dem, og i Bedsted er det meest Fæstegods, som forhen har været forarmet, hvoraf Følgerne endnu svie til den nuværende Slægt.

Af det Foranførte vilde maaskee den, der ei kjender videre til denne Deel af Landet, slutte, at der ingen Velstand kan findes, hvor Landmanden er bebyrdet, endog i høiere Grad, end i Landets bedste og frugtbareste Egne, og hvor de Fattiges Antal er saa stort, men, at Forarmelse der maatte tage Overhaand og mere og mere nedtrykke Folket. Dog dette er ikke saa; tvertimod vil det vise sig, at Velstand er almindeligt fremherskende i Thisted Amt, der, ogsaa med Hensyn til Almuens Kaar, kan regnes iblandt de bedste i Nørrejylland. Det blotte Syn af Landet viser det; thi overalt seer man velopbyggede og tildeels grundmurede Gaarde og Huse, hvilket stedse bliver mere almindeligt, og Almuen lever, om ei overflødigt, saa dog godt, og faaer rigelig og sund Næring. Træder man ind i deres Boliger, da møder og der Diet Spor af ydre Velvære; det solide og rigelige Bohave, det blanktpolerede Messingtøi paa Væggen, Porcellain og Glasvare paa Dragkister, Kakkelovn og i den aabne Skjenk, de flere smuktmalede og gode Dragkister, Kister og Schatoller, som ei blot ere til Prydelse, ja selv Børnenes tykke og røde Kinder, bære Alt Præg af, at Armoden der ei er tilhuse, som og viser sig, naar man træder ud og seer Kreaturene i deres gode Huld, de velfødrede, skjønne Heste, de solide, med Jern stærkt beslagne Avlsredskaber, især Vogne; eller, naar den Reisende paa Veien møder Bonden med hans hurtigt forbiilende Befordring, de vælige, unge Heste for den, om end ikke med Smag, saa dog stedse pent malede, stærke Vogn, hvorpaa Familien sidder, vel klædt med varme

og gode Reisekapper: da seer han, at han er i en Egn, hvor Velstand er almindeligere, end i de fleste andre Egne af Landet. Mange her samle sig ikke ubetydelig Formue og ei faa af de mindre Sædegaarde ere komne i Bønders Hænder. Skatterne blive erlagte til Tiden, og, naar ei Aaar indtræffe, hører det til Sjeldenhederne, at udpantet Gods bliver solgt derfor, eller, at Auction over sequestrerede Eiendomme bliver afholdt. Det viste sig og i Misvækstaarene fra 1835—37; thi, uagtet meest i det første Aar, ved den voldsomme Storm, især dette Amt led et uhyre Tab, saa at mange tusinde Tønder Korn bleve her indførte; uagtet tvende trange Aar fulgte derpaa, og atter i 1837 Stormen anrettede megen Skade: saa hjalp Landmanden dog sig selv og forvandt Skaden, saa at næsten Ingen derfor maatte gaae fra Huus og Hjem, og de senere gunstige Aar have igjen oprettet Tabet, saa at der næsten overalt spores meget god Tilstand. Betleriet er derfor sikkert ogsaa mindre her end i Landets fleste Egne, skjønbt der findes et forholdsviis stort Antal Almisselydende.

Aarsagen til den større Velstand i dette Amt maa vel fornemmeligen søges i Jordens større Frugtbarhed, da en bedre Behandling her ei giver større Udbytte; thi, som siden vil sees, dette Amt er heri ei endnu gaaet frem med Tiden og maa staae tilbage for de fleste andre. Det er ogsaa kun ubetydeligt Korn, som Bonden her sælger. Derimod lægges megen Vind paa Kreature; Heste og Stude indbringe ved Salg i den største Deel af Amtet Landmanden mange Penge, og Faarene, hvormed Enhver, selv den jordløse Huusmand, er vel forsynet, ere for Landet en rig Indtægtskilde.

En af Hovedaarsagerne til Amtets større Velstand maa vist ogsaa søges i, at, før Stavnsbaandets Løsning, hvilede dets og Hoveriets Aag ei nær saa tungt paa Bondens Skuldre her, som paa andre Steder i Landet, og fra dette Aarhundredes Begyndelse af blev efterhaanden, som før er berørt, Bonden Selveier, da de fleste Godser bleve solgte.

I en chorographisk Beskrivelse over et Amt vil man sikkert, og det med Føie, vente at træffe en Skildring af Folkets Karakter i Almindelighed, med dets Eiendommeligheder, dets Sæder,

Skikke, Levemaade, m. m., og derfor vil jeg og her til Slutning forsøge at udkaste den, inden vi forlade denne almindelige Udsigt over Thisted Amt.

De Folkestammer, som nu beboe vort Fædreland, ere, som Historiegranskeren med Føie slutter, ei de, der i de ældste Tider, hvorfra Spor af Indvaanere træffes, her havde opslaaet deres Bo. Kjendskab til dem kunne vi fra hin forhistoriske Tid kun hente fra Oldtidens Mindesmærker, de utallige Gravhøie med Jettestuer og Steensætninger (Dysser, Kouer eller Daaes), af hvilke ogsaa mange findes overalt i dette Amt. Selv hine, de ældste Folk, som Saga omtaler, ere rimeligviis indvandrede, vare af asiatisk Oprindelse og kom fra Landene Sønden og Vesten for Danmark; men ikke engang Sagn derom ere tilbage. Deres Gravhøie og Oldtidsmonumenter, som hele Levemaade, Ubekjendtskab med Metaller, m. m., vidne om deres Herkomst og Slægtskab. Disse, der kaldtes Kelter, stødte ved deres Fremtrængen ind imod Norden paa en anden asiatisk Stamme, Finnerne, der fra Østen vare trængte op imod det yderste Norden, derfra kom ned til vort Fædreland og standsede vore Forfædre paa deres Tog. Forskjellig fra disse Urbeboere er en tredie Stamme, som fra Østen trængte herind, og om hvis Vandring Historien, skjøndt dunkelt, beretter. De kaldes Gother og kæmpede med Eotnerne (Joter, Jetter) om Overherredømmet, som de dog aldrig tiltvang sig ganske i Landets vestlige Deel; hvorimod de i Østen smeltede sammen med den oprindelige Folkestamme. Selv ned i Historiens Tid vedvarede Kampen imellem Vestjyden og Østjyden, hvis Konger vilde tilegne sig Høihedsretten over hine; men det germaniske Blod kunde ei taale Underkuelse, og, naar Magten blev for stærk, og Aaget trykkede, droge hine ud paa Vikingstog, hvortil Landets daværende Skikkelse gjorde det bequemt; thi Meget taler for den Gisning, at dette Amt har været en Samling af Øer, og at adskillige af Søerne have havt Udløb i Havet, hvorfor deri anlagdes Røverborge, af hvilke endnu Spor ere tilbage, og om hvilke Sagnet beretter. (See Saxos Fortælling om, at Viglet blev fortørnet, da Amleth havde dræbt Fenge og lod sig kalde Jyllands Konge, fordi der skete Indgreb i Leirekongens Rettighed; og i 9de Bog om Oprøret, som de kolhøgne Jyder ved Liim-

fjorden gjorde imod Regner Lodbrog.) I vore Myther træffe vi ogsaa disse Folkefærd i Kamp. Aserstammen (de indvandrende Gother) kæmpede imod Jetterne (Joter, Eotner), Nordens gamle Folkestamme, og hvit imod Norden havde Tusserne eller Troldene (Finnerne) deres Bo.

Vor skarpsindige Granskер af Folkekarakteren — **Steen Blicher** — har bemærket og skildret denne Forskjel *) imellem Vestjyden og Østjyden, imellem **Joter** og **Gother**; og da Kjendemærkerne paa hin Stamme endnu i det Væsentlige kunne bemærkes her, ville vi lægge hans Skildring af Joter til Grund.

„**Sproget** eller Mundarten er oprindeligen at udlede fra det **germaniske Tungemaal**. Joterne bruge, som Germaner og som overhovedet de allerfleste andre Folkeslag, den bestemte Artikel **foran**. De have endvidere mangfoldige **Provincialord**, dem Gotherne ei engang kjende, men af hvilke de fleste gjenfindes i Plattydsk, Nedertydsk, Hollandsk, Angelsachsisk og Engelsk. (Kelterne indvandrede jo, som bemærket, fra Sønden og Vesten imod Norden.) Det samme finder Sted ved flere af deres Talemaader, Vendinger og Ordsprog. Men selve **Udtalen** eller Betoningen er væsentlig forskjellig. Jotens Tone er haard, stødende, knærkende, og derhos — saa at sige — tonelos, da Gothens derimod er langtrukken og syngende."

„**Klædedragten** fremviser en lignende Forskjellighed. Jotens Livfarve er graa; han har meest **lange Kjoler** eller Frakker, ei prydede med mange Tin- eller Sølv-Knapper, og lange Buxer (Broger), som bæres af Hofterne."

„Med Hensyn til **Leveviis** da baade **spiser og boer** Gothen — med enkelte Undtagelser — bedre, end Joten. Vel have de Sidste i senere Tid begyndt med at brænde Teglsteen og bygge af Grundmuur; men det Indvendige af Husene er ikke nær saa hyggeligt eller vel besat, som de Forstes. Det er og endnu meget almindeligt, at hine (Joterne) gaae med **Uldskjorter**, ligge ganske **uden** Skjorter og i **uldne** Lagener, hvilket vistnok er for en stor Deel Aarsag i, at Fnat er saa almindelig."

---

*) Beskrivelsen over Viborg Amt Pag. 16 o. fl.

„Hvad nu angaaer Almeencaracteren, da er Joten mere alvorlig, sindig og slidsindet."

„I Legemsskabning og Ansigtsdannelse er Forskjelligheden endnu mere paafaldende. Joten har forere Knokkel- (Been-) Bygning; men han er mager; han har morkt (bruunt, endog sort) Haar, morke (brune og gronne) Øine, større og skarpere Ansigtstræk — især fremstaaende Kindbakker — hans hele Ansigt nærmer sig mere Firkanten: hans Holding er ikke den rankeste, hans Gang tung, langsom og sikkende."

Hvo der med denne Skildring for Øine betragter dette Amts Beboere, vil sikkert deri finde meget Træffende, skjøndt jo naturligviis ikke Alt kan passe paa Alle, og mangfoldige Nuancer finde Sted. Dette gjør ogsaa en almindelig Skildring vanskeligere, da der i Amtet selv vil bemærkes stor Forskjel iblandt Beboerne, idet Hanboen i Meget adskiller sig fra Thyboen, denne fra Morsingeren; og den Første har adskilligt tilfælleds med Vendelboen, imedens Morsingeren nærmer sig mere til Sallingboeren; Havboen, den saakaldte Havgasse, er igjen forskjellig fra Landfolket, og inde i Landet selv er eet Sogns Folk, især i Karakter og Sæder, i mange Dele forskjelligt fra et andets.

Ville vi da, uden Hensyn til alle disse Nuancer, søge at indfatte Amtets samtlige Beboere under een fælleds Skildring, saa vil den, som bemærket, i det Væsentlige slutte sig til Steen Blichers foranstaaende Tegning af Joten, hvilken vi derfor ville følge.

Sproget er tungt og drævende, langtrukket, som om man vilde tage Munden for fuld, og uden Accent eller den syngende Lyd, som man mere eller mindre bemærker hos Østjyderne og hos de med dem beslægtede Stammer. For største Delen afvige Ordene meer eller mindre fra Skriftsproget, bemærker Schade, og en stor Mængde Provindsialord bruges. Hvo, der ønsker at kjende dem, vil finde de fleste af dem anførte i de for nævnte Beskrivelser af Aagaard over Thy og Schade over Mors, hvorfor de her forbigaaes. Som Særkjende paa Stammen vil man overalt høre Artiklen bruges foran Ordene.

Klædedragten er ei længere saa national, som den forhen har været; men Moden begynder og at virke paa vor Almue og

bringe den til i Meget at ville efterligne de mere Dannede. „Bondernes Klædedragt", skriver Aagaard, „er simpel og for det meste gjort med egne Hænder. Bondens Kjole er af mørkeblaat Vadmel; paa Reiser har han derover en Lærreds- eller Seildugs-Kittel." Forandring deri spores allerede, vel en Følge af Krigen og den derved Overhaand tagende Luxus, da Schade skrev; og dette er i langt høiere Grad Tilfældet nu. Mandfolkene bruge meget Skind til daglige Klæder, saavel Troier, som Beenklæder, hvilken Sædvane det strenge Klima gjør nødvendig, for at holde den gjennemtrængende Blæst ude; og derfor bruges ogsaa de saakaldte barkede Skind til Foder istedetfor Lærred næsten i alle Klæder, baade hjemme og ude. Skindtroien, fodret med uldent Tøi, naaer til Hofterne, imedens Beenklæderne af samme Stof kun naae til Knæerne. Derimod naaer den ydre Troie af uldent, mørktfarvet Tøi kun til Beltestedet; men Beenklæderne af graat Vadmel ere vide og lange. Kasket paa Hovedet, sorte Strømper, som mangle Fødder (Stumphoser), og Træsko fuldende den daglige Dragt. Til Arbeide bruges og lange Lærreds-Beenklæder, for at skaane Skindbuxerne. Saasnart Bonden skal udenfor Huset, viger den korte Troie for den lange, mørke Frakke, som nu almindeligt bliver sort, da Brudgommen bruger den for Alteret, ved Sørgehøitider og alle festlige Leiligheder; og ei sjeldent sees ukrympet, endog fiint Klæde istedetfor det hjemmegjorte Vadmel. Hatten bruges og almindeligt til Stads, som fuldendes med den sølvbeslagne, med Sølvlænker forsynede Pibe i Munden eller ud af Lommen, Uhret paa Laaret og den med Sølvknap zirede Stok i Haanden, Fløiels-Vest med blanke Knapper, ofte Manschestes-Knæ-Beenklæder og lange Støvler, som dog lade lidt af de hvide Strømper tilsyne. De hvide Vadmels-Klæder gaae saaledes mere af Brug, og Dragten bliver stedse mørkere. Fruentimrenes daglige Dragt er af hjemmegjort Tøi, almindeligt stribet eller ternet Hvergarns (Horgarn med Uldent paaslaget), og de bundne (røde eller grønne) Troier med Skjørt ere ganske gangne af Brug, imedens Kjolen er bleven almindelig, ofte uden Ærmer, især om Sommeren, og uldent Forklæde, der om Sommeren ved Markarbeide ombyttes med et Lærreds. Paa Hovedet bruges en liden Hue af Sirts, da der nu ikke, som før, sættes Priis paa de glimrende Huer af Atlask med

pralende Broderi (Gyldensyk), og Panden og Tindingerne omvindes med et sammenlagt Tørklæde, hvori ligger en tyk Pandepude, jo tykkere, jo bedre, der hos Mange bliver en saadan Natur, at den ei engang aftages i Sengen; selv i den stærkeste Feberhede har jeg seet dem ligge med denne Bedækning paa Hovedet. I det Hele er det en vistnok skadelig Skik, at bedække Hovedet for meget og Fødderne for lidet. Man seer ofte Drenge løbe barfodede, endog i koldt Veir, men med Huer eller Hatte paa Hovedet selv i den varmeste Stue. Men Hvergarnet kan nu snart ei længere bruges til Pynt. Er Kjolen da hjemmegjort, bruges gjerne Twist, enten ene eller med Uld med smukke, hvirvede eller mørkblaae Striber, og til større Stads maae der haves Kjoler af Sirts eller Merinos. Disse ere især uundværlige ved Gilderne, hvor ethvert Fruentimmer af Anseelse i det mindste tre Gange maa klæde sig om, fra Merinos efter Bordet i Sirts og siden i hjemmegjorte Klæder. Paa Hovedet bruges da den bekjendte, sorte Harehaars-Hat med bredt Silkebaand, og det er allerede ikke sjeldent, at see Fruentimmer af Almuen i koldt Veir med uldne Kaaber med lange Slag; og da skal der Sko paa Fødderne, men ikke Spænder. Flovelsmodest, et lidet Silketørklæde knyttet om Halsen, Armbaand med Staalspænder, korte, gule Handsker, Selv-Drenringe, et Saffiansbelte med blankt Staalspænde, et lyst Sirtses Forklæde, pralende Baand neden om Skjortet gjøre en fuldendt Skjønhed. I det Hele luxurieres især med Tørklæder, og der gives velhavende Piger af Almuen, som have at fremvise i deres Dragkistekuffe, der af den Fremmede altid skal besees, flere end 100 smukke Tørklæder, fra det store Shawl med brede Borter til det lille, coquetterende Silketørklæde; thi der skal flere forskjellige til enhver Dragt, ved enhver Leilighed, og helst nye til enhver Stads af Betydenhed. Selv i det Daglige bruges mange Tørklæder, ei blot om Halsen, men, som før sagt, om Panden, et andet om Munden og Kinderne, knyttet over Hovedet, saasnart de træde ud af Stuen, hvorved de, med blot Øine og Næsen synlige, komme til at ligne Oldtidens Mumier. De mange Kræmmere, som før oversvømmede Landet, bidroge ei lidet til at nære denne Pragtsyge hos de unge Piger, hvis Øine de skjønne Tørklæder stak ud.

I Leveviis kjender man, efter den foregaaende Skildring, ei Joten igjen i dette Amt, da her endnu gjælder, hvad Aagaard skriver: „Neppe gives noget Sted, hvor Bonden lever bedre, end i Thy" (og i Mors, men ei i Hanherred, hvor den Nøisomhed i Mad og Drikke, som Brinck-Seidelin tillægger Vendelboen, og for en Deel træffes, med mindre Qvantiteten træder istedet for Qvaliteten). „God Mad og stærkt Øl bestræber Enhver, endog den Fattigste sig for, altid at have paa sit Bord. Man hører Tjenestefolkene langt sjeldnere spørge: hvor stor Lønnen er, end, hvordan Føden er? Godt, fedt Kjød, især Faarekjød, Flesk, Fisk ansees for nødvendige Artikler i enhver Bondegaard. I Høstens Tid spiser Bonden 6 til 7 Gange om Dagen. Nogle give et Glas Brændeviin til Frokost, dog ansees dette ikke for nødvendigt; men det, som meest sættes Priis paa, og som Enhver, der vil have Høstfolk, nødvendig maa være forsynet med i Høsten, er gammelt Øl. Overalt gjør Thyboen (og Morsingeren) sig meget tilgode med stærkt Øl. Kun Skade, at deres Øl, saa kraftigt det end er, ikke kan kaldes sundt eller godt, undtagen for dem, som formedelst Vanen kunne fordrage det, efterdi Ølurten aldrig bliver kogt. Aarsagen dertil er deels, for at Øllet ikke ved Kogning skal tabe sin Sødme og Kraft, deels, for at spare paa Ildebrændsel, og deels, fordi det nu saaledes er blevet Vane." Tilmaden eller Sulet er gjerne godt, om end Brødet er ringere; thi, da her avles lidet, ja i mange Sogne næsten intet Rug, bruges almindeligt, som Surrogat derfor: Byg, Havre, Ærter og Vikker, hvorved Brødet bliver mere tørt og mindre velsmagende; men den fede Tilmad og det fyldte Ølkruus, som ofte besøges, faaer det til at glide ned. Der spises ei blot kraftig Mad og ofte, men Meget, som vel deels Klimatet fordrer, deels Vanen fører med sig, da her, som i Vendsyssel, Bonden fra den tidlige Ungdom animeres af de Ældre til at æde. Men man seer af Beskrivelsen over Præstø Amt, at dette er ei eiendommeligt for denne Egn eller for Vestjyden alene; thi de samme Maaltider og Retter, som der anføres, ere og her de almindelige (med Undtagelse naturligviis af Frugt). Den Simpelhed i Levemaade, hvorfor Aagaard iøvrigt roser Thyboen, er ellers i Meget forsvunden, og Yppighed og Overdaadighed tager stærkt Overhaand, især ved de saakaldte Boiler (Budlag o: Gilder). Kaffe er

en mere almindelig Drik; dog ei saa meget i det Daglige, som til dermed at beværte den Fremmede til enhver Tid paa Dagen. Brændeviin, som de Fleste selv fabrikere, nydes dagligen til de tørre Maaltider, men sjeldent over Torsten. Men især ved Boilerne fremtræde Overdaadighed og Yppighed i en stedse forøget Grad. Afdøde Pastor **Steenstrup**, der havde været Præst i Hillerslev, hvem det Hverv først var overdraget, at forfatte denne Beskrivelse, men hvori Døden hindrede ham, skildrer deri saaledes sine Landsmænd: „See vi hen til Almuen ved deres Gilder og Sammenkomster, ja endog til Plovgilder, som den arme Huusmand maa give, for at faae sin Jord pløiet og harvet, sit Ildebrændsel hjemkjørt, sin Gjødning udkjørt, da fremskinner Begjerligheden efter Vellevnet og Forfængelighed (Almuens Skjødesynd), for at kunne vise sig og ikke staae tilbage." Ved Bryllupper og Begravelser (tildeels og ved større Barselgilder) beværtes Gjæsterne, naar de samles, med Smørrebrød og kogte eller stegte Høns og Ænder med en Sirups-Sauce, og derefter Kaffe. Hovedmaaltidet om Aftenen efter Tjenesten varer 4 à 5 Timer, og da beværtes med: 1) Orekjød-Suppe; 2) Kjød med Peberrod; 3) ferst, saltet eller tørret Torsk; 4) Riisblomme med Mjød, eller Flesk og Polse med Kaal; 5) Steg af Beder, Kalve, Gjæs, Høns og Ænder; 6) Rødgrød med Fløde; 7) to eller tre Slags Kage, deriblandt ofte Krandskage. Nogle Timer efter nydes af Alle flere Kopper Kaffe, og for dem, der ønske det, iskjænkes da, som ogsaa før, Brændeviin eller Rum. Henimod Morgenstunden nydes kold Frokost; derpaa Punsch; senere et Par Retter varm Mad og Smørrebrød; atter Kaffe; endelig Mellemmad ved et med al Slags kold Mad dækket Bord, og Gjæsterne tage sjeldent bort førend ved eller ud paa Aftenen. Under og imellem Maaltiderne gaaer Brændeviinsflasken hyppigt rundt, og Tobakspiben er i uafladelig Bevægelse. „En saadan Beværtning", tilfoier Steenstrup, „af 80 til 100 Mennesker kunde ansees for ødelæggende for Værten; men Underbalancen er i Almindelighed paa Gjæsternes Side. Thi beregnes, hvad forud bliver, efterat Indbydelsen er skeet, sendt af Gjæs, Ænder, Høns, Smør, Æg, Lys, etc., etc., fra bosiddende Familier, og hertil lægges 1, undertiden 2 Rbd. i Brudeskjænk: saa have Gjæsterne vist betalt, hvad de fortære." Der dandses da uafbrudt næsten i 24

Timer, og Gjæsterne betale selv Spillemanden, saavel paa den Tallerken, der gjerne gaaer om ved Bordet for ham, og en anden for Kogekonen, som og senere af og til under Dandsen. De Ældre spille da Kort, hvormed og adskillige Unge fornøie sig, Nogle vel høit; „men at samle sig i Kroer for at spille og drikke, nedlade Thyboerne sig ikke til", siger Aagaard; og den samme Æresfølelse findes endnu hos dem, imedens de Enkelte, som dertil kunne nedlade sig, ringeagtes og ansees for Svirebrødre.

Vestjyden boer ogsaa langt bedre nu, end i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Da var der kun eet Teglværk i hele Thy, og Husene vare, næsten uden Undtagelse, af smalt Fyrretømmer med opklinede Leervægge; (en nøiere Beskrivelse derover vil kunne sees hos Aagaard og Schade.) Nu træffes flere Teglværker i ethvert Sogn, som er forsynet med Leer og Tørv dertil, og Grundmuur bruges derfor almindeligt af Enhver, som bygger. Husene ere endnu, for ei saa meget at udsættes for Vinden, meget lave, saa at man paa mange Steder neppe kan gaae opreist, og med Udskud, især imod Norden og Vesten, som afbenyttes til indlukkede Senge, Fadbuur, Saltkjælder, m. m., men der ere flere rummelige Værelser (for at have Plads til de store Gilder), vel forsynede med Schatoller, Dragkister, Jernbilægger (kun i Dagligstuen, da der ved de andre Værelser ei haves Skorstene), Stueuhr og andet nødvendigt Bohave i Overflødighed, og hos de Velhavende Fjelgulv i flere Værelser. Dog kunde der med alt dette ønskes mere Reenlighed og Pynteligheed hos de Fleste, hvori Joten kjendes igjen.

De uldne Skjorter gaae mere af Brug; men Mange ligge endnu af Sparsommelighed uden Skjorte om Natten, nedpakkede i de uldne Lagener (Hylsklæder), som for Varme bruges baade Sommer og Vinter og ofte kun vadskes een Gang om Aaret. Dette usunde Leie virker og med til Fnat, som derved ei let kan udryddes igien, og Mange ere saa ligegyldige ved „en bitte Krum Kloe" (lidt Udslet), at de ansee det endog sundt for Børnene, at det ret raser ud, hvorimod de da ei heller anvende Noget. Den almindelige Vane, at vadske og farve i Uriin (suur Lud kaldet), bidrager ei heller til sunde Dunster i Værelser, hvor Vinduer ingensinde blive oplukkede,

eller kunne blive det, og hvor Varme, især hvor der ere Gamle eller Børn, bruges næsten hele Sommeren.

Hovedtrækkene i **Almeenkarakteren** ere forhen givne efter Steen-Blicher: „Joten er mere alvorlig, sindig og slidsindet"; men heri findes mange Nuancer i Amtets forskjellige Egne, og dem bliver det derfor vanskeligere at skildre nogenlunde træffende.

Joten er af germanisk Herkomst; men Germanen vilde være en fri Mand; intet Aag kunde han taale. Han var stolt af sin Frihed, og derfor mindre modtagelig for den Fremmedes Dyder og Lyder; selv i sin raae Tilstand saae han med Foragt ned paa Sydboernes blødagtige Overdaadighed og Luxus. Som Skovens vilde Søn, besad han mere Alvor, Besindighed og Tilbageholdenhed i Karakteren, lod sig vanskeligere opirre; men, blev han først ophidset, og hans Blod kom i Kog, da rasede han i Bærserkegang. Men derimod var Gjæstfrihed hos ham en naturlig Dyd, og han var trofast imod Vennen, der betroede sig til ham. Godmodig, kunde han ved Godhed ledes, men ved Haardhed blev han stiv og trodsig, ei let lod han sig lede af Fremmede, men holdt fast ved Fædrenes Sæder og Skikke, mistænkelig imod den, der søgte at lede ham derfra.

Hvo, der vil sammenligne, hvad Historien saaledes lærer om Germaner, med Hovedtrækkene i Vestjydens Karakter, vil endnu deri kunne opdage Spor af hans Herkomst; og Thyboen findes meest at ligne dette Billede, medens Frihedsaanden hos den med Vendelboen beslægtede Hanboer er bleven mere nedkuet ved Armod og Undertrykkelse, og Morsingeren viser sig mere modtagelig for det Fremmede, lettere at lede, og har derfor tilegnet sig Mere af Østjydens Sind, men er og mere træg og langsom i sine Bevægelser. Den pietistiske Secteraand har derfor og lettere kunnet feste og udbrede sig paa Mors, imedens den i Thyboens Karakter finder mindre Næring og faaer vanskeligere Indpas. Aagaard skildrer Thyboen saaledes: „Uden at kunne beskylde ham for Ladhed, maa man tilstaae, at han er mindre haardfør, taaler mindre Ondt og er mere ømfindtlig, end Sjællænderen. Men velvorne, stærke, føre Folk af en rank og ædel Vært fremviser Thy. Hverken robe de Nedtrykkelse og Forkuelse i Henseende til Sjæl eller Legeme. Bønderne have aldrig saaledes

været bragte under Aaget, som den sjællandske Bonde, heller aldrig fordraget vilkaarlig Behandling af nogen Befalende, men altid vedligeholdt en ædel Selvfølelse. Han ledes lettere ved Godhed, men drives ikke ved Haardhed. I fornuftig Oplysning og i Brugen af sund Forstand og Dømmekraft staae de ingenlunde tilbage. Videlyst og Læselyst spores ikke sjelden. Den Flid og Vindskibelighed, hvormed de forrette det, hvorom de have Begreb, viser, at de ere værdige til, at deres Begreber skulde udvides. Gjæstfrihed er en Dyd, som Enhver i og udenfor Bondestanden sætter høi Priis paa. At modtage den Fremmede vel, ansees for en Pligt, der iagttages ogsaa af dem, som have kun liden Smag for Selskabelighed." Dermed stemmer og den Skildring, som Hr. Pastor P. Vilse i et Manuskript, der i 1787 blev af Landhusholdnings-Selskabet belønnet med Præmie, giver af Thyholms Indvaanere: „De ere større og dvoiere af Vext, end andre Danske, og i Henseende til Væsen, Gang og Udtale tungere og langsommere, men derhos mere agtpaagivende og lærvilligere, naar de komme iblandt Fremmede, ere forsigtigere og sparsommere, men derfor mere tvungne i Omgang, ei af en slavisk Frygt, men af Undseelse. Jovrigt ere dette Folks naturlige Dyder: Forsigtighed, Flittighed, Ædrueligheed, Bestandighed og nogen Ærekjærhed, Fredsommelighed, Ordentlighed og en vis Maadelighed i Alt."

Meest træffende skildrer Schade Morsingeren, og deri Nationalkarakteren med følgende Træk: „Han er af Naturen godmodig og medlidende, godgjørende, ikke blot af naturlig Drift, men og fordi han anseer det for Christendoms-Pligt. Han er gjæstfri, høflig, tjenstfærdig; dog dette sidste med den Indskrænkning, han synes at skylde sin egen Velfærd. Til det, som strider imod hans Begreb om Ret og Uret, lader han sig ikke letteligen bøie. Han er en Hader af Tvang og omfindtlig ved Fornærmelser. Imod andre Stænder er han noget mistroisk og tilbageholdende; men den, om hvis Redelighed han er overbeviist, eller som han tydeligen kan indsee vil hans Vel, skjenker han uindskrænket Tillid. Gjerne vil han leve i Fred med Alle, og mindst have Noget udestaaende med sine Bymænd; derfor blive og opkomne Tvistigheder snart bilagte i Mindelighed, og derfor herster Enighed i Ting, som synes at angaae fælleds Interesse. Han er virksom; næsten bestandigt seer man ham sysselsat i sin

Næringsvei, men i sin Gjerning sjeldent hurtig. Tillade Omstændighederne et mageligere Liv, bliver det ikke forsmaaet. Særdeles Lyst have de Fleste til at gjøre Marked eller ved Kjøb og Salg at gjøre sig Fordele. Han er vel ikke gjerrig, men i Almindelighed er han ikke fri for Egennytte, denne vil gjerne alt for ofte blande sig i hans Handlinger. Han elsker fortrinligen sit Fødeland, og troer, at han ikke i nogen anden Egn vil kunne leve bedre; desaarsag er det kun Enkelte, som forlade dette Land, for at søge Lykke andetsteds. (Dette gjælder især om Morsingeren.) Han iagttager huuslig Andagt og bivaaner flittigen den offentlige Gudstjeneste. Og Religionen er det, der udruster med den beundringsværdige Frimodighed, hvormed saavel Ynglingen, som Oldingen gaaer sit Endeligt imøde. Haabet om et bedre Liv er saa glædeligt og klippefast i hans Sjel, at det betager al Nødsel for Døden. Han er ikke fri for Fordomme, hverken i religiøs, eller i andre Henseender; og er end Overtroen kjendeligen aftagen, saa behersker den dog endnu Mange."

Saavidt Schade; men denne Skildring vil i det Væsentlige findes passende endnu. De Dyder, men ogsaa de Svagheder, som ere omtalte, træffes endnu almindeligt hos vor Almue. Alvor findes hos den, og Arbeidet gaaer sjeldnere fra Haanden ved Spøg og Sang, end hos Østjyden; men derfor findes og mindre Forlystelsessyge, og efter Gilder, Legstuer og fælleds Sammenkomster higer han ei saa umætteligt, som ellers almindeligt Bonden.

De omtalte Familiegilder og Juulselskaber, Markeder og Auctioner udgjøre Folkets vigtigste Forlystelser. Sand Religiøsitet forædler mange af Folkets Svagheder, og Religionen er dets kjæreste Ledsager fra Vuggen til Graven; for den søge de Næring, saavel ved den offentlige Gudsdyrkelse, som ved huuslig Andagt og flittig Læsning i gudelige Bøger. Hos Havboen findes sikkert Karakteren renest, meest ublandet ved Omgang med Fremmede, med de fleste Levninger af Folkets patriarchalske Dyder. Aggerboen er mindst cultiveret, og der træder maaskee ofte fremhyklet Fromhed i den ægte Gudsfrygts Sted; Overtroen findes derfor og især her. Derimod udgjøre Beboerne i og ved Fiskerleiet Klitmøller vist Kjærnen af Folket. Ved den større Omgang med Fremmede, hvortil Handel og Søfart især i Fortiden gave saa megen Anledning, ere de mere dannede

og oplyste, men have dog beholdt deres eiendommelige Dyder tilbage. Hos Havboerne er det endnu en from Skik, naar de skulle paa Havet, for at fiske, eller sætte Fartøiet ud paa Vandet, i Forveien at knæle og nedbede Velsignelse fra det Væsen, hvis Almagts Spor de saa ofte see og erfare i Naturens Oprør, i en Bøn, der sikkert ofte kommer fra et rort Hjerte. (Det er en eiendommelig Skik for Beboerne i Klitmøller, at enhver Mand har sin Paraplui, hvilken han til Stads bærer under Armen om Sommeren, som om Vinteren, i Solskin, som i Regnveir.) En Bonde, med hvem jeg engang talte om Folkekarakteren her, yttrede træffende: „Thyboen er blind i ni Dage og faaer først Øinene op den tiende; men, naar han først faaer dem op, saa seer han grant;" og dette betegner den alvorlige Sindighed og Tænksomhed, der karakteriserer ham. Men det gjør og, at den nyere Tids Fremskridt i Landbruget langsommere faae Indpas her, imedens Morsingeren lettere opgiver det fra Fædrene Nedarvede, og i Jordens Behandling er kommen et Skridt foran, (hvilket siden vil nærmere blive viist). Technisk Snille træffes ei sjeldent hos denne Egns Beboere, og enkelte Haandværksfolk, især Smede og Uhrmagere, have udmærket sig ved kunstrigt Arbeide; saaledes har f. Ex. den endnu levende Uhrmager, Søren Nielsen i Bjerre i Nørr Sogn, forfærdiget tvende Stueuhre med Spilleværk og adskillige sindrigt anbragte, mechaniske Indretninger, hvortil han, uden nogen Veiledning, havde uddannet sig selv; for det ene modtog han en kongelig Gave af vor nu afdøde Majestæt, der ved at see det meget beundrede hans mechaniske Geni.

Til Bekræftelse af denne korte Fremstilling af Folkekarakteren her vil jeg tilføie den Skildring, som Pastor Steenstrup giver over sine Landsmænd.

„Hvad Hiertets gode, naturlige Egenskaber angaaer, da troer jeg ei, at Schade og Aagaard i deres Beskrivelser have tillagt dem mere Roes, end de fortjene. De ere godgjørende, ei blot af naturlig Drift, men fordi Religionens Bud kræver det, gjæstfrie, høflige, tjenstvillige, fredelige, hade Tvang og ere ømfindtlige imod virkelige eller indbildte Fornærmelser. De ere undertiden mistænkelige og tilbageholdende imod de andre Stænder, (maaskee snarere en Frugt af Erfaring, end en Temperaments-Feil). For den, til hvem Bonden

har Tiltro, udøfer han og sit Hjertes Anliggende. Naar sund og praktisk Christendom prædikes, bliver der vist ikke med Føie klaget over tomt Huus, og ikke sjeldent finder man om Søndagen Bønder læse hjemme i en eller anden gudelig Bog. Hvad der for Tiden meest falder Almuesmanden til Bebreidelse, er Forfængelighed, som ogsaa kan virke til noget Godt; men i mange af sine Nuancer kaster den Skygge paa Bondens Karakteer. Af Forfængelighed klæder han sig over Evne og Stand, tracterer hjemme, spenderer til Markeder og i Skjenkestuer, vil, for at roses, endog forsømme det, han efter sin bedre Overbeviisning finder at være godt og gavnligt, naar det ei har Mængdens Bifald; for at være „en kjøn Mand, en svaar Een", lader han sine Agre optræde, sine Grøfter nedtræde, sin Klover afæde. Det er sørgeligt, som Frygt for at høre ilde eller dømmes med en ufordeelagtig Dom, endog om den er den ubilligste, uretfærdigste, mest overilede, og derimod Begjerlighed efter at høre vel eller roses, virker paa Mængden. For ei at omtales som en haard og streng Mand, lader Huusbonden den dovne Karl gaae af sin Tjeneste med et godt Skudsmaal; og saaledes virker denne Feil paa hundrede Maader."

Saavel de lysere som Skygge-Siderne i Folkets Karakter fremhæver og følgende humoristiske Skildring ved Pastor Bagger i Nærr: „Thyboerne indtage ingen uheldig Plads iblandt vore Landsmænd. De synes at høre til den oprindelige, gamle jothiske Stamme; have for det Meste blaae Øine, mørkt Haar, og en mørkere Hudfarve, end den øvrige Deel af Danmarks Befolkning. De ere i Almindelighed høie og velvoxne, bredskuldrede og stærkt byggede. Dette gjælder navnligen Kystboerne og Fiskerne, iblandt hvilke der findes saare mange usædvanligt høie og kraftfulde Mennesker; som en Følge heraf ere de, i det Hele tagne, haardføre og stærke. I intellectuel Henseende ere de ogsaa udmærkede: de ere forstandige, kloge, ja endogsaa opvakte. De fatte med Lethed hvad man foredrager dem *), og lægge siedse i deres Tale, selv i Gjenstande, som synes at være over deres Sphære, sund Dømmekraft for Dagen. Ikke mindre

*) Dette kan vist neppe siges at gjælde i Almindelighed.

Forfatteren.

Roes fortjene de for Sædelighed, Ærlighed og Gudsfrygt, og Guds Huus staaer ei tomt. Grunden dertil maa især søges i Folkets besindige og tænkende Adfærd. De ere godmodige, fredsommelige og godgjørende imod Trængende. De besidde megen Æresfølelse, saa at den, der forstaaer at tage dem paa den rette Maade, kan lede dem efter Ønske; derimod taale de ikke godt vilkaarlig Behandling, en naturlig Følge af deres Selvstændighed, som ikke er kuet ved Hoveriet med alle dets demoraliserende Følger. I den Deel af Mors (og Han-Herred), hvor Hoveriet endnu findes, ere disse sidste Egenskaber heller ikke saa fremherskende."

„Dog — deres Karakter har ogsaa sin Skyggeside. Man kan ikke negte, at de, under Troskyldighedens Maske, skjule List og Falskhed.*) Det er ikke saa let at udgranske en Thyboers Sind; thi han er forsigtig baade i Ord og i Gjerning. I visse Henseender ligne de Israels omvandrende Sønner, nemlig: i den Handelsaand, som næsten uden Undtagelse besjeler enhver Thyboer; i den Værd, de tillægge Rigdom — en god Mand er eensbetydende med en rig Mand; han er bedre o: rigere, end jeg — og endelig i deres forsigtige, Alt beregnende Adfærd. Denne deres karakteristiske Forsigtighed er uden Tvivl ogsaa Kilden til nogle af deres gode Egenskaber. Enhver Thybo, kan man være vis paa, gjør sig altid Rede for i ethvert mødende Tilfælde: om han kan have nogen Ulempe eller Tab deraf. Der er i flere Henseender en underlig Modsigelse i deres Karakter: saaledes ere de i Almindelighed troe Tjenere og ærlige Betalere, men anse paa den anden Side Bedrageri i Handel ikke for nogen Synd — det hedder: Kjøberen maa enten lukke sine Øine op eller ogsaa sin Pung; — de ledes bedst ved at paavirke deres Æresfølelse, og dog maae de behandles med Fasthed og Alvor; de ere sparsommelige og beregne nøie endog een eneste Skilling, og atter igjen ere de pragtelskende og ødsle i Levemaade. Paa Bryllups- og Begravelses-Gilder og indbyrdes Besøg, som de jevnligen aflægge hverandre, anvende de mange Penge. De sætte stor Priis paa deres Mad og ere begavede med en saa velsignet Appetit, at en Fremmed maa forbauses der-

*) Denne Dom over Almeenkarakteren er dog nok vel haard.

Forfatteren.

over; de ere ikke ulige Ørkenens Græshopper. „„Skulde vi selv æde det Vaageste (Ringeste) og sælge det Bedste, da maatte vi være gale,““ svarede en Bonde mig engang, da jeg dadlede den Uskik her i Provindsen, at bringe de slletteste Kornvarer i Handelen. Naar man betragter dem i det daglige Liv, da ere de dygtige Arbeidere, til visse Tider utrættelige, skjøndt man heller ikke kan negte, at Mange, især Indsiddere og jordløse Huusfolk, have Hang til Ladhed og hellere ville bette, end arbeide.

„De fortjene megen Roes for den Omhu, de anvende paa deres Bopæle og Huse. Disse ere rummelige, vel vedligeholdte og for det Meste opførte af Grundmuur. Hos den Velhavende forefinder man fiint Dækketøi, Sølvskeer og andre Luxus-Artikler, hvilke man ellers ikke venter at træffe hos en Bonde. De forstaae fremfor Andre at røgte og pleie Creaturer og Heste, hvorfor ogsaa disse ere vel holdte og udgjøre deres vigtigste Handelsvare. Det er et smukt Syn, at see Thyboerne ved festlige Leiligheder kjørende i deres nette, malede og med fyrige Heste forspændte Vogne. Den thylandske Bonde har, som ovenfor viist, sine Feil, men hører desuagtet til Kjernen af den danske Almue, og sandt er det, at, jo nøiere man lærer ham at kjende, desto bedre synes man om ham.“

Men, at der gives braadne Kar i alle Lande, viser følgende Skildring fra et Sogn i Nærheden af Thisted. „Beboerne her ere kolde for Religion og Dyd. Præsten prædiker i Kirken for næsten tomme Stole; deres Sabbath bestaaer for det Meste i at holde Gjæstebude og lystige Forsamlinger. De vise ogsaa i Almindelighed megen Overhørighed: naar de f. Ex. tilvarsles af Sognefogden eller andre Vedkommende at give Møde, da blive de Fleste gjerne borte; og sjeldent ere de enige i at understøtte den Plan, der sigter til fælleds Tarv og Bedste. Naar de Unge blive confirmerede, kaste de Bogen under Bænken. De lange Vinteraftener blive for det Meste anvendte, enten til Intet, eller til Gadeløb, Kortspil og anden Uorden.“ Dog denne mørke Skildring gjælder, Gud være lovet! kun som Undtagelse om enkelte Steder, og der er det vel ikke altid Almuens Skyld, at det er saaledes.

Om Vestjydens Legemsskabning og Ansigtsdannelse er i den foregaaende Fremstilling af Joten, hvilken endnu almindeligt

passer paa dette Amts Beboere, det Væsentligste anført, og det er kun Lidet, som dertil behover at føies. Aagaard og Schade stadfæste det ogsaa, og i den Sidstes Beskrivelse af Mors sees af en Tabel over nogle Sognes vaabendygtige Mandskab, at af 249 Mand ere 123 under 64 Tommer, og 126 ere 64 Tommer og derover, og 5 ere 69 Tommer. Men der sees tillige, at af 121, som have opnaaet 26 Aar og derover, ere 40 under 63 Tommer, og 81 fra 64 til 69 Tommer, hvoraf det erfares, at Vestjyden voxer indtil sit 26 Aar og først da faaer sin fulde Høide, hvilket jo antages at bebude megen og udholdende Livskraft.

Disse statistiske Oplysninger om Thisted Amt og denne Skildring af Folket i Almindelighed, som det deri findes, hvilke jeg har anseet nødvendige, for at lære nærmere at kjende det Eiendommelige ved denne specielle Deel af vort Fædreland og dens Forskjellighed fra de øvrige Egne, har jeg med de fleste af mine Forgængere anseet det for rettest at forudskikke, førend vi nu vende os til den egentlige Besvarelse af de af Det Kongelige Landhuusholdnings-Selskab fremsatte Spørgsmaal.

1.

Jordernes Beskaffenhed.

A.

Jordens Overflade, som den viser sig for Øiet ved et almindeligt Overblik.

Skjøndt dette Amt er det mindste i Nørrejylland, har dog intet andet en saadan Udstrækning, som dette i sin Længde fra Hjørring Amts Grændse til det sydligste Punkt, og kun i faa andre træffes flere Eiendommeligheder, frembyde sig flere forskjellige Afvexlinger for

Diet, end her. Paa den ene Side beskylles det i sin hele Længde af det for Diet ubegrændsede Hav, hvor de nøgne, golde Klitbakker, det uhyre Sandhav frembyde et sørgeligt Skue, imedens kun hist og her en Grønning*) fremtræder som en liden Oase; eller et Fiskerleie pipper frem bag Sandbakkerne, som tjene det til Læ; eller et Skibsvrag staaer nedboret i Sandet som en Trophæ, mindende om Menneskets Svaghed i Kampen imod den oprørte Natur. Paa den anden Side flyder Limfjorden med sit blanke Vand, snart smal, saa at de forskjellige Egne nærme sig hinanden, snart bred, og da atter aabnende sig som et Belte, der indeslutter dens rige og smilende Der; og bag den vise sig bebyggede Egne og frugtbare Marker. I det Indre er et bebygget Landskab, hvor Høie afvexle med Dale, frugtbare Marker fryde Diet, og en Kjæde af Indsøer giver Maleriet Afvexling; men det afbrydes og paa sine Steder af store Moser og Kjærstrækninger, uopdyrkede Heder og af Marker, hvis afsvedne og gule Udseende vidner om Sand og Gruus. Kun hist og her slynger en liden Bæk sig frem imellem de skraanende Høie, udgydende sit sparsomme Vand meest i Fjordens Bassin, og kun faa grønnende, blomsterrige Enge fryde Diet. Men frit skuer det fra Høi til Høi over Sletter og Dale, over Marker og Byer, over Fjord og Hav; thi ingen Skov begrændser Udsigten eller formørker Horizonten i Baggrunden.

Ville vi nærmere betragte de enkelte Dele af dette Maleri, og i dette Diemed begynde vor Vandring fra Amtets nordøstlige Grændse, hvor man fra Hjørring Amt betræder dette: saa træffer man først paa Vesterhan-Herred, hvor, ligesom i det sydligere liggende Thy, Landets Overflade frembyder en rig Afvexling af Skraaninger og Dale, men Bakkernes Helding er dog sjeldent saa brat, at Jordens Pløining derved kunde forhindres. Imod Fjordsiden have Kysterne paa den største Strækning høie, bratte Brinker, som antyde, at den største Part af Landet er høitliggende, og ved Vesterhavet omgives Landet

*) En Grønning eller et Grønne kaldes de flade, lavere Strækninger imellem Klitbakkerne, hvilke ere bevorede med Græs, Lyng og Pors, og hvor der almindeligt staaer Vand om Vinteren, da der er Klæg i Underlaget.

af et Belte af Klitbakker af større eller mindre Brede, snart 1 Miil, ja endog indtil $1\frac{1}{2}$, snart kun $\frac{1}{4}$ Miil, og af denne Række Sandhøie ligge nogle nærmere ved Havstokken, nogle længere derfra, snart brat nedgaaende, snart med en skraanende Helding, ikke ulige de Isbjerge, som Fjorden kan optaarne paa Kysten, naar den, fast tillagt, pludseligt brækkes op under en heftig Storm, som da jager dens ituslagne Dække i en Hast imod Strandbredden.

Har man der betraadt Thisted Amt, støder man strax i den nordostlige Deel af Vesterhan-Herred paa en sammenhængende Kjæde af svære Hedebanker, de saakaldte Hengelbjerghøie, som tilligemed Klitterne ud imod Havet give denne Egn, den ringeste i hele Amtet, et saare vildt Udseende. Imod Nordvest støde de til Svinkløv, en Række Kridtbjerge ude ved Havet i Hjortdals Sogn, og imod Sonden staae de, kun afbrudte ved en liden Bæk, der adskiller Kollerups og Fjerridslevs Marker fra den kongelige Hovedgaard Aagaards, i Forbindelse med Sct. Jørgensbjerget*) i Kjettrup Sogn, hvilket strækker sig hen imod Huusby, der ligger neden for i en dyb Dal, hvortil føre fra Vesten de tvende, i en spids Vinkel sammenstødende, snevre og dybe Huulveie, Huusbyhule kaldede, hvilken i Historien er mærkelig**). Disse Bakker skraane imod Vesten jevnt ned imod den store Slette af Moser og Kjærstrækninger, der

*) Her stod Slaget den 5te Mai 1441, hvor Jyderne, anførte af Tornekrands og Brødrene Holst, overvandt Adelen og nedsablede Eske Broch.

**) Bekjendt er Historiens Fortælling om den vendelboiske Opstand, hvori Thyboer og Morsinger deeltoge, anførte af Hertugen af Baiern, imod Kong Christoffer af Baiern. Thyboer og Morsinger trak sig tilbage, ledede af de givne Løfter, og kun Vendelboerne stode fast, som det hedder i Visen om Hertugen af Baierland:

Og først da rømte de Morsinger og saa de Forrædere af Thy;
Efter da stode de Vendelboer, og de vilde ikke flye.

Disse bleve overvundne i Slaget ved Aagaard den 6te eller 8de Juni 1441 af Kongen selv, og Levningerne af Hæren trængtes sammen i Huulveien ved Huusby, hvor de nedsabledes. Da jeg paa min Vandring igjennem Amtet var der, vistes mig endnu i den søndre Huulvei i Siden af Bakken den Steen, hvorunder, efter Sagnet, Hertugen af Baierland skulde hvile.

indbefatter Størstedelen af Vesterhan-Herred i en Strækning af 1½ Miil, fra Limfjorden til Vesterhavet, kun lidet hævet over Vandets Niveau, og kun afbrudt for Norden ved Havet af den Række Kridtbjerge, der ved Thorup Strand adskiller Kliim- og Vuust-Sletter. Derfra hæver Landet sig atter op til en høi Bankeryg, som indbefatter den nordlige Deel af Halvøen Hannæs, og fra Syd til Nord løber omtrent midt igjennem Halvøen. Den hæver sig meest imod Norden, og den Bakke, hvorpaa Bjergets-Molle ligger, som Landeveien fra Thisted til Aalborg løber forbi, er et meget høit Punkt, hvorfra Udsigten begrændses imod Østen af de omtalte Hengelbjerghøie, imod Vesten af Kridtbankerne i Hillerslev-Herred. Den gaaer, paa et lidet Gjennembrud nær, lige til Havstokken, hvor den ender sig i en Kalkklint, benævnet **Bulbjerg**, der hæver sig 350′ over Havet. Bedækket med Sand, skraaner dette Bjerg jevnt ned imod Landet; men imod Havet frembyder det sin hvide, lodrette Side, der tildeels staaer urokket ved dettes voldsomme Brud. Her frembyder sig det mærkelige Syn af en frit i Havet staaende **Klippemasse**, den saakaldte **Skarreklit**, som formodentlig engang er losreven fra Bulbjerg, hvilket og Navnet tyder paa. I et lidet Bøsseskuds Afstand rager den 60′ op, og Dybden imellem begge er, efter Sigende, saa stor, at de største Skibe kunne seile derimellem. Med sine takkede Sider, kun en Bolig for utallige Sofugle, er den et imponerende Skue. Den bløde Kridtmasse i Bulbjergs lodrette Side imod Havet, hvor der i roligt Veir, naar dette er stille, kan gaaes neden om Bjerget, bruges af Reisende som en Bog til deri at indridse deres Navne, og der sees øverst Aarstallet 1727; ogsaa vor Konge har efterladt deri en Erindring om sit Besøg paa dette mærkelige Sted. Det synes næsten, som om Klippen hæver sig, skjøndt det ikke er i andre Henseender mærkeligt; thi de Navne, som for faa Aar siden deri ere indgravede, befindes saa høit oppe, at intet almindeligt Menneske mere kan naae Stedet; og dog forsikkres det af Beboerne der, at de Alle have staaet paa Jorden, da de skreve*).

*) Dette stadfæster Prof. Forchhammers Mening, at Klippegrunden paa den skandinaviske Halvø langsomt hæver sig, hvorved og i Oldtiden Landet har faaet sin nuværende Dannelse. (See hans Beretning i „Dagen" om Jordskjælvet den 3. April 1841.)

Et Selskab har paa Toppen af Bjerget ladet opreise et Huus, bestemt til der om Sommeren at afholde Folkefeste for Vestjyden, og til at modtage den Reisende, der over Klitbakkerne har arbeidet sig op til dette interessante Sted, hvorfra der aabner sig en vid Udsigt, ei blot over det umaalelige Hav, men over en Kyststrækning af 8 Miil, imod Osten langs med Bugten til Tranum Strand i Vendsyssel, og imod Vesten til Roshagen paa Hanstholmen; og under Vandrerens Fod sidde paa den bratte Side af Klippemassen, som om de vare fastgroede dertil, de faa Arbeidere, som ernære sig ved at sauge Liimsteen ud af Klippen, idet Ørkenens Stilhed kun afbrydes af Saugens eensformige Lyd, eller af Havets Brusen, eller Sofuglenes Skrigen.

Den omtalte Bankeryg, der ligesom deler Landet, skjøndt uregelmæssigen, er i sig selv nogenlunde jevn og mildt affaldende imod Øst og Vest. Efterhaanden, som man imod Vesten kommer ned af denne, nærmer man sig Grændsen imellem Vendsyssel (naar dertil og regnes Vesterhan-Herred) og Thy, som begynder imellem Rødbro og Abildhave; men endnu mærker man Intet til denne Provinds's bekjendte Frugtbarhed; thi man støder først paa en Række af vilde Klitter, der igjennem Hjardemaal og Østerild Sogne indtage næsten Landets hele Brede fra Havet til Fjorden, omtrent 1½ Miil. Det Meste af de trende Sogne, Hundstrup, Østerild og Hjardemaal, ligger paa en høi Slette, kaldet Østholmen, der gaaer temmelig brat ned til det Kjær, som adskiller den fra det Øvrige af Hillerslev-Herred. Dette Thylands største Kjær strækker sig fra Horer Havn, Vesten om Østholmen og Osten om Kaastrup og Tved Sogne, og deler sig derpaa i 2 Arme, som begge løbe ud imod Havet, den ene imod Nord ved Vigsø, den anden imod Vesten ved Hansted, og de indeslutte saaledes Hanstholmen, der indbefatter Nærr, Hansted og Vigsø Sogne. Denne er, ligesom Østholmen, en Kridt- eller Kalkbanke, der hæver sig omtrent 160 til 180 Fod over Havfladen og naaer sine høieste Spidser i Hanstedhøi, 171′, og Hjertebjerget, 200′ høit. I Kjæret, som gaaer Sønden om Hanstholmen, ligger, imellem Ballerum og Nørby i Tved Sogn, det isolerede Gasbjerg, som ved sine bratte Sider paa den jevne Slette ligner en Bastion eller D. Det er fladt foroven, c. 2 Tdr. Land, hvor

der ploies og saaes. I den sydlige Deel af Hillersley-Herred gives mange bakkede Partier, hvoriblandt det saakaldte Høibjerg, der fra Vesten imod Osten, meest igjennem Sennels Sogn, strækker sig til Bakkerne ved Hov; men det er mere en Landryg, end steile Bakker, og er derfor ei saa meget til Hinder for Jordens Dyrkning. Det høieste Punkt i denne Egn er Kløvhøi, som ligger tæt Osten for Store Hillersley By. Vennebjerg i Nors Sogn er og et meget høit Punkt; men, da det skraaner saa jevnt til de fleste Sider, mærkes dets Høide ei saa meget.

Midten af Thy er mere couperet og bølgeformig, uden at frembyde mange høiere Punkter eller større Sletter. De jevneste Marker høre til de Sogne, som ligge Nordvest for Thisted, især til Vang og Thorup. Høiere ligger Thorsted, og den tæt Vesten for Byen liggende Gravhøi, kaldet Thors-Høi,*) tilbyder en meget vid Udsigt til Mors og Hanherred og det sydlige af Thy, ja endog Vesterhavet ved Agger kan derfra vines. Sønden for Sjørring Sø hæver Landet sig igjen i Hundborg Sogn til en betydelig Høide, og fra de steile Bakker Norden for Byen haves den samme Udsigt, som før fra Thorshøi. Derimod er Hassing-Herred, som vel udgjør den laveste Deel af Thy, mindre couperet, skjøndt dog høie Agre jevnligt afverle med Lavninger, saa at der findes faa jevne Marker, ingen egentlige Sletter, førend ved Grændsen af Refs-Herred, hvis nordlige Deel med det Sydlige af Hassing-Herred udgjør en temmelig lavtliggende, kun hist og her af Smaabakker afbrudt Plaine, der igjennem Viisby Sogn strækker sig ned til Fjorden og paa de øvrige Sider begrændses af det høiere, mere bakkefulde Land. De høieste Punkter i hint Herred ere: Galgebakken i Hassing Sogn, (hvorfra en skjøn Udsigt aabner sig imod Norden over de frugtbare Marker, de nedenfor liggende Byer, den lange Ove-Sø med Herregaarden Tandrup paa den ene Side og Koustrup paa den anden, og de nogne Sandbakker i Baggrunden, hvor kun Skove mangle til at be-

*) Der skal efter Sagnet ligge begraven en Høvding Thor, som har givet Byen Navn; muligt den Thord Skarre, der anførte Bondehæren fra Thy imod Knud den Hellige 1066, da Vestjyden ei kunde finde sig i det nye Aag, som han ved Tienden lagde paa deres Skuldre.

krandse Søens Bredder, for at gjøre Panoramaet fuldkomment skjønt,) og Skjellebjerg i Vedsted Sogn.

I Refs-Herred bliver Terrainet igjen mere afvexlende. Fra den før omtalte Plaine hæver det sig jevnt op imod Hjælpensbjerge, en Række lyngbegroede Bakker, som fra Øst til Vest løbe igjennem Hurup Sogn ind i Vestervig og naae der den største Høide i Aashøi, som er Amtets høieste Punkt og hæver sig 304′ over Havfladen. Derfra skraaner igjen Vestervig Sogn med jevne, flade Marker ned imod Vesten og Sønden; men den østlige Deel af Herredets Fastland, især Ydby og Heltborg Sogne og den østlige Deel af Helligsø, er igjen mere bakket, og i det førstnævnte Sogn hæver Simonsbjerget sig til en betydelig Høide, imedens snevre, i denne Egn ualmindeligt dybe Dale adskille Helligsø Sogn fra Gjettrup og Ydby Sogne*).

Til dette Herred høre tvende Halvøer, den ene indbefattende det høitliggende, bakkede Boddum Sogn, som kun ved en lav Mose er adskilt fra Ydby Sogn, og den 1 □ Miil store Halvø Thyholm, som udgjør Amtets sydligste Ende, og kun ved en smal Landtunge, kaldet Dravet,**) er forbundet med det egentlige Thy. Denne Halvø er flad og jevn, uden beskyttende Bakker imod Fjorden paa den nordlige og vestlige Side; men den hæver sig lidt efter lidt op imod Syd, og dens høieste Ryg er imellem Høidberg og Søndberg, netop paa det Sted, hvor Kridtgravene findes. Imod Øst og Syd derimod er den omgiven af høie Bakker, hvoraf den største, kaldes Høibjerg, 92′, ligger i Søndberg Sogn, Sydøst for Serup, hvorfra haves

*) Naar man betragter dette Herred alene paa Kortet, har det en træffende Lighed med Amerika, især naar Thyholm med Sydspidsen dreies lidt mere imod Vesten. Den nævnte Halvø bliver da Sydamerika, og Bugten ved Skibstedgaard den mexikanske Havbugt.

**) Dravet eller Veile-Dravet kaldes den smale Landstrimmel af circa 1 Miils Længde fra Jestrup paa Thyholm til Helligsø Bakker, som kun hæver sig ubetydeligt over Fjorden, bestaaer alene af Smaasteen og Gruus, som den har opkastet, bedækket med en tynd Jordskorpe og sparsomt bevoxet med ringe Lyng. Tvers over den gaaer en langagtig, isoleret Bakke, kaldet Thybjerg, lig en Skandse. Et lignende Drav gaaer fra Odby Bakker ned til Ottesund, Amtets sydligste Spidse, ¼ Miil lang.

en fri Udsigt til de omliggende Provindser; Harsyssel, Salling, Jegindø, Mors og Vesterhavet kunne derfra sees (efter Aagaard, 3 Stifter, 12 Herreder og 30 Kirkesogne *).

Til dette Amt hører endvidere den frugtbare, af Liimfjorden omflydte Ø, Mors, der næsten overalt, ligesom Thy, er omgiven af høie, steile Brinker. Den er høitliggende; men, da dens Overflade løber i en langstrakt Bølgegang, er den tillige for største Delen jevn og kun paa enkelte Steder bakket, især imod de nordlige og sydlige Grændser. De meest bakkede Partier ere den hele nordlige Kant af Øen, fra Vilsund og henimod Fegge-Klit, paa hvilket Strøg findes en næsten sammenhængende Kjæde af høie, ujevne Bakker, som hæve sig allermeest i den nordlige Deel af Flade Sogn. Fra den høieste Spidse af den her sammenhængende, imod Syd temmelig brat nedgaaende, Mængde af Bakker, den saakaldte Salgjerhøi, (som er Amtets næsthøieste Punkt, 282',) er man i Stand til at overse den største Part af hele Thisted Amt, og ligesom i eet Panorama at opfatte dets mange, høist interessante Situationer; kun Skove mangle ogsaa her, for at fuldende den rige Afvexling. Paa den yderste Ende af Øens nordlige, ellers flade og lave Landtunge, kaldet Feggeklithals, overraskes man ved Synet af Feggeklit, en 48 Fod høi Banke, hvis Form er en langagtig Firkant, hvis Sider ere bratte, men hvis Overflade er jevn og indeholder omtrent 40 Tdr. Land meget god Muldjord, (altsaa lig det mindre Gasbjerg paa Sletten i Hillerslev-Herred). Den dyrkes og udgjør en ved dens Fod liggende Gaards eneste Eiendom **). Ogsaa de

*) Denne Bakke er mærkværdig af Jordskjælvet i Februar 1745, som yttrede sig her stærkere, end paa noget Sted i Danmark, hvorved Bakkens Skraaning skred trappeviis. Ved samme Jordskjælv revnede Hvælvingen i Søndberg Kirketaarn, og en Forhøining i Søndberg Præstehauge sank ½ Alen ned i Jorden (v. Aagaards Beskrivelse over Thy, Side 216).

**) Her forevises endnu Kong Fegges (Fenges) Gravhøi, hvis Levetid angives til det 6te Aarhundrede (v. Theat. Dan. Pag. 411). Efter Saxos 3die Bog var han Underkonge i Jylland og blev dræbt af sin Broder, Horvendils Søn Amleth, til Hevn, fordi den grusomme Fenge havde dræbt hans Fader og ægtet hans Moder, Geruth.

Punkter i Nørre-Herred, hvorpaa Solberg og Todse Kirker ligge, ere meget høie, skjøndt det formedelst de tilgrændsende Egnes jevne Skraaning mindre mærkes. Fra den sidste kan hele Mors overskues, og begge disse Kirker kunne sees, saa at sige, overalt paa Øen. Ved Kaarup og Legind Byer i den sydlige Deel af Lødderup Sogn, saavelsom i den tilgrændsende Deel af Lørslev Sogn, imellem denne By og Hovedgaarden Hviriis, er Jorden meget bakket. Dette er og Tilfældet med det Midterste af Sønder-Herred. Veiersley Kirke ligger alt paa en høi Bakke, og den Bæk, som derfra løber ned til Møllen, er imod Vesten begrændset af høie Hedebakker. Ovenfor disse hæver Marken og det følgende Hedestrøg sig mere og mere op imod Malhøi i Redsted Sogn (den høieste af Bakkerne i Sønder-Herred, 210'). Aasbjerghøi paa Præstegaards-Marken til Karby er og et temmelig høit Punkt, hvorfra der kunne tælles 32 Kirker.

Fra det nævnte Bakkestrøg paa Nordsiden af Øen synker Landet betydeligt og danner i Midten af Nørre-Herred en stor og skjøn Slette, som imod Osten udbreder sig lige ned til Fjorden imod Draaby-Vig; men imod Syd og Vest hæver det sig ganske svagt imod det der mødende høie Land, hvilket igjen synker jevnt Syd paa til Grændsen af Sønder-Herred, hvor Egnen atter bliver høilændet. Saaledes vedvarer Grundens langstrakte Bølgeform over det Meste af sidstnævnte Herred, hvis sydlige og sydvestlige Sogne, navnlig Blidstrup og begge Assels-Sogne tilligemed den over Fjorden kun lidet høinende Agerø, ogsaa fremvise store, jevne Flader. Disse og øvrige Sletter henhøre i Almindelighed til Øens lavere liggende Partier. Dog vil af det Anførte fremlyse, at mange af de jevneste Strækninger ere høitliggende, f. Ex. Nykjøbing Byes Indmark og de tilgrændsende Eiendomme imod Vesten.

Endnu en lille Ø hører til dette Amt, nemlig Jegindø, Sønden for Mors og Osten for Thyholm. Den er lav og flad, og ingen mærkelige Punkter frembyde sig der for Øiet.

Ville vi spørge om dette Amt i Oldtiden har havt samme Skikkelse, som nu fremstiller sig for Øiet, da vil Intet derom kunne afgjøres med Vished; men Alt tyder paa, hvad Sagnet bekræfter, og flere Forfattere

ere enige i at antage, at det fordum har været en Samling af Der. Uden at behøve at gaae tilbage til den antediluvianske Periode eller med Sagnet at antage, at en Vandflod har givet Anledning til Cimbrertoget, antyder dog Landets geognostiske Tilstand paa store Revolutioner, der ogsaa her før Historiens Tid have foregaaet. Saaledes har jeg i en Mergelgrav paa min Mark i 3 til 4 Alens Dybde truffet hele Lag af smaae Havsnegle og Muslingskaller, som og ere fundne i Kalkgraven ved Legind i Nørhaa Sogn midt inde i Brudene. Den lærde **Adam fra Bremen**, som levede i det 11te Aarhundrede, kalder Thy en D, og, da han ogsaa kalder Vendsyssel en D, synes dette Amt paa alle Sider at have været omflydt af Vand. Dermed stemmer og Saxo's Vidnesbyrd i hans 10de Bog, hvor han beretter om Seiladsen fra Vesterhavet til Limfjorden, hvilket Udløb dog i hans Tid igjen var lukket, og Peder Syvs Kæmpevise om Knud den Hellige. Men foruden disse historiske Beretninger finde vi i selve Landets Beskaffenhed en Bekræftelse paa den antagne Mening, at det har været en Samling af Der, imellem hvilke Fjorden og Havet paa flere Steder have været forbundne, og hvor der have været flere Indseilinger fra Havet. Thy har venteligen været adskilt fra Vendsyssel, idet Fjorden igjennem Veilerne over de store, flade Kjærstrækninger i Vesterhan-Herred har været forbunden med Havet, og Hannæs har udgjort en D, som muligt og har været forenet med den nordlige Deel af Mors. Østholmen og Hanstholmen ere før omtalte med det store Kjær, som adskiller dem og omgiver den Sidste. **Aagaard** skriver derom *): „Forbi Hundstrup gaaer et stort Kjær, som paa dette Sted kun indeholder lidet Tørvejord, hvorunder først findes Sand (Strandsand og Gruus, som viser, at det er Havbund). At dette Kjær engang har været Havbund og forenet Havet med Fjorden, synes af flere Grunde meget rimeligt. Til Beviis for denne Mening anfører man: at i Kjæret ved Klov er fundet Rav, at en stor Mængde Østersskaller findes i nogle Bakker ved Østerild, at den steile Brink, som omgiver Kjæret, har al Udseende af at have været Strandbred, at der skal være fundet

*) See hans Beskrivelse Side 152 og 154.

Skibsankere i Kjæret og at der fra Baadsgaard paa Hanstholmen formenes at have været Overfart med Baade til den søndre Side." (De nævnte Østersskaller findes i hele Banker ei langt fra Fjorden i saa stor Mængde, at de bruges til Veifyldning.) Om Hanstholmen melder den samme Forfatter: „Upaatvivlelig har det i ældre Tider været en Ø, som Havet har adskilt fra det faste Land, og hvorfra en Vig har strakt sig ned til Hoxer, og der bragt Havet og Fjorden i Forbindelse. Til Beviis herfor anfører man overeensstemmende med hvad derom er sagt ved Hundstrup: at ved Gravning i Kjæret skal være fundet Skibstømmer, at en Gaard paa Hanstholmen kaldes endnu Baadsgaard, hvorfra har været Overfart til en anden ligeover for liggende Gaard, kaldet Færgegaard, og, at Landet er høilændet og begrændset rundt om med bratte Bakker. Flyvesandet har formodentligt opfyldt denne Arm af Havet, thi nu er den et Kjær, af omtrent en Fjerdingveis Brede, hvis Bund er Sand, som er begroet med Lyng." Den samme Formodning nærer Schade om Mors*), naar han siger: „Den opmærksomme Jagttager kan neppe modstaae den Tanke, at den Landstrækning, som nu indbefattes under Navn af Mors, jo engang har været en Øgruppe, og, førend den blev det, i det mindste for en Deel været forenet med Fastlandet."

„Det Locale selv afgiver Beviis for, at de Kjær og side Strækninger, som deels paa mange Punkter gjennemskjære Landet, deels omringe enkelte Stykker deraf, maae engang have været gjennemstrømmede af Limfjorden; saa at denne Fjord har af Morsland ikke dannet mindre end omtrent en Snees Øer og Holme. Grunden under Kjærenes Tørvemasse er af samme Beskaffenhed, som i Fjorden, nemlig Klæg, Strandsand, Gruus og Smaastene. Man har deri fundet Hovedskaller og Beenrader af Mennesker, svære Hjortetakker, Rav, adskillige af Forfædrenes Redskaber, Skibsankere. Paa sine Steder træffes en Mængde Havdyrs Skaller."

„Det kan udentvivl betragtes som Levninger af Fastland, der ved overordentlig Vandflod er bleven forstyrret, formodentlig ved den store cimbriske Havflod, som indtraf omtrent 150 Aar før Christi

*) See hans Beskrivelse Side 71 o fl.

Fodsel*). Uden at gjette paa, hvorvidt Mors, før denne Flod forandrede Egnens Skikkelse, kan have været landfast med Omegnen, skal blot erindres: at, endskjøndt visse Dele af Liimfjorden kan i Oldtiden have været Indsøer, f. Ex. en Deel af Bredningerne Norden og Osten for Mors, er det dog at formode, at dette Lands nordøstlige Spidse har været landfast med Vesterhan-Herred, maaskee og med Fuur, den vestlige og sydlige Deel med Thyholm og Mere paa det hele Strog fra Vilsund ned forbi Sallingsund; endog Ligheden imellem Landenes naturlige Beskaffenhed paa begge Sider kan bestyrke denne Formodning. (Efter gammelt Sagn har der i Thisted Bredning nordøstlig for Vilsund været Holme, hvorpaa man fra Sundby i Mors græssede Høveder om Sommeren; men dertil findes nu intet Spor. Disse Holme kan da have været Levninger af det Land, som forbandt Thy med Mors.)"

Saavidt hin skarpsindige og kyndige Gransker, hvis Gisninger finde Stadfæstelse hos den, der betragter de grønne, skraanende Brinker, som ved Fjordsiden næsten overalt begrændse Landet. Deres terrasseformige Dannelse tyder paa, at Fjorden forhen, opstemt af Havet, har gaaet langt høiere op i ældre Tider, end nu (vel og en Følge af Jordens Hævning i Seklernes Løb); men, efterat dens Forbindelse dermed var tilstoppet, og den trak sig tilbage indenfor sine nuværende Grændser, bedækkedes Bankerne med Muld og grønnedes, og udenfor dannedes en paa sine Steder ikke ubetydelig Strand, hvor Fjordgruset, overtrukket med et tyndt Lag Muld, grønnedes og frembød Græsninger, som siden ved Havets Indbrud igjen paa mange Steder ere ødelagte. I Fjorden udenfor Stokken findes endnu paa sine Steder Mergel og Tørvemoser med Spor, som det synes, af fordums Grave, saasom ved Gudnitz i Villerslev Sogn.

---

*) Maaskee snarere en Samling af Øer, der ved Jordens langsomme Hævning ere blevne forenede til Fastland. (See Prof. Forchhammers Bemærkninger i „Dagen" om Jordskjælvet den 3. April 1841) At Thy ogsaa er ved underjordisk Kraft hævet, synes de mangfoldige Jordfaldshuller i det nordvestlige Thy at vidne om, ligesom ogsaa flere udfyldte Revner i de af Liimfjorden blottede Bakker imellem Silstrup og Aas, ei at tale om det geologiske Bevis i Kridtets Forekomst i det sydligere Thy.

Thyholm har da venteligen og været en fuldkommen Ø, som Beskaffenheden af den Veile, der forbinder den med Fastlandet, udviser; ligesom og Boddum, hvilket Navn Nogle ville udlede af „Baadom" fordi den har været omflydt, og Kjæret, der nu adskiller dette Sogn fra Ydby, har været seilbart; men det er rimeligere, i Analogi med Betydningen af andre lignende Navne, at det er for „Bodhjem", enten det saa er et Folk eller en Høvding, hvis Hjem derved betegnes.

Foruden disse Spor af Øer, som endnu findes her, synes det rimeligt, at Havet paa flere Steder har, om ikke heelt gjennemskaaret, saa dog dannet flere Bugter ind i Landet. Adskillige af Søerne synes saaledes at have staaet i Forbindelse med Havet; men Flyvesandet har tilstoppet Udløbene og gjort dem til Indsøer. Saaledes har der venteligen været Indseiling fra Havet til Søerne ved Nors, Vandet, Sjørring og Ørum, hvilket adskillige Steders Navne, saasom Færgegaard ved Sjørring Sø, og Rudera af Borge i de tvende sidstnævnte, tyde paa; hertil kan og henføres Visen om Kong Nilaus, „der lader grave den dybe Grav fra Sjørring Sø til Vesterhav". I Sagnet lever endnu Mindet om de mange Røverborge, hvoraf dette Land har været fuldt, og hvortil det især har været skikket ved de mange Indseilinger fra Havet, hvorigjennem Søroverne kunde tye i Sikkerhed, naar de havde været ude paa deres Vikingstog. De fleste og tydeligste Spor deraf findes endnu i Sjørring Sø, og dens forrige Bugt, den nuværende Sperring Sø, hvor Færgeborg, Sjørring Borg og Søgaards Borg have ligget, og man seer endnu Levninger af de opkastede Volde. Færgeborg er venteligen det Borre Slot (efter O. Worm i hans monum. Daniæ kaldet Jersborg), hvor Pontoppidan efter Sagnet mener, at Kong Nereus boede*), og hvorom Steen Blicher i sin Reise fra Hamborg til Skagen fortæller det gamle Sagn. Der sees endnu paa en Holm i Søen, hvorpaa den har ligget, Levninger af Muurbrokker og af Trappetrinene op til Borgen. Sjørring Slot har ventelig været det Sovarende (Sørendi), som blev plyndret og ødelagt, da Bønderne i Vendsyssel og Thy fordrev Kong Knud den Hellige fra Aggersborg i Opstanden imod

*) Theatr. Dan. Side 438.

ham *). Alt tyder ogsaa paa, at Landet i Oldtiden har været langt mere bebygget og opdyrket, end det er nu. I faa Egne findes saa mange Gravhøie, Steendysser og andre Oltidens Mindesmærker, som her, og Sagnet omtaler gamle Høvdinger, som her ligge begravne; saaledes i Skjoldborg Sogn en Kong Vilknud, efter hvem Vilsund skal have Navn; paa en Hede i Hørdum Sogn vises Kong Hvirvils Grav, maaskee den hollandske Fyrste under Fridlev den Snare (v. Saxos 4de Bog). Efterhaanden udgraves dog disse Høie i Haab om, at deri kunne findes Skatte begravne; men ikkun faa sjeldne Fund ere komne for Dagens Lys. Den mærkeligste Gravhøi er funden i Heltborg Sogn, hvori ere udkastede tvende Gravværelser. Hovedkamret udmærker sig ved sin usædvanlige Størrelse, $11\frac{3}{4}$ Alen langt, $3\frac{1}{2}$ Alen bredt, $2\frac{1}{4}$ Alen høit, opført af uhyre Kampsteen, hvoraf t. Ex. een af Overliggerne er over 2 Alen bred, $4\frac{1}{2}$ Alen lang og 2 Alen tyk. Den Mærkelighed findes her, at paa en af Sidestenene synes en Binderune indhuggen, men saa utydeligt, at den vist neppe vil kunne udtydes. Denne Gravhøi har det Offentlige afkjøbt Eieren, for at den ei skal blive forstyrret.

At Landet før har været mere opdyrket, kan ogsaa sluttes af de mange lyngbegroede Diger og Plovfurer midt i de store Heder, hvilke og Saxo omtaler (8de Bog). Om, som før berørt, Oversvømmelse har jaget Cimbrerne ud; om Anglernes Tog til Brittanien har draget saa mange Jyder med; om, efter Folkesagnet, Pesten under Valdemar Atterdag, bekjendt under Navnet den sorte Død, har bortrykket Indbyggerne, og derved Landet er blevet øde: det kan vel neppe med Vished bestemmes.

Vi antoge saaledes før, at Havet paa flere Steder i dette Amt i Oldtiden har staaet i Forbindelse med Fjorden og dannet flere Øer; men Sandet tilstoppede Havets Mundinger, Fjorden trak sig tilbage inden sine nuværende Grændser, Jorden hævede sig, de flade Strækninger, som før oversvømmedes, bleve nu udtørrede og bedækkede med Jordskorpe; Bugterne inde i Landet bleve deels til Søer, deels, hvor Naturen begunstigede Jordens Tilvæxt, til Moser og Kjær, og Landet fik efterhaanden sin nuværende Skikkelse. Men selv,

*) v. Knytl. Saga.

efterat Havet var blevet udelukket fra Fjorden, og Landet fik sit nuværende Udseende, har hint dog ikke ladet dette i Ro. Stedse beskyller det Kysterne, og ofte i voldsom Rasen, som om det var iversygt over, at det maatte give Slip paa sit forrige Bytte, river det Stykker ud af Landet og æder sig længere og længere ind, da det underskjærer og omsider ganske bortskyller Sandbankerne paa Kysten. I dette Aarhundrede har især Agger Sogn lidt meget ved Havets Indbrud, og dette Sogn, hvis dæmpede Sandflugter begynde at forvandles til Agermarker, vil maaskee tidligt eller seent ganske blive et Rov for de voldsomme Bølger, da Havet allerede stærkt truer med at trænge ind i Flad-Søen, ligesom det allerede er trængt igjennem Landtungen, der før adskilte det fra Limfjorden, men som efterhaanden blev smallere ved dets idelige Indbrud, og den gamle Forbindelse er igjen traadt i Kraft. Der nævnes Byer, som i ældre Tid have ligget i dette Sogn; men deels formedelst Sandflugt, deels drevne bort af Havet, have Beboerne maattet flytte længere ind i Landet, saa at gamle Folk endnu med Veemod vise langt ude i Havet det Sted, hvor deres Vugge stod. Kirken er engang før flyttet, og af den sidste ere kun faa Rudera tilbage, idet den vestre Ende deraf og den halve Kirkegaard ere nedstyrtede i Havet, og man seer Enden af Ligkisterne med de Dødes Been stikke ud af Skrænten. Det Bøsseskud Land Vesten for den, som Aagaard omtaler, har Havet siden opslugt. Saaledes bortskylledes der i Vinteren 1806—7 en Strimmel Land, 30 til 40 Alen bred; og i 1827 var Kirkens Afstand fra den yderste Pynt af Banken 44 Alen, som nu ere borte. Selv i de senere Aar ere adskillige Familier flyttede fra Sognet, de fleste fra Byerne Toft og Røn paa Landtungen, hvilke have nedsat sig paa Thyholm. Disse vare de mere velhavende Familier, der havde Noget at etablere sig for andetsteds; alle de Fattige maae forblive i deres Hytter og her oppebie deres Skjebne. En ny, smuk Kirke er for nogle Aar siden igjen opført for dem Østen for Byen, hvor den staaer sikker saalænge, som Noget af Sognet bliver tilbage.

Ogsaa ved Klitmøller bortskjærer Havet bestandigt Mere af Landet, hvorfor adskillige Huse efterhaanden ere flyttede længere ind. I Vinteren 1816—17 bortskylledes paa dette Sted saa Meget af Landet, at det derværende Batteri blev ødelagt, og endeel Pakhuse

og Kornmagasiner bleve bortrevne, hvilket skete saa pludseligt, at flere Fiskere ei kunde faae deres, ved Stranden liggende, Baade reddede.

Endog paa den fremspringende Kalkklint, det høie Bulbjerg, vil man have bemærket, hvorledes Havet lidt efter lidt underskjærer dens faste Klippegrund, og, som før bemærket, den udenfor staaende Skarreklit synes at have været fastgroet med Bjerget, men ved Havets uimodstaaelige Magt engang i Tiden derfra losrevet eller adskilt.

Ja selv Fjorden æder sig længere ind i og bortskyller af Landet, efterat Havet ved Canalens Dannelse er sat i stadig Forbindelse med den, og den bortskyller igjen og tilraner sig Meget af det, som den før har givet fra sig. Af Strandgræsninger, Enge og flade Marker ved dens Bredder ere store Stykker blevne bortrevne, overskyllede og bedækkede med Sand og Gruus, især ved den bekjendte, voldsomme Stormflod den 7de og 8de Januar 1839. Det synes da næsten, som om Naturen tyder paa, at Hav og Fjord engang i Seklernes Løb igjen skulle indsættes i deres gamle Rettigheder, og dette Amt blive til, hvad det før har været — en Samling af Øer.

B.

Jordernes særegne Grundbeskaffenhed i Amtets enkelte Dele.

Jordbunden i dette Amt er, som før bemærket, af høist forskjellig Beskaffenhed, og saa hyppigt forandrer den sig, at der, især i Thy, neppe gives nogen By, hvis Mark har nogenlunde eensartet Karakter i Jordsmonnet. Ofte sees paa korte Strækninger en ypperlig, dyb Muld at grændse umiddelbart snart til Hedejord, hvor Lyngen kun bedækker Gruus, snart til tunge Leerjorder, snart til Jorder, hvis Hovedbestanddeel er paa nogle Steder Kalk, paa andre Sand og Steen; og saaledes afvexler det Ene med det Andet i de forskjelligste Blandings-Forhold. Vesterhan-Herred er den Deel af Amtet, som af Naturen er mindst begunstiget. Det Meste deraf, som og den nordre Deel af Thy, hviler paa et Kalklag, som hist og her endog kommer tilsyne tæt under Agerskorpen. Hvidleer er den almindelige Benævnelse af Kalken, da den sædvanligen er blandet med Leer. Den sydlige Deel af Thy derimod har som oftest Leer til Underlag; Sjørring Sø i Hundborg-Herred gjør Grændseskjellet imellem Kalk-

og Leerbunden. Hvor den Sidste findes, der er ogsaa Overlaget paa sine Steder stærkt leret, især paa de Strøg, der grændse til Liimfjorden, og i den sydlige Halvdeel er Mulden overhovedet mere blandet med Leer, end med Sand. En gruset Hede strækker sig næsten heelt igjennem det Midterste af Thy. Den hele Kyst langs med Havet have vi før seet at være bedækket med Sandbakker, som strække sig ½ til 1½ Miil ind i Landet. Disse Klitter i Forening med Hederne indtage henved det Halve imod Amtets dyrkede Areal.

Den største Part af Mors indeholder et frugtbart, fortmuldet Jordsmon, meer eller mindre leerblandet. I Nørre-Herred ere Jorderne i det Hele taget tungere eller mere lerede, end i Sønder-Herred, som har mange sandede Jorder, hvoraf en ikke liden Deel er lyngbegroet Hede.

Efter saaledes at have givet en kort, almindelig Skildring af Jordens Grundbeskaffenhed i dette saa vidt strakte og i den Henseende saa forskjellige Amt, vil det være af Interesse, nærmere at betragte den herreds- og sogneviis, og, følgende den geographiske Orden, saaledes begynde med

Vesterhan-Herred.

*) Kollerup Sogn (Gl. Hrtk. 178. 2. 3. 1. Nyt Hrtk. 137. 2. 3. 1¾.) er det, der i hele Amtet af Naturen er mindst begunstiget. Jorderne ere skarptsandede og nærme sig paa sine Steder til Flyvesand; og, da de have Kridt i Underlaget, stundom kun i 6 Tommers Dybde, blive de saa meget losere og hidsigere, saa at de lettere udtørres og tabe hurtigt den Kraft, som Gjødskningen

*) Det kunde maaskee synes mangen Læser trættende, at Beskrivelsen over Jorderne gaaer i saa nøie Detail, at ethvert enkelt Sogn anføres for sig; men det har for Mange Interesse og kan i mange Tilfælde være vigtigt at lære de enkelte Sogne nærmere at kjende, (Forfatteren har oftere savnet det i adskillige af de andre Amtsbeskrivelser,) hvorfor jeg har foretrukket helst denne Fremgangsmaade, og, da det ogsaa ofte kan bidrage til at lære bedre at kjende og bedømme de enkelte Sogne, har jeg tilføiet Hartkornet, saavel efter den ældre, som efter den nyere Matrikul. Skjøndt de ikke altid saaledes følge efter hverandre i geographisk Orden, har jeg stedse anført Hovedsognene forend de dertil hørende Annexer, forsaavidt de ligge i samme Herred.

meddeler dem. Især har Fjerridslev By, som ligger paa en Slette, hvor Herredets store Kjærstrækninger begynde, imod Norden og Vesten meget ringe Jorder, som ei kunne taale nogen Behandling, forend de flyve, og den har dertil kun Lidet Agerjord, men store Kjærstrækninger, som dog, da de ere langtfraliggende og af ringere Bonitet, for denne By have mindre Værd. Kollerup By har imod Osten bedre Jorder med mere Muld, især henimod Landeveien og Amtets Grændse; men Vesten for Byen sees ofte den røde Ahl i Plovfuren. Den ligger høit, og Markerne, som dog ere jevne og bequemme, hæve sig imod Norden og imod Hengelbjergene. Ogsaa til Brøndum By ere skarptsandede Jorder, men dog, som i Kollerup, mere muldrige. De have lidt og lide endnu meget af Flyvesand, og kun Klitfoder og Kjærhø, som i dette Sogn bjerges med megen Besværlighed, hjælpe til at forbedre Jordernes af Naturen saa ufrugtbare Beskaffenhed. Dog hjælper Kalkblandingen, ved rigtig Behandling, til at disse utaknemmelige Marker have større Frugtbarhed, end man efter deres Udseende skulde formode, og selv Ærter groe der i Sandet.

Hjortdals (Gl. Hrtk. 71. 7. Nyt Hrtk. 82. ⁄. 2. 1½.) ligger nordligere, nærmere ved Havet og mere omgivet af Klitterne, end Kollerup Sogn, men er dog bedre, end dette. Det har mindre Hartkorn og dertil mere Jord, som vel og er sandblandet, men har mere og dybere Muld, ogsaa med Kalk i Underlaget. Liggende paa Skraaningen af Hengelbjergene og Svinklov, er det høiere og har kun liden Høbjergning ved den lille Bæk, der forbi Slettegaarden løber ud i Vesterhavet, og mangler saaledes igjen de store Kjærstrækninger, som sikkert i Tidens Længde ville blive en Rigdomskilde for de fleste andre Hanherreds Sogne. Sandflugten har ødelagt Meget af dette Sogn, saaledes af den forrige Præstegaard og af Hovedgaarden Sletten, som derfor endog har maattet flyttes, og endnu gjør den her stedse Skade. I dette Sogn ligge tillige „Klithusene paa Sandet", ogsaa kaldte „Sanden", ude ved Havet, hvor den mærkelige Landevei, som fra Løkken i Hjørring Amt i en Strækning af c. 6 Miil løber langs med Stranden, kommer ind paa det faste Land, gaaer i S. V. igjennem Hjortdals forbi Kollerup og forener sig i Nærheden af Fjerridslev med Landeveien, som gaaer fra Thisted til Nørre-Sundby.

Kjettrup Sogn*) (Gl. Hrtk. 346. 6. 3. 1. Nyt Hrtk. 187. 2. =. 1¼.) har i Almindelighed meget gode Jorder, men, som der kan sees af Nedsættelsen i Hartkornet, med alt for høi Skyldsætning og dertil liden Agerjord. Især har Kjettrup By gode Marker med dyb, sandblandet Muld og meest Rødleer og Kridt, hist og her Sand til Underlag. De ligge høit og ere noget bakkede, men bequemme at drive. Gaardene ere paa 10 Tdr. Hartkorn, med neppe 3 Tdr. Land Agerjord til 1 Tde. Hartkorn og c. 2 Læs Hø, som besværligen bjerges, fordi de store Kjærstrækninger ligge saa langt borte og afgive lidet og ringe Hø. Til Øslev og Drøstrup Byer, hvor Gaardene kun ere paa 8 Tdr. Hartkorn, er der mere Høbjergning, men Jorderne ere mindre muldrige og mere sandblandede. Huusby ligger omgiven af høie Bakker, som gjøre endeel af Jorderne besværligere at drive. I dette Sogn ligger den kongelige Hovedgaard Aagaard med 700 Tdr. Agerland, hvoraf en Deel er skarptsandet, en Deel bakket og suur, men og Meget muldrigt med Kalk i Underlaget paa ¾ Alens Dybde.

Gjøttrup (Gl. Hrtk. 215. 3. 3. 1½. Nyt Hrtk. 142. 5. =. =¾.) har meest samme Slags Jorder, som Kjettrup, men de ere mindre muldrige og mere sandblandede. Byen ligger lavt under en Bakke langs Kjæret, men har sin Agermark ovenpaa, hvorved de blive besværligere at drive. Ogsaa dette Sogn har kun Lidet Agerjord, men megen Eng i „Sløien", og en stor Strækning Overdrev ved Fjorden og deri endeel Holme, hvorfra det ringe Høprodukt er besværligt at bjerge, fordi de ligge saa lavt og ere saa langt borte; Mange have næsten en Miil at kjøre dermed. I de senere Aar have de lidt meget ved Fjordens Overstrømmelse.

Thorup (Gl. Hrtk. 193. 3. 3. = ½. Nyt Hrtk. 146. 5. 2. 1½.) har gode, letsandede Muldjorder med Rødleer og Kridt til Underlag, undtagen 2 nordre Gaarde, som have skarpe Sandjorder. De give frodigt Korn og Græs, da overflødig Gjødning kan tilveiebringes ved den rige Høbjergning i Enge og Kjær, og en Bonde kan bjerge 20 à 30 Læs Hø aarligen. Det almindelige Tillæg er 3 Tdr. Land

*) Heri ligge: Skjerpinggaard, en Embedsbolig for Herredsfogden, et derved liggende Thinghuus og et Apothek.

af Ager og 10 Tdr. Land Kjær til 1 Tde. Hartkorn. Kjærene ere her lavere og mere sumpige, end i Naboſognene, hvorved de mindre ere ſkikkede til Opdyrkning.

Af lignende Beſkaffenhed er Kliim (Gl. Hrtk. 145. ⁼. 1. 1. Nyt Hrtk. 122. 5. 1. 1.), hvis Jorder ere mere letmuldede, almindeligere med Kridt i Underlaget. Ogſaa dette Sogn lider af en høi Skyldſætning med 3 à 4 Tdr. Land Ager til 1 Tde. Hartkorn, men indtil 20 Tdr. Land Kjær og endnu Mere af Klitſtrækninger, der ligge tildeels i grønne Sletter ud til Havet med Sylthø. Til dette Sogn ere de bedſte Kjærſtrækninger, ſom letteſt kunne udkaſtes og ere de meeſt bequemme at drive; og da der under ½ Alen Torvejord kommer fiint Sand og derunder Kridt, tilbyder Naturen med Lethed en gunſtig Jordblanding.

Vuuſt Sogn (Gl. Hrtk. 110. ⁼. 1. Nyt Hrtk. 70. 6. 3. 1¼.) har af dette Paſtorat, ſom ligger paa en af de jevneſte Sletter i Amtet og har ſaa Meget tilfælleds, de ringeſte Jorder baade af Ager og Eng. Agerjorderne ere mere ſandige, de bedſte nede ved Byen, dog endeel ſtenede, med Hvidleer i Underlaget, fuldt af Flintſteen, ellers meeſt Sand; men der haves da og større Areal, og Kjærene have en tyndere Jordſkorpe og mere Sand og Gruus i Underlaget. De høre derfor til Herredets ringere Jorder.

Tømmerby*) (Gl. Hrtk. 225. 6. 2. Nyt Hrtk. 145. ⁼. ⁼. 1.) har ſandmuldede Jorder, meeſt med Sand til Underlag, høitliggende paa Siden af den Landryg, der gaaer igjennem Halvøen Hannæs, men jevne og bequemme, og de høre til de gode Rugjorder. Byens Marker ligner man ved en Aal, den nordre Ende, Hovedet, og den ſondre Ende, Halen, ere de magreſte; men Midten er god, og der

*) Tømmerby Kirke kaldtes templum St. Botildæ, ſom formodes efter Kong Erik Eiegods Dronning af dette Navn. Den anſees for den ældſte i Vendſyſſel, opført i Chriſtendommens førſte Tider af en Adelsmand Videric Viſs, efter hvem Vesløs-Gaard ſkal have ſit Navn. I Muren ved den nordre Kirkedør ſkal have været en Steen med Runeſkrift, ſom ſiden førtes til Thorſtedlund, hvorpaa hans Gravſkrift udviſte, at han ligger begraven i Vigelhøi, hans Fader i Aalhøi, hvilke Navne Sagnet endnu har bevaret. (v. Marm. Dan. Tom. II. Side 264).

er tildeels Leer i Underlaget. Den østre Mark hælder meest og falder for en Deel sid. Det har en betydelig Deel, meest lyngbegroet Overdrev ved de tvende Veiler, hvortil det grændser imod Østen og Vesten, men Mangel paa Mose og Eng, da det Overdrev og de Klitskifter, som hertil høre, ere saa langt bortliggende, at det ringe Kjærhø i Grønningerne kun besværligt bjerges, og, som Herredet i det Hele, er det høit skyldsat i Forhold til Agerlandet. Den vestre Deel, med Langvad og Rødbro paa Grændsen af Thy, hører til Sognets skarpeste Egn, hvor Sandet prædominerer, hvilket og er Tilfældet med Frøstrup; men især den sidste Gaard har et betydeligt, meest opdyrket Areal og et vidt udstrakt Overdrev.

Af Lild Sogn (Gl. Hrtk. 94. 6. 1. 1. Nyt Hrtk. 113. 7. 3. 2¼.) er en Deel op imod og omkring Bjergets Molle høitliggende, skarpt og tørt; men den nordlige Deel, især Byerne Kjæret og Glædeby, lavtliggende med betydelige Enge og Grønninger i Klitterne. Lund, imod Østen til Han-Veile, har de bedste Jorder. I det Hele ere Jorderne her muldsandede og ud imod Klitterne faaer Sandet paa mange Steder Overhaand; men, da det har et stort Areal baade af Ager- og Græsnings-Jord og kan bjerge meget Klitfoder, holdes her en stor Mængde Kreature, og Sognet hæver sig derved til et af Herredets bedre. Saaledes kunne Steder i Kjæret paa lidt over 1 Tde. Hartkorn holde 30 Fækreature og 40 à 60 Faar. I dette Sogn ligger Bulbjerg Klinte, som før er omtalt.

De næste 3 Sogne, som ligge paa den egentlige Halvø Hannæs, hvortil dog og Tommerby og Noget af Lild Sogn regnes, ere deri forskjellige fra det Øvrige af Herredet, at Leret deri faaer Overhaand over Sandet, saavel i Madjorden, som i Underlaget, hvori Kalken ei længere er synlig, men ved Jordens Brusen, naar Syre paagydes, mærkes, at den er tilstede. Jo længere man paa Sydspidsen nærmer sig Mors, desto bedre Leerjorder fremtræde og røbe Slægtskabet med den nærliggende, frugtbare Ø. Der mangle Moser og Enge.

Øslos (Gl. Hrtk. 162. 3. 1. 1. Nyt Hrtk. 105. 7. ⅔. 1.) har sandblandet Muld, meest med Rødleer i Underlaget; men Norden for Kirken falde Jorderne mere sandige og paa de høiere Steder med Rødsand derunder. Markerne ere høie, men bequemme med en mild Skraaning imod Østen og Vesten. Det har en betydelig Uddrift

imod Østen og Norden, vist 1 □ Miil, men gruset med en tynd, lyngsprungen Skorpe, og ligesom besaaet med store Steen, saa at den kun bruges til Græsning for Faar og Ungqvæg. Arealet er meget forskjelligt; thi, imedens en Gaard paa næsten 6 Tdr. Hartkorn kun har 20 Tdr. Agerland, har derimod Søndergaard med 9 Tdr. Hartkorn 200 Tdr. Land Ager; men deraf er en betydelig Deel vunden ved Opdyrkning.

Vesløs (Gl. Hrtk. 97. 4. 3. 2. Nyt Hrtk. 81. 6. 3. 1¾.) er meest ligt med den søndre Deel af Øsløs Sogn, men Intet er saa sandigt og skarpt, som hint Sogns nordre Deel; Underlaget er i Almindelighed Rødleer. Det mangler aldeles Enge, naar undtages den uprivilegerede Hovedgaard Vesløsgaard med 300 Tdr. Sædeland, som ligger her i Sognet og har en stor Deel ringere Eng. Ogsaa savnes her Overdrev og Hede, hvoraf det kun eier et lidet Stykke paa den anden Side af Veilen, inde i Østerild Sogn, og deri har baade dette og Arup sine Skifter udlagte. Derimod eier Sognet i Forening en stor Holm ude i Veilen, hvor der om Sommeren kunne græsses 200 Faar.

Arup Sogn (Gl. Hrtk. 102. Nyt Hrtk. 87. 4. 2. 1¾) har de bedste Jorder, i en herlig Blanding af Leer, Sand og Muld, 18 til 24 Tommer dyb, med Rødleer til Underlag; men det har, især Arup Sønder- og Nørre-By, kun 3 à 4 Tdr. Land til en Tønde Hartkorn; (derimod har Amtoft med ligesaa gode Jorder det dobbelte Areal,) og, uagtet den høie Skyldsætning, ydes dog Tienden efter confirmeret Accord med c. 7½ Skpr. Byg pr. Tønde Hartkorn. Noget Overdrev har det langs med Fjorden, imod Vesten og Sønden, men det har Vandet ved Oversvømmelse meest ødelagt, og 5 Gaarde har man derfor seet sig nødsaget til at flytte. Ogsaa her, som paa Østsiden af Halvøen, er det besaaet med en utallig Mængde af svære Kampsteen.

Fra Vesterhan-Herred, hvor vi have seet Sandet at være fremherskende og i Almindelighed Lidet Agerjord, men store Kjærstrækninger, Overdrev og Klitter, hvorved det bliver den ufrugtbareste Deel af Amtet, vende vi os til det mere frugtbare Thy, der især har stor Afvexling paa mere og mindre frugtbare, leerrige og sandige Jorder, som i det Hele ere bølgeformige, og komme da først til

Hillerslev-Herred.

Hundstrup Sogn (Gl. Hrtk. 191. 3. 3. 1. Nyt Hrtk. 178. 3. 3.), hvori Hundstrup og Klov Byer have ypperlige, lette, sandblandede Jorder, men med 2 à 3 Qvarteer dyb Muld og et Underlag af Leer og Kalkbleger, saa at de frembære rige Afgrøder, især af Rug og Byg; og, skjøndt den første By har mere Muld, har den sidste dog det bedste Underlag og er en af de bedste i Herredet. I Klastrup og Lynnerup ere Jorderne mere sandblandede, hvorfor de, skjøndt Underlaget er lige saa godt, maae staae tilbage for hine. Den første By har kun 6 Tdr. Sædeland (à 10,000 □ Alen) til 1 Tde. Hartkorn, imedens de øvrige have 9 à 10; men derimod har den større Høbjergning og endeel Overdrev i det fornævnte Hundstrup-Kjær, 6 à 8 Læs Hø pr. Tde. Hartkorn. Skjøndt Jorderne ere noget høitliggende, især til de østre Byer, ere de dog jevne og bequemme. Den største Deel af Kjæret har Fjorden ved de senere Aars Høivande oversvømmet, deri anrettet megen Skade og tvunget adskillige Beboere af Klov og Lynnerup, som før laae neden for Bakken, til at flytte ovenpaa, ei til Skade for Markens Drift. I dette Sogn ligger Herregaarden Kolbygaard*) med 220 Tdr. Sædeland, som indbefatte nogle af Sognets fortrinligste Jorder i kraftig Tilstand og dertil rigelig Hoavl.

Østerild (Gl. Hrtk. 115. 1. Nyt Hrtk. 129. 6. 3. $1\frac{1}{4}$.). Vesterby har i Indmarken et skarpt, sandblandet, temmelig dybt Jordsmon, hvis Underlag er rødt Sand og smaae Flintsteen; Udmarken, Sønden for Landeveien, er bedre, mere muldrig, med noget leerblandet Underlag. Sønderby har bedre Jorder, især i Indmarken, muldsandige med Underlag af Hvidleer og smaae Kalk- og Flintbleger (i Udmarken Rødleer). Hoxer**) By har et fortrinligt

---

*) Paa denne Gaard havde Hertugen af Weimar sit Hovedqvarteer 1658, da de Svenske ogsaa hjemsøgte og herjede denne Provinds. Den var før et Stamhuus for den Bjerregaardske Familie.

**) Denne Landsby, fordum Hoßhør og Hesør, stred længe med Thisted om Fortrinet til at blive Kjøbstad, paa Grund af den bedre Havn, og Christian den Tredie gav den og Kjøbstad-Rettigheder 1533; men den hævede sig aldrig dertil, og Thisted vedblev at have Fortrinet.

Jordsmon, meget dybt og temmelig leerblandet, tjenligt til al Slags Sæd, især Vaarkorn, med Hvidleer til Underlag, hvorimod det i Udmarken meest bestaaer af Gruus og rødt Sand, der paa sine Steder kan naaes med Ploven. Tousig og Abildhave ligge ½ Miil inde i den store Østerild-Hede, omgivne af Klitter, paa Grændsen af Hanherred, med meget skarpe og sandede Jorder med Sand i Underlaget. Ogsaa dette Sogn har lidt meget ved Fjordens Oversvømmelse, og 8 Gaarde og 11 Huse ere derfor blevne flyttede. Jorderne ere flade og jevne, og Horer har 8, imedens Vesterby endog har 16 Tdr. Sædeland til 1 Tde. Hartkorn, men Enge mangler det, og de, der før havdes, ere meget ødelagte af Fjorden, saasom til Tousig, hvorimod de bjerge endeel daarligt Klitfoder i de vidtløftige Klitskifter.

Hjardemaal (Gl. Hrtk. 126. 5. 1. 2. Nyt Hrtk. 114. 2. 1¼.) er det nordostligste Sogn i Thy og ligger omringet af de vilde Klitter. Det har overflødig Jord, men for det meste ringe og meget fordærvet af Flyvesand, derfor sandig med Sand til Underlag, dog i den sydlige Deel ogsaa Kalk. Da det har megen Agerjord, 10 à 12 Tdr. Sædeland pr. Tde. Hartkorn; ei Mangel paa Hø, indtil 4 Læs til 1 Tde.; ved de mange Smaasøer, i Kjærene og Grønningerne imellem Klitbakkerne, bjerger en stor Mængde Klitfoder, som dog bidrager til Gjødningens Forøgelse, og har rigelige Græsgange: hører det dog snarere til de bedre Sogne, og der avles bedre, især fortrinlig Sæderug, end man paa disse, tilsyneladende ufrugtbare, Jorder skulde vente.

Gaae vi fra Østholmen over til Hanstholmen, komme vi til den ringeste Deel af dette Herred, ei blot, fordi Jorderne ere høie, tørre og hidsige, men især, fordi den ligger saa aabent for Havet, som beskyller den næsten paa de 3 Sider, uden at beskyttende Klitbakker bryde den barske Vind, som her næsten stedse med Voldsomhed blæser. Landets Udseende viser tydeligt, at det i Oldtiden har været en høitliggende Holm eller Ø, da Jorderne ligge i een Plaine paa den høie Landryg med flere dybe Dale og Huulveie, især imellem Røhr Kirke og Havet ned til Kjæret, igjennem hvilke der alene kan kjøres op. Derpaa ligge:

Nærhr Sogn (Gl. Hrtk. 141. 7. 4. 2. Nyt Hrtk. 144. 6. 1. 1¼.) hvis vestlige Marker, især den nedlagte Hovedgaard Nortorps Jorder, ere i det Hele frugtbare, sand- og muldblandede med Kalk; de østlige ere langt skarpere, med mindre Muld, og paa sine Steder Flyvesand. De hæve sig lidt efter lidt imod Norden op til det for nævnte Hjertebjerg, og de Gaarde, der ligge her omkring, som og Febbersted, eller den nordlige Deel af Sognet er den skarpeste og ringeste. Beretningen derom melder: „Underlaget bestaaer paa mange Steder af et sortagtigt Blaaleer af omtrent eet Qvarteers Tykkelse; hvor det findes, kalder man Jorderne kolde, fordi Sæden standses ganske i sin Vext og svinder ofte reent bort, naar der om Foraaret eller Sommeren indtræffer stærk Kulde. Disse Jorder besaaes derfor ei heller tidligt om Foraaret. Kalkunderlaget er hyppigen blandet med en Art hvide Steen, som her kaldes Havsteen (flade, uregelmæssige Bleger), og, forend hint kommer, træffes stundom først den sorte Ahl eller Muld, som her kaldes den sorte Mand." Borup, Saarup og Savbjerg ligge Sønden for Kjæret, ogsaa paa en Banke, der venteligen har været omflydt. De have ligeledes sandige Jorder med Lidet Muld og meest rødagtigt Sand, hvorunder Hvidleer til Underlag. Selve Nærhr By ligger neden for Bakken, imedens de andre Byer og Steder ligge ovenpaa.

Hansted (Gl. Hrtk. 21. 6. 3. 1. Nyt Hrtk. 19. 7. 3. 2¼.) har ligeledes sand- og muldblandede Jorder med Kalk-Underlag, Vesten for Kirken mindre gode, og Kornet samler her sjeldent Kjærne, formedelst Havets Nærhed og Høiden, der skraaner ned imod Havet uden at forsvares af Klitbanker. Østen for Kirken ere Jorderne frugtbare og slaae sjeldent feil; men det mangler ganske Eng. Alle Stederne ligge paa Banken.

Virø (Gl. Hrtk. 34. 4. -. 2. Nyt Hrtk. 44. 2. 1. 2¾.) har de allerskarpeste Sandflugtsjorder med Kalk-Underlag, som paa enkelte Steder ligger kun i ½ Alens Dybde, paa andre Steder rødagtigt Sand, og op til Febbersted samme Slags døde Blaaleer. Af samme Beskaffenhed ere og Jorderne til den Sønden for Landryggen liggende Bierre By, hvor, som i hele Sognet, Sandet er stærkt prædominerende. Virø By ligger i en Dal Norden for Banken paa Skraaningen ned imod Havet, med nogle lave Klitbanker imellem.

Fra disse Holme komme vi til den faste eller sydlige Deel af dette Herred, og imod Osten ved Fjorden kommer da først:

Sennels (Gl. Hrtk. 236. 4. 1. 1. Nyt Hrtk. 305. 1. 2. $1\frac{1}{4}$.), der har til Østerbyen, som og paa de nærmeste Jorder ved Vesterbyen, et dybt muldsandet Jordsmon, med et tyndt Lag Rødleer til Underlag, hvorunder Kalklaget viser sig. Jo nærmere Byen, jo bedre Jorderne, med indtil 1 Alen Muld og en særdeles god Beliggenhed, saa at alle Kornsorter lykkes der fortrinligt; og adskillige Bønder svare der $10\frac{1}{2}$ Skpr. Byg i enkelt Tiende til Konge og Kirke pr. Tde. Hrtk. Fjerner man sig fra Hovedbyerne, aftager Mulden, og Underlaget bliver skarpere med mere Gruus og Sand, og Jorden koldere, idet den sorte Ahl tydeligen mærkes, ofte paa de yderste Udmarker i 4 Tommers Dybde, hvorunder Rødleer med Gruus, indtil Hvidleret naaes paa $1\frac{1}{2}$ Alens Dybde. Malle kan sættes ved Siden af Sennels, men den nordre Deel er dog bedre, end den søndre. Derimod maa Hundal staae meget tilbage, da den har mindre Muld, og Hvidleret, som det umiddelbare Underlag, er nærmere. Til Hou By er Marken høi og banket, bestaaende af Muld, Leer, Sand og Gruus, med Hvidleer til Underlag. Herregaarden Ullerupgaard, som har meget høit Hartkorn, og Momtoft have for det meste meget gode Jorder og kunne sættes i Classe med den bedste Deel af Sognet; de mangle ei heller Hobjergning, som ellers Sognet i Almindelighed.

I Nabosognet Hillerslev*) (Gl. Hrtk. 384. 5. 3. 1. Nyt Hrtk. 384. -. 1. $2\frac{1}{2}$.) frembyder sig saa stor og hyppig Forskjellighed i Jordernes Beskaffenhed, at Detaillen deraf vilde medføre en vidtløftigere Omtale, end her kan finde Plads. Leret udgjør i Almindelighed Hovedbestanddelen, som paa de fleste Marker har en passende Blanding af Muld og Sand; især har Kjelstrup By et ypperligt Jordsmon med Mergel til Underlag; men her har en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn neppe 20 Tdr. Land g. M.; men det gjælder kun om dens Indmark, da Udmarken i den Grad er ringe, at den ei

*) Heri laae det kongelige Slot Hillerslev-Huus, som Dronning Margrethe lagde under Drum. Pladsen, hvorpaa det laae, sees endnu paa en Banke i Nærheden af Kirken.

betaler Dyrkningen; thi Gruus og fort Ahl ere Hovedbestanddelene. Store Hillerslev har stærke, muldrige Leerjorder, med et Underlag af Hvidleer, stærkt blandet med Kalkbleger. Jo længere man kommer fra Byen, desto mere kalkagtig bliver Jordbunden, paa nogle Steder neppe skjult af Muld, paa andre saa tyndt, at Kalken kan pløies op. „Den har en vidtløftig Udmark (Havreland), som bærer usselt Korn. Den er Byen langtfraliggende og kan ikke naaes med Gjødning, som, efter hvad Erfaringen har viist, neppe engang vilde betale Arbeidet. Paakjørsel af Sand vilde rimeligviis bevirke her en betydelig Grundforbedring; men saalænge ingen nye Steder etableres paa denne store Strækning, vil den sikkert forblive i sin nuværende, raae Tilstand;" saavidt Beretningen. Lille Hillerslev er den bedste By i Sognet med skjøre Leerjorder og Hvidleer i Underlaget, ligesom Skousted, hvis Marker, især imod Østen, dog ere skarpere med adskillige Banker, og Sand og Gruus i Underlaget. Endelig har Brund By muldlerede Jorder med forskjelligt Underlag, der bliver mere stenet og gruset, jo mere Markerne hæve sig imod Nord og Syd. Dette Sogn har kun liden Høbjergning og mangler Græs om Sommeren, og de Skifter, som det har i Ballerum Kjær og Klitterne ved Vixø, ere saa langt borte, at de kun blive til liden Nytte.

I Herredets Middelpunkt ligger det lille Kaastrup Sogn (Gl. Hrtk. 87. 2. 2. Nyt Hrtk. 79. =. 1. $1\frac{1}{4}$.), som ansees for et af de bedste i hele Amtet. Det er dog egentligen kun de nærmest Byen liggende Marker, som udmærke sig ved deres store Frugtbarhed; disse have et meget dybt Jordsmon, som er Muld med en betydelig Overvægt af Leer, blandet med paakjørt Sand, hvilende paa et herligt Underlag af Leermergel. Et Stykke Jord Vesten for Kirken blev ved Boniteringen anseet for Normaljord i dette Amt og fik Taxten 24. Pastor Steenstrup skriver om den: „Hvad der har hævet Kaastrup Mark til en saa sjelden Frugtbarhed, er ei alene dens af Naturen gode Jordsmon, gode Underlag, store Enge og passende paakjørt Sandblanding; men dens Beboere eie betydelige Stykker af Tved Sogn, baade Eng og Agerjord, hvis Afgrøde yder svære Bidrag til Gjødningens Forøgelse, som alene kommer Kaastrup Mark tilgode."

Nors Sogn (Gl. Hrtk. 196. 2. 1. 1. Nyt Hrtk. 261. 1. =. $2\frac{3}{4}$.) har i Almindelighed dyb Muldjord, blandet med Leer, Kalk og

Sand, med Underlag af Hvid- og Rød-Leer, Sand eller Gruus, og i Havrelandet længst imod Østen den sorte Ahl. Især ved Søen viser sig Kalkstenen i Bakkerne, og almindeligt ligger den i ½ Alens Dybde, men ved Diggaarden maa graves igjennem 20 Alen Sand, førend Kalken naaes. Hinding By har gode, men skarptsandede Rugjorder, som dog have lidt meget af Flyvesand. Derimod har især Vorring udmærkede Jorder, med 1 Alen ypperlig Muld og derover, og Hvidleer i Underlaget. Jorderne i Sognet ligge høit, men med en jevn Skraaning, især imod Østen, da de vestlige ere mere bakkede. Det mangler Mose og Eng, undtagen de Gaarde nærmest ved Søen; men uhyre Klitstrækninger høre hertil og strække sig imod Vesten ud til Havet en heel Miil, uden at der træffes Beboere. Arealet er forskjelligt, men almindeligt i rigelig Grad, saaledes har Præstegaarden 12 Tdr. Land ret god Jord pr. Tde. Hrtk. og enkelte Gaarde endnu mere. I dette Sogn ligger den gamle Herregaard Søgaard med 250 Tdr. Agerland, af forskjellig Bonitet, Indmarken god, dyb Muldjord med Kridt, Udmarken skarptsandig, og i det Hele meget ujevn og besværlig at drive.

Tved Sogn (Gl. Hrtk. 91. 7. 2. Nyt Hrtk. 105. 2. 3. $2\frac{3}{4}$.) er et af de Sogne her i Amtet, som have lidt meest af Sandflugten, og Klitterne strække sig endog over Kirkegaarden, $1\frac{1}{4}$ Miil ind i Landet. Nørby laae før Vesten for Kirken, men maatte flytte for Sandet. Nu ere mange af dens nye Marker igjen ødelagte deraf, imedens de ældre tildeels ere befriede fra det overblæste Sand og give en ret god Afgrøde. Jorderne ere saaledes skarptsandede, ligesom og Indmarken til Sønderby, hvor Udmarken imod Østen dog er mere muldrig med Hvidleer i Underlaget. Ballerum By, der ligger meget lavt i det oftere omtalte, store Kjær, har Sandjorder, blandede med saare liden Muld, og rødagtigt Sand, Smaasteen og Gruus i Underlaget, som tyder paa dets ældre Tilstand.

Skinnerup*) (Gl. Hrtk. 75. 2. 2. 1. Nyt Hrtk. 153. 1. 2. 1.) har af Naturen en god, leerblandet Muldjord med Rødleer

*) I Tabelværket er dette Sogn henført til Hundborg-Herred, ventelig som Anner til Thisted, men det hører i Virkeligheden til Hillerslev-Herred, som og Amtskortet udviser.

og derunder Kalk. Vestermarken er mere, og Noget deraf stærkt sandblandet, som en Følge af, at Sandflugten i større eller mindre Grad har bedækket Sognets Marker. Hvor dette ei er blevet formeget, har det i Tidens Løb foroget Frugtbarheden af de tungere, kridtblandede Leerjorder. Derved har det og faaet et betydeligt Areal, indtil 20 Tdr. Land pr. Tde. Hartkorn, hvorfor det og ved den nye Matrikul faaer saa stort et Tillæg. Det mangler tildeels Eng, og ganske Mose, Hede og al Uddrift. Ogsaa i dette Sogn findes, især i Udmarkerne imod Norden, den sorte Ahl, som dog ved Behandling her omsider skal være bleven frugtbargjort.

Vester-Vandet (Gl. Hrtk. 97. 4. 4. Nyt Hrtk. 127. 6. 3. 2.) har sine Marker omkring Kirken liggende paa Hvidleer, saa at den ofte ploies op, og Markerne ere ganske hvide om Foraaret, som om de ingen Muld havde. Havrelandet i Nordøst har sandblandet Muld og guulrød Leer i det nærmeste Underlag. Dette er ellers overalt Hvidleer, men det træffes paa mange Steder 6, 8 ja 10 Alen dybt i Jorden; som ogsaa almindeligt, især i Nærheden af Heden og Klitterne, et Lag af Rødleer, blandet med den ufrugtbare, sorte Ahl, findes umiddelbart oven paa Kalken. Aggerholm Marker have let Muld, imod Syd og Øst dybere med sandblandet Leer i Underlaget; nærmere ned imod Byen falde de mere sandige og Norden og Vesten for, ud til Klitterne, skarpe. De ere alle temmelig høitliggende, noget bakkede, men med en jevn Skraaning fra Kirken til begge Sider ned imod Søerne. I dette Sogn ligger Fiskerleiet Klitmøller, bestaaende af en Mængde adspredte Steder fra Søen ud til Havet, hvilke fremtræde bag ved Klitbakkerne og med de hyppigt teglhængte, grundmurede eller smuktmalede Huse frembyde et venligt, men fremmed Skue i den øde Egn. Det har kun Lidet Markjord paa det fastgroede Flyvesand eller i nogle lave Gronninger; men Avlsbruget er og derfor en Biting. Op til Klitten ligger endnu en liden Levning af den berømte Herregaard Nebel,*) som flere Gange har maattet flytte for Sandflugten.

*) I Middelalderen var den en berømt Herregaard, som 1376, efter Valdemar Atterdags Død, af den nedsatte Commission tilkjendtes Ebbe Strangesens Enke, som ulovligt kommen under Kronen; da kaldtes

Øster-Vandet (Gl. Hrtk. 62. 2. 2. 2. Nyt Hrtk. 116. 4. 2. $2\frac{3}{4}$.) har let, sandblandet Muld, ved Byen 3 Qvarteer dyb, med rødt Leer, og derunder Hvidleer; den nordre eller Udmarken er mere sandig, med Sand og fort Ahl i Underlaget. Ogsaa imod Vesten have Sandgaardene og Tanderup, der ligge inde i Klitterne, skarptsandede Jorder. Ligeledes Holmgaardene imod Østen; imellem disse og Skinnerup har Sandet i ældre Tider overfyget og ødelagt en Deel af Markerne og først standset i Skinnerup Sø. Disse tvende Sogne mangle, som Skinnerup, tildeels Eng, — hvoraf kun Noget haves til Vestervandet, — samt Mose, Kjær og Hede, da Sandflugten har ødelagt Lyngen paa sidste Art; men de have, som sandfugne Jorder i Almindelighed, et stort Areal til Hartkornet, hvorfor de og ved den nye Matrikul faae saa stort et Tillæg.

Jorderne i Hillerslev-Herred hvile saaledes, som vi have bemærket, næsten alle paa Kalkbund, der forekommer i meget forskjellig Dybde. Paa sine Steder, meest i Hillerslev og Vester-Vandet Sogne, ligger Kalken næsten lige i Jordskorpen; ja i og omkring den sidstnævnte By er der saa godt som intet andet Jordsmon, end Kalken; den er der saa lidet muldblandet, at Agrene, før Kornet spirer, see ud som en hvidtet Væg. Paa andre Steder er det nærmeste Underlag enten Leer, Sand eller Gruus, og hist og her Ahl, især i de vestlige Sogne; men, trænger man igjennem det øverste Underlag, træffer man næsten uden Undtagelse paa Kalken. Denne er i Almindelighed meget blandet med andre Jordarter, dog hyppigst med Leer og Kieseljord, meest Flintsteen; paa sine Steder er dens Beskaffenhed saadan, at Kalkstenene afgive godt Skrivekridt. Baade Kalk- og Flintstenene ere overalt opfyldte med smaae Sø- og Koralværter, hvorfra man slutter sig til hines Oprindelse fra Havet. Kalklagets Tykkelse er forskjellig; i Hillerslev f. Ex. er den kun 8 à 16 Alen, Brøndenes største Dybde. I Sennels Sogn derimod har man, ved at grave Brønde i 32 Alens Dybde under Mulden og Rødleret, ikke fundet anden Jordart, end Kalk, og det i saa compakt en Masse, at de deri udhugne Brønde kunne staae sikkert og ufor-

---

den Nybyl Gods. I det 16de Aarhundrede tilhørte den de Krabber, men ødelagdes ganske af Sandflugt 1681.

gængelige uden noget Slags Bulværk. Formedelst denne Egns kalkrige Bund lide alle Vexter særdeles meget under langvarig Tørke, hvorved især Græsset snart hensvinder; men af samme Grund udmærker denne Egn sig ved sit tyndskallede Korn og sit kraftige Græs.

Hundborg-Herred

er i den nordlige Deel omtrent af samme Beskaffenhed, som de bedre Sogne i Hillerslev-Herred. Leret udgjør for det meste Hovedbestanddelen i Jordsmonnet, ligesom Kalken i Underlaget. Den kalkrige Bund strækker sig ind i Sjørring Sogn, hvor Leret begynder at blive det herskende Underlag; men i denne Overgang frembyde sig de mangfoldigste Afvexlinger baade i Over- og Underlagets Jordblandinger. Hyppigt ere Jorderne opfyldte eller blandede med Sand, Steen eller Gruus og paa nogle Steder den sorte Ahl, saasom i Sjørring Udmark. Til næsten alle Byer og større Gaarde i dette Herred gives der Agermarker, som med en rig Blanding af Muld i en Dybde af ½ til 1 Alen besidde en høi Grad af Frugtbarhed, hvilken dog er større paa Strøget langs med Liimfjorden, end omtrent i ¼ Miils Afstand fra Samme, hvor Lyngen behersker store Strækninger, som atter afløses af muldrige Jorder, for hvilke igjen Flyvesandet sædvanligen har sat Grændse i 1 Miils Afstand fra Fjorden.

Fra denne almindelige Udsigt over Herredet, ville vi dernæst vende os til de enkelte Sogne og deri betragte kortelig dets Forskjelligheder, og vi støde da fra Østen først paa:

Thisted Kjøbstad og Landsogn (Gl. Hrtk. 256. 6. =. 2½. Nyt Hrtk. 311. 3. 1. 1.), hvortil de Byen nærmeste Jorder have en dyb og meget frugtbar Muld i en Dybde fra ½ til 1½ Alen med Kalkgrund, saa at de ere af den ønskeligste Grundbeskaffenhed, og dertil have nogle af dem en gunstig, jevn Helding imod Syd. Jo længere de fjerne sig fra Byen, desto mindre Muld, hvilket især gjælder om den saakaldte Kronens Mark ved Brund i Hillerslev Sogn, ¼ Miil borte, 236 Tdr. Land geom. Maal*), hvilken Kong Hans skjenkede, som Fælled, til Byen. Nogle af de bedste Jorder, med dybest Muld,

*) Venteligen er der ved en Feiltagelse kommet et Nul for mange i Angivelsen af denne Marks Størrelse i Aagaards Beskrivelse (S. 170), hvor den staaer anført til 3000 Tdr. Sædeland.

ere den forrige Bisgaards, tæt Vesten for Byen, hvilke tilkjøbtes 1765, da hin Gaard nedlagdes. Til Landsognet høre Byerne: Faartoft imod Østen med Jorder, der ligne dem i Sennels Sogn, dog mindre Muld, og mere Gruus i Underlaget og lidet Areal; Tingstrup imod Nordvest har lettere, mere sandblandede Muldjorder, og Torp imod Vesten, hvilken ligger høit og har mindre Muld, og mere Gruus og Steen.

Tilsted (Gl. Hrtk. 137. 1. =. 1. Nyt Hrtk. 135. 7. =. 2.) har samme Slags Jord, som Thisted Landsogn, navnligen i Kirkebyen en god Muldjord, blandet med Leer og Gruus, og Hvidleer til Underlag. Silstrup Byes Marker ligge paa Rødleer og ere derfor mere vaade og tunge, mindre skikkede til Vintersæd, især Vesten for Byen, hvor der er liden, meget leerblandet Muld.

Skjoldborg Sogn (Gl. Hrtk. 205. 6. 2. Nyt Hrtk. 167. 2. 1. 1¾.) har paa de nærmeste Marker omkring Kirken nogle af de bedste Jorder, som findes i dette Herred; da de have indtil 2 Alen mild, frugtbar Muld, med en gunstig Blanding af Leer og Sand, og deels Leer, deels Mergel til Underlag, med en i Almindelighed gunstig Beliggenhed, ere de skikkede til at frembringe de frodigste Afgrøder, især af Vaarkorn. I Udmarkerne og paa Udsiderne af Sognet bliver der mindre Muld, og denne mere leerblandet og tungere, saasom i Mogelvang paa den sydligste Grændse, og Aas i Nærheden af Vilssund, hvilken By ligger høit, og Jorderne falde grusede. Men det har og almindeligt kun 6 à 8 Tdr. Sædland pr. Td. Hrtk.

Kallerup Sogn*) (Gl. Hrtk. 56. =. =. 2. Nyt Hrtk. 59. 7. 2. =½.) har samme Slags Jorder, men mindre Muld, og Underlaget mere blandet med Steen og oftere adskilt fra Mulden ved et Gruuslag. Det gamle Herresæde Todbøl**), som ligger her, men

*) Af en Inscription paa en Tavle i denne Kirke, som stemmer med en lignende i Hundborg, sees, at de fleste Kirker foregives at være byggede af Leer under og kort efter Svend Tveskjægs Tid, henved 988, og fra Kong Valdemar den Førstes Tid i 150 Aar bleve de opbygte af Steen og Kalk; men 1056, udi Kong Svend Estridsens Tid, da Vorglum Kloster blev funderet, fik dette Stift sin første Biskop.

**) Den tilhørte Globernes Familie i 13de og 14de Aarhundrede.

nu er nedsunken i Størrelse og Udseende til en Bondegaard, har en skarpere, mere sandig og gruusblandet Agerjord, men betydelig Mose og Eng.

Sjørring*) (Gl. Hrtk. 263. 4. 3. Nyt Hrtk. 248. 4. 3. $=\frac{1}{4}$.) ligger midt i Herredet og gjør Skjellet imellem Hvidleers og Rødleers Underlaget. Ogsaa her træffes i Almindelighed gode Muldjorder, afvexlende med guult og rødt Leer til Underlag, især i den østlige Deel af Sognet, imod Norden Hvidleer, og imod Vesten mere sandblandet. Saaledes ere de muldrigeste Jorder til Sjørring By, mere leerrige til Nestrup og Sperring, som have overflødig Mose og Eng, og i Dollerup og Skaarup mere Sand. Den sidste By har i ældre Tid taget megen Skade af Sandflugt, hvorfor den og har et betydeligt Areal Agerland, saa at en Mand med neppe 6 Skpr. Hartkorn kan holde 4 Heste, 16 Stkr. Qvæg og 40 Faar. Ellers har Sognet almindeligt 7 à 8 Tdr. Sædeland pr. Tde. Hartkorn. Det gaaer med en Hale imod Sydost ned imellem Tilsted og Skjoldborg Sogne, og derpaa ligger det gamle Herresæde Nordentoft**),

*) Paa Kirkegaarden findes et mærkeligt Monument, som egentligen udgjør 4 parallele Gravhøie, og paa den ene Steen er udhuggen en Biskop, der af Nogle antages for en Biskop Muule, som, indviet i England til Biskop over Irland, paa Reisen dertil led Skibbrud og blev dreven i Land her paa Kysten, opholdt sig paa Færgegaard og døde der med sin Familie af den sorte Pest 1350. Efter Andre var det Borglum Stifts første Biskop, Magnus, som under Svend Estridsen paa Hjemveien fra Bremen led Skibbrud, 1065, og blev begraven paa denne Kirkegaard (v. Marm. Dan. Tom. II. pag. 317). Paa en gammel Kirkeklokke her er som Indskrift salutio Angelica og Aarstallet 1481.

Ved den østre Ende af Sjørring Sø sees endnu tydelige Spor til Forskandsningerne ved det berømte Slot, som før er omtalt, hvorpaa tidligt vare Landshøvdinger, for at holde Søroverne i Ave. Det hørte til det Gods, som Valdemar Atterdag i Thy fik i Brudegave med Hertug Valdemars Søster Hedvig, 1340.

**) Det skal have tilhørt en Ridder Ebbe Strangesen, ifølge Kæmpeviserne, maaskee ham, der omtaltes ved Nebel, eller ham, der under Kong Hans deeltog i Drabet paa Poul Laxmand.

som nu er deelt imellem 2 Bondergaarde og har fortrinlige, muldrige Jorder med Rødleer til Underlag.

Thorsted (Gl. Hrtk. 63. 7. Nyt Hrtk. 93. 1. 3. $2\frac{3}{4}$.) har, ligesom Skinnerup, det største Areal Agerjord i Forhold til Hartkornet, 12 à 14 Tdr. Land geom., 7 à 8 Tdr. Land boniteret Jord pr. Tde. Indmarken er fortrinlig, med indtil 2 Alen Muld af en mild Sandblanding, og Leer-Underlag; men Jorderne ere i det Hele lettere og mere sandblandede, end i Skjoldborg og Sjørring Byer. Udmarken er lettere og mere tør, hvorfor den, naar Regn udebliver om Sommeren, giver ringe Afgrøder; og Underlaget er der deels Rødleer, deels rødagtigt, fiint, leerblandet Sand, deels Gruus. Dog er Underlagets Underlag overalt Kalk, snart tæt under Mulden, snart med et Mellemlag af indtil 20 Alen Sand og Gruus. Det ligger meget høit, men har jevne, flade Marker, og paa sine Steder har man maattet hugge Brøndene 50 Alen og derover igjennem Kalken, førend Vandet er naaet. Imellem denne By og Øster-Vandet har Sandflugten strakt sig langt ind forbi Klat-Mølle til Skinnerup og ødelagt de tilgrændsende Marker af begge Sogne, og de nærmeste igjen falde, som en Følge deraf, meget sandige.

Vang med det nu underlagte Torup Sogn (Gl. Hrtk. 103. 4. 2. 2. Nyt Hrtk. 143. 6. -. $1\frac{1}{4}$.) ligner deri de øvrige, før omtalte, til Klitterne grændsende Sogne, at Jorderne have lidt meget af Sandflugt, hvorved de nærmeste ere blevne skarptsandede. Men af Naturen bestaae de af leerblandet Muld med Leer-Underlag, og, hvor Sandet ei i for stor Mængde er paaført, ere de meget frugtbare, ja paa sine Steder har denne Jordblanding fremvirket en Grundforbedring. Torup By, der ligger nu Østen for Kirken paa sin forrige Udmark, har før ligget lige saa langt Vesten for; men dens Indmarker bleve ødelagte af Sandet og Byen maatte flytte. Kirken blev nedbrudt og Beboerne bleve forenede med Vang Sogn. Flere Byer skulle have ligget i Vesten ud imod Havet, men ere ødelagte af Sandet. Spor af dem skal endnu sees, ligesom af Søer, der ere fyldte med Sand. Den gamle Herregaard Nystrups Jorder ere nu bedækkede med Klitbakker. Foruden den før omtalte Færgegaard med Holmen Alsø i Søen, hvorpaa Borgen laae, findes her og

Diernæs *) ved samme Sø. Disse tvende Gaarde have et stort Areal af sandmuldige og leerblandede Jorder med Rød- og Hvidleer i Underlaget, som almindeligt i hele Sognet. Heri ligger Fiskerleiet Vangsaa, dybt inde i Klitterne, med ubetydeligt, ja næsten intet Avlsbrug.

Sønden for Søen ligger Hundborg Sogn (Gl. Hrtk. 230. 6. Nyt Hrtk. 221. 3. ÷. 1.), hvis Jorder ere i Midten meget bakkede, ujevne og besværlige at drive. De ere stærkt lerede, med liden Muld, ja paa de høieste Marker Norden for Kirken ere de saa stærke og bindende, at næsten ingen Muld er at see, og det bruges til Pottemagerleer. Markerne skraane imod Norden ned til Sjørring Sø, hvor Rostrup Marker ere mere muldrige, jevne og frugtbare, med Rødleer, som meest i hele Sognet er Underlag. Ligeledes dale Markerne imod Syd ned til Herregaarden Ulstrup **), som med sine Parceller vel har lettere, mere sandblandede Muldjorder med Leer og Sand til Underlag, men ved den rige Høavl ere de i megen Kraftfylde. Den vestlige Deel af Sognet gaaer ud til Havet, hvor Fiskerleiet Vorupøre ligger; den har lidt meget af Sandflugt og har mange sandblandede Jorder, saasom til Faddersbøl. Gaardene her ere smaae og have kun liden Agerjord. I den midterste Deel saaes næsten ingen Vintersæd; men, naar den rette Tid anvendes og benyttes med Kraft, lykkes Vaarsæden almindeligt godt.

Jannerup ***) (Gl. Hrtk. 43. 6. 2. 1. Nyt Hrtk. 46. 4. 3. $1\frac{1}{2}$.) har en jevnere og ei saa tung Indmark, med mere Muld,

*) Her sees endnu Forskandsninger af det kongelige Slot Dyernæs, som hørte til Valdemar Atterdags og Dronning Margrethes Forlehninger i Thy.

**) Der er vor berømte Malte Conrad Bruun født.

***) Dens Kirkeblok bliver rigeligen forsynet med Gaver ved de Søfarendes Overtro, hvorom de i Havsnød gjøre store Løfter. Den har sin Blok baade i Kirken og i Thisted, og kan endnu aarligen deraf have en Indtægt af 80 til 100 Rbd. Da Aagaard skrev, 1801, havde den en Capital af 20,000 Rdlr., som siden vist meget er forøget; men mærkeligt nok, at der over Bestyrelsen deraf hviler som et Mørke. Hvad der indkommer og ei behøves til Kirkens Vedligeholdelse, indsendes til Cancelliet, og derfra udbetales, hvad der mangler. Men intet Regnskab

men ligner ellers meget Hundborg. Udmarken er ogsaa her bakket og besværlig. Men dette Sogn har mere Areal og bedre Kornmarker, hvorfor det hæver sig over det første. Til Sneistrup By imod Vesten ere Jorderne mere sandige og lette Rugjorder.

Norhaa (Gl. Hrtk. 123. 5. 4. 1. Nyt Hrtk. 125. 1. =. =½.) har, hvor Sandflugten ei har fordærvet den, især Østen for Byen, en meget god Muldjord, med Rødleer i Underlag, høitliggende og skikket til alle Kornsorter. Jo længere imod Vesten, desto lettere og mere sandblandede, hvilket især er Tilfældet med det Lidet af Jord, som hører til Fiskerleiet Steenberg. De fleste Beboere have kun Lidet Agerjord, da de have saa megen Hoavl, Mange kun 5 Tdr. Sædeland pr. Tde. Hartkorn. Fredskild imod Norden og Legind imod Sønden have og lettere, mere sandblandede Jorder. Ved det sidste Sted findes en isoleret Kalkgrav, den eneste fra Sjørring Sø til Thyholm.

Fra dette Herred kommer man, imod Syd, til det tilgrændsende

Hasing-Herred,

og deri fra det omtalte Norhaa Sogn først til dets Hovedsogn Snedsted (Gl. Hrtk. 247. 2. 1. 1. Nyt Hrtk. 186. =. =. 2¼.). Det har paa nogle Steder muldlerede og jevnt beliggende, paa andre Steder muldsandede Jorder, men og hist og her, især ved Snedsted By og Gjersbøl, stærkt lerede, tunge og side, tildeels moragtige Jorder. Imod Vesten og Sønden, henimod og ved Aarup, falde de middelmaadige, grusede og skarpe med liden Muld. Imod Østen, til Elsted og Bedsted falde de lave og ere i det Hele meest skikkede til Vaarsæd. Underlaget er deels Rødleer, deels Gruus og Sand. Det har, hvad der især er Særkjendet i dette Herred, en stor Forskjellighed og Afvexling, saavel i Madjorden, som i Underlaget, saa at en nøie Skildring deraf vilde gaae alt for meget i Detail; men den østlige og nordlige Deel er betydeligt bedre, end den høitliggende vestlige og sydlige, hvoraf Meget er opbrækket af Hede. Det lider under for høi Skyldsætning og har kun lidet Areal af Agerjord.

---

aflægges til Beboerne, som selv eie Kirken, for Bestyrelsen, og, hvor Capitalen er, hvortil Renterne anvendes, hvor stor den er, m. m., det vides ei.

Paa de bedste Marker angives, efter Undersøgelse, Madjorden at bestaae af 36 Dele Leer og 44 Dele graat Sand, Resten Muld og lidt Kalk, altsaa skjøre Leerjorder; men det er kun en liden Deel af Sognet, som kan regnes hertil, og disse falde ofte for lave.

Sønderhaa Sogn (Gl. Hrtk. 174. ⁄. ⁄. 2. Nyt Hrtk. 156. 3. 1. ⁄½.) har i Almindelighed lettere, sandblandede Muldjorder med Rødleer og Gruus i Underlaget, især til Sønderhaa By, hvortil Meget er opdyrket af Hede, bakket og skikket til Rugsæd; derimod har Jestrup en mere tung og leerblandet Muld og er bedst skikket til Vaarsæd. I det Hele høre de til Herredets lettere Jorder og ere bedre Korn- end Græs-Marker. Jorderne langs med Søen, som ere meget bølgeformige, op imod Norden til Gyrup Gaardene høre til de skarpeste; derimod har Sædegaarden Koustrup paa den sydvestlige Spidse, gode, dybe, men og lettere Muldmarker, med deels Leer, deels Sand og Gruus til Underlag.

Hørsted (Gl. Hrtk. 48. 3. ⁄. 2. Nyt Hrtk. 49. 4. 1. ⁄¾.) har meest Lighed med Jestrup i Sønderhaa Sogn, tunge, leerblandede Muldjorder med Rødleer til Underlag. De falde lave og jevne, især imod Øst og Syd. Imod Vest og Nord, hvor Meget er opdyrket af Hede, blive Jorderne høiere og lettere, bequemme til Vintersæd, som ellers ei her kan bruges i betydelig Grad. Det har, som Hovedsognet, 8 à 10 Tdr. Land pr. Tde. Hartkorn; men endnu mere i Mose og Kjær.

Harring (Gl. Hrtk. 95. 7. 1. Nyt Hrtk. 79. 1. 1. 2.) har en sandblandet, og paa sine Steder, især imod Østen, leerblandet Muld; Underlaget meest Leer, paa sine Steder fedt, men paa de fleste Steder magert, skjørt Rødleer. Trædholm har tunge Leerjorder, men med mere Muld, hvoraf vel det Meste træffes paa Olands og Præstegaardens Marker. Hele Sognet er en jevn Slette, men lav og sid, saa at den sildigt om Foraaret bliver tjenlig til Bearbeidning, og ansees for uskikket til Vintersæd.

Til Stagstrup (Gl. Hrtk. 251. 4. ⁄. 1. Nyt Hrtk. 126. 1. 3. 2¾.) ere Jorderne mere leerrige, især til Byen af samme Navn og til Gjærup, hvorimod de til Sundby*) ere mere sandblandede og

*) Denne By ligger i verdslig Henseende under Hundborg-Herred, i geistlig under Hasing-Herred.

høre til de skjøre Leerjorder. Underlaget er omtrent som i Harring, men Jorderne ere mere bølgeformige og skraanende Bakker, uden dog at hindre Dyrkningen. Den østlige Deel af Stagstrup ned imod Fjorden falder lavest. Det hører til Herredets bedste Sogne og giver rige Afgrøder, især af Vaarsæd, men har kun lidet Areal, c. 8 Tdr. Sædeland pr. Tde. Hartkorn.

Skyum*) (Gl. Hrtk. 204. 1. 2. Nyt Hrtk. 176. 7. 1.) er det bedste Sogn i dette Herred, især i den midterste Deel, hvoraf Meget, saasom Præstegaardens Indmark og adskillige Marker Vesten og Sønden for Kirken, hører til de bedste Hvedejorder. De have fed, leerblandet Muld i en Dybde paa mange Steder af 1 Alen med Rødleer til Underlag; men Lerets Overvægt og deres meest jevne, flade Beliggenhed gjør dem stærke, tunge og vanskeligere at behandle. Jo mere de fjerne sig fra Sognets Midte, desto mere aftager Mulden, baade i Mængde og Dybde, og Leret vanskeliggjør deres Behandling. Det har Mangel paa Mose, Eng og Hede, men ei paa Agerjord.

Af Hørdum Sogn (Gl. Hrtk. 151. 1. 3. 2. Nyt Hrtk. 144. 3. =. $1\frac{1}{4}$.) nærmer Tottrup sig i Grundbeskaffenhed det tilgrændsende Skyum, og Koldby er, som Harring, lav og kold, men har i det Hele mere Muld. Derimod er den vestlige Deel af Sognet mere skarp og gruset, med magert Leer og rødagtigt Sand, saavel i Madjorden, som i Underlaget, og af Muld er der ei Meget. Dette gjælder ei saa meget Øster- som Vester-Hørdum, hvis Jorder meest ere opdyrkede af den stenige, grusede Hede, og de ere paa sine Steder ei frie for rød Ahl. I den sydøstlige Deel af Sognet ligger Herregaarden Irup, som har et stort Areal, hvoraf den østlige, største Deel er fortrinlig, leerblandet, dyb Muld, med Leerunderlag, i en kraftig Tilstand, og den vestlige, som opdyrket af Hede, mere skarp, gruusblandet og ujevn. Til lidt over 16 Tdr. Hartkorn har den over 300 Tdr. Agerland geom. Maal.

I Hasfing Sogn**) (Gl. Hrtk. 82. 6. 3. 1. Nyt Hrtk. 84. 5. 2. $2\frac{1}{4}$.) bemærkes den samme store Forskjellighed i Jordernes

*) Skyum Kirke kaldtes St. Laurentii, som en Indskrift paa Klokken af 1487 udviser.

**) Som Exempel paa, hvorledes de Svenske ogsaa herjede denne Provinds under Christian den Fjerde og Frederik den Tredie, kan anføres, at i

Beskaffenhed; thi, imedens Markerne nærmest Byen imod Vesten og Norden langs med Søen høre til de bedste Bygjorder, eller maaskee snarere skjøre Leerjorder, med en mild Muld, hvor Leer og Sand findes i en gunstig Blanding og i en Dybde, f. Ex. paa Præstegaardens Indmark, indtil 2 Alen, med Beliggenhed tillige skikket til alle Slags Korn, og næsten aldrig slaae feil: saa ere Udmarkerne skarpe, med liden Muld, magert Leer og Gruus, men give dog endnu ret gode Afgrøder. Den sydlige Deel omkring Galgebakkerne og forbi Hassinghuse er høilændet og paa sine Steder meget gruset; imod Osten er der Mergel i Underlaget af neppe ½ Alens Dybde. Her er Overflødighed af Agerjord, indtil 20 Tdr. Land pr. Tde. Hartkorn, og paa Mose, Hede og Eng er der ei heller Mangel.

Villerslev Sogn (Gl. Hrtk. 125. 5. ß. 1. Nyt Hrtk. 142. 3. ß. 1¼.) har atter skarpere, mere gruusblandede Jorder, med mindre Muld; og, skjøndt Indmarkerne nærmest ved Villerslev By ogsaa have meget gode Jorder, med leerblandet Muld- og Leer-Underlag, kunne de dog ei maale sig med dem til Hassing. Imod Norden og Sønden, hvor de ere opdyrkede af Hede, falde de meget skarpe og gruusblandede med en tynd Jordskorpe, og den røde Sandahl kan paa sine Steder opløies. Udmarkerne imod Osten ere vel bedre, da Gruset der viger noget for Leret, og de have mere Muld, men ere koldere og lavere, saasom ved Lildberg Huse. Til Vibberstoft By ere Jorderne mere leerrige og tunge, men høitliggende, dog jevne, som Sognet i Almindelighed; Gudnitz nede ved Fjorden har mere sandblandet Muld med magert Leer til Underlag og falder lavere og koldere.

---

en gammel series pastorum her ved Embedet findes bemærket ved en Præst Peder Mortensen (1630—70), at de Svenske saaledes piinte ham med Skruer, for at faae at vide, hvor han havde gjemt sine Penge, at han siden maatte holde Sengen og lade Embedet bestyre ved en Capellan.

Af den store Kirkegaard her kaldes en Deel Hanherredernes, hvortil efter Folkesagnet de første Christne derfra førte deres Lig, da denne var den ældste Kirke Norden for Liimfjorden. Hvorfra dette Sagn reiser sig, vides ei, da Kirkens Bygning ikke tyder paa en høiere Alder; men paa den Deel af Kirkegaarden er der ei Spor til, at Nogen er begravet, hvilket Sagnet beretter ei siden at være skeet.

Det har og et stort Areal, men ulige fordeelt; thi, imedens der ere Udflyttergaarde med 30 til 40 Tdr. Land geom. Maal pr. Tde. Hartkorn, ere der andre, som neppe have 10 Tdr. Agerland.

Viisby Sogn (Gl. Hrtk. 89. 6. ⅀. 1. Nyt Hrtk. 67. ⅀. 2. $2\frac{3}{4}$.) har igjen stærkere Leerjorder, end de sidstnævnte Sogne, men ei saa tunge som i Skyum, og mere skjøre. Madjorden omkring Byen er leerblandet Muldjord, de høiere Marker sand- og gruusblandede. De ere gode Jorder til Foraarssæd, og de høiere ogsaa til Vintersæd. Underlaget er Rødleer, og Beliggenheden jevn, heldende imod Østen. Hede, Mose, og tildeels Eng, mangle ei, men der er Lidet Agerjord, paa flere Steder kun 6 à 8 Tdr. pr. Tde. Hartkorn. Imod Nordvest ere Jorderne meest sand- og gruusblandede omkring Hedegaardene, hvis Navn antyder Grunden.

Længere imod Vest ligger Bedsted Sogn (Gl. Hrtk. 231. 2. 2. Nyt Hrtk. 220. 4. 1. 2.), som ei har egentligen samlede Byer, men Stederne ligge meget adsplittede. Jordbunden er meest skarp, sand- og gruusblandet, magert Leer med Lidet Muld. Til Bedsted By ere Markerne imod Norden mere sandblandede, det Øvrige deraf mere leerblandet og noget gruset. Spangberg, Vittrup og Fladskjær falde lavere, men have og hist og her Rugmarker; Bjerregaard, Molgaard og Brogaard have muldlerede Jorder, da derimod Leerjorderne til Ulnitz, Grøntoft og Brydberg falde mere gruusagtige. Almindeligt er det rødt, magert Leer, med samme Underlag eller med guult Leer, blandet med Gruus. De have i Almindelighed kun liden Høbjergning, 4 à 6 Læs pr. Tde. Hartkorn, og større eller mindre Areal, efterson de have opdyrket af Heden. Beliggenheden er meget banket og bølgeformig. I det nordostlige Hjørne af Sognet ligger Hovedgaarden Tandrup, som har Sognets bedste Jorder, muldrige, leerblandede, med Rødleer og Mergel i Underlaget, jevnt beliggende, skikkede til alle Kornsorter.

Grurup Sogn (Gl. Hrtk. 92. 3. 2. 1. Nyt Hrtk. 87. 7. ⅀. $\frac{3}{4}$.) har Madjord, som den bedste i Hovedsognet, og mere, dybere Muld, vel mere sandblandet, men ei saa gruset som i hint, og mere skikket til alle Slags Korn. Saaledes ansees den østre Deel af Sognet for at have nogle af Herredets bedste Kornmarker; men de bedste ere langtfraliggende, hvorfor de ei kunne nyde den Behandling,

som de fortjene. Underlaget er meest Rodleer og Mergel. Imod Syd, henimod Abildgaard, ere Markerne mere ujevne, end i det Øvrige af Sognet, men have mindre Muld og falde tørrere, med mere Gruus. Det har et stort Areal og Overflødighed af Hede og Mose, men liden Høbjergning.

Til Klitsognene i dette Herred hører Hvidberg (Vesten Aa kaldet til Forskjel fra Sognet af samme Navn paa Thyholm, nemlig Vesten for den Aa, som løber fra Ove til Flade Sø — Gl. Hrtk. 72. 1. 1. 1½. Nyt Hrtk. 84. 3. 1. 2 .), der meest har sandblandede Muldjorder med Rodleer til Underlag og er saaledes godt skikket til Rug, især den sydlige og midterste Deel. Imod Vesten ud til Klitterne falde Jorderne mere sandige, men frembære god Rug; saaledes til Istrup og en Deel af Madsted og Kjallerup. Den østlige Deel er noget mere leerblandet, hvor Sandflugten ei har skadet, saasom Markerne til det gamle Herresæde Lyngholm *). En stor Deel af dette Sogn er i Fortiden ødelagt af Sandflugt, som endog naaede Lyngholms Marker. Der er rigelig Høbjergning, og en Mængde Klitfoder samles i Grønningerne, saa at der kan holdes stor Besætning med lidet Hartkorn.

Drum Sogn (Gl. Hrtk. 81. 7. 1. 2. Nyt Hrtk. 83. ⁻. ⁻. 1½.) har en mere muldblandet, federe og dybere Madjord, med Leer til Underlag, saa at det af Klitsognene er det bedste; men, da det falder lavere, er det meest skikket til Vaarsæd. Ogsaa her er endeel Hoavl, men ei saa rigelig, som i Hvidberg. Drum Herregaard **) har især fortrinlige, frugtbare Marker, som bære rige Afgrøder.

---

*) I 16de og 17de Aarhundrede tilhørte den Kaas's Familie, og 1644 blev den udplyndret og ødelagt af de Svenske. Endnu vises i den gamle Lade en forhugget Stolpe, hvorpaa de afhug med Sablerne Toppen af Havren til deres Heste.

**) Castrum Örum, hvis Borgplads endnu sees ved den østre Ende af Søen, hørte til Valdemar Atterdags Gods og blev i Opstanden 1368 ødelagt af Jyderne under Mogens Madsen; men Kongen tvang dem til igjen at opbygge den. Margrethe lagde derunder det kongelige Slot Hillerslev Huus, da Claus Madsen Smalsted 1408 havde overdraget hende alt sit Gods i Thy. Endnu under Christian den 3die omtales det som et kongeligt Slot, hvorpaa Knud Gyldenstjerne var Befalings-

Det lille Lodberg (Gl. Hrtk. 24. 1. ⅁. 2. Nyt Hrtk. 28. ⅁. 3. 2.), længst imod Vesten, har større Areal, men ei saa gode Jorder, da de ere mere sandblandede; dog har det større Besætning efter Hartkornet, da der er bedre Leilighed til at hjerge Hø af Klitterne. De bedste Jorder ere til Sveigaard Sønden for Kirken, men de falde lave og kolde, da de hvile paa Klæg. Ogsaa dette Sogn har lidt meget af Sandflugt, saa at Kirken for længere Tid siden maatte flyttes, og flere Byer og Herregaarden Rotbøl, hvorom Sagnet har bevaret Mindet, ere nu forsvundne. Uhyre, øde Klitstrækninger, af 1 Miils Brede, uden Beboere, høre til disse 3 Sogne og have forhen været frugtbare, dyrkede Marker.

Saaledes ere Jorderne i Hassing-Herred i Almindelighed mindre muldrige og dybe, end i det Øvrige af Thy, og det rødlerede Underlag, som for det meste er herskende, om det end paa mange Steder er stenet og gruset, foraarsager, at Jordbunden for største Delen er sid og kold, hvorfor der ogsaa, især før, gaves hele Sogne, hvor liden eller ingen Vintersæd saaedes. I det Hele maae Jorderne i dette Herred regnes til de middelmaadigt gode, da det i høi Grad beroer paa Veirliget, om Høsten skal blive rig, eller den skal mislykkes. En betydelig Strækning af dette Herred ligger udyrket i Hede. I

Refs-Herred

have Jorderne megen Lighed med Hassing-Herreds; men der ere dog flere fede, stærkt lerede Jorder, mindre Gruus og Sand og bedre Muld.

Vestervig er det største Sogn i dette Amt (Gl. Hrtk. 649. 7. ⅁. $1\frac{1}{2}$. Nyt Hrtk. 537. 4. ⅁. $\frac{3}{4}$.), og, som en Følge deraf, er og Beskaffenheden meget forskjellig; men for største Delen ere Jorderne muldlerede, med guult Leer til Underlag, i en Dybde, som oftest, af $\frac{1}{4}$ Alen. De bedste Jorder findes rundtom Kirken, især imod Norden og Østen, til Tygstrup, den sydlige Deel af

---

mand 1557 (v. Daugaards Klosterhistorie og Aagaards Beskrivelse S. 80). Senere var det et kongeligt Amt, hvorunder Thisted laae, som før er bemærket.

af Vesterby, Præstegaarden og det forrige Vestervig Klosters*) tvende Gaarde, Vesterviggaarde, hvor der er en federe, dybere Muld, men mere leerblandet, og, da mange af dem falde lave, ere de meest skikkede til Vaarsæd. Taabel, yderst imod Vesten ved Flad-Sø, og Randrup, den sydligste By ved Fjorden, have og tunge Leerjorder, men mindre Muld, hvorved de ei ere saa gode og frugtbare. De nordlige Byer, Trankjær, Handrup og især Villerup, have mere sandblandede Leerjorder, men skarpere og med gruusblandet Underlag. Dette er meest Tilfældet med den nordostlige og østlige Deel af Sognet, fra Veilegaard over Spolum og Astrup til Sædegaarden Bobel, hvor Jorderne ere meget opdyrkede af Hede, og, forsaavidt de ei falde for lave, som Noget af Astrup og Bobel Marker, ere de lettere, mere sandblandede, tjenlige til Rugsæd, hvortil Sognet ellers ei er skikket. Amtets høieste Punkt, Aashøi, ligger i dette Sogn, og omkring det dertilhørende Hjælpensbjerg falde Jorderne meget skarpe og gruusblandede, især imod Syd ned til Gjettrup Sogn. De ere iøvrigt meget bølgeformige og kun Vesterby og Taabel have flade Marker; hvor de ere høiere beliggende, falde de skarpe og grusede, paa de lavere Steder derimod tunge og kolde, og dette afvexler meget med de forskjellige Byer. Det lider, som Herredet i det Hele, under for høi Skyldsætning, paa mange Steder neppe 6 Tdr. Land pr. Tde. Hartkorn,

*) Dette i Middelalderen saa berømte Augustiner-Kloster var stiftet 1110 under Kong Niels og indviet til St. Thøger eller Theodgarus, Borglums Patron, som levede under Svend Estridsen; Rudera af den gamle St. Thøgers Kirke ere fundne paa den nuværende Kirkegaard. Siden blev Klosteret et Lehn, indtil Frederik den 3die solgte det, og 1731 blev det Stamhuus for den Moldrupske Familie, som nu har et Fideicommis i Gaard og Gods. Den beboes af tvende Familier, og de gamle Klosterbygninger ere nu nedrevne, og en Bondegaard opført i deres Sted ude paa Marken. Paa den gamle Kirkegaard vises endnu liden Kirstens Grav med sin lange Ligsteen. (See videre Daugaards Klosterhistorie og Marm. Dan. Tom. II. S. 264.) Klosterkirken er den største i Thy, med Sidegange og Granitpiller. Ved Capelgaardene i dette Sogn skal, efter Sagnet, have ligget et Capel og Nonnekloster, hvorfra endnu fortælles om en underjordisk Gang til Refectoriet i Munkeklosteret, og Nedgangen vistes i den forrige Fæstald, hvor Kværne stode i Munkenes gamle Celler.

og mangler Enge og for en Deel Mose. Overhovedet avles neppe 1 Læs Hø til 1 Tde. Hartkorn, og de Fleste skulle have Alt ud af det indskrænkede Areal Agerjord, hvorfor og Velstanden i dette Sogn er mindre god.

Agger Sogn*) (Gl. privil. Hrtk. 5. 7. 3. $2\frac{1}{2}$. Nyt Hrtk. 20. 1. 2. $2\frac{1}{2}$.) er det ubetydeligste i Amtet, da det kun er en Samling af smaae Fiskerleier, men tillige det mærkeligste ved den ulykkelige, over hele Landet bekjendte, Skjebne, som det, ved sin Kamp med Naturen og det rasende Hav, har været underkastet. Aagaard skriver derom: „En ublidere Jordplet, end den, hvorpaa Agger Sogn ligger, findes maaskee neppe beboet. Sandklitter og Flyvesand er Alt, hvad her haves. Man bygger og boer her alene paa Sand, og det tæt ud til det brusende Vesterhav. De fire nordlige Byer have aldeles ingen Agerdyrkning, og ikke engang Muld til en Hauge." Dog sees der smaae Agre med lidt Vaarkorn paa det tilgroede Flyvesand i Grønningerne, saavel til Aalum, som meest til Øster-Agger. Derimod ere de Græsmarker, som Toft og Røn før havde paa Landtungen ved Fjorden, aldeles ødelagte ved Havets senere Oversvømmelse, og de fleste Beboere have derfor maattet flygte (som før er omtalt). Ved Canalens Dannelse (hvorom Mere siden) ere Levningerne af Røn adskilte fra det øvrige Sogn, og, om de ikke, som rimeligt, Alle nødes til at vige for Havet, ville de venteligen blive henlagte til Harboøre Sogn og Ringkjøbing Amt. Sognet er deels ødelagt af Havet, som har bortskyllet Meget; og Aalum Skov (som Aagaard omtaler S. 80) laae tildeels langt ude i det nuværende Hav; deels har Sandflugten bedækket Jorderne, der 1671 skulle have staaet for 50 Tdr. Hrtk. Paa den næsten 2 Miil lange Tunge, som adskilte Vesterhavet fra Limfjorden, laae mange 1000 Tdr. Land i en stor Slette, som til Vesten var beskyttet af Sand- og Smaasteens-Bakker, imod Østen var en flad Slette langs med Fjorden, der ved Høivande beskyllede den. Grunden var fed Blaaleer eller Klæg og afgav en fortrinlig Græsning, meest tilhørende Vestervig Kloster, som i denne

*) Det regnes af Aagaard til Hassing-Herred, hvortil det i Virkeligheden hører, men i Tabelværket er det anført under Refs-Herred, hvormed og Amtskortet stemmer.

Marsk kunde græsse indtil 100 Stude. Derpaa laae i Fortiden Byer, hvis Plads nu maa søges langt ude i Havet, og det, der er tilbage af Landtungen, er bedækket med et tykt Lag Sand, Gruus og Steen; Sandbakkerne imod Vesten, som beskyttede den, ere borte, og ved mindste Vesten-Storm overskylles, saa at sige, det Hele, at Hav og Fjord udgjøre Eet. Snart kan imødesees, at den ganske forsvinder, og Havet faaer da sine Grændser under Thyholms og Helligsø-Bakker.

Hurup Sogn (Gl. Hrtk. 184. 2. =. 1½. Nyt Hrtk. 164. 4. 3. 1.) ligger midt i Herredet paa begge Sider af Hjælpensbjerget, og Jorderne ere derfor bakkede og bølgeformige. Hurup By, som og Refs, ligger lavt, men Markerne høiere i en jevn Skraaning; de ere leerrige, meest til Refs, som har af de stærkere Hvedejorder, men de have ogsaa god Muld, og, jo høiere de stige, desto lettere og mere sandblandede blive de. Jorderne til Ettrup falde ei saa tunge og leerrige, som i det Øvrige af Sognet, og ere mere tjenlige til alle Sorter Korn. Refs har fortrinlige Græsgange og frembringer frodige Afgrøder af Vaarsæd. Det mangler Mose og Eng, hvoraf kun Hurup har en Deel, meest til Præstegaarden, 20 Læs.

Heltborg Sogn (Gl. Hrtk. 248. 5. 1. 1. Nyt Hrtk. 247. 1. 3. 1.) har til Byerne Heltborg, Ullerup og Kjestrup tunge, muldlerede Jorder, der især til de to sidste Byer, i den nordlige Deel af Sognet, ere stærkt lerede, og Underlaget er næsten overalt guult Leer. Kun en mindre Deel af Heltborg Byes Jorder imod Østen, hvoriblandt nogle til Futterup og Toftum Gaardene, har Sand til Underlag, og de falde lettere. De nærmeste Marker ved Heltborg By, Norden og Østen for, ere de frugtbareste, med rig og dyb Muld; men til alle 3 Byer blive de længere bortfjernede Marker ringere, af Mangel paa Muld, og tildeels meget magre. Ginnerup har lettere Jorder, med Sand eller Gruus til Underlag, ringere imod Nord, end paa de andre Sider, og Udmarkerne, som ere længere fjernede, blive tildeels skarpe. Kun en liden Deel af dens Vestremark ligger paa Leer, det Øvrige paa Sand og Gruus. Heltborg Byes Marker ere høitliggende og meget bakkede; Jorderne til de øvrige Byer ere mere flade, skjøndt heller ikke frie for Bakker. Den nordlige Deel af Sognet daler med en jevn Skraaning ned imod Viisby.

Saaledes dale og Markerne til Heltborg fra de høie Bakker, Østen og Sønden for den, imod Fjorden ned til Byens Tørvemose. I det Sydligste af Sognet ligge og høie Bakker langs med Fjorden henimod Nees-Sund, hvorfra her er Overfart til Karby paa Mors. Her kan almindeligt kun regnes 10 Tdr. Land pr. Tde. Hrtk., og af Hø avles kun Lidet, 1 à 2 Læs til 1 Tde. Hartkorn.

Boddum (Gl. Hrtk. 190. 1. 2. 2. Nyt Hrtk. 148. -. 2. -½.) ligger, som før bemærket, paa en Halvø. „Tvende Vige af Liimfjorden, Doverkiil og Skibstedfjord, hvis indre Deel kaldes Fladsted, afskjære Landet, undtagen imod Vesten, hvor en Mose, kaldet Brokjær, hvorover gaaer en Vei, gjør det landfast med Ydby." Landet ligger meget høit og har i Midten stærke, tunge, leerrige Muldjorder med Guulleer til Underlag, saaledes til Præstegaarden og Boddumbisgaard*). Der er det og jevnt, men imod Udsiderne, især Østen og Sønden, er det bakket, med Dale imod Nordost ned til Fjorden, og der falde Jorderne sandigere og lettere. Det har kun saare lidet Areal af Agerjord og mangler næsten ganske Mose, Eng og Kjær. Før avlede Sognet c. 200 Læs Hø paa Lindholmen og den lige over for liggende Hage, kaldet Pletten; og der, som og langs med Fjorden, græssede Ungfæ og Faar; men al denne Herlighed er mistet ved Fjordens Oversvømmelse, og henimod 300 Tdr. Græsningsland ere derved ødelagte, saa at neppe noget Sogn har taget mere Skade ved Fjordens Forbindelse med Havet.

Ydby (Gl. Hrtk. 355. 5. 2. 1½. Nyt Hrtk. 337. 3. -. -½.) har og en stor Afvexling i Jordernes Beskaffenhed, fra tunge, stærke Leerjorder til sandblandede Muldjorder med Sand til Underlag, hvilket findes nærmest omkring Kirken til tvende Gaarde i Tvolm. Ydby har for en Deel frugtbare, muldlerede Jorder med Guulleer til Underlag; saaledes og Sindrup imellem Thyholms Veile og Simonsbjerget. Her er dog mindre Muld, og tvende af de østlige Gaarde have endog Sand i Underlaget. Omkring ved det nævnte Bjerg ere Jorderne høie og grusede, og her, paa Udmarksjorderne, er kun saare liden

*) En ældgammel Herregaard, som fordum har været en Vispereſidents. Om dens gamle Beſiddere v. Hofmands Fundats-Samling, Tom. IV. Side 461.

Muld, fornemmeligen paa det Strøg, som ligger imellem de tvende dybe Dale, der løbe fra Syd til Nord. Flarup By, imellem Gjettrup og Hurup Sogne, ansees for en af de bedste i Thy; den har frugtbare Jorder, med en dyb, leerblandet Muld og Leer til Underlag. Udmarkerne falde dog skarpere, og paa enkelte Steder træffes Sand i Underlaget, saasom paa den saakaldte Kappel Mark*). Den østlige Deel af Sognet er lettere, mere sand- og gruusblandet, som Markerne til Skibstedgaard, og derfra gaaer en stor gruset Hede, med afvexlende høie Bakker og dybe Dale, hvilken adskiller den omtalte Deel af Sognet fra den imod Nordøst liggende Dover By. Denne har vel de bedste Kornmarker i Herredet, men ringere med Græs; de ere lettere, med Sand og Leer blandede Muldjorder, meest med Leer til Underlag, dog magrere og mere blandet med Gruus. Østermarken har mere Sand, imedens Vestermarken mere Leer. De ere jevne og bequemme med lidt Fald imod Øst, og her haves omtrent 12 Tdr. Land pr. Tde. Hrtk., imedens en Deel af Sognet kun har det Halve. I Almindelighed er her Mangel baade paa Mose og Eng; meest Høbjergning have Enkelte i Dover og Ydby. Høie Bakker afvexle i dette Sogn med dybe Dale, især langs med Vestsiden af Sognet, hvorimod, foruden Dover, et Strøg midt i Sognet har lave, flade Marker.

Helligsø (Gl. Hrtk. 102. 6. 3. $=\frac{1}{2}$. Nyt Hrtk. 91. 6. 2. $2\frac{1}{2}$.) har Thylands stærkeste og tungeste Leerjorder, hvoraf de nærmeste Indmarker have rigelig Muld og høre til 1ste Classes Hvedejorder, der, behandlede i rette Tid, give de stærkeste Afgrøder og rig Græsning. De ydre Marker have mindre Muld; men overalt, med Guulleer til Underlag, ere de tunge og seige. De ligge høit og ere bølgeformige med dybe Dale for Østen og Vesten. Dette Sogn har mere Hoavl, end Ydby, 1 à 2 Læs pr. Tde. Hrtk.; men kun Lidet af daarlige Mosetorv i „den hellige Sø", hvoraf Sognet skal have Navn. Strax Sønden for Byen begynder det saakaldte Drav, som imellem Fjorden og den nævnte Sø, der og kaldes efter Sindrup, forbinder det med Thyholm. Det er for omtalt og tjener kun til Græsning for Faar og afgiver daarlige Lyngtorv.

*) Om den Rune-Steen, som her skal være funden, vide Marm. Dan. Tom. II. Side 349.

Gjettrup (Gl. Hrtk. 168. =. 3. 1. Nyt Hrtk. 121. 5. =. $=\frac{1}{2}$.) har ogsaa tunge, stærke Leerjorder, men med mere Muld og ei saa bindende, som i Helligsø; de bedste findes ved Gundtoft og den sydostlige Side af Gjettrup Byer, mindre kraftige til Kobberrød, og den nordlige Side af Sognets Udmarker, op imod Heden til Hjælpensbjerget, falder skarpere og mere gruset. Det er jevnt og for en Deel lavt liggende med en let Helding imod Syd. Af Mose og Eng har det kun Lidet, naar undtages Gjettrupgaard, som avler 40 à 50 Læs Hø.

De følgende fire Sogne høre til **Thyholm**, nemlig:

Hvidberg*) (Gl. Hrtk. 509. 6. =. 2. Nyt Hrtk. 516. 1. 1. $=\frac{3}{4}$.) har, som den hele nordlige og østlige Deel af Landet, tunge Leerjorder, hvilke ved Hvidberg, Barslev og Semb Indmarker have en fed, over en Alen dyb Muld og høre til de frugtbareste i Herredet; som de bedste ansees Jorderne til Hvidberggaard og Helligkildegaard. Imod Norden til Vester-Hvidberg og Smerup aftager Mulden, og Jorderne blive koldere med mere seigt og magert Leer; de ringeste ere de til Stynel, hvor der er dødt, koldt Leer med ubetydelig Muld, og de falde meget sure med Qvægsand i Underlaget. Til Flovlev ere der lettere, mere sandblandede Jorder, med Sand i Underlaget, og til Kallerup for en Deel Gruus. Det hæver sig lidt efter lidt imod Syd til Landets høieste Punkt ved Hvidleergravene, som siden nærmere blive omtalte; og der omkring, ligesom og om Helligkilde By, ere Jorderne skarpere med høist ubetydelig Muld og magert Guulleer til Underlag. Omkring ved Helligkildegaard og langs med Østkysten ved Egeberg ere høie Bakker og dybe Dale, da ellers Landet i Almindelighed er fladt. Til Herregaarden Hindsels hører et betydeligt Areal gode Muldjorder, 350 Tdr. Sædeland, med sandblandet Leer og Qvægsand til Underlag, og i Udmarken en død, suur Morjord. Denne Gaard havde en stor Deel Marskeng og Overdrev

*) Olaus Glob, Biskop i Børglum, blev nedsablet for Alteret i Hvidberg Kirke 1261. Han hørte til Globernes berømte Familie, som havde store Besiddelser i Thy, saasom Todbøl og Rosholm, den nuværende Præstegaard i Harring Sogn, hvilken Dronning Margrethe kjøbte af dem. (See Fortællingen derom hos **Aagaard**, S. 234.)

imod Norden ved Fjorden, men ved Overſvømmelſerne er denne Herlighed tabt.

Lyngs (Gl. Hrtk. 151. 1. 3. 1. Nyt Hrtk. 139. 7. 3. $2\frac{1}{4}$.) har ligeledes ſtærke Leerjorder, men de falde lavere, tungere og kolde, og have ei den gode Muldblanding, ſom de bedſte af Hvidberg Sogns Jorder. Det har Rødleer og paa ſine Steder Qvægſand til Underlag, iſær imod Norden; Jeſtrup har meeſt Gruus.

Søndberg (Gl. Hrtk. 129. 5. 1. Nyt Hrtk. 136. 7. 1. $=\frac{1}{2}$.) har lettere, mere ſandblandede Jorder, med afvexlende Leer og Sand i Underlaget, Øſten for Byen lettere og mere ſandblandet, imod Veſten mere muldrig og bedre, ligeſom og til Hellerø. De ere bedre Kornmarker, men ringere Græsmarker, end i de nordlige Sogne. Til Søndberg By ere de jevne. Den nordlige Mark falder lavere og mere leerrig. Ved Hellerø, ſom langs med Øſt- og Sydſiden, er Sognet meget bakket, og Jorderne falde her ſkarpe og ſandige.

Odby (Gl. Hrtk. 141. 1. Nyt Hrtk. 158. =. 3. $1\frac{1}{4}$.) har igjen mere muldlerede Jorder, men lettere, end i de nordlige Sogne, ſaa at de ere ſkikkede til alle Sorter Korn. De ſydligſte ere de høieſte og ſkarpeſte, imod Norden falde de lavere, ſaaſom ved Uglev, der har endeel tunge, kolde Leerjorder, og ved Bjørndal blive de høiere med mere Muld, hvor de igjen hæve ſig op imod Hvidleergravene. Hertil hører og det til Amtets ſydligſte Spidſe ved Otteſund løbende, $\frac{1}{4}$ Miil lange Drav, ſom beſtaaer af Steen og Gruus og er tildeels uſkikket til Dyrkning.

Paa dette Land er der kun Lidet Moſe og uopdyrket Hede, og høiſt ubetydelig Høbjergning. Da desuden, iſær i de nordlige Sogne, Hartkornet er meget høit, Uddrifterne langs med Fjorden og de Moſer, ſom derved haves, ere ødelagte, og Fiſkeriet, ſom her før ernærede ſaa mange Familier, tildeels er ganſke gaaet tabt: ſaa er Velſtanden nu her i Almindelighed mindre god, end i det egentlige Thy.

Til Refs-Herred regnes og i geiſtlig Henſeende den Øſten for Thyholm liggende, $\frac{3}{4}$ Miil lange og $\frac{1}{2}$ Miil brede, Jegindø (Gl. Hrtk. 92. 4. =. 2. Nyt Hrtk. 82. 7. =. 1.), ſom har jevne, muldſandige Jorder, ſærdeles bequemme for al Slags Vaarkorn. I den ſydlige og veſtlige Deel, iſær omkring Kirken og til den forrige Præſte-

gaard, falde Jorderne lette og mere sandige; de bedste Jorder ere midt over Øen imellem Nørby og Ibsted, som igjen har høiere og lettere Jorder. Underlaget er deels guult Leer, deels rødagtigt Sand, i Midten paa de laveste Steder Klæg. Ogsaa denne Ø led meget ved Oversvømmelse af Fjorden, som da deelte den i tvende Dele, hvilket endnu ved Høivande finder Sted.

Vi have da seet, at den største Deel af Thy har en seig, gjenstridig Jordbund, og det er klart deraf, at dens Dyrkning udkræver megen Kraft; stærke Heste og svære Redskaber ere nødvendige, ligesom det og er fornødent, hvor Leret er overveiende, med Opmærksomhed at iagttage den rigtige Sædetid, som indskrænker sig til faa Dage. Det varer længe, inden Fugtigheden synker igjennem Leret, og før nytter det ikke at saae; men, faaer Foraars-Tørken for megen Magt, da binder den Jorden til en saa haard Skorpe, at den ikke uden største Besværlighed kan bearbeides. Men, blive de faa bequemme Dage benyttede med Kraft og Klogskab, da slaaer det sjeldent feil, at Arbeidet jo lønnes med rige Afgrøder.

Ofte er det Tilfældet, at Høsten er næsten tilendebragt paa Mors og i det nordlige Thy, imedens den derimod til samme Tid neppe er begyndt paa de stærkt lerede Jorder i det sydlige Thy.

Mors

indtager i det Hele den frugtbareste Deel af Amtet, og den har meest et fortmuldet Jordsmon, mere eller mindre leerblandet. I Nørre-Herred ere Jorderne i det Hele taget tungere eller mere lerede, end i Sønder-Herred, som har mange sandede Jorder, hvoraf en ikke liden Deel er lyngbegroet Hede, men en saadan Forskjellighed i Jorderne indskrænker sig ikke til noget vist Strøg, mindst i Nørre-Herred, hvorfor vi, ligesom i det Øvrige af Amtet, ville nærmere betragte de enkelte Sognes forskjellige Jorders Grundbeskaffenhed. Fra Thy komme vi over Vilssund først til

Nørre-Herred.

Deri har Solberg Sogn (Gl. Hrtk. 173. 6. 3. 1. Nyt Hrtk. 158. 2. 3. 1¾.) stærktlerede, tunge, men tillige muldrige og meget frugtbare Jorder, meest jevne, høiere og skarpere imod Syd til Mellem-Jølby — saaledes har Jølbygaard fort, leerblandet Muld med Leer og Gruus til Underlag — og imod Norden op imod Sundby.

Som almindeligt i dette Herred, have Indmarksjorderne mere Muld, i 1 à 2 Fods Dybde, Udmarkerne mindre og falde derved skarpere, og næsten udelukkende med Guulleer til Underlag. De høre til de stærke Hvedejorder, ligesom og de til

Sundby*) (Gl. Hrtk. 190. 3. 3. 1½. Nyt Hrtk. 168. ⁻. ⁻. 2¼.), hvilke endnu ere stærkere og mere leerblandede, saa at de ved Foraarstørken bindes som et Logulv. De ere især Norden og Østen for Byen meget bakkede og besværlige at drive, og en stor Deel af Udmarken bestaaer af en fidtet eller, som man kalder det, beget Jordart, hvori næsten ingen Muld er at see, og som efter faa Dages Tørke saaledes kan binde Korn og Græs, at det aldeles standser i Værten, naar ikke en god Regn betimeligen opløser Jorden. Er Veiriget derimod nogenlunde gunstigt, og det benyttes med Kraft, yde ogsaa disse stive, klæg- og moragtige Jorder, naar de oplives med Mergel, hvoraf de ei synes at kunne faae nok, og med Gjøde, særdeles rige Afgrøder, især af Straa, Kløver og Græs; men de synes kun skikkede til Vaarsæden, da Jorden ved Foraarstørken saaledes bindes, at Vintersæden, som ei bruges der, vilde hindres fra at spire i Veiret. I vedholdende Regnveir og om Efteraaret blive de som en Leerælning, hvori Mennesker og Dyr synke ned, og man kan neppe trække Fødderne til sig igjen. Af denne Beskaffenhed ere og Jorderne til Klitgaard og den største Deel af Markerne til Faartoft, derimod har Overgaard, hvis Jorder ere de høieste i Sognet og meget bakkede, skarpere og magrere Leerjorder. Her findes mange store Bondergaarde paa 12 til 16 Tdr. Hartkorn; men de have og rigeligt Agerland, 10 à 12 Tdr. pr. Td. Hrtk. De ei betydelige Enge, som før havdes ved Fjorden og Østen for Sognet ved Bjerby, ere nu ved Fjordens Oversvømmelse tildeels ødelagte. Mose og Hede mangler det næsten ganske.

Af Flade**) Sogn (Gl. Hrtk. 165. 2. 2. 2. Nyt Hrtk. 180. 3. 1. 1.) er den nordlige Deel høi, bakket, sandig og skarp op imod Salgjerhøiene og imod Vesten henimod Gulderup til Sundby;

*) Paa den søndre Side af Sundby Kirke er en Steen med Runeskrift, som omtales i Marm. Dan. Tom. II. S. 265.

**) Ogsaa her er i Kirken en Steen med afbildet Kalk og Disk og en Indskrift over Stephanus sacerdos, obiit MCDI. v. Marm. Dan.

men, naar man nærmer sig der Sognets Grændser, blive Markerne atter mere og mere leerrige; Syd for Byen dale de med en jevn Skraaning, blive lave, mere muldrige og med Leer til Underlag. Sydligst ligger Herregaarden Nandrup med et betydeligt Areal frugtbare Jorder, hvoraf Indmarken har en fed, leerrig Muld, og den bakkede Udmark har mere sandblandede Jorder. Den har rigelig Højbergning, som Sognet ellers mangler.

Sønder-Draaby (Gl. Hrtk. 75. 3. 2. 2. Nyt Hrtk. 68. 1. 2. $2\frac{1}{2}$.) har fuldkomment jevne og lave, tungagtige Jorder, muldlerede, med Leer til Underlag.

Seierslev (Gl. Hrtk. 236. 7. =. 2. Nyt Hrtk. 215. 7. 3. =. $\frac{3}{4}$.) Indmark imod Østen indeholder gode, muldrige, leerblandede Jorder med Leerunderlag, og de ere jevne, uden at falde saa tunge, som ellers almindeligt i dette Herred. Vesten for Byen ere de mere sandige, skarpe og bakkede, og det mere, jo nærmere man kommer Fjorden. Langs denne ere de saaledes bakkede og bølgeformige, undtagen en Deel af Norre-Draaby Marker, som falde lave og side, skjøndt de og ere sandblandede. Hesselbjerg ansees for den bedste By paa Mors med et dybt, fortmuldet, leerblandet Jordsmon og Leer-Underlag, ogsaa fort Muld. Imod Norden blive Jorderne igjen høilændede, sandede og skarpe forbi Skaregaard ud til den for omtalte Feggeklit, som har en dyb, let, sort Muld. Hovedgaarden Sve i det Sydlige af Sognet har et stort Areal af skarpere, sandblandet Muldjord med gruset Leer og Sand til Underlag.

Eierslev (Gl. Hrtk. 131. 3. =. 2. Nyt Hrtk. 100. 4. 3. $=\frac{1}{4}$.) har tungere og for en Deel mere leerblandede Jorder med Leer-Underlag. Det er mere høilændet og bølgeformigt og har mindre Areal.

Jordsby (Gl. Hrtk. 92. 1. 1. 2. Nyt Hrtk. 76. 4. 3. 2.) er tungere og sidere, mere leerblandet med Leer-Underlag; det ligger lavt, med jevne Marker, og har lidt meget ved Oversvømmelse.

Alsted*) (Gl. Hrtk. 103. =. =. 2. Nyt Hrtk. 98. 2. 2.)

*) Om Alstedvold, hvorpaa under Erik af Pommeren laae et Slot, hvorom Danske Atlas beretter, og om den i Nærheden liggende Voldhøi, see Schades Beskrivelse over Mors, Side 95.

gjør, med sine gode Jorder af en lignende Beskaffenhed, Hesselbjerg By Rangen stridig. Markerne ere deels høie, deels side, Indmarken lettere, Udmarken tungere. Skarum har lettere, mere sandblandet Muld, men Leer til Underlag.

Dets Annex Bjerby*) (Gl. Hrtk. 113. 6. Nyt Hrtk. 95. 7. ⁄. ⁄½.) ligger paa Nordsiden af Den imellem Sundby og Flade, med hvilke Sogne det har Meget tilfælleds. Det er bueformigt, lavt i Midten, høinende imod Nord og Syd. Den største Deel er saaledes let, sandig og skarp, og for en Deel bakket, men ved Moserne falde Jorderne lave og side. Gulderup har mere tunge, stærke Leerjorder, som ere besværlige at drive ved de mange Bakker; de ere tildeels af samme Beskaffenhed, som de tilgrændsende Udmarker fra Sundby. Den Mose, som derimellem fra Fjorden gaaer ind og op imod Bjerby Bakker, er nu meget udsat for Oversvømmelse af Fjorden og lider derved meget.

Todse (Gl. Hrtk. 206. ⁄. 2. 2. Nyt Hrtk. 202. 1. 1. 2½.) har gode, leerblandede, dybe Muldjorder med Rødleer til Underlag. De ligge meget høit, men ere jevne med en næsten umærkelig Skraaning. Imod Udsiderne, hvor de ere opdyrkede af Hede, ere de mere sandblandede og have paa sine Steder Sand til Underlag, saasom til Bjørndrup. Til Vodstrup falde Jorderne lavere og tungere. Dette, som de fleste af Sognene langs med Øst- og Nord-Siden, har Mangel paa Eng og Mose, og næsten ingen Hede.

Eerslev (Gl. Hrtk. 118. 7. 1. 1. Nyt Hrtk. 120. 1. 1. 1½.) er høilændet; Jorderne bestaae af en let, sort Muld, som dog, hvad Udmarken angaaer, er bleven fordærvet ved Misbrug af Kalk fra de tvende Brud, som findes her i Sognet, og det sees endnu paa Markerne, da næsten al Muld er fortæret, og om Sommeren ere de blottede for Græs. Indmarken er god Kornmark, som ned forbi Baarupgaardene henimod Galtrup falder lavere og mere leerrig. Hele Sognet hviler paa en Kalkgrund i større og mindre Dybde, hvilken strækker sig ind under Øster-Jølby Marker.

---

*) Paa Bjerby Kirkegaard er en Gravsteen over Tuffo sacerdos, som var den første lutherske Præst her (v. Marm. Dan.).

Galtrup (Gl. Hrtk. 173. 1. =. 2½. Nyt Hrtk. 185. 7. =. =¼.) har lave, næsten horizontalt flade Marker, som almindeligt ere tunge, de bedste til Tøving By, hvor de ere fede, med Leer og lidt Sand blandede, Muldjorder og Rødleer i Underlaget. Hovedgaarden Ullerup har 10 Tdr. Agerland pr. Tde. Hartkorn af særdeles frugtbare, sorte Muldjorder, meest med Leer, paa enkelte Steder Sand til Underlag. De ere jevne, men for en Deel temmeligt lave og tunge. Det er den Gaard paa Mors, som har den rigeste Høavl, 2 à 300 Læs paa 108 Tdr. Land Eng.

Øster-Jølby (Gl. Hrtk. 50. 7. 3. Nyt Hrtk. 43. 2. 1. =¼) har deels hvilændede, deels side Jorder, med en let, sort Muld og meest Leer-Underlag; imod Norden ere de mere skarpe og gruus-blandede. Imod Sønden har det endeel Kjær og Mose, grændsende til Frøslevgaard i Sønder-Herred.

Dragstrup (Gl. Hrtk. 135. 4. 1. Nyt Hrtk. 100. 2. 3. =¾.) har omkring ved Kirken og langs med Fjorden tildeels skarpt-sandede Jorder med Sand-Underlag og udgjør en reen Sandplaine, den ringeste Plet i Herredet. Udmarken er mere leerblandet og tung og hæver sig imod Norden. Vester-Jølby ligger høit, men har jevne Marker, dybere og bedre Muld, med Rødleer til Underlag, lettere og skarpere imod Vesten, end imod Østen, dog mere let og tør, end det Meste af Herredet, hvorfor de i tørre Aar lettere slaae feil. Her dyrkes og mere Rug, end i de fleste andre Sogne.

Skallerup Sogn (Gl. Hrtk. 115. 5. 2. 2. Nyt Hrtk. 71. 2. 2. 2.) har meest høie, tildeels bakkede Jorder, til Skallerup By for det meste lette, muldrige, men frugtbare, da de ligge paa Leer; Torup har tungere Leerjorder.

Nørre-Herred sees saaledes at have mere eensartede Jorder, end de øvrige Amtets Herreder, almindeligst tunge, stærke Leerjorder, meest skikkede til Vaarsæd, som give udmærkede Afgrøder, og med frodige Græsgange. Det fortjener sikkert at regnes for den frugt-bareste og bedste Deel af hele Amtet.

Sønder-Herred

har vel i den vestlige og nordlige Deel paa mange Steder ligesaa frugtbare Jorder, men vi ville, ved paa samme Maade at gjennem-

gaae det, faae at see, at det i det Hele maa staae tilbage og har en Deel ringere og skarpere Jorder.

Nykjøbing Kjøbstad og Landsogn (Gl. Hrtk. 98. 7. 2. 2. Nyt Hrtk. 117. 7. 3. = $\frac{1}{4}$.) bestaaer, foruden Kjøbstadens og Hovedgaarden Dueholm Klosters *) Jorder, kun af de tvende Rolstrup Gaarde og fire Huse. Til Nykjøbing høre henimod 800 Tdr. Land, hvoraf Indmarken for Norden og Osten er høi og jevn, bestaaende af sandblandet, dyb og frugtbar Muld med Sand til Underlag, saa at den kun har den stærke Gjødskning fra Staden at takke for sin Frugtbarhed. Udmarken er ogsaa jevn, men tungere, rigelig forsynet med fed, leerblandet Muld og Leer-Underlag, paa enkelte Steder og Sand; men den ligger saa langt borte, især den nordvestlige Deel, at dens Dyrkning er besværlig. Inden for denne, langs Vesten for og tæt op til Byen, som egentlig for største Delen derpaa er opført, ligger et, 400 Tdr. Land stort, Overdrev, Grønmarken kaldet, som før var en Fælled, bevoxet med Mos og Smaalyng, ellers Mose og Kjær, og brugtes kun til Græsning. 1824 blev det udskiftet, godt udgroftet, og er nu næsten ganske opdyrket. Det bestaaer af Mor i en Tykkelse af $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Alen og derunder Osten for Landeveien Fjordgruus, blandet med Snegle og Muslinger, og Vesten for Leer med et nogle Tommer tykt Mellemlag af Liimkalk. Det har lidt meget ved Oversvømmelse, da det næsten ligger lige med Fjorden, som ved Høivande nu sætter det ganske under Vand, saa at Byen tildeels bliver omflydt. Endelig har Byen endnu en lille Fælled, Ørhagen kaldet, som beskytter Havnen. Dueholm Indmark bestaaer af sandblandet, sort Muld, med Sand-Underlag, og paa sine Steder Rødleer; den er høitliggende og temmelig jevn; Udmarken, kaldet Eeghøi, har sort, fed, leerblandet Muld med Underlag af Leer. Den har desuden betydelige Strækninger af

*) Om det i Middelalderen saa berømte Munke-Kloster, kaldet Monasterium Sti. Johannis Hierosolymitani & Mariæ Magdalenæ, see Marm. Dan. og Daugaards Klosterhistorie. Kirken er nedreven, men den gamle svære Hovedbygning med sine høie Kjeldere pryder endnu Gaarden. Efter Reformationen blev Mors et kongeligt Lehn under Dueholm Kloster, hvor Lehnsmændene boede, og siden et kongeligt Amt, indtil det 1794 kom til at høre under Thisted Amt.

Eng, Mose og Hede. Rolstrup Gaardene have en lav, sid og tung Mark med Underlag af Leer.

Lødderup (Gl. Hrtk. 213. 7. 1. 2. Nyt Hrtk. 225. 7. 2.) har i den nordlige Deel af Sognet omkring ved Lødderup By og Frydsbrønd temmelig jevne, sortmuldede Leerjorder, som hverken kunne siges at ligge høit eller lavt, og kun paa de laveste Steder falde de tunge og side. Underlaget er meest Rødleer, men derunder sikkert Kalk, som Hvidleer-Gravene ved den sidstnævnte Gaard og paa Lødderup Byes Mark, et Stykke Norden for den op imod Thorshøi, tyde paa *). Fredsøby i Vestsiden grændser nærmere til Heden og har derfor skarpere, magrere Leer, som paa sine Steder og falder tung og kold; men den sydlige og østlige Deel af Sognet, med Byerne Farup, Leginds og Kaarup, har meget sandblandede Jorder med rødt Sand til Underlag; til Farup ere Markerne jevne, men til de andre Byer overalt meget bakkede og besværlige.

Elsø (Gl. Hrtk. 116. 7. 1. Nyt Hrtk. 83. 6. 2. 2½.) har Jorder af samme Beskaffenhed, som den nordlige Deel af Lødderup, imod Osten tunge og lave, imod Vesten høitliggende og skarpe op imod Leergraven ved Ørendal, og der er og Kridtet misbrugt, saa at Udmarkerne nu næsten mangle Muld.

Lørslev (Gl. Hrtk. 81. 1. 1. 1. Nyt Hrtk. 69. 7. 1. 1¼.) er det Sogn paa Mors, som i det Hele har de daarligste Jorder, skarptsandede, med rødt Sand til Underlag, fulde af Høie, nøgne og lyngbegroede Sandbakker, hvorimellem den dyrkede Jord er opbrækket; og deri er den daarligste Deel tillagt Præstegaarden. Vesten for Byen ere de bedste Jorder, og henimod Nebelgaarden og til Vittrup ere de jevnere, have mere Muld og deri noget Leer. Den østlige Deel derimod, imellem Kirken og Høiriis, bestaaer meest af Sand-

*) Den midterste Deel af Øen hviler sikkert paa Kalkgrund, der begynder, saavidt hidtil er opdaget, ¼ Miil Vesten for Nykjøbing (om ei tæt ved Byen, som Liimkalken i Kjæret leder til at antage) og strækker sig hen imod Mollerup og imod Nord til Øster-Jølby, Eerslev og Tødse. De mærkeligste Gruber træffes ved Frøslevgaard, Eerslev, Lødderup og Frydsbrønd, og Ørendal Syd for Thorshøi i Elsø Sogn. (v. Schades Beskrivelse, S. 103.)

bakker. Hovedgaarden Hoiriis*) har saaledes sin Indmark skarptsandet, fuld af høie Bakker, som gjøre den besværlig at drive, saa at den neppe synes at kunne lønne Umagen. Udmarken er adskilt derfra ved en Hede og strækker sig næsten ½ Miil imod Nordvest hen til Nebelgaarden, hvis Mark er lagt herunder. Denne er jevnere og bedre, mere muldrig, med deels Sand, deels Leer til Underlag; men den lange Fraſtand og de høie mellemliggende Sandbakker gjøre dens Dyrkning meget besværlig.

Ørding (Gl. Hrtk. 123. 4. 1. 2. Nyt Hrtk. 125. 1. 3. 2¼.) har ligeledes opbrækkede Hedejorder, men jevnere og bedre. Den østlige Deel har Sandmarker, den vestlige koldt og magert Leer, men Lidet Muld. Storup By har den bedste Mark, med dybere Muld og godt skikket til Kornavl.

Øster-Asſels (Gl. Hrtk. 249. 4. 1. Nyt Hrtk. 165. 4. 1. 2½.) har i Almindelighed meget frugtbare, muldrige Jorder, idet Asſels By har i Indmarken en fortrinligt sandblandet, dyb Muld med Leerunderlag og hører til Herredets bedste Kornmarker; Udmarken imod Vesten har mindre Muld og mere Sand. Sillerslev længst imod Østen har skarpere, mere sandblandede Jorder, der vel kunne frembringe godt Korn, men ringe Græs. Den vestlige Deel af Sognet tilhørte det gamle Herresæde Lund, som havde over 900 Tdr. Land geom. Maal. Paa den østlige Deel, som bestaaer af en moragtig, sort Muld med klæget Underlag, ere byggede de tvende Parceller: Peterslund og Cathrinelund. Hele Sognet er jevnt, med en liden Helding imod Sydvest.

*) I det 17de Aarhundrede tilhørte den General-Postmester Povel v. Klingenberg, som for sine Fortjenester af Postvæsenet fik af Christian den Femte Herlighedsretten over Salling- og Vilssund med Ret til at hæve Sundkorn for Overfarten over hele Mors, hvilken endnu tilhører Gaardens Eier og indbringer ham henimod 300 Tdr. Byg. Hans Billede i fuld Legemsstørrelse hænger endnu i Gaardens gamle, 2 Etager høie Bygning, som nu er en Sidefløi, og hans Marmorkiste staaer i Kirken. Gaarden ligger romantisk, omgiven af Skov og Have, i en dyb Dal, med de mørke Lyngbakker i Baggrunden og Fjorden til Siden. Naar man nærmer sig den fra Vesten, skulde man troe sig hensat i Alhedens øde Egne.

Vester-Asfels (Gl. Hrtk. 168. 4. 1. 1. Nyt Hrtk. 106. 2. 3. 1¾.) har mere leerrige og tunge Jorder, som ligeledes ligge jevnt, og de Enge, som det før havde nede ved Fjorden, ere nu af den tildeels ødelagte. De vestlige Marker lide ogsaa derved Skade og ere sure og kolde.

Karby (Gl. Hrtk. 360. 3. 2. 2½. Nyt Hrtk. 275. 6. 1. 1¾.) har nogle af Herredets bedste Jorder, navnlig til Torp og paa den lille Agers, som hører hertil, meget dybe, sorte, frugtbare Muldjorder med Leer-Underlag. Den nævnte Ø har, som det lige over for liggende Bodbum, lidt stor Skade ved Fjordens Oversvømmelser og mistet sine Hø- og Græsnings-Jorder, saa meget følelige re, da den har yderst Lidt Agerjord. Derfor faaer den og af 82 Tdr. Hartkorn c. 31 Tdr.s Afslag ved den nye Matrikul. Derved og ved det besværlige Hoveri, da der er over 1 Miil at kjøre, er Tilstanden her yderst daarlig, skjøndt den har af Landets bedste Jorder. Den er en Ø, men til det nordre Land kan der, som er det eneste Sted, vades og kjøres over, saa at Veien til Herregaarden Glomstrup, som ellers neppe var ¼ Miil, nu bliver over 1 Miil. Karby selv har ogsaa nærmest Byen meget frugtbare, kraftfulde Leerjorder, saasom til Præstegaarden, men mindre Muld, saa at de falde tungere og stærkere. Nees, paa en Hage i Fjorden ved det derefter nævnte Sund, har skarpere, mere gruusblandede Jorder, og Herregaarden Ørndrup*) paa den nordvestlige Spidse, en jevn, let, sort Muldjord, skikket til Rugsæd.

Hvidberg (Gl. Hrtk. 174. 4. 3. 1. Nyt Hrtk. 189. 7. 1. ½.) har ogsaa gode, frugtbare Leerjorder, men de ere mere høilændede, skjøndt jevne, og have mindre Muld, hæve sig imod Nordost og falde skarpere. Heri ligger Hovedgaarden Glomstrup, som skal have den bedste Korn- og Græsmark paa Mors, og dog 10 à 12 Tdr. Agerland geom. Maal pr. Tde. Hartkorn. Den bestaaer af en indtil 2 Alen dyb, fed, sort Muld, med en heldig Blanding af Leer og Sand, og Leer, tildeels Mergel, til Underlag. Noget af

*) Her i Nærheden findes Spor af en Kæmpegrav, hvori den af P. Syvs Viser bekjendte Hr. Lovmand skal ligge begraven.

Marken ligger dog vel lavt og bliver sid og kold. Eng, Kjær og Hede mangler den ei.

Redsted (Gl. Hrtk. 91. 4. 2. 1½. Nyt Hrtk. 112. 7. 3. 2¾.) Marker falde lettere, og, som det Midterste af Herredet, indeholde en sort, mere sandblandet Muld, skikket til Kornavl. De hæve sig op imod Malhøi forbi Sindbjerg, som har en lettere, temmelig sandblandet Muld med sandblandet Leer til Underlag.

Tæbring (Gl. Hrtk. 96. 6. 3. 1. Nyt Hrtk. 75. 2. ⁄. 2½.) har leerblandet Muld med Leer-Underlag. Den største Deel hører til de feige, stærke Hvedejorder, i Lighed med en Deel af Nørre-Herreds Jorder. De ere meget bølgeformige, og høie Bakker gjøre Dyrkningen besværlig, især til Præstegaarden. Meest leerrige ere de imod Norden langs med Dragstrup Vig; de sydlige Marker, som til Votborggaard*), have mere Muld og mindre bindende Leer, der bliver noget sandblandet.

Outrup (Gl. Hrtk. 123. ⁄. ⁄. 2. Nyt Hrtk. 140. 4. 1. 1¼.) har til Kirkebyen skarpe, gruusblandede Jorder, opdyrkede meest af Hede, med sandblandet Leer til Underlag. Fjallerslev By har bedre Muldjorder med mere Leer; men den nordligste Deel, som synker imod Dragstrup i Nørre-Herred, har igjen mere Sand. Imellem disse tvende Byer ligger Damsgaard med en jevn, fed, sort Muldjord, lidet blandet med Sand, Underlag af Leer og over 20 Tdr. Land geom. Maal pr. Tde. Hartkorn.

Af Rakkeby (Gl. Hrtk. 63. 4. 1. 1. Nyt Hrtk. 58. 7. 2. 1¾.) er og den østre Deel opdyrket af Hede og falder skarp; det Midterste nærmest Byen har Muldjord med Leer, og længst i Vesten ligge de to store Blaabjerggaarde med god, men meget kold Muldjord. De to sidstnævnte Sogne ere mere jevne, end Tæbring, men hæve sig imod Sydost op til Veierslev og Malhøi Bakker.

Efter at have saaledes omtalt de Sogne i Herredet, som ligge langs med Fjorden, komme vi til den midterste Deel af Herredet, hvilken indbefatter følgende 4 Sogne:

*) Her ere i Nærheden Spor af Votborg, hvorpaa Kong Aage, der ligger begraven i Oggeshøi paa Outrup Mark, boede. Derom, som om Blaaborg i Mosen i Rakkeby Sogn, see Schades Beskr. S. 95, cfr. Danske Atlas.

Veierslev*) (Gl. Hrtk. 107. ⁄. ⁄. $2\frac{1}{2}$. Nyt Hrtk. 171. ⁄. 3. $2\frac{1}{4}$.) Marker høre til de lettere, muldrige Kornmarker, bedre end Lorslev, men ringere end Asfels; de bestaae af sandblandet Muld, med sand- og gruusblandet Leer til Underlag, meest gruusblandet imod Udsiderne til Heden; især i den nordvestlige Deel til Vilsbøl ere de skarpere, med mere Sand og Gruus i Underlaget. De ere meest jevne, men høilændede, og, da den vestlige Mark ligger oven for de høie Bakker, hvorunder Gaardene ere byggede, falder den besværlig at dyrke. Dette Sogn har vist i Almindelighed her paa Den det største Areal af Agerjord, 12 à 16 Tdr. Land pr. Tde. Hrtk., da det ellers kun er 6 à 8 Tdr.

Blidstrup Sogn (Gl. Hrtk. 104. 2. 2. 1. Nyt Hrtk. 87. 4. 1. $2\frac{3}{4}$.) har i den nordlige Deel meest sandige Muldjorder, men i den sydlige og vestlige, saasom til Emb, god Jord med federe Muld og Leer-Underlag. Saaledes har Hovedgaarden Blidstrup sorte, sandblandede, meget muldrige Leerjorder i en betydelig Dybde med Leer-Underlag, og 10 Tdr. Land geom. Maal Agerjord pr. Tde. Hrtk.

Frøslev (Gl. Hrtk. 147. 2. 2. 1. Nyt Hrtk. 168. 5. ⁄. $2\frac{1}{2}$.) hører og til de Sogne, der have god, sort Muld med Leer-Underlag, og i Udmarken Kalk med mindre Muld i Madjorden. Markerne ere temmelig jevne og hæve sig lidt imod Syd og Øst. Heri Herregaarden Frøslevgaard, som har samme Slags Jorder, men med dybere, federe Muld, og imod Norden ned til det store Kjær falde de lave og side. Imod Østen blive de skarpere med mere Gruus i Underlaget, og deri ligge Dens største og mere brugte Kridtgrave. Den har et betydeligt Areal, henimod 15 Tdr. Land geom. M. pr. Tdr. Hrtk., foruden en stor Deel Eng, Kjær og Overdrev.

Mollerup (Gl. Hrtk. 44. 3. 1. 2. Nyt Hrtk. 45. 5. 3. $1\frac{1}{2}$.) har høiere, lettere, mere sandblandede Muldjorder, tildeels med Sand-Underlag, skarpest imod Syd, hvor det hæver sig imod Bakkerne i Herredets Middelpunkt.

---

*) Heri ligger Veierslevgaard, nu en Bondegaard, før en Herregaard, som Kong Hans 1480 tildømte Niels Krabbe fra Biskop Jb. (vide Hofman.)

Den Roes, som Arent Berentsen tillægger Mors, naar han derom siger*): „Dette Lands frugtbare Leilighed haver fast en Lighed med, hvad tilforn om Salling blev meldt, eftersom det næsten, ligesom Salling, er et godt, frugtbart og fedt Land med alle Slags Korn, Smør, Ost og anden mere Velsignelse. Men det haver aldeles ingen Skov, en liden Lund ved Dueholms Kloster undtagen. Dog fattes ikke her, som i Salling, Brænde, men findes adskillige Heer, hvoraf kan haves nokſom Torv, ikke alene for Landsens Indbyggere, men og Sallingboerne med at undsætte," — denne see vi med Rette at kunne tillægges den nu beskrevne, i høi Grad frugtbare D, som har fortrinlige, kraftige, leer- og muldblandede Jorder med en i Almindelighed for Dyrkningen gunstig Beliggenhed. Man træffer her hyppigere, end i Thy, paa Marker, som formedelst et ualmindeligt dybt Muldlag udmærke sig fremfor de øvrige ved høi Grad af Frugtbarhed, og paa ikke faa Steder findes en fed, sort Muld i en Dybde af 1 til 2 Alen, der kan udholde at frembringe de meest tærende Afgrøder; kun de faa sandige og skarpe Strækninger paa Mors lønne noget sparsomt deres Dyrkere.

Ville vi efter denne detaillerede Beskrivelse af Jorderne i Thisted Amt forsøge at classificere dem og deri følge det System, som Agerdyrkernes Coryphæ, den store Thaer, har opstillet*), da kunne vi henregne til:

1) Muldrig Leerjord: Foruden adskillige Steder i de nedenfor under Nr. 2 nævnte Byer, Boddum, Gjettrup, Vestervig, Flarup i Ydby Sogn, Ullerup og Kjestrup i Heltborg, Gjærup i Stagstrup; paa Mors: Glomstrup, Tøving i Galtrup, Torp og Agerø; Arup paa Hannæs.

2) Muldrig, stærk Jord eller stærke Hvedejorder (hos Dalgas: Første Classe): De nærmeste Indmarksjorder til Helligsø, Skyum, Semb paa Thyholm og Noget af Ydby og Boddum; paa

---

*) See den for nævnte Beskrivelse Pag. 166.

**) See hans Grundsætninger for Landoeconomien, oversatte af Drewsen anden Deel Pag. 137, Tabel A til § 149.

Mors: Sundby og Solberg, Gulderup i Bjerby Sogn, Tæbring og Karby.

4) Rig Mergeljord: En Deel af Hillerslev og Vester-Vandet.

6) Muldrig Sandjord eller stærk Bygjord (Dalgas: Anden Classe): Endeel af Kjettrup, Thorup og Kliim, Oslos og Veslos i Hanherred; Kaastrup, Sennels og Horer i Østerild Sogn, det Bedste af Hundstrup, navnlig til Kolbygaard, Skinnerup og Lidet af Nors, Thisted, Tilsted, den sydlige Deel af Thorsted, Sjørring, Skjoldborg, Harring, Hassing Indmark, Irup og Tandrup Marker, Drum, Hindsels, Noget af Sondberg og Odby Sogne; paa Mors: Hesselberg, Alsted, Todse og Noget af Eerslev, Ullerup i Galtrup Sogn, Elsø, en Deel af Asfels Pastorat, Blidstrup.

7) Rig Leerjord, stærk Hvedejord (Dalgas: Tredie Classe): En Deel af Hundborg, Jannerup, Snedsted og Stagstrup Sogne, Koldby og Tottrup i Hordum Sogn, Viisby, Heltborg, Refs i Hurup, Kobberod i Gjettrup, den nordlige Deel af Thyholm; paa Mors: Jordsby, Sønder-Draaby, Eerslev; desuden paa flere Steder i de under Nr. 1 nævnte Sogne og Byer.

10) Skjør Leerjord eller Hvedejord (Dalgas: Fjerde Classe): En Deel af Hannæs, Jesirup i Sønderhaa Sogn, Hørsted, Villerslev og Vibberstoft Indmarker i Villerslev Sogn, en Deel af Bedsted, navnlig af Tandrup Mark, Trankjær, Handrup og Villerup i Vestervig Sogn, Sindrup i Ydby Sogn, Helleriis i Sondberg; paa Mors: Jølbyerne, Skallerup, Eiersley, Noget af Lodderup, Hvidberg, Outrup, og hist og her i de under 2 og 7 nævnte Byer.

12) Skjør Leerjord eller Bygjord: Den nordlige Deel af Hundborg Sogn og østlige Deel af Norhaa, Kallerup, de bedre Jorder i den største Deel af Hassing-Herred, hvor, som før betegnet, Leret ei prædominerer, Douer, Hurup, Ettrup, den vestlige Deel af Vestervig Sogn, en Deel af det nordlige Thyholm, Jegindø; paa Mors: Flade, den nordlige Deel af Dragstrup Sogn, Veiersley, Dueholm Marker, Sillerslev i Asfels, Redsted, en Deel af Nakkeby, m. fl.

16) Leret Sandjord eller Havrejord (Dalgas: Femte Classe): Noget af Hjortdals, Vuust, Tommerby og Lild Sogne, ligesom og

hist og her i de andre Sogne i Hanherred, hvor Kalken ei er mærkelig i Madjorden; af Østerild, Hjardemaal Sogne, Klastrup og Lynnerup i Hundstrup Sogn, Tved-Sønderby, en Deel af Øster- og Vester-Vandet og Vang Sogne, Skaarup i Sjørring Sogn, Faddersbøl i Hundborg, Hvidberg v. A. og det Nordlige af Drum Sogn; den østlige Deel af Søndberg, det Nordlige af Jegindø; paa Mors: Nordsiden af Flade og Seierslev, Ørding, Farup i Lødderup. (Det for Udmarkerne her almindelige Navn: „Havreland" tyder paa, at de fleste Byer have Jorder, som kunne henføres hertil; i det mindste naar vi sætte Gruus for Sand.)

18) Sandjord (Dalgas: Sjette Classe): Kollerup og Fjerridslev Byer og Noget af Hjortdals, den sydlige Deel af Tømmerby til Langvad og Frøstrup, og den nordlige af Østerild; de yderste Strækninger af Klitsognene, saasom Vigsø, Nordby i Tved, Lødberg; paa Mors: det Sydlige af Dragstrup, Legind og Kaarup i Lødderup, næsten hele Lørslev Sogn.

For endnu noiere at classificere dem efter de forskjellige Nuancer, som Thaer har opstillet, saa at med bestemt Skjelnemærke særskilte Jorder bleve henførte til enhver af de forskjellige Classer, behøvedes der chemiske Undersøgelser, som det naturligviis ei staaer i Forfatterens Magt at kunne anstille i hele Amtet, og som ei haves eller ere meddeelte i de indkomne Beretninger. Dette vilde ogsaa ligge udenfor et saadant Værks Tendents og Omfang og vilde medføre store Vanskeligheder, da, som for bemærket, der, især i Thy, er saa stor Forskjel, at neppe i nogen By alle Jorderne kunne henføres til samme Classe. Det Foranførte vil være tilstrækkeligt til et almindeligt Kjendskab til Amtet.

Dog ei blot den dyrkelige Jordbunds eller Madjordens forskjellige Grundbeskaffenhed er det af Vigtighed at kjende i et Land; men det kan ogsaa dertil være af Interesse, at trænge dybere ned og betragte Grundlagets forskjellige Bestanddele, hvilke ved deres mineralske Beskaffenhed udøve en stor mechanisk Virkning paa Planterne, som deri opsøge deres Næring; og i geognostisk og industriel Henseende kunne de for et Land blive af særdeles Vigtighed, naar de efter en noiere Undersøgelse blive rigtigen anvendte. Vel komme de i vort Fædreland, udenfor den Nytte, som Agriculturen deraf

kan høste, ingensinde til at spille nogen vigtig Rolle, da de ei findes i den Mængde eller i det Forhold, som i de Lande, der i deres Mineralier have en Kilde til Rigdom; men selv de sparsomme Smuler, hvilke Naturen deraf har tildeelt os, kunne blive bedre benyttede, end nu er Tilfældet, og mangen Skat ligger deri begraven, som først Tiden vil drage for Lyset. Enhver Oplysning derom vil derfor kunne være af Vigtighed og have Interesse. Vel mangler Forfatteren af disse Blade de fornødne chemiske og geognostiske Kundskaber, som vilde udfordres, for ret at udvikle dette vigtige Emne (hvilket desuden vilde ligge udenfor Planen til dette Værk); men i det Haab, at det Lidet, som kan ydes, vil blive modtaget med overbærende Velvillie, og, at Manglerne heri ei maae blive mig for strengt tilregnede, vil jeg søge at fremstille de vigtigste af de mineralske Bestanddele, som i dette Amt ere komne til min Kundskab, og dertil betragte:

C.

Jordens dybere Grundbeskaffenhed i dens forskjellige Dele.

a. Kieseljord.

Som den første og vigtigste Jordart, der i størst Mængde forekommer overalt paa Jorden og i Agronomien især fortjener Omtale, er Riesel- eller Qvarzjorden, der udgjør Hovedbestanddelen af Sandet, og dette har som Flyvesand ogsaa i dette Amts Historie spillet og spiller endnu en saa vigtig Rolle, at det gjør Fordring paa en vidtløftigere Fremstilling. Sandflugten, som findes i dette Amt langs med Vesterhavet i en næsten uafbrudt Strækning fra den nordøstligste til den sydligste Grændse, fremkommer ved, at det lette Qvarzsand, hvis fine Korn for det blotte Øie næsten synes kun Støv, naar det af Havet opskylles paa Kysten og der tørres, ved den mindste Vind hæves og sættes i Bevægelse. Ved Stormen, som almindeligt kommer fra Vesten, ophvirvles det, dynger sig i store Masser og danner de bekjendte Klitter, som, naar de ei blive dæmpede, vilde efterhaanden flytte sig længere ind i Landet og tilsidst ødelægge det Hele.

Der er vel neppe noget Amt, hvori Flyvesandet har anrettet større Ødelæggelser, end i dette; thi, skjøndt det f. Ex. i Hjørring

Amt indtager større Strækninger og er trængt dybere ind i Landet, saa have dog de Egne, som i Thisted Amt ere ødelagte deraf, været frugtbarere og mere bebyggede, saa at mange hele Byer, som for er bemærket, ere forsvundne i Klitterne, og deres Plads er blot opbevaret i Sagnet. Her har det meest været frugtbare Leerjorder, som ere blevne bedækkede med hele Bjerge af Sand. Efter Etatsraad Esmarch's Opgivelse i hans „Efterretninger om Sandflugten i Nørre-Jylland 1817" indtog Sandflugten i Thisted Amt 30,725 Tdr. Land, imedens den i Hjørring Amt, hvor den er størst, bedækkede 31,621 Tdr. Land; og af de enkelte Herreder havde den her bemægtiget sig Meest af Hillerslev-Herred, 10,175 Tdr. Land. Det er, som bekjendt, ei blot det Sand, hvilket Havet ideligt opskyller, der forvolder Sandflugten; men af de Sandmasser, der i Aarhundredernes Løb saaledes derfra ere optaarnede i de høie Bakker langs med Kysten, opriver Stormen, hvor Jordskorpen ei er fast tilgroet, eller den bliver løsnet, det lette Sand i Mængde og fører det med sig, indtil det møder en hindrende Gjenstand, hvorved det samler og optaarner sig. Derfor anvendes den største Omhu paa at dæmpe Sandene, ɔ: ved Saaning og Plantning af saadanne Vækter, som kunne let fæste sig og groe i det blotte Sand og ved deres stærke, dybe Rødder fastholde det, at danne en Jordskorpe, som kan modstaae Vindens Magt, og, for at Sandet i deres opvoxende Stængler kan fæste sig og hindres fra at flyve videre. Dertil bruges, som meest tjenligt, Klittag (Arundo arenaria) og Marhalm (Elymus arenarius). Forsøg blev ogsaa en Gang for en Deel Aar siden gjort i dette Amt med Fioringræs (Agrostis stolonifera), som villigt voxer i de dæmpede, lavere liggende Sandflugter; men det mislykkedes da, og vides ei siden at være prøvet her, skjønt det sikkert fortjente at anvendes, da Klittag og Marhalm ei kan danne en saa tæt Grønsvær, som dette, der i en Hast udbreder sig og ligesom krøber hen ad Jorden, hvorved den bedre og snarere kunde blive lukket. Havtidselen (Eryngium maritimum) voxer i Klitterne i stor Mængde og seer smukt ud i det nøgne Sand iblandt det stride Klittag med sine skjønne, sølvhvide Blade og gule Blomster; der forekommer og en Deel Havtorn (Hippophäe Rhamnoides), prydede med deres gule Bær; men det vides ei, at der er gjort

Forsøg med at plante disse Vækter eller ved Kunst udbrede dem videre.

Man antager, at en tredie Deel af Thy og Hanherred er tilfegen med Sand, og, da det, som omtalt, meest har begravet frugtbare Jorder, kan man nok antage, at ingen Plet af Landet har forholdsviis lidt saa meget ved Sandflugt, som Thy. Klitterne have vi seet naae fra ½ til 1¼ Miil ind i Landet, og, som Historien stadfæster, ere flere Byer og Herregaarde tilintetgjorte i dette Sandhav, som endog hist og her har forfulgt dem, der ere flyttede dybere ind i Landet; ja man har under Sandet fundet Spor af ploiede Agre, f. Ex. i Vester-Vandet Sogn, og seet Levninger af Huse, endog Stigboret af en Molle i det forrige Torup Sogn, der, hvor Sjørring Sø udgjød sig igjennem den forhen omtalte Grav i Havet. Til de Sogne, der have lidt meest ved Sandflugten, høre især Tved, Vester- og Øster-Vandet, Vang, Torup (hvis Kirke i de senere Aar er nedbrudt), Hvidberg og Lodberg; ei at tale om Agger Sogn, ved hvis specielle Beskrivelse det nærmere er omtalt. Dets Navn skal hidrøre fra de jevne og flade Agerjorder, Sognet forhen har havt; men dem have Vandet og Sandet kappedes om at ødelægge; der skal have været Kornland, hvor der nu fiskes. (See mere derom i det nævnte Skrift af Esmarch, S. 48 og fg.) De Søer, som findes i den vestlige Deel af Thy, have ved at modtage en Mængde Flyvesand bidraget til at forøge Sandflugten i deres nærmeste Omgivelser. At Vestervig Sogn er skaanet, skyldes saaledes for en Deel Flade-Sø. Vester-Vandet Sogn har havt og har endnu nogen Beskjermelse af sin Sø, som opfanger Sandet fra de Vesten for samme liggende, nøgne Klitter; og uden dette Værn vilde Sognet sikkert have lidt endnu mere. Norden og Sønden om denne Sø, ligesom omkring Nors Sø, har Sandet raset frygteligt. „En Kjæde af Sandklitter", skriver Aagaard, „viser dets Gang Sønden omkring Vester-Vandet Sø og over Øster- og Vester-Vandets Hede. En Sø midt i Skinnerup By har tilsidst modtaget Sandet og standset dets videre Fart, hvorved denne er bleven til et opfyldt Kjær, hvorfra endnu løber en liden Bæk ned igjennem Thisted. Som en Følge heraf har den Deel af Byens Mark, som ligger Østen for Kjæret, ikkun faaet saa meget Sand, som den behøvede, hvorved den virkelig

er bleven forbedret. Af det derimod, som ligger Vesten for Kiæret, er en liden Deel ganske forbærvet; det Øvrige er vel efterhaanden bragt under Dyrkning, men er dog meget sandigt." Paa den saakaldte Hanstholm, den nordvestlige Pynt af Jylland, har Flyvesandet anrettet mindre Skade, hvilket formodentlig skyldes den høie Beliggenhed.

Ved Beplantning og Besaaning med Klittag er man nu saa temmelig bleven Herre over Flyvesandet; men fuldkomment at sikkre sig imod dets Udbredelse vil maaskee aldrig lykkes; thi, foruden at det er anseet for et ligesaa frugtesløst, som efter Omstændighederne uoverkommeligt Arbeide, at faae de mange uhyre Sandbanker besatte med tilstrækkelige Planter, kaster Havet ideligen nye Sandmasser op paa Kysten. Hvad Arbeide det har kostet, at faae de mange Klitbakker og jevnere Klitstrækninger beplantede, og hvad det endnu koster at vedligeholde de ældre Plantninger, er let at indsee. Denne Vedligeholdelse og det Arbeide, den Tid og de Opoffrelser, som derpaa anvendes, kunde maaskee ogsaa paa mange Steder undgaaes eller dog betydeligen lettes, dersom Klitterne bleve med større Strenghed fredede for Kreature.

Nogen fuldkommen Fredning er ikke nødvendig; endnu mindre er den iværksættelig, ikke just saa meget med Hensyn til Vanskeligheden, ja Umuligheden af at tilveiebringe et ganske paalideligt og aarvaagent Tilsyn paa saa vidtloftige Strækninger (hvilket desuden maa udøves af dem, som selv for meget ere interesserede deri for sig selv, for Venner og Frænder); men de Mange, som (egentligen fra Begyndelsen af i for stort Antal) ere bosatte her, kunne umuligen foutenere sig, uden at afbenytte de Hjælpekilder, som Klitterne frembyde til deres Kreatures Underholdning. Men lige saa ønskeligt som det paa den anden Side er, om de Byrder, Klitarbeidet paalægger saa stor en Deel af Amtets Befolkning, kunde lettes (hvilke nu, siden Forordningen af 6te Marts 1838 fritog den Deel af Amtet for Deeltagelse, som har over 3 Miil i lige Linie til Klitterne, falde saa meget tungere paa dem, der ere blevne tilbage om Arbeidet): saa afgjort synes det at være, at Klitplantningerne evindeligen maae trænge til Vedligeholdelse under Tingenes nuværende Gang. Hvert Aar tilsiges nu til dette Arbeide et heelt Sogns Beboere at møde

paa een Dag, af Hjælpesognene for hver 8 Tdr. Hartkorn med en Vogn, 2 Heste og 8 Karle, eller uden Vogn og med 12 à 14 Karle. Saa mange har han ei til sin Raadighed eller kan faae saa let, da hele Sognet skal arbeide paa een Dag; og, om han end kunde faae Tilladelse til at komme i flere Dage med færre Folk, saa er det i alt Fald naturligt, at, jo længere han boer fra Klitterne, jo mere maa han ønske sig befriet fra at præstere Arbeidet in natura. Han leier da Klitboerne til at forrette det, om ikke heelt, saa dog for en Deel, og herved er der virkeligen aabnet Klitboerne et Slags Næringsvei, som bidrager ikke Lidet til deres Underhold. De lade sig altsaa betale for at plante i Klitten, hvor deres egne Kreature søge Underhold; Arbeidet er derved som oftest spildt, og Efterplantning paa ny nødvendig. Ogsaa med Menneskehænder skades Klitterne stundom, idet Klittaget oprykkes og bortstjæles til Tækning og Foder for Kreaturene, og Rødderne oprykkes af Rævlinger og Graariis til Fiskekurve, Feiekoste og andre Smaafornødenheder, vel og til Brændsel.

Hvor Klittaget nogenlunde har befæstet Sandet, hvad nu allerede er Tilfældet overalt, naar hine store Klitbakker undtages, som desuden i deres nuværende Skikkelse aldrig kunne egne sig til at dyrkes, der kunde man gjerne, uden at befrygte Fare, begynde at pløie og besaae Klitterne. Ja, ligesom Ploven er det Redskab, man fra først af anvender til at danne de Furer, hvor Klittag plantes eller saaes, saaledes er det netop forstandig Pløining og Dyrkning, der skal bane Veien til at forandre Klitternes vilde Tilstand; thi, naar de dyrkes med passende Korn- og Græsarter, fremkommer efterhaanden Muld og Grønsvær derpaa af de forraadnede Stubbe. Der blev for nogle Aar siden gjort Forsøg med at bruge en af afdøde Justitsraad Thagaard opfunden Haandplov til at trækkes af Mennesker paa de Bakker, hvor Heste ei kunde gaae; men den fandtes ei at kunne trække Furerne til at sætte Planterne i dybt nok, hvorfor det igjen opgaves. Der bruges nu Spader og Plantestokke paa den af Esmarch beskrevne Maade. Ogsaa blev der da opmuntret meget til Kartoflernes Dyrkning i Klitterne. De avles der af Beboerne; men, hvor Klitterne ei ere desbedre befæstede og en stærk Grønsvær dannet, saa at der atter kunde befrygtes Sandflugt, gjøre de ved den mere Bearbeidning Jorden saa løs, at man maatte frygte for, derved kunde forvoldes

Skade. Man maatte forbauses ved at see den Frodighed, hvormed selv Kornet kan groe, under nogenlunde gunstige Forhold, i det, som man synes, nogne Sand; men Havsandet har stedse mere Fugtighed hos sig og trækker ved sine Saltdele mere Næring af Luftens Dunster og den faldne Dug. Det indeholder mere Varmestof og nogle nærende Dele, som Kalk, Muld og noget Leer, hvorfra Qvarzen aldrig i sin naturlige Tilstand er fuldkomment renset. Derfor viser Erfaringen og her, som i andre Egne, at Vexter i Havsand have en langt frodigere Vegetation, end man ellers kunde vente. (See herom Vegtrups „Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Nørre-Jylland", 3die Bind, Side 197 og fg., hvor og kan findes en vidtloftig, detailleret Beskrivelse af den Maade, hvorpaa Plantningen foregaaer i dette Amt, af det derved forrettede Arbeide og af de Instruxer, som blive meddeelte Opsynsmændene. Disse er dog nu forandrede i Overensstemmelse med dem, som 1833 bleve givne Ribe Amt; see den cit. Frdng. § 6.)

Som bekjendt blev der til Stænderforsamlingen i Viborg 1836 indgivet et privat Forslag om Klitarbeidet, hvilket iblandt Andet gik ud paa, at det maatte liciteres bort (Forslaget med de derved foranledigede Forhandlinger og den indgivne Petition ere at læse i Stændertidenden I. 552—555 og II. 753—777). Forsamlingen turde ikke indgaae paa, hvad Forslaget væsentligen inhærerede, at tilraade Licitation over Arbeidet, paa Grund af Vanskelighederne ved det fornødne Tilsyn og nøiagtige Bestemmelser derfor, og af Frygt for, at Mangel paa Concurrence skulde fordyre Bekostningerne derpaa. Derimod tilraadede den Forandring i Bestyrelsen og Tilsynet, og tildeels i Overensstemmelse dermed udkom den nye, citerede Forordning. Men deraf er ei endnu sporet nogen mærkelig Lettelse i de Byrder, som Klitarbeidet foraarsager. (Af Amtets Budget for 1839 have vi seet, at i dette Aar anvendtes 875 Spanddage, 18,623 Gangdage, Alt anslaaet til 3,541 Rbd. 32 Sk., som bliver 14½ Sk. pr. Tde. Hrtk.) Ei heller er den Maade, hvorpaa Arbeidet udføres, i Virkeligheden, forandret, naar undtages, at Opsynsmændene nu ei længere selv maae paatage sig noget Arbeides Udførelse. Derimod leie endnu de Beboere af Hjælpesognene, som dertil have Evne, Klitboerne til at forrette Arbeidet for dem, da disse gjøre det saa billigt (12 à 16

Sk. for et Menneske paa egen Kost dagligen, og 4 à 6 Rbmk. for en Vogn), at det ei kan betale sig, at reise med egne Folk, om end de fornødne kunde faaes, flere Miil bort, for selv at forrette det. Deraf kan man slutte sig til, hvilken Tidsspilde dette, som alt Hoveriarbeide in natura, foraarsager, da det Arbeide, som er bestemt for et Menneske om Dagen, ei er mere, end hvad en rask Arbeider kan udrette i nogle Timer, hvilket er Grunden til, at de i Nærheden Boende kunne udføre det saa billigt. Derfor synes det meget gavnligt, om det kunde lade sig iværksætte uden Misbrug, at dette, som ethvert Naturalarbeide, blev udført for Betaling, eller i det mindste en Forandring i Bestyrelsen blev iværksat, overeensstemmende med Stændernes Forslag.

Den Udskiftning af Sandflugts-Strækningerne, som Reskriptet af 19 April 1779, stadfæstet ved Forordningen af 19 Sept. 1792, bestemmer, er nu fuldendt i dette Amt, og enhver Beboer har sin Eiendom, som vel for saa vidt gavner, at Kreaturene nu ei drive der i Fælled, og enhver Eier maa være ansvarlig for sin Eiendom, dersom der opdages Spor af Kreature indenfor Fredslinien, og det ei kan bevises, hvem de have tilhørt; men mere Omhu for, at Arbeidet udføres forsvarligt, fuldkommen Forebyggelse af Skade kan ei derved bevirkes, da ikke Enhver kan eller skal holde sin Eiendom vedlige. Esmarch angav 1817, at i dette Amt vare 374 Tdr. Land endnu udæmpede; men nu kan der antages, at Sandflugten overalt er dæmpet, hvor den kan og bør blive det, og Arbeidet bestaaer kun i at holde det vedlige, hvorfor man maa haabe, at det efterhaanden, ved rigtig anvendt Omhu, mere og mere vil kunne lettes.

Sandet, sammenbundet fornemmeligen med Jernoxyd, fremkommer som Sandahl, snart sort eller morkgraa, snart rød eller guulagtig, venteligen eftersom den er meer eller mindre forbunden med andre organiske Stoffe, Kul og Levninger af Planteværter, Okker, m. fl., og under begge Slags Farver træffes den ei sjeldent ogsaa i dette Amt. Den sorte Ahl, her kaldet „den sorte Mand", have vi før omtalt som meget hyppig i Hillerslev-Herred, især i Strøget over Udmarkerne til Vandet-Sogne, Skinnerup, Nors, Hillerslev, paa Hanstholmen og flere Steder; den ligger umiddelbart under Madjorden, ofte saa nær, at Ploven kan naae den, indtil eet

Greblags Tykkelse, som Mellemlag imellem Mulden og Hvidleret. Dog er den ei haardere, end at Ploven kan opbryde den; men den er død og ufrugtbar, hindrer meget Vegetationen, da Planternes Rødder ei kunne trænge derigjennem, og, naar den ligger for nær, henvisner Græs og Korn under Sommerens Tørke, da Jorden saa let udtørres. Udsat for Luftens Paavirkning synes den vel omsider at kunne frugtbargjøres; men den behøver flere Aars Bearbeidning, forend den kan tilstrækkeligen smuldres og skilles ved de i for stor Mængde for Planterne skadelige Jerndele. Den røde Ahl forekommer og, som for bemærket, i den daarligste Deel af Vesterhan-Herred, i Kollerup og Hjortdal Sogne, og hist og her i Midten af Hassing-Herred, paa de gruusagtige Marker, der ere opdyrkede af Hederne (kan maaskee rettere kaldes Gruusahl, som en Mellemting imellem Sand- og Steenahl); men denne er ei saa haard og fast, som den sorte Ahl i Hillerslev-Herred, forekommer i mindre Pletter og tyndere Lag og skader saaledes ei saa meget Vegetationen. Paa Mors er det mig ei bekjendt, at Sandahlen træffes; ligesaalidet vides Steenahl at være funden i dette Amt. Derimod forekommer Jernahlen, Myremalm, hist og her i Moserne, saasom ved Tøving i Galtrup Sogn paa Mors.

Om denne „sorte Aare„, som den og kaldes, der i en saa udbredt Strækning forekommer især i den skarpeste Deel af Hillerslev-Herred, hører til Jordens oprindelige Grundbeskaffenhed, eller i Tiden har dannet sig, det lader sig maaskee neppe afgjøre; men til den sidste Mening helder Forfatteren, idet han har tænkt sig dens Dannelse saaledes: Disse Jorder bleve for vel 100 Aar siden opdyrkede af Hede med Hvidleer, og da toges vel 12 à 16 Kjærve af dem uden Gjødning. Derved blev al Humus fortæret, og Kalken i den hidsige Jordbund forbrændte det, som ei gik over i Vegetabilierne, til Kul. Dette blandede sig med Sand, som overfog Jorderne og ved Dyrkningen sank ned paa Bunden af Plovfuren, og tillige med de Jerndele, som Lyngen afsatte. Efterat Jorderne første Gang havde givet saa længe, de kunde, laae de igjen udyrkede igjennem en lang Række af Aar, indtil de havde samlet en tynd Skorpe, og, naar man da tog fat paa dem igjen, kom Ploven siden ingensinde dybere, da man fandt, at det ei kunde betale sig, at pleie

mere Jord op. Derved dannede sig tillige, hvor Ploven idelig gik, en Jernskorpe, som end mere bandt Sandet, og det blev til Ahl. Dette synes og at bestyrkes ved, at den almindeligt forekommer i en ringe Plovfures Tykkelse, men kun i nogle Tommers Dybde, paa de Marker, hvor Sandflugten har havt et svagt Strøg, og blot paa de forhen opdyrkede Udmarker. Det stemmer og tildeels med den Formodning, som Dalgas fremsætter om Ahlen i Hedeegnene (cfr. hans Beskrivelse over Ribe Amt, Side 7).

Kiesel forekommer her og i Mængde i **Flintstenene**, som træffes næsten overalt i Jorden, men især i Kridtgravene i stor Mængde. Der er den almindeligt grov og skjør og springer sjeldnere i glatte Stykker. Den ligger meest i horizontale Lag, afvexlende med de saakaldte Bleger eller Kalksteen, i store Stykker, som ere ujevne, hullede, indsprængte med Kalk, og ofte sees der Kalklag midt inde i dem, naar de slaaes itu. Da Indtrykkene af andre omgivende Gjenstande og organiske Produkter, som ofte træffes inde i Flintstenen, tyde paa, at de ere dannede i Tiden; saa er der Meget, som taler for den Mening, at Kalkstenen kan forhærdes og gaae over til Flint, muligt denne og udvendig fra ved Luften atter forvittres og gaae over til Kalk*). De store Flintsteen, som lægges til Side, naar Blegerne brydes, og almindeligt ere af en Vægt fra 10 til 200 Pd., bruges af de Omkringboende til Steengjerder og i de lave Udvægge i Udhusene, hvori deres Forvittring ei er mærkelig, naar de ei formeget ere udsatte for Vind og Luft. At slaae Flinten til Gevarsteen, som en Industrigreen, eller bruge den til Glas, er ei her kjendt.

De saakaldte **Rullesteen** findes her i stor Mængde, saavel i Over- som i Underlaget, og besværliggjøre Jordens Behandling. Under Navn af Agerstene eller Der, ere de Thyboen bekjendte, og hvert Foraar anvender den driftige Bonde megen Omhu, for at samle dem saa neie som muligt af sine Agre, især af Rug- og Klover-Markerne. Især er Hassing-Herred rigt paa denne Art Steen, imedens det i den nordlige Deel af Thy, hvor Hvidleret er fremherskende, meest er smaae Flintsteen, som ere indblandede i Ager-

*) Cfr. Thaer's for nævnte Skrift, 2den Deel Side 56.

jorden. Disse Smaasteen træffes i saa stor Mængde, især paa de skarpere Marker, hvor megen og dyb Muld ei er fremherskende, at Ploven, naar den gaaer, rasler derpaa, som paa en Steenbro, og deres Opsamling er et næsten uoverkommeligt Arbeide. De forekomme og under større Skikkelse, tjenlige til Brosteen, Diger og Brøndsætning, men nu i Almindelighed kun paa raae Jorder, der opbrækkes, eller dybere i Jorden, da de ere opsamlede paa de dyrkede Marker. Paa Mors, især i Nørre-Herred, forekomme de ei i den Mængde, som i Thy, ligesaalidet i Vesterhan-Herred, hvor de fleste findes i Vuust Sogn. Derimod i de østlige Sogne, som i Kjettrup og Gjøttrup, ere der meget faa.

De store Kampsteen forekomme nu sjeldnere, da de, der kunne lade sig kløve regelmæssigen, søges med Begjerlighed og meest ere bortførte. Især, efterat det er blevet saa almindeligt, at opføre Grundmuur her i Amtet, bruges de meget til Grundstene under Murene, for at lægge en fastere Grund og derved tillige spare paa Muurstenene. Mange Thyboer have en stor Færdighed i at kløve dem, almindeligt med Jernkiler i indhugne Huller, i firkantede Stolper 6 à 8 Tommer i □, og een Alen deraf betales almindeligst med 10 à 16 Sk. Courant efter Længden; thi de lange ere især søgte til Ledstolper og til Stolper i Husene i denne paa Træ saa fattige Egn. De, i hvilke Aarerne ei gaae lige, at de kunne frembyde glatte Flader, eller som ere saa haarde, at de ei kunne kløves, bruges til Steendiger. Den største Kampsteen, som vides at være funden her, var paa Todbøl Mark; den blev betalt paa Stedet med 5 Rbd., og Kjøberne gave 100 Rbd. for at faae den udkastet og kløvet. Mange Gravhøie blive og udkastede for Stenenes Skyld, og de Steen, der findes i den før omtalte Kæmpegrav i Heltborg, har jeg hørt vurdere til 100 Specier. Intetsteds her i Amtet har Forfatteren seet store Kampsteen i den Mængde, som i Oslos Pastorat paa Hannæs, hvor de paa Overdrevet langs med Fjorden ligge i tusindviis. Af saadanne hugne Kampsteen har Christen Ørgaard i Skinnerup opført et heelt Huus ved Veslosgaard, 4 Alen høit og 14 Alen vidt, til Tørvehuus og Faarestii, og et lignende mindre for en Mand i Skinnerup. Ogsaa af dette Slags Steen ere der faa, saavel iøvrigt i Vesterhan-Herred, som og paa Mors. Glimmer findes ofte

baade i de større og mindre Kampstene her i Egnen. Af andre sjeldnere og mindre vigtige Steenarter omtale Schade og Aagaard i deres bekjendte Beskrivelser adskillige, som ere fundne her, og dertil henvises derfor de Læsere, som ønske at gjøre sig bekjendte dermed, da de ei egentligen vedkomme dette Værk.

b. Leerjord.

Denne Jordart udgjør, næst efter Kiesel, den væsentligste Bestanddeel af vor bekjendte Jord. Ei heller den forekommer reen i Naturen, men forbunden med Kiesel, Kalk og andre Stoffer. Leerjorden i reneste Tilstand er truffen her som Allun, der, som et Dobbeltsalt, bestaaer af svovlsuurt Kali og svovlsuur Leerjord *). Efter Beretning af Hr. Apotheker Bering i Sønderberg skal det, ligesom og Gips og Jernvitriol, findes i ei ringe Mængde i Dobbjerg Bakke ved Fjorden ved Østergaard i Sønderberg Sogn.

I sine Forbindelser med Kiesel og Kalk fremtræder den som den under Navnet Leret saa bekjendte Jordart, der i den største Deel af dette Amt udgjør saa væsentlig en Deel baade af Over- og Underlaget. Foruden ved den mechaniske Virkning, som det udøver paa Planterne, da dettes chemiske er mindre, end de andre Jorarters, hvilken vi før have viist, da Jorden, som bekjendt, hvor den er fremherskende, bliver tung og kold, klæbrig og fedtet i vaad Tilstand, haard og stærk, naar den er tør, vanskelig at bearbeide, og især skikket til Vaarsæd — er det og af Vigtighed formedelst den Brug, som Industrien gjør deraf, eftersom det forekommer meer eller mindre reent, fedt eller magert d: meer eller mindre blandet med fiint Sand.

Det reneste og fineste Leer bruges til Porcelain, som og her i Amtet er blevet forfærdiget. En Fajancefabrik blev anlagt 1781 ved Herregaarden Lund paa Mors af dens Eier, Cancellieraad Lund, hvortil bequemt Leer fandtes paa Marken. Den leverede ret gode Varer, hvoraf adskillige endnu træffes hos Bønderne i Assels; men ved den driftige Eiers Død og andre indtrufne Omstændigheder gik den i Staa, og siden er dermed ei gjort Forsøg.

*) v. Rothe's Agerdyrknings-Chemie, Side 67.

Seigt, glat Leer, skikket til Pottemager-Arbeide, findes paa mange Steder her i Amtet og fortjente vist at afbenyttes langt mere, end nu skeer. De faa Pottemagerier, som findes her, i Vester-Jølby paa Mors og i Hundborg i Thy, vise ved deres Fabrikata, at Leret er dertil meget godt skikket. Mere om disse og de andre Industrie-Anlæg her i Amtet vil forekomme under Besvarelsen af 26de Spørgsmaal.

Udenfor Agerbruget er Leret her vigtigst ved den Brug, som Teglværkerne deraf gjøre, og flere og flere Teglovne reises aarligen. Det er meest gule Steen, som brændes her, ei blot fordi Bonden finder meest Behag i denne Farve, men, fordi det seige Leer, som træffes her, almindeligst er blandet med Kalk. Ellers er, som bekjendt, den røde Steen, naar den er godt brændt, varigst, da den gule formedelst de iværende Kalkdele lettere ved Frost og Luftens Paavirkning forvittrer, naar den ei er brændt saa stærkt, at den har begyndt at løbe, hvortil den dog ved sin Forening med Kalken er saa tilbøielig; og, har den først taget denne Glasur til sig, er den uforgængelig.

Leret i sin Forbindelse med Kalken som Mergel omtales nærmere nedenfor; men ei bør forbigaaes som en særegen Leerart, at der i en Leergrav ved Veslosgaard, hvor der i Leret kun findes høist ubetydelig Kalk, træffes store Stykker, der see ud som Slibesteen, og, naar man gnider Hænderne dermed i varmt Vand, efterlader det en Fittighed, som vare de besmurte med Olie; pulveriseret bruser det med Eddike; (men ikke beslægtet med det bitterjordagtige Minerale, som Thaer kalder Sæbestenen; 2den Deel, Side 101). Den magre Valkejord forekommer og bruges dertil paa Thyholm. Ogsaa i Østerild Klitter findes paa nogle Steder en rød Leerart, 1 til 2 Fod under Overfladen, hvilken Christen Ørgaard i Skinnerup har brugt som Valkejord og anpriser den.

c. Kalkjorden

er den tredie Hovedsubstants, som oftest træffes i Naturen, og vi have før seet, at den udgjør Hovedbestanddelen af Underlaget i den nordlige Halvdeel af Amtet og fremtræder synlig i Masser paa enkelte Steder i den øvrige Halvdeel. Dens Tilstedeværen næsten overalt

her i Amtet i Jordens Underlag mærkes paa Brøndvandet, der almindeligt er haardt og, naar det koges, sætter den opløste Kalkjord som en Skorpe paa Kjedlerne.

Den kulsure Kalk udhugges som Bleger deels i Bakkerne i den nordlige Deel, deels i de enkelte, før omtalte Kalkgrave ved Legind, paa Midten af Thyholm og i et Strøg over Midten af Mors, og bruges, saavel for at brændes til Mørtel, som istedetfor Mergel. Den forekommer baade som en fast Kalksteen i hele Bjerge, og lagviis blandet med Flint. I Hanherred ved Svinkløv, i Kliim Bjerge og paa Bulbjerg forekommer Kalkstenen i saadanne sammenhængende Masser, af en skiden-hvid Farve, men i en blødere Masse, saa at den, udhuggen af Bjerget, kan tildannes med Saugen; hvorom mere siden. Ved Svinkløv er den finere og hvidere, og, som Kridt, er den derfra udført til Udlandet. Ligeledes er der og ført Kridt ud fra Gravene ved Sandgaardene i Øster-Vandet Sogn. Ogsaa i Kalkgruberne paa Mors træffes fiint Kridt, men ei i saa sammenhængende Masser, fineſt ved Ørendal og Eerslev. Vi have og seet, at Kalken i den nordlige Deel snart forekommer tæt under Plovfuren, ja næsten med saa umærkelig Overgang, at Markerne ere hvide, som om der ploiedes i den rene Kalk, snart med Mellemlag, tykkere eller tyndere, af Leer, Gruus, Ahl og Sand, saasom i Thorsted, hvor der ved Brøndkastning er gravet indtil 20 Alen igjennem fiint, løst Sand, inden Kalken er truffen. Dens almindelige Benævnelse her, „Hvidleer", viser, hvormed den mere eller mindre er blandet, og, at den egentlig er Mergel. Denne i Agronomien saa vigtige, sammensatte Jordart, bestaaende fornemmelig i forskjellige Forhold af Kalk, Leer og Sand, findes næsten i ethvert Sogn i Amtet, snart dybere liggende, snart nær ved Overfladen, saavel paa de lavere Steder, som paa de høitliggende og i Siderne af Brinker.

Leermergelen findes kun paa faa Steder i den nordlige Deel af Amtet; men der træder Hvidleret, Kalkmergelen, i dens Sted. I Vesterhan-Herred findes fortrinlig Leermergel paa Hannæs, navnligen i en Bakke ved Veilen til Selberggaard i Tømmerby Sogn, hvor der kan kjøres til den som til en Mødding, og den er fiin og sprød, næsten fri for Steen. Saasnart Kalkgrunden ophører i Thy, begynder Leermergelen at blive almindelig, saa at der kun ere faa Byer

i Hasfing- og Refs-Herreder, hvor den ei hidtil er funden. Almindeligt ligger den i 1 til 2½ Alens Dybde og er af en saadan Tykkelse, at der i de fleste Grave ikke naaes Bund i den. Den er som oftest blandet med Gruus og Sand og store Steen, men i meget forskjellige Forhold. Sandet kommer ofte i Aarer eller lagviis, og ei sjeldent er det Qvægsand, hvorigjennem Vandet da gjerne forjager Arbeiderne. Ogsaa ere der paa mange Steder fundne Muslingskaller, forkullede Vegetabilier og smaae Petrefacter. Kalken forekommer snart som fine Gnister, snart i større og mindre Korn indtil Hønseægs Størrelse; og da er den gjerne meget blandet med Flint. Men den træffes og paa mange Steder som en fed, blaalig, blød Leermergel, der maa kastes med Skovle, saa at sige uden alle Steen, med ingen synlig Kalk, som dog viser sin Tilværelse ved Brusen med Syre; denne anvendes til Muursteen. Øverst i Graven er den gjerne mere gruset, rødlig, med Stykker af Kalksteen og smaae Aarer af kulsuurt Jernforilte; men, jo dybere man kommer ned, desto fastere og haardere bliver den, og mere eensartet, af mørkere Farve, med færre Kalksteen, men mere jevnt blandet dermed i Smaagnister; og denne Mergel ansees for den bedste og virksomste. Maaskee hin og er for meget blandet med oxyderet Jern, som, da dette gjerne finder Sted paa lave og sumpige Steder, er forenet med Phosphor- og Svovlsyre og derved skader Vegetationen, eller ved sin Brusen med Skedevand antages for Mergel, uden at være det. En næsten fuldkommen sort, af Kalk gnistrende, herlig Mergel saae Forfatteren ved Refs i Hurup; i Ydby gives og en ypperlig, sprød, mere sandblandet Mergel af en fortrinlig Beskaffenhed i en Grav, hvor den ligger nær ved Overfladen saa bequemt, at der kan kjøres til den som til en Mødding. Paa Mors ere der Sogne, hvor Mergelen ei kan findes, i den nordligste og sydligste Deel, men ellers er den og der meget hyppig, og der findes nok den bedste og bequemmeste paa Solberg Præstegaards Mark. Sandmergel forekommer kun paa faa Steder i de Sogne, hvor Sand og er herskende i Underlaget. Den reneste Sandmergel, saavidt vides, er truffen paa Sygaards Mark i Nors Sogn. Derimod er der paa tvende Steder i Mors funden en hvidgraa, fed, blød Kalkmergel, som Forfatteren snarest vil kalde: „Humusrig, mergelholdig Lehmjord". Den be-

nævnes her Liim, som bekjendt i Fortiden et almindeligt Navn paa den raae Kalk, og hvoraf Liimfjorden formodentlig har sit Navn, da dens Bredder næsten heelt igjennem bestaae af denne Jordart. Den nævnte Lehmjord *) er truffen i et tyndt Lag i Kjæret ved Nykjøbing, som før er omtalt, og i en Mose i Ørding Sogn. Derom beretter Pastor Flensburg: „Den ligger umiddelbart under Moren fra ¼ til 1½ Alens Tykkelse paa en stærk, men tung Leermergel og er tilsyneladende enten i Overgang til Tørvejord eller, som jeg formoder, Tørvejorden i Overgang til Liim. Dens specifike Lethed, dens frugtbringende Kraft paa mine Jorder fremfor Kalkens, dens forunderlige Blanding med Tørvemosen i det øverste Lag have hidtil foranlediget mig til at troe det Sidste. En i Lethed, Virkninger og Udseende lignende Liim findes i en Mose ved Jungetgaard i Salling, dog mere blandet med Tørvejord, end hin." Den er blød, saa at den maa tages med Skovle, og saa let, at selv, naar den er i vaad Tilstand, kunne et Par Heste trække saa Meget deraf, som der kan stilles paa en Vogn. 24 stærke Læs anseer Flensburg tilstrækkelige til een Tde. Land geom. Maal; men formedelst den iblandede Humus kunde der vist gjerne uden Skade paakjøres et meget tykkere Lag. Steenmergel og Skifermergel træffes og i Flade Bakker paa Mors, men i ringe Mængde. (Om Mergelens Anvendelse vil der først komme under Nr. 7).

Svovlsuur Kalk eller Gips skal, som berørt, være funden paa Thyholm og, efter Schade, i Nordsiden af Flade Klitters vestlige Udkant, paa begge Steder i Krystaller (Selinit); men derom er Forfatteren Intet videre bekjendt. Ligeledes skal Professor Forchhammer paa en videnskabelig Undersøgelses-Reise her i Sommeren 1840 have fundet Cement i disse, ved saa mange forskjellige Steen- og Jordarter mærkelige Bakker paa Nordvestsiden af Mors.

Kalken forekommer og i et eget Forhold i de Østersbanker, som ved Østerild bleve omtalte; den fortjente sikkert at brændes, for da at prøve dens Virkninger som Gjødningsmiddel, men, da den er saa gruusblandet, er intet Forsøg dermed skeet.

---

*) En Benævnelse, laant af det Tydske, hvortil vi ikke have noget ganske svarende dansk Ord (see Rothes Agerdyrknings-Chemie, Side 131).

d. Humus

er endelig et Conglomerat, som under Navn af Muld forekommer overalt i den begroede og dyrkede Jords Overflade, og under Navn af Tørvejord eller Mor er sammenpakket i vore Moser. Det er bekjendt, at den ei er en Jordart, men en Levning af vegetabilsk og dyrisk Forraadnelse. Som Muld bidrager den væsentligen, naar den opløses, til vore Planters Næring, og dertil er det Kalken virker. Som Mor forekommer den deels i suur Tilstand i Sumpe og Moser, deels som adstringerende, formedelst det Garvestof og Jern, den indeholder, paa Hederne. Her forekommer Moren i dette Amt ei i saa stor Mængde, som i de egentlige Hedeegne; venteligen en Følge af den mere leerrige eller kalkblandede Jordbund, hvori Lyngen ei saaledes kan groe, og der voxer mere Græs imellem Lyngen, ligesom der og findes flere for Lyng blottede Pletter. Den er derfor her ei saa sort, og Lyngen, som deri voxer, er fiin, kort og meget mosblandet. Derimod i suur Tilstand forekommer den her i Sumpene og Moserne i Mængde og røber sin Nærværelse ved Siv, Kjæruld og de andre Vækter, som ynde den. I sammendynget Masse er den bekjendt som Tørv, og den findes da, med Undtagelse af enkelte Strøg, næsten overalt og i Mængde i dette Amt. For de fleste Steder passer den Beskrivelse, som Schade*) giver paa den saakaldte Skodtørv (Skudtørv): „Den er haard, tæt, tung, og, naar der først kommer Ild i den, brænder den som Træ; men paa de fleste Steder er den tungere og bestaaer deels af sprød Torve- eller Plantejord, deels af uforraadnede Mosevækter, og er saa løs som en Svamp; deels ogsaa temmelig blandet med Stovjord, som vel gjør Tørven haard og tung, men ringe til Brændsel. En stor Deel Mosetørv ere svovlede." Den losere Tørv, som ei behøver at æltes (den egentlige Skudtørv), er mindre almindelig her og træffes kun paa enkelte Steder. Jo dybere der trænges ned i Moserne, desto fastere og bedre bliver Tørven, og mindre svovlet, hvilket især finder Sted i de øvre Lag i de Moser, hvoraf Vandet trækkes for stærkt ud, og som derved blive for tørre. I mange af de bedre Moser gaaes saa dybt, som en Karl kan naae at række Æltningen

*) See hans Beskrivelse, Side 131.

op, uden at Bund kan naaes; men de mange hele og forraadnede Træstykker, som findes i de fleste Moser, gjøre det vanskeligt, at trænge saa dybt ned, og indlede Vandet for tidligt.

Martørv findes ikke i den Mængde i dette Amt, som i Hjørring Amt, hvis sagkyndige Beskriver nærmere skildrer den: „Et ypperligt Brændsel af sortebruun Farve, som vel i sit Leie er blødt, men bragt frem i Luften er saa haardt, at der ofte behøves Øxe til at skille det ad, som har dobbelt Tyngde imod den bedste Tørvejord og næsten varmer som Steenkul;" men udbreder en ubehagelig, stinkende Lugt. Kun nogle faa kunne faaes i Agger, Hvidberg og Nørhaa Sogne, men i større Mængde i Lodberg og Ørum. Da dette for disse Sogne næsten eneste, og derfor saa vigtige Brændsel blev misbrugt, blev det ved Rentekammer-Resolution af 7de Februar 1801 bestemt: at Martørvs Gravning i den aabne Strand ved Havet maa ei være Klitbeboerne tilladt uden Opsigt af Klitbetjentene. Ei kan Forfatteren helde til den af Brinck-Seidelin atter fremsatte Mening, at den skulde være sammenknugede Levninger af Skove, men maa antage deres Mening, som anse den for Tørvemoser, der ved det betydelige Tryk af de Sandmasser, hvorunder de ere begravede, ere sammentrykkede*). Da den almindelige Steenkul, efter de Naturkyndiges Mening, ikke er Andet, end Tørvemoser, som ved Syndfloden ere bedækkede med Steenklipper eller svære Jordlag, der have sammenpresset dem til en haard, steenagtig Masse, kan da ikke Martørvens Dannelse forklares paa samme Maade?

Foruden de saaledes nævnte, vigtigste Jordarter, som udgjøre i de fremstillede Forhold Grundbeskaffenheden ogsaa af dette Amt, gives der tillige ogsaa andre Bestanddele her, som fortjene at omtales, saasom:

Rav, et harpixagtigt Stof, som holdes for at have sin Oprindelse af Planteriget, der opkastes paa Kysten langs med Vesterhavets Bredder, men nu skal forekomme i langt ringere Mængde og i mindre Stykker, end i Fortiden. At det i Hedenold forekom

*) See Recensionen over Hjørring Amts Beskrivelse i Maanedsskrift for Litteratur, 1ste Aargang, 11te Hefte, Side 390.

ved Vesterhavet i en Mængde, hvorom man nu ei kan gjøre sig nogen Forestilling, skulde man ledes til at antage, naar Pytheas fra Marseille (300 Aar omtrent før Christi Fødsel) fortæller: „At Guttonerne beboede et af Oceanet stundom overskyllet Land og en Ø, der laae en Dags Seilads herfra (nemlig fra Thule), hvor Havet om Foraaret opkastede meget Rav, som Indbyggerne brugte til at gjøre Ild med i Stedet for Brænde, og solgte det til de nærmest boende Teutoner." Denne Skildring passer i Meget paa Nordjylland; men her ligger sikkert en Misforstaaelse til Grund, da ogsaa i Oldtiden Rav var en Sjeldenhed. Muligt Pytheas ved at høre tale om Martørven, der, som vi have hørt før, netop graves ved Stranden under Havsandet og er af en saa brændbar Materie, kan have forvexlet den med Rav.*) Det er vel ifølge Loven et Regale; men, da der falder saa ubetydeligt deraf, paasees det ikke, og Beboerne, som finde det, sælge det til Omreisende eller Kjøbmændene, og det Meste føres til Hamborg, hvor de store, klare Stykker betales meget dyrt; de smaae bruges til Rogelse. Ogsaa ved Bredden af Liimfjorden findes det undertiden, men kun i smaae og dunkle Stykker; ja selv i Moser og Kjær paa de Steder, hvor Havet antages at have staaet i Forbindelse med Fjorden, er der fundet Rav.

Okker træffes og, meest af den gule Jernokker, i Moserne og i Bakkerne ved Fjorden, som i Thy ved Silstrup. I størst Mængde skal det forekomme i de høie Flade Bakker paa Mors.

D.

Skadeligt Vand og dets Afledning.

I Hanherred og den hele nordlige Halvdeel af Thy ere Agermarkerne i Almindelighed sikkrede imod skadeligt Vand, baade formedelst Beliggenheden og Underlagets Beskaffenhed; thi de fleste Marker ere vel jevne og flade, men mere og mindre høitliggende, med en let Skraaning, og det kalkagtige Underlag afleder hurtigere den over-

*) See: Fortællinger og Skildringer af den danske Historie ved C. Molbech, 1ste Deel Side 7.

flødige Vædske, saa at de paa de fleste Steder, især hvor Jordsmonnet er mere sandigt, snarere falde for tørre, end for vaade. De blive derfor og før om Foraaret tjenlige til Dyrkning, og, naar Sommertørken er for langvarig, lider Græsset især derunder. Kun faa Marker gjøre herfra en Undtagelse, saasom: de lavere Dele af Jorderne til Kliim og Thorup Sogne, hvilke støde til de store Kjærstrækninger; nogle Marker til Kjæret og Glædeby i Lild Sogn; nogle side Sandjorder i Nærheden af det store Kjær imellem Hjardemaal og Tved, hvilke Jorder ikke ligge meget høiere, end selve Kjæret, navnligen til Ballerum og til den østlige Deel af Virø Sogn. Agrene ere her, som oftest, lidt høiryggede i Midten, og smaae Render ere paa mange Steder anlagte imellem dem, for at det skadelige Vand kan desbedre finde Afløb. Sennels By har, især i den vestlige Deel af Marken, nogle kolde Jorder, opfyldte om Foraaret med Vandsteder, som ei formenes uden Besværlighed og uden at skade Hundal By at kunne afledes.

I hele Amtet er der neppe noget Sted, hvor Markerne til sine Tider besværes saa meget af Dagvand, som i Brund By, Hillerslev Sogn. Da Byen selv ligger meget lavt, og dens nærmeste Marker, baade imod Syd og Nord, hæve sig skraat op ad, foraarsages derved, at, naar Sneen smelter om Foraaret, strømmer Vandet i stor Mængde ned til Byen. Det er ofte skeet, at Vandet har staaet flere Fod høit i Byen, bedærvet Kornet i Laderne, og bragt Mennesker og Kreature til at rømme Husene. Denne Vandmasse, som i nogle Uger bliver staaende over Byens bedste Jorder, gjør, at de sildigere kunne besaaes, og den efterlader, især i vaade Somre, en for Kornet skadelig Fugtighed.

Ogsaa i den sydlige Deel af Thy letter jo den bølgede Overflade Vandets Afløb fra Markerne; men, da Bunden er leret, og det ikke er Brug at anbringe Vandgrøfter, forbliver dog Jorden altid kold og fugtig, hvorfor Vintersæden ofte mislykkes i denne Egn. Bedækkede, eller de saakaldte Faschine-Grøfter, som kunne tage Suurheden af Markerne, ville overalt her kunne behøves og formodentligen gjøre god Nytte; men end ikke aabne Grøfter seer man paa Markerne, uden hist og her til Skjel. Dog lader det til, at Sandsen for

bedre Udgrøftning er begyndt at vaagne, og, at Bønderne paa flere Steder indsee Udgrøftningens Gavnlighed, ledede af Exemplet.

Hvad der især i Hassing- og Refs-Herreder gjør skadeligt Vands Afledning mere vigtigt, er, at der næsten overalt træffes en stor Mængde lave Mosehuller og Kjær, som ei blot hindre Jordens Bearbeidning, men og ved det til langt ud paa Foraaret og Sommeren deri staaende Vand meddele de tilgrændsende Marker en Suurhed, som skader Kornets Vært. Hvor de findes, paa mange Steder ved Enden af enhver Ager, bliver dens Besaaning besværlig, da den høiere Deel bliver for tør, imedens den lavtliggende er for vaad, og meget Korn bliver derved ældet ned i Jorden, og mere, naar det kommer op, qvalt af Pileurter og andet Ukrud. Bleve slige Smaahuller tilbørligen udkastede og, hvor Agrenes Beliggenhed og Vandets Fald ei uden Hinder for Ploven tillade aabne Grøfter, som de sikkreste, forsynede med bedækkede; saa vilde derved megen Jord vindes for Kornsæden, og den, der nu dyrkes, blive mere bequem. Men Bonden er i Almindelighed saa bange for at kaste en liden Grøft, som for noget Ondt, og ofte seer man hele Tønder Land staae under Vand om Foraaret, hvor nogle Dages Arbeide let kunde faae det udledet. Exemplet er ei heller deri udgaaet fra de større Gaardes Besiddere; thi der træffer man ofte endnu den samme Mangel. Saalænge man seer Rugmarkerne endnu ligge i en Velling uden en Vandfure, som sjeldent sees hos Andre, end hos dem, der brakke: da vil man ei kunne vente nogen mærkelig Sands for egentlige Vandlednings-Grøfter. Førend bedækkede Grøfter blive almindelige her, hvor de, formedelst Jordens leerrige Consistents, saa meget kunde behøves, vil der saaledes endnu sikkert hengaae en rum Tid, især, da de fordre mere Arbeide og Bekostning og større Omhu i Anlægget, om de skulle stifte en nogenlunde varig Nytte. Desuden mangler denne Egn saa meget det bedste Fyldings-Materiale, nemlig Træ, og passende Steen ere alt paa sine Steder vanskelige at faae i fornøden Mængde, da de almindelige Agersteen falde saa smaae. Hvor de ere brugte her, sees de at stifte megen Nytte. Meest Omhu i denne Henseende anvendes paa Abildgaard i Grurup Sogn af dens driftige Eier, Hr. Valeur, der ei blot har sine Brakmarker paa det Nøiagtigste forsynede med dybe Vandfurer, men og har anlagt en

stor Mængde Vandledningsgrøfter overalt, hvor de behøves, og har stræbt at lede al Markens skadelige Vand ned til en deri liggende Eng, som saaledes bliver overrislet.

Skolelærer Jensen i Villerslev har ei blot paa sin lavtliggende, lille Jordlod anlagt med Omhu tvende dækkede Grøfter, hvoraf spores megen Nytte, da nu Vintersæden lykkes fortrinligt, hvilket før blev anseet der for en Umulighed; og i den ene Ende, hvor en Lavning ikke paa anden Maade kunde faae Udløb, kastede han en Brønd, 4 Al. dyb, indtil han kom igjennem Leret til Sand, og fyldte den indtil Muldjorden med Agersteen; siden den Tid er dette Sted tørt hele Aaret igjennem.

Til de laveste og koldeste Marker i det sydlige Thy, hvorpaa Vintersæden ei endnu formenes at kunne dyrkes, høre de fleste Byers langs med Fjorden, og de jevneste af disse ere tillige, hvor altsaa Vandet længere staaer stille, de fleste i Harring, Stagstrup, Skyum og den nordøstlige Deel af Hørdum Marker. Der ansaaes endnu for faa Aar siden Rugavlen for en Umulighed, og først i de senere Aar har man dermed gjort Forsøg; men alt for Lidet anvendes paa at aflede derfra det skadelige Vand, som ofte ødelægger Vintersæden og gjør, at Markerne først langt ud paa Foraaret kunne blive tjenlige til at bearbeides. De stærke Leerjorder, som vi før have seet i Helligsø, Gjettrup, Ydby, Boddum og flere Sogne, kunne naturligviis ogsaa trænge stærkt til Udgrøftning, da de Foraar og Efteraar ere i en Æltning, og Overvæld gjør der, som paa flere Steder i denne Deel af Amtet, selv de høieste Marker sure og kolde; og, naar de endelig blive tørre, bindes de. Her vilde aabne og bedækkede Opfangnings-Grøfter sikkert rigeligen betale deres Anlæg.

Paa Thyholm lider den nordlige Deel meget af skadeligt Vand, og vi have deraf især seet Markerne til det meste af Lyngs Sogn tunge, kolde og sure, uskikkede til Vintersæd; og næsten Intet anvendes der, for at faae det afledet. Dette gjælder og om de flade Marker til Stydvel By i Hvidberg Sogn. Der sees Norden for Byen op til Heden flere Tønder Land under Vand af neppe 1 Alens Dybde liggende uopdyrkede, som med en høist ubetydelig Bekostning kunde udkastes og omdannes til godt Agerland; men Beboerne kunne derom ei enes. Paa Hindsels Mark er der anvendt megen Omhu

paa at aflede Vandet, især fra den sure og kolde Udmark, saavel ved svære Hovedgrøfter, som ved Bigrøfter, og Meget deraf, som før laae uafbenyttet, fuldt af Vand- og Leerhuller, er nu opdyrket. Der findes og et sjeldent Exempel paa brede, trugdannede Afledningss-Grøfter, hvori Siderne skulle tilgroe og bruges til Græs, hvilket fortjener især Efterligning, hvor der Foraar og Efteraar er stærkt Vandløb, da de græsbundne Sider ei henskylles af Vandet, og om Sommeren bære de rigeligt Græs, saa at Jorden ei ligger uafbenyttet hen. Den sydlige Deel af denne Halvø ligger høiere, hvorfor Vandet ei der kan skade Markerne saa meget. Der trænger meest til Afledning en Strækning raae Jorder, som ligge fra Odby imellem Ugelev og Serup ned til Søndberg, hvor der i den søndre Ende er Torvemose. Der vilde en Hovedgrøft ned til Søndberg, hvortil der er godt Fald, med tilstrækkelige Bigrøfter, kunne gjøre denne betydelige Strækning, som nu kun afgiver mager Kjærgræsning, daarlige Flad- og Hug-Torv, tjenlig til Dyrkning, og befrie de tilgrændsende Marker fra den Suurhed, hvoraf de nu lide, især i Ugelev.

Paa Enge, Kjær og Moser er Vandafledningen hyppigere foretagen; men endnu staaer dog Meget tilbage at ønske i denne Henseende. Af Kjærlodder findes især en betydelig Deel i Hanherred, fornemmeligen til Kjettrup, Gjøttrup, Kliim og Thorup Sogne. Disse med Tuer opfyldte Kjær stode tilforn under Vand den største Deel af Aaret og henlaae til liden eller ingen Nytte, da kun de høieste og de tørreste afgave daarlig Græsning til noget Ungqvæg; ja de vare ofte ufremkommelige, indtil man for henimod 20 Aar siden begyndte at udgrøfte dem. Anlægget af den nye Landevei fra Thisted til Aalborg gav den første Anledning til, at man alvorligen tog fat paa Udgrøftningen, idet man allerede af den Nytte, Veigrøfterne medførte ved at opfange Vandet, vinede Muligheden af at faae Kjærene fuldstændigt udtørrede. Efterat de vare blevne udskiftede, begyndte Lodseierne med Alvor paa at faae Vandet bortskaffet ved svære Hegns- og Afledningss-Grøfter, Tuerne jevnede, og Opdyrkning begyndt, hvorpaa især de tre førstnævnte Sognes Beboere i Almindelighed arbeide med Iver og Kraft; og uhyre Afgrøder af Vaarsæd belønne rigeligen den derpaa anvendte Bekostning, saa at disse før

øde Egne, rigtigen afbenyttede, kunne blive en sand Rigdomskilde for disse Sogne, der med det lille Areal af Agerjord før kummerligt kunde ernære sig. Af hvilken Udstrækning de ere, kan man slutte deraf, at en Gaard i Kjettrup paa næsten 12 Tdr. Hartkorn har kun 70 Tdr. Agerland og 280 Tdr. Land Eng og Kjær; en i Kliim paa næsten 9 Tdr. Hartkorn har kun 26 Tdr. Agerland, men 140 Tdr. Kjærland og 200 Tdr. Klitstrækning, hvoraf det Meste nu kan blive tjenligt til Kornavl og Høbjergning; en i Thorup paa 7 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn har 24 Tdr. Agerland og 70 Tdr. Kjærland; saa at man endnu kun kan ahne, hvad slige Eiendomme kunne blive til, naar disse, næsten alle dyrkelige Jorder blive cultiverede. Især har den for Amtets Landbrug og dets Forædling saa nidkjært virkende Amtmand, Conferentsraad Faye, store Fortjenester af den Iver og Virksomhed, hvormed han har interesseret sig for dette saa vigtige Øiemeds Fremme og arbeidet paa at skaffe det skadelige Vand bort fra disse af Naturen dermed berigede Egne, at de kunde blive tjenlige til Opdyrkning.

Det før omtalte store Kjær i Hillerslev-Herred stod ogsaa tilforn under Vand den største Deel af Aaret og henlaae i en raa Tilstand; men, siden det i 1820 blev udskiftet, ere mangfoldige Grøfter kastede derigjennem, og Meget deraf, som er bragt under Ploven, har ydet rige Afgrøder, skjøndt Grundbeskaffenheden deraf staaer langt under den i Hanherreds Kjær, da det har en tyndere og mere klægagtig Skorpe ovenpaa Fjordsand og Gruus; den sideste Strækning anvendes til Eng og Græsning. „Men den Deel af Kjæret, der hører til Hundstrup Sogn, er endnu ikke fri for staaende Vand, da Eieren af Klov Mølle, en Græsmølle i Hundstrup Sogn, i Medhold af sit Privilegium dæmmer for Vandet fra Bartholomæidag til 1ste Mai. Herved skades Efteraars-Græsningen, og, naar Sluſen aabnes, blive dog mange Vandsteder tilbage, hvilke ei udtørres, uden i en saa tør Sommer, som 1822. Blev denne Hindring for Vandets frie Afbenyttelse hævet, de fornødne Grøfter til Vandets Afledning kastede, og disse tilstoppedes efter Lodseiernes Godtbefindende, at Engene til sine Tider kunde sættes under Vand: da vilde Byen vinde over 100 Læs Hø om Aaret. De Lodseiere, hvis Eiendomme tage Skade derved, ønske derfor, at han vilde afhænde dem sit Privilegium,

for at de kunne nedlægge denne Vandmølle og i dens Sted opføre en Veirmølle," siger Beretningen derom. Dette er senere skeet, men man har glemt at sørge for Vandets tilbørlige Afledning.

Et mindre Kjær til Kjelstrup By i Hillerslev Sogn er ligeledes udgroftet og ved Opstemning af Vandet forvandlet til god Eng.

I Rær Sogn findes en Strækning af Eng og Kjær, som tilforn næsten alt laae under den nu udparcellerede Hovedgaard Nørtorp, hvis Eier undertiden lod oprense den derigjennem løbende Aa, der som Molleaa ved Hansted løber ud i Havet. Men efter Gaardens Udstykning blev dette Arbeide i lang Tid ikke fornyet, førend Sognets Kjærjorder for c. 20 Aar siden blev udskiftede, og Lodseierne igjen begyndte Oprensningen. Denne blev dog ei fuldført af Mangel paa Enighed; Beboerne fik Hø og Tørv bedærvede af Vandet, og deres udskiftede Kjærlodder henlaae uafbenyttede, indtil den derfor nidkjære Pastor Bagger fik det drevet igjennem, at Aaen blev oprenset; en Bro med 3 Sluser er forrige Aar opført imellem Meilsø og Nørtorp-Sø, og de skulle holdes lukkede til 14de Mai, hvorved Engene sættes under Vand, og Mose og Kjær er tørt om Sommeren.

Ved Herregaarden Drum i Hassing-Herred er megen Tørvebund udgroftet; Overlaget afgraves i en Alens Dybde og derover og har afgivet en Mængde gode Tørv. Terrainet benyttes derefter som Eng, og paa denne Maade er der vunden betydelig Høbjergning. Markerne ere ogsaa udgroftede, saavelsom et Stykke Overdrev, der er opdyrket. Paa Thyholm laae der imellem Hvidberg Kirke og Præstegaarden et Kjær, 50 Tdr. Land stort, kaldet Beenkjær, som stod under Vand og blot afbenyttedes til Ænder og Gjæs. Ved een eneste Grøft af ingen betydelig Længde og Dybde blev det udkastet for noget over 20 Aar siden, deelt i 12 Parceller og er nu tildeels opdyrket. Under det udtørrede Dynd har det Mergelunderlag og har givet overordentlig rige Afgrøder. Et lignende, lidt mindre Kjær, kaldet Volskjær, lidt Synden for Semb By i samme Sogn, er nu senere udkastet med samme Held.

Paa Mors lide Agermarkerne just ikke i nogen betydelig Grad af skadeligt Vand, paa Grund af den høiere, skraanende Beliggenhed, og der findes ei heller saa mange Moser og Huller paa Markerne, som i den sydlige Deel af Thy; men, da Leret paa de fleste Steder

er den herskende Bestanddeel i Jordbunden, er denne ofte suur og kold, selv paa de høiere liggende Marker. Uagtet dette med ringe Umag kunde forebygges, skeer det dog høist sjeldent, og den morslandske Bonde er i det Hele ligesaa forsømmelig i at foretage Udgrøftning. Dog seer man hist og her lidt mere Omhu anvendt derpaa nu, siden Brakning mere har udbredt sig, da der dog gjerne sørges for, at Brakmarken kan være fri for Vand. Til de Jorder, som meest ere udsatte for Fugtighed, høre Nykjøbing Byes Udmark, som hist og her er opfyldt med staaende Vand, hvilket dog nu ved Markens Opdyrkning begynder at forsvinde. Ligeledes falde Markerne til de to under Nykjøbing Landsogn liggende Bondersteder, de saakaldte Rolstrupgaarde, meget sure og kolde. Af samme Aarsag ligger endnu i den sydlige Deel af Den en Deel Hede uopdyrket, fordi Vandet ei godt kan afledes derfra, saasom: til Ørding, til Emb i Blidstrup Sogn m. fl. Steder. De laveste Agermarker paa Den, hvor Vandet meest skader, høre sikkert til det gamle Lund paa Sydvestpynten i Asfels Sogn. De ere trugdannede, og en Hovedgrøft i Midten, som nu gjør Skjel imellem Cathrinelunds og Lunds Eiendom, og gaaer igjennem den Sidstes Jorder i Vesten, Sønden om Gaarden, ud i Fjorden, skulde udtørre dem; men deels ligge de saa lavt, at de kun vanskeligt kunne holdes frie for Vand, og Hovedgrøften er ei svær nok, ei heller ere der endnu de fornødne Bigrøfter, saa at en stor Strækning, især til Peterslund, ligger uopdyrket, fordi Vandet ikke er tilstrækkeligt afledet.

Af Enge og Kjær gives der og paa Mors en Deel, som kunde trænge til Udgravning. Nogle af de sideste Enge findes ved Blidstrupgaard.

Aarsagen til, at skadeligt Vand saa almindeligt sees i dette Amt at staae, ei blot i Moser og Kjær, i Huller paa Marken, men og i de vaade Aarstider over de flade Marker, maa ei alene søges hos dem, der bruge Jorderne, hvilke mangle Sands og Virkelyst, for at raade Bod paa dette Onde, og ei derpaa ville anvende den fornødne Umag og Bekostning; men her, som vel overalt i Landet, bærer Lovgivningen om skadeligt Vands Afledning den største Skyld for, at dette ei endnu er skeet overalt, og Sandsen ei almindeligt vakt. Saalænge, som det er forbundet med saa mange Vanskeligheder

og Bekostninger, at faae det skadelige Vand ledet fra en Mands Jord ind i eller over en Andens, som dem, hvormed Forordningen af 25 Juni 1790 bebyrder den, der vil tvinge de Modvillige og Gjenstridige; saalænge som det ei bliver nøiere bestemt, hvilke Tvangsmidler der da kunne bruges: kan man ei vente, at Sandsen vaagner for at faae mindre Vandsteder udkastede, smaae Vandløb opkastede, skjøndt det ofte vilde stifte mere Nytte, end man i Forveien betænker; og man seer derfor jevnligt, at endog større Vandløb tilgroe, uden at de dertil Forpligtede kunne holdes til, vedbørligen at oprense dem. Det var derfor at ønske og vilde være af stor Vigtighed for Jordernes rigtige Afbenyttelse ogsaa i dette Amt, om den nye, forventede Lov om skadeligt Vands Afledning, hvorom Stænderne have petitioneret, snart maatte udkomme, og dette vigtige Hverv sættes i Forbindelse med den nye Communalindretning.

Forend vi forlade Omtalen af den Skade, som Vandet gjør her i dette Amt, maa ei lades ubemærkede de Oversvømmelser, som Fjorden ved Stormflod foraarsager langs med sine Bredder. Det er sikkert enhver Læser bekjendt, hvor frygtelige disse have været, og, hvor megen Skade de have anrettet, siden Canalen dannedes ved Agger, og mange hundrede Tdr. Land ere derved ødelagte. Uden at tale om Fortidens Oversvømmelser eller det Indbrud af Havet i Midten af det 17de Aarhundrede, hvorom Arent Berentsen taler (Side 164), høre vi oftere om, hvorledes Havet har prøvet paa at sætte sig i Forbindelse med Liimfjorden, forend dette lykkedes, nu sikkert for stedse.

Alt den 19de Januar 1818 overskyllede Havet Landstrimlen med et tykt Lag Sand og Gruus, fornemmeligen imellem Agger og Toft hen til Ron, gjorde til samme Tid et Slags Gjennembrud Sønden for Agger, som en kort Tid hindrede Passagen; dog fremkom samme Aar Græsvæxter, som i de følgende Aar tiltoge. Den 11te Marts 1822 overskyllede Havet atter Landtungen, men ogsaa Følgerne deraf udslettedes, og Græsset fik atter Fremvæxt. Mærkeligere vare Gjennembrudene ved Stormfloden den 3die og 4de Februar 1825, og i November samme Aar, hvilke begge skete i Ringkjøbing Amt *), men som begge siden atter bleve tillukkede. Dog — siden

*) See dets Beskrivelse af Hald, Side 37.

den Tid var Passagen usikker og vanskelig, og ved heftige Storme gik Havet over hist og her; saaledes i 1832, da Canalen i dette Amt vel egentligen først dannedes. Endnu i Sommeren 1833 kunde der kjøres over med Heste og Vogn, og den havde en ubetydelig Brede; men ved Efteraars-Stormen 1833 udvidede den sig betydeligt og vedligeholdt sig saaledes, at der ei siden har kunnet kjøres over. Endnu efter den Tid var det usikkert, om der skulde blive Seilads derigjennem, da der vare betydelige Grunde i Fjorden og paa Revlerne inden- og udenfor Canalen; men efterhaanden ryddedes disse mere og mere, og i Foraaret 1835 blev den først beseilet. Ved Stormfloden den 7de og 8de Januar 1839 udvidedes den, tvende nye dannedes, idet den hele Landstrimmel i næsten 2 Miils Distance overskylledes af det rasende Hav, der strømmede ind i Fjorden, hævede dens Vande indtil 3 Alen over dagligt Flodmaal og anrettede derved store Ødelæggelser paa Byer og Marker. Ved Stormfloden 1825 var det især Agger Sogn, som led og fik Deel i de rige Gaver, der da indstrømmede til de Vandlidte, saa at der endog blev opbevaret for det en Capital, hvorfor tildeels det nu fik sin Kirke opbygget igjen. Derimod 1839 var det ei blot Agger Sogn, som led i Forhold mindre, da det i Forveien havde lidt sin meste Skade, men alle de til Fjorden grændsende Sogne. Det er bekjendt, hvorledes i dette Amt Vandet steg op i Kjøbstæderne, og især i det lavtliggende Nykjøbing, hvor hele Gader sattes under Vand, Byen ligesom beleiredes af Vandet, der steg op i det opdyrkede Kjær Norden og Vesten for, hvilket siden er derved meget fordærvet, og mange Huse maatte flyttes. Plantagen ved Byen blev bedærvet, idet Træerne i den nederste Deel, hvorfra Vandet ei kunde skaffes bort igjen, gik ud, især Elletræerne, hvilket og var Tilfældet med Frugttræerne og Buskvæxterne i de ved Fjorden beliggende Haver. I alle de Sogne i Amtet, som grændse til Fjorden, anrettedes der større og mindre Ødelæggelser, idet Fjorden bedækkede de Strand-Græsninger, som langs dermed ei vare ubetydelige, med Gruus og Sand, trængte op i alle de Enge og Moser, som støde dertil, hvorved Grønsværen forraadnede i de første, naar Vandet ei hurtigt kunde løbe af igjen, eller de efterladte Saltdele snart igjen bortskylles ved nedrindende Ferskvand, og i Moserne, klager man over, kunne Torvene siden ei blive rigtigt tørre formedelst

de Saltdele, som ere trukne dybt ned i Tørvejorden; megen lavtliggende Agerjord bortskylledes og mistede sin Muld; Vandet trængte op i flere hundrede Boliger, ødelagde Kornet i Laderne, forjog Beboerne, nedrev Huse og bortskyllede Bohave, især paa Røn, og næsten i hvert af disse Sogne have siden flere Indvaanere maattet flytte deres Boliger høiere op. Store Summer bleve ved offentlige Collecter og private gavmilde Foranstaltninger indsamlede og uddeelte til de Vandlidte; men Skaden er ubodelig for Mange, og der kan frygtes for, at den oftere vil gjentages og tiltage, eftersom Havet danner større Gjennembrud. Af de Strøg, som lede meest her i Amtet, var Thyholm, hvor begge Dravene oversvømmedes, Færgegaarden ved Ottesund sattes under Vand og har siden maattet flyttes, Veilen, som forbinder den med Fastlandet, gjennembrødes, og Landeveien bortskylledes. Der led og Hindsels stort Tab, da en heel Strækning Overdrev og Marskeng, som den havde ved Fjorden, og hvorpaa kunde græsses indtil 100 Stude, for en stor Deel ødelagdes, og de Diger, som den virksomme Eier, Hr. Overgaard, havde forsøgt at opsætte til Beskyttelse derfor i Lighed med Marskens Eng, nedreves. Ogsaa Jegindø led derunder, da Fjorden gik midt over denne lave Ø og deelte den sydlige Deel fra det Øvrige; men den trak sig dog siden igjen tilbage herfra. Hvad Boddum Land og den lige over for liggende Agers ved Mors derved mistede, er forhen viist. Dog vil Enhver let forudsee, at de store Kjærstrækninger i Hillerslev- og Han-Herred især maatte lide derved. Vandet trængte ind imellem Hoxer og Hov og oversvømmede den hele, lave Strækning imellem Bakkerne, kaldet Mørsken, gik over Landeveien om Bro-Mølle og trængte langt op i Hundstrup Kjær. Ei blot mange Steder bleve ødelagte, især i de lave Byer Lynnerup og Kløv, men de gode Enge og Græsgange i Kjæret bleve næsten ganske fordærvede, da Saltvandet, formedelst dets lave Beliggenhed, ei igjen kunde komme ud. Det Samme var Tilfældet i Hanherred med de lave Kjærstrækninger, som grændse til Veilerne; men der trængte Vandet ei saa dybt ind og anrettede saaledes i Forhold ei saa megen Skade.

At der er tænkt og prøvet paa at forebygge lignende Ulykker i Fremtiden, er saare naturligt; men det var for sildigt. Havet havde allerede faaet en saadan Magt, at det efter alle Sagkyndiges Mening

ikke længere kunde tilbagetrænges. Først i Efteraaret 1833 begyndte det Offentlige med at plante Rør og Rugtag paa den flade Landstrimmel, for at Sandet derom skulde samle sig; men i samme Vinter rev Havet det under Stormen bort med sig. Der raabtes paa og skreves i Aviserne meget om, at alle Kræfter burde opbydes, for at forebygge denne Ulykke. Forslag gjordes og Begjering derom indgaves til Stænderne. For ved et Forsøg at vise, hvad derved kunde gjøres, befalede da vor nuværende Regjering, at der skulde prøves paa at lukke den nordlige, mindre Canal, og arbeides paa, ved Plantning at danne kunstige Klitter paa Landtungen til Beskyttelse. En Forstcandidat sendtes til Agger for at forestaae dette vigtige Foretagende, hvorpaa der i hele Aaret 1840 arbeidedes. Flere hundrede Læs Rør og Lyng kjøbtes dertil, et dobbelt Bulværk opførtes i den mindre, useilbare Canal, og Mellemrummet fyldtes med Sand; men hvad alle Localkyndige her havde forudsagt, skete; neppe var dette Arbeide fuldt færdigt, førend Orkanen den 15de August s. A. bortrev det Hele, og, som man formener, 20,000 Rbd. bleve kastede i det bundløse Svælg, for at stoppe Munden paa de Høirøstede og vise dem, at imod Naturens Kamp formaaer Menneskemagt kun Lidet. Om Naturen selv igjen i sit Kredslob vil række Haanden til, at det kan skee, og Havet igjen trænges tilbage inden sine naturlige Grændser: det vil først Tiden vise vore Efterkommere.

Til skadeligt Vand kan endelig og regnes det, som staaer over saadanne Landstrækninger, hvilke synes at kunne befries derfra og forvandles til frugtbringende Jord. Som saadanne falde først i Øinene de store, flade Veiler paa begge Sider af Halvøen Hannæs, hvor over 10,000 Tdr. Land ligge under Vand til ingen Nytte. Heelt igjennem er det flakt, saa at der kan kjøres over paa mange Steder; Bunden er meest Kløg og Mudder med stærk Grøde, saa at den synes hurtigen at kunne tilgroe; store Steen findes der rundtom i en utallig Mængde til deraf at sætte Dæmning, og en Sagkyndig der i Egnen anseer derfor Arbeidet ikke for vanskeligt, imedens Nytten deraf vilde blive uberegnelig, ei blot ved det Areal, som derved kunde vindes, men ved Værnet imod Fjordens Oversvømmelse, som derved ydedes de tilgrændsende, lave Egne. Sikkert fortjente det at undersøges af Ingenieurer, som Regjeringen dertil beordrede, og, dersom

det skjønnedes at kunne iværksættes uden alt for store Bekostninger, da at fuldbyrdes.

Tvende Steder paa Mors syntes Forfatteren at indbyde til en lignende Inddæmning i det Mindre, nemlig: Glomstrup Vig og Bugten imellem Nees og Karby. Den første gaaer imellem Hvidberg og Vester-Assels Sogne og deler sig i 2 Arme paa begge Sider af Blidstrup Sogn. Ved Indløbet ved Tising Huse er den kun c. 20 Alen bred, men saa dyb, at Fartøier kunne seile der. Naar dette Tilløb blev tillukket, og Sluser bleve anbragte, hvorved Vandet kunde udmaales, vilde flere hundrede Tønder Land kunne vindes. Om Hindringerne derved, af Mangel paa Dæmnings-Materialier, eller ved for stærkt Tilløb af Vand fra de 2 Aaer, som udgyde sig i Bugten, ere for store til, at det kunde realiseres: det har Forfatteren for liden Sag- og Sted-Kundskab til at bedømme. Den anden Vig ved Nees i Karby Sogn er mindre, men kunde lettere afdæmmes, da Indløbet kun er c. 20 Favne bredt og ei dybere, end at man med lavt Vand kan gaae tørt over i Træsko; 100 Tdr. Land vilde der ved en i Forhold ringe Bekostning kunne vindes.

E.

Om Enge og deres Vanding.

Naar enkelte Sogne undtages, er iøvrigt Thisted Amt, især Thy, kun maadeligt forsynet med Enge, og disse ere oprindeligen næsten alle Kjær eller Moser. I Hanherred findes ikkun Enge af nogen Betydenhed til Thorup og Kliim Sogne, hvor man desuden i de sildigere Aar ved Kjærenes Udgrøftning har erholdt en ny Tilvæxt af Eng og Græsningsjord. En Bondegaard i disse Egne kan avle 3 à 4 Læs Enghø pr. Td. Hartkorn, hvilket i dette Amt ansees for saare meget. Denne Herlighed er ogsaa her af dobbelt Vigtighed, da Jorderne ere lette og Arealet indskrænket. De 3 sydlige Sogne paa Hannæs have faa, smaae og daarlige Engstykker, meest til Oslos By, hvor Bykjæret langs Osten for om Vinteren staaer under Vand, og derfor yder en god Høafgrøde. Til Veslosgaard avles kun 50 Læs Enghø, og Engene ere for tørre, saa at de jevnligt maae gjødskes, for ei at blive mosgroede. Igjennem Tømmerby Sogn løber vel

en liden Aa, som driver 3 Møller; men ved den er ingen Engbund, og, da den egentligen fødes af Regn og Snee, der falder paa fordums flak Havgrund i Lild Sogn, er dens Vand næsten stillestaaende i tørre Somre. Lild Sogns vestligste og nordligste Deel er noget bedre forsynet med Eng, især til Byen Kjæret.

I Hanherred kan Engvanding kun meget faa Steder udføres, og den er næsten ubekjendt i denne Egn. Ved Gaarden Northorup i Hjortdals Sogn er et lidet Vandløb benyttet til at overskylle et Stykke Eng, hvis Frugtbarhed derved synes befordret, især i de Aar, da Nattefrost ei er for vedholdende om Vaaren. Den Aa, der fra Amtets Grændse løber imod Sydvest ned imellem Kollerup og Aalegaardene i Skræm Sogn, Norden om Aagaards Marker igjennem dens Enge, kunde sikkert og med Fordeel bruges til Engvanding.

I Hillerslev-Herred er mindre betydelig Eng fra det store Kjær, men formedelst den sure Bund er Høet for det meste af ringe Mængde og Beskaffenhed, og, som før bemærket, ere disse Enge igjen meget ødelagte ved Fjordens Oversvømmelse. Flere Sogne, saasom Kaastrup, have nu megen Eng, men avle lidet og slet Hø. Mangt et Sted kan en Karl ikke afmeie over $\frac{1}{3}$ Deel Læs eller 20 Lpd. Hø om Dagen. En anden mislig Omstændighed er, at Engene ofte ligge i lang Afstand fra Eieren. Saaledes har Store-Hillerslev en Deel maadelig Eng, som ligger $\frac{3}{4}$ Miil fra Byen. Mange Beboere paa Hanstholmen have Deel i de Enge, som før hørte til den nu nedlagte og udparcellerede Hovedgaard Nortorp, og ved det før omtalte Vandledningsværk haabes de meget forbedrede, da Vandet nu sættes derover om Vinteren og igjen hurtigt kan slaaes ud. Da de gjennemstrømmende Aaer og Bække frembyde rig Leilighed til Engenes Vanding, saa kunde disse, saavel derved, som ved Udgroftning med Paakjørsel af Leermergel, hvoraf der paa mange Steder haves Overflødighed, samt paa andre Maader betydeligen forbedres. Dette er ogsaa hist og her skeet, og det var kun at ønske, at de Exempler, som en og anden driftig Landmand i denne Henseende har givet, maatte hyppigen efterfølges.

Hvad Engvandingen angaaer, da ere Møllerne undertiden til Hinder derfor. Med Hensyn til nogle Enge i Hillerslev og Kaastrup Sogne bemærkede Hr. Pastor Steenstrup: „Efter en her i Præste-

archivet bevaret, af Landmaalings-Conducteur Hegelund efter Rentekammerets Ordre udstedt og sidemeret Copie af Landmaalingen 1708 erfares: at Bro-Mølle ikke maa opstemme sit Vand længere, end til 1ste Mai, for de omliggende Enges Skyld. Møllen gaaer hele Aaret, Alt gjøres for at oprense Aaen og skaffe Møllen Vand, men ikke een Draabe tør ledes ind paa de i Torke henvisnede Enge. Et Hul paa Dæmningen, og Engene ville ei alene vorde reddede, men og frugtbare, og Møllens Ret krænkedes ikke, uden forsaavidt den er grundet i gamle og nye, men altid lige urimelige Vedtægter og Forpligtelser. Men Eieren af Bro-Mølle lader sig vist ei uden en Høiesterets-Dom betage sin, ved gamle Vedtægter hjemlede Forrettighed til Aaens Vandmasse, der kunde anvendes til mere, end til at drive eet Male- og eet Stampeværk." Kaase-Mølle skadede og for ved sit Privilegium de til Bjerre og Birø m. fl. Steder henhørende Enge; men Møllen brændte for en Deel Aar siden og blev ei igjen opført, saa at der Intet nu er til Hinder for at benytte Aaens Vand til Engenes Forbedring. Dog — derom kunne Beboerne ei enes; Vandet løber uhindret, og Engene blive nu for tørre; til Kølbygaard sættes dog Engene under Vand om Vinteren.

Nogle af de bedste Engskifter i Hillerslev Sogn haves ved de eenlige Steder, Oddershede og Brund-Mølle; ved Sidste ere de endog indkastede. I Østerild Sogn har Bondegaarden Vestergaard et særdeles godt Engstykke paa 5 Tdr. Land, som af Naturen vandes og giver aarligen 15 Læs Hø à 4 Skpd. Sennels Sogn har kun ubetydelig Eng, hvoraf det Meste hører til Gaardene Ullerup og Momtoft. De øvrige Sogne i Hillerslev Herred have og Mangel paa Enge, hvoraf det Meste og Bedste hører til Vandetgaard i Vester-Vandet Sogn. Den Eng, som hører til de tvende Vandet Sogne, Skadekjær kaldet, sættes af Naturen under Vand om Vinteren; men ikkun det, der hører til det vestlige Sogn, frembærer godt Hø, da den østlige Ende kun bestaaer af Steen og Grus, hvori næsten Intet voxer. Vandet deri vælder op om Vinteren, hvoraf synlige Spor vise sig rundt om i Klægbunden, oversvømmer Kjæret og synket igjen bort om Foraaret, uden at have Til- eller Afløb. Det synes at have underjordisk Forbindelse med Gadekjæret ved Skinnerup By, hvilket vi for have omtalt som en forhenværende Sø, der for en

Snees Aar siden ved Christen Ørgaards Bestræbelser blev udkastet; thi Vandet stiger og falder heri med dette. Fra Skinnerup Bykjær løber en Aa ned igjennem Thisted i Fjorden, men den trænger til Oprensning, og da var her god Leilighed til Engvanding.

Ogsaa i Hundborg-Herred have de nordlige Sogne stor Mangel paa Enge, hvilke endog næsten ganske savnes i Vang Sogn; meest har Færgegaard, c. 30 Læs, hvoraf en Deel avles ude paa Borgholmen, der kan slaaes tvende Gange. I den østlige og sydlige Deel af dette Herred gives derimod flere Enge, og næsten igjennem enhver af disse er kastet en Hovedgrøft, hvorved dannes smaae Aaer, der alle omsider udløbe i Limfjorden. „Men", klages der i Beretningen derom, „til stor Skade for samtlige Enge er den opkastede Jord bleven liggende paa begge Sider af Aaen, istedetfor at opføres paa eller udbredes over Engene. Ved denne Ustik hindres Vandets Nedsynken til Aaen, og Vandet i Mosen bliver mange Steder stillestaaende og suurt til stor Skade for Græsvæxten. Egnens største Aa løber fra Sjørring og Sperring Søer imod Osten forbi Nestrup By, igjennem Nordentoft-Gaards Marker og adskiller dernæst Skjoldborg og Aas Bymarker i sit Løb imod Sonden, indtil den falder ud i Limfjorden ved Vilsund. Denne Aa har Vand baade Vinter og Sommer og danner ved sine Bredder en Eng, større, end 300 Tdr. Land geom. Maal, liggende imellem temmelig høie Bakker paa begge Sider. Græsvæxten er dog her ubetydelig, og den hele Eng frembærer i sædvanlige Aar neppe 300 Læs Hø. Overalt er den mosgroet, paa faa Steder nær, hvor Græsset i flere paafølgende Aar er aftøiret og Mosset derved tilintetgjort. Her at danne Vandingseng, vilde være et Foretagende af stor og uberegnelig Nytte. Engen, inddeelt ved Dæmninger i Stykker paa 30 til 50 Tdr. Land, kunde sættes under Vand af den gjennemløbende Aa, Stykke for Stykke. At Engen paa begge Sider er indsluttet af fortløbende Bakker, som ofte fra begge Sider nærme sig temmelig nær til hinanden, hvor da Dæmningerne kunde anbringes, og, at Engen overalt har en jevn Skraahed, dette vilde særdeles lette et saadant Foretagende. Men Vanskelighederne ere: 1) At Engen paa begge Sider af Aaen ingensteds er een Mands Eiendom; en Overeenskomst imellem Eierne var altsaa nødvendig, og vanskelig at bringe istand; 2) Engen er Torvemose, hvori Eierne grave

deres Brændsel, og, at bjerge Torvene, vilde ved Vandingen vanskeliggjøres, som ogsaa de gravede Torvepytter vare til stor Hinder for Vandets hurtige Aflob og Engens nodvendige Torring, efterat have staaet under Vand; 3) Arbeidet vilde altid blive bekosteligt, og den nodvendige Forskuds-Capital ingensteds at finde; 4) Heste og Vogne kunde formedelst Engens Fugtighed vanskeligen bruges ved Arbeidet. Letteſt vilde Overrisling ved Hjælp af det Vand, som enkelte Steder har Lob til Hovedaaen, kunne anvendes. Men dette blev altid en partiel Forbedring; thi Engen har temmelig jevn Beliggenhed og mangler tilstrækkeligt Kildevæld i saadan Hoide fra Grundfladen, at det kunde ledes efter Onske." Dog alle disse Vanskeligheder vilde nok kunne fjernes, naar først sand Interesse for Sagen var vakt, og Sagkundskab ledede Foretagendet. Af Engene i Hundborg og Norhaa Sogne sættes nogle under Vand, og det Samme kunde skee med flere, naar Beboerne kunde enes derom. Det bedste Vandings-Anlæg i Amtet findes her ved Midholm, en Parcel af Ulstrup, og skyldes den forrige Eier, Hr. Wölchers. Aaen er bleven ledet fra sit naturlige Leie op imod Landingen og der er den opstemt i en ny Grøft, saa at den kan overrisle hele Engen, der nu slaaes tvende Gange og giver mere, end det Dobbelte af et bedre Hoprodukt. Der avles saaledes næsten 20 Læs Hø pr. Tonde Hartkorn. Dette er efterlignet ved en anden Parcel af Gaarden med samme Held, og flere af Naboerne folge dette Exempel, saavidt de kunne, med megen Omhu.

Ogsaa i Hasfing-Herred gives der flere Aa-Enge, som med ringe Umag kunde vandes; men i denne Henseende er man temmelig ligegyldig. Dette gjælder især om en Deel Enge til Hovedgaarden Tandrup, hvilke nu ere stærkt mosgroede. Ved Irup bliver et Stykke Eng overrislet ved Vand, der kommer fra en Molle, og, da det medforer megen Aske, som bruges ved Dæmningen, giver det nu et meget forøget Produkt. Ved Oland og Orum blive Engene forbedrede, deels ved Overrisling, deels ved at paalede Gjødningsvandet; og ved de nævnte Gaarde anvendes mere Omhu paa Hoavlen i det Hele. De have og betydeligere Enge; saaledes avles der til Oland 120 Læs Engho og til Orum over 200 Læs; men der er det vanskeligt at bjerge, da Engen er saa vaad. Til Skyum og den

største Deel af Grurup Sogn er der mindst Høbjergning, kun nkelte Læs til en Gaard, hvorimod der i de andre Sogne dog almindeligt haves 2 à 4 Læs pr. Tde. Hartkorn.

Refs-Herred med Thyholm er endnu fattigere paa Eng, end det meste øvrige Thyland; thi selv de bakkede Strøg have her ingen Aaer, kun nogle Steder høist ubetydelige Bække, som for det meste udtørres om Sommeren. I denne Egn avler en Gaard paa 10 Tdr. Hartkorn i Almindelighed kun 10 Læs Enghø, og saaledes forholdsviis de øvrige. Mindst Enghø have de Sogne, hvor ingen Moser gives, som Ydby, Boddum, Helligsø og de paa Thyholm; meest have nogle Gaarde i Heltborg, som Futterup og Toftum ved Fjorden, hvor der er paabegyndt Overrisling, Præstegaarden i Hurup, circa 20 Læs, Gjettrupgaard, 50 Læs, og saaledes enkelte andre Steder; men det er kun Undtagelser. Til Boddum avledes der før betydeligt Hø ved Fjorden, men dette er gaaet tabt ved dens Oversvømmelse, som før bemærket, saa at Præstegaarden, der nu har det meste, kun avler ½ Læs pr. Tde. Hartkorn. Engvanding i det Smaa kunde ogsaa i Refs-Herred hist og her foretages, og en Mand i Ginnerup i Heltborg Sogn har dermed gjort Begyndelsen; men Engene ere deelte imellem mangfoldige Lodseiere, af hvilke faa eller ingen have Forstand paa eller Sands for Sagen. Især var der god Leilighed dertil ved de Bække, som løbe igjennem de dybe Dale imellem Gjettrup og Helligsø, imellem dette og Ydby Sogn og midt i det sidstnævnte. Her har og den driftige Gaardbruger, Niels Johannessen i Nygaard, begyndt derpaa med gavnlige Virkninger; men ogsaa her, som paa mange Steder, ere gamle Mølle-Rettigheder til Hinder for Vandets frie Afbenyttelse. Ved Gjettrupgaard overrisles en Deel af Engene af Naturen, og Gjødningsvandet ledes ned derover. Ogsaa ved Helligkildegaard paa Thyholm er en liden Bæk benyttet med Fordeel til en Engs Vanding.

Hvad der i Thy gjør Savnet af Enghø mindre føleligt, er Kloveravlen, som nu overalt her er udbredt. Men, da denne let kan mislykkes, som paa mange Steder har været Tilfældet, især som en Følge af den alt for udtærende Driftsmaade, hvorved Jorden almindeligt først udlægges, naar den ei længere har Kraft til at frembære Korn, og altsaa ei heller Klover; da desuden Høprodukionens

Forøgelse er dobbelt vigtig i en Egn, hvor den største Indtægt hentes fra Kreaturene: saa maatte man ønske, at de faa Enge, som haves i Thy, bleve saavidt muligt forbedrede. Især føles Savnet af Enge i det nordlige Thy, hvor mange Sogne ingen have, hvor Kloveren lettere mislykkes, og Jorden frembærer mindre Straa, saa at der vanskeligt den fornødne Gjødning kan tilveiebringes til at vedligeholde Jordens Kraft. Et hidtil i Egnen ukjendt Middel til Enges Forbedring har, efter Pastor Steenstrups Beretning, en Bonde i Kaastrup Sogn ved et Tilfælde opdaget. „I Foraaret 1822 en Dag, da han saaede Vikker, skulde en liden Pige hjembringe en Sæk med ¼ Skp. Vikker, der vare levnede fra Saaningen; men underveis taber hun Sækken paa en Englod, Vikkerne spildes, og i sin Forlegenhed splitter hun disse saavidt, hun kunde. I den ualmindeligt tørre Sommer viste der sig en frodig Afgrøde paa denne Plet, imedens Græsset ellers andensteds henvisnede; da Vikkerne gik i Blomster og kjendtes, opdagedes først ved Undersøgelse, hvorfra de vare komne, og Bonden høstede her et godt Læs Hø, som var en mangefold større Afgrøde, end et langt betydeligere Stykke af Engen ydede. I det paafølgende Aar gjorde han et større Forsøg, som ogsaa lykkedes, men ei saa godt som Aaret før, fordi det naturlige Græs groede bedre i den vaade Sommer, som da indtraf." Ogsaa Pastor Steenstrup saaede samme Gang et Par Skpr. Vikker, som uden al Nedharving groede ret godt til og voxede op over Græsset, og han formener derfor, at paa tørre, mosbegroede Enge ville Vikker, tidligen saaede og nedharvede, være et ypperligt Fodringsmiddel. Det omtalte Forsøg vides dog ei at være fortsat eller prøvet af Andre.

Paa Mors gives ei heller egentlig faste Enge, men kun Moseenge, hvoraf de fleste findes i den nordlige og østlige Deel af Øen; de vestlige Sogne ere maadeligst forsynede dermed. Ullerup i Nørre-Herred er en af de Gaarde, hvis Høbjergning er størst, over 200 Læs Enghø aarligen. Blandt Landsbyerne ere Gulderup i Flade Sogn en af dem, der, efter Egnens Beskaffenhed, har overflødigst Høavl, som dog sjeldent overstiger 10 Læs Enghø til en Gaard; men Moserne der have taget megen Skade ved Fjordens Overstrømmelse. Til Herregaarden Nandrup i samme Sogn avles 150 Læs Enghø. Af de

øvrige Herregaarde avles der meest Enghø til Frøslevgaard og Due holm, saavel 100 Læs til hver.

Til Engenes Forbedring ved Aaers og Bækkes Opdæmning er ogsaa saare Lidet udrettet paa Mors; man formener og, at dette vilde paa sine Steder vanskeliggjøre, om ikke ganske hindre Torvefjæringen. Imidlertid er i en Beretning herfra yttret: „at Bonden af Trang eller Egennytte hellere opfjærer hele Strækninger i Torvegrave, end bekoster Anlægget af en Sluse, hvorved god Eng kunde tilveiebringes, og, at Overeenskomst imellem flere Lodseiere vanskeligen tilveiebringes." I samme Beretning tilføies: „at enkelte Beboere, som have indseet Nytten og Fordelen af at vande deres Enge, ere, efterat have gjort Forsøg dermed, blevne dømte ved Politi-Retten i Mulkt, hvorved de for Fremtiden ere afskrækkede fra flere Forsøg; i hvilken Henseende det var at ønske, at disse Sager ikke maatte antages ved Politi-Retten, førend det ved Landvæsens-Commissionen var bedømt, hvorvidt Vandingen var de Tilgrændsende til Skade eller ei." Her er eet af de Tilfælde, hvori Sogneraadene ville kunne virke til Gavn, naar ved den nye Communal-Indretning de mindre Vandledninger, som haabes, blive underlagte deres Tilsyn og Kjendelse.

Det eneste betydelige Vandingsanlæg paa Mors fandtes udført ved Dueholm, hvor Engene (omtrent 100 Tdr. Land) sattes under Vand ved 4 Slusers Aabning. Disse Enge vare meget mosbegroede; men Vandet og den deraf følgende Græssets frodige Vegetation har næsten fortrængt Mosset, og istedetfor, at de før neppe gave 100 Læs maadeligt Kjærhø, forøgedes Produktionen derved til 200 à 300 Læs meget bedre Hø. Formedelst dette Anlæg blev der paaført Eieren en Proces af de tilstødende Lodseiere, som frygtede, at deres Moser derved skulde lide; men ifølge den optagne Nivellerings-Forretning vandt han dog Sagen. Nu ere Sluserne forfaldne, Vandlednings-Grøfterne tilgroede, og Engen er igjen bleven mosbegroet, hvorfor den nuværende Eier har begyndt at opdyrke disse Kjærstrækninger.

Flere Steder paa denne Ø kunde smaae Vandingsenge og anlægges; især tilbyder Naturen Leilighed dertil ved Veiersløv, hvor der under de høie Bakker fra Præstegaarden ned forbi Mollen i ½ Miils Længde ere rige Kildevæld, som gjøre den nedenfor liggende

Eng til en moradsig Sump, nu næsten til ingen Nytte og farlig for Kreaturene. Blev der en Landgrøft kastet til at opfange Kildevældene, kunde Engen blive fast, og Vandet saa let benyttes til Overrisling. Ved Blidstrup Gaard er Marken næsten heelt omgiven af Moseenge, som trænge til Udgrøftning og med en ringe Bekostning kunde sættes under Vand; men her, som ved den tilgrændsende Gaard Moutrup, sees mere paa den øieblikkelige Fordeel, at opgrave Moserne, for at sælge Torvene til Nykjøbing. Ogsaa til Høiriis er en liden Vandingseng; men den har Fjorden nu meget ødelagt. Til Votborggaard og Damsgaard i Tæbring Pastorat, hvilke have endeel Enge, kunde og disses Vanding let iværksættes, dersom Molleprivilegier ei ville være til Hinder derfor.

2.

Om Kilder, Aaer og Bække, Indsøer, disses Udtørring, Vandmassens Til- eller Aftagen.

Kilder.

Mange Egne af Amtet ere temmelig rige paa Kildevæld, imedens der i andre kun findes faa. Den nordlige Deel, hvor Kridt udgjør Underlaget, har færre, imedens der er større Overflødighed i den sydlige Deel af Thy og paa Mors. Det er, som Aagaard skriver (Side 7): „Jordbunden er især i de to sydligste Herreder meget vandrig. Kildevæld findes hyppigere, endog paa de høieste Banker. Møbler og Alt, hvad der kan lide af Fugtighed, kan derfor ingen Varighed have i Thy." Overvæld findes her saaledes næsten overalt, paa Grund af den faste Leerbund, saavel paa de høie, som paa de lave Steder; derimod i den nordlige Deel suger Kalken mere Vandet til sig, og Vandaarerne løbe dybere. Som Kildevæld bryder det ud paa mange Steder, og hist og her i rigelig Mængde. At opregne og omtale dem alle, vilde her blive for vidtløftigt, da dertil gives

for mange; det vil derfor kun blive de største og mærkeligste, som her ville kunne anføres.

Hanherred har meget faa Kildevæld, og disse ere af mindre Betydning; saaledes udspringer der en vandrig Kilde ved Nør-Thorup i Hjortdals Sogn imellem Hedebakkerne paa Hengelbjerghøie; en mindre udspringer i Kollerup Bakke, ledes til flere Steder i Byen og forsyner Beboerne med Vand; flere mindre Væld sees og at udbryde af Bakkerne ved Huusby i Kjettrup Sogn. Selv paa den øverste Top af det høie Bulbjerg træffes en liden, stedse rindende Kilde med klart Vand.

De Sogne i Thy, som især mangle Kilder, ere: Hansted, Nors, Skinnerup, Thorsted, Harring, Lodberg, o. fl. Langs med de høie Fjordbakker findes den største Mængde, men de ere smaae; ja selv i Limfjorden er der Væld, som bedst sees ved og paa begge Sider af Thisted, hvor Fjorden i et Steenkast fra Landet tillægges senere, end det Øvrige, og først ved streng Frost, imedens den der hurtigere igjen optøer. Ved Kaastrup Kirke er et temmeligt rigt Kildevæld, ligesom og eet i Hillerslev, og fra disse, som fra en Deel mindre i Kjæret, faaer den Aa Næring, ved hvilken Bromølle drives; men, efterat Kjæret er blevet udkastet saa stærkt, ere disse Væld meget formindskede. Ogsaa ved Lynnerup, ved Foden af det høie Kalkbjerg, udvælde Kilder. I Tved Sogn, ved Grobgaard og Smedegaardene, ere ogsaa rige Væld, som afgive tvende smaae Bække. Det rigeste Kildevæld i Thy findes dog tæt ved Gaarden Diernæs i Vang Sogn, hvor Vandet paa en liden Plet ved den nordlige Bredde af Sjørring Sø udvælder i stor Mængde af utallige smaae Aarer, hvilket bidrager meget til at vedligeholde Vandet i denne Sø. I Hundborg- og Hassing-Herreder forekomme Væld hyppigst, og de ere her ofte til Besvær ved Mergelgravning, da Vandet gjerne bryder frem, saasnart man trænger noget ned i Jorden. Den hellige Thøger, Vestervig Klosters Skytspatron, spillede en vigtig Rolle her i Catholicismens Tider, og flere Kilder, hvis Vand troedes at have helbredende Kraft, bleve ham helligede; saaledes tvende i Vestervig Sogn, hvoraf den ene er paa den nye Kirkegaard, og een i Hassing By, til hvilken der gjordes Valfarter formedelst dens lægende Kraft;

dens Bassin af Kampsteen ligger endnu, men af Rækværket, som skal have været derom, er der intet synligt Spor.

Skjøndt Amtets høieste Punkt forekommer i Refs-Herred, ere der dog færre Kildevæld, og ingen betydelige paa Siden eller ved Foden af den, vel høie, men jevnt skraanende Landryg. De fleste ere i Heltborg Sogn, 8 større, hvoraf det mærkeligste Sydvest for Ginderup i en Dal, der kaldes Kaidal. „Det afgiver en lille Bæk, som løber imod Osten, frugtbargjør Dalen, hvorigjennem det gaaer, og gjør Bækkens Bredder fortrinligt bequemme til Græsning for Kreaturene, som derved bestandigt under selve Tørringen have Adgang til friskt Vand. Bækken løber ud i Fjorden ved Douer Mølle." Saaledes lyder Beretningen derom.

I Boddum Sogn, der er saa fuldt af Overvæld, at Marken overalt lider betydeligt derunder, gives der adskillige smaae Kildevæld, som dog tildeels udtørres om Sommeren, saa at der bliver Mangel paa Vand; kun af tvende betydeligere er der eet Osten for Byen, som stedse flyder rigeligt, og hvor en Steen, der ligger over, blot væltes tilbage, naar Kreaturene skulle vandes, da den saa danner et simpelt, men nemt Vandtrug. Tvende paa Boddumbisgaards Mark have godt og rigeligt Vand.

Paa Thyholm, hvor der ellers intet Kildevæld findes af Betydenhed, bærer endnu en By i Hvidberg Sogn Navn efter en „hellig Kilde", som er der i Nærheden, men af mindre Betydenhed. Derimod findes den egentlige hellige Kilde i Sønderberg Sogn paa Dens Sydside, og om den beretter Vilse: „Under Høibjerg bryde Vandaarer frem af det med okkeragtigt, rødt Sand beblandede Leer; og i den varmeste Sommer er det saa koldt som Jis. Noget Vesten derfor er den bekjendte Sundhedskilde, som fortrinligen bærer det Navn: Hellig-Kilden. Den anføres i Historien blandt de 13 Sundhedskilder, som opregnes at være i Danmark. Til denne Kilde har man tilforn, endog fra Norge, gjort Pillegrims-Reiser St. Hans Aften, for at betjene sig deraf, hvilken Aften da holdtes høitidelig, baade af Sunde og Syge; i senere Tider have disse Reiser meget aftaget. Denne Kilde blev opdaget 1716 af en Qvinde, Johanne Christensdatter, fra Serup. Hun drømte Natten forhen, at hun badede sine syge Fødder der, og blev frisk; hvorpaa hun, for at

opfylde Drømmen, lod sig bære til Kilden, deri badede sig og gik derfra. Saa lyder Fortællingen. Vandet er klart som en Crystal; 1 Pd. deraf uddunstet gav en Levning af $1\frac{1}{2}$ Gran, hvoraf Halvdelen befandtes Kjøkkensalt, Resten lod til at være en alkalisk Materie. Om Kilden er af Præsterne bekostet et Stakitværk og en Jern-Pengeblok derved." Nu er baade Stakitværk og Blok borte, og Beboerne kunde neppe udvise Stedet, hvor den skulde være, hvilket kun et næsten tilgroet Hul med forraadnet Vand tilkjendegav, og snart vil den berømte „hellige Kilde", hvori Fjorden ved Høivande gaaer ind, være forsvunden.

Paa Mors findes Kilder i stor Mængde næsten i enhver Egn; de fremvælde paa mange Steder saa levende, at man blot behøver at sætte en bundløs Tønde i Jorden, for at faae Vandet til at strømme over alle Bredder. Vi have før berørt de utallige rige Kildevæld, som fra Veierslev Kirke til ned imod Blidstrup udvælde fra de høie Bakker og fortjente at afbenyttes til Høavlens Formerelse, istedetfor de nu kun gjøre Skade. Ogsaa i Lødderup findes rige Kildevæld, som samle sig og strax drive en Mølle. Af hellige Kilder omtaler Schade (Side 109) tre, hvis Navn og Sted Erindringen neppe har opbevaret hos Beboerne der i Egnen. Meest berømt var Mariæ-Magdalenæ Kilde ved Dragstrup, som blev tør, da Møllen blev nedlagt og Kjæret stærkt udkastet. Dog bevaredes Stakittet derom, indtil den forrige Præst lod det tage ned, for at det ei skulde nære Overtroen; men endnu omtalte Beboerne denne Handling med et Slags Rædsel som et Sacrilegium.

Aaer og Bække.

Ei maa man vente i et Amt, som dette, der er saa langt, men tillige saa smalt, i sin største Brede kun 3 Miil, paa begge Sider omgivet af Hav og Fjord, hvori de fra det høiere liggende Land hurtigt kunne udgyde sig, at træffe Aaer af nogen betydelig Længde og Størrelse, hvorfor der og intet Amt gives i Jylland, hvori de ere mindre, end i dette, og de fortjene alle snarere Navn af Bække, end af Aaer, og ingen af dem er seilbar for Pramme eller Baade. Det er derfor ikke som Communicationsmidler for det Indre af

Landet, de kunne faae Interesse og blive af Vigtighed, og dertil trænger det og mindre; men for Agriculturen kunne de, rigtigt benyttede, blive vigtige, hvorfor de og her fortjene nærmere Omtale. De ere smaae med liden Vandmasse og sagte rindende; men af Smaaaaer og Bække ere der langt flere, end man skulde formene efter Landets Udstrækning, en Følge af de mange Søer og Moser inde i Midten, som derigjennem udgyde deres Overflødighed, og af de talrige Kildevæld, som give dem Næring. Omtrent 20 Aaer og Bække ere Forfatteren bekjendte i dette Amt; men deraf udgyde kun 3 af de mindste sig i Havet i den lange Strækning, hvorpaa det beskyller Amtets Nord- og Vest-Kyst, imedens de øvrige udgyde deres Vande i Fjorden.

Af det, der forhen er bemærket om Kildernes Mængde, følger det naturligt, at de færreste og mindste ere i den nordlige og sydlige Deel af Amtet, som desuden og har færre Søer og Moser, de fleste og største i Midten og paa Mors. I Hanherred ere der kun 3 Bække af nogen Betydenhed, hvoraf de tvende udspringe paa Amtets østlige Grændse fra Siden af Hengelbjergene, og den mindste løber imod Norden forbi Hjortdals og Slettegaarden ud i Havet, den anden imod Sonden imellem Kollerup og Aagaards Marker, driver tvende Møller, forener sig med Pedersbæk, som kommer fra den udtørrede Fjerridslev Sø, løber igjennem de store Kjærstrækninger, Sløien og Stjerslev i Kjettrup, og udgyder sig i flere Mundinger i Fjorden. Dens Løb er i de senere Aar rettet og forandret meget ved de Canaler, som ere kastede til Kjærenes Udtørring. I dette Herred ligge de store, før omtalte Kjærstrækninger; men disse ere saa lidet hævede over Fjordens Niveau, at Naturen ei der kunde danne Vandløb, hvorfor Kunsten er kommen den til Hjælp ved de gravede Canaler. Den tredie Bæk i Hanherred, hvilken fra Kjærene i Lild Sogn igjennem Tommerby udgyder sig i Veslos Veile, er før berørt.

I Hillerslev-Herred løbe de tvende største Aaer igjennem det oftere omtalte store Kjær Vesten for Østholmen, af hvilke den østlige kommer fra Voldum og nogle mindre Søer i Hjardemaal Sogn, Vesten om Hundstrup, forbi Klov Mølle ud i Hoxerhavn; den vestlige kommer fra Bjerre Sø, forener sig med en mindre, der ud-

springer ved Tved, løber Østen om Kaastrup og Hillerslev, fra hvis Kildevæld den forøges, forbi Bro-Mølle og ud i samme Bugt. Tvende mindre Bække løbe ud i Vesterhavet i samme Herred, den ene fra Nøhr Sø forbi Nørtorp og Hansted Mølle, den anden udgjør Vestervandet Søes Udløb forbi Klitmøller.

Fra Moserne i de tvende midterste Herreder i Thy udgyde flere mindre Aaer sig i Fjorden; saaledes i Hundborg-Herred en liden Bæk, der fra den udtørrede Skinnerup Sø løber igjennem Thisted Kjøbstad, men om Sommeren næsten er tør; en lignende fra Tilsted Kjær falder ud ved Drasbæk lidt neden for Thisted; en fra de store Moser til Snedsted, Hørsted og Harring Sogne, løber i Fævig-Bugten i Stagstrup Sogn; en mindre fra Skyum og Hørdum Moser i Bugten ved Gudnitz; og en af de større, Viisby-Aa kaldet, kommer fra Kilderne i Grurup, Hurup og Heltborg Sogne og løber paa Grændsen af Refs-Herred ud i Bugten ved Viisby. Den større Nordentoft-Aa, der kommer fra Moserne til Nestrup, Sjørring og Kallerup, løber forbi de Gaarde, som have givet den Navn, imod Syd langs igjennem Skjoldborg Sogn, igjennem den saa kaldte Sundby-Sø og ud i Vilssund, er før nævnet. Den længste og betydeligste Aa i Thy er dog den, der egentlig tjener til Forbindelse imellem de mange store Indsøer, som ligge i dets Midte, og paa de forskjellige Steder faaer forskjellige Navne; den løber meest fra Nord til Syd og ender tilsidst i Fjorden. Den begynder som Forbindelse imellem Sperring og Sjørring Søer; fra den sidstes vestlige Ende ved Jannerup dreier den imod Syd igjennem Hundborg Sogns store Enge, hvor den forener sig med en mindre, der kommer fra Østen, fra Moserne til Kallerup og Gjersbøl i Snedsted Sogn. Nu træder den ind i Nørhaagaards eller Gyrup-Sø og forener den forbi Legind med Ove-Sø i dens nordlige Ende; i denne Sø falde 2 mindre Bække, en for Østen fra Moserne til Harring, Hørsted, Villerslev og Hassing Sogne, i Skjellet imellem dette og Sønderhaa Sogn, og en i den sydlige Ende, i Skjellet imellem Hassing og Bedsted Sogne. Midt paa den nævnte Søes vestlige Side træder den igjen ud Norden for Tandrup, og gjør Skjel imellem Bedsted og Hvidberg, Vesten for Aaen liggende, og Drum Sogne og træder derpaa ind i Flad-Sø.

Fra den kommer den endelig imod Syd ud igjen ved Taabel, løber imellem Vestervig og Agger, det er imellem Refs og Hassing Herreder, forbi Gaardhuus Mølle og ved Ladepladsen Krik ud i Limfjorden, ½ Miil Norden for Canalen. Den er saaledes, som sagt, ikke saa meget een Aa, som snarere en Forening af flere, der tjene til Søernes Forbindelse, hvorfor den ei heller har noget særegent Navn. Da den meest løber igjennem lave Moser og Enge med et meget ringe Fald, kunde den trænge haardt til Oprensning, især i Hundborg og Nørhaa Sogne, hvor Høet vanskeligt bjerges.

I Refs-Herred ere der ingen Aaer; thi den lille Bæk, der før er sagt at udgyde sig i Fjorden ved Dover, ligesom nogle lignende, der løbe igjennem de dybe Dale i Helligsø og Ydby Sogne, fortjene neppe at omtales.

Paa Mors er det største Vandløb i Nørre-Herred i den saakaldte Dragstrup-Aa, der kommer fra Norden fra Gulderup i Bjerby Sogn, hvor den har sit Udspring fra de høie Bakker ved Limfjordens Bredder. Den løber imod Syd, paa Grændsen af Sundby og Solberg Sogne imod Vesten og Bjerby og Galtrup Sogne imod Østen; der, hvor den støder paa Dragstrup Sogn, forener den sig med en mindre, der deels kommer fra Østen fra Moserne i Eerslev, deels fra Sønden fra Kilderne ved Mollerup, og flyder igjennem de store Moser, som ligge omkring Frøslevgaard. Forenede løbe de som Dragstrup-Aa igjennem dette Sogns Kjær og det saakaldte Noer ud i Dragstrup Vig. Den er i de senere Aar bleven stærkt oprenset og udkastet, for at udtørre de Moser, hvorigjennem den løber; men derved ere adskillige af de tilstødende Enge blevne for tørre. Vi have før omtalt de rige Kildevæld i Veierslev, som danne en Aa, der begynder paa Præstegaardens Mark, forsynes med mange Væld fra Kirken og heelt nedenfor til den Mølle, som neppe ¼ Miil derfra drives, løber ned Vesten om Blidstrupgaards Marker og forener sig med en anden, der og kommer fra Vesten, og løber imellem Blidstrup og Moutrup, og med en tredie, der løber Sønden for Moutrup imellem denne Gaard og Asfels; forenede løbe de ud i Glomstrup Vig. Ved Nykjøbing løber en Aa i Fjorden, hvilken, under Navnet Indreaaen, kommer fra de rige Kildevæld i og ved Lødderup, især fra Mølledammen til Vester-Mølle, som

opfanger den; den driver 3 Møller, som have store Mølledamme, løber igjennem Dueholms Enge, midt igjennem Gaarden under dens Bygninger, hvorved Kildevand haves inde i Bryggerset, igjennem Haven og forener sig med Yderaaen, som fra Kildevældene ved Frydsbrønd og fra de omliggende Moser løber ligeledes igjennem Engene. De andre Bække paa denne Ø, af hvilke flere fra de høie Bakker om Malhøi løbe imod Vesten igjennem Tæbring, Rakkeby og Karby Sogne ud i Fjorden, fortjene ei Omtale.

Indsøer.

Efter Justitsraad Bruuns statistiske Tabeller indtager Søplanen i Thisted Amt 7,416 Tdr. Land. De fleste og største Søer findes i Thy, hvoraf dog Refs-Herred tildeels er blottet derfor; i Hanherred og paa Mors træffes kun faa, og de ere mindre.

Begynde vi, som sædvanligt, fra Norden vor Vandring, da træffe vi i Hanherred nu næsten ingen Søer, som fortjene dette Navn, men kun desto flere Vandsteder i de side Kjær Østen for Hanveilen, hvilke dog nu aftage mere og mere ved Kjærenes Udgrøftning. Lild Sogn har nogle Smaasøer og Damme, saasom Oddersspil, Diernæs, Koldkjær, Kjær Søer, begroede med Rør og Siv, og som kun forsynes af Regn- og Sneevand; men de ere rige paa Fisk, Ænder og Fugleæg paa Smaaholme, især ved Koldkjær og Diernæs. I Øsløs Udmark, der kaldes Kjæret, er en aflang liden Sø, ved Navn Bærekjær, som man har forsøgt at udkaste, men uden synderlig Nytte, da den ligger for lavt til at kunne ganske udtørres, og Bunden bestaaer meest af Steen og Gruus.

I Hillerslev-Herred ere der kun tvende Søer af nogen Størrelse, men en stor Mængde mindre. Den største er Nors Sø, som nu intet synligt Udløb har, men i Fortiden venteligen har havt det imod Vesten ud i Havet, hvilket er tilstoppet af Sandflugten; det er rimeligt, at den har skjulte Forbindelser under Jorden med de tilgrændsende Søer og Moser, eller maaskee endog igjennem Klitsandet med Havet. Den er mindre dyb, og den østre Ende fra Søgaard til Kirken har flakt Vand, opfyldt med Vandplanter, Rør og Siv; mere fiskerig, end de fleste andre Indsøer i Thy, er den især for-

synet med Helt, som fra Fjorden for 30 til 40 Aar siden ere isatte, Brasen, Gjedder, Aborrer og andre Ferskvands-Fiske. For en Snees Aar siden steg Vandet pludseligt i denne Sø til saadan Høide, at ei blot de tilgrændsende Jorder oversvømmedes, men, at endog de nærmest liggende Bygninger truedes med samme Skjebne. Men nogen Tid efter trak Vandet sig saa betydeligt tilbage, at det endog ganske forsvandt i Søens østlige Ende, hvor den tørre Bund, som vel strakte sig 1500 Alen imod Vesten, frembød en Leilighed til, med Lethed at erholde en stor Mængde Dynd, der kunde have været afbenyttet til Gjødskning, hvilket dog blev forsømt. Søens Stigen var sandsynligviis foranlediget ved en mere, end sædvanlig Tilstrømning fra skjulte Vandaarer, og, at Vandet igjen faldt, tilskrives dybe Jordfaldshuller, hvoraf der paa Søens Bund gives adskillige, i hvilke det synes at nedstrømme. Muligt og der gives igjennem Kridtmassen underjordiske Hæverter, som først begyndte at virke, da Søen blev saa opfyldt med Vand, i Lighed med hvad der berettes om Cirknitzer-Søen i Østerrig. Paa samme Tid, som hint Phænomen tildrog sig, bleve alle Brønde omkring Søen næsten tomme, saa at Beboerne maatte hente Vand fra Søens dybere Steder; ellers synes Brøndene ei at staae i Forbindelse med Søen, thi den kan stige lige ind imod Kirkegaarden, og de ved dens Bredder liggende Brønde kunne endda være næsten tomme, indtil Vandet løber oven i dem. Først i Aaret 1826, da Søen igjen havde naaet sin forrige Høide, bleve Brøndene atter nogenlunde fyldte. Mærkeligt er det, at der paa den saakaldte Vindbjerghøi, der ligger tæt Østen for Søen, fandt betydelig Jordsynkning Sted paa den Tid, da Vandet trak sig tilbage, hvilket vel kom af, at de underjordiske Aarer da udtømtes, og den derover liggende Jord sank. Vester-Vandet Sø af omtrent lignende Størrelse er meget dyb og fryser sjeldent til, selv i de Vintre, da Limfjorden er tilfrossen. Ogsaa den har Kalkbund, og Bredderne ere, som i den vestlige, større Deel af Nors Sø, ei bevoxede; den er og fiskerig, og Helt, som for er halv Snees Aar siden sattes der fra Nors Sø, have saaledes formeret sig, at tvende Familier tildeels leve nu af dette Fiskeri. Ved en Aa, som løber igjennem Klitten og driver to temmelig store Meelmøller og en liden Stampemølle, hvorefter Fiskerleiet Klitmøller har faaet sit Navn, udgyder

denne Sø sig i Vesterhavet. Af mindre Søer findes i dette Herred en stor Mængde, saaledes i Hjardemaal Sogn 20, af hvilke Voldum, Madsbøl, Oddershede og Koller Søer ere de største; Nøhr Sogn har 4, Virø Sogn 3 Søer, hvorunder indbefattet Vaslund-Sø paa Grændsen imellem dette og Hjardemaal Sogne; Blegsøen i Klitten til Nors er vel liden, men rig paa Aborrer og Gjedder.

I Hundborg-Herred ligger en af de største Søer i Amtet, nemlig Sjørring Sø, som er een Miil lang, ¼ til ½ Miil bred og meget fiskerig; især af Helt, Gjedder og Aborrer fanges her en stor Mængde. Dens Mærkelighed i Oldtiden med dens berømte Borge, hvoraf endnu Spor sees paa Holmene, er før omtalt, ligesom og, at den ved en gravet Canal, hvilken Flyvesandet har tilstoppet, udgjød sig i Havet, men nu har sit Udløb igjennem den Aa, som i Hundborg-Herred forbinder den med Nørhaagaards Sø. Dens Bredder, især i Nærheden af Diernæs, ere stærkt bevoxede med Rør og Siv. Sønden for denne ligger Sperring Sø, som ved en liden Bæk staaer dermed i Forbindelse; og ude ved Klitterne Vang og Torup Søer, som før have været sammenhængende, men nu ere adskilte ved en Sanddæmning, hvorover endnu undertiden Vandet fra begge Søer forener sig; Nørhaagaards eller Gyrup Sø, paa Grændsen af Hassing-Herred, er især rig paa Brasen, som og findes i de fleste andre, større Søer og ved St. Hansdags Tider kunne der fanges flere 100 i eet Dræt. Den er stærkt bevoxet med Rør og Siv, som ere en rig Indtægtskilde for de tilgrændsende Lodseiere. Desuden ligge ude ved Klitterne de mindre Søer: Vester Sø i det forrige Torup Sogn; Vaarup Sø i Hundborg Sogn; Fredskilde Sø i Nørhaa Sogn; men disse ere meget formindskede ved Sandflugten.

I Hassing-Herred ere tvende store, fiskerige Søer: a) Flad- eller Drum Sø er omtrent een Miil lang; dens største Brede er ⅜ Miil. Ved en Aa, som driver den saakaldte Gaardhuus Mølle, har den, som før bemærket, sit Udløb i Limfjorden. Den skal i ældre Tider have dannet to mindre Søer, som ved denne Mølles Anlæg og Vandets deraf paafulgte Opstemning bestandigt voxede og omsider forenedes. En stor Deel af de tilgrændsende Eiendomme ere derved blevne ødelagte; saaledes skal Søen have berøvet Vestervig

Sogn over 10 Tdr. Hartkorn Engbund, og endnu vedbliver den at erobre fra Landet; thi, naar stormende Veir indtræder, og Fjorden trænger ind, eller, naar Møllen stemmer for Vandet, bryder Søen, hvori desuden adskillige Aaer udgyde sig, ind paa Landet, og, hvor Bredderne ere bratte, underskjæres da Brinkerne. Paa denne Maade opslugte Søen megen Agerjord, især fra Drum Sogn, til følelig Tab for Lodseierne, som kun have lidet Areal. Da Møllen anlagdes i sin nuværende Høide, hørte den under Vestervig Kloster, hvis Eier og besad som Gods de tilgrændsende Sogne, hvorfor der Ingen var til at paatale Beboernes Ret; thi vel begyndte Eieren af Drum at forebygge det, og 1737 var Sagen under Paadommelse af en Commission i Viborg; men Vestervig Eier tilkjøbte sig hin Gaard, hvorfor Sagen faldt bort. Senere er Søen endnu mere bleven opstemt ved Anlægget af den nye Landevei ud til Agger, da ved Opførelsen af Taabel Bro over Aaen flere 100 Læs Steen ikjørtes, og siden, naar Broen har taget Skade ved Fjordens Opstemning, er der stedse fyldt mere og mere op. Det var derfor at ønske, at Møllen maatte kjøbes og nedlægges, og Broen synkes og oprenses, hvorved Søen kunde faae mere uhindret Afløb til Fjorden, og i saa Fald haaber man, at den vilde ophøre at røve fra Landet. Vel høres i Samtaler jevnligen Klager over Skaden, men til retlig Paatale kunne de Skadelidte ei forenes. Ei er det Søen alene, der ved Opstemning virker Skade, men og igjennem den deri løbende Aa, — som ei kan faae Afløb nok for Engene, saa at Høet til Drumgaard især ofte ødelægges og Morup Mølle lider af Bagvande — virker Høivandet heelt op i b) Ove-Sø. At denne før har været meget lavere, sees af, at der ud for Tandrup findes Østen for Engen dybe Tørvegrave heelt ude i Søen. Denne er 1 Miil lang, men kun $\frac{1}{8}$ Miil bred, og gaaer med sin nordlige Ende heelt op til de nygne Klitter i Nørhaa og Hvidberg Sogne, med den sydlige tæt til Hassing By, og adskiller Hvidberg og Bedsted fra Sønderhaa og Hassing Sogne. Især den vestlige Side er rig paa Ror og Revl, og i Søen ligger en liden Holm, kaldet Madstedborg, hvorpaa samles mange Fugleæg, og Madstedgaardene kunne græsse der 16 à 20 stærke Stude. Ogsaa i dette Herred ere der nogle Smaasøer

ude i Klitterne, saasom: Overgaard-Søen i Hvidberg Sogn, Vester-Søen i Lodberg.

I Refs-Herred ere der næsten ingen Indsøer; thi den lille „hellige Sø" imellem den By, som deraf har Navn, og Sinderup, hvilken i ældre Tider skal være udgravet i Fjorden, er nu kun ubetydelig; det Samme gjælder om den lille saakaldte Odby-Sø (fordum Guldsø) i Odby Sogn paa Thyholm.

Paa Mors findes ligeledes kun faa Indsøer; i Nørre-Herred 3 mindre paa den nordostlige Pynt, nemlig: Hundsøen imellem Seierslev og Eierslev Sogne, og 2 mindre ved Skaregaard i Seierslev Sogn, hvilke ere rige paa Horker (Cernua vulgaris), Grundlinger (Cyprinus Gobio) og Smelt (Salmo Eperlanus). I Sønder-Herred ere der kun tre meget ubetydelige Søer i Lodderup Sogn, nemlig: ved Lodderup, Legind og Fredsø Byer.

Udtørring af Søerne.

I Hanherred er Fjerridslev-Sø ved Pedersbæks Oprensning og Canalernes Dannelse udgravet, og Landeveien gaaer nu over Søen. Der groer Græs, ja der er endog af Kromanden saaet Raps, hvor der før var Vand.

I Hillerslev Sogn er et Stykke af en liden Sø, Kiil kaldet, for endeel Aar siden udkastet. Schousted-Sø i samme Sogn kunde let ved nogle Dages Arbeide af et Par Mennesker og uden Skade udtørres, som nu tildeels er Tilfældet i tørre Somre, og blive til Eng. Begyndelsen er vel for nogle Aar siden gjort; men Uenighed imellem Lodseierne har siden hindret Arbeidets Fortsættelse.

Da Naturen, som bemærket, af sig selv udtørrede en Deel af Mors Sø, henlededes Opmærksomheden derpaa, for at vinde den østre Ende til Eng og Torveskjær, som Sognet mangler, især, da man saae, at der i Bunden af Søen vare gamle Torvepytter, som viste, at den før havde været mindre. Et Aastedsmøde holdtes derom 1835, men Beboerne kunde ei enes og indsee Fordelen deraf. Til Vester-Vandet-Sø, hvori den efter Sagnet i Fortiden har været udkastet, synes det lettest at kunne iværksættes, da der er en kortere Vei, Vesten om

Agerholm, igjennem en jevn, flad Slette; men man frygtede for, at den ei skulde have Fald nok, og, hvis det var Tilfældet, at da den sidstnævnte Sø skulde opstemmes for høit, og Møllerne ved dens Udløbs-Aa beskadiges. Der bestemtes altsaa, at den skulde udkastes igjennem Klitterne i Havet, omtrent ¾ Miil, og nogle Lodseiere, som deraf kunde have meest Fordeel, paatoge sig at gjøre Forsøget. De 2 følgende Aar kastedes der, 200 Specier anvendtes dertil, og Arbeidet var saavidt færdigt, at Vandet begyndte at løbe; men Sandflugten stoppede igjen Canalen. Nu er det ei siden fortsat.

I Hundborg Sogn er Meilsøen bleven udkastet fra 1819 til 1823, og der, hvor der før stedse var blankt Vand, har man nu vundet 96 Tdr. Land Eng og Tørveskjær. Rørene, hvormed den før var begroet, ere udgaaede, men 60 til 80 Læs Hø avles, hvor før intet var, og det er kun Lidet i Midten, som ei endnu er tørt. 9 Lodseiere forenede sig om og forrettede selv Arbeidet, da derfor begjertes 700 Rbd. Før havde den sit Udløb Norden om Faddersbøl Mølle i Aaen, der kommer fra Sjørring Sø, men nu gravedes en ny Afledningsgrøft, neppe ¼ Miil lang, paa det dybeste 6 à 7 Alen, langt Sønden om Møllen i samme Aa. Om Vinteren staaer Vandet af sig selv derover, og den aarlige Oprensning af Canalen er ei ubetydelig, som dog rigeligt betaler sig ved den betydelige Høavl.

Det betydeligste Foretagende af denne Art er iværksat i Drum Sogn, hvor der bragtes en Forening i Stand iblandt 37 Lodseiere med Hensyn til Udtørringen af den saakaldte Storkjær-Sø, een Miil i Omkreds, der indtog et Areal af circa 300 Tdr. Land, og om hvilken det hedder hos Aagaard: „at den var tilforn en god Eng, men er nu tilstoppet (med Sandflugt) og bleven til en Sø". Dens Bund er torvagtig. I denne Hensigt blev kastet en Grøft, circa ⅛ Miil lang, 1 à 2 Favne bred og indtil 10 Alen dyb, igjennem Klitbankerne, som adskilte denne Sø fra Flad-Søen, til hvilken nu Vandet paa lidet nær er afledet, saa at der kan bjerges 200 à 300 Læs Hø, imedens der tilforn kun erholdtes lidet ved Søens Bredder; det udtørrede Terrain benyttes og for en stor Deel til Tørveskjær, som Sognet før manglede. At kaste og vedligeholde saa dyb en Grøft igjennem det løse Sand, som ofte maatte

bænkes op, bedækkes med Grøntorv, og Siderne indpæles, for ei igjen at nedskride, var naturligviis et besværligt Arbeide; men det følтes dog ikke meget, da saa Mange deeltoge deri, og Enhver fik Eiendom i den uudskiftede Sø i Forhold til det Arbeide, som han udførte. Allerede 1815 erhvervedes derpaa Bevilling, men Arbeidet blev først fuldendt 1828, og Kjæret udskiftet 1836. Fortjenesten derfor skyldes især Gaardmand Erik Ravnsmed i Orum, hvis Iver ikke kølnedes ved de mange Hindringer, som dette Værk mødte, og den lange Tid, det medtog.

I Fortiden, førend Moser og Kjær bleve saaledes udkastede, som de nu ere, vare der hist og her flere mindre saakaldte Søer, hvilke nu ere udtørrede og forvandlede til Eng og Moser; saaledes Sundby Sø, hvorigjennem Nordentoft Aa udgyder sig i Fjorden; den var før seilbar og fiskerig, men er nu om Sommeren næsten tør og stærktbevoxet med Rør og Græs; dog har den lidt meget i de senere Aar ved Fjordvandets Indtrængen. Imellem Villerslev og Hassing var der og før Udskiftningen en saakaldet Sø, som altid stod under Vand; men den tilgroede meer og meer, og, efterat den var udskiftet og den tilgrændsende Mose udkastet, forsvandt den af Søernes Tal og afgiver nu fortrinligt Tørveskjær. I Siden af den fandtes for et Par Aar siden ved at grave Tørv, dybt nede i Mosen, en Baad af en udhulet Træstamme, som tydede paa, at hele Mosen i Fortiden havde været en seilbar Sø.

At Beenkjær og Volskjær i Hvidberg Sogn paa Thyholm tildeels fra Søer ved Udgroftning ere forvandlede til Agerland, er før viist.

Paa Mors er der prøvet paa at udkaste den forhennævnte Hundsø i Seierslev Sogn igjennem den Slette, hvori den tilforn imod Norden forbi Feggeklit stod i Forbindelse med Fjorden. Det skete 1836; men ad denne Side kan den ei ganske udtørres, da Groften ei kan blive dyb nok, og Midten af Søen staaer endnu i blankt Vand. „Det kunde", lyder Beretningen derfra, „viist bedre lade sig gjøre fra den sydlige Ende; men der ligger imellem den og Fjorden et temmeligt bredt Stykke høitliggende Fastland, som maa gjennembrydes, forinden den dybeste Deel af Søen kan udtørres, hvilket rigtig nok vil medføre endeel Vanskeligheder og Bekostninger."

Ved det, der alt er skeet, er der dog vundet omtrent 100 Læs Hø og en stor Deel Rør, især for Seierslev Sogn; men ved den aarlige Oprensning af Canalen skades igjen Mosen og de nedenfor liggende Enge, som blive for tørre og ei vel kunne sættes under Vand.

Ogsaa den lille Fredsø paa Mors er ved Grøftning meget udtørret.

Vandmassens Til- eller Aftagen.

Da de fleste Egne i Thisted Amt ere vel forsynede med Kilder, Aaer, Bække og Indsøer, kan Mangel paa fersk Vand ikke let befrygtes, især, naar Vandstedernes behørige Oprensning ikke forsømmes. Vel kunne nogle Brønde i en eller anden By blive vandtomme under vedholdende Tørke, hvilket var Tilfældet i 1822 og nogle af de paafølgende tørre Aaringer, men selv da gives der dog sædvanligen andre, bedre forsynede Brønde, eller i Mangel deraf Kilder og andre Vandsteder i Nærheden, som kunne afhjælpe Trangen. Det er desuden høist rimeligt, at Landet i den dybere Grund gjemmer uudtømmelige Vandbeholdninger, som i utallige Aarer gjennemkrydse den i forskjellig Retning. Dette stadfæster ei alene den store Mængde Kildevæld, som paa de fleste Steder i Thy og overalt paa Mors findes paa Overfladen, men og de mange, i ældre og nyere Tider indtrufne, tildeels betydelige Jordsynkninger, foraarsagede af underjordiske Vandløb, der vidt og bredt have underskaaret Jordskorpen, endog paa flere Tønder Lands Strækning. *) Der gives ogsaa Exempler paa, at man ved Brøndgravning har stødt paa Vandaarer, hvoraf Vandet har styrtet frem, som af en aabnet Sluse. Muligt bidrager endog Liimfjorden til Vandmassens Vedligeholdelse i Landet selv. I en Beretning fra Hannæs siges: „Naar Vandet stiger i Liimfjorden, især med sydlig og vestlig Vind, og indføres i de Landet omgivende Veiler, have Beboernes Brønde nødtørftigt Vand; naar derimod Veilerne ved Fjordens lavere Vand afløbe og næsten udtørres, mangle de fleste Brønde Vand; anden Vandaftagelse er her ubekjendt."

*) See Schades Beskrivelse over Mors, Side 78 og 99.

En ubehagelig Følge af denne vandrige Grund er vel, at man i Bygningerne besværes saare meget af Fugtighed; men maaskee er netop denne Vandmængde, som gjemmes i Jordens Skjød, et fortrinligt Middel i Forsynets Haand til at redde Landet, under det barske Klima, fra Uaar og Misvæxt, idet den ved skarpe Vinde snart udtørrede Jord atter kan hente den fornødne Fugtighed fra hine skjulte Beholdningssteder for Væde ved den Forbindelse, hvori disse staae med Vandaarer, der ere Jordens Overflade nærmere.

Af det Anførte maa dog ikke drages den Slutning, at man overalt med Lethed kan blive forsynet med det fornødne Vand til Huusbrug og til Kreaturene. Dette Gode har man især paa Mors, hvor, efter Schade, mangfoldige Brønde give Vand nok i 4 til 8 Alens Dybde, skjøndt mange ogsaa her ere langt dybere, indtil 25 Alen og derover; men Vandet i mange Brønde er af ringe Beskaffenhed, hvilket i Almindelighed er Tilfældet ved Nykjøbing, der tildeels er bygget paa opfyldt Fjordgrund. Derimod ere dybe Brønde temmelig almindelige i den nordlige Deel af Thy, hvor man ofte maa gaae over 30 Alen dybt igjennem Kalklaget, for at faae Vand. I Thorsted var der for faa Aar siden Mangel paa Vand, idet der ikke var een eneste Brønd i hele Byen; nu have alle Beboerne Brønde, men paa 40 indtil 52 Alens Dybde. I Hjertebjerggaard i Nærr Sogn er Brønden endog 76 Alen dyb, og det er der et besværligt Arbeide, at optrække Vandet til Huusbrug og alle Kreaturene, som ene deraf skulle forsynes; men Forfatteren har intetsteds her i Amtet faaet saa klart og velsmagende Vand, som der. Vel er det meget bekosteligt i den Egn, at faae hugget en Brønd igjennem det steenhaarde Kalklag til en saadan Dybde; men, naar de saa først ere udhuggede, staae de, saa at sige, uforgængelige, uden at behøve noget Bulværk.

Den Egn i Amtet, hvor Vandmangel almindeligst føltes i hine tørre Aaringer, var Refs-Herreds nordlige Sogne. Gode Brønde haves der kun paa faa Steder og da til en Dybde af 20 til 40 Alen. Ofte tyer man derfor baade Vinter og Sommer til Mergelgrave og Gadekjær, hvoraf dog kun haves meget ringe Vand, og, naar disse udtørres, drives Kreaturene ofte langt bort til Søer eller Kildevæld, for at vandes. Til Huusholdningen hentes mange Steder det for-

nødne Vand paa Vogne fra Bække, Aaer eller Søer. Især har Boddum Sogn Mangel paa godt Vand, uagtet det er rigt paa mange Smaavæld, som dog om Sommeren udtørres, og saa fuldt af Overvæld, at man selv om Foraaret ikke kan gaae paa de høieste Steder, uden at synke dybt ned i Leret. Ved Vestervig Præstegaard, skjøndt den ei ligger høit, har man gravet 7 Brønde, hver paa 20 til 24 Alen, uden at erholde, hvad man attraaede: godt og overflødigt Vand. Da denne, som vel de fleste andre Leerbunds-Egne, saaledes vanskeligen erholder gode Brønde, har man der begyndt med at grave Render fra Damme og store Vandbeholdninger hen til Husene, hvor Brønde kastes, der opfange Vandet. Derom beretter afdøde Amtsprovst Bendix: „Disse Render fyldes paa Bunden fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Alens Høide med Agersteen og med sandblandet Gruus, derpaa kastes det opskovlede Leer igjen ned i Renden, trædes vel til og jevnes med Jordens Overflade. Disse Render ere uforgængelige*) og behøve ingen Reparation. Naar dem gives det fornødne Fald, kunne de føre Vandet til den kastede Brønd, enten udenfor eller inde i Huset; og saaledes kunne Kreaturene vandes inde hele Vinteren, hvorpaa Thyboerne sætte megen Priis. Ved en saadan paa 5 à 6 Alens Dybde gravet Rende har jeg seet mig nødt til at lede Vandet fra en stor Dam flere 100 Alen, og forsyner paa denne Maade ei alene min Gaards Kreature, men endog den længste Tid af Aaret mit Huus med fornødent Vand, der vel ei staaer ved Siden af rindende Vand i Godhed, men dog heelt vel lader sig bruge."

Om Kilderne i det Hele taget ere mere eller mindre righoldige, end tilforn, er ei let at afgjøre, da man ingensinde har anstillet nøie Jagttagelser derover. Efter almindelig Mening aftog Vandet vel i Brøndene nogle Aar, men, foruden at dette var en rimelig Følge af den mindre Mængde Snee og Regn, der dengang faldt, kan det ogsaa være foranlediget ved Brøndenes feilagtige Steensætning, ved Mangel paa Opmuddring, eller endog ved Vandaarernes paa sine

*) Dette kan dog vist neppe haabes, da de, som alle Faschinegrøfter, omsider tilstoppes med Jord, og det desto snarere, jo mere Fald de have, og, jo mindre Stenene ere, hvorigjennem Vandet ledes.

Forfatteren.

Steder forandrede Løb. I de fleste af de ældre Brønde er Vandmassen nu lige saa stor, som for 50 Aar siden, hvoraf man maa slutte, at der ingen varig, men i alt Fald kun en temporair Aftagelse finder Sted i Kildernes Vandmasse.

Under hiin fleeraarige Tørke aftog Vandmassen betydeligt i mange Søer, men i de sidste 12 à 16 Aar er den igjen bleven den samme, som den i Mands Minde har været. I enkelte Søer er Vandet vel vienſynligen aftaget, men der er det en Følge af, at man ved Grøfter har afledet det; saaledes saae vi det ved Hundsø og Fredsø paa Mors. En mærkelig Formindskelse i Vandmassen spores i enkelte Egne, men erkjendes alene at være en naturlig Følge af betydelig Udgrøftning, som er iværksat til Udtørring af Kjær og Tørvemoser, og som for en Deel har yttret den samme Virkning paa de tilgrændsende Jorder, idet disse ogsaa ere blevne mindre vandholdige, end de tilforn vare og maaskee kunde ønskes. Herover klages især i den nordlige Deel af Amtet, hvor man i de sidste Decennier har arbeidet saa meget paa at faae de store Kjær udtørrede. Paa Kilderne har dette ogsaa havt kjendelig Indflydelse; saaledes give adskillige Væld, som findes i Hillerslev Sogn, langt mindre Vand nu, end før. Den saakaldte hellige Kilde ved Dragstrup Kirkegaard er, efter Provst Schades Beretning, den eneste i Nørre-Herred paa Mors, i hvilken man har bemærket Vandets Aftagen, som en Følge af dens Forbindelse med det i Nærheden værende, nu stærkt udtørrede Kjær. Derimod kan den Udgrøftning, som i flere Moser paa Mors er foretagen, ikke skjønnes at have bevirket Formindskelse i andre Kilder; ja nogle have endog i stærkest Tørke udgydt overflødigt Vand, formodentlig en Virkning af, at Luften i Jordens Huulninger da udvider sig mere og følgelig med forøget Kraft driver Vandet til Vældene.

Forsaavidt Vandmassen aftager i Indsøer, da antage Nogle, som medvirkende Aarsag dertil, den oftere gjentagne Brug eller Dyrkning, som de til Søerne nærmest grændsende Agre, Enge eller Moser nu ere underkastede fremfor tilforn. „Ved Markernes hyppigere Dyrkning erholde Sol og Luft bedre Adgang til at tiltrække sig Jordens Vædsker, hvilke desuden ved Jordens større Skjørhed, formedelst den hyppigere Ploining, lettere bortdunste. Idet Jordens Overflade ud-

tørres af Sol og Vinde, kræver Underlaget og den dybere Grund en Forvgelse af Vædsker; Vandet i de nærliggende Indsøer faaer da maaskee en lønlig Afsætning. Lignende Virkning maa ogsaa enhver Forbedring af Kjær, Moser og Enge kunne formodes at ville frembringe paa Indsøerne. Denne bedre Culturs Indflydelse paa de indsluttede, større Vandmasser vil iøvrigt neppe saa snart kunne bemærkes, som, naar Skove fældes ved Siden af Moser og Indsøer."

3.

Klimatet.

Thisted Amt udgjør den nordvestlige Deel af Danmark, begrændses næsten overalt, deels af Vesterhavet, deels af Liimfjorden, er et høit, temmelig fladt Land, uden Skove eller andet Værn imod de heftige og hyppige Stormvinde, der kun svagt brydes af de nøgne Sandklitter langs Havet. Landet er derhos saa smalt, at der kun gives faa Punkter, som ere 1 Miil eller lidet derover fjernede fra Hav eller Fjord, hvilke begge yttre ugunstig Indvirkning paa Veirliget. Af alt dette følger: at Klimatet er koldere, fugtigere, stormfuldere og i det Hele mere raat og barskt, end i de østlige og sydlige Provindser. Hvorvidt Temperaturen i dette Amt er forskjellig fra andre Egnes, f. Ex. Sjællands, derom vilde en nøiagtig Bedømmelse ei blot have Interesse for Videnskabsmanden, men og være vigtig for Landmanden, da det fornemmeligen beroer paa Luftens Varme eller Kulde og Fugtighed, paa Vindenes Mængde og Styrke, hvorvidt hans Arbeide skal krones med Held, eller ei. Men en saadan seer jeg mig ikke istand til at afgive, da jeg ingen nøiagtige meteorologiske Jagttagelser har til min Afbenyttelse og ei heller veed, at de af Nogen her ere anstillede. Pastor Steenstrup har vel berettet, at han, ved at sammenholde Veiriagttagelser, som han anstillede i Aarene 1811, 12 og 13, med dem, der bekjendtgjordes i Stats-

tidenden for samme Tid, har erfaret, at hans Thermometers Angivelser paa det nøieste svarede til Observationerne paa Rundetaarn, dog især om Foraaret, Efteraaret og Vinteren. Pastor Aagaards Jagttagelser synes at have ført til samme Resultat (see hans Beskrivelse over Thy, Side 4 og 5). Men det kan dog vist neppe ubetinget antages; den mere nordlige Beliggenhed, det barske Havs umiddelbare Nærhed maae dog ufeilbarligen bevirke Forskjel, hvilket og den almindelige Erfaring stadfæster. Vist er det i det mindste, at Kulden er langt mere følelig, bidende og gjennemtrængende, end i Sjælland, og, at Forskjellen maa være stor, kan sluttes af, at denne endog kan mærkes i en Afstand af nogle Miil. Saaledes kommer Foraaret sildigere i Thy, end paa Mors; naar f. Ex. Stikkelsbærbuskene knap have Blade som Musevren i Thy, ere deres Blade næsten udfoldede paa Mors; og saaledes med Grøden i det Hele. Høsten pleier ogsaa at begynde sildigere i Thy, end paa Mors.

Varmen er i visse Somre meget følelig, saa at man, uagtet det ellers stormende og barske Klima, ogsaa kan have ret hede Dage; saaledes f. Ex i 1808, 1818, 1819, 1826 og 1834. Efter en Beretning fra Hanherred skal dog Thermometret i Sommeren 1826 aldrig have oversteget 17° i Skyggen, imedens der her 1834 bemærkedes 24° i Skyggen. Efteraaret er for det meste den behageligste og stadigste Aarstid; i September og den første Deel af October indfalder gjerne skjønt og klart Veir mange Dage i Rad.

At Vinterens Kulde skulde formedelst Havets Nærhed formindskes, saaledes som f. Ex. i England og paa Færøerne skal være Tilfældet, synes de nys berørte, af Pastor Steenstrup anstillede, sammenlignende Jagttagelser at modsige. Men efter de Erfaringer, som Forfatteren ved fleeraarigt Ophold her i Egnen har havt Leilighed til at indsamle, maa han antage, at Klimatet her er mere ustadigt, end imod Syd og Øst, da det oftere og hurtigere afvexler om Vinteren med Frost og Tø, om Sommeren med Varme og Kulde; saasnart Vinden om Vinteren kommer om i Vesten, bringer den næsten altid Tø ved det nærliggende Havs Dunster. Saaledes har han oftere bemærket, at den første Vinter i det mindste har tegnet til at være strengere med Kulde i Sjælland, end her, navnligen iaar, da der berettedes, at Sundet var tillagt til Trekroner,

førend Fjorden her var begyndt at belægges med Is, og førend Kulden her var bleven følelig.

Som bemærket, mangler man herfra nøiagtige Jagttagelser, anstillede ved Instrumenter, om Kuldens og Varmens Styrke til de forskjellige Aarets Tider; derimod har jeg modtaget til Afbenyttelse fra Hr. Skolelærer Jensen i Sillerslev paa Mors en Dagbog, som han i Aarene 1821 til 1840 incl. med stor Omhu har ført over Veirligets Beskaffenhed, tilligemed nogle deraf udledede Resultater, hvoraf vi ville betragte nogle Uddrag i Sammenligning med de Optegnelser, som haves om Kjøbenhavns Amt*). Deraf udkommer samme Hovedresultat: at Januar er den koldeste, Juli den varmeste Maaned, og, at Kulden og Varmen fra disse Maaneder jevnt aftage. Dog er heri naturligviis stor Afvexling i de forskjellige Aar, da der f. Ex. i 1840 kun vare 9 varme Dage, som de findes angivne i Dagbogen, i Juni, 4 i Juli, men 21 i August og 13 i September, saa at af de 20 foreliggende Aar har Juli i sidste Aar havt de færreste, August de fleste varme Dage; men der sees og, at især i de Aar, som have havt de fleste varme Dage, har Juli Maaned forholdsviis været den varmeste.

Ville vi dernæst sammenstille Tabellerne over Frostdagenes Antal paa begge Steder i Aarene 1821—36 incl., hvori vi have dem, da ville deraf paalideligere Resultater fremstille sig. Tabel over Nattefrosten mangler i Hr. Jensens Dagbog, hvorfor vi ei kunne see, hvorvidt den om Sommeren er hyppigere her, end der.

*) See dets Beskrivelse ved Ph. J. Hage, Side 78 og fg.

Antal Frosidage i Aarene 1821 til 1836.

Aar.	Januar.		Februar.		Marts.		April.		Mai.		October.		November.		December.		Hele Aaret.	
*)	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1821	12	14	11	13	10	10	=	=	=	=	=	=	=	3	=	4	33	44
1822	1	13	=	1	=	2	=	4	=	=	=	=	=	3	2	10	3	33
1823	27	28	15	22	3	7	=	5	=	=	=	=	=	1	1	7	46	70
1824	=	6	=	8	2	6	=	4	=	1	=	3	=	2	1	7	3	37
1825	2	3	7	12	13	17	=	=	=	=	=	1	=	2	2	4	24	39
1826	21	20	3	6	1	8	=	=	=	=	=	2	=	6	1	4	26	46
1827	22	22	25	23	2	9	=	1	=	=	1	2	5	3	=	=	55	60
1828	14	16	15	15	2	5	5	6	=	=	=	1	1	5	11	9	48	57
1829	23	28	18	22	13	26	5	9	=	=	=	4	11	17	30	28	100	134
1830	30	26	22	20	6	10	=	4	=	=	=	1	=	=	11	14	69	75
1831	25	20	11	15	3	20	=	4	=	3	=	=	6	12	5	4	50	78
1832	15	16	10	17	1	10	=	1	=	1	=	=	7	6	5	7	38	58
1833	22	19	5	9	11	23	=	6	=	=	=	=	=	3	=	4	38	64
1834	=	9	=	12	=	3	=	4	=	=	=	=	=	5	2	7	2	40
1835	2	11	=	7	=	8	=	5	=	2	=	1	=	11	9	13	11	58
1836	2	12	3	10	=	2	=	4	=	1	=	4	2	5	6	11	13	49
16 Aar	218	263	145	212	67	166	10	57	=	8	1	19	32	84	86	133	559	942
Gjenn.-snit . .	13,63	16,44	9,06	13,25	4,19	10,37	0,62	3,56	=	0,5	0,06	1,19	2,0	5,25	5,37	8,31	34,94	58,87

*) Rubrikkerne A gjælde for Sjælland, B for Mors.

Heraf kommer da det Resultat: at paa begge Steder ere Januar og Februar de koldeste Maaneder; derimod er i Sjælland December koldere, end Marts, men her omvendt. De 4 Maaneder fra Juni til September ere paa begge Steder frie for Frostdage; men Mai, som i Sjælland ingen Frostdage har i det anforte Tidsløb, faaer derimod her 0,5, og October, som hist kun har 0,06, har her 1,19 Frostdage. I det Hele seer man, at Frostdagene begynde her før om Efteraaret og holde længere ved om Foraaret, end i Sjælland, og især i Foraarsmaanederne er Forskjellen størst. Antallet af Frostdage er langt større i dette Amt, og altsaa vilde Middelkulden blive størst her; men deraf følger ikke, hvad Forfatteren neppe kan antage, at i strenge Vintre den høieste Kuldegrad skulde forekomme her.

Af strenge Vintre have her følgende havt de fleste Frostdage i de trende Vintermaaneder:

1830 havde 74 Frostdage
1838 — 61 —
1823 — 60 —
1829 — 59 —
1821 — 50 —

hvori der sees at finde Overeensstemmelse Sted med Professor Schouws Jagttagelser derom.*) Kun synes det, som om Vinteren i 1838 skulde have været strengere end i 1830, i 1829 strengere, end i 1823; men, at det ei synes saa her, kommer af, at December 1837 kun havde 8 Frostdage, men i 1829 derimod 28; men Januar og Februar have de fleste Frostdage i 1838, nemlig 52 (cfr. det citerede Sted af Folkebladet Side 22). Hovedresultaterne sees saaledes at stemme. Havde vi Jagttagelser om Nattefrosten herfra, da vilde man sikkert komme til samme Slutning derved, at den holder langt længere ud om Foraaret og begynder før om Efteraaret. I det Hele vil det sees, at Sjælland er een Maaned forud for dette Amt, idet her næsten haves lige saa mange Frostdage i April og October, som hist i Marts og November; og man kan sikkert med Foie antage: at Foraaret begynder her 2 à 3 Uger sildigere, end i Sjælland, og Efter-

*) See Folkebladet, fjerde Aargang, Nr. 6.

aaret ligesaa meget tidligere; en vigtig Ting for Landmanden, der i en saa meget kortere Tid skal indsamle sit Forraad for den længere Vinter, og derved har langt flere Vanskeligheder at bekæmpe.

Den største Varme i det anførte Tidsrum indtraf her i de 3 Sommermaaneder 1834, hvilke havde 58 varme Dage, imedens de foregaaende 3 Vintermaaneder havde de færreste Frostdage, kun 25.

Fugtigheden, som karakteriserer Klimatet i dette Amt, hidrører mere fra Havtaage, end fra den Masse af Snee og Regn, som falder, og som muligen endog er mindre her, end i Syd og Øst; thi, foruden at mangen Snee- og Regnbyge tiltrækkes enten af Havet eller af Fjorden, kan næsten hver Sommer i mange Dage sees svære Tordenskyer, ja Torden høres, inden der kommer een Draabe Vand. Det heftigste og varigste Regnveir kommer fra Sydøst eller Sydvest; stundom, især For- og Efteraar, falder med nordøstlig Vind en kold Regn, som ingenlunde er frugtbargjørende, men dog mere, end den Regn, der, som vel kun sjeldent er Tilfældet, trækker op fra Nordvest; thi den indeholder Partikler, skadelige for Vegetationen. Regnvandet kan, med vestlige Vinde, undertiden være ganske salt. Af Tordenregn falder her vist meget mindre, end i den sydligere Deel af Jylland. Den Torden, som trækker op i N. Ø., Østen eller S. Ø., kommer sjeldent over det nordlige Thy. Men, naar en lummer og temmelig heftig Vind har blæst 1 til 2 Dage af S. Ø., kommer sikkert en svær Torden af S. V., og fra andre Hjørner haves sjeldent Tordenregn. Smaaskyer kalder Bonden Blammer, og heraf Ordsproget: „Østen-Blammer og Qvinde-Klammer endes ikke uden Væde." Ofte skeer det, naar et Tordenveir trækker op, at Vinden springer om til Vesten og forjager Skyerne, inden Regnen bryder løs, men især, naar Tordenregn er falden, og ved sin tørrende, skjærende Kulde frativer den da Jorden igjen den forønskede Vædske og danner, imedens Kornet er spædt, paa lerede Marker en Skorpe, som maa løsnes med Harve eller Tromle, om Kornet ei skal forkrøppes. Efter Herr Jensens Dagbog har der, efter Middeltallet af de sidste 20 Aar, været Tordenveir i:

Januar	Maaned:	0,15 Dage
Februar	—	0,1 —
Marts	—	0,05 —

April . .	Maaned:	0,5	Dage
Mai . . .	—	1,85	—
Juni . .	—	3,05	—
Juli . . .	—	4,0	—
August .	—	3,4	—
September	—	1,9	—
October .	—	0,65	—
November	—	0,9	—
December	—	0,3	—

Gjennemsnit 16,9 Dage aarligen.

De Aar, hvori der har været meest Torden her, ere 1831 med 31 Dage, meest i Juli, August og Juni Maaneder, 1834 med 31 Dage, meest i August, September og Juli Maaneder, 1826 med 24 Dage, meest i Juli og August. De færreste Tordenveirdage havde Aarene 1830 med 8 Dage, 1821 og 1838, hvert med 9 Dage. Det er usædvanligt, at Lynilden slaaer ned, især paa Mors, hvor Fjorden saa let tiltrækker Lynstraalen. Indtræder Sommertørke, da pleier den at være langvarigere her, end i Jyllands andre Egne, hvor Regnen sædvanligen paa ny opliver Vegetationen 2 til 3 Uger tidligere, end i Thy og Mors.

„Thisted Amt kan i klimatisk Henseende med Rette kaldes et Taageland; thi Luften er næsten altid opfyldt med Dunster og Taage, særdeles om Vinteren, samt For- og Efteraar. Om Sommeren besværes man desuden af den saakaldte Havguus eller Havrag, der er en tyk, saltagtig Taage, som paa de varmeste Sommerdage, en Times Tid for Solens Nedgang, ved en svag Vind pludseligt fra Havet udbreder sig over Landet og ledsages af en ubehagelig Kulde og Fugtighed. Ved den hastige Overgang fra Varme til Kulde, som Havragen medfører, kan Thermometeret synke omtrent 1 Grad." Formedelst sin Tyngde holder denne tykke Taage sig meest i den nedre Dunstkreds; idet den vælter sig frem over Markerne, efterlader den paa Sæd og Græs en Vædske, der har en meget salt Smag. For Helbreden er denne Havrag meget skadelig (især har man bemærket, at, jo hyppigere den indtræffer, desto mere klager den Arbeidende over Kolikſmerter) saavelsom tildeels for Vegetationen. Følger der med den opstaaende Sol nogen Blæst (som med og

efter Havragen gjerne indfinder sig), da afrystes de Saltpartikler, som den foregaaende Aften have kastet sig paa Korn- og Græsstraaet, og det tørres da snart uden nogen kjendelig Beskadigelse; men, skulle de bortdunste alene ved de brændende Solstraalers Kraft, da faae især Havre, Rug og Hør Rustpletter paa Straaet, og jo tykkere og frodigere Sæden staaer, desto farligere er denne Taage, især i Blomstringstiden, og for de lave Steder paa Marken, som ligge imod Morgen- og Middagssolen. Dog maa man ei af det Foranførte, som stemmer overeens med de indkomne Beretninger, antage, at Taage og tyk Luft er fremherskende her, og, at klare Dage høre til Sjeldenheder. Tvertimod vil det vise sig, ved Sammenligning af de egentlige taagede Dage, at deres Antal er langt mindre her, end i Sjælland, hvilket man og forud kan slutte af den jevnligere og stærkere Blæst, som her renser Luften. Det vil nemlig sees, at efter Jagttagelser i Kjøbenhavn i 58 Aar, og her i de sidste 20 Aar, finder følgende Forhold Sted (v. den nævnte Beskrivelse Side 88):

	Taagede Dage.			
	Middeltal.		Største Antal.	
	A	B	A	B
Januar	8	4	27	8
Februar	6	4	19	7
Marts	5	3	17	8
April	2	2	14	4
Mai	1	0,9	4	2
Juni	0,3	0,5	2	2
Juli	0,4	0,3	4	1
August	1	0,5	11	2
September	2	1	11	2
October	3	1,4	19	5
November	5	2	22	7
December	6	4	21	8
Om Aaret	40	24		

Det største Antal Taagedage i de sidste 20 Aar har været i 1837, nemlig 31 Dage, det mindste i 1835, nemlig 11 Dage;

men de Ældre antage og almindeligt, at Taage, og navnligen Havguus, ei har været saa almindelig i de senere Aar, som i Fortiden; venteligt kun en tilfældig Omstændighed. Ogsaa her indtræffer Taagen sjeldnest i de Maaneder, hvori den kunde anrette størst Skade paa Vegetationen.

Vi have før antaget, at Fugtigheden i dette Amts Klima hidrører mere fra Havtaagen, end fra den større Masse af Snee og Regn, som falder, og som muligen endog er mindre her. Nøiagtigt afgjøre det kunne vi ei, da man her mangler Undersøgelse af Vandmængden Sommer og Vinter. Ville vi derimod betragte Antallet af Snee- og Regndage her og i Kjøbenhavn, da udkommer følgende Forhold: *)

Aar.	Vinter.		Sommer.			
	Sneedage.		Regndage.			
	A	B	A	B		
				Landregn.	Regnbyger.	Summa.
1821 . . .	24	16	60	7	25	32
1822 . . .	9	9	57	12	32	44
1823 . . .	37	29	61	31	35	66
1824 . . .	14	12	47	8	33	41
1825 . . .	=	11	=	9	26	35
1826 . . .	=	13	=	6	31	37
1827 . . .	=	17	50	12	28	40
1828 . . .	26	12	82	7	40	47
1829 . . .	36	17	58	18	51	69
1830 . . .	31	29	70	21	45	66
1831 . . .	32	29	42	7	33	40
1832 . . .	9	12	58	6	46	52
1833 . . .	15	21	44	5	40	45
1834 . . .	8	12	31	4	50	54
1835 . . .	4	9	36	15	41	56
1836 . . .	14	14	41	5	40	45
1837 . . .	18	16	32	3	33	36
1838 . . .	25	28	42	11	39	50
1839 . . .	22	20	45	13	30	43
1840 . . .	13	9	=	13	59	72
Middeltal	20	17	50	11	38	49

*) See dansk Folkekalender for 1841, Side 31.

Heraf sees, at Sneedagenes Antal er 3 mindre her end i Kjøbenhavn, men Regndagenes Antal kun een, og dette Forhold vilde maaskee endnu blive mindre gunstigt for dette Amt, dersom samme Methode var bleven fulgt paa begge Steder; men i Jensens Dagbog er anført enhver Dag, paa hvilken der er falden Regn, om end dens Mængde har været saare liden; derimod ved Observationerne i Kjøbenhavn ere rimeligviis kun de medregnede, hvori Vandmængden har været saa stor, at den kunde maales.

Iøvrigt føre disse Sammenstillinger til det samme Resultat, som Folkekalenderen er kommen til (v. det citerede Stykke), at man ei med Sikkerhed kan slutte Andet fra Vinteren til Sommeren, end, „at der efter en sneefuld Vinter aldrig er fulgt en meget tør Sommer, og omvendt." Flere Vintre have havt betydeligt færre Sneedage her, end i Kjøbenhavn, og da have tillige i enkelte Somre Regndagene været flere paa det sidste Sted, saasom i 1828, men og i andre færre, saasom i 1829. Sidste Sommer skulde man have ventet tør, da den foregaaende Vinter her havde 8 Sneedage under Middeltallet; men tvertimod blev den den vaadeste af dem alle, 23 Regndage over Middeltallet. 1821, 1825 og 1826 have været de tørreste Somre her, og de foregaaende Vintre have vel været noget under Middeltallet, men ei saameget, som 1835 og 1840, hvori Regnmængden var over Middeltallet. 1822 havde ligesaa faa Sneedage, som 1835 og 1840, og dens Sommer hører til dem, der endnu her af Bonden kaldes: „De nøge Aar", fordi der fra Sædtiden indtil Høsten, saa at sige, ingen Regn faldt (dog mindst i 1826), hvorved Kornet blev saa forknyttet i Væxten, at det, især Byg og Havre, paa mange Steder ei kunde opbindes, da det blev høstet, de Fleste avlede neppe det Halve imod, hvad der avles i et almindeligt Aar, og mange Kreature sultede ihjel om Vinteren, skjøndt næsten Alt opfodredes, og Mange toge Taget af Husene og gave dem. I Tabellen foran staaer det vel kun med 5 Regndage under Middeltallet; men det er en Følge af, at dette Aar i August og September, for sildigt for Aarets Afgrøde, havde 28 Regndage, og i de tre foregaaende Maaneder kun 16, meest smaae Regnbyger.

Af de omtalte 20 Aar er der i 6 Aar falden Snee i Mai Maaned, ei oftere, end 2 Dage, i 1832, og i 5 Aar alt i October,

ligeledes meest i 2 Dage i 1836. Saaledes faldt der i 1840 den 20de Mai her et ½ Alen tykt Sneelag, som nedtyngede de udsprungne Træers Grene lige til Jorden, og Sneen laae endnu paa Jorden langt op paa den følgende Dag, hvorved især Frugttræernes udfoldede Blomster bleve beskadigede.

Tørken er, som bemærket, langvarigere her, end i Landets østlige Egne, især i Forsommeren, da Regnen falder sparsomt fra Sædtiden indtil St. Hansdag, og Blæsten ofte igjen forjager de sammentrukne Regnskyer; men formedelst de flere Dunster i Luften bliver den neppe saa ødelæggende her, som paa andre Steder, da Taagen hyppigen væder Korn og Græs.

Hvad der bidrager til at forøge Fugtigheden, ere Uddunstningerne, deels fra den kolde Leerbund, deels fra de mange Søer og Moser, som findes i den største Deel af Amtet. „Selv i Husene besværes man meget af Fugtighed, som angriber Huusgeraad, Arbeidsredskaber, Senge- og Gangklæder i den Grad, at f. Ex. de Klæder, man om Aftenen afører sig, kunne findes næste Morgen klamme, ja halvvaade. Denne ubehagelige Erfaring burde vistnok, skulde man troe, have indført den Skik, ved Bygningers Opførelse at hæve dem tilstrækkeligt over Jordens Overflade; men netop det Modsatte er Tilfældet. Man bygger i Jorden eller snarere under Jorden. Grundstenene graves ned deri, for, som man siger, at ligge faste. Dette er nu forsaavidt rigtigt; men med dette enkelte Lag af Grundsteen er og hele Grunden lagt. I Værelserne skulde man vente Gulvet lagt over Grunden, men dette er ei heller Tilfældet. Man seer i Almindelighed Kanten af Grundstenene inde i Værelserne, hvis Gulve sædvanligst ere af Leer, og, hvor Brædegulv lægges, troer man at have drevet det vidt, naar Underlags-Bjælkerne komme i Linie med den lave Grund. Derfor undergraver Fugtigheden ei alene Beboernes Helbred og Bohavets Varighed, men og Husene selv, der forraadne hurtigere og kræve idelige Reparationer, især, da derhos Straatagene ere udsatte for at afrives af de hyppige Storme." Saaledes lyder Beretningen derom fra Refs-Herred.

Solrøg indtraf i Aarene 1800, 1807, 1808 og 2 Gange i 1822; den bebudede altid en langvarig Tørke, som i det sidste Aar varede fra 11te April til 2den Juli.

Den værste Fiende for Vækstriget paa denne Kant af Landet er den idelige Blæst, som ofte er saa heftig, at den med Føie kan kaldes Storm. Man hjemsøges her af periodiske og tilfældige Storme. De første indfinde sig ved Sommer- og Vinter-Solhverv, ved Foraars- og Efteraars-Jevndøgn, ved Bartholomæidag eller den 24de August, i de første Dage af November og Februar, imod Midten af Marts. Til disse Tider føles Vestenvinden i sin rædselfulde Styrke. Til de tilfældige Storme kan regnes den saakaldte „Skai", som er en heftig, gjerne i 3 Dage varende, Nordvest-Vind. Den kommer just ikke hvert Aar; dog udebliver den sjeldent i Juni Maaned ved Pintsetid, og kaldes derfor Pintse-Vesten. Denne Skai er en sand Landeplage for Vesteregnen; dens ødelæggende Virkning er især kjendelig paa Træerne, Græsset og Kornstraaet. For denne Storm maa ethvert ei særdeles beskyttet Træ ydmygt bøie sig imod Sydost; dets grønne Blade ligesom affvies og farves sorte; Græssets og Sædens Blade henvisne og antage en mat, guul Farve. Kun en hastigt paafølgende Regn (som dog sjeldnere tør ventes, efterat Luften ved Stormen er renset) kan atter oplive den hendøende Vegetation og Landmandens nedslagne Haab. Sæden pleier dog gjerne at komme sig igjen, saa at den er istand til at give god Kjærne; men den Skade, som Nordvest-Stormen anretter ved at forknytte Græssets og Straaets Vækst, er uoprettelig og dobbelt følelig for et Land, hvis største og bedste Fordeel er Heste- og Qvægavl. Græsset berøves Kreaturene om Sommeren; meget mindre Hø og meget kortere Straa avles til Vinterfoder. Paa de høie og tørre, ligesom og paa de side og kolde Jorder, lider Afgrøden især. Stormen ledsages af det oprørte Havs buldrende Brusen, som ofte Dagen i Forveien bebuder, hvorfra Vinden vil reise sig, og den erfarne Fisker maa da tye i Land; især høres det, naar efter en saadan Storm Vinden pludseligt falder af, da dets Brøl kan høres høit flere Miil op i Landet, ligt en fjerntrullende, stærk Torden.

Den heftige Bartholomæi-Storm fra Vest og Nordvest indtræffer just ved den Tid, Høsten pleier at begynde, og Afgrøden er meest lovende. Da afbrækkes Byggets Haser eller Skjæg, og derefter følger Kjærnen. Paa nogle faa Timer kunne Axene afslaaes, og det er et sjeldent Aar, hvori ei i det mindste Sædekornet tabes.

Den hvide Havre, Provstirugen og Vinterhveden lide da og betydeligt. Saasnart denne Storm mærkes, afmeier Bonden derfor den Sæd, som han anseer meest udsat for at tage Skade; men deraf følger ogsaa, at den ei bliver tilbørligt moden, og dette er een af Aarsagerne til, at meget svangt Korn avles, skjøndt Jorderne ere gode.

Paa de Marker, som ligge Havet nærmest, er Afgrøden naturligviis meest udsat for at beskadiges. Saaledes f. Ex. paa Hanstholmen, som, udgjørende det nordvestligste Hjørne af Thy, derfor har Stormen, Fugtighed og Kulde fra første Haand; der er Vinterrugen paa den vestre Side af Agrene, i en Brede af 2 til 3 Alen, hvert Aar saa forpidsket af de idelige Storme, at den henimod Høsten er ganske hvid, Straaet saftløst, Vipperne uden Kjærner. I det tilgrændsende Tved Sogn skal dette Tilfælde ikke spores; men Sognet har ogsaa i den hvitliggende Holm et beskyttende Værn imod Stormene og Kulden fra Vesterhavet.

Ofte stiger Vestenvinden til Orcanens Voldsomhed, sønderriver Tagene, vælter Husene og afpidsker Kornet. Blandt de mange Storme, som i de sidste 20 Aar have hjemsøgt denne Egn, bemærkes især:

1822, 2den og 3die Februar, samt 11te Marts, hvilken sidste Storm var en af de voldsomste, som kan mindes her, da flere Bygninger nedstyrtede.

1825, 1ste til 3die Februar og 27de November, hvis Indflydelse ved Canalens Gjennembrud før er omtalt.

1833, 1ste, 7de og 23de November og 10de December, da Canalen forstørredes, og en ny dannedes.

1834, 25de Februar, 9de og 10de Marts, da flere Huse nedblæste paa Mors.

1835, 8de og 9de August, hvorom Mindet ei i flere Menneskealdere vil udslettes, paa Grund af den Ødelæggelse, som den anrettede paa det næsten modne Korn, der saa aldeles afsloges, hvor det ei laae i Læ, at Mange ei avlede Sædekornet igjen af Byg, og den grønne Havre gik af Grøde og blev svang og utjenlig til Sæd, ei blot, fordi den blev saa forpidsket, men formedelst det Saltlag, hvormed den blev som glaseret. Den 23de og 24de i

samme Maaned 1837 afpidskede og en heftig Storm meget Korn; men den var ei saa voldsom og vedholdende, som 2 Aar tilforn, hvorfor den ei anrettede saa almindelig Skade, og da var der ogsaa høstet mere Korn.

Hvorledes Stormfloden ved den voldsomme Orcan den 7de og 8de Januar 1839 anrettede Ødelæggelser her i Amtet ved Liimfjordens Oversvømmelse, er og for viist. Den reiste sig i Sydost, gik om i Sydvest og endelig i Vest og Nordvest; da sank Barometeret til 26' Par. Maal.

Den voldsomste Orcan, som i Mands Minde har raset her, var dog Natten imellem den 14de og 15de August 1840. Den reiste sig ved Midnat af Sydost, gik i Syd og Sydvest, hvor den især fra 4 til 6 om Morgenen var frygtelig, da mangfoldige Lader nedstyrtede her i Amtet. En Lykke var det for Landet, at den var ledsaget af en øsende Regn, som nedslog den frodige Afgrøde, der laae paa Jorden, som den var tromlet, saa at kun Lidet afsloges hist og her. En lignende Orcan skal, efter de Gamles Fortællinger, have raset af samme Hjørne, ligeledes ledsaget af Regnskyl, i September 1786, hvorved 100 Lader, 3 Møller og een Kirke nedblæste her i Amtet.

Men, at Stormene her ei indskrænke sig til de egentlige Orcaner, og, hvor lidet man kan haabe noget Aar at slippe fri for dem, kan man slutte deraf, at i de sidste 20 Aar blive der efter et Middeltal 29 Stormdage til hvert Aar; og for hver Maaned i dette Tidsrum bliver der desuden Blæst i saavel 20 Dage, imedens det kun er stille Veir i 7½ Dag.

Ligesom Vestenvinden er den heftigste, saa er den og den meest herskende; thi næsten den halve Tid af Aaret er Vinden Sydvest, Vesten eller Nordvest; efter Middeltallet 163 Dage aarligen. Det er næsten alene de sydostlige og sydlige Vinde, som bringe nogen Mildhed i Luften med sig.

Til nærmere Oplysning om Forholdet af de forskjellige Vinde i Aarets 12 Maaneder, anføres her Middeltallet for hvert i de sidste 20 Aar efter den Dagbog, som Jensen har ført derover, hvilket i det Væsentligste sees at stemme med en lignende, som Forfatteren har liggende for sig, ført af en gammel Somand ved Klitmøller

i Aarene 1828 til 1840 incl. Dog er i den sidste Antallet paa Dagene for de enkelte Vinde i hver Maaned større, da hver Dag er anført, selv naar det har været stille Veir, med den Vind, hvortil Luften har vist meest Tilbøielighed, imedens Jensen har henregnet dem til „Stille Veir", og kun anført Vinden, naar der har været nogen mærkelig Blæst. Det har meest Indflydelse paa de østlige Vindes Antal i Vintermaanederne, da der ofte med dem indtræffer stille Veir, hvorfor og den Sidstnævntes Dagbog i disse har langt flere Dage, betegnede med Osten Vind.

	O.	SO.	S.	SV.	V.	NV.	N.	NO.
Januar	2,25	2,7	2,2	5,6	3,9	2,85	0,55	6,1
Februar	2,0	3,65	2,5	6,0	3,1	1,45	0,8	3,85
Marts	1,85	3,85	1,7	5,35	4,1	3,15	0,6	5,25
April	2,5	1,9	1,5	4,85	3,7	2,8	1,35	6,35
Mai	1,95	1,55	1,2	3,35	5,4	4,8	1,25	6,2
Juni	1,2	1,35	1,85	5,1	6,7	5,7	0,95	2,55
Juli	0,7	1,7	1,25	7,4	7,75	4,4	0,9	2,55
August	0,57	1,65	2,6	6,4	6,5	4,45	1,15	2,35
September . . .	1,7	5,2	3,6	5,6	3,9	2,6	0,6	3,0
October	2,0	3,7	3,7	5,0	3,5	4,0	0,65	1,8
November . . .	1,4	3,95	3,85	6,55	2,95	2,3	0,4	3,8
December . . .	1,65	3,6	4,1	6,45	2,6	2,4	0,35	3,95
Middelsum for hele Aaret . . .	19,77	34,8	30,05	67,65	54,1	40,9	9,55	47,75

Det er saaledes i alle Maaneder, men især i de 3 Sommermaaneder, at de vestlige Vinde ere fremherskende; mindst viser Overvægten sig i April. Ogsaa her har Sydvinden Overvægt over de nordlige Vinde, undtagen i April, Mai og Juni Maaneder; størst er Overvægten i September. At de nordlige Vinde ere fremherskende i de 3 nævnte Maaneder, bidrager og til, at Forsommeren her i Almindelighed er mere tør, end i de østlige Egne, at Kornet sildigere tager Vært og bliver kortere paa Straaet, samt, at Høsten her falder sildigere.

Amtets stormfulde, kolde Klima er saare ugunstigt for Agerdyrkningen og berøver det de Fortrin, som det ellers vilde have ved sin i Almindelighed gode Jordbund. For Beboerne, især de Indfødte, er Klimatet anseet for at være sundt; den uafbrudt gode Helbred, som Mange nyde lige til Gravens Bred, og den høie Alder,

de opnaae, synes at godtgjøre det. De hyppige Storme, saa skadelige for Vegetationen, ere velgjørende, forsaavidt de rense Luften fra de mange fordærvelige Uddunstninger, hvormed den ideligen opfyldes, og derved bidrage til at forbedre Klimatet. Imidlertid er Gigt en almindelig Svaghed, selv blandt Almuen. Typheuse Febre, her almindeligen kaldte med eet fælleds Navn Sprinkler, grassere temmelig ofte, uden dog at være i nogen betydelig Grad dødelige, og de synes mere at være her endemiske, eller snarere maaskee sporadiske, end epidemiske. At, som Aagaard mener (S. 7), den Mængde tørrede og saltede Fisk, som her spises, skulde foranledige denne Sygdom, er vel neppe rimeligt; snarere maa den vel ansees som en Følge af den fugtige, usunde, indespærrede Luft, der almindeligt møder den Indtrædende i ethvert Bondehuus, hvori kun sjeldent Vinduer kunne lukkes op og endnu sjeldnere blive det. For Brystsvage er den skarpe Luft her ei gunstig, og de fleste gamle Folk lide af Trangbrystighed. At der i Hanherred gives mange veneriske Syge, antages, ifølge Beretningen derfra, at hidrøre ligesaa meget fra Levemaaden, som fra den Ligegyldighed, hvormed Almuen betragter denne Sygdom.

Til nærmere Oplysning om Klimatets Indflydelse paa Mortaliteten i denne Egn, har jeg faaet til Afbenyttelse Listerne over de Fødte og Døde i Vestervig og Agger Sogne, som den folkerigeste Commune i dette Amt, i de sidste 25 Aar fra 1816 til 1840 incl., og deraf sees, at Folkemængden i 1816 bestod af 1328 Sjele, og ved Folketællingen 1840 af 2016; den har saaledes i det nævnte Tidsrum havt en Tilvæxt af 688. De Fødtes Antal har været 1341, de Dødes 878.

De Fødtes Forhold til de Levende var da, som . . . . 1 : 31
i hele Danmark i 33 Aar, som . . . . . 1 : 31
De Dødes Forhold til de Levende, som . . . . . 1 : 48
i hele Danmark, som . . . . . 1 : 41
De Fødtes Forhold til de Døde, som . . . . . 100 : 65
i hele Danmark, som . . . . . 100 : 75
De Dødes Forhold til de Fødte, som . . . . . 100 : 154
i hele Danmark, som . . . . . 100 : 134.

Det sees da, at Mortalitets-Forholdene have været ei lidet gunstigere under det barskere Klima saa nær ved Vesterhavet, end

i vort Fædreland i det Hele, imedens de Fødtes Forhold har været det samme.

Betragtes dernæst den forskjellige Levealder, som de Døde i den omtalte Commune have opnaaet, da udkommer følgende Forhold:

	Mandkjøn.	Qvindekjøn.	Summa.	Af 1000 Mennesker i det Hele.	Af 1000 Mennesker i Danmark i 32 Aar.
Indtil 10 Aar . . .	178	139	317	361,05	381,61
Fra 10 til 20 Aar	11	10	21	23,92	40,93
— 20 — 30 —	27	21	48	54,67	55,53
— 30 — 40 —	23	29	52	59,23	59,42
— 40 — 50 —	31	25	56	63,78	68,44
— 50 — 60 —	45	32	77	87,7	87,06
— 60 — 70 —	61	55	116	132,12	118,82
— 70 — 80 —	46	75	121	137,81	117,96
— 80 — 90 —	27	40	67	76,31	59,93
— 90 — 100 —	2	1	3	3,42	7,63
Over 100 Aar . . .	=	=	=	=	0,39
	451	427	878		

Man vil heraf erfare, at Mortaliteten er gunstig for denne Egn, ei blot med Hensyn til de Dødes Antal, men og til den høiere Levealder, som Pluraliteten opnaaer. Imedens, med Undtagelse af Børn under 10 Aar (paa hvilken Alder her, som overalt, de fleste Døde falde), i hele Landet Forholdet stedse stiger indtil 70 Aars Alderen, hvori det culminerer, vedbliver det her at stige indtil 80 Aar, naar begge Kjøn sammentælles, og kun for Mandkjønnet bliver 70 Aars Alderen de fleste Gamles Grændse. Derimod over 90 Aar indtræder det omvendte Forhold imellem dette Sted, hvor Ingen i det nævnte Tidsrum har opnaaet 100 Aar, og hele Landet, saa at det synes, som om Flere, især af Qvindekjønnet, her blive gamle, men Færre opnaae den høieste Alder. Af de Døde er Antallet indtil 10 Aar her 361,05, men i hele Landet 381,61
fra 10 til 60 Aar her 289,3, — — — 311,38
— 60 — 100 — — 349,66, — — — 304,73.

Vel er denne Sammenstilling ei saa nøiagtig, som der kunde ønskes, da den ei fra begge Steder indbefatter det samme, eller lige langt Tidsrum; men Forfatteren veed Intet, som kan være til

Hinder for den Slutning, at ved fuldkomment lige Omstændigheder jo omtrent det samme Forhold vilde udkomme. (Cfr. det stat. Tabelværk, 1ste Hefte, Pag. XV.)

„Som noget særdeles Mærkværdigt", siger den saa skarpsindige Naturforsker, afdøde Provst Schade, i sin Beretning, „maa tilføies: at efter Orcanen den 11te Marts 1822 bemærkedes paa Træer og andre Gjenstande i den frie Luft en hvid Skorpe, der havde Smag og Skarphed, som almindeligt Salt. Efterat denne Saltskorpe næste Dags Eftermiddag havde opløst sig i Vand, og Vandet efter nogle Dages Forløb var borttørret, beholdt Træernes Grene m. m. endnu en salt Smag, som dog omsider formedelst fugtigt Veirlig ganske forsvandt. Der kan neppe være Tvivl om, at denne Saltskorpe jo var et Produkt fra Vesterhavet, hvorfra under den rasende Storm Vinden bar hen over Landet. Kunde Limfjorden inden sine snevre Grændser være i en saa heftig Bevægelse, at man paa dens Overflade kun vinede Røg og Damp, som Orcanen rev med sig, maatte det store Hav langt frygteligere have været oprørt, og dets i Luften hævede Saltpartikler var Uveiret mægtigt nok til, blandt de svære Snee- og Hagelbyger, at bringe over Landet og kaste som Jislag paa de mødende Gjenstande, og det i en Frastand af 4 til 5 Miil."

Noget Lignende har Forfatteren oftere bemærket i heftige Storme, især i Orcanen den 7de og 8de August 1835, da Ansigtet, naar man havde været en kort Tid ude i Vinden, blev ligesom overtrukket med en Skorpe, og Læberne fik en bitter, meget saltagtig Smag.

Ligesom Klimatet er misligt for Planteriget i det Hele, saaledes er det især særdeleshed høist ugunstigt for Træværten. Træfrugter modnes sildigere, end i Østeregnen, ere mindre saftrige og opnaae sjeldent den Smag som der. Desto mærkeligere er det derfor, at der ved Drumgaard ere frembragte nogle modne Vindruer og Ferskener, og, at der i Amtmandens Have i Thisted er et Morbærtræ, som hvert Aar pleier at yde moden Frugt; men Træet er ogsaa ved Bygninger særdeles vel beskyttet mod Stormens Angreb.

Ogsaa her har Almuen mange Bondemærker, hvoraf den troer at kunne slutte sig til det kommende Veir; især spille Tamperdagene, St. Peders- og St. Poulsdag, Sypsoverdagen, Margrethedagen o. m. fl. en vigtig Rolle i Bondens Almanak. Pastor Steenstrup

siger derom i sin Beretning: „Jeg kunde anføre mange Ting, hvoraf Bonden spaaer det forestaaende Veirlig, men jeg vil forbigaae dem, deels for Vidtløftigheds Skyld, deels fordi de mangle Tilforladelighed. Kun Eet vil jeg anføre, fordi det aldrig bedrog: Naar, siger Almuen, Hansted Kjællinger og Randers Drenge vise sig imod hinanden, faae vi Regn inden 3die Dags Aften; det er: Naar røde Tordenskyer reise sig nede ved Horizonten i N. V. og ligeledes til samme Tid i S. O., og igjen synke; da følger, saa har 20 Aars Erfaring stadfæstet for mig, Regn; hæve Skyerne sig derimod over Horizonten, følger Blæst."

Ugunstigst for Vegetationen antages det at være: naar Vinteren er mild og sludfuld med liden Frost, saa at Jorden, som man siger, ei kommer af Grøde, og især ansees en grøn Juul for et uheldigt Varsel, baade for Planteriget og for Menneskerne, hvoraf Ordsproget, at den giver en fed Kirkegaard; naar Foraaret begynder for tidligt eller for mildt, — hvoraf Ordsproget: „April skal lægge i sine Skoe, hvad Marts lader groe", — og derpaa følger en længe vedholdende Bagvinter med Efterfmæk af Kulde og Nattefrost i Foraarsmaanederne; naar en kold Regn vanskeliggjør Jordens Bearbeidning om Foraaret og Sædens gunstige Opkomst af Jorden; naar Regnen udebliver, efterat Bygget er saaet, og i dens Sted en affviende Skai ftandfer Værten; endnu mere, naar den udebliver ved St. Hansdags Tid, da Kornet skal i Stok og dertil mangler den fornødne Vædske; og da følger gjerne i den sidste halve Deel af Hundedagene, indtil Midten af September, ja stundom længere, en vedvarende Regn, som vanskeliggjør Sædens Indbjergning.

Almindeligt fortæller Bonden, at i dette Aarhundrede er Klimatet mærkeligt forskjelligt fra Fortiden; Vinteren er mildere, kommer sildigere og holder længere ud, med ringere Sneemasse; Foraaret er koldere og Sommeren ei saa varm og frugtbar; Forsommeren er som oftest tør; Stormene komme hyppigere og foraarsage mere Skade, Høsten senere. At dette ogsaa kun er en Følge af den almindelige Klage, at den gamle Tid og deri stod langt over Nutiden: det vise alle nøiagtige Oplysninger (cf. Folkebl. Pag. 28).

Hagelveir indtræffer sjeldent i denne Egn, og det er da især Foraar og Efteraar, naar Vinterens Begyndelse og Ende nærmer

sig, da stundom ledsaget af enkelte stærke Tordenskrald. Om Sommeren hører det til de store Sjeldenheder, at dette Veir her anretter Skade; dette skete i Juli 1826, da et voldsomt Skybrud med Hagel og Jis nedslog meget Korn i Kaastrup Sogn; i August 1821 drog et lignende Veir over den vestlige Deel af Hassing-Herred og afslog en Deel ubjerget Korn.

At Skypomper ere blevne bemærkede i dette Amt eller have gjort Skade, derom findes Intet i de indkomne Beretninger, eller er blevet Forfatteren bekjendt.

4.

Udskiftning. Udparcellering. Dennes Følger.

Den samme Klage lyder herfra, som overalt i Landet: at Udskiftningen i Almindelighed er mislykket og ei har bragt de gavnlige Følger, som man skulde have ventet af dette saa vigtige Foretagende, Betingelsen for ethvert velordnet Agerbrug. Jorderne ligge adsplittede, som oftest Agermarken i 2, 3 og flere Lodder, foruden Hede, Mose og Eng, hvor dette haves. Lodderne ligge i uregelmæssige, aflange Figurer, som vanskeliggjøre Indhegning og Fred; og ofte ligge der Gaarde inde i Byerne, uden at have een Tde. Land hjemme, medens Markerne kunne ligge indtil $\frac{1}{8}$ Miil derfra. Alle vilde de have Deel i de forskjellige Slags Jorder, som tillaae Byerne, og Ingen vilde flytte ud. Skade var det, at Udskiftningen paadreves saa stærkt her i en Periode, da Sandsen derfor endnu ikke var vakt, og Almuen var for indtagen af Fordom og Uvillie derimod, for uoplyst til at kunne indsee Fordelen af, at faae sin Mark samlet og beliggende i een regelmæssig Lod, saa at Indhegning og Fredning kunde iværksættes. Alt i Aarene 70 i forrige Aarhundrede begyndte Udskiftningen i dette Amt; men især i Tidsrummet fra 1785 til 1805 var det, at de fleste Udskiftninger fandt Sted her; og man seer almindeligt,

at, jo sildigere den er foregaaet, desto bedre er den bleven udført, hvor ei særegne Omstændigheder have lettet eller hindret den. Dog træffer man ogsaa det Modsatte; thi, f. Ex. Hjortdals, hvor Udskiftningen sidst er foretagen, i Aaret 1828 af Lieutenant Sørensen, blev den meget ufuldkommen, da Byen ligger i en lang Strækning, og Ingen vilde flytte ud, hvorfor hver Gaard vel fik sin Agermark samlet, men i lange, smalle Strimler.

Naturen lagde her fra Begyndelsen af ogsaa paa mange Steder store Hindringer i Veien for en god Udskiftning. Da var der egentlig kun liden Indmark eller Alsædejord til Byerne, hvilken igjennem Aarhundreder var gjennemgjødsket og muldrig. Desuden havdes Udmarker eller Havrelandsjord, som var opdyrket af Hede, udslæbt med Havre, saalænge den kunde frembære Korn, og havde aldrig faaet Gjødning, hvorfor den havde liden Muld, men mere Steen og Gruus. Hertil kom endnu store Strækninger af Hede, som laae uopdyrket, men ansaaes uundværlig til Brændsel, da Moserne meest stode under Vand; af side Overdrev, Kjær og Enge. Enhver vilde have Andeel i den gode Jord, ligesaavel som i den ringere, og ei give Slip paa Tørveskjær eller den Smule Eng, hvorpaa sattes saa stor Priis. Dertil kom Ulyst til at flytte ud fra Byerne, og Ingen vilde sætte sig ned paa den ringe Jord, der hidtil uden Gjøde saa lidet havde lønnet sin Dyrker, og ansaaes for ufrugtbar; man kunde ikke forudsee Muligheden af, med Tiden at kunne samle Gjødning nok til saadanne Jorder, uden den Hjælpekilde, som Enge og Kjær nu ydede de gode Jorder. Ved Udskiftningen maatte derfor tages alt for meget Hensyn til Inddelingen i Indmark, Havreland, Hede o. s. v., hvoraf Følgen er, at imellem een og samme Mands Ind- og Udlod ligger en Strimmel Jord af en Andens; og det er endda kun de færreste Steder, hvor Beliggenheden af Markerne er saa gunstig, og de ei ere mere adsplittede og længere bortliggende. Det Hele er saaledes reent forkeert; og Skylden derfor maa ei alene tilskrives Udskifteren, som havde saa mange Vanskeligheder at kæmpe imod, skjøndt man bemærker stor Forskjel, eftersom de Mænd, der ledede det, havde meer eller mindre Kraft og Interesse for den gode Sags Fremme; men den er vel mere at tillægge Regjeringen, der lod en saa vigtig Sag, den vigtigste, vor Landbolovgivning har at

fremstille, uden fornoden Control. At det ikke, i det mindste ei overalt, var Hastværks-Arbeide, kan sees deraf, at i Villerslev Hovedby, som udskiftedes 1800, imedens de andre Byer først bleve det i Aaret 1801, laae Jorderne opmaalte til Udskiftning i 11 Aar, i hvilken Tid Enhver vedblev at udpine sine gamle Lodder, og gjemme Gjødningen ved Gaardene saalænge, at den var ved at gaae ind i Husene igien; af Misundelse vilde Ingen kjøre den ud paa den Jord, som han frygtede for at Naboen skulde faae, og de vare derved nær Alle blevne forarmede, uden at Nogen høstede Frugten deraf; thi, da de kom til at kjøre ud af den i saa mange Aar overgjemte Gjødning, var dens bedste Kraft bortdunstet, den var forbrændt og gjorde ei den forønskede Virkning. Dette var Tilfældet flere Steder, saaledes selv i den senere Tid i Kliim.

Efter denne almindelige Skildring af Udskiftningens Udførelse i dette Amt, kan man ei vente, at der under den er taget tilbørligt Hensyn til skadeligt Vands Afledning, til Veienes hensigtsmæssige Regulering, eller andre locale Omstændigheder. Sligt blev anseet for Biting og i Almindelighed ved Loddernes Fordeling overseet. Derfor føles overalt Trangen til en ny Udskiftning, og, førend den bliver iværksat, enten i Almindelighed, eller ved Mageskifte, Kjøb og Salg, Udparcellering etc., hvilket paa mange Steder har hjulpet til at arrondere Eiendommene, kan man ei vente almindelige Grundforbedringer i Landbruget, især ei den første Betingelse for ethvert velordnet Agerbrug — Markfred. Derfor er dette ogsaa den første og væsentligste Indvending, hvormed Bonden møder Opfordringen til at indføre Forbedringer, hvis Gavnlighed han ofte fuldt vel indseer og føler: „Ja! naar vi blot havde vor Jord samlet, i Nærheden, da var det ingen Sag; men, hvorledes skal det lade sig gjøre, eftersom Jorderne paa de fleste Steder ere udskiftede."

Pastor Steenstrup beretter om Udskiftningen: „At Mangel paa Indsigt, Villie og Evne holdt mangen Een tilbage fra at udflytte, at han derved skadede baade sig selv og hele Byen og forhindrede det store Gode, som ved denne Foranstaltning kunde være skeet, det kan ikke negtes. At hver Mand skulde have sin Jordlod samlet, og, om muligt, boe paa den, er vist den første Regel for en god Udskiftning. Men den er langt fra ikke fulgt og kunde uden

Udflytning ikke følges. I Hillerslev ere Gaarde, som ikke have een Tønde Land hjemme, men til deres Indmark, som stundom er i flere Lodder, have $\frac{1}{8}$ Miil, og end længere til Havrelandet — og dog ere 3 Gaarde udflyttede her fra Byen. Flere maae vandre samme Vei, om foranskket Udskiftning skulde udføres, og det engang blive muligt, at faae Hegn og Fred paa Marken. Nu har man faaet rigtigere Begreber og bedre fattet, hvad der tjener til sand Gavn. Ønskeligt var det derfor, om der igjen blev tilstaaet enhver Bonde, som havde en samlet Lod, en kongelig Understøttelse — foruden den ham forhen tilstaaede Hjælp og Bidrag fra den By, fra hvilken han drager ud, naar han vilde flytte paa sin Lod."

Saaledes lyder og en Beretning fra Refs-Herred: „Hvad der fremfor alt Andet kunde gavne, var ny Udskiftning. Saaledes, som Lodderne nu ligge adspredte og udstrakte, lader der sig ikke tænke nogen gjennemgribende Forbedring i Agerbruget. Staldfodringen vanskeliggjøres, og Markfred er neppe mulig, og dog ere de jo Hovedpunkterne i et velordnet Landbrug. Selv den kyndige og driftige Landmand, der havde holdt Skridt med Tiden, vilde maaskee skrækkes tilbage fra at indføre gjennemgribende Forbedringer under saadanne Omstændigheder; hvormeget mere maa da den, der er ganske fremmed for de nyere Fremskridt, betænke sig, inden han foretager Forandringer, som han forudseer vilde være forbundne med saa mange Vanskeligheder, hvilke han ikke kan vide, hvorvidt han vil være istand til at overvinde eller ei."

„Det synes derfor meget ønskeligt, om Regjeringen vilde udgive en Lov, hvorved det blev bestemt, at nye Udskiftninger kunde foretages, og under hvilke Betingelser de kunde forlanges. Det er jo naturligt, at, naar alle en Byes Lodseiere kunde blive enige derom, vilde der vel neppe være Noget i Veien for at faae Tilladelse til at udskifte paa ny, men dette lader sig i større Byer ikke tænke."

Saaledes er Udskiftningen her i Amtet næsten overalt fremmet efter de samme, høist mangelfulde Grundsætninger. Hvor det i Forveien ei var Tilfældet, savner man Udflyttere; de skulde Alle have Deel i de forskjellige Slags Jorder; der blev ei nøie nok seet paa Regelmæssighed og Bequemmelighed ved de tillagte Jordlodder, naar blot, saavidt muligt, Marken blev trukken til Gaarden, om end kun

med en Veis Brede; og selv dette blev ei alle Steder iagttaget. Dog maa man ei deraf udlede, at den overalt er lige daarligt udført; thi, ved nærmere at betragte den paa de forskjellige Steder, vil man see, at den, som naturligt, paa nogle er ringere, paa andre bedre; men Klagen er almindelig og grundet.

I Vesterhan-Herred er Udskiftningen sidst foretagen; men der har Naturen lagt de samme Hindringer i Veien for en hensigtsmæssig Fordeling, som i de tilgrændsende Egne af Hjørring Amt*). Et lidet Areal af Agerjord, men uhyre, vidstrakte Kjærstrækninger, hvor man ei kunde kaste Udflytteren ud, have gjort en Udsplitten nødvendig; men selv uden Hensyn dertil er den ei, hvad den burde være. Hvorledes det sidst udskiftede Hjortdals Sogn fik uforholdsmæssige Lodder, fordi Ingen vilde flytte ud, er for viist. I de østlige Sogne, som tildeels høre under Aagaards Gods, er der, siden det blev kongeligt, rettet meget ved den mangelfulde Fordeling af Jorderne, idet adskillige Gaarde efterhaanden bleve udflyttede og Agermarkerne derved arronderede; men dog endnu ere der Nogle, som have dem fordeelte paa flere Steder, foruden de store Kjærstrækninger, hvorfra de stundom have 1 Miil at kjøre med Høet, saasom i Gjettrup og Kliim. Saaledes har Selveier Peder Vestergaard i Fjerridslev til næsten 11 Tdr. Hartkorn en Agerlod i Byen paa 70 Tdr. Land geom. Maal, men $\frac{1}{4}$ Miil borte, Nordvest for Byen, en Kjærlod af samme Størrelse, hvor han maa græsse sine Kreature i los Drift, og ved Jordfold samler han nogen Gjødning, for efterhaanden at opdyrke den. I Kliim, hvor Udskiftningen endelig blev fuldført 1822, fik de Fleste vel deres Agermark i eet Stykke, men borte fra Byen, idet den nærmeste Jord, som var den daarligste, blev tillagt Husene. De have derfor i Almindelighed ikke saa megen Jord hjemme, at de kunne sætte eet Kreatur derpaa. Ingen vilde flytte ud dengang, senere ere 2 Gaarde komne ud paa deres Mark; men desuden have de Alle, især i dette Sogn, overordentlig store Strækninger af Kjær og Klitter i $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Miils Afstand; Thorup Sogn er 2 Gange udskiftet, sidst i 1811, i lange, smalle Lodder; men det kunde ei godt blive anderledes efter det Locale, og, da næsten ingen Udflyttere gives her.

*) See Brinck-Seidelins Beskrivelse, S. 73.

Paa Hannæs foregik Udskiftningen tidligere, i Slutningen af forrige Aarhundrede, hvorfor den lider under de almindelige Ufuldkommenheder; da Udflytning mangler, have de Fleste faaet Jorden i mange Lodder, langt fraliggende. Bedst er den i det Nordlige af Lild Sogn, hvor Stederne laae mere isolerede ude i Klitterne, og i Arup, hvor de fleste Gaarde have deres Jorder i eet Stykke, men af en langstrakt, uregelmæssig Figur; ringest i Tommerby og Oslos, hvilket sidste Sogn vel blev udskiftet 1786, men Overdrevet blev alligevel liggende i Fælledsskab, indtil det ved den forrige Præsts, afdøde Consistorialraad Meier's, Bestræbelser i Indstilling til Cancelliet for noget over 20 Aar siden blev hævet, og Hver fik sin Andeel, hvilket har havt til Følge, at man begynder at opdyrke disse Lodder. „Denne Foranstaltning", skriver han i sin Beretning, „vil vist blive til Gavn for det Hele, skjøndt den strider imod Huusmændenes og Andres Interesse; thi, uden at have Deel i Overdrevet, lode disse deres Kreature græsse derpaa i Ævretiden, forsaavidt de havde nogen, og i andet Fald kjøbte de en gammel Hest eller et Hoved, for at sætte paa Fælleden." Det bestaaer deels af Sandjord, deels af Mor med gruset Underlag.

I Hillerslev-, som og i den nordlige Deel af Hundborg-Herred træffes i Almindelighed de bedste Udskiftninger; men at her og sees Exempler paa en høist maadelig Udskiftning, have vi alt før berørt ved Hillerslev By, hvor saaledes Præstegaarden har kun en liden Toft ved Gaarden, men sin Indmark og Havreland samlet, $\frac{1}{8}$ Miil borte, i en smuk regelmæssig Firkant, som vor udødelige Hoegh fik den udlagt, med en Vei paa langs midt igjennem den Første, og ved den ene Ende af den Sidste, hvortil alle Lodderne stode; desuden har den Eng, Mose og Græsningsjord paa 4 forskjellige Steder, hvoraf Noget $\frac{3}{4}$ Miil borte. Kun adskillige af de eenlige Gaarde have deres Jorder samlede. Dette er og Tilfældet med flere Gaarde i Sennels Sogn, som dog have Marken i en lang, smal Strimmel, indtil $\frac{1}{4}$ Miil fra Byen, og de Fleste have den i 2 Dele. Bedst er den udført paa Østholmen, hvor Hjardemaal Sogn ei har egentlig samlede Byer, hvorfor Gaardene bedre kunde faae Marken samlet, og i Hundstrup have Mange smukke, regelmæssige, samlede Lodder; derimod ere de i Østerild lange og

saaledes tillige smalle. Men og her forekommer Exempel paa en høist daarlig Udskiftning i Hoyer By, hvor enhver Gaardmand sædvanligt har sine Jordeiendomme paa 3 til 4 forskjellige Steder, uagtet der hverken er Hede eller Torveskjær til denne By; ja een Gaard her fik endog ved Udskiftningen sin Indmark paa 5, sin Udmark paa 4 Steder. Paa Hanstholmen er den daarlig i Nærr Sogn, hvor Jorderne ere adsplittede paa flere Steder, i lange, uregelmæssige Figurer, og faa eller ingen Gaarde udflyttede; et Kjær til Sognet udskiftedes først 1819. I de andre to Sogne er den bedre udført. Dette gjælder og om Tved, Skinnerup, Kaastrup, Nors Sogne og Aggerholm i Vestervandet Sogn, hvor de Fleste kun have Indmark og Udmark, foruden Klitterne, en Følge af, at de mangle meest Eng, Mose og Hede; men Udflyttere mangle alle disse Sogne i høi Grad, hvorved Markerne ere vidt udstrakte; dog er Indmarken i Almindelighed stor og god. Derimod i de tvende Vandet-Sogne er gjerne den store Udmark saa langt borte, at den ei kan naaes med Gjødning, og Mange have desuden en saakaldet Sandmark. Thorsted, Vang og Sjørring Sogne høre til de bedre udskiftede, dog med langt bortliggende Udmark og faa eller ingen Udflyttere.

Ved Thisted høre de betydelige Markjorder ei til enkelte Gaarde, men kjøbes og sælges i større og mindre Stykker, efter Enhvers Godtbefindende, beregnet efter Tdr. Sædeland, hvorfor Udskiftning ei der har været nødvendig. De ligge Ager om Ager, som i Fællesskabets Tid, og afgive om Sommeren et broget Skue ved den saa hyppige Afvexling af Korn, Græs, Klover, m. m. Kun en liden, saakaldet Tol adskiller de enkelte, lange, bueformige Agre. Den af Kong Hans til Byen skjenkede Kronens Mark ligger endnu i Fællesskab og udleies af Communen, for meest til Græsning, nu og til Dyrkning, og, skjøndt Gavnligheden af dens Udskiftning fuldt vel indsees og ofte har været omtalt og paatænkt, har man dog ei derom endnu kunnet enes.

I den sydlige Deel af Thy, som indbefatter Noget af Hundborg-, hele Hasing- og Refs-Herred, træffes i Almindelighed de daarligste Udskiftninger, fuldførte i Slutningen af forrige Aarhundrede og i Begyndelsen af dette. Saaledes lyder Beretningen fra

Skjoldborg: „Udskiftningen her og i Omegnen er særdeles maadelig. Ingen eier al sin Jord i een Samling og end mindre tæt beliggende ved sin Gaard. Selv Udflyttere have langt fraliggende Jordlodder, med mindre de have havt Leilighed, Tid efter anden at tilkjøbe sig de Jordlodder, som vare dem bequemme. Aarsagen til en saa mangelfuld Udskiftning formenes fornemmelig at ligge deri, at enhver ved Udskiftningen ønskede nogen Indmark, nogen Eng, Torveskjær og Hede, og de maatte da tage deres Lodder, som de kunde falde, ofte mere end ¼ Miil fraliggende."

Om Hassing-Herred hedder det: „Udskiftningen er paa mange Steder heel maadelig, hvor den var betroet en Mand, der gjerne vilde føie Enhver. De fleste Gaarde have baade Indmark og Udmark, som her kaldes Havrelandsjord."

Saaledes og om Refs-Herred: „Den Udskiftning, som foretoges, for at hæve det oprindelige Fællesskab, har tilveiebragt et meget maadeligt Resultat. Kun faa Gaarde bleve udflyttede, og hver Gaard har sædvanligviis Mark og Jordlodder paa flere Steder, der ikke sjeldent ere i uhensigtsmæssige Figurer."

Men daarligst af alle Amtets daarlige Udskiftninger er dog nok den i Heltborg Sogn, foretagen 1798 af Munch. Derom beretter Skolelærer og Kirkesanger Søndergaard: „Med Udskiftningen er det ikkun maadeligt bestilt for største Delen, fordi der ere for faa Gaarde blevne udflyttede. Efter Udskiftningen udflyttede een Mand fra Ullerup, og nu maae Beboerne af denne Gaard igjennem Byen og langt forbi den, for at komme til den ene Deel af Marken, imedens den Mand, som har en Lod langs dermed, maa forbi den udflyttede Gaard, for at komme til et Stykke Jord, som ligger der ved Siden af Udflytternes."

„Men især er Heltborg By uheldigen udskiftet. I Sydøsthjørnet af Marken ligger en liden Hede, som deels dyrkes og deels benyttes til Faaregræsning. Her have en Deel af Beboerne en liden Lod, og omtrent Halvdelen af Jordbrugerne have een Lod Norden eller Østen og een Lod Vesten for Byen. De fleste af disse Lodder, hvoraf den ene gjerne begynder ved Gaarden, hvortil den er udlagt, og den anden ved den modsatte Ende af Byen, naae til Bymarkens Grændser og have derved faaet en saare uforholdsmæssig Længde og

foraarsage den Ubeqvemmelighed, at Eieren maa til Udkanten paa 2 eller 3 Sider af Byens Jorder, for at dyrke sine Agre og see til sine Kreature. Efter Kortets Udvisende findes der Lodder, som ere 20 til 30, ja endog flere Gange saa lange, som de ere brede. Nogle Enkeltes Mose- og Englodder hænge vel sammen med en Lod af Agerjorden, men de Fleste have særskilte Mose- og Englodder, og Nogle endog en Moselod paa eet Sted og en Englod paa et andet." Hvilke Fremskridt vil man vel kunne vente sig af det forbedrede Agerbrug i en Egn, hvor, om just ei en saa forkeert Udskiftning, som den sidst omtalte, er almindelig, saa dog en høist maadelig lægger næsten uovervindelige Hindringer i Veien derfor!

Til de høist maadeligt udskiftede Sogne høre og de 4 paa Thyholm, hvorom det hedder: „Udskiftningen er yderst slet, saa at endog en ny kunde være baade tilraadelig og ønskelig, hvilket Beboerne ogsaa selv bag efter nu kunne indsee. Det er ikke ualmindeligt, at der gives Byer her paa Landet, f. Ex. i Lyngs Sogn, hvor Beboerne have deres Agerlodder paa 4, 5 ja paa 6 Steder omstrøede. Den hertil meest og nærmest virkende Aarsag synes at have været paa Beboernes Side, der laae tæt opdyngede paa hverandre i Byerne, og dog ikke vare at formaae til at flytte ud, omendskjøndt de deraf i Tiden kunde vine den visse Fordeel. Stiftslandinspecteur Torm har bestyret dette mislykkede Arbeide, hvor Udflytning er ganske forsømt, og Lodderne have derfor en saare jammerlig Figur og lobe i smalle Strimler lige fra Byerne og ud til Byskjellene. Beboerne vare allerede dengang Selveiere og vilde ikke flytte ud."

Bedre er Udskiftningen udført i Klitsognene, som mere havde eenlige Gaarde, end samlede Byer: i Bedsted, hvor og de fleste Gaarde allerede før Udskiftningen laae temmelig adsplittede, og kun to flyttedes da ud, men een senere i 1834 af Godseieren, hvorved den og tvende andre Gaarde erholdt deres Agerjorder i saadanne Figurer, at de beqvemt kunne indhegnes; i Boddum, hvor de Fleste have samlet Agerjord, men i lange, skjæve Figurer; i Hurup, hvor 4 af de største Gaarde foruden Præstegaarden have Marken samlet i eet regelmæssigt Stykke, men Udskillige og adsplittet i 4 à 5 vidt spredte Lodder; paa Jegindø, hvor de smaae, meget adspredte Gaarde let kunde faae deres Lodder samlede. Bedst er den i Gjet-

trup, hvor den, begyndt 1797, fuldfortes 1802 af Inspecteur Skibsted, da Enhver fik sin Lod samlet i eet Stykke ved Gaarden.

Til de daarlige Udskiftninger høre, foruden de nævnte, især Hassing, fuldført af Schuchardt 1800, hvor da kun Een udflyttede, og de andre, undtagen en ældre, eenlig Gaard, bleve liggende i een Klynge, saa at der til flere Gaarde neppe var een Td. Land hjemme, men Marken ellers adspredt paa 2 à 3 Steder i $\frac{1}{8}$ til $\frac{1}{4}$ Miils Afstand. Ogsaa Husene bleve liggende i Byen, og de, saavelsom Skolen, fik deres Jord anviist paa de daarligste og længst bortliggende Steder. Præstegaarden med kun 6 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn har, foruden en liden Toft, Agermarken paa 4 forskjellige Steder, adspredt til alle Verdens Hjørner, indtil $\frac{1}{4}$ Miils Afstand, og desuden Eng m. m. paa 3 Steder, saa at, af over 100 Tdr. Land, ligge kun 20 Tdr. Land i en lang, smal Indmarkslod, og af det Øvrige er det Nærmeste over $\frac{1}{8}$ Miil borte. Senere ere ved Godseierens, Hr. Tofting's, Foranstaltning 4 Gaarde udflyttede paa deres Lodder, hvorved nogle af de andre tillige have faaet deres Marker mere samlede, uden dog at opnaae, at Udflytterne have faaet deres Agermark i eet Stykke; Skolen har ogsaa derved faaet sin Jord magelagt og trukken hjem; men 3 à 4 Gaarde og nogle Huse skulde endnu udflyttes, og almindeligt Magelæg finde Sted, førend Udskiftningens høist maadelige Udfald her kunde blive rettet. Ogsaa i Villerslev er Udskiftningen daarlig, ligeledes ved Schuchardt, da Markerne ere adsplittede i høist uregelmæssige Figurer, med en smal Ende trukne ind til Gaardene. Tvende udflyttedes da og ere blevne af de bedste i Sognet, saa at den ene, med 2 Tdr. Hartkorn, svarer 5 Tdr. 2 Skpr. Havre i enkelt Tiende, og faaer ved den nye Matrikul næsten 5 Tdr. Hartkorn.

I Hørdum og Skyum, hvor Udskiftningen foretoges 1800 af Skibsted (af hvem de bedste ere udførte), have adskillige af de store Gaarde Markerne samlede, men andre paa 2 og flere Steder. Daarligst er den til Præstegaarden, der med saavel 16 Tdr. Hartkorn kun har en meget smuk og bequem Indmarkslod paa 70 Tdr. Land, men Udmarken omtrent af samme Størrelse paa 4 forskjellige Steder rundt omkring i $\frac{1}{4}$ Miils Afstand, foruden Hede og Mose. (I det Hele synes en uheldig Stjerne at have hvilet over Præste-

gaardene ved Udskiftningen, da de almindeligt have faaet de ringeste, meest adspredte, uheldigt beliggende Jordlodder.)

Flarup By i Ydby Sogn er egentligen aldrig udskiftet, men Beboerne enedes om, at dele Jorderne indbyrdes, hvilket blev hoist maadeligt udført, saa at, skjøndt der da kun vare 5 Gaarde i Byen, fik hver dog 3 Lodder ud til 3 forskjellige Verdenshjørner, foruden 1 à 2 Hedelodder, og Indmarkslodderne ere lange og smalle.

Paa Mors er Udskiftningen i det Hele lykkedes bedre, end i Thy, vel tildeels en Følge af: at denne Ø da ei havde saa megen Hede og Mose, hvori Enhver skulde have Anpart; at Jorderne vare mere eensartede og mere almindeligt frugtbare, saa at Udflytning ei mødte saa megen Uvillie og Modstand; at der ei gaves saa mange store, sammenbyggede Byer, men flere eenlige Gaarde; dog fandt ogsaa der langt mindre Udflytning Sted, end der havde været ønskeligt, for at faae Eiendommene bedre arronderede. Hos Schade i hans Beskrivelse over Mors findes (Pag. 273 og 74) en Liste over, naar Udflytningen paa de forskjellige Steder er fuldført, og derom kan, som en almindelig Bemærkning, gjælde, at, jo ældre de ere, desto daarligere; de sidste ere bedst udførte og lade paa enkelte Steder kun Lidet tilbage at ønske.

Saaledes lyder der fra Sønder-Herred: „De i de senere Aar foretagne Udskiftninger ere mere hensigtsmæssige, end de, som længere tilbage i Tiden ere udførte. I Aaret 1780 blev Øster-Assels By udskiftet, men paa en meget ufordeelagtig Maade; thi man sparede paa Gaardenes Udflytning, og saaledes fortrængte den Ene den Anden. De fleste Gaarde fik deres Jorder paa 4 à 5 Steder. Præstegaarden har sin Ager og Eng paa 3 Steder, Mose paa 3 Steder og Hede paa 2 Steder, hvorved det besynderlige Tilfælde er med Heden, at Præstegaarden har det ene Stykke til Torvegrøft og Lyngslet, en anden Mand til Faaredrift, og saaledes vice versa med det andet Stykke, hvorved man hindres i at opdyrke sligt et Stykke til Agerland, og al Forbedring standses."

Om Nørre-Herred hedder det: „Udskiftningen er vel overalt i Herredet fuldført, men, især i Forstningen, meget ufordeelagtigt, da mange Gaardbrugere have faaet deres Jordlod endog paa 4—5 Steder og derover. Disse Ubeqvemmeligheder kunde for største

Delen været forebyggede, naar flere Gaarde vare blevne udflyttede. I enkelte Sogne, som i Sundby og Flade, ere Jordlodderne blevne meget uregelmæssige."

Saaledes er Udskiftningen og uhensigtsmæssig i Dragstrup Sogn, hvor Nogle have 2, Mange 3 og 4 Lodder. Det Samme er Tilfældet i Hvidberg Sogn, bedre i Karby og Torp, bedst paa Agger-Øen. Ligeledes er Veierslev ringere udskiftet (1787), da kun faa Gaarde have Marken samlet, hvoriblandt Præstegaarden har sin Mark særdeles bequemt; de Fleste have den paa flere Steder, og nogen Udflytning kunde endnu behøves. Blidstrup (1803) er godt udskiftet, da de Fleste have Marken samlet, og i Vils By i Veierslev Sogn er det (1804) lykkedes overmaade godt, da Gaardene ligge hver for sig og have Markerne godt samlede.

Til Nykjøbing blev Kjæret udskiftet 1824, som forhen bemærket, og istedet for, at det før benyttedes i Fællig til at sultfode Kreature paa, fik nu Enhver sin Lod udlagt, og de Fleste have indgroftet og opdyrket dem. Af de øvrige Marker har enhver Beboer sin særskilte Lod samlet deels ved Kjøb, deels ved Mageskifte.

Paa Mors staaer Udskiftningen endnu tilbage i Fredsøby i Lodderup Sogn under Høiriis Gods, hvor Beboerne have deres Marker adsplittede, Ager om Ager i et fuldkomment Fælledskab, og de sukke haardt under alle dets fordærvelige Følger; men Godseieren har ei villet bekoste den, og selv have de manglet Evne dertil; dog skal Udskiftning der nu være alvorligt paatænkt. I Lorslev Sogn findes endnu under samme Gods tvende uudskiftede Gaarde, og ligeledes de tvende Nolstrup Gaarde paa Dueholm Gods, hvilke have deres Marker Ager om Ager; men, da kun Tvende paa disse Steder have Markerne blandede imellem hinanden, ere Følgerne deraf ei saa fordærvelige.

Udparcellering.

At Udstykningen i Thisted Amt er dreven for vidt, hører man ofte paastaae, og selv Landhusholdnings-Selskabet har yttret, at der er parcelleret for meget i dette Amt *). Ogsaa det statistiske

*) See dets Anmærkninger til Viborg Amts Beskrivelse, S. 48.

Tabelværk kommer til det Resultat, at det hører til de Amter i Jylland, hvori Indskydelsen af Udskykningssystemet spores især paa en Forøgelse af Husenes Antal*). Vi ville derfor nærmere betragte Beskaffenheden heraf og dens Følger.

Et stort Antal Hovedgaarde fandtes her i Fortiden; men deraf ere nu mange udskykkede og nedsunkne til blotte Bondergaarde; fra flere er Godset solgt, og af de 38 Hovedgaarde, som Amtet nu har, ere kun 7 complette**). (I det Følgende nævnes kun 36, da der paa Nørtorp og Lund ere 2 Hovedparceller, hvilke hver for sig ere optalte med i Tabelværket.) Nørtorp i Nærr Sogn var den første, hvorfra Godset blev solgt og Gaarden udparcelleret ved Byskriver Lemvigs Bestræbelser (1791). Samlet havde den 47 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn, men blev ved den første Udskykning delt i 82 Parceller, hvoraf igjen mange senere ere udskykkede i over 20 Smaaparceller, saa at der neppe kan findes Rede deri. Det har 2 Hovedparceller paa 7½ Tdr. og 6 Tdr. Hartkorn. 5 Gaarde og 8 Huse ere opførte derpaa, og de øvrige Parceller ere lagte under andre Steder i dette og i Nabosognene. Fra den Tid og til 1804 bleve de andre adsplittede med Undtagelse af Kousstrup i Sønderhaa Sogn, hvorfra Godset først solgtes 1824. Senere er der og solgt noget Gods fra Veslesgaard i Hanherred, fra Frøslevgaard og Søe paa Mors.

De Hovedgaarde i Amtet, hvorfra Parceller i større eller mindre Grad ere afhændede, ere:

I Han-Herred: Slettegaard;
- Hillerslev Herred: Kolbygaard, Nørtorp, Søgaard, Ullerupgaard, Nebel;
- Hundborg — Ulstrup, Rostrup, Faddersbol, Todbøl;
- Hasfing — Irup, Øland, Lyngholm, Drum;
- Refs — Vestervig, Skibstedgaard;

*) See Tabelværkets 2det Hefte, S. XXIV.

**) Efter Tabelværket har Thisted Amt vel 8 complette Hovedgaarde, hvoriblandt er regnet Søe i Seierslev Sogn i Nørre-Herred paa Mors, med 19 Tdr. 7 Skpr. Hovedgaardstaxt, men derfra er senere en Deel af Godset solgt, saa at den har kun henimod 100 Tdr. tilbage, og er saaledes ei complet.

I Sønder Herred: Ørndrup, Sindberggaard, Damsgaard, Lund, Frøslevgaard.

De Hovedgaarde, hvorfra ingen Parceller ere afhændede; men som ei have complet Gods, ere:

I Han-Herred: Veslosgaard;
- Hassing-Herred: Kousstrup;
- Refs — Boddumbisgaard, Hindsels;
- Nørre — Jolbygaard, Overgaard, Nandrup, Soe.

De 7 complette Hovedgaarde i dette Amt ere:

Aagaard i Kjettrup Sogn i Vesterhan-Herred har privilegeret Hovedgaardstaxt 57 Tdr. 2 Skpr.; Bøndergods 307 Tdr. 2 Fdkr. $2\frac{13}{20}$ Alb.; Kongetiende 278 Tdr. 2 Fdkr.; Kirketiende 450 Tdr. 7 Skp. 1 Fdkr. 2 Alb. tiendeydende Hartkorn; dens Areal er: Agerland 700 Tdr., Eng 70 Tdr., Overdrev og Kjær 60 Tdr.; Besætningen: 20 Heste, 166 Køer, 40 Stkr. forskjelligt Qvæg, 100 Faar, 20 Svin. Den er historisk bekjendt fra den Tid, da den var i Kammerherre Mylius's Hænder til liden Baade for det Offentlige, som maatte overtage den og endnu lader den bestyre; men Avlingen er bortforpagtet.

Tandrup i Bedsted Sogn i Hassing Herred har privilegeret Hovedgaardstaxt 41 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb.; Bøndergods $213\frac{1}{2}$ Tdr.; dens Areal er 375 Tdr. Agerland, og der avles 100 à 150 Læs Enghø; Besætningen: 8 Heste, 130 Staldstude, 50 andre Kreature, 50 à 60 Faar.

Ullerup i Galtrup Sogn, Nørre-Herred, har privilegeret Hovedgaardstaxt 33 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb.; Bøndergods 272 Tdr.; dens Areal er 300 Tdr. Agerland, og der avles 2 à 300 Læs Enghø; Besætning: 10 Heste, 16 Køer, 70 Staldstude, 600 Faar.

Dueholm i Nykjøbing Landsogn har privilegeret Hovedgaardstaxt 42 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb.; Bøndergods 270 Tdr.; dens Areal er: Agerland 332 Tdr., Eng 100 Tdr., Hede og Mose 225 Tdr.; Besætningen: 20 Heste, 128 Køer (deraf er Meieriet paa 101 Køer bortforpagtet), 4 Plovstude, 150 Faar.

Glomstrup i Hvidberg Sogn i Sønder-Herred har privilegeret Hovedgaardstaxt 28 Tdr. 6 Skpr. 1 Alb.; Bøndergods 201 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdkr. $=\frac{13}{24}$ Alb. (hvoraf dog 88 Tdr. ganske og 13 Tdr.

tildeels er hoverifrit); dens Areal er: Agerland 270 Tdr., Eng 10 Tdr., Hede og Kjær 170 Tdr.; Besætningen: 16 Heste, 16 Køer, 8 Trækstude, 100 Staldstude (om Sommeren kun 70), 150 Faar.

Hoiriis i Lorslev Sogn har privilegeret Hovedgaardstaxt 38 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb.; Bøndergods saavel 200 Tdr. Hartkorn; 500 Tdr. Agerland, 90 Tdr. Eng og over 300 Tdr. Hede; Besætningen for Eieren og Forpagteren: 14 Heste, 15 Køer, 100 Stude, 200 Faar.

Blidstrup, i Sognet af samme Navn, har privilegeret Hovedgaardstaxt 25 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb.; Bøndergods neppe 200 Tdr. Hartkorn; 327 Tdr. Land Ager og Eng, 114 Tdr. Land Hede og Overdrev; Besætning: 8 à 9 Heste, 80 Kreature (meest Stude), 100 Faar.

Af complette Hovedgaarde ere saaledes de 5 paa Mors, imedens kun een er i Thy, og een i Hanherred.

21 Hovedgaarde ere udparcellerede, men ingen i saa høi Grad, som Nørtorp, da der ved de fleste kun ere afhændede nogle mindre Parceller af den længere bortfjernede, vidtloftige Udmark, som, efterat Godset var solgt, syntes for besværlig at drive under Gaarden. Slettegaard og Nebel, der før og vare de mindste, have deels ved Sandflugten, deels ved Udstykning mistet saa Meget, at de ere nedsunkne til blotte Bøndergaarde. Ogsaa de 4 Hovedgaarde i Hundborg-Herred ere meget udparcellerede; saaledes er Ulstrup, som samlet havde 34 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn, deelt i 20 Parceller, af hvilke Hovedparcellerne ere: Ulstrup med 13 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn og Landbolyst med c. 10 Tdr. Af de øvrige ere kun 3 bebyggede, og derpaa en Gaard paa 4 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn og 2 større Huse; de øvrige ere underlagte tilgrændsende Eiendomme. Rostrup er deelt i 3 Gaarde og 5 større Huse, foruden nogle Parceller, som ere underlagte andre Eiendomme. Øland og Lyngholm i Hassing-Herred ere ligeledes meget udstykkede, men ei i mindre Parceller, end, at en Familie godt kan leve deraf, da Hovedparcellen og har beholdt saa Meget tilbage, at en Familie udenfor Bondestanden deraf kan ernære sig.

Imod en saadan Udparcellering af Hovedgaardene kan der Intet med Føie indvendes, og den maa tildeels ansees som en nødvendig

Følge af Godsets Salg. Hovedgaardene have faaet deres Marker bedre arronderede, og have ei beholdt større Areal tilbage, end hvad een Mand med Kraft kan drive, men dog saa meget, at Familier udenfor Bondestanden deraf kunne leve; og det er altid gavnligt for Agerbruget, at der blive nogle saadanne Gaarde tilbage, som kunne komme i den dannede og oplyste Mands Hænder og fremstille Mønstre paa et mere intensivt Landbrug. De afhændede Parceller ere paa sine Steder snarere for store, end for smaae, da de ere Boelssteder, som ei vel synes at kunne undvære Hest, saalænge som Brugen af Hornqvæg til Arbeidsdyr for Huusmanden ei endnu er bleven almindelig, men, hvor Hesten, eller Hestene dog tære for Meget. De fleste Parceller, især af Eng og Mose, ere afhændede til de tilgrændsende Eiere, for hvem et saadant Tillæg stedse er af megen Vigtighed, og hvor det virker til Gavn.

At Folkemængden herved er betydeligt forøget, er en naturlig Selvfølge, men, at ogsaa Udbyttet af Eiendommene derved er forøget, vil det Følgende tjene til at vise.

Til Frøslevgaard holdtes, imedens den var samlet og havde næsten 31 Tdr. Hartkorn, 8 à 10 Heste, 108 Stkr. Qvæg, 120 Faar; nu, efterat en Deel af Vangen er fraskilt, og den kun har Hartkorn 26. 4. 2. 1, holdes 14 Heste, 140 Kreature, 100 Faar; desuden holde de 13 Parcellister, nemlig 2 paa 1 Td., 1 paa $1\frac{1}{2}$ Td., 8 paa $\frac{1}{2}$ Td., 1 paa 5 Skpr. 1 Album og 1 paa 3 Skpr. $1\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn, tilsammen 30 Fækreature og 100 Faar; altsaa en betydeligt større Besætning, end før.

Til Ørndrup antages der ei at være holdt saa stor Besætning, imedens Gaarden havde over 40 Tdr. Hartkorn, som nu, da 18 Tdr. ere fraskilte og tilhøre 16 Parcellister, hvilke holde 25 Heste, 100 Kreature, 210 Faar, og til Hovedgaarden haves 10 Heste, 70 Kreature, 100 Faar, og Besætningen dertil kan endnu ventes meget forøget.

Det Samme gjælder om Lund, som havde 52 Tdr. Hartkorn med 900 Tdr. Land, men laae ved Fjorden i det ene Hjørne af Marken med næsten $\frac{1}{2}$ Miil til den yderste Grændse. Den er deelt i 3 store Gaarde: Gammel-Lund og Cathrinelund med noget over 12. Tdr. Hartkorn til hver, og Peterslund med 25 Tdr., hvilke holde

22 Heste, 160 Kreature, 200 Faar. Desuden ere 2 Boelssteder og 1 Huus opførte og fraskilte.

Til Oplysning om, hvormeget Kornproduktionen ved de udparcellerede Hovedgaarde efter deres Udstykning er foroget, mangle Optegnelser fra den Tid, da de vare samlede, hvilket er saa længe siden, at de gamle Eiere ere uddøde, og Gaardene komne i nye Hænder; men at den er langt større nu, derom kan der ikke være Tvivl, da de desuden samlede dreves med, men nu uden Hoveri, og efter Udstykningen en stor Deel raae Jorder, som forhen laae uafbenyttede, ere komne under Ploven.

Den Hovedgaard, hvis Udstykning nærmest skulde have været til Skade, er Irup, som, da Godset blev solgt derfra, ifølge Bevilling blev affat i 123 Parceller, hvoraf Hovedparcellen kun tillagdes Hartkorn 9. 6. 1. $1\frac{1}{2}$ med 141 Tdr. Land Ager og 88 Tdr. Hede og Mose, og de mindste vare paa 2 Alb. Hartkorn med 2 Tdr. Land Hede eller Mose; men den paatænkte Plan blev ei fuldført, idet kun 28 smaae Parceller bleve afhændede, og deraf 16 bebyggede, af hvilke nogle ere saa smaae, at der ei kan holdes en Ko derpaa, efterat Jorden er opdyrket, og de kunne saaledes ei ernære en Familie, uden at den, ved uheldige Omstændigheder, maa falde Fattigvæsenet til Byrde, hvilket og derefter er skeet. Samlet havde den 22 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. Hartkorn, hvoraf 16 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. $=1\frac{7}{8}$ Album er tilbage.

Det bliver da Bondergaardene, hvis Udstykning skulde være dreven for vidt i dette Amt; men dette gjælder i det mindste ei overalt. Der gives adskillige Sogne, hvori Udparcelleringen er dreven og endnu stedse drives meget vidt; men der ere og andre, hvori næsten ingen har fundet Sted.

I Hanherred er der kun blevet lidt udstykket, meest en Følge af, at der er et meget lidet Areal af Agerland til Hartkornet, og Moserne, som først i de senere Aar bleve udskiftede, ere ei saa skikkede til derpaa at oprette et selvstændigt Agerbrug; dog have Nogle i den sidste Tid begyndt at opføre Huse paa og afhænde deres fraliggende Kjærstrækninger, saasom i Kliim. De østlige Sogne af Herredet ere og meest Fæstegods til Aagaard, hvilket forebygger Udparcellering.

Ogsaa i det nordlige Thy ere Eiendommene meest samlede, som de ved Udskiftningen bleve fordeelte, og det er den Deel af Amtet, hvori Udstykning af Bondergaarde mindst er bleven brugt. Kun Ullerupgaards forrige Gods gjør derfra en Undtagelse, som en Følge af, at det blev afhændet i Begyndelsen af dette Aarhundrede til den da enorme Priis, 3 à 400 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. „For at bringe denne Kjøbesum tilveie" siger Steenstrup, „blev der som oftest tænkt paa at udparcellere, og ikke altid den langtfraliggende Udmark blev afhændet, hvilken ei kunde drives med Kraft, men selv de bedre Stykker af den gode og nærliggende Indmark, der i en nogenlunde velhavende Nabo let fandt Liebhaver. Dette er i mine Tanker Feilen, og Grunden til mange sørgelige Følger. Man sige, hvad man vil, Gaardmanden har endnu Jord nok, naar han ei faaer mindre, end det, som senere Anordninger anse som et minimum, 20 Tdr. geometrisk Maal, bonit. Jord, og dette var ham nærliggende og blev dyrket, som det burde. Men alt for længe skulde 2 Tdr. Hartkorn være Hovedparcel (og der gives i det høitskattende Thy Hartkorn af denne Størrelse, som kun kan have 3 à 4 Koer), eller og det blev tilladt, at bygge et Par Huse til en vis Størrelse. Heri har man vist feilet, som og deri, at nogen Parcel blev mindre, end 4 à 6 Tdr. Land boniteret Jord. Efter min Overbeviisning er det godt og gavnligt, at for store Gaarde udparcelleres; men aldrig Parcel paa nogen Gaards Eiendom uden paa Udmarken, og aldrig nogen Parcel eller Huuslod under den anførte Størrelse; thi Huusmanden bør enten aldeles ingen Jord have eller og saa megen, at den kan omtrent brødføde ham og Familie, og give ham nok at bestille; thi den arrigste og dovneste Slægt er vist de Huusmænd med de mindre Lodder, som hendrive Tiden med at passe een Ko, de hverken kunne græsse eller føde. Man læse herom Pastor Aagaards Sandhedsord i hans Beskrivelse over Thy, Side 140 og 141."

Det er fornemmeligen Hillerslev Sogn, hvorpaa denne Pastor Steenstrups Skildring skulde anvendes, og hvor Udparcelleringen da og siden især er dreven vidt. Ogsaa i Nørr Sogn er der skeet megen Udstykning, da foruden Nørtorp 11 Bondergaarde ere adsplittede i 9 Boelssteder, som neppe selv kunne drive deres Jord, 11 smaae Huse og endeel Parceller, som ere blevne tillagte ældre

Gaarde eller Huse, hvorved dette Sogn i det Hele er blevet forøget med 27 Familier, hvoraf de 22 ere Huusbeboere. „I Tved Sogn ere 7 Gaarde blevne udparcellerede, hvoraf 1 er aldeles nedlagt og ubeboet; dens Jorder dyrkes af andre Sognes Beboere. Paa de 3 Gaarde bleve Hovedparceller tilbage, som kunde nogenlunde hver ernære en Familie; de øvrige bortsolgte og for en Deel langt bortliggende Parceller ere underlagte andre Gaarde eller Huse. Af de øvrige 3 udstykkede Gaarde bleve ingen Hovedparceller tilbage, men derimod 8 større eller mindre Huse opreiste. De øvrige Jorder eies af Nabosognet Kaastrups Beboere."

I det sydlige Thy er Udparcelleringen dreven videst, og de Sogne, hvorom det især gjælder, ere: Hundborg, Snedsted, Hørdum, Vestervig, Ydby og, saa at sige, hele Thyholm. Derimod i de fleste andre Sogne ere meget faa Steder udstykkede, ei blot, hvor Fæsteindretningen lægger Baand paa og indskrænker den frie Raadighed over Eiendommene, saasom i Hassing og Bedsted, men og, hvor længe bestaaende Selveiendom kunde begunstige og fremskynde det, og man mærker i de nogenlunde velhavende Sogne større Tilbøielighed til at sammenlægge, end til at adsplitte Eiendommene, hvilket oftere vilde finde Sted, dersom Forholdene her i Landet begunstigede Selveiendommenes Forøgelse, istedetfor at lægge Hindringer i Veien derfor; saaledes ere i Villerslev i de senere Aar 2 Gaarde og 4 Huse kjøbte og underlagte de tilgrændsende Eiendomme, uden at være erstattede af nye.

Paa Mors har Udparcellering ei fundet Sted i den Grad, som i det sydlige Thy, og i det mindste har den ei været saa smaalig. Der var for Udskiftningen mere Jord opdyrket, og deraf afhændes sjeldnere, naar ei Noden tvinger dertil. Her gives mere Fæstegods, hvorpaa Afhændelse af Parceller sjeldent finder Sted, og dette er især i Sønder-Herred, hvor de fleste raae Jorder træffes. I Nørre-Herred er det især Solberg, Sundby, Skallerup og Todse Sogne, hvor Udparcellering hyppigt er indtruffen. Saaledes ere i Solberg 4 Gaarde udstykkede i 23 Parceller; i Sundby 3 Gaarde i 15 Parceller, og 3 Huse, hver i 2; i Skallerup 9 Gaarde i 26 Parceller, og i Todse 2 Gaarde, af hvilke den ene er nedlagt og deelt i 12 Parceller, den største paa 1 Tde. 3 Skpr., den mindste paa 3 Skpr.

Hartkorn. Men Gaardene i dette Herred ere oprindeligen store, og, da de, i Forhold til deres Hartkorn, have meget Areal, kunne Parcellerne blive desto flere, uden derfor at blive for smaae. I Sønder-Herred er det især Tæbring og Asfels Pastorater, hvori Udstykning har kunnet finde Sted, da der de Fleste ere Selveiere. I det førstnævnte ere faa Gaarde tilbage af deres oprindelige Størrelse, men de afhændede og bebyggede Parceller ere ei saa smaae, at deraf nogen Fare kan befrygtes, da de sjeldent ere under 3 Skpr. Hartkorn. Det Samme gjælder om Karby og Hvidberg Sogne, hvor en stor Deel Selveiendom og har bevirket Udstykning. Om Øster-Asfels Sogn hedder det i Beretningen: „Her har Selveiendom givet Anledning til Jordernes hyppige Udparcellering paa 1 Tde., 6, 4, 2 og 1 Skpe. Hartkorn, ja undertiden i mindre Parceller. Beboerne kjøbte i 1798 deres Gaarde fra Hovedgaarden Lund og derefter udparcellerede de dem, for derved at faae Kjøbesummen betalt. Paa de 185 Tdr. Hartkorn, som Sognet indeholder, findes kun 28 kjørende Mænd og derimod 53 Huusmænd med Jord, hvoraf vel nogle, som have 1 Tde. Hartkorn eller lidet derover, holde 1 Hest, men dog derved ere forknyttede, da de maae holde saa meget færre Fæ-Kreature. Men her har og den saa jammerlige Udskiftning foranlediget Udstykning og gjort den mere nødvendig."

Det kan saaledes langtfra ikke gjælde i Almindelighed om hele Amtet, at Udparcelleringen her er dreven vidt; man vil og af Tabelværket kunne see, at der i intet af Jyllands Amter, med Undtagelse af Randers Amt, findes i Forhold saa mange store Bøndergaarde, som i dette; derimod ere der færre Gaarde af Middelstørrelse, men flere Huse baade med og uden Jord, som forhen i den indledende Oversigt er bemærket.

Udparcelleringens Følger.

Disse ville vise sig deels skadelige, deels gavnlige efter det forskjellige Synspunkt, hvorfra den betragtes. De indkomne Beretninger derom, som Forfatteren har til sin Afbenyttelse, hvilke Landhuusholdnings-Selskabet i sin Tid lod indhente, for at lægge dem til Grund ved de enkelte Amters Beskrivelse, høre til en Periode, hvori

Stemningen ei kunde være gunstig for Udstykning. Eiendommene vare faldne saa dybt i Prisen, at de ofte ei engang kunde finde en Kjøber; Produkterne deraf stode lavt og fandt her kun vanskeligt Afsætning; Landmanden var saaledes fortrykt, og Velstanden aftog, imedens Fattigdom stedse udbredte sig mere og mere. Mange tyede da til Udstykningen som den sidste Hjælp i Nøden, og almindelig var Frygten, at den skulde vedblive at tage stærkt Overhaand, og ved den Fattigdom og Elendighed, som man syntes at skue i dens Følge, bringe Armod og Fordærvelse over Communerne. Deraf den mørke Skildring, som er fremherskende i Beretningerne; deraf den overdrevne Frygt for det Skadelige, hvorved man blev blind for det Gavnlige deri; deraf Ønsket, at der maatte skee end yderligere Indskrænkninger i den naturlige Ret, som Enhver har til at bruge Sit.

I det Væsentlige stemme de overeens med det, som Pastor Steenstrup anfører i sin Beretning, naar han antager de almindeligste Følger af Udparcelleringen at være:

1) „For Gaardmanden, som beholdt sin Gaard samlet, er det paa flere Maader byrdefuldt, at mange Huse bygges, hvis Jord skal drives. Han kan omtrent regne, at han i Sædetiden er lige saa mange Dage borte, for at pløie og harve for Huusmanden, som før for Hovedgaarden, hvortil han var hoverigjørende. Hestenes Antal er, ved de mange Gaardes Formindskelse og Nedlæggelse, betydeligen formindsket. Arbeidet, især det offentlige, er forøget; og dette kan ei Andet, end være ham hinderligt og ufordeelagtigt paa flere Maader."

Dog deri er alt indtraadt Forandring, idet Huusmanden, som siden vil vises, begynder ret godt at tage fat paa, selv at dyrke sin Jord med sine Kør, og Nødvendigheden tvinger ham stedse mere og mere dertil, da det falder ham vanskeligt, at faae Arbeidet gjort, og han lærer at indsee Fordelen af, selv at kunne gjøre det forsvarligt og til rette Tid. Det offentlige Arbeide formindskes stedse mere, og man kan vel glæde sig til, at see den Tid nær imøde, da Bonden hverken for sig selv eller for Andre behøver dertil at holde større Hestekraft, end Gaardens Drift udkræver. At Antallet af Heste, som den tærende Besætning, er formindsket, kan vist neppe ansees

for et Onde, om end færre Plage derved skulde komme i Handelen og føres ud af Landet.

2) „Gaardmanden, som har svækket sin Gaard ved Udparcellering, har tabt sin Kraft til at drive sin Jord og bære de ham paahvilende Byrder. Bondens Indkomst beroer meest paa Salg af Heste, Fækreature, Korn og Uld. Hvad der avles af Korn paa den udparcellerede Gaard, fortæres for det meste af Familien og Hestene. Af Heste kan ei holdes flere, end de til Arbeidet høist nødvendige, og disse blive knapt holdte; og, har han en Plag i Opdræt, maa den alt for tidligt i Arbeide og bliver derved svækket og ofte aldeles fordærvet. Af Fækreature holdes ei flere, end de høist nødvendige Køer, og, tillægges imellem en Kalv, er den ei til Salg, men ansees som Bidrag til Besætningens Vedligeholdelse. Skulde hans Jord drives, som den burde, da havde hans Heste mere end nok at bestille; men der skal Arbeide gjøres for Huusmanden, offentligt Arbeide forrettes. Hans Jord bliver derfor kun maadeligt dyrket; han har Intet uden nogle Pund Uld og ubetydeligt Smør og Ost at sælge, som betales til en ringe Priis; han er i Almindelighed meget forknyt."

Saaledes var det da, men er neppe Tilfældet nu. Bonden i Almindelighed var forknyttet; men — var vel Udparcelleringen deri Skyld? Og, er det først Tilfældet, da føles Trykket vist altid i høiere Grad, jo større den Eiendom er, som besiddes. Armoden var ei heller da større hos de mindre Jordbrugere, end hos dem, der besade de store Gaarde, og det var langt sjeldnere, at Parcellisten maatte forlade Huus og Hjem, end den, der havde den store Eiendom. Rammer Uheld Landmanden, da føles det dobbelt og er vanskeligere igjen at forvinde for den, der sidder for store Udgifter og maa holde mange Tjenestefolk, end for den, der har en mindre Bedrift; dette erfaredes bedst, da Stormen i 1835 her afslog saa meget Korn, da og især Gaardmanden med de store Udgifter og de mange Munde at forsørge følte Svien, som først seent kunde forvindes. At Gaardmanden ei dyrker sin Jord bedre, end Tilfældet er, kan neppe tilskrives Udparcelleringen og de mange Huse, men Mangel paa Sands derfor, da den, der føler Interesse for at for-

bedre sit Agerbrug, vist aldrig lader sig afholde derfra ved det Arbeide, som han maa forrette for Huusmanden. Tiden dertil kommer nok, naar Interessen først er der.

3) „Huusmanden med 4 à 6 Tdr. Land boniteret Jord, som kan holde 3 Koer og nogle Faar, forekommer mig at være bedst faren. Er Familien ei alt for talrig, da kan noget Korn sælges, noget Ost, Smør og Uld gjøres i Penge; det Værste er, at faae det meget Arbeide gjort. Den mindre Huusmand, som kun har et Par Tønder Land, er, saa tykkes mig, værst faren. Han har ikke Arbeide nok at forrette for sig selv; thi han gider ikke grave — og hans Sysselsættelse er, at passe den kjære Ko. Indsidderen, som har lært et Haandværk, slaaer sig bedre igjennem. Han har ingen Skatter, ingen Renter at svare, hvis han selv eier Faget, som skjuler ham, og han har ingen Aarsag at haabe, at han skal have sit Brød uden Sved."

Der gives braadne Kar, siger Ordsproget, i alle Lande, og hvorfor skulde Huusmændenes Classe være fri derfor? Men, at antage, at Huusmanden i Almindelighed er mere doven og hengiven til Laster, end Indsidderen, kan vist neppe have Erfaringen for sig. Den, der vil og kan ernære sig selv, taber ei Lysten dertil, fordi han faaer en Plet Jord at dyrke; ja! Fornuften maa vel sige, at den almindeligt forøges. Den Dovne og Letsindige forbedres ei, om man tager ham af Huset og sætter ham i Leiestuen eller i den jordløse Hytte, især, saalænge en tvungen Fattigforsørgelse er hans Nødanker. At den, der kan et Haandværk, bedst kan ernære sig, er naturligt, men det gjælder ei mindre, naar han er i Huset, end i Hytten, hvor det ringeste Uheld let bringer ham til Bettelstaven.

4) „Folkemængden er naturligviis bleven meget forøget ved Udparcelleringen. Men, naar Menneskevennen sørger over at see saa faa Glade og Lykkelige blandt den Vrimmel af Mennesker, som Mængden af Huse og Hytter, hvormed Byerne ere fyldte og Udmarkerne besaaede, fremstiller for hans Sjel: da betænker han, at Aarsagen ei ligger i Udparcelleringen ene, — paa hvilken man alt for gjerne vil kaste Skylden for det, som ei er ønskeligt, — men i den Overhaand tagende Gifteſyge. Skulle vi befrygte, at Folkemængden skulde blive uforholdsmæssig stor,

kummerlig opfødt og slet opdragen, da lader os ikke klage over Udparcelleringen, om den endog gaaer nok saa meget i det Smaa, men over hint Onde, som i de senere Aar har tiltaget i en forfærdelig Grad, og for hvis Følger vi maa grue."

At Udparcelleringen er Aarsagen til den store Folkeformerelse, kan vist neppe med Bestemthed paastaaes, da vel snarere det omvendte Forhold her finder Sted: den forøgede Folkemængde gjør Eiendommenes større Udstykning uundgaaelig nødvendig og fremtvinger den, om ei ad den ved Loven tilladte Vei, saa ved at gaae uden om den. At ville, ved at lægge Hindringer for fri Udparcellering, søge at standse Folkeformerelsen, nytter vel lige saa lidet, som at ville sætte en Dæmning for den raskt henrindende Strøm; den vil dog omsider bryde over alle Skranker. At Folkeformerelse for en Stat er et, om endog kun relativt, Onde, kan vel neppe bevises, saa længe saa store Strækninger af raae Jorder ligge uopdyrkede, saa mange Erhvervskilder uafbenyttede, og Folkemængden ei er større, end at nogle faa gunstige Aar lade føle Savnet af arbeidende Hænder, hvilket alt nu er Tilfældet næsten overalt.

5) „At mere Jord bliver, som en Følge af Udparcelleringen, dyrket, maa falde Enhver i Øinene. Udmarken eller Havrelandet, som kun gav efter 6, 10 à 12 Aars Hvile 3 à 4 ringe Kjærve, bliver, ved at vorde bebygget af en Parcellist, om ikke godt, dog bedre dyrket, end forhen. Men hvad der da blev avlet paa Udmarken, kunne vi antage, blev solgt til Udførsel, eller og anvendt til Kreaturenes Rogt og Fedning, som gik ud af Landet og bragte Penge ind igjen. Hvad nu avles, fortæres og meget mere til, om Lodden er liden. Begribeligt, at den, som skal have sin Jord dreven, naar det kan skee, og maa tage til Takke med, hvorledes det bliver gjort, avler ringe, naar ikke særdeles Omstændigheder og heldige Forbindelser gjøre en lykkelig Undtagelse. Negtes bør det ikke, at der gives Tilfælde, at den Bonde, som solgte fra sin Gaard, men med Forstand, avler ligesaa meget Korn og holder ligesaa mange Kreature, som før, altsaa formindskede sine Udgifter og vedligeholdt, om ei forøgede sine Indtægter og betryggede sin Velfærd."

Hvor mange 1000 Tdr. Land ere ei siden Udskiftningen blevne opdyrkede i dette Amt, idet Nybyggere derpaa have nedsat sig, hvilke forhen laae tildeels uafbenyttede? Hvor mangen fraliggende Lod, som før ved usel Behandling kun gav tarveligt Udbytte, er ei derved kommen i bedre Drift? Lad end det, som derpaa produceres, blive meest fortæret af den derpaa boende Familie, den skal jo og have Føden, og der vindes altid mere ved, at den selv aftvinger Jorden den, end fortærer den i den jordløse Hytte. Statens Fordeel beroer ei paa, at der ere faa Munde til at consumere, hvad deri produceres, naar saa igjen mange Erhvervskilder af Mangel paa Hænder maae ligge uafbenyttede; og man seer derfor tillige overalt, at med en stigende Population beriges og de Kilder, hvoraf Staten øser sine Indtægter, som og Erfaringen i vort Land stadfæster. Fremskriden til det Bedre maa da deraf følge, naar ei særegne Omstændigheder bidrage til, hurtigere at udtomme dem igjen.

6. „En naturlig Følge af Udparcelleringen er, at, da mere Jord opdrives, ogsaa flere Kreature holdes. Dette gjælder dog kun om Fæ og Faar. Hestenes Antal er meget aftaget. Enhver Huusmand vil, om muligt, have en Ko, og den, som vel kan have een, vil holde to. Dette anseer jeg som Aarsag til Forringelse af Landets Qvæg-Race. Ligesom Hovedparcellisten paa 2 à 3 Tdr. Hartkorn, der er nødsaget til at holde Heste, maa holde 3, for at trække den tunge Plov, og, for at de ei skulle fortære for Meget, søger efter det mindre Slags, som i Mængde trækkes herop fra Markederne i Vendsyssel og Hanherred, saa søger baade han og Huusmanden at faae smaae Køer. Var Thy forhen med Rette berømt for sit store Qvæg, sine gode og stærke Heste, maa man med Forundring og Bekymring spørge nu: hvorledes er det gaaet til? Dog derom nærmere under 18de Spørgsmaal; men nu kun dette: Antallet af Qvæg er ved Udparcelleringen foroget; men den har i mine Tanker bidraget til at forringe Racen af Heste og Qvæg og formindsket Antallet af de Første. Paa den anden Side derimod troer jeg, at baade flere og bedre Faar holdes nu, end før Udskiftningen og Udparcelleringen fandt Sted".

At Heste- og Qvæg-Racens Forringelse i det Hele er en Følge af Udparcelleringen, kan vel neppe antages; thi det er endnu forholdsviis faa Gaarde, som ere udparcellerede, og Parcellisterne tillægge ei Meget; dog derom nærmere siden. Men som almindelig Sætning kan det nok antages, at ved Udparcellering vil Antallet af Heste formindskes, af Qvæg og Faar formeres; men disse blive da af en ringere Sort. Dermed stemmer og Schade, naar han i sin Beretning siger: „Paa de udparcellerede Jorder holdes vel ligesaa meget Qvæg, som før, men ikke saa stort og godt, og Opdrætten er formindsket. Til en Gaard f. Ex. paa 8 Tdr. Hrtkr. kunde, før den blev udparcelleret, holdes en Besætning af 6 Heste, 16 Kreature, 24 til 30 Fagr. Den aarlige Opdræt var 1 Fol og 4 Kalve. Man havde hvert Aar staaende til Salg 1 Plag og 6 Stude, og omtrent den halve Uld af Faarene kunde sælges. Men, efterat en saadan Gaard er bleven udparcelleret indtil 2 à 3 Tdr. Hartkorn, kan derpaa kun holdes 2 Heste, 5 til 6 Kreature. Opdrætten indskrænker sig til 1, høist 2 Kalve om Aaret; thi, da man kun kan holde 2 Heste, er det sjeldent, at Nogen paa saa liden en Gaard befatter sig med Følopdræt. De smaae Parcelbeboere f. Ex. med 4 Skp. Hrtkrn. og derunder kunne kun holde 1 Ko og 4 à 6 Faar. De, hvis Parceller ere saa store, at derpaa kan holdes 2 Koer, opfode sjeldent en Qviekalv, og det, for at lade den træde i en gammel Koes Sted. Men, da Parcellisterne, som Huusmændene i Almindelighed, ønske, jo før jo hellere at nyde Frugten af deres Opfødning, lade de den for tidligt blive med Kalv, og Følgen er, at saadant Qvæg, som desuden ikke kan faae saa god Rogt, som hos Gaardmanden, maa blive smaat og altfor uanseeligt til Udførsel".

Vare altsaa Jorderne her i Landet saaledes fordeelte iblandt de forskjellige Eiendomme, at disse kunde med Orden bestyres og drives med Kraft; var det Tilliggende opdyrket og omhyggeligt benyttet af Eierne, eller det kunde blive det under de nærværende Forhold; var den enhver Gaard tildeelte Jord bequemt beliggende, saa at den med Fordeel kunde afbenyttes og give et passende Netto-Udbytte; kunde der anvises den ifølge Naturens Gang stigende Folkemængde anden Leilighed til Erhverv, saa at ei Flere, end det fornødne Antal, behøvede at kaste sig paa denne Næringsvei: da vilde der vel kunne

afvindes Jorden det største og sikkreste, rene Udbytte ved denne Fordeling, og det kunde være statsoeconomisk rigtigt, om muligt, at forebygge en anden Tingenes Orden, men dette er mere at ønske, end at vente.

At Jorderne under deres oprindelige Fordeling blive bestyrede med Orden og almindeligt drevne med Kraft, modsiger Erfaringen her, som vel og andre Steder. Langt større Udbytte kunde deraf udbringes ved en hensigtsmæssigere og mere intensiv Dyrkning. Det fordomsfrie Øie vil vist finde, at de fleste Eiendomme snarere ere for store, end for smaae, og man maa give Steenstrup Ret (see Pag. 211), at Gaardmanden har Jord nok i 20 Tdr. Land bonit. Jord, naar det var ham nærliggende og blev dyrket, som det burde. Derfor er det ei heller paa de store Gaarde, at man skal vente at træffe den intensive Drift, men hos den virksomme Parcelist, der ei har mere Jord, end hvad han godt kan overkomme, og har Kraft til at holde det i Orden. De store Agerbrug kunne ei holdes i den Orden eller forholdsviis give det Udbytte, som de mindre. Dertil hører ogsaa større Driftscapital, hvoraf Færre ere i Besiddelse, og den, der ikke har Kraft nok til hensigtsmæssigen at benytte al den Jord, hvoraf han er i Besiddelse, maatte langt hellere ønske sig en mindre Bedrift, mere afpasset efter hans Kræfter.

Megen Jord ligger uopdyrket rundt omkring, som godt egner sig til Behandling og det er en Følge af, at den nuværende Eier ei kan overkomme, at faae gjort Alt, hvad der udfordres til en større Eiendoms rigtige Afbenyttelse. Selv den Jord, der er opdyrket, bliver ei brugt med den Kraft, som den kunde blive, naar der var et mindre Areal at behandle; og deraf den ofte lange Hvile, hvori, som Høegh siger, ei Jorden, men Landmanden hviler, for at samle ny Kraft. Det er derfor Udparcelleringen, som vi for en stor Deel skylde Opdyrkningen af de vidtløftige Hedestrækninger, hvorpaa stedse alt flere Nybyggere opstaae og afvinde Jorden den deri nedgravede, døde Skat.

Havde Udskiftningen her i Landet været, hvad den burde være, da var Udparcellering af sig selv for en stor Deel bleven hæmmet; men den saa beklagelige Maade, hvorpaa hin i Almindelighed er udført i dette Amt, som forhen er viist, har gjort denne saa nødvendig

og gavnlig. Hvad Fordeel kan en Jordlod være til for den, som maaskee desuden synes at have nok at dyrke, naar den ligger saa langt borte, at han ei kan naae den med Mogvognen? Hvilket Udbytte kan den give for ham, imod for den, der kan lægge den under sit nærliggende Sted eller derpaa bygge og boe? Saalænge som en ny Udskiftning ei kan blive iværksat, hvilket vel neppe nogensinde er at vente, bliver en fri og lettet Raadighed for Enhver over hans Eiendom den eneste og bedste Maade, hvorved der kan raades Bod paa Manglerne ved hin. Derfor har Udparcelleringen i denne Retning paa mange Steder været til stor Nytte, og dette vilde endnu mere have været og blive Tilfældet, naar ei Lovgivningen lagde Hindringer i Veien derfor. Dette har fundet Sted i Vestervig Sogn, hvor Udskiftningen oprindeligen var meget uhensigtsmæssig; men ved den senere her i høi Grad foretagne Udparcellering have de Fleste nu faaet deres Eiendomme samlede. Det Samme gjælder om Snedsted Sogn, hvor Eiendommene ved Udstykning ere blevne langt bedre arronderede; og saaledes rundt om paa flere Steder.

Folkemængden foroges stedse, og især i dette Seculum er den tiltagen i en overordentlig Grad, som vi forhen have seet; at dette ogsaa i Fremtiden efterhaanden mere og mere vil finde Sted, kan ifølge Naturens Gang ei betvivles. Men den forogede Population maa have Noget, hvoraf den kan ernære sig. Staten maa, saavidt muligt, drage Omsorg for, at den kan faae Leilighed til at erhverve det Fornødne for sig og Sine. Især er det i de lavere Stænder, at Forøgelsen i saa høi Grad finder Sted; men hvilken anden sikker Erhverskilde vil der her i Landet, hvor Fabrikvæsenet staaer paa et saa lavt Trin og fordrer saa faa Hænder, kunne anvises Almuen, end Agerbruget? Efterhaanden, som Antallet af dem, der ernære sig heraf, tiltager, vil der da behøves flere Boliger, og, bliver der sat saadan Grændse for Udparcellering, at de bestaaende Landeiendomme ei kunne forfleres: da maae de flere Familier tye til Leiestuen, hvilket for en Stat neppe kan være ønskeligt.

Følgerne af Udparcellering, der er gavnlig for en Stat, saalænge den anvendes paa en fornuftig og hensigtsmæssig Maade, men kan blive skadelig, som ethvert andet Gode i Livet, naar den misbruges, ere saa ofte fremstillede og udviklede, saavel fra deres lyse,

som fra deres mørke Side af dens Venner og Modstandere*), at de ei her behøve nogen videre Drøftning, hvortil Forfatteren ei heller føler sig kaldet. Der frygtedes for, at den naturlige Ret, som Enhver maa have til at bruge sin Eiendom paa bedste og fordeelagtigste Maade, skulde blive misbrugt til Skade for det Almindelige, og derfor blev den, med Hensyn til Brugen af Jordeiendomme, efterhaanden indskrænket, især ved Forordningen af 3 Decbr. 1819, der, som bekjendt, bestemmer, at ingen Eiendom maa udstykkes, med mindre Hovedparcellen kan beholde 20 Tdr. Land til Tarten 24, og ingen Parcel maa afhændes til Bebyggelse med mindre Tillæg, end 1½ Td. Land boniteret Jord. Men — opnaaedes derved Hensigten? Lykkedes det at forebygge skadelig Udstykning? „Det er gaaet med denne Forordning, som med alle Love, der søge at indskrænke Mennesket i den naturlige Frihed, han har til at udøve moralsk uskyldige Handlinger: den omgaaes". Det stadfæster ogsaa Erfaringen i dette Amt. Den Elusion af den citerede Forordning, hvorover der klages saa høit fra andre Landets Egne, har ogsaa faaet Indpas her, om end ei endnu overalt eller i saa foruroligende en Grad; især paa Mors og paa Thyholm. Der var forhen en stor Mængde jordløse Huse, hvis Beboere ernærede sig meest af Fiskeriet i Limfjorden. Da dette ved Havets Indbrud ødelagdes, standsede denne Erhverskilde, og de maatte slaae an paa Jordbruget, som Almuens eneste Kilde til Underholdning, naar de andre stoppe. Evnen var ei for dem til at faae store Eiendomme; Lovgivningen havde lagt Hindringer i Veien for dem til at faae dem saa smaae, som deres Interesse fordrede dem; der blev da gaaet uden om Loven, og, istedetfor at kjøbe, som ei kunde bevilges, blev der leiet, fæstet, eller hvad andet Navn, man vilde give det, stundom paa Livstid, ofte paa 100 eller flere 100 Aar, saa stor en Plet Jord, som Enhvers Penge kunde slaae til, for at kunne holde en Ko, eller i det mindste nogle Faar, til

*) See Viborg Stændertidende for 1838, 1ste Række, Side 687—701, 2den Række S. 1052—1150, cfr. Roeskilde Stdt. 1ste Række S. 478 til 496, 2den Række S. 2,826 til 2,856. — See tillige P. Tuteins Anmeldelse af Bergfoes Mindeskrift over Grev Reventlow i Maanedsskrift for Litt. 17de Aargang, især S. 525 til 547.

Hjælp til Familiens Underholdning. Denne især i sine fjernere Følger saa fordærvelige Uskik, som den for nævnte Forordning har gjort nødvendig, har især paa en forunroligende Maade taget Overhaand i Øster-Aasels Sogn paa Mors, i Hvidberg paa Thyholm o. fl. St. Selv da, naar det er til jordløse Huse, at der ønskes en liden Parcel tillagt, hvortil lettere Bevilling kunde ventes ifølge Lovgivningen, foretrækkes ofte den nemmere, skjøndt usikkre Maade, at leie den paa langt Aaremaal, for at spare de store Bekostninger og Omstændigheder, der med Udstykning ere forbundne, hvilke let kunne opsluge den hele lille Indfæstning, og, fordi det i Forveien er saa uvist, om Bevilling kan faaes eller ei. Vel har Forordningen, hvorpaa dens Velyndere beraabe sig, aabnet Udveie, hvor særegne Omstændigheder gjøre en Undtagelse fra den almindelige Regel tilraadelig og ønskelig, da Rentekammeret er bemyndiget til at bevilge Undtagelser fra Bestemmelserne i den nævnte Anordning; men det er igjennem Bevillinger, Dispensationer ɔc. at Veien der gaaer, hvilken neppe i moralsk Henseende eller fra Retfærdighedens Standpunkt er den ønskelige. Derfor seer man og her i Amtet, som vel overalt i Landet, stadfæstet, hvad Stiftslandinspecteur Birch i Stænderſalen bevidnede, at stundom, „hvor Omstændighederne i alle Henseender har været aldeles eens, har Collegiet, uden mindste Bemærkning, tilladt den Ene det, som faa Uger derefter er blevet negtet den Anden". Denne Usikkerhed afholder og Mange fra at søge Bevilling, hvor den gjerne kunde ventes, da der maa Landmaaler dertil, Kort affattes etc., førend den kan søges, og Handelen er ofte ei af saa stor Betydenhed, at den kan afholde disse ei ubetydelige Udgifter, uden Vished for, at det kan lykkes.

Men, var det endog muligt, at give Loven saadanne Bestemmelser, at den ei kunde omgaaes, hvilket vel neppe kan tænkes, da Noden er en skarpsindig Læremester; kunde der end sættes saa faste Skranker for en saa smaalig Udstykning, at de ei kunde nedbrydes eller overstiges: det er dog neppe politisk rigtigt, „at Folket, lig Børn, holdes under et overflødigt og stedsevarende Overformynderi". At den, der ønsker en Jordlod, men kun en liden, skal tvinges til at kjøbe en langt større, end han kan bruge; at den, der har kun en liden Capital og ei derfor kan faae en saadan Eiendom, som nu

maa afhændes, skal nødsages til, naar han ei vil eludere Loven, at sætte sig ned i Leiestuen eller den jordløse Hytte og der fortære den sammensparede Sum; at den, der paa Grund af Uheld, Tidsomstændighederne eller andre uforudseelige, tilstødende Uheld kommer i Pengeforlegenhed, skal tvinges til, enten at afhænde sin hele Eiendom, eller hænge ved den saalænge, indtil han bliver dreven derfra, skjøndt han, ved at sælge en Deel deraf, kunde redde sig og derved igjen komme paa Fode: det strider saa meget imod Naturrettens uomstødelige Principer, at det synes ubegribeligt, hvorledes endnu saa Mange kunne holde fast ved deres forudfattede Meninger.

Hvilke ville og Følgerne blive deraf? Det sees overalt i Landet, ogsaa i dette Amt, i de talløse jordløse Hytter, Leiestuer, Forpagterboliger, eller hvad man vil kalde disse, der af Brinck Seidelin skildres som „Ulykkens Huler og Elendighedens Boliger"*). Vel gives der Sogne her, hvor Velstand igjennem en Række af Aar har været fremherskende, hvor der ligesom er indgaaet en stiltiende Accord om, ei at opreise Leieboliger, hvilket ansees for en Skam, og der er og Folkeformerelsen paa en Maade stagnerende; men, er det først kommet saavidt i et Sogn, at Antallet af Hytterne har taget Overhaand, saa at det synes ligegyldigt, om der er een flere eller færre; da seer man den ene usle Bolig opstaae efter den anden, som om de vare fremtryllede, og i faa Aar reise sig der hele Byer, hvor der før var nogen Hede; til disse strømmer Overbefolkningen fra Nabosognene, hvorfra de udelukkes. At slige jordløse Huses Tal er stort ogsaa i dette Amt, hvad enten man regner dertil alene dem, hvis Beboere ingen Jord have at bruge, eller dem, hvis Besiddere have leiet sig en større eller mindre Plet, det er alt forhen viist, og ved den saa stærkt stigende Folkemængde ville de saalænge, som de hæmmende Baand vedblive at paahvile Udstykningen, aarligen forøges i en foruroligende Grad. De Sogne, hvori de, og dermed tillige Jordernes Udleien, især have taget Overhaand, ere saaledes: Kliim og Thorup i Hanherred; Østerild og Hillerslev i Hillerslev-Herred; Hørdum, Grurup og Stagstrup i Hassing-Herred; Vestervig og Hvidberg paa

*) See det citerede Sted af Viborg Stændertidende for 1838.

Thyholm i Refs-Herred; Karby, Hvidberg, Asfels, Solberg og Sundby paa Mors.

Ogsaa de jordløse Huse har man gjort Forslag til at forebygge*); men dette vilde endnu mere være, hvad Tutein kalder det i den før nævnte Anmeldelse af Bergsoes Skrift, (Pag. 531) „at forbyde en Virkning, uden at bekymre sig om Aarsagerne til denne Virkning, ligesom det var muligt at ophæve Virkningen, naar Aarsagerne vedbleve". Aarsagen dertil, den stedse stigende Folkemængde, vil dog ei kunne forhindres, om end nok saa mange Skranker sættes derfor, og hin dybsindige Forfatter siger dertil paa det anførte Sted: „Om endog Forbudet mod Udstykningerne kunde forhindre Ægteskabernes Antal, saa dog ei Fødslernes; thi jeg troer at man som almindelig Erfaringssætning kan antage, at jo mindre Udsigten til Ægteskab er, desto mere vil Usædeligheden tiltage, og vi ville saaledes ikkun erholde et forøget Antal af uægte Børn." Jo større Fattigdom og Usselhed, desto større i Almindelighed Usædeligheden; og, jo mere man berøver den Unge Udsigten til, ved Arbeidsomhed og Sparsommelighed engang at kunne komme til at sætte Foden under eget Bord, desto mere ligegyldig og letsindig bliver han i sin Stræben efter dette Maal. Altsaa synes og Forholdene i dette Amt at tilraade Withs Forslag i Stænderſalen til at forebygge de jordløse Huse og Leiestuer: fri Udparcellering; eller, da denne Frihed, som en naturlig Ret, er ønskelig, ei blot for den, der vil formindske, men og for den, der vil og kan forøge sin Eiendom, at hylde det Princip, hvortil Tutein kommer: den størst mulige Eiendoms og personlige Frihed. Dette vil sikkert i Tiden blive det bedste og ene tilraadelige Middel, hvorved Forholdene kunne udjevnes, den daarlige Udskiftning rettes, og Almeenvellet fremmes.

*) See Viborg Stændertidende for 1836, 1ste Række, Side 135 til 137, 2den Række, S. 1141 til 1229.

5.

Dyrkningsmaade. Brak. Vexeldrift. Varigt Græsland.

Dyrkningsmaade.

Trevangssystemet har neppe nogensinde været brugt i denne Egn, hvor Brakken indtil de seneste Tider har været en fuldkommen ukjendt Ting. Derimod har en Driftsmaade i Lighed med det holsteenske Kobbelbrug været brugt her, saalænge man kan mindes, og denne er endnu i det Væsentlige den almindeligste, kun med Undtagelse, at Markerne ei ere inddeelte i regelmæssige, indhegnede Kobler, og ingen bestemt Orden følges i Sædskiftet, i Jordens Inddeling, i Markernes Følge eller Størrelse. Men fra et almindeligt Kobbelbrug gives der mangfoldige Afvigelser, eftersom Jorderne ere mere eller mindre skikkede til Vintersæd, eller ei; eftersom de ere mere eller mindre kraftige, hvorefter bestemmes, hvor mange Aar de skulle ligge til Brug, hvor mange til Hvile; thi et almindeligt Princip er, at holde dem oppe saa længe, som de med Rimelighed kunne ventes at frembære taalelige Afgrøder.

Før Udskiftningen inddeeltes Agerjorden almindeligt i: Alsæd, Brødjord og Havreland. Til Alsæd henlaae de bedste Jorder nærmest ved Byerne, hvilke aldrig laae ud til Hvile, men bestandigt holdtes under Dyrkningen og gjødedes regelmæssigen hvert 4de Aar, efter at have baaret, som oftest, 2 Bygkjærve, een Kjærv Vaarrug og een Havrekjærv. De, der behandlede Alsæden med end større Omhu, gjødede den hvert 3die Aar og toge Byg, Vaarrug og hvid Havre. Brødjorden indbefattede det Øvrige af den oprindelige Mark eller Indmarken; den blev gjødet, enten strax paa Grønjorden til Byg, eller der først toges af Baarerne hvid Havre, hvis Stubber derpaa bleve gjødede, og gjerne fulgte 5 à 6 langstraaede Sædarter umiddelbart paa hverandre efter een Gjødskning, med eller uden

Vintersæd efter Gjødebyg, eftersom Jorden dertil ansaaes tjenlig, og den hvilede da som oftest i ligesaa lang Tid uden isaaet Klover eller kunstige Græsarter, indtil det naturlige Græs var sammenvoxet og havde dannet ny Grønsvær. Havrelandet eller Udmarksjorden fik ei Gjødning, men maatte uden den frembære Havre, oftest sort, i 3 Aar, hvorpaa den igjen laa til Hvile, indtil den blev sammengroet, i 5 til 6 Aar, ja ofte endnu længere. Dette var i Meget en Efterligning af Inddelingen i det meklenborgske Kobbelbrug, men Behandlingen var mere holsteensk, med hvilket Folk Vestjyden og har samme Hovedformaal, Græsleie og Qvæghold. (See Thaer 1ste Deel S. 289 og fg.).

Efter Udskiftningen forandredes efterhaanden paa de fleste Steder denne Driftsmaade, idet man mere og mere lærte at indsee det Skadelige i at beholde Alsæden, som man da lod gaae over til Brødjord, og, hvor det formedelst Beliggenheden og Gjødningens Tilstrækkelighed kunde lade sig gjøre, gik og Havrelandet ind under samme Classe, saa at nu de Fleste, der kunne gjøre det, behandle al deres Jord som Brødjord efter Reglerne for Kobbelbruget, dog endnu stedse med Forskjel imellem Indmark og Udmark, hvilke ei gjerne tildeles samme Behandling, eller vel kunne modtage den. De forskjellige Modificationer heri paa de forskjellige Steder og Tilnærmelse, snart til det Gamle, snart til det Nye, ville vi i det Følgende nærmere betragte, og i dette Øiemed fremstille baade den almindelige Driftsmaade og Afvigelserne derfra i Amtets enkelte Dele, følgende den vante Orden.

Vesterhan-Herred

hører, som før er bemærket, til Amtets daarligste Egne og har den eiendommelige Beskaffenhed, at besidde overmaade Lidet Agerjord, som er sandblandet, men ved sit Underlag og sin Blanding af Kalk besidder større Frugtbarhed, end man ellers skulde vente; derimod høre dertil, som før er viist, uhyre Kjærstrækninger og Enge, hvilke, især forhen, meest anvendes til Græsning for Kreaturene, som vogtes der den meste Tid af Aaret, og Agermarken bruges til Korn. Saaledes er det en Art Vangbrug; men Brakken, som dertil skulde høre, er aldeles ikke dermed bleven forbunden. Alsæden har, paa Grund af hin Herredets særegne Beskaffenhed, holdt sig der længst; men nu af-

lægges den efterhaanden af Flere, der ved Erfaringen overbeviſes om dens ſkadelige Følger. De ſees paa de urene, med alle Slags Ukrud overfyldte Marker, og, ſkjøndt det er et almindeligt Syn i denne Egn, ſaae jeg dog paa mine Vandringer intetſteds Kornagrene ſaaledes ſmykkede med Blomſter, ſom i dette Herred, hvor jeg, iſær i Kollerup Sogn, traf Rugmarker ſaa opfyldte med Heire, Klinte, Scabioſer, Skrade (Rhinanthus crista galli), Valmuer etc., at det var vanſkeligt at ſee, hvad der ſkulde være Hovedſæden.

Alſæden gjødes i den ringeſte Deel af Herredet hvert tredie Aar, og da tages: 1) Byg, 2) Rug, meeſt Vaarrug, da Vinterrugen ei ſaa godt vil lykkes i Alſæden, 3) hvid Havre. Paa de bedre Marker, ſom i Kliim og Thorup, tages 4 Kjærve, ſaaſom: 1) Byg, gjødet, 2) Vinterrug, 3) Havre, 4) Vaarrug; eller: 1) Byg, gjødet, 2) Byg, hvortil ploies 3 Gange, ligeſom til første Kjærv, 3) Vaarrug, 4) Havre; eller 1) Byg, gjødet, 2) Vaarrug, 3) Ærter, 4) Vinterrug. Der gives endnu flere forſkjellige Maader, hvorpaa Alſæden dyrkes, og i det Hele er der i Sædſkiftet ingen faſt Plan her i Egnen, da Jorderne ſelv i ſamme By ere ſaa forſkjellige, deels tørre deels ſide, meer eller mindre muldrige, ſand- og kalkblandede, og Meningerne om det Rette ere ligeſaa forſkjellige, da man vel om hele Amtet meer og mindre kan ſige, at Driftsmaaden er i en Overgangs-Periode, i en Kamp imellem det Gamle og det Nye, heldende ſnart til den ene, ſnart til den anden Side, ſaa at det ofte er vanſkeligt at ſige, hvad der hører til den almindelige Regel, hvad til Undtagelſen.

Længſt og i videſt Omfang holder Alſæden ſig i Arup, hvor af det indſkrænkede, men fortrinlige Areal $\frac{2}{3}$ Dele indtil de ſeneſte Aar brugtes paa denne Maade. Her tages 4, 5, ja indtil 8 Kjærve efter een Gjødſkning, ſaaledes: 1) Byg, gjødet, 2) Byg, 3) Vaarrug (hvilke trende Kjærve næſten af Alle tages først), 4) Havre, Bygget altid treploiet, til Havren ploiet tvende Gange; eller: 4) Byg, 5) Havre; eller 5) Ærter, 6) Byg, 7) Rug, 8) Byg, hvor da Ærter ſkulle erſtatte Gjødningen, naar denne ei kan ſtrække til; og ſelv efter denne ſaa udtærende Driftsmaade ſees endnu ret frodige Afgrøder paa disſe ſaa fortrinlige Marker, naar Sæden ei bliver qvalt af Ukrudet. Det bliver i dette Sogn mere almindeligt, at lade en

Kjærv Ærter, Vikker, eller eenaarig Klover afløse de mange langstraaede, og saaledes gaaer Driften let og uformærkt efterhaanden over til et Slags Vexeldrift, hvoraf der spores de fortrinligste Virkninger paa de følgende Afgrøder.

I Brødjorden (hvortil den øvrige længere fraliggende Mark henregnes, da her ikke haves Havreland) er Rug Hovedsæden, undtagen i de 3 yderste Sogne af Hannæs, hvor Jorden er mere leerrig, og, hvor Byg bliver den vigtigste Sædart. For dog at faae Byg, som endnu ansees uundværlig, anvendes Gjøden dertil, til stor Skade for de følgende Rugafgrøder, og Bygget lykkes dog ei altid, især i tørre, varme Somre. Paa de skarpeste Marker tages efter Gjødebyg ofte 3 Rugkjærve, eller 2 Gange Rug og een Gang sort Havre. I Kliim Sogn tages endog stundom 4 Gange Rug efter gjødet Byg; Enkelte bruge Ærter imellem anden og tredie Rugkjærv. Marken udlægges sjeldent med Klover, der paa de sandige Marker, især efter en saa uhensigtsmæssig Driftsmaade, ei vel kan lykkes, og kun af Faa bruges Raigræs eller anden kunstig Græsart; den ligger til Græsning 2, 3, til 4 Aar efter Jordens Beskaffenhed. Paa de mere muldrige Jorder i Tømmerby og Lild Sogne bruges og, istedetfor de flere Kjærve Vinterrug, efter Gjødebyg, 2) Vaarrug (en Sædart som her er meget almindelig), 3) Vinterrug, 4) hvid Havre, 5) broget Havre. Ellers er Havresæden i dette Herred høist ubetydelig, og den, der avles, er maadelig; Rugen erstatter den til Hestefoder. I Øsløs og Arup Sogne, med de stærke, frugtbare Jorder, bruges: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg, 4) Havre; eller 4) Ærter, 5) Rug, 6) Havre, og her saaes almindeligt Klover. Bedst er Driftsmaaden i Vesløs, hvor Alsæden tildeels nu er aflagt, og i dens Sted er indført: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Kartofler, Ærter eller Vikkehavre, som gjøres i Hø, 4) Rug eller Havre med Klover i 3 Aar. Blandingssæd bliver overalt i Herredet mere almindelig, snart Rug med Havre, for at modnes, snart Vikker i Havre til Hø. Adskillige i Kollerup bruge saaledes, efter Præstens Exempel, Vikkehavre, enten i Grønjord eller efter Gjødebyg, for at gjøre det i Hø, derpaa Rug, hvorefter en Blanding af Vaarrug og Havre, der modnes og bruges til Hestefoder, og derpaa Rug.

Fra denne almindelige Driftsmaade, som endnu bruges af dem, der helde til det Gamle, hvilket gjælder om de Fleste, gives der i dette Herred adskillige Undtagelser, hvortil Exemplet er udgaaet fra de Mænd udenfor Bondestanden, hvilke først dermed have banet Veien. Paa den kongelige Hovedgaard Aagaard var Brak alt indført under dens forrige Eier, Kammerherre Mylius, og derefter toges da: 1) Rug, 2) Byg, 3 og 4) Rug. Siden 1832 forandrede den nu afdøde, særdeles driftige Forpagter, Hr. Dichmann, Driften, inddeelte Marken i 11 lige store Vange, hvilke bruges saaledes: 1) Reen Brak, merglet og gjødet, 2) Rug, 3) Byg, 4) Blandingssæd til Hø, 5) Rug, 6) Havre med Klover i 5 Aar. Denne Dyrkningsmaade har baaret gode Frugter, og almindeligt regnes derefter at avles i det mindste 6 Fold. I nogle Aar brugtes Raps foran Kornafgrøderne, men den fandtes for udtørende paa disse meget sandblandede og oprindeligt skarpe Jorder. 20 Tdr. Land anvendes til reen Vexeldrift og bruges for en Deel til Staldfodring for Hestene. Den halve Mark drives med Hoveri. — Kjettrup Præstegaard paa 10 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn med 58 Tdr. Land Agerjord, 50 Tdr. Land Kjær, dyrker den driftige Pastor, Licent. theol. Damkjer, en af Amtets meest rationelle Jordbrugere, paa følgende Maade: Indmarken paa 28 Tdr. Land, deelt i 11 Dele, besaaes med: 1) Havre efter een Ploining, 2) gjødet Vikkehavre til Hø, hvorefter Marken strax ploies, harves, ploies igjen og besaaes saa tidligt muligt med 3) Provstirug, 4) Ærter eller Vikker, 5) Byg, 6) gjødet Vikkehavre til Hø, 7) Rug, 8) Kartofler gjødede, 9) Byg med Klover i 2 Aar. Den dyrkes saaledes efter Frugtvexelbrugets Regler, og, da der tillige gjødes 3 Gange i Rotationen (som bliver muligt ved stærk Jordblanding af forraadnede Tuer og Mosejord af Kjæret og ved Sommerstaldfodring, med Hestene hele Dagen, med Qvæget den halve), giver den fortrinlige Afgrøder, og hans Marker udmærkede sig langt fremfor de tilgrændsende ved en yppig og kraftig Sæd. Efter samme Regler bruges Udmarken i 7 Aar med: 1) Havre, 2) gjødet Vikkehavre, 3) Rug, 4) Ærter, 5) Rug med Klover i 2 Aar. Her, som paa Aagaard, bruges meest toradet Byg. Her sees saaledes et Exempel fremstillet paa en Driftsmaade, som fortjener at anbefales til Efterligning, især i den Egn, hvor det kalkblandede,

hidsige Jordsmon fordrer en hyppigere, mere jordblandet Gjødskning, da den hurtigt frembringer frodige Afgrøder, men snart igjen udtæres; hvor Kjærene tilbyde et ypperligt, for Kridtjorder saa særdeles skikket Blandingsmiddel i Overflodighed; hvor et lidet Areal Agerjord gjør det fornødent, at bruge den især til Produktion af Korn og Vinterfode for den større Besætning, der kan græsses i Kjærene, hvilke og derved afgive et, om end høist tarveligt, Surrogat for Staldfodring til dem, som ei hellere ville benytte denne; hvor den saa skadelige Ukrud besvangrede Marker saa høiligen trænge, og ved denne Driftsmaade opnaaes Ukrudens Hensigt, Jordens uafbrudte Afbenyttelse til Frembringelse af Sæd og Vinterfode for Kreaturene, imedens dens skadelige Følger undgaaes. Det har ei heller været uden frugtbringende Virkninger der i Egnen, idet afvexlende Sædarter, grønne Afgrøder, Kløver etc., blive stedse mere almindelige; Markfred er derved tildeels tilveiebragt, som siden skal vises, og alt Flere bruge Brakken, baade dyrket og reen, hvilken Hr. Damkjer benyttede i første Rotation og stundom endnu bruger, naar Jorden trænger til en stærkere Rensning.

Norbjerggaard, en Bondegaard i Gjottrup Sogn, af Hartkorn 11 Tdr. 7 Skpr. 1 Alb., har et Areal af 70 Tdr. Agerland, bestaaende af leerblandet, fiint Sand med Underlag af Kalk, 30 Tdr. Land, for største Delen daarlig Eng, og 250 Tdr. Land Kjær, hvor der kan haves tilstrækkelig Græsning for 100 Stkr. Qvæg, som vel ei derpaa kunne afgive Melk og Smør af Betydenhed, men trives og vore godt. Den nuværende Eier, en Tydsker, Hr. Rendtorff, kjøbte den i Sommeren 1838, da den var saa ganske ude af Drift, at der kun var vinterfødt en Besætning af 10 Heste, 12 Køer og 40 Faar. For paa bedste Maade at kunne afbenytte Græsningen i Kjæret, gaaer Eierens Bestræbelse ud paa, at avle saa meget Vinterfoder, som muligt, at derved flere Kreature kunne overfødes, og, for at samle rigelig Gjødning dertil, blive Tuer i Kjæret afskrællede og kjørte ind under Qvæget, som ved los Drift ligge i Fold om Natten og paa den varme Tid af Dagen. Herved har

han alt bragt det til, at kunne holde 50 Stkr. Qvæg og gjødske $\frac{1}{5}$ Deel af sin Agermark, hvorpaa han har indført følgende Driftsmaade: 1) Rug, 2) Byg, 3) Havre, 4) Kløver til Hø, og i det 5te Aar agtes Kloveren afgræsset til Midsommer, for derpaa at tilberedes ved Sommerbrak til den følgende Rugafgrøde, eller, om det ansees nødvendigt, for bedre at rense Jorden, vil den blive behandlet med heel Brak, reen eller dyrket. Naar Agermarken først kommer i den forønskede Drift, agter han at opdyrke af de store Kjærstrækninger saa Meget, som han efterhaanden formaaer, hvilket vist ogsaa vil give langt større Fordeel, end at lade det ligge til den tarvelige og usunde Græsning, som det nu afgiver. En Dyrkningsmaade, som den anførte, et Slags Vangbrug, kan kun finde Sted med Fordeel, hvor der, som her, gives et stort Areal af uopdyrket Jord, hvor Qvæget kan søge sin Sommerføde, og selv der vil Opdyrkningen af de raae Jorder, om den end er forbunden med en Deel Bekostning, naar den kun kan iværksættes, afgive langt større Udbytte, end den usle Føde, som de nu tilbyde det Qvæg, der er fornødent for at frembringe tilstrækkelig Gjødning. Den valgte Driftsmaade er vist neppe heller den meest hensigtsmæssige, hvorved det forønskede Maal kan naaes, baade at producere det meste Korn og det størst mulige Qvantum Vinterføde til Qvæget. Ved de trende langstraaede Sædarter i Rad bliver Jorden for ureen og uskikket til Kloveren, der, især efter den ingenlunde stærke eller fede Gjødning, som herved kan falde, vil mangle den fornødne Kraft. Vilde Eieren end ikke indføre fuldkommen Vexeldrift, som Hr. Damkjer, saa skulde der dog vindes betydeligt, naar der imellem anden og tredie Kjærv indskødes en rensende Sædart, Kartofler, Ærter eller Vikkehavre, hvorved Jorden kunde renses og bedre præpareres til Kloveren. Valgtes Ærter eller Vikker, da gav det og den Fordeel, at Marken derefter kunde lægges ud med Rug, som skjenker et større Udbytte, baade af Korn og Straa, og lykkes sikkrere paa disse sandblandede Marker; Kloveren vilde ogsaa deri altid bedre slaae an, end i Havren. Ønskedes Markernes Tal ikke forandret fra 5 til 6, kunde første Aars Klover opbrydes og bequemt beredes til den følgende Rug. Ved en saadan Forandring vilde der upaatvivleligen vindes baade i Korn og i Straa.

Kromand Soballe i Fjerridslev tager efter Sommerbrak Rug, Blandingssæd, Rug med Raigræs i 5 Aar, en Driftsmaade, som fortjente at efterlignes paa saa skarpe, sandige Jorder, hvor Heelbrak og Kartofler ei vel kunne anvendes, da de ere saa lette, at de ei kunne taale megen Behandling, forend de flyve, og, hvor Kloveren ei vil lykkes. Paa den bedre Deel af Marken bruger han Erter og Vikker afvexlende med Byg og Rug i 5 Aar.

Kliim Sogn har i sine, vel indskrænkede, men frugtbare Kornmarker, de uhyre, til Opdyrkning saa skikkede Kjærstrækninger med et ypperligt Underlag og Overflodighed af Kalk i Nærheden, de store og gode Enge — en Rigdoms-Kilde, som neppe er bleven noget andet Sogn i Amtet til Deel i den Grad; men kun Skade, at den hidtil afbenyttes saa lidet. Ved Alfæden vedbleve de at holde fast saalænge, indtil Marken blev saa opfyldt af Scabioser, Graabunke, Heire, Klinte, Skrade, Tidsler, m. m., at Kornet næsten ganske qvaltes deraf, og der avledes kun 2 à 3 Skpr. Korn i Traven. De Fleste der have vel aflagt den, men tage, som før bemærket, endnu ofte indtil 4 Kjærve Rug efter Gjødebyg, og lægge da Jorden ud i 2 à 3 Aar uden Klover. Mergelen bruges ikke, skjøndt den ligger lige for Haanden og ligesom indbyder til at opdyrke Kjærene, hvormed kun er gjort Begyndelse uden den. Almindeligt bruges endnu 4 Heste for Hjulploven, og Hestene pines ude saalænge muligt, og om Vinteren fodes de med Rughalm og Hø. Saa meget mere udmærker Gaardmand Christen Olesen i Kliim sig ved det Exempel paa en bedre Driftsmaade og et fornuftigere Agerbrug, som han har givet. Til en Gaard paa 8 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn har han kun 26 Tdr. Land Agerjord, men 140 Tdr. Land Kjær og over 200 Tdr. Land Klitstrækning, hvori der er endeel Høbjergning, og Meget deraf er skikket til Opdyrkning. Han har inddeelt Agermarken i 10 Dele, hvilke han bruger saaledes: 1) efter trende Ploininger og svag Gjødskning tages Byg, 2) Erter, 3) Rug med Klover i 2 Aar, 6) Byg efter Sommerbrak, 7) gjødet Vikkehavre til Hø og Kartofler, 8) Rug med Klover i 2 Aar. Ved denne saa fortrinlige Vexeldrift udmærkede hans Marker sig langt fremfor Naboernes ved svære og rene Afgrøder, der alle tydede paa Jordens Kraft og ordentlige Behandling. Skjøndt han af Kjærene

endnu kun har faaet c. 30 Tdr. Land opdyrket, holder han dog alt en Besætning af 4 Heste, 4 Plovstude, 30 Stkr. forskjelligt Qvæg, 120 Faar, og kan stedse vente at faae den mere og mere forøget. Til en saa anbefalelsesværdig Dyrkningsmaade har han ei ladet sig opmuntre ved Løfte om Understøttelse eller Haab om Belønning, men alene af sand Interesse for, hvad han erkjender for at være det Rigtigste, og den vaktes og næredes især hos ham ved en afdød Broder, en Elev af Landhusholdnings-Selskabet, der opholdt sig hos ham en Tid og meddeelte ham sine indsamlede Lærdomme og Erfaringer.

Ogsaa i Thorup er der givet Exempel paa en fornuftig og hensigtsmæssig Driftsmaade af Sognefogden Jens Ravn, der til en Gaard paa 7 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn med 24 Tdr. Land Ager, 70 Tdr. Land Kjær, holder en Besætning af 14 à 16 Kvæ, lige saa meget Ungqvæg, 16 à 20 Faar. Efter en af Landhusholdnings-Selskabet approberet Plan har han inddeelt sin Mark i 10 Lodder, hvilke han dyrker med: 1) Havre, 2) gjødede Kartofler, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Rug, 6) gjødet Vikkehavre til Staldfodring og Hø, 7) Rug med Klover i 3 Aar. Derfor er der lovet ham en Understøttelse af 40 Rbd. aarligen i 5 Aar, men han har ei endnu kunnet ønske den, da han ei har kunnet indføre den foreskrevne Staldfodring, førend Kjæret bliver opdyrket, hvormed Begyndelsen er gjort. Marken fandtes inddeelt og behandlet efter den foreskrevne Plan og fuldt indhegnet, og det Hele tydede paa, at det var ei saa meget Præmien, som Interesse for Sagen, der ledede denne tænksomme og driftige Mand til den valgte Dyrkningsmaade, som fortjente at efterlignes af Flere.

Paa Selberggaard i Tømmerby Sogn bruges: 1) Byg efter Mergling og Gjødning, 2) Rug, 3) Kartofler, Ærter eller Vikker, 4) Rug eller Havre med Klover i 4 Aar; hvilken bedre Driftsmaade har lønnet Arbeidet med gode Frugter.

Paa Hovedgaarden Vesløsgaard paa Hannæs dyrkes Jorderne deels med: 1) Heelbrak til Rug, 2) Kartofler, 3) Byg, 4) Rug, 5) Havre med Klover i 4 Aar; deels med: 1) dyrket Brak, som tildeels besaaes med Boghvede, der nedploies til Rug, 2) Kartofler, 3) Rug med Klover i 4 Aar. Den har c. 300 Tdr. Sædeland

(à 10,000 □ Alen), hvoraf det Meste før dreves ved Hoveri; men i de senere Aar ere nogle Gaarde følgte derfra, og de andre ere fritagne for Hoveri-Arbeide imod en Godtgjørelse af 40 Rbd. for en heel Plov.

Gaardmand Christen Jørgensen i Arup, hvis Gaard til næsten 6 Tdr. Hartkorn kun har et Areal af 27 Tdr. Land geom. Maal uden nogen Hobjergning, dyrker den i 13 Lodder med: 1) Grønjords-havre, 2) gjødet Vikkehavre til Staldfodring og Hø, 3) i Almindelighed Vaarrug, 4) Byg, 5) Bælgsæd, 6) Byg, 7) Havre, 8) gjødede Kartofler og Kaalrabi, 9) Byg med Klover i 4 Aar. Der var tilstaaet ham af Landhuusholdnings-Selskabet Løfte om en femaarig Understøttelse paa 60 Rbd.; men, da han gjorde Forandring i den antagne Driftsplan, hvorefter der kun een Gang efter dyrket Brak maatte tages tvende langstraaede Sædarter efter hinanden, og derpaa Klover kun i 2 Aar, idet der iøvrigt skulde afvexles med Kartofler, Vikker og Ærter, hvortil da var knyttet heel Sommerstaldfodring: saa blev den ei tildeelt ham. Dog saaes hans Marker omhyggeligt dyrkede efter den ovenfor anførte Plan, og de udmærkede sig betydeligt fremfor Naboernes i Kraft og Reenhed. Flere begynde at efterligne ham ved at slaae Vikkehavre grøn til Hø, og lade Ploven følge Leen saa hurtigt muligt, ligesom og i at gaae over fra Alsæd til Vexeldrift, saa at det især skyldes hans Exempel, at hin og der efterhaanden bliver aflagt. Han har ogsaa omsider ved sin urokkede Villie tilveiebragt Markfred uden Hegn, hvorom nærmere siden.

Der sees saaledes, at der i dette Herred ei mangle Exempler paa Forandringer til det Bedre, og adskillige af dem efterlade ei Meget at ønske, men fortjene, som viist, fuldkomment at anbefales til Efterligning; Andre have indført adskillige gode Forbedringer. Dertil trængte det og meget, da det, paa den ene Side fattigt, paa den anden rigt udstyret af Naturen, ei benyttede sine Rigdomskilder, der, som døde Skatte, laae begravede i Jorden og under Vandet. Den gamle Driftsmaade var saa jammerlig, som den vel kunde være, og derved bleve Beboerne staaende, uden i mindste Maade at gaae frem med Tiden, hvorfor og Tilstanden der var kun daarlig. Men hine Exempler ere ei blevne uden gavnlige Virkninger, idet Mange have efterlignet dem, og betydelige Fremskridt ere gjorte, ei

blot i Dyrkningsmaaden, men og i Brugen af de nyere Agerdyrkningsredskaber, Tilveiebringelse af Markfred etc. (hvorom nærmere siden), saa at dette Herred nu er ved at gaae foran de øvrige Dele af Amtet, og det er at haabe, at det ei vil vare mange Aar, forend Agerbruget hæver sig her til en høiere Grad af Fuldkommenhed, end man skulde have ventet, og vil da lære sine Dyrkere at benytte dets Guldgruber til Velstand og Rigdom.

Hillerslev-Herred

har høist forskjellige Jorder, i det nogle Byer have sandige Marker, andre kraftige Leerjorder. Hvidleret er almindeligt i Underlaget, der nærmer sig meer og mindre Madjorden, saa at, imedens Mulden paa sine Steder er Alen dyb, er den paa andre neppe at see; derfor er Dyrkningsmaaden saa høist forskjellig. Ulsæden træffes nu ikke længere, men er for flere Aar siden aflagt, undtagen, hvor den paa en liden Toft endnu kan træffes. Derimod haves her det saakaldte Havreland, som, saa langtfraliggende, at man ei synes vel at kunne naae det med Møgvognen, almindeligt efter 8 til 12 Aars Hvile dyrkes i 3 Aar uden Gjødning, enten alene med Havre, eller med Havre, Ærter, Havre, og da maa hvile igjen, for at samle nye Kræfter. Saaledes forekommer det i Sennels, Hillerslev, Nors, Skinnerup og begge Vandet Sogne. Paa Østholmen er Jorden meest sandblandet, hvorfor Rug burde være Hovedsæden; deraf dyrkes vel og meest; men her følges den samme Uskik, som ved Hanherred er omtalt, at begynde med Byg, hvortil Gjødningen og Jordens første Kraft anvendes, imedens Rugen maa nøies med, hvad der bliver tilbage. I den skarpeste Deel tages efter Gjødebyg tvende Rugkjærve, hvorpaa Jorden hviler uden Klover eller Græsfrø i 6 Aar, saaledes i Tousig og Abildhave i Østerild Sogn; eller der imellem de tvende Rugkjærve tages Kartofler, som i Klitten i Hjardemaal Sogn. Ogsaa i den øvrige Deel af dette Sogn bruges Byg, Rug, Rug, men derefter gives kun Jorden Hvile i 3 Aar. Gjødningen blandes meget til de stærktsandige Jorder; paa de mere muldrige bruges meest de i Thy saa almindelige Løberækker. For Østerild Sogn er den almindelige Dyrkningsmaade: 1) Byg, 2) Rug, og derpaa, eftersom Jorden er meer eller mindre sandig, enten 3) Rug,

4) Rug med 5 Aars Hvile; eller 3) Bælgsæd og Kartofler, 4) Rug med 4 à 5 Aars Hvile med Klover; eller endnu 5) Havre med Klover i 4 Aar. Den sidste Driftsmaade bruges og meest i Lynnerup By i Hundstrup Sogn, imedens der i Klov efter samme femaarige Drift kun skjenkes Jorden 3 Aars Hvile. Andre derimod tage efter Byg trende Gange Rug med 5 Aars Hvile, som i Klastrup. I Hundstrup By tages derimod kun 4 Kjærve med 3 à 4 Aars Hvile (forhen kun 1 à 2 Aars), og der tages da deels: Byg, Rug, Byg, Havre; deels: Byg, Rug, Rug, Havre; deels: Byg, Byg, Rug, Havre. En Deel af den tredie Mark bruges til Vikker og lidt Kartofler. Klover bruges, men langt fra ikke i det Hele. Ved Præstegaarden bruges: 1) Gjødningsbyg efter 2 eller 3 Ploininger, 2) Rug, 3die Aar $\frac{1}{4}$ Ærter, $\frac{1}{4}$ Kartofler, $\frac{1}{2}$ Vikker, som for største Delen slaaes grønne og gjøres til Hø, 4) Rug og Chevalier-Byg, hvortil gives halv Gjødskning af Blandingsmøg, 5) Havre med isaaet Klover og Flovelsgræs (Holcus lanatus). Den rige Høbjergning, 60 Læs Enghø, gjør det muligt, ved denne Drift at gjødske tvende Gange i Rotationen.

Paa Hanstholmen, skjøndt Jorderne ere saa sandige og tørre, bruge Mange dog, især i Hansted Sogn, 1) Havre i Grønjord, 2) Byg, hvortil gjødes i Løberækker, 3), 4), ja stundom 5) Rug, hvorved Jordens sidste Kraft udpines, og denne saa skadelige Driftsmaade giver og et høist simpelt Udbytte. At byde Jorden Klover efter en især for disse ringe Jorder saa udtørrende Drift, er ei at tænke paa, og den vilde vel neppe heller der nogensinde kunne lykkes; men ei heller nogen Græsart bruges der til Udlæg. I Virs Sogn, der har de skarpeste Jorder, gjødes Grønjorden til Havre og lidt Byg, hvorpaa tages 2 Kjærve Havre. Nogle have her begyndt med Sommerbrak til: 1) Byg, 2) Vikker eller Vikkehavre, 3) Rug, hvilken Driftsmaade er langt at foretrække paa disse Sandflugtsjorden, hvor Heelbrak og Kartofler ei godt kunne anvendes, da de ville flyve. Derimod vilde vist dyrket Brak med isaaet Boghvede eller Spergel til Nedploining end mere være at anbefale, som forberedende Middel til Rugen, der burde være den eneste Sæd, da Byg eller Havre ei er skikket for slige Jorder. Ved Præstegaarden bruges: 1) Byg, gjødet, hvortil ploies den foregaaende Sommer

imellem Høbjergning og Høst, og Jorden holdes under Harven om Efteraaret; det kan da almindeligt give 8 à 9 Fold; 2) Rug, 3) Ærter, Vikker eller Vikkehavre, hvilken Afgrøde meest slaaes grøn til Staldfodring og til Hø, 4) Rug, hvorpaa Marken ligger i 5 à 6 Aar uden Kløver, der ei her vil lykkes, eller Græsfrø. Denne Drift, som har givet gode Afgrøder, have Flere begyndt at efterligne, navnligen af Parcellisterne fra Nørtorp. Paa den ringeste Deel af Præstegaardens Mark lægges Kartofler, hvortil klatgjødskes, og derefter tages kun een Kjærv Rug, hvorpaa den hviler 6 Aar.

Til Rugjorderne i dette Herred hører og den største Deel af Tved Sogn og Hinding By i Nors Sogn, hvor den samme Dyrkningsmaade følges, som ved Rugjorderne paa Østholmen. Dog ere der ogsaa de i Tved Sogn, som paa de bedre, mere muldrige Jorder med 5 Aars Hvile tage 7 Kjærve, nemlig: gjødet Byg, Byg, hvid Havre, Ærter, Byg, hvid Havre, sort Havre, hvorved der arbeides paa at udpine Jordens sidste Kraft.

Til dette Herreds bedste Deel høre Kaastrup Sogns dybe, frugtbare Muldjorder med Mergel til Underlag; men man kan ei negte, at Besidderne deraf prøve, hvor megen Kraft der ligger i dem, med 8 Aars Drift og 3 til 4 Aars Hvile, saaledes: 1) Gjødningsbyg, 2) Byg, 3) Byg, 4) hvid Havre, 5) Ærter, 6) Byg, eller Vaarrug, 7) hvid Havre, 8) sort Havre med Kløver. At Jorden kan udholde en saa tærende Drift og dog give tilsidst taalelige Afgrøder og ret god Kløver, tyder paa en Kraft, som kun sjeldent træffes og fortjente en fornuftigere Afbenyttelse. Til Hillerslev Sogn, hvor der er mindre Muld, dyrkes den bedste Indmark i 7 Aar paa samme Maade, idet Havre tages først af Grønjorden istedetfor Byg, hvortil dernæst gjødes, og sidste Havrekjærv gaaer ud, med 4 Aars Hvile; og den mindre gode i 6 Aar, da den sjette Kjærv efter Ærter bliver Havre med Kløver. I disse Sogne dyrkes ei Vinter-Sæd, da Jorden dertil ansees for tung og leerrig. Hveden vilde dog sikkert der være paa sin rette Plads, og til Provstirug vilde Kaastrup Sogns dybe Muldjord ved en anden Behandling let kunne gjøres bequem.

Til de lettere, muldrige Jorder, hvor Rugen er dyrket med Held, hører den bedste Deel af Markerne til Sennels, som dyrkes

med: 1) Gjødningsbyg, 2) Rug, 3) Ærter, 4) Byg med lidt Blandingsmøg, 5) Rug, 6) hvid Havre, 7) sort Havre med Kløver i 4 à 5 Aar. Hvo, der ei kan gjødske til 4de Kjærv, tager da Rug og 5) og 6) Havre. Til at kunne gjødske tvende Gange hjælper den megen Tang, som indsamles ved Fjorden, hvorom nærmere siden. Paa Herregaardene Momtoft og Ullerup i dette Sogn tages først Havre af Grønjord, hvorimod Rugen til 5te Kjærv udelades, ligesom og ved den sidstnævnte Gaard Mellemsæden af Ærter, Vikker eller Kartofler til 4de Kjærv. Endnu mere tærende er Driftsmaaden paa Skinnerup gode Jorder, hvor der efter een Gjødskning tages: 1) Byg (Enkelte endog først Havre af Grønjorden, for ret at benytte dens Kraft), 2) Rug, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Byg eller Rug, 6) Havre, og stundom endnu 7) sort Havre med Kløver, hvorpaa Jorden kan ligge i 6 til 8 Aar, da de have nok deraf. Paa de langtfraliggende Sandjorder til denne By, ligesom og til Hinding og Vorring i Nors Sogn, tages meest: 1) Byg af Grønjord uden Gjødning efter 2 Ploininger, 2) og 3) Rug, hvorpaa Jorden hviler i 8 Aar; eller, hvilket nu bliver almindeligere for dem, der kunne overkomme at faae lidt Gjødning derud: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Ærter, 4) Rug, og derpaa hviler Jorden i 7 à 8 Aar.

Til Nors By bruges forskjellig Dyrkningsmaade, eftersom Jorden er meer eller mindre skikket til Rug; enten: 1) Gjødningsbyg, 2) Rug, 3) Ærter, 4) Rug, 5) Havre; eller: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Rug, 4) Ærter, 5) Havre med Kløver; eller: 1) Grønjordshavre, 2) Byg, gjødet, 3) Byg eller Rug, 4) Ærter, 5) Byg eller Rug, 6) sort Havre med Kløver; eller endog: 1) Byg i Grønjord efter een Ploining uden Gjødskning, 2) Byg, gjødet, 3) Rug eller Byg o. s. v.

Til Vandet-Sognene ere Jorderne ligeledes høist forskjellige, og, som en Følge deraf, ogsaa Dyrkningsmaaden. Af de bedste Jorder tages 6 à 7 Kjærve: Man gjøder til Byg, saaer derpaa Rug (oftest Vinterrug), derpaa atter Byg, hvortil, for at rense Jorden, af de Fleste ploies 3 Gange, dernæst Ærter, saa følger Rug (meest Vaarrug), derefter hvid Havre og endelig sort Havre, med Kløver i 6 à 7 Aar. Nogle tage Havre i Grønjorden, før der gjødes til Byg, men slaae da gjerne den sidste Havrekjærv af,

dog ei altid. Nogle udelade og Rugkjærven efter Ærter og noles med 6 Kjærve.

Paa de sandige Jorder tage Nogle der: 1) Havre, 2) Vinterrug, hvortil gjødes med stærkt blandet Møg, 3) Ærter (dog ei altid), 4) Vaarrug, 5) Havre; Andre: Gjødningsbyg, Rug, Rug, Havre; Andre: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Kartofler, 4) Byg, 5) Rug med Klover, og Hvile i 5 Aar. Ofte blandes paa Sandjorden Lidt Vaarrug i Havren til sidste Kjærv, og de letteste Jorder hvile i 6 à 8 Aar efter 4 til 5 Aars Drift. Havrelandet faaer ei heller her Gjødning, men dyrkes efter 6 à 8 Aars Hvile uden Klover (ofte og kun i 5 Aar) med Ærter i Grønjord, Byg, hvid Havre, sort Havre; eller: Havre, Byg, Havre; eller: 3 Gange Havre.

Til Fiskerleiet Klitmøller er der kun ubetydelig Avling, og der dyrkes de smaae Pletter Jord med: 1) Byg, gjødet, 2) Byg eller Havre, 3) Havre uden Klover i 6 à 7 Aar, hvorved der paa det blotte Sand, som det synes, dog avles ret taaleligt. Her finder den Egenhed Sted, at, naar den udlagte Mark er græsset det første Aar, bliver den gjerne i de øvrige hvert Foraar tidligt overgjødsket med Blandingsmøg, som ligger i 3 à 4 Uger, indtil Safterne ere afregnede og sunkne i Jorden, hvorpaa det Tilbageblevne afrives, tørres og bruges til Brændsel; Marken giver derved tæt og frodigt Græs til Hø. Da Arealet er saa ubetydeligt, og der bjerges saa meget Klitfoder til Kreaturenes Vinterføde, bliver det muligt, at samle dertil tilstrækkelig Gjødning.

Vi see heraf, at Dyrkningsmaaden i dette Herred er saa høist forskjellig, idet ethvert Sogn gjerne har sin egen, ja som oftest flere Maader efter Jordernes saa forskjellige Grundbeskaffenhed. Dog stemme de alle overeens i det Princip, at bruge Jorden saalænge, den kan give Noget, og vedblive at holde den oppe under Ploven, indtil dens sidste Kraft er udtømt, hvortil man og seer at der arbeides paa bedste Maade, og der ponses blot paa, hvorledes man bedst skal kunne behandle den, for endnu at tage een Kjærv deraf, inden den lægges ud. Den hviler da, tænker man, lad den saa samle Kræfter atter, indtil vi komme til den igjen. Gronne Afgrøder og Kartofler ere meget ualmindelige, og der gjøres Intet, for at faae god eller tilstrækkelig Vinterføde for Kreaturene, hvilket ellers nok kunde behøves

paa disse Kridtjorder, der frembringe kun lidt Straa, og hvor Engho tildeels mangler; Kjærnen skal gjøre Alt ud. Men der gives ogsaa her Exempler paa Forandringer, der, om de end ikke alle i Alt kunne fremstilles som Monstre, dog, som gjørende Overgang til det Bedre, fortjene at omtales, saasom:

Paa Herregaarden Kolbygaard i Hundstrup Sogn dyrker Hr. Proprietair Schou 180 Tdr. Sædeland saaledes: 1) Grønjorden brydes og tilberedes ved tvende Ploininger til Vikkehavre, 2) derefter gjødes til Byg, hvortil ploies trende Gange, 3) Rug, 4) Kartofler eller Blandingssæd af Ærter, Vikker og Havre, 5) toradet Byg, hvortil gjødes, 6) Havre med Klover, som hviler i 5 Aar. 40 Tdr. Land bruges med Vexeldrift paa følgende Maade: 1) Ærter, med trende Ploininger i Grønjord, 2) Rug, hvortil gjødes, 3) Kartofler, 4) Byg, 5) Vikker, som slaaes grønne, 6) gjødet Rug, 7) Kartofler, 8) Havre med Klover i 2 Aar. Gjødningen hertil blandes med Kalkmergel. 100 Tdr. Land Overdrev af Kjæret ere opdyrkede og i Drift. Der avles omtrent 300 Læs Hø af alle Slags, og Besætningen er om Vinteren: 16 Heste, 20 Koer, 120 Stude, hvoraf de fleste staldes, 80 Faar. Med den nævnte Drift finder Hr. Schou sig særdeles vel tilfreds; den giver ogsaa fortrinlige Afgrøder og lønner det derpaa anvendte Arbeide og den omhyggelige Behandling, som den i alle Dele nyder. Dog vilde det sikkert være hensigtsmæssigt, hellere at gjødske til Brakfrugterne og de grønne Afgrøder, end til det derpaa følgende Korn, da hine derved vilde blive kraftigere, give større Foderprodukt og bedre præparere Jorden til den følgende Sæd, som da blev mere kjærnefuld og vægtig, imedens den nu ved den fede, kraftige, men geile Gjødning, som anvendes dertil umiddelbart, let drives for stærkt. En Ombytning i Hovedmarken af anden og tredie Afgrøde, saa at Rug blev Hovedsæden efter den gjødede Vikkehavre, forend Bygget, vilde vist og have en fordeelagtig Virkning paa Kornproduktionen.

En af Landhuusholdnings-Selskabets Lærlinger, Christen Troldborg, der i 3 Aar har besiddet en Gaard i Østerild paa 6 Tdr. 1 Skp. Hrtkr. med c. 72 Tdr. Sædeland, har derpaa indført følgende Driftsmaade med 6 Aars Brug og 5 Aars Hvile: 1) Gjødebyg, 2) Rug, 3) Bælgsæd, 4) Rug, 5) Kartofler efter halv Gjødsk-

ning, 6) Havre med Klover. Ei heller han har, skjøndt denne Drift jo i Meget staaer foran den almindelige, kunnet losrive sig fra den gamle Slendrian, at gjøre Bygget til Kjæledægge, skjøndt disse muldsandige Jorder egne sig til Rug.

Skolelærer Tilsted i Skinnerup har sin Skolelod deelt i tvende Dele og dyrker den med Vexeldrift efter en af Landhuusholdnings-Selskabet approberet Plan saaledes: A. 1) Vikker efter Sommerbrak, som gjødes, 2) Byg, 3) Ærter, 4) Havre, gjødet og besaaet med Klover, som ligger i 2 Aar. B. 1) Vikkehavre, ligeledes i gjødet Brak, 2) Rug, 3) Kartofler, 4) Byg, gjødet og besaaet med Klover i 2 Aar. Dertil har Selskabet tilstaaet ham Pengeunderstøttelse, som han dog ei endnu har erholdt. Efter $3\frac{1}{2}$ Td. Udsæd avlede han sidste Aar 40 Traver Korn, som i det Hele gav 16 Fold, og efter $1\frac{1}{2}$ Td. Kartofler 30 Tdr. Han holder paa sin lille Lod 3 Koer, 1 Qvie og 12 Faar. Dette Exempel viser, hvad der ved en omhyggelig Dyrkning og hensigtsmæssig Brug kan udbringes af Jorden, og det vil sikkert virke gavnligt ved Opmuntring til Efterligning.

Gaardmand Christen Bunk i samme By bruger en liden Gaard paa $2\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn med 40 Tdr. Land saaledes: Indmarken: 1) Byg, gjødet, 2) Kartofler, 3) Havre, 4) Ærter, 5) Rug med Klover i 5 Aar; og i Udmarken: 1) Havre, 2) Byg, gjødet, 3) Vikker, 4) hvid Havre, 5) sort Havre med Klover. En Toft ved Gaarden paa 2 Tdr. Land bruger han til Staldfodring i 4 Aar med: 1) Rug, gjødet, 2) Klover, 3) Vikkehavre, 4) Vikkehavre. Denne driftige Mands Mark, som med Orden og Omhu bliver behandlet, udmærkede sig kjendeligen fremfor Naboernes ved sine fortrinlige Afgrøder.

Hr. Hegaard, der for 2 Aar siden tiltraadte en Bondegaard i Vester-Vandet Sogn paa $10\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn med 200 Tdr. Land geometrisk Maal, har derpaa begyndt med følgende Driftsmaade. I Indmarken, der bestaaer meest af Hvidleer med liden Muld: 1) Rug efter reen Brak, gjødet, 2) Byg, 3) Ærter, 4) Rug, 5) gjødede Kartofler, 6) Byg, 7) Vikkehavre, 8) Havre med Klover i 4 Aar; og i Udmarken, som er skarpsandet: 1) Havre, 2) og 3) Rug med hvid Klover i 10 à 15 Aar.

Der mangler saaledes ikke hist og her i Herredet Prover paa det Bedre, men de ere endnu saa faa og nye, at de ei ret have kunnet begynde at virke som Monstre til Efterligning; thi Thyboen skal see Virkningerne af det Nye og overbevise sig ved Erfaring om Fordelen deraf, forend han bestemmer sig til at gjøre Forandring i de Skikke, som han har nedarvet fra Fædrene.

Hundborg-Herred

har mere eensartede, leerblandede Muldjorder, og, som en Følge deraf, er Dyrkningsmaaden ei saa forskjellig. Den er ei saa udtørende med mange langstraaede Sædarter, som i Hillerslev-Herred; Brugen af Kartofler, Vikker og Kløver er mere almindelig, men iøvrigt ere her kun faa Fremskridt at mærke til det Bedre. Alsæden er her, som i hele Thy, næsten ganske aflagt, og Havrelandet faaer mere almindeligt Gjødning (forsaavidt Beliggenheden tillader det) og samme Behandling, som Indmarken, saa at det Hele betragtes som Brødjord.

Den gamle Driftsmaade var meest: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, hvor den kunde dyrkes, 3) Byg, 4) hvid Havre, 5) sort Havre med Kløver i 5 à 6 Aar. Nogle toge, efter Jordens Beskaffenhed, Rug igjen til tredie Kjærv istedetfor Byg, Andre Byg til anden Kjærv for Vinterrug, og da ofte Vaarrug til tredie Kjærv. Denne Dyrkningsmaade er vel ei længere den almindelige, som kan siges i noget Sogn at bruges af de Fleste; men dog ere der overalt ei Faa, især af de Gamle, som holde fast ved den, og det er dog den, som med adskillige Modificationer ligger til Grund endnu. Den vigtigste Afvigelse derfra bestaaer i, at der nu almindeligt kommer en Mellemsæd af Ærter, Vikker, Vikkehavre, Kartofler ind midt i Rotationen, gjerne til fjerde Kjærv; men det ansees da for en Vinding for Jorden, som berettiger til at fordre mere igjen af den, og der tages da eet Aar fra Hviletiden og lægges til Brugstiden, idet der følger Byg igjen efter Ærter og derpaa Havre, altsaa 6 Kjærve; saaledes i Thorsted. Andre tage Mellemsæden til tredie Kjærv, derpaa Byg, som gjerne bliver det bedste, og tilsidst tvende Gange Havre, hvid og sort; saaledes i Sjørring, hvor der og til femte Kjærv efter Ærter og Vikker bruges Rug og da Havre. Paa de

lettere Marker til Skaarup By i dette Sogn have Nogle begyndt med: 1) Rug i gjødet Sommerbrak, 2) Byg, 3) Vikkehavre til Hø, 4) Havre, hvilken Drift fortjente at efterlignes af Flere. I Skjoldborg dyrkedes Jorden før almindeligt med 4 Aars Brug og 4 Aars Hvile saaledes: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg, 4) Havre med Klover i 4 Aar. Nu bruge de Fleste der en Mellemsæd til 3die Kjærv, og benytte da Jorden i 5 Aar. Paa de stærkt lerede Jorder til Hundborg bruge Nogle endnu 3 Kjærve Byg og 2 Kjærve Havre; men de Fleste dog nu en Mellemsæd imellem 2den og 3die Bygkjærv. Gaardmand Peder Andersen i Sondergaard gjør herfra en frugtbringende Undtagelse med: 1) Sommerbrak, treploiet til Byg, 2) Rug, 3) Vikker, deels til Hø, deels modne, 4) og 5) Havre med Klover i 5 Aar (paa den ringere Jord kun een Kjærv Havre). Grønjordshavre, som før brugtes mere, er meest aflagt, da Jorden derved blev saa qvikloben eller senebunden, hvorimod Løberækker anvendes i Thy af de Fleste. Havre tages dog endnu hist og her først, saasom ved Midholm, en Parcel af Ulstrup, hvor Dyrkningsmaaden er: 1) Havre i Grønjord, som Aaret før er merglet, 2) Byg, gjødet, 3) Rug, 4) og 5) Havre med Klover i 5 Aar. Til Landbolyst, en anden Parcel af samme Gaard, er Marken deelt i 10 Dele, hvorpaa der agtes brugt: 1) dyrket Brak, som i Forveien er merglet og gjødet til Staldfodring, 2) Rug, 3) Byg, 4) og 5) Havre med Klover. Naar der foran sidste eller næstsidste Afgrøde kom en rensende Mellemsæd, hvortil gjødedes, hvilket nok kunde opnaaes ved den her i Egnen ualmindeligt rige Høbjergning, vilde den sikkert rigeligen lønne det derpaa anvendte Arbeide. Ved Sødegaarden Norhaagaard bruges: 1) Havre, 2) Byg, gjødet, 3) Kartofler og Vikkehavre til Hø, 4) Rug, 5) Havre med Klover i 5 Aar.

I dette Herred ligger Kjøbstaden Thisted, hvis betydelige, frugtbare Jorder meest dyrkes efter det samme Princip, som Landsbyjorderne, paa meget forskjellige Maader. Vinterrug bruges her ei meget, meest Byg og Havre med lidt Afvexling af Ærter og Vikker. Paa en saa tærende Driftsmaade, som i Kaastrup, med 3 Bygkjærve, Ærter, derpaa igjen Byg og saa nogle Gange Havre, gives der endnu Exempel her; men det aflægges stedse mere, idet man lærer at indsee, at den fordeelagtigste Dyrkning ei bestaaer i at af-

pine Jorden dens sidste Kraft, om end tilstrækkelig Gjødning haves eller kan faaes.

Kun Faa have i dette Herred begyndt at forlade det Gamle og gaae over til det Bedre. Som Saadanne maae bemærkes:

Den driftige Jordbruger, Sognefoged Niels Ravn i Thorsted beretter om sit Avlsbrug: „1828 kjøbte jeg et Huus i Thorsted, en Parcel fra en udstykket Gaard, af Hartkorn 4 Skpr. 2 Fdkr. $1\frac{3}{4}$ Alb. med omtrent 15 Tdr. Land. 1833 kjøbte jeg en anden Parcel, en Udmarkslod fra en Gaard i Sjørring, af Hartkorn 4 Skpr. 1 Fdkr. med omtrent 18 Tdr. Land. Den første Parcel var brugt saaledes, før jeg fik den: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg, 4) Ærter, 5) hvid Havre, 6) sort Havre, og derefter Hvile i 5 à 6 Aar uden Klover. Den anden Parcel var brugt til Havre i 3 Aar uden Gjødskning og derefter laae den til Hvile i 16 à 20 Aar uden Klover. I den Tid, jeg har brugt dem, har jeg gjort mig al Flid for at samle saa megen Gjødning, som muligt, og ved den Leilighed forbedret dem noget, foruden at jeg har saaet flere Ærter, nogle Vikker, og sat en Deel Kartofler, og, hvad der i min Tid er udlagt til Hvile, er besaaet med Klover. Paa disse Eiendomme holder jeg: 2 Heste, 3 Koer, en Qvie og 30 Faar. Hestene har jeg staldfodret de to sidste Somre til Høsten, og Koerne ere tildeels halvt fodrede paa Stald. Min lagte Plan er at bruge følgende Drift: Af Parcellen Nr. 1 har jeg taget 2 Tdr. Land nærmest beliggende og deelt i 4 Nr. til: 1) Vikker, 2) Kartofler, gjødede, 3) Vikkehavre, 4) Klover. Det Øvrige af denne Parcel bruges med: 1) Byg, gjødet, 2) Kartofler, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Rug eller Havre, 6) Vikker, om muligt halvt gjødede, 7) Rug eller Byg, med paasaaet Blanding af rød og hvid Klover til Hvile i 3 Aar. Den anden Parcel dyrkes med: 1) Gjødningsbyg, 2) Ærter, 3) Rug, 4) Vikker, 5) Byg eller Havre med hvid Klover til Hvile i 4 Aar. Desuden har jeg en Hedelod paa omtrent 6 Tdr. Land, som er opdyrket, og en Kjærlod paa omtrent 10 Tdr. Land; deraf har jeg opdyrket $1\frac{1}{2}$ Td. Land og kan endnu bruge et Par Tdr. Land til Opdyrkning, Resten til Græsning."

Gaardmand Erik Grøntoft i Sjørring dyrker sin Mark, omtrent 100 Tdr. Sædeland, med: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg,

4) Ærter, 5) torabet Byg, 6) gjødede Vikker deels til Hø, deels modne, 7) Havre med Klover i 6 Aar. Blev her udeladt den første af de tre langstraaede Kjærve og i dens Sted brakket til Rug, fortjente denne Driftsmaade meget at anbefales til Efterligning. Selv nu, uden denne Forandring til det Bedre, udmærkede hans Mark sig fremfor Naboernes ved renere og frodigere Sæd. Paa 8 Tdr. Land har han for 2 Aar siden begyndt Vexeldrift saaledes: Sommerbrak, gjødet til 1) Rug, 2) Kartofler, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Havre med Klover i 2 Aar.

I Skjoldborg dyrkes Præstegaardens Mark med: 1) Rug, efter heel gjødet Brak, 2) Byg, 3) Ærter, Vikker og Kartofler, 4) Havre med Klover i 3 Aar. Denne Driftsmaade have tvende Mænd i Sognet begyndt at efterligne, nemlig Peder Skadholm i Mogelvanggaard og Lars Yde i Bakgaarden ved Vilssund. Den Sidstnævnte feger at gjødske tvende Gange i Halmfaldet med Tang, som indsamles ved Fjorden.

Hørbereder Christen Nielsen paa Rostrup Mark i Hundborg Sogn har et Boelssted paa 1½ Td. Hartkorn, hvortil han bruger Marken med 6 Aars Drift og 3 Aars Hvile saaledes: 1) Hør efter Sommerbrak med tre Ploininger, gjødet, 2) Byg, 3) Vikker, 4) Rug, gjødet, 5) Kartofler, 6) Rug eller Havre med Klover i 3 Aar.

Herregaarden Ulstrup i Hundborg Sogn, der har 13 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn med 160 Tdr. Sædeland Agerjord med en i denne Egn betydelig Hobjergning paa 150 til 200 Læs, har dens vindskibelige Eier, Hr. Proprietair Neergaard, før dyrket efter Egnens Skik med: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Ærter, Vikker og Kartofler, 4) hvid Havre, 5) broget Havre med Klover i 5 Aar. Til Gjødningsbyg blev der i de sidste Aar brugt Sommerbrak. Men, ei fornøiet med Frugterne af denne Drift, der ved den stærke Gjødskning, som her kan anvendes, frembragte Leiesæd og Overflodighed af Straa i de første Aar, men lidet Korn, imedens de sidste Kjærve bleve for svage, og Kloveren i den ei dertil bequemme Jord saa langt fra Gjøden var usikker: saa har han begyndt paa at indføre et overskaaret Kobbelbrug, hvortil Gjødningen deles til tvende Gange, og der agtes da med samme Inddeling i 10 Marker brugt: 1) efter

merglet og gjødet Brak, Rug, 2) Byg med Klover i 2 Aar. Marken opbrækkes igjen det sidste Aar ved Midsommerstid og tilberedes med halv Brak, som atter gjødes til 5) Byg, 6) Vikker og Kartofler, 7) Havre med Klover i 3 Aar. En saadan Driftsmaade, der giver Jorden stedse mere Kraft og fortrinligt bidrager til dens Rensning, vil sikkert bringe rige Frugter og derved lede Flere til dens Efterligning, som var meget at ønske, og hvortil især dette Herred saa hviligen trænger.

Hasing-Herred.

Den østlige Deel af dette Herred har meest kraftige, men tunge og kolde Jorder, hvor Rugen ei vel vil lykkes; Byg og Havre blive da Hovedsæden; dog bruges nu Rug med Held paa mange Steder, hvor man ei for antog, at den kunde anvendes. Den vestlige Deel, eller Klitsognene, har lettere, tildeels sandblandede Jorder, hvor der saaes meest Rug, men dog endnu stedse Byg nærmest efter Gjødskningen; Midten af Herredet er mere skikket til alle Kornsorter. Derefter bliver Dyrkningsmaaden forskjellig. Jevnigt er den saadan, at ingen kan kaldes almindelig, da enhver Mand følger sit eget Hoved, naar han troer, at have lært at kjende sin Jords Beskaffenhed. Snart bruges 4, snart 5, og snart 6 Aars Drift med lige saa mange Aars Hvile. De Fleste gjøde paa Baarer til Byg; men Adskillige tage og først Grønjordshavre, hvis Stubber da gjødes; paa begge Maader almindeligst med Løberækker. Hvor Vinterrug ei bruges, tages i dens Sted en Kjærv Byg mere eller Lidt Vaarrug efter Kartofler og Ærter. En afverlende Sædart, bestaaende paa de leerrige Jorder meest af Ærter og Vikker, paa de ringere af Kartofler, bliver stedse mere almindelig. Alsæden er aflagt og Udmarken gjødes tilligemed Indmarken af dem, som kunne naae den; men deraf tages gjerne een Kjærv mindre. Kan dette ei skee, bruges nu istedetfor de gamle 3 Kjærve Havre, snart: 1) Ærter, 2) Byg eller Rug, og 3) Havre; snart: 1) Havre, 2) Ærter, Vikker eller Kartofler, 3) Byg eller Vaarrug, og da ofte 4) Havre, med 6 à 8 Aars Hvile. Klover saae nu de Fleste, dog ei stedse i al Udlægs-Jorden; men det er kun i sidste Kjærv, altsaa efter de stedsindende Dyrkningsmaader langt fra Gjødningen, hvorfor den og ofte bliver

derefter og holder sjeldent ud længere, end det første Aar, da Jorden dertil mangler Kraft og Qvikgræsset qvæler den. Vikkesæden har udbredt sig meget, og, at slaae den grøn, er nu ei saa sjeldent.

De forskjellige Modificationer af de mange langstraaede Sædarter med en afverlende Mellemsæd ere: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Havre, 4) Kartofler eller Bælgsæd, 5) Rug, 6) Havre med Klover i 4 Aar; saaledes i Snedsted, hvor og paa de bedste Jorder tages Havre af Grønjorden, Byg til tredie Kjærv istedetfor Havre, og toradet Byg efter Kartoflerne istedetfor Rug og tvende Gange Havre efter Kartoflerne. For dem, der ei bruge en Mellemsæd, men blot langstraaede Afgrøder, er den almindeligste Driftsmaade: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg, 4) hvid Havre, 5) sort Havre, og da ligger Jorden i 5 Aar, sjeldnere med Klover. Saaledes i Harring, Hørdum, Hassing, Villerslev, Horsted og flere Sogne; men dette er kun paa de bedre Jorder, da der ellers tages kun 4 Kjærve med 4 à 5 Aars Hvile, og den tredie Kjærv med Byg gaaer ud, saasom i Grurup. Paa de Marker, der ere bedre skikkede til Rug, tages: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Rug, 4) 5) ja undertiden 6) Havre; hvilket bruges meget i Sønderhaa og Bedsted. Paa Hovedgaarden Tandrup, der drives med Hoveri, følges endnu denne Maade: 1) Byg, 2) Rug, 3) hvid Havre efter een Efteraars- og een Foraars-Pløining, 4) og 5) broget Havre efter een Foraars-Pløining med Klover i 5 Aar. Hvor Rug derimod ei dyrkes, tages ofte: 1) Grønjordshavre, 2) og 3) Byg, 4) og 5) Havre, som i Stagstrup og Viisby; eller endog 3 Gange Byg og 2 à 3 Gange Havre, som i Skyum. Dog kan man ikke sige, at nogen af de her nævnte Dyrkningsmaader er endnu saa gængs, at den følges af Alle, endog kun i een By, idet der gjøres Forandringer, ofte, eftersom et eller andet Stykke Jord synes bedre og antages endnu at kunne give een Kjærv, og en Mellemsæd bliver, som før bemærket, mere almindelig hos dem, der ei urokkelige hænge ved det Gamle; men da begaaes gjerne den Feil, at tage endnu een Kjærv, gjerne Byg, derefter, og man hører saa ofte Kartofler og Bælgsæd roses, fordi der kan tages en god Bygkjærv derefter. Paa nogle af Herredets kraftigste Jorder, i Skyum Sogn, tages saaledes: 1) Byg, gjødet, 2) Byg, 3) toradet Byg, 4) Erter eller Vikker, 5) Byg

eller Vaarrug, 6) hvid Havre, 7) broget Havre. I Viisby bruges mere: 1) Grønjordshavre, 2) Gjødningsbyg, 3) Byg, 4) Ærter m. m., 5) Havre med Klover i 4 à 5 Aar, dog og stundom endnu een Kjærv Havre.

Paa Rugmarkerne i Hvidberg, Drum og Lodberg Sogne bruges meget: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Rug, 4) Havre. Istedetfor anden Kjærv Rug bruge Nogle Kartofler eller Vikker, som og stundom blandes i Havren, for at give mere og bedre Foder. Paa de bedre Jorder tages tvende Gange Havre tilsidst, og Byg eller Vaarrug efter Vinterrugen, som i Drum.

Forandringer, som tyde paa Overgang til det Bedre, træffes og i større eller mindre Grad rundtom i dette Herred, navnligen ved Herregaardene og Præstegaardene, og hos adskillige Jordbrugere af Bondestanden, og dermed foregaae især de større Huusmænd med et godt Exempel.

Her maa først mærkes Abildgaard, en Sædegaard i Grurup Sogn paa 18 Tdr. Hartkorn med 340 Tdr. Agerland, muldsandige Jorder, med Rodleer, blandet med Sand og Gruus til Underlag i ½ Alens Dybde; Hoavlen 40 Læs. Besætningen er 10 Heste, 47 Koer og Qvier, 140 à 200 Merinos-Faar. Dens Eier, den rationelle Landmand Hr. Valeur, som kun i 2 Aar har besiddet den, dyrker Marken med overskaaret Kobbelbrug saaledes: Efter heel Brak, som gjødes og, forsaavidt det ei der har været brugt for nylig, mergles: 1) Raps, 2) Rug, 3) Byg med Klover i 2 Aar til Høslæt og Græs; den opbrudte toaarige Klovermark bearbeides derpaa igjen med 3 Ploininger og gjødes svagt 6) deels til Byg, deels til Rug; 7) Havre med Klover i 3 Aar. Det var ønskeligt, at flere Landmænd fra andre Egne maatte komme hertil og vise ved Exemplet, hvad saadanne frugtbare Jorder, som her almindeligt forefindes, kunne frembringe, og, i hvilken Reenhed og Kraftfylde Jorden derved kan bringes. En slig Driftsmaade, beregnet mere paa Produktion af Sæd, end paa Kreaturhold, vil iøvrigt ei saa snart blive udbredt i Thy, hvor der snarere arbeides paa, at Jorden kan vedblive at være haard og græsbunden, for at frembringe blødere Foder til de kjære Stude, end skjør og renset, da den vel saa giver større

Quantum baade af Foder og af vægtigere Korn; men hint bliver mere huult og skjært, som man kalder det, eller reent.

Den tænksomme Bonde, Huusmand Søren Bach i Lildberg, Villerslev Sogn, har til næsten 7 Skpr. Hartkorn omtrent 10 Tdr. Land geometrisk Maal. Ledet ved Læsning i Høeghs bekjendte Anviisning og andre Skrifter om Forbedringer i Agerbruget, samt ved egen Eftertanke, har han derpaa indført følgende Driftsmaade: 1) Græsleien ploies om Efteraaret saa tidligt, som den fra Græsningen kan slippes, harves om Foraaret saa tidligt, som muligt, gjødes, ploies og besaaes med Vikkehavre til Grønfoder om Sommeren paa Stald og til Hø, og Noget belægges med Kartofler; 2) Rug efter Vikkehavren og Byg efter Kartoflerne; 3) Bælgfrugter og Kartofler, hvor Vikkerne vare; 4) toradet Byg med paasaaet Klover; 5) Klover til Hø, hvorefter Marken strax sommerbrakkes, gjødes og besaaes med 6) Provstirug, 7) Bælgfrugter, som modnes til Sæd, 8) Rug og Havre med paasaaet Græsfrø, helst Eng-Rottehale eller Thimotheigræs (Phleum pratense) til Hø og Græsning i 2 Aar. 1 til 2 Skpr. Land efter første Aars Brakfrugter besaaes med Hørfrø, og i et Stykke af Kartoffelmarken plantes Rotabager. Under Behandlingen om Sommeren afløser Skarificator og Tromle Brugen af Plov og Harve, indtil enhver Jordklump bliver pulveriseret, og det Hele bliver som et Havebed. Forfatteren har intetsteds her i Egnen seet en saadan Omhu anvendt paa Jordens Bearbeidning, som hos denne driftige Mand, hvis Virken, der lønnes med de frodigste Afgrøder, mere og mere efterlignes af hans Naboer, Huusmændene Christen Stephansen og Jens Lausten.

Skolelærer Jensen i Villerslev driver sin Skolelod med fuldkommen Vexeldrift og en særdeles Omhu.

Den unge Fæster af Annergaarden i Villerslev forpligtede sig ifjor i sit Fæstebrev til: ei at tage flere, end tvende langstraaede Sædarter efter hinanden, udlægge al Marken med Klover umiddelbart efter en rensende Sædart; men til Skade for Exemplet, som derved kunde ønskes fremstillet til Efterligning, døde han, inden han vel fik begyndt paa denne Drift.

Ogsaa Hr. Tvilstedgaard, Lærer ved Seminariet i Snedsted, har paabegyndt Vexeldrift ved et lidet Ejendomssted af Hartkorn

1 Tde. 1 Skpe. med 11 Tdr. Sæteland, som han har inddeelt i 9 Lodder og dyrker med: 1) Kartofler, gjødede, 2) Byg med paasaaet Klover i 2 Aar, 5) Havre, 6) Vikkehavre, gjødet, 7) Rug, 8) Ærter, Blandingssæd, Kartofler, 9) Rug og Byg. Da det først er 2 Aar siden han kom i Besiddelse af denne Eiendom, er Driften ei endnu i fuld Gang og Orden; men han venter, at det vil skee om 2 Aar, og det vil da kunne blive af megen Vigtighed, ifølge hans Embedsstilling, som et Mønster paa et velordnet Agerbrug og en Skole for Seminaristerne, at de der kunne see, hvorledes en Skolelod hensigtsmæssigen bør dyrkes, og ved Erfaringen overbevise sig om Fordelen af en saadan Driftsmaade. Dette vil især blive Tilfældet, naar Markfred, som han haaber, og Sommerstaldfodring, hvorpaa en god Begyndelse er gjort, blive dermed forenede.

Ogsaa ved Roesholm Præstegaard i Harring Sogn er Agerbruget i Overgang fra det almindelige Kobbelbrug til Vexeldrift med dyrket Brak i 3 Aar og Klover i 2 Aar.

Til Koustrup i Sønderhaa Sogn med 19½ Td. Hartkorn hører et Areal af 275 Tdr. Land Ager, Eng og Hede. Agermarken har Hr. Lillelund deelt i 10 Dele, og paa Indmarkens 98 Tdr. Land begyndt med: 1) Rug i reen, stærkt gjødet Brak, 2) Byg, 3) Kartofler, Ærter, Vikker og Vikkehavre, 4) Havre med Klover. Da Marken før var saa opfyldt med Ukrud, især Agerreddiken (Raphanus raphanistrum, her ogsaa kaldet Knob eller Koi), at det ofte ganske qvalte Sæden og Kloveren tidt slog feil, vil denne Driftsmaade sikkert blive meget lønnende, og dens Virkninger ere alt kjendelige. Udmarken paa 40 Tdr. Land dyrkes med: 1) Byg, hvortil mergles og gjødes med Flyttefold, 2) Rug, 3) Blandingssæd, 4) hvid Havre, 5) broget Havre med Klover i 5 Aar. Der holdes nu en Besætning af 10 Heste, 80 Fækreature, 100 Faar, men den kan ventes meget forøget. Enghø 100 Læs.

Ved Deland i Harring Sogn (16 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdkr. Hartkorn med 180 Tdr. Land Agerjord, der er lav og tung, sandblandet Muld med Rødleer til Underlag; 120 Læs Enghø), bruger Hr. Godsfæsen Sommerbrak med to Ploininger om Efteraaret og een om Foraaret, gjødet til: 1) Byg, 2) Rug i det, der er skikket til Vinter-

sæd, ellers toradet Byg, 3) og 4) Havre med Kløver i 4 Aar. Kartofler, Vikker og Vikkehavre dyrkes i et Par Fald, som ere opbrækkede af Eng og Overdrev, uden for den almindelige Drift, og hvortil gjødes med Flyttefold. Paa de fugtigste Steder, hvor Kløveren ei vil lykkes, bruges deels Thimotheigræs, deels Raigræs (Lolium perenne).

Hr. Eyber til Drum tager først 3 Kjærve, førend der gjødskes, nemlig: 1) hvid Havre, 2) Byg efter een eller 2 Ploininger, 3) broget Havre, da Sæden ellers ved den fede, stærke Gjødning efter Staldstudene vilde gaae for stærkt i Leie, derefter 4) Gjødningsbyg efter 3 Ploininger, 5) Rug med Kløver i 5 Aar, hvoraf det første Aars Kløver aftøires, andet og tredie Aars slaaes. Derved kommer og Kløveren nærmere Gjødningen, og paa disse af Naturen fortrinlige og nu saa gjennemgjødskede Jorder avles heelt igjennem frodige Afgrøder, skjøndt det ved saa mange Kjærve langstraaet Sæd koster meget Arbeide at holde Ovikrodderne i Tomme. For at faae Sæden reen, vedbliver han at harve derpaa af og til, indtil den kommer, ofte i 8 Dage og længere, og derfor saaes meget tykt.

Ved Irup i Hørdum Sogn (med 16 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn, 213 Tdr. Land Agerjord, 200 Tdr. Land Eng og Kjær; 120 Læs Enghø, 200 Læs Kløverhø i et almindeligt godt Aar; Besætningen: 12 Heste, 80 Staldstude, 50 Køer og Qvier m. m., 100 Faar) er Dyrkningen mere beregnet paa en frodig Græsgang, hvorfor Indmarken bruges med: 1) Havre, 2) Byg, gjødet, 3) toradet Byg eller Rug, 4) Kartofler, Vikker, Ærter, Vikkehavre, 5) Rug eller Havre med Kløver i 8 Aar, hvoraf gjerne Høslæt i 3 Aar. I Udmarken anvendes Brak til: 1) Rug, 2) Byg, 3) Kartofler, 4) Havre med Kløver.

Til at indføre Vexeldrift og Staldfodring paa Skyum Skolelod tilstod Landhusholdnings-Selskabet sin sædvanlige Understøttelse i 5 Aar, men, da den var vunden, blev der ei Meget tilbage af Vexeldrift og Staldfodring.

Efter at have anført Andres Dyrkningsmaader, forsaavidt de i en eller anden Deel afvige fra den almindelige i det Væsentlige, anseer jeg det for min Pligt, ogsaa her at tilføie min egen, ei, som om jeg anseer den for et Mønster, der fortjente at fremstilles til

Efterligning, men, for at vise, hvad jeg efter mine Jorders Beskaffenhed har antaget her at være meest hensigtsmæssigt, og hvormed jeg har fundet mig vel tjent. Til Hassing Præstegaard hører en Indmarkslod paa 20 Tdr. Land med fortrinlig, dyb Muldjord, med Leerunderlag og en Beliggenhed, som gjør den skikket til alle Kornsorter. Den har jeg inddeelt i 10 Lodder og derpaa indført reen, gjødet Brak til: 1) Rug, 2) Byg, 3) Erter, 4) Havre, 5) Kartofler, gjødede, 6) Byg med Klover, som ligger til Høslæt og Græs i 3 Aar og brakkes det fjerde. Desuden hører hertil en Udmarkslod paa c. 60 Tdr. Ploieland, men over $\frac{1}{8}$ Miil fraliggende. Jorden der, som er opbrækket af Hede med Mergel og udslæbt igjennem flere Decennier meest med Havre, uden at faae regelmæssig Gjødskning, har kun liden Muld med et Underlag af gruusblandet, magert Leer. Da den er saa langt borte, at den ei kan naaes med Møgvognen oftere, end een Gang i Rotationen, dyrkes den med 5 Aars Brug og 5 Aars Hvile, af hvilke den ligger det ene i Brak, og, da Jorden ved det længere Leie faaer en stærkere Svær, begyndes med: 1) Havre i Grønjord, 2) gjødet Brak, 3) Rug, 4) Byg, 5) Kartofler og Vikkehavre til Hø, 6) Havre med Klover og Thimotheigræs i 4 Aar.

Refs-Herred.

Jorderne ere her mere eensartede, meer eller mindre leerblandede med Underlag af Leer, og Dyrkningsmaaden er derfor mere constant. Dog gjælder herom, som om det øvrige Thy, at den er i en Overgangsperiode, hvorved Brugen af Kartofler og Bælgsæd bliver mere almindelig. Om den største Deel af dette Herred gjælder saaledes, hvad der er meddeelt i følgende Beretning fra Skolelærer Søndergaard i Heltborg.

„Indtil for faa Aar siden var den almindeligste Dyrkningsmaade: 1) Grønjordshavre, 2) Byg, ferradet, gjødet, 3) Byg, i den ældre Tid ferradet, men i den senere toradet, 4) og 5) Havre; derpaa Græsleie i 5 à 6 Aar." (Denne Driftsmaade bruges endnu af Mange i Ydby og Dover.) „Herfra afveg man imidlertid med den saakaldte Alsæd og Havrelandet. Alsæden, som man dyrkede bestandigt, har man Tid efter anden begyndt at lade hvile og behandlede

den derefter som anden Indmarksjord; nu bruges her saa godt som ingen Alsæd mere" (kun i Handrup By i Vestervig Sogn har den hidtil holdt sig, fordi de have saa liden Agerjord). „Havrelandet fik sædvanligt ingen Gjødning, men blev optaget med Havre og gav derpaa en Bygkjærv (forsaavidt man ansaae Jorden for kraftig nok til at bære den frem), og derpaa atter Havre et Aar eller to, saalænge som Jorden kunde give Noget, hvorefter den laae til Græs 10 à 12 eller flere Aar, indtil den igjen havde samlet Grønsvær."

„Paa en Deel af Ginnerup Mark tog man Rug til anden eller tredie Kjærv, hvilket ogsaa, skjøndt kun sjeldent, fandt Sted paa Heltborg Mark, da man ansaae Jorden for at være mindre skikket til denne Sæd. Efterhaanden har man imidlertid saaet mere Rug ogsaa der; i Ullerup og Kjestrup saaer man sjeldnere Rug."

„Nys før og strax efter Udskiftningen (ved Udgangen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede) begyndte man med Mergling. Man tog da Grønjordshavre og derpaa 2, 3 eller 4 Bygkjærve, sjeldnere med en Rugkjærv imellem, og derefter Havre i nogle Aar. Saalænge Jorden gav en god Kjærv, maatte den give endnu een, for at man kunde være vis paa, at faae dens sidste Kraft benyttet. Den blev saaledes uafbrudt dyrket undertiden i 8, 10 à 12 Aar" (ja indtil 16 Aar, f. Ex. i Gjettrup, hvor Udmarken derved er bleven saaledes mishandlet, at den siden hverken har kunnet give Korn eller Græs), „vel at mærke uden Gjødning; thi den havde man Brug for andensteds, og den merglede Jord "behøvede ingen Gjødning, den kunde give nok alligevel.""

„For Tiden er den almindeligste Dyrkningsmaade i Indmarksjord: 1) Grønjordshavre, 2) Byg, gjødet, 3) Rug eller toradet Byg, 4) Bælgsæd, 5) Havre, 6) Havre eller Græsleie, som fortsættes i 5 à 6 Aar. Nogle Jordbrugere have i de senere Aar tabt Lysten til Grønjordshavren, fordi den tærer for meget paa Jordens Kræfter og foraarsager, at den bliver senebunden; de tage da: 1) Byg, gjødet, 2) Rug eller toradet Byg, 3) Ærter eller Vikker, 4) Byg, 5) Havre med Klover i 5 à 6 Aar. Saaledes i Heltborg By, Hurup (hvor dog mere bruges Kartofler til tredie Kjærv og gjerne Havre endnu i sjette Aar med eet Aars længere Hvile; i Refs By i dette

Sogn bruges megen Vaarrug til anden Kjærv), en Deel af Ydby Sogn;

eller:

1) Havre, 2) Byg, gjødet, 3) Rug, 4) og 5) Havre, eller:

1) Gjødebyg, 2) Byg, 3) Rug, 4) og 5) Havre, med 5 Aars Hvile; saaledes i Ginderup By, i en Deel af Vestervig Sogn;

eller:

1) Havre, 2) Byg, gjødet, 3) Byg, 4) hvid Havre, 5) broget Havre, eller:

1) Gjødebyg, 2) Byg, 3) Bælgsæd, meget Vikkehavre, 4) og 5) Havre, hviler i 5 Aar; saaledes i Ullerup og Kjestrup Byer i Heltborg Sogn, en Deel af Vestervig Sogn, hvor Jorden er for tung til at bære Rug;

eller:

1) Byg, gjødet, 2) Byg eller Vaarrug, 3) Havre, 4) Bælgsæd og Kartofler, 5) hvid Havre eller vel endog Byg igjen, 6) broget Havre med Klover i 4 à 5 Aar; saaledes paa de kraftige Jorder i Boddum Sogn, i Gjettrup Sogn, hvor Jorden dog gjerne hviler 1 à 2 Aar længere;

eller:

1) Grønjordshavre, 2) Gjødebyg, 3) Ærter, 4) Rug, 5) Kartofler, klatgjødskede, 6) toradet Byg, 7) Havre med Klover i 6 Aar, eller:

1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Byg, 6) Havre, vel endog 7) Havre med 6 Aars Hvile; saaledes i Flarup By i Ydby Sogn, som antages at have nogle af de bedste Jorder i Thy, fortrinligt skikkede til alle Kornsorter;

eller:

1) Byg, gjødet, 2) Byg (stundom og tredie Kjærv toradet Byg), 3) Bælgsæd, 4) Byg, 5) og 6) Havre med Klover i 4 à 6 Aar, saaledes paa Herredets kraftigste Jorder i Helligsø;

eller:

1) Byg, gjødet, 2) Rug, meest Vaarrug, 3) Byg efter 2 Ploininger, 4) Bælgsæd, 5) hvid Havre, 6) broget Havre med Klover i 4 à 6 Aar; saaledes paa den nordlige Deel af Thyholm i Hvidberg og Lyngs Sogne;

eller:

1) Gjødebyg, 2) Rug, meest Vaarrug, som er saa almindelig paa Thyholm, selv der, hvor Jorden er godt skikket til Vintersæd, 3) Bælgsæd og Kartofler, 4) hvid Havre, 5) broget Havre med Klover i 5 Aar; saaledes paa den sydlige Deel af Thyholm, i Søndberg og Odby Sogne;

eller:

1) Byg, gjødet, 2) Rug, ligeledes meest Vaarrug, som antages bedst at lykkes, 3) Bælgsæd og Kartofler, 4) Vaarrug eller Havre, 5) Havre med Klover i 4 Aar; i de sidstnævnte Sogne."

„Udmarksjorden eller det forrige Havreland bliver nu gjødet, forsaavidt man kan skaffe Gjødning tilveie dertil, men dyrkes ogsaa for en Deel endnu uden Gjødning, som oftest saaledes:

a. med Gjødning:

1) Havre, 2) Bælgsæd, 3) Gjødebyg, 4) een eller to Havrekjærve og derefter Græsleie, sjeldent med Klover, omtrent en halv Snees Aar, indtil Jorden er sammengroet;

b. uden Gjødning:

1) Havre, 2) Bælgsæd, 3) Havre, derpaa Hvile, som foran nævnt."

„Afvigelser fra de anførte Dyrkningsmaader finde Sted næsten i det Uendelige. Inddeling af Marken haves ikke, og, dersom een eller nogle Agre bære Sæden ualmindelig godt frem, eller slet ikke, bestemmes derefter en Forandring i den Maade, som ellers vilde være fulgt, og disse Forandringer ere deels fra først af forskjellige, og deels kunne de hver for sig igjen have forskjellige Følger i Henseende til Bestemmelsen af Driftsmaaden. Groer Grønsværen tidligt til paa enkelte Agre, optages disse ofte saaledes for, end ellers, og Følgen deraf bliver, at Gjødningen ikke kan naae dertil betids nok, hvorfor man hjælper sig med, til Afvexling at tage Ærter eller Vikker, som man antager at have samme Virkning som en svag Gjødning. Mange bruge ogsaa Bælgsæden endnu kun som en Undtagelse i enkelte Agre, og ikke i hele Nummere, hvilket igjen foraarsager Forandringer i Sædskiftet."

Ogsaa i dette Herred gives Forandringer i Dyrkningsmaaden med Overgang til det Bedre; dog træffes de sjeldnere her, end i Hassing-Herred, og af de større Gaarde er Hindsels paa Thyholm

den eneste, hvorved nogen mærkelig Afvigelse fra det i Egnen almindelige Sædskifte forefindes. Ved denne Gaard paa 29½ Tdr. Hartkorn med 300 Tdr. Sædeland dyrker Hr. Overgaard Indmarken saaledes: Efterat Grønjorden Aaret i Forveien er merglet, med 80 à 100 Læs pr. Tde. Bygsædeland, tages: 1) Havre, 2) reen, gjødet Brak, 3) Rug, 4) Byg, 5) Vikkehavre til Hø, 6) Havre med Klover i 7 Aar. Udmarken, som paa holsteensk Brug er indhegnet i Kobler, ligger nu meest ud til Græsning for Studene, efterat Vandet har ødelagt den yppige Marskgræsning, som før havdes dertil langs med Fjorden.

Ei heller ved Præstegaardene er Dyrkningsmaaden skreden fremad for det Almindelige; kun ved Helligsø Præstegaard er der paabegyndt overskaaret Kobbelbrug med Brak, og ved Sondberg Præstegaard er Driftsmaaden bestemt til: 1) Vikkehavre, 2) Byg, gjødet, 3) Rug, 4) Kartofler og Bælgsæd, 5) Vaarrug eller Havre med Klover i 4 Aar.

Den ogsaa ved sin Træplantning og Bivl udmærkede, vindskibelige Jordbruger, Christen Madsen i Tvolm i Ydby Sogn, dyrker sin indhegnede Agerlod paa c. 25 Tdr. Land geom. Maal i 11 Dele med: 1) Brak, merglet og gjødet til 2) Raps, 3) Rug, 4) Ærter og Kartofler, 5) Byg, 6) Havre, 7) Vikker, halvgjødskede til Hø, 8) Byg med Klover i 3 Aar. Hvor rige, i denne Egn saa ualmindelige Frugter en saadan Dyrkning kan frembringe, vil skjønnes deraf, at han herpaa holder 3 Heste, 14 Kreature, 30 Faar, som er næsten eet vorent Hoved paa hver Tønde Land, og det, skjøndt han bruger fuld Brak og dyrker Raps. Hans almindelige Avl er: 50 Læs Korn, à 3 Traver, 10 Læs Bælgsæd, 18 Læs Hø, som er: Rug 17 Fold, Byg 19, Havre 22. (Det Halve deraf ansees ellers i Almindelighed for en god Avl, ja Mange maae nøies med ⅓ eller ¼ og endda være tilfredse.) I Klovermarken saaes gjerne det andet og tredie Aar i Marts eller saa tidligt som muligt, naar Jorden er optøet og blød, Flom (saa kaldes her Frøhusene, hvoraf Kloverfrøet er udtørsket, men hvori dog altid nogle Kjærner ere tilbage) og ved Regn og Snee synker den da af sig selv i Jorden.

Hr. Procurator Thordsen, Eier af Møllen i Gundtoft By, Gjettrup Sogn, Thaliasminde kaldet, dyrker Marken dertil, 4 Tdr.

Hartkorn, med 30 Tdr. Bygsæd, i 15 Dele med fuldstændig Vexeldrift saaledes: 1) merglet og gjødet Brak, 2) Raps, 3) Rug, 4) Vikker, som modnes, 5) Havre, 6) Erter, 7) toradet Byg med Klover i 2 Aar, 10) Havre, 11) Kartofler, gjødede, 12) toradet Byg med Klover eller Lucerne i 3 Aar. Som en rationel Jordbruger anstiller han forskjellige Experimenter med nyere Kornsorter og Græsarter, anvender den meest omhyggelige Bearbeidning paa Jorden, har indhegnet Marken og beplantet Hegnet, opfylder lave Steder og anlægger aabne og bedækkede Grøfter overalt, hvor de behøves, bruger Staldfodring m. m. Kort sagt: Det Hele er et Mønster paa, hvorledes et lidet Agerbrug bør være, og, til hvor stor Fuldkommenhed det ogsaa i denne Egn ved Tænksomhed og Omhu kan komme.

Hr. Skibsted til Gjettrupgaard agter at indføre, istedetfor det Almindelige, et overskaaret Kobbelbrug med Brak og 6 Aars Brug, 6 Aars Klover, hvoraf da de 2 Aar komme midt ind i Rotationen, samt med Bælgsæd næst forend Udlægsaaret.

Huusmand Niels Thomsen i Flarup har indført Vexeldrift paa de til hans Huus liggende 8 Tdr. Land med: 1) Halvbrak, gjødet til 2) Byg, 3) Vikker, 4) Havre, 5) Kartofler, 6) Havre eller toradet Byg med Klover i 4 Aar. Landhusholdnings-Selskabet har, som Opmuntring herfor og for den Omhu, hvormed han behandler og bearbeider sin Jord med sine Kvæg, opfylder Huller m. m., tilstaaet ham 10 Rbd. aarlig i 2 Aar.

Ogsaa paa Heltborg Skolelod er der indført Vexeldrift i Forening med halv Staldfodring om Sommeren.

Hr. Stænderdeputeret Borberg i Douer dyrker sin Indmark med: 1) Byg, hvortil Aaret før er merglet og gjødet, 2) Byg, 3) hvid Havre, hvortil kun ploies een Gang om Efteraaret, 4) broget Havre, 5) Kartofler og Bælgsæd, 6) Vaarrug med Klover i 6 Aar. Derimod ved Udmarken paa 100 Tdr. Sædeland, deelt i 14 Dele, som er merglet, bruges: 1) Grønjordshavre, 2) Erter, 3) Byg gjødet, 4) Vikker, 5) broget Havre med en Blanding af rød og hvid Klover.

Gaardmand Peder Christian Jepsen i Sondberg har deelt Marken til sin Gaard (Hartkorn 2 Tdr. 3 Skpr. med 36 Tdr. Sædeland)

i 9 Dele og derpaa indført følgende Drift: 1) Byg uden Gjødning, 2) Kartofler, 3) Byg, gjødet, 4) Vinterrug, 5) Bælgsæd, 6) Byg, gjødet, 7) Rug med Klover i 2 Aar. Hele Marken er indhegnet og merglet, og den udmærker sig langt fremfor Sognets øvrige Jorder. Men det er at anbefale denne tænksomme Jordbruger, at gjødske til Kartofler og Bælgsæd, istedetfor til det paafølgende Korn, som da bliver mere vægtigt og reent, hvortil det saa høiligen trænger i den Egn paa de med alle Slags Ukrud saa opfyldte Jorder. (See nærmere Beretningerne om Driften ved Kolbygaard Side 211.) I det Hele er det en Feil, hvori de Fleste paa Thyholm gjøre sig skyldige, især i den sydlige Deel, hvor Dyrkning af Vikkehavre til Hø udbreder sig meget, at de ei gjødske til Foderværterne, men til det følgende Korn, og en af Hovedhensigterne dermed, Jordens Rensning, opnaaes da ei. Ligeledes skade Mange der sig ved, at de lade Stubbene efter Vikkehavren for længe ligge uploiede, da Ploven bør følge umiddelbart efter Leen, saa hurtigt muligt, at den ved den derover rugende Bælgsæd skjørnede Jord ei igjen skal forvildes og bevoxes med Ukrud, som derefter saa saare let og hurtigt skeer.

Saaledes dyrker Husmand Peder Christensen i Hellerø i Sønderberg Sogn sin lille Jordlod paa 6 Tdr. Sædeland med: 1) Byg, gjødet, 2) Bælgsæd, 3) Byg, gjødet, 4) Vinterrug med Klover i 2 Aar. Ogsaa paa Skolelodden i samme By er der begyndt paa fuldstændig Vexeldrift, forbunden med Staldfodring.

Efter rigtigere Principer for Vexeldrift, forbunden med Sommerstaldfodring, og med største Omhu dyrker den som Uhrmager ved sine solide Stueuhre her i Egnen saa bekjendte Niels Hede sin lille Huuslod i Helleriis By i samme Sogn, staaende for 1¼ Skp. Hartkorn med 5½ Tdr. Land, i 12 Dele, saaledes: 1) gjødet Vikkehavre til Staldfodring eller Hø, 2) Byg, 3) Ærter, 4) Vinterrug, som overgjødskes om Efteraaret, 5) gjødede Kartofler, 6) Byg med Klover, 7) Klover, 8) nogen Havre, 9) Vikkehavre, gjødet til Hø, 10) Vinterrug med Klover i 2 Aar. Da jeg besaae hans Avlsbrug i Begyndelsen af Høsten, vare Stubbene af Vikkehavren omploiede, og deri var saaet Spergel, for at afgræsses eller nedploies til Rug, og Alt var efter Planen behandlet med Orden og Omhu. Der græsses

kun en Times Tid om Dagen paa det andet Aars Kløver, og derved bliver det ham muligt, at gjødske trende Gange i Rotationen og endda have Gjødning tilovers for Rugen til Overgjødskning. Derved vil Jorden snart kunne vinde en ualmindelig Kraftfylde.

Skolelæreren paa Jegindø har af Landhusholdnings-Selskabet faaet 20 Rbd. aarlig i 5 Aar, samt en Exstirpator, for at indføre Vexeldrift i Forening med Staldfodring og selv gjøre sit Arbeide med sine Køer; men da Præmien var vunden, faldt det Hele tilbage. Køerne stode i Tøir og Beboerne gjorde Arbeidet. En sørgelig Erfaring, som man desværre gjør saa mange Steder i Landet hos dem, som Understøttelsen var vigtigere, end Sagen selv, og, istedetfor at blive et Mønster til Opmuntring for Andre, stifte de derved mere Skade og afskrække Andre, som ellers kunde have Lyst dertil, fra at begynde derpaa.

Mors.

Nørre-Herred.

Ogsaa paa denne Ø var forhen den almindelige Inddeling af Jorden gjældende i: Alsæd, Indmark eller Brødjord og Udmarken eller Vangen, og den har holdt sig indtil de seneste Aar, da man først begynder at aflægge den mere og mere, og efterhaanden, som Alsæden afskaffes, gaaer og Vangen over til Brødjord, idet den Gjødning, som før paa hin bortødsledes, nu kan anvendes paa denne, og hele Marken faaer tildeels eens Behandling; dog er Brugen af Alsædjord endnu den almindeligste i dette Herred, idet den bruges hidtil hyppigt i alle Sognene, undtagen i Solberg og Sundby, hvor den nu kun sjeldent træffes, og man kan kun sige, at den i de andre Sogne aftager meer og meer, idet man har lært at indsee dens fordærvelige Følger.

Alsædjorden, som stedse er i Brug uden Hvile, bruges i 4 Aar efter Gjødningen med: 1 og 2) Byg, 3) hvid Havre eller Vaarrug eller Vinterhvede, tildeels og Ærter, 4) sort Havre, tildeels og Ærter, hvis de ei ere saaede i 3die Aar, og da stundom 5) Byg, som i Seiersley Pastorat. „Dyrkningsmaaden", berettes derom, „er i Almindelighed denne: Efter Høst pløies Stubbene. Det paafølgende

Foraar udføres den Aaret forud blandede Gjødning, som strax spredes og nedploies. Efter omtrent 14 Dages Forløb, eller naar det sædvanlige Ukrud viser sig med 2 eller 3 Blade, ploies 3die Gang, hvorpaa Bygget strax saaes og nedharves. Til anden Kjærv Byg ploies ligeledes 3 Gange, undtagen, naar Vinteren sildigt ophører, eller man frygter for, at den lette Jord ved tredie Ploining skal tabe for meget af sin Væde, da man i saa Fald saaer i anden Ploining. Til 3die og 4de Kjærv ploies kun een Gang. Paa de Steder, hvor Jorderne ere saa tunge og kolde, at man ikke for 14 Dage sildigere, end Andre, kan faae Ploven i Gang, bliver Alsædjorden til 1ste og 2den Kjærv kun ploiet to Gange."

„Indmarks- eller Brodjorden bruges i 4 eller 5 Aar og hviler i det mindste ligesaa længe, undertiden eet Aar længere. Den kortere eller længere Brug og Hvile beroer paa Jordernes Beskaffenhed, Mængde og, hvorvidt Gjødningen kan strække til. Til 4 Aars Brug er i Almindelighed Byg den første Kjærv, hvortil Gjødningen om Efteraaret udføres paa Grønjorden, spredes strax og en 3 Ugers Tid derefter nedploies. Nogle saae om Foraaret i samme Ploining, med mindre Jorden er stærkt bevoxet med Græsrødder; ellers er det den almindelige Brug, at ploie anden Gang, naar Bygget skal saaes. Anden Kjærv er Vinterrug, om Jorden dertil ikke er for tung, ellers Byg; tredie og fjerde Kjærv deels hvid, deels sort Havre. Hvor tunge Jorder bruges i 5 Aar, tages gjerne: 1) Gjødebyg, 2) Vaarrug, 3) hvid Havre, 4 og 5) sort Havre. Til Rug ploies kun een Gang, til Havren ploies om Efteraaret, og om Foraaret saaes i samme Ploining. Med Havresæden til sidste Kjærv saaes Kloverfrø eller Flom, forsaavidt man dermed er forsynet."

Den anførte Driftsmaade er almindelig i Midten af Herredet i Galtrup, Jølby, Bjerby og Flade Sogne. Andre Steder tages Grønjordshavre først, som i Todse og Eersley. Paa de stærke Leerjorder, som i Solberg og Sundby, bruges deels: 1) Havre, 2) Byg, gjødet, 3) Byg, 4) hvid Havre, 5) sort Havre med Klover i 5 à 6 Aar; deels: 1) Havre, 2) Byg, gjødet, 3) Byg, 4) Vinterhvede eller Rug, 5) Erter eller Kartofler, 6) Havre med Klover. I en Deel af dette Herred bruges endnu meest den gamle, i Fortiden for denne Egn saa gængse, Driftsmaade, at tage Rug til

anden Kjærv efter Grønjordshavre, nemlig: 1) Grønjordshavre, hvis Stubbe pløies, gjødes og besaaes strax med 2) Rug, som gjerne nedharves med Gjødningen, 3) Byg, 4) og 5) Havre med Klover; saaledes almindeligt i Seiersley Pastorat; ja endog: 1) Grønjordshavre, 2) Rug, 3) Rug, 4) hvid Havre, 5) sort Havre, som i Tøving By i Galtrup Sogn paa de lettere Jorder; men paa de tungere: 1) Byg, gjødet, 2) Byg, 3) og 4) Havre med Klover. Paa de lettere Jorder tages Bygget først, da det ellers ei vil lykkes uden i Gjødningen, og paa de tungere Marker til Hesselberg By, Jordsby og Draaby Sogne saaes mindre Rug, men 2 Kjærve Byg, og da almindeligt Ærter og Vikker til Afvexling; Kartofler kun til Huusbrug. Bedre bliver Driftsmaaden i Dragstrup og Skallerup, hvor der almindeligt tages: 1) Havre, 2) Rug, gjødet, 3) Vikker, 4) Byg, 5) Havre med Klover.

Udmarken eller Vangen bliver nu af de Fleste, som kunne naae den, behandlet paa samme Maade som Indmarken, men faaer tyndere Gjødning, og der tages gjerne een Kjærv færre deraf, ligesom den ligger nogle Aar længere, stundom 8 à 10 Aar, og, hvor Jorden er skikket dertil, bruges her oftere Ærter til Afvexling.

Ligesom Dyrkningsmaaden i denne Egn er mere constant og helder mere til det Gamle *), end i Thy, idet der sjeldnere tages en Mellemsæd af Ærter og Vikker, Kartofler kun dyrkes til Huusbrug (med Undtagelse af Eersley Sogn, hvor deres Dyrkning i de senere Aar meget er tiltagen), og Kloversæden langt fra ikke er almindelig, saaledes gives der ogsaa forholdsviis meget faa Afvigelser og Forandringer fra det almindeligt Bestaaende, og kun sjeldent træffer man et efter bedre Principer ordnet Agerbrug (kun Brugen af Brak tiltager ei blot ved Herregaardene og Præstegaardene, men og hos adskillige Bønder, hvorom nærmere siden). De mærkeligste ere:

Hr. Pastor Raahauge har paa Indmarken til Todse Præstegaard, hvilken han selv driver, begyndt følgende Driftsmaade, der fortjener at efterlignes paa disse saa frugtbare Jorder: 1) Grønjordshavre, 2) reen, gjødet Brak, 3) Rug, 4) Byg, 5) Ærter eller Vikker, 6) Byg eller Havre med Klover i 3 Aar.

*) See Prövst Schades Beskrivelse over Mors, Side 292 og fg.

Ved Seierslev Præstegaard har Hr. Pastor Haugaard og begyndt med: 1) Rug efter fuld, gjødet Brak, 2) Byg, 3) Ærter, Vikker og Kartofler, 4) Byg eller Rug, 5) Havre med Klover i 4 Aar. 5 Tdr. Land nærmest ved Gaarden bruges med fuld Vexeldrift til Staldfodring saaledes: Efter toaarig Klover bruges Sommerbrak, som gjødes til: 1) Rug, 2) Vikker, 3) Byg, 4) Ærter eller Vikkehavre, 5) Rug med Klover.

Thøger Pedersen i Skjerbek i samme Sogn har en Gaard paa 8 Tdr. Hartkorn med c. 100 Tdr. Land geometrisk Maal, bestaaende af sandblandet Muld med Sand til Underlag. Den dyrker han paa følgende Maade: 1) Rug efter gjødet Sommerbrak, 2) Byg, 3) Vælgsæd, 4) Byg, 5) Kartofler, 6) Havre med Klover i 2 Aar. Hele Marken har han merglet, idet han i flere Aar kjørte nogle tusinde Læs aarligen. Dermed agtes forbunden fuldkommen Staldfodring, som ventes ganske indført til næste Aar. I flere Aar har han avlet 3 à 400 Tdr. Kartofler aarligen; et i denne Egn sjeldent Exempel.

Gaardmand Jens Tøfting i Sundby (10 Tdr. Hartkorn) dyrker den bedste Deel af Marken, nærmest om Gaarden, saaledes: Brakken gjødes og besaaes med Vikkehavre, som slaaes grøn, til: 1) Rug, 2) Byg, 3) Ærter, Vikker, Kartofler og Kaalrabi, 4) Byg eller Havre, 5) Havre med Klover i 5 Aar. Denne Driftsmaade lønner sig rigeligen for denne driftige og tænksomme Mand; men det vilde være hensigtsmæssigere, for at Kloveren kunde komme nærmere den ved Vælgsæd og Rodfrugter rensede Mark, til Slutningen at slaae den ene Kjærv Havre af, hvilken da, om den ei synes at kunne undværes, hellere maatte tages foran Brakken af Grønjorden, der, da den kommer til at ligge saa længe, derved blev bedre at behandle i Brakaaret, og paa disse stærke Jorder vilde den dertil ei mangle Kraft. Den ringere og fjernere Mark mergles, treploies og gjødes til: 1) Byg, 2) hvid Havre, 3) Vælgsæd eller Kartofler, 4) og 5) Havre med Klover. Ogsaa her er den ene Havrekjærv for meget.

Hovedgaarden Ullerup dyrkes ved Hoveri med: 1) Brak til Rug, 2) Byg, 3) 4) og 5) Havre med Klover i 6 Aar. Bunden ved Hoveriet har dens fordomsfrie Eier, Hr. Kammerraad Stadel, ei endnu kunnet faae dette Sædskifte forandret efter Ønske.

Ved Soe i Seierslev Sogn, ligesom ved Afbyggergaarden Mollehave, bruges: 1) Brak til Rug, 2) Byg, 3) Havre, 4) Ærter og Vikker, 5) Havre med Klover.

Gaardmand Peder Clausen i Tøving bruger deels reen, deels dyrket Brak til: 1) Rug, 2) Byg, 3) Bælgsæd, 4) og 5) Havre med Klover. Deri staaer hans dyrkede Brak tilbage for Jens Toftings, at han først gjøder den til Vintersæden, efterat Vikkehøet er ført hjem, imedens den Sidstnævnte gjøder til Foderurterne, som derved voxe stærkere til og ved deres rugende Skygge end bedre præparere Jorden, fortære Gjødningens Geilhed, saa at det følgende Korn bliver vægtigere, og, hvad der er en saa vigtig Ting, Vikkestubben er strax færdig til at ploies, imedens den kommer til at ligge længere urørt og fyldes med Ukrud, naar Gjødningen skal kjøres ud derpaa, førend den kan ploies.

Disse ere de eneste Afvigelser fra det Gamle, som fra dette Herred ere blevne Forfatteren bekjendte; deraf kommer og den her synlige, længere Vedhængen ved det Gamle; thi Jsen maa først brydes, Flere foregaae med Exemplet, og Erfaringen overbevise om Nytten deraf, førend Bonden losriver sig derfra.

Sønder-Herred

har vel ei for største Delen saa kraftige og frugtbare Jorder, som Nørre-Herred, ja paa sine Steder ere de endog temmelig skarpe, som forhen viist; men dog er Agerbruget her skredet betydeligt længere frem, og Brugen af Brak, Dyrkning af Kartofler, Alsædens Overgang til et Slags Vexelbrug, ligesom ved Arup i Hanherred er bemærket, træffes her langt hyppigere, en Følge af, at der ved de fleste Herregaarde og adskillige Præstegaarde er indført en bedre Driftsmaade, som man nu begynder at efterligne.

Alsæden er endnu gængs i den vestlige Side af Herredet, i Frøslev, Mollerup, Tæbring, Outrup, Karby, Hvidberg, Redsted og Vester-Assels Sogne (i det velhavende Rakkeby Sogn er den meest aflagt, og de Fleste bruge nu Brak); derimod er den næsten ganske forsvunden i Øster-Assels, Veiersley, Blidstrup, Lorslev, Ørding, Elsø og Lodderup Sogne, undtagen i Fredsøby i sidste Sogn, hvor den gamle Drift urokket maa følges, da, som før

omtalt, Markerne ei ere udskiftede, men ligge Ager om Ager. De, der bruge den endnu, tage dog gjerne Bælgsæd til tredie Kjærv, ogsaa stundom Kartofler til Afvexling og Klover i 1 à 2 Aar, saa at den er ved at gaae over til Frugtvereldrift, som i Arup (S. 228). Vangen bliver vel nu næsten alle Steder gjødet, men faaer dog en stifmoderlig Behandling, da Gjødningen er tarvelig og stærkt blandet, hvorfor og her bruges oftere Bælgsæd, for at bøde derpaa; men der tages da igjen flere Kjærve, og den faaer længere Hvile.

I Frosley og Mollerup bruges meest: 1) Byg, gjødet, 2) Havre, 3) Erter, 4) Byg eller Vaarrug, 5) Havre med Klover; og Vangen gives samme Behandling (kun Enkelte tage først Havre i Grønjord).

Tæbring og Outrup tage af Brødjorden meest kun 4 Kjærve, nemlig: 1) Byg, gjødet, 2) Rug eller Byg, 3) og 4) Havre med Klover; dog er i de sidste Aar Vikkesæden imellem 2den og 3die Kjærv bleven meget almindelig, ligesom og Erter og Kartofler. I Vangen dyrkes gjerne: 1) Havre, 2) Rug eller Byg, gjødet, 3) Kartofler, 4) og 5) Havre. Saaledes og i Karby Pastorat. I Rakkeby Sogn derimod bliver det mere almindeligt med: 1) Brak til Rug, gjødet, 2) Byg, 3) Bælgsæd, 4) Byg eller Havre, 5) Havre med Klover.

I Øster-Assels Sogn bruges: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Havre i 2, stundom 3 Aar med Klover i 5 Aar; eller og til tredie Kjærv atter Rug eller Byg, eller og 3) Rug, 4) Erter, (i Sillerslev By meest Vikker), 5) og 6) Havre. Hvor Vangen ei behandles som Brødjorden, dyrkes den gjerne med: 1) Erter, om Jorden har faaet Kalk eller Mergel, ellers Havre, 2) Rug, hvortil gjødes, 3) Byg eller Rug, 4) Havre, og undertiden 5) Havre; derpaa udlægges Jorden med Klover i 6 à 7 Aar. Vester-Assels Sogn, som er mere leerrig, dyrker mindre Vinterrug, men i dens Sted til anden Kjærv Byg eller Vaarrug.

I Veierslev og Blidstrup Sogne er den almindeligste Dyrkningsmaade: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg, 4) og 5) Havre med Klover; saaledes og ved Hovedgaarden Blidstrup. Brak begynder at udbrede sig, deels reen, deels Vikkehavre, som meest tages i Grønjord efter 2 Ploininger, men da gjødes sjeldent, førend efterat den er slaaet, til Rugen. Nogle saae Vikker og Erter til Mellemsæd,

men ei i et heelt Fald; kun Enkelte bruge Lidt Kartofler. Nogle tage paa ringere Jorder Grønjordshavre, og derpaa gjødes til Rug, hvorefter meest Havre og mindre Byg. I det Hele følges den Regel: jo ringere Jord, desto mere Havre, som der antages Jorden altid kan bære.

Indtil for faa Aar siden var den almindelige Drift i Lørslev Sogn og i Storup By i Ørding Sogn, paa Indmarken: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Havre, 4) Vælgsæd eller Kartofler (disse sidste især i Storup), 5) Havre med Klover; i Udmarken: 1) Havre, 2) Vikker, 3) og 4) Havre med Klover, uagtet der ei mergles, men den er eller bliver kalket; i det Øvrige af Ørding Sogn, paa Indmarken: 1) Byg, gjødet, 2) Rug, 3) Byg, 4) og 5) Havre med Klover, og i Udmarken 3 Kjærve Havre uden Gjødning eller Klover. Men, efterat man ved det Exempel, som derpaa blev givet ved Dyrkningen af Præstegaardens Mark, saae de store Virkninger af Brakken, er den nu almindelig i hele Lørslev Sogn, saavel i Indmarken, som i Udmarken, og da følger: 1) Rug, 2) Byg, 3) Vælgsæd, 4) og 5) Havre med Klover. Ogsaa i Ørding begynder man at efterfølge denne Drift, en Dyrkningsmaade, som man, især naar sidste Kjærv Havre blev udeladt, maatte ønske videre udbredt. At disse Sogne vare mere tilbøielige til at optage denne Forandring til det Bedre, kommer vel, foruden Præstens virksomme Indflydelse og nidkjære Bestræbelser derfor, især af, at der paa disse skarpere Jorder forhen ved den simplere Dyrkning og ved de mange langstraaede Afgrøder avledes kun ringe, imedens der paa frugtbare Jorder gjerne kan avles Noget, om end Behandlingen er simpel.

Lødderup og Elsø bruge meest: 1) Grønjordshavre, 2) Byg, gjødet, 3) Rug, hvor Jorden egner sig dertil, ellers Byg, 4) hvid Havre, 5) sort Havre, den Driftigere og nogenlunde Formuende med Klover. Enkelte bruge Ærter og meest Vikker til Mellemsæd; Nogle Ærter i Grønjord. Men i Frødsøby maa endnu følges det Gamle: 1) Grønjordshavre, 2) Rug, gjødet, 3) Byg paa de bedre Jorder, da det ellers dyrkes i Alsæden, 4) og 5) Havre uden Klover.

Paa de Jorder, der tilhøre Nykjøbing Kjøbstad, følges ingen fast, almindelig Dyrkningsmaade; dog anvende de Fleste 4 Aars Brug og 4 Aars Hvile med Klover. Saaledes i Indmarken: 1) Byg,

gjødet, 2) Rug, 3) og 4) Havre med afvexlende Mellemsæd af Vikker og Kartofler; i Udmarken: 1) Grønjordshavre, 2) Gjødningsbyg, 3) Rug og paa de tungere Jorder Byg, 4) Havre; og i Kjæret: Havre, Byg, Havre, Havre.

I dette Herred træffer man flere Exempler paa Forandringer til det Bedre og paa velordnede Agerbrug, idet der paa de fleste Herregaarde og ved nogle Præstegaarde ere indførte adskillige af den nyere Tids Forbedringer, og Bønderne begynde stærkt at efterligne dem, især i Brugen af Brak, Bælgsæd og Kløver.

Saaledes er der ved Glomstrup, skjønt den dyrkes ved Hoveri, af den nuværende Eier, den unge Hr. Gjedde, indført følgende Driftsmaade: Brak, merglet og gjødet til: 1) Rug, ⅓ Raps og lidt Vinterhvede, 2) Rug efter Hvede og Raps, ellers Byg, 3) Bælgsæd, 4) og 5) Havre med Kløver i 7 Aar, saa at man kan see, at Hoveriet ei kan lægge Hindringer i Veien for at indføre et forbedret Agerbrug, hvor der er en kraftig Villie. Da ved Kreaturfedning, som her drives paa det kraftigste, i Forening med halv Sommerstaldfodring til Heste og Køer, en rigelig og fed Gjødskning kan anvendes, maa Jorden ved en saa nærende Driftsmaade samle overordentlig Kraft, hvilket og viser sig paa disse, nogle af Øens bedste Jorder, ved de frodigste Afgrøder. 36 Tdr. Land bruges endnu som Alsæd med: 1) Byg, gjødet med Blandingsmøg, 2) Byg, 3) Havre, 4) Blandingssæd. Da det hele Avlsbrug drives med største Omhu, og det ved Brugen af Trækstude for Mergelvognene og af de nyere Agerdyrkningsredskaber sees, at den driftige Eier ei er hildet af Fordomme: er det at vente, at Alsædens Dyrkning efterhaanden maa gaae over til et fuldstændigt Vexelbrug, hvorved denne Gaard kunde blive som et Mønster for hele Egnen.

Den, samme Eier tilhørende, Hovedgaard Hoiriis, som og drives ved Hoveri, er bortforpagtet, og Driftsmaaden er bestemt til: Efter gjødet Brak tages: 1) Rug, 2) Blandingssæd, 3) hvid Havre, 4) sort Havre, med en isaaet Blanding af hvid og rød Kløver, der lykkes ret godt (skjønt de høre til Øens meest sandige Jorder), saa at de endog kunne slaaes, især, hvor Brakken har været anvendt. Indmarken ligger i 4 Aar og brakkes det 5te, Udmarken ligger i 6 Aar. Af Byg avles kun ubetydeligt i enkelte af de bedre Skifter,

et Princip, som fortjente at følges ved Dyrkningen af alle Rugmarker.

Ved Dueholm Hovedgaard bruges følgende Driftsmaade: 1) Brak, merglet og gjødet til Rug, 2) Byg, 3) og 4) Havre med Klover i 4 Aar. Ogsaa her ere Hænderne ved Hoveriet meget bundne paa Eieren, Hr. Tottrup.

Ved Hovedgaarden Froslevgaard har Hr. Tiendecommissair Juul begyndt paa følgende, meget forbedrede Driftsmaade: 1) Brak, gjødet, deels reen, deels dyrket, til 2) Raps og Rug, 3) Byg, 4) Vikker og Vikkehavre, gjødet, 5) og 6) Havre med Klover i 5 Aar.

Hr. Procurator Bendix til Cathrinelund i Øster-Aasels Sogn har deelt sin Mark i 13 Indtægter, hvilke han dyrker med: 1) Brak til Rug, 2) Byg efter 3 Ploininger, 3) Havre, 4) Vikkehavre, 5) Havre med Klover i 7 Aar. Den samme Drift er indført nu ved de tvende andre Hovedparceller af den forrige Hovedgaard Lund; men ved Peterslund er fjerde Kjærv udeladt. Da adskillige af Jorderne til disse Gaarde ere for vaade til Rug, saaes der i Brakken Byg, hvorefter der atter tages Byg, eller en Blanding af Byg og Havre.

Til Veierslev Præstegaard høre 5 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn med et Areal af 69 Tdr. Agerland, 98 Tdr. Hede, hvoraf 10 à 12 Tdr. Land ere opdyrkede. Besætningen: 5 Heste, 24 Kreature, 50 à 60 Faar. Af Marken ere 22 Tdr. Land geom. Maal indhegnede, som Hr. Pastor Balslev dyrker saaledes: Reen Brak, gjødet til: 1) Raps, 2) Rug, 3) Byg, 4) Vikkehavre til Staldfodring, hvortil der, saavidt muligt, gjødes i Forveien, ellers bagefter til 5) Rug eller Byg, 6) Havre med Klover i 2 Aar. Paa den øvrige Mark bruges: 1) Grønjordshavre, 2) gjødet Vikkehavre, 3) Rug, 4) Byg, 5) Bælgsæd og Kartofler, 6) Havre med Klover. Dette Mønster paa et velordnet Agerbrug sees efterlignet af Mange der i Sognet ved Brugen af Brak og Bælgsæd.

Hr. Pastor Aaby har ved Tæbring Præstegaard beholdt Inddelingen af Marken i Alsæd, Brødjord og Vangen under følgende Sædskifte: Alsæden gjødes nu kun hvert 7de Aar og behandles efter toaarig Klover med Halvbrak, som gjødes til: 1) Byg, 2) Vinterhvede eller Rug, 3) Byg, 4) Vikker, 5) Havre med Klover i 2 Aar; men

derved har den egentligen mistet det Eiendommelige ved Alsæden, og, naar en rensende Sædart afløste den langstraaede Sæd til anden Kjærv, vilde den gaae over til et fuldstændigt Vexelbrug. Brødjorden behandles med merglet og gjødet Heelbrak til: 1) Raps eller Hvede, 2) Hvede eller Rug efter Rapsen, Byg efter Hveden, 3) Vikker, 4) Byg, 5) Havre med Klover i 5 Aar. Af Vangen tages: 1) Grønjordshavre, 2) Rug eller Byg, gjødet, 3) Kartofler, 4) Havre med Klover. Den her brugte er vel en tærende Driftsmaade; men paa disse tunge, kraftige Leerjorder bærer den rige Frugter, hvorfor den og mærkeligt bliver efterlignet i Omegnen, ved at optage Brakken og en rensende Mellemsæd, især Bælgfrugter, i det sædvanlige Sædskifte.

Derimod af Jordbrugere i Bondestanden ere der yderst faa at fremstille paa denne Ø, hos hvem man vil kunne træffe Forandringer, som tyde paa Overgang til det Bedre. I dette Herred maae kun mærkes: Huusmand Erik Jensen Lihme i Øster-Asels, der dyrker 6 Tdr. Sædeland paa følgende Maade: 1) gjødet Vikkehavre, som slaaes grøn, deels til Staldfodring, deels til Hø, 2) Rug efter to Ploininger, 3) Kartofler, hvortil ploies trende Gange, 4) Byg, gjødet, efter 1 à 2 Ploininger, 5) Vikker, 6) Havre med Klover i 2 Aar, altsaa fuldstændig Vexeldrift, hvorom mere siden; og Balthasar paa Storup Hede i Ørding Sogn, hvis Avlsbrug vil blive fremstillet under Besvarelsen af 10de Spørgsmaal.

Ogsaa paa denne Ø ere der nogle Jordbrugere, hvem Landhusholdnings-Selskabet i Tiden har understøttet til Indførelse af en planmæssig Drift, men, efterat Præmien var vunden, ere der ei blevne Spor af Planen tilbage.

Af den nu givne Fremstilling af de forskjellige Dyrkningsmaader, som anvendes i dette Amt, vil man see, at det Gamle endnu er fremherskende, især paa Mors og i det nordlige Thy; men der træffes dog hist og her rundt om adskillige Forandringer, hvorved der i større eller mindre Grad gjøres Overgang til det Bedre. Mærkelige Fremskridt ere gjorte her i det sidste Decennium, og man seer overalt Sandsen vakt, Interessen for det Bedre næret, saa at det er at

haabe, at det ei vil vare mange Decennier endnu, forend det, der nu er det Almindelige, bliver forældet, og det Særegne bliver almindeligt. Men dertil staaer endnu Meget tilbage at ønske. Mange Ufuldkommenheder støder man endnu dagligen paa her ved Jordens Behandling, og de ere saa rodfæstede, at de ideligen og længe maae bekæmpes, forend de kunne rokkes. Fordom og gammel Slendrian nærer og forsvarer det Gamle, og derved modarbeides det Nye. Agerbrugets Forædling hemmes og meget her ved den overdrevne Forkjærlighed hos Vestjyden for Stude, hvorved Kreaturhold ansees for det Vigtigste og Agerbrugets Hovedformaal, imedens Jordens Behandling kun bliver en Biting. Produktionen af Sæd træder saaledes i Skyggen, og Jordens Dyrkning ansees snarere kun som Middel til, derved at frembringe Foder for Kreaturene, hvorved den betragtes med mere Ligegyldighed og ofte forsømmes. Derfra mange af de Mangler, som endnu findes ved vort Agerbrug.

I høi Grad uhensigtsmæssig og skadelig er Brugen af Alsæd, hvor den endnu bibeholdes; men man er dog overalt kommen til Erkjendelse af dens fordærvelige Følger, hvorfor den og aflægges mere og mere. Feilen derved ligger ei deri, at Jorden stedse holdes under Ploven og aldrig faaer, hvad man kalder Hvile; thi det samme Hovedprincip ligger til Grund for Frugtvexelbruget, som er den rationelle Agerbrugers høieste Ideal, og det viser, at Jorden under hensigtsmæssig og fornuftig Behandling ei trænger til Hvile; men dens Hovedmangel bestaaer deri, at Jorden stedse maa bære langstraaede Sædarter, hvoraf den omsider maa blive træt, og den ideelige Gjødskning kan ei erstatte de til Kornets Næring uundværlige Muldpartikler, som deraf uddrages. Vilde man derimod hvert andet eller dog hvert tredie Aar lade dem afvexle med Rodfrugter eller Planter af Diadelphisternes Orden, Bælgsæd eller Klover, m. m., lade Vintersæd og Vaarsæd afløse hinanden, imedens man nu sjeldent paa Alsædjorden dyrker det første Slags, der ei synes at ville lykkes paa den ved den ideelige Bearbeidning saa løse Jord: da vilde den Behandling og rigelige Gjødningsmasse, som nu tildeles disse, ved den lange Dyrkning saa muldrige, Jorder, meddele dem en Kraftfylde, som skulde yttre sig i de frodigste Afgrøder. Nu derimod frembringer Alsæden vel Foder nok, men liden og ringe Kjærne, som

ved Omtalen af Dyrkningsmaaden i Kliim i Hanherred er bemærket; og man maa snarere undre sig over, at Jorden, efterat et saadant Sædskifte igjennem umindelige Tider er brugt derpaa, kan endnu frembære saa Meget, end over, at den ei rundeligere lonner Arbeidet. Men det skyldes fornemmeligen den Omhu, som derpaa stedse anvendes. Til hver af de to første Afgrøder ploies gjerne tre Gange, harves og tromles ideligt, og, blev den ei saaledes behandlet som et Havebed, var der ikke en saa rigelig Mængde frugtbar Muld; da vilde den idelige Dyrkning med langstraaet Sæd snart give et andet Resultat. Den omhyggelige Dyrkning, som stedse uundgaaeligen maa anvendes paa Alsæden, naar den nogenlunde skal lonne sig, beroves ogsaa den øvrige Jord, som derved kun stifmoderligen bliver behandlet. Den meste og bedste Tid af Aaret gaaer til at blande Gjødning for Alsæden, til dennes saa stærke Behandling, og derved bliver kun liden Tid levnet for den øvrige Jord, der maa komme, naar den kan. Hin skal behandles i rette Tid, skal have rigelig Gjødning, enten der saa bliver Noget tilbage for det Øvrige, eller ei. Derfor sees her gjerne yderst daarlige Afgrøder, om end hin, som nogle paastaae, frembringer de rigeste Afgrøder, giver mere tynd-skallet, meelrig og vægtig Sæd, især Byg, som bliver kortere, men mere buttet i Kjærnen og hvidere; og, om da end en liden Deel af Jorden bærer nogenlunde til, imedens den største Deel ei kan betale det derpaa anvendte Arbeide, kan det dog ei veie op imod de Frugter, som kunne høstes af hele Jordens hensigtsmæssige, lige Behandling. Hvor den bibeholdes, burde der ogsaa nu og da anvendes Rensning ved fuld Brak, hvortil den saa heiligen trænger, da den er saa opfyldt af al Slags Ukrud, at det næsten ganske qvæler Sæden og fra Alsædjorden udbreder sig over den hele øvrige Mark, saaledes som det især sees i Hanherred. Mindst er denne Dyrkningsmaade at anbefale der, hvor den endnu meest anvendes, nemlig paa Mors, hvor man mangler det, der alene kan forsvare Vangbruget og den dermed beslægtede Alsæd: en til det fornødne Qvæg tilstrækkelig Græsning paa Jorder, som ei paa anden Maade hensigtsmæssigere kunne afbenyttes. Hvor dette ikke er Tilfældet, der maa en uforholdsmæssig Mængde af dyrkbar Jord ligge ud til det Qvæg, som ved Alsædens Frembringelse kan vinterfødes, og det bliver dog stedse en

knap og ringe Næring, som herpaa kan bydes det; Udbyttet af Qvæget maa derfor ved Alfæden altid blive uforholdsmæssig ringe. Selv i Hanherred, hvor de store Kjærstrækninger findes, er der Meget deraf, som langt bedre egnede sig til Opdyrkning og derved vilde bringe en meget overveiende Fordeel fremfor den usle Sultfode, som de nu tilbyde Qvæget. Men, er dette end ikke Tilfældet, gives der end tilstrækkelig Mængde af varigt Græsland, som ei paa anden Maade kan afbenyttes og ved den nu brugelige Behandling dog yder nogen Fordeel: saa er der dog Intet, som kan tale for at udelade Brugen af Brak, naar den gjøres fornøden, og Dyrkning af afvexlende Sædarter i Alfædjorden, hvorfor det er at ønske og haabe, at den snart ganske maa blive aflagt i de Egne ogsaa af dette Amt, hvor den endnu er beholdt, og gaae over til Vexeldrift, at derved kunde frembringes kraftig og rigelig Gjødning ogsaa til de øvrige Jorder.

Hvor Alfæden er afskaffet, savnes dog endnu saameget et ordentligt og forstandigt Sædskifte. Om end Bonden ei nu dyrker sin Jord saa planløst, som i Fordumsdage, er det dog endnu langt fra, at det i Almindelighed skeer efter en bestemt og fast Plan i en vis Orden, hvilket vi og forhen have havt Leilighed til at vise. Aarligen at opbrække af Grønjord et bestemt, lige stort Stykke og igjen udlægge til Hvile et dertil svarende, hvormed man efter et vist Antal Aar igjen kan begynde, hvilket er saa nødvendigt for et velordnet Agerbrug, derpaa tænke kun Faa, og den eneste Plan, som de Fleste ere enige i at følge, er den, at arbeide paa at udtære Jordens sidste Kraft, førend den slippes af Hænderne, saa at den først maa give, hvad den kan. Snart optages da til Dyrkning 2 Tdr. Land, snart 3, eftersom Gjødningen kan slaae til, eller Jorden synes dertil tjenlig. Een Gang tages deraf 5 Kjærve, en anden Gang 6; i Noget bruges Mellemsæd af rensende Art, eftersom det synes meest at trænge dertil, i Andet ei; og, hvor den bruges, tages gjerne een Kjærv flere af Jorden, knappes eet Hvileaar af, som om det var en Gjødskning, og dog faaer den sjeldent derved den fornødne, omhyggelige Behandling, saa at den stifter mindre Nytte; snart bruges Klover til Udlæg, naar Frøet haves eller nemt kan faaes, snart ei. Saaledes er der ingen Orden hverken i Korn- eller, som en Følge deraf,

i Qvægavlen; men, hvor fordærvelig slig planlos Behandling maa vorde for Agerbruget, det vil den fornuftige og tænksomme Jordbyrker let kunne sige sig selv; der kan aldrig ventes et sikkert, rigeligt Udbytte. Men og hos dem, der elske Orden og tillige bestitte sig derpaa i deres Jordbrug, er det meget at misbillige, at der bruges saa mange, ja næsten udelukkende, langstraaede Sædarter, uden at anvende saadanne Vexters Dyrkning, hvorved Jorden kunde renses og skjørnes, skjøndt Erfaringen saa uimodsigeligen stadfæster, at ingen Sædart giver saa stort et Udbytte til Føde, baade for Mennesker og Qvæg, som disse, navnligen Kartofler. Hvilken seer man og Følgen at være her af den uafladelige Dyrkning af langstraaet Sæd flere Aar i Rad? I de første Aar efter Gjødningen kan den vel give frodige Afgrøder, ja selv Leiesæd, men ureen, saa at Ukrudet ofte faaer Magten, givende mindre vægtigt Korn, som ei saaledes fylder i Skjeppen, da derimod den, der jevnligen afvexler med Sædarterne, har reent og vægtigt Korn, der giver godt i Skjeppen, og han kan langt sikkrere stole paa at faae lønnende Afgrøder. Derimod i Slutningen af Rotationen bliver Sæden ved hin almindelige Dyrkning svag og kraftløs og giver saa faa Fold, at den neppe lønner Umagen, hvilket især gjælder om den Havre, hvormed man udpidsker Jorden tilsidst saa længe, som den kan give Noget, hvortil først bruges den hvide Havre, og til sidste Kjærv broget eller sort, som er endnu mere noisom og kan groe i mere udslæbt Jord. Derefter at byde Jorden Kløver eller Græsfrø, naar den er kraftløs, haard og qvikløben, nytter ei synderligt, og deraf slutte Mange, at Kløveren hos dem ei vil lykkes og end mere udpiner Jorden; de undlade derfor at saae Noget deri, men lade den ligge fuld af Tidsler og al Slags Ukrud, indtil den igjen voxer sammen og af Naturen bærer Græs; en ringe Erstatning for de frodige, rene Klover-Afgrøder, som en mere intensiv Dyrkning yder. Ei heller Valget af Sædart er at billige. Vaarsæd, især Byg og Havre, udgjør den langt større Deel af Udsæden, for hvilken Vintersæden maa staae tilbage, hvad enten Jorden saa dertil er skikket eller ei. Bygget er især Hovedsæden i dette Amt, hvortil den bedste og kraftigste Jord, den omhyggeligste Behandling og Gjødningen bliver anvendt, imedens Vinterrugen, som den mere lønnende Kornsort, maa komme bag

efter, og det selv paa Jorder, hvor der aldrig burde dyrkes Byg eller Havre, men kun Boghvede, Spergel og Kartofler afverle med Rugen. Denne efter Byg slaaer ofte feil og lykkes aldrig saa godt, som til første Kjærv i en velbehandlet Brakmark, imedens Bygget da efter Rugen paa Jorder, som dertil ere skikkede, er langt sikkrere, giver, som Erfaringen stadfæster, kraftigere, kornrigere og renere Afgrøder, end naar den saaes umiddelbart i Gjødningen. Desuden kommer Vintersæden ved den almindelige Behandling alt for sildigt i Jorden, da Bonden vedbliver at saae Rug lige til Juul og troer, at den kan blive lige god; derfor er det ham ogsaa mindre vigtigt at frede den. Mindst hensigtsmæssig er dog den Skik, som endnu bruges i en Deel af Mors, at saae Vinterrug i Gjødningen efter Grønjordshavre; thi, vel kan denne Kjærv, som og Havren foran, vel og stundom Bygget derefter, blive god; men dermed er og al Jordens Kraft udtømt, og den bliver saa ureen og senebunden, at hverken Korn eller Klover deri kan lykkes. Den især i Hanherred og paa Thyholm saa brugelige Vaarrug er lige saa lidet at anbefale, da den giver lidt og ringe Korn, daarligt og usundt Foder, og efterlader ved den tidlige Udsæd Jorden saa ureen, som ingen anden Kornsort. Mærkeligt nok, at den bruges endnu meest der, hvor Vinterrugen helst burde vælges.

Ogsaa i Jordens Behandling staaer Bonden i denne Egn langt tilbage. Der ploies i Almindelighed godt; men der ploies gjerne for lidet og harves for meget, da der spares paa Ploven, imedens Harven skal gjøre Alt ud. Til at bruge hin er man meget uvillig af Frygt for, at Jorden derved skal blive for los og tabe sin Væde; men los eller usammenhængende er Jorden ei, fordi den ved Brugen af Ploven bliver skjør eller bequem at smuldre, og der betænkes ikke, at den skjøre Jord, naar den blot har saa megen Vædske, at Sæden deri kan spire, langt bedre i Varmen holder Væden og modtager den for Planterne saa frugtbringende Fugtighed af Dug, end den haarde og klumpede Jord. Desuden er der Intet, der i den Grad udtørrer alle Jordens Vædsker, som Senegræs og andet Froukrud, hvorfor den haarde og senebundne Jord lettest taber Væden, og Ploven (eller de Redskaber, der træde istedet for den) bliver altsaa det bedste Middel til at rense og præparere Jordsmonnet

for det deri nedlagte Frø. Harven gjør det ufuldkomment og skuffer Øiet; thi den øvre Muld kan ved den bearbeides som Støv, at al Vædske derfra maa svinde bort; men den trænger ikke saaledes ned, hvor Jorden ved Hestenes idelige Træden bliver saa haard og fast som et Loguly, hvorigjennem de unge Planters spæde Rødder ei kunne trænge. Imedens den ved Ploven bearbeidede Jord bliver svampet og er elastisk, naar man gaaer derover, saa vidner hin ved sin Haardhed om, at den vel kan være los forøven, men ei er skjør. For ei at gjøre Jorden for los, elsker især Thyboen at saae i een Fure, og der ere Mange, som igjennem hele Rotationen kun pløie eengang aarligen, med Undtagelse af Gjødningsbygget, som faaer 2 Pløininger, og der ere dog ogsaa de, der saae Bygget i den ene om Efteraaret lagte Fure, naar de ei synes at kunne faae den raadnet nok om Foraaret til Ompløining.

Ved Thisted og Norden for pløies gjerne om Efteraaret til Byg, men, naar der om Foraaret pløies anden Gang, bliver dette dybere, end første Gang, for at Gjødningsafterne, som om Vinteren ere sunkne lidt dybere i Jorden, end Ploven har naaet, kunne komme til Nytte; den tredie Pløining er atter grundere. Men de Fleste misbillige denne Methode, som medfører, at Ageren fyldes med Ukrud, især Kiddike (Knop). Helst pløies Jorden om Efteraaret, og Thyboen især elsker at saae i denne Vinterfure, fordi Kornet derved bliver renere, og Jorden, troer man, holder bedre igjen, naar Tørken kommer; men deraf følger og, at, naar Jorden nu først kun faaer een Pløining efter Gjødningsbygget til Rug, derpaa igjen kun een til Havre, ja maaskee til flere Kjærve efter hverandre: saa bliver den saa qvikløben og forvildet, at den bliver uskikket til al Slags Sæd. For at raade Bod derpaa, harves der stærkt med svære, skarpe Harver, hvorpaa lægges Tyngde, stundom een oven paa en anden, eller Kudsken staaer paa den og kjører, med fire Heste for, og Jorden skal da qvadderharves, for at løsne og borttage Qvikrødderne eller Senegræsset; men man glemmer, at de, naar Ploven ei i Forveien har skjørnet Jorden og løsnet dem, sidde dybere, end Harven kommer, og saa fast, at de maaskee lade sig rykke itu, men Spiren til videre Forplantelse bliver siddende, hvorom de hvide Ender vidne, der pippe frem af en saaledes bearbeidet Mark, hvilken snart

igjen grønnes. Istedetfor at bearbeide Jorden med Ploven til at rense, elskes tyk Udsæd, i det Haab, at Kornet da skal kunne qvæle Ukrudet, og, for at det kan taale Overharvning; thi det er en meget almindelig Skik, naar Kornet pipper i Mulden eller kommer i det tredie Blad, at overharve det een Gang skarpt, for at oprive det spæde Ukrud, og derfor maa der tyk Sæd af Kornet, hvoraf en Deel gaaer med. Det lykkes og, naar Veiret foier sig; men, kommer der stærk Torke, Blæst eller Regnskyl snart efter, førend Rødderne igjen ere blevne faste, bliver Kornet derved meget forknyttet. Derefter ligger Jorden gjerne en 8 Dages Tid, førend der tromles, for at Jordklumperne og Stene kunne give Kornet Læ og Skygge. Istedetfor altsaa ved Bearbeidning og et rigtigere Sædskifte at rense Jorden, vil man hellere ødsle med Sædekornet eller lade det kæmpe med Ukrudet, overladende det til Skjebnen, hvilken af Delene der skal seire. I det Hele yndes tyk Udsæd efter det falske Princip: „jo bedre Jord, desto tykkere Sæd, da den nok kan bære den frem;" men i den gode Jord busker Kornet sig langt mere, hvorfor man seer der tynde Straae med korte Ax og smalle Vipper i gunstige Somre i Leie. Dog er det ei tilraadeligt, om end Jorden er kraftig og vel behandlet, at saae Vaarsæden saa tyndt her, som i de blidere Egne, da om Foraaret gjerne skarpe, tørrende Vinde ere fremherskende, hvorved Sæden hindres i at udbrede sig saa godt, som under et mildere Klima. Almindeligt saaes her 1 Td. Rug eller Ærter i 10 à 12,000 □ Alen, 1 Td. Byg i 8 à 10,000 □ Alen, ja paa de frugtbareste Jorder til Thisted regnes endog kun 6 à 7000 □ Alen til een Tønde Bygsædeland; 1 Td. Havre i 6 à 8,000 □ Alen, saa at der gjerne kan være Noget at tære paa. Ligesom her ploies for lidt, ploies der og gjerne for grundt, da man ei tør komme for dybt af Frygt for, at Tidsler og andet Ukrud derved skal tage Overhaand, og man skræller derfor Madskorpen med 3, 4, sjeldent 5 Tommer tykke Furer, som bestandigt bearbeides; der er saaledes liden Plads for de mange Korn til deraf at drage Næring, hvorfor man og i nogenlunde gode Somre saa hyppigt seer Leiesæd.

Brak.

Det er ikke mange Aar siden Brakken i denne Egn var ukjendt, og Ingen havde ved Forsøg prøvet, hvorvidt den var hensigtsmæssig og gavnlig for denne Jordbund og dette Klima, eller ei. Kammerherre Mylius havde vel for en Snees Aar siden begyndt dermed paa den ham da tilhørende Hovedgaard Aagaard, som før er omtalt; men det ophørte igjen, og Exemplet virkede ei til Efterligning, førend Hr. Dichmann, som Forpagter paa denne Gaard, Pastor Damkjer og nogle Flere i dette Herred atter med Kraft toge Sagen an, og siden har den der faaet sin faste Plads i Sædskiftet, imedens stedse Flere, ei blot udenfor, men og i Bondestanden, have optaget den og efterlignet det givne Exempel. Paa Mors vare dernæst nok Hr. Proprietair Buchwaldt paa Nandrup i Flade Sogn og Hr. Procurator Bendix til Cathrinelund de Første, som anvendte fuldstændig Brak; nu er den der paa visse Strog meget almindelig, som før er viist, og bruges ved de fleste Herregaarde og Præstegaarde i Sønder-Herred, hvorfra den har udbredt sig rundt om iblandt Bønderne. I Thy blev den senere indført, men har i de sidste 4 à 5 Aar udbredt sig saa meget, at der i de tvende sydlige Herreder, og især i Hassing-Herred, ere faa Sogne, hvori ei Een eller Flere bruge, snart Heelbrak, snart Sommerbrak; og vi have før seet, at den er stadigt indført hos Mange udenfor Bondestanden.

Den bedste Anbefaling for Brakken er den, at den overalt, hvor den først er bleven anvendt, og man har seet de frugtbringende Virkninger af dens Brug, snart har fundet mange Efterlignere, ogsaa i Bondestanden, som ellers ei er tilbøielig til at optage det Nye; og deri staaer den østlige Deel af Vesterhan-Herred og især Mors langt foran Thy. Paa Mors seer man tydeligst, hvad Exemplet dertil har virket; thi, imedens der paa enkelte Strog, meest i Nørre-Herred, sjeldent træffes en Brakmark, ere der andre Sogne, hvor alt de Fleste bruge den, som i Lørslev, hvor den derfra nu forflyttede Præst, Hr. Flensburg, har megen Fortjeneste af dens Udbredelse, i Veierslev efter Hr. Pastor Balslev's Exempel, i Tæbring Pastorat, paa Dueholms Gods og flere Steder.

Der er neppe heller noget Foretagende i Agerbruget, som snarere kunde ansees for en Hovedforandring eller en Grundforbedring i den

almindelige Dyrkningsmaade, som vilde have større, mere frugtbringende Virkninger paa vort hele Avlsvæsen, og som derfor fortjente mere at anbefales for denne paa frugtbare, kraftige, tunge Jorder saa rige Egn, end en fuldstændig, velbehandlet Brak. 1) Den skjørner og frugtbargjør Jorden, især den tunge og kolde Leerjord, bedre, end nogen anden Behandling. Ved den blotte Ploining Foraar og Efteraar kan ei saaledes enhver Jordklump pulveriseres og alle Dele udsættes for Luftens Paavirkning, da den ofte hærdes og sammentrædes, istedet for at skjørnes; men ved at behandles idelig med Plov og Harve i den varme Sommertid opnaaes denne saa nødvendige Hensigt paa det Fuldkomneste, hvorved enhver, selv den mindste Muldpdeel bliver skikket til at afgive Næring for Planterne, hvis fine Rødder deri saa let kunne udbrede sig. Men især i dette Amt er en saadan Behandling af Vigtighed, hvor de fleste Jorder ere leerrige og adskillige saa bindende, at de ved Foraarstørken hærdes og Klumperne blive som Steen. De trænge, da de ere kolde og fugtige, saa høiligen til at udluftes, hvorved de ville frugtbargjøres i en hidtil ukjendt Grad. 2) Ved en omhyggelig Brak, hvorunder Harven jevnligen bruges imellem de fornødne Ploininger, saa ofte som Marken igjen grønnes, opnaaes Jordens Rensning i en fuldkomnere Grad, end ved noget andet Middel, og Enhver, som om Foraaret og om Sommeren seer Markerne her qvikløbne og besvangrede med alle Slags Ukrud, vil sikkert indrømme, at de trænge høiligen dertil. Om end ei Ukrudet ganske qvæler Sædafgrøderne og disse i kraftig Jord omsider kunne faae Magten, saa svækker det dem dog, da det tærer stærkt paa Jordens Kraft, og den Næring, som gaaer over i dette, kommer ei Sæden til Gode. Det maa da være et af Hovedformaalene for den fornuftige Jordbrugers Bestræbelser, at holde sin Mark reen og udrydde Alt, hvad der kan være til Skade for Sæden og hindre ham i at nyde Frugten af sit Arbeide; men dertil er intet saa virksomt Middel som en omhyggelig Brak, hvorved det fremspirede Ukrud dræbes, Rødderne oprykkes og bringes ved Solvarmen i Forraadnelse, og, idet Jordklumperne pulveriseres, kommer en utrolig Mængde Ukrudsfrø for Dagens Lys, bringes til at spire og ødelægges, imedens ved Ploven og Harven stedse nyt bringes op af Jorden. Denne er som et Forraadskammer,

der igjennem Aarhundreder er blevet opfyldt og som ei saa let udtommes, da der selv efter den omhyggeligste Brak endnu kan være noget tilbage. Vore om Sommeren saa spraglede Marker vidne om, hvormeget de trænge til en saadan Rensning. 3) Ved Brakkens Anvendelse fordeles bedre Arbeidet til Aarets forskjellige Tider, og Jordbrugerne overlæsses ei saa meget dermed Foraar og Efteraar, som under den nu brugelige Dyrkningsmaade. Hos Bonden i Almindelighed, eftersom han dyrker sin Jord, staae Hestene nu frie og have Intet, saa at sige, at bestille de $\frac{2}{3}$ af Aaret, imedens Arbeidet i den øvrige Tid neppe kan overkommes. Fra om Foraaret, naar Kornet er saaet, indtil det igjen skal i Laden, er der, i det mindste her i Thy, Intet at bestille for Bondens Heste, uden at hjemkjøre den Smule Tørv og de faa Læs Hø, og en stor Deel af Vinteren staae de ligeledes paa Stald, for at fyldes med Havre; men de ere for kostbare at holde til saaledes at staae ledige, og det Agerbrug maa derfor være meest at anbefale, hvori der hele Aaret om kan være Arbeide for Hestene. Men dertil hjælper Brakken. Dens vigtigste Behandling indtræffer paa den Tid af Aaret, da der ellers er mindst for Hestene at bestille; der behøves da ei saa mange. Da falder og Gjødningens Udkjørsel, hvortil nu det travle Foraar og Efteraar maa bruges, og Rugsæden, hvortil der ellers ved den her i Almindelighed sildigt indtræffende Høst levnes liden Tid, bliver derved meget fremskyndet. Det er vist og en af Hovedgrundene, hvorfor den lettere faaer Indpas paa Mors, end i Thy; thi paa hin Ø bruger man, som skal vises under 7de Capitel, saa meget at blande Møddinger, som man da pleier at kjøre ud efter Høst, hvorved Rugsæden saa meget sinkes, og det da ofte ugunstige Veir besværliggjør Arbeidet, hvorimod det ved Brakken kan gjøres paa den bequemmeste Tid, midt om Sommeren. Til Vandets Afledning, ei blot fra Moser og Kjær, men og fra Agermarken, saavel ved aabne, som ved dækkede Grøfter, en Ting, der i dette Amt bliver saa ganske forsømt, at man sjeldent endog seer en Fure trukken i Vintersæden, og, hvortil der overalt dog spores saa megen Trang, vilde der ogsaa blive bedst Leilighed i Brakaaret. 4) Endelig er det og en Fordeel ved Brakken, at derved kommer Vintersæden til første

Kjærv foran Vaarsæden, og Bygget derefter bliver dog altid paa Jord, der er skikket dertil, fuldt saa sikkert og mere givtigt.

Skjøndt Brakken saaledes har mange store Fordele, hvorved dens Nytte efterhaanden er bleven mere anerkjendt overalt, omsider ogsaa i denne Egn, og hvorved den har vundet Hævd, saa at den nu i de Egne af Landet, hvor Agerbruget har hævet sig til en høiere Grad af Fuldkommenhed, almindeligen bliver anvendt: saa finder den dog sine Modstandere, ligesom alt Godt her i Verden, og Indvendinger gjøres imod dens Hensigtsmæssighed, navnligen for dette Amt med Hensyn til dets Localiteter: a) Hovedindvendingen, der afskrækker saa Mange, som see dens overordentlige Virkninger, fra at anvende den, er tagen fra det Afsavn i Græsningen, som der lides ved, at Marken ligger et heelt Aar i Brak, og hin er saa betydelig for et Land, hvor Hovedindtægten skal haves fra Kreaturene, at de ei kunne gjøre denne Opoffrelse for den større og bedre Kornproduktion. Vel maa man indrømme, at der er en Opoffrelse og meget Arbeide forbundet med Brakken, saa at den ei bør anvendes, naar man ad en anden, mindre bekostelig og lettere Vei kunde naae det samme Maal. Men det er almindeligt anerkjendt, at, naar en Mark først er forvildet og overfyldt med Ukrud, er der intet andet eller lettere Middel til igjen at faae den i Orden, end reen, fuldstændig Brak; og hint finder Sted i denne Egn, hvor Renselsesfest aldrig er bleven holdt, i saa høi Grad, som vel nogetsteds. Man har søgt at erstatte den ved Sommerbrak, hvorved Marken opbrækkes fra Græsleie midt om Sommeren før Høst og bearbeides med 2 eller 3 Ploininger til Vintersæd. Den er Vestjyden mere tilbøielig til at anvende, da han saa dog har Nytte af Græsningen paa dens bedste og kraftigste Tid, og Afsavnet deraf, efterat Kloveren er slaaet, bliver ei stort. Vel er den bedre, end Intet, men paa de stærke, græsbundne Jorder opnaaes ei engang den første Hensigt med Brakken, at skjerne Jorden tilstrækkeligt, og Hovedøiemedet, dens fuldkomne Rensning, naaes aldeles ei, da det især er i Forsommeren, imedens Groden er stærk, og ved den i længere Tid fortsatte, idelige Bearbeidning at dette kan skee. Ogsaa dyrket Brak anbefales, og dens Fortrinlighed er sikkert hævet over Tvivl, nemlig i et allerede ordnet og fuldkommere Agerbrug, da der ikke er Tale om Opoffrelse,

idet den giver rigelig Erstatning for Afsavnet af Græsmarken; men, hvor Brak ei før har været anvendt, og Jorden saaledes ei tilfulde er renset, der vil den neppe ganske kunne erstatte hin og vil koste mere Arbeide. Forfatteren af disse Blade troede og det første, han begyndte paa Agerbruget her, at kunne gjøre den rene Brak undværlig ved jevnlig Dyrkning af gjødet Vikkehavre, der gjordes i Hø, hvorefter Marken strax bearbeidedes, af Kartofler, m. m.; men, da det viste sig, at Hovedhensigten, Jordens Rensning, ei derved fuldkomment kunde opnaaes, valgtes den rene Brak, som og rigeligen har lønnet sig. Det Tab, som Afsavnet af Græsningen forvolder, er ei heller at sammenligne med den Fordeel, som Brakken bringer ved den større Kornproduktion. Som Exempel derpaa kan Forfatteren anføre, at her ved Præstegaarden avledes i 26,400 □ Alen efter 2 Tdr. 2 Skpr. Udsad af Provstirug i reen, gjødet Brak 46½ Td., og næste Aar efter 2 Tdr. engelsk Kartoffelhavre 46 Tdr. foruden 2 Skpr. Hørfrøes Avl, som gav 8 Lpd. reenskjættet Hør. Her er rundelig Erstatning for den ved Brakken skete Opoffrelse, da ellers de almindelige Fold i denne Egn ved den vante Dyrkning i et almindeligt godt Aar ere: 5 à 6 Fold Rug, 7 à 8 Fold Byg, 4 à 6 Fold Havre. Ei være dermed sagt, at den bør anvendes eller er Hovedhjørnestenen i ethvert bedre Agerbrug; men det er Forfatterens, paa Erfaringen støttede, Overbeviisning, at det er den eneste, radikale Cuur for vore Jorder, som een Gang i det mindste bør anvendes, for at faae dem rensede tilbunds; siden kan man i et velordnet Agerbrug, hvor Græsleien ei bliver for langvarig, søge at erstatte den ved Dyrkning af Rodfrugter og Diabelphister, indtil man mærker, at den igjen er nødvendig. Den udødelige Hoegh troede og i sin Tid, at Brakken kunde undværes*); men Erfaringen har siden viist dens store Nytte, og saa mange kraftige Stemmer have hævet sig til dens Forsvar, at dens Gavnlighed nu maa kunne ansees hævet over al Tvivl**).

---

*) See hans Anviisning, Side 90.

**) See, iblandt Flere, Drewsens Betragtninger, Side 76 og fg., Dalgas's Lærebog i Agerbruget, 1822, Side 66 o. fl.

b) Af en Landmand her i Amtet, som selv ved sin Gaard havde i nogle Aar anvendt fuld Brak, men senere aflagt den, hørte Forfatteren anføre som Grund, at hans Avl ved Brakken blev altfor stærk, saa at Studene, hvis Fedning paa Stald ved hans Gaard drives med største Iver, ei vilde tære det svære Foder og ei kunde være tjente dermed. Kornet blev altfor reent og stivt paa Straaet, da derimod det blødere, græsblandede Straa gav bedre Foder til Fedning. Derfor maatte han og saae saa tykt, som det var muligt, 1 Td. Vaarkorn i 6 à 7000 □ Alen, fordi Afgrøden ellers vilde blive for svær og huul, og han maatte for Studenes Skyld bestræbe sig for at faae Straaet tyndt og smaat. Dette stadfæster, hvad for blev bemærket, at en overdreven Studemani skader Agerbrugets Forædling her, da man ei endnu ret har lært at indsee, hvorledes begge Dele kunne forenes, Qvægavl og Kornproduktion. Til den gjorte Indvending behøver der blot at bemærkes, at i Dyrkningsaarene maa dog Kornavlen, ei Straaet, være det Vigtigste, og den Klage, at Kornet ved Brak bliver for stærkt og giver for stort Qvantum Foder, vel da og Kjærne, kan let afhjælpes ved at lade noget Mere af sidste Slags gaae med til Kreaturenes Føde; der vil dog altid blive mindre baade for Studene og for Menneskene. En Indvending af samme Betydenhed er det, naar man hører sige: „Vi avle godt nok ved den sædvanlige Dyrkning, hvortil saa Brakken."

c) Paa sine Steder indvender man og imod Brakken, at Jorderne ei dertil ere skikkede; de ere for sandige og lette, saa at de ved den megen Bearbeidning blive for løse. Men Frygten for, at Jorden ved Ploven skal blive for los, er her i Almindelighed alt for stor, da dette blot gjælder om de skarptsandige Marker. Vel gives der og slige her i Amtet, som paa Hanstholmen, i Kollerup Pastorat i Hanherred og paa enkelte andre Steder i Klitsognene, hvor Jorden er tilbøielig til at flyve, og her ved de voldsomme, skarpe, tørrende Vinde udsættes man lettere for, at Mulden blæser paa slige Steder bort fra Vintersæden; men det er kun en liden Deel af Amtet, hvorom dette gjælder, og selv der kunde Sommerbrak eller Dyrkning af Brakmarken med Spergel, Boghvede eller Kartofler træde i Stedet og altid være at foretrække til Afverling for de flere Kjærve Rug eller endog Havre.

d) Af Flere høres og indvende imod Brakken i denne Egn, at de ei tør anvende den til Vintersæden, fordi de ei kunne faae Markfred. I Brakmarken slaaer Rugen bedre an og kommer foran Naboernes, hvorfor den bliver mere udsat for at opædes af de Efteraar og Foraar frit omdrivende Faar og Kreature. Men for denne Frygt kan Enhver befrie sig, som vil, da det nu alt ei er umuligt at skaffe sig Fred for sin Vintersæd, hvortil jo og Loven giver Midler i Hænde. Troer man ikke at kunne haandhæve sin naturlige Ret, saa kan jo Rugen enten saaes sildigere, eller Byg saaes i dens Sted i Brakmarken. Hensigten dermed: Jordens Skjørhed og Rensning, opnaaes ligefuldt.

Saaledes troer Forfatteren at kunne anbefale fuld Braks Anvendelse som en af Hovedforbedringerne, hvortil dette Amts Agerbrug trænger i det mindste saalænge, indtil hint har hævet sig her til en saadan Fuldkommenhed, at den kan undværes og afløses af dyrket Brak.

Vexeldrift.

Frugtvexelbruget, i Forening med Sommerstaldfodring, maa uomtvisteligen være det høieste Ideal, som den rationelle Jordbruger bør beflitte sig paa at nærme sig; men deraf følger ikke, at det under alle Omstændigheder og Forhold bør anbefales og vælges, som det for Sted og Tid bedste Agerbrug.

Mange af de Indvendinger, som fremsættes almindeligt imod Vexeldrift, hører man og her lyde; men de ere saa ofte gjendrevne og saa grundigt modbeviste, at de ei her behøve at gjentages *). Hovedhindringen for denne Drifts Optagelse her maa nok søges, ligesom ved Brakken, i den overdrevne Iver for Kreature, hvorved Agerbruget bliver en Biting, imedens Ovægavlen er Vestjydens Alt. Ved den nævnte Driftsmaade vilde produceres flere Rodfrugter, Foderurter og Hø, mindre Vaarsæd, hvoraf især Havren anses for at være uundværlig til Opdræt og Fedning for Kreature; men det

*) See nærmere: Beskrivelse over Viborg Amt af St. Blicher, Side 55 og fg., og over Ringkjøbing Amt af Hald, Side 97 og fg.

er mere Fordom og Uvillie imod det Nye, end en paa Erfaring grundet Overbeviisning, som leder til, heri at holde fast ved det Gamle. Hr. Kjerulff paa Veslosgaard avler flere tusinde Tønder Kartofler, hvormed han feder Slagtequæg, hvilket han har afsat til meget høie Priser til en Slagter fra Aalborg. Hertil kommer og hos Mange Frygt for de baade virkelige og indbildte Vanskeligheder, som man uvilkaarligen knytter til Ordet: „Vexeldrift", og et urigtigt Begreb om Sagen, som om den ei kunde iværksættes uden uafladelig Vexling, saa at Græsleie ei dermed kunde forenes, og Produktionen af Cerealier maatte blive mindre. Vel fordrer denne Drift mere og omhyggeligere Arbeide, skarpere Tilsyn og større Kraftanstrengelse, end Kobbelbruget; men hvilken fornuftig Mand vil skye disse Ting, naar han seer, at de rigeligen betale sig, og de ere ikke større, end at en kraftig Villie let kan drive dem igjennem. Hvileaarene behøve ei derfor at afskaffes, om de ansees nødvendige, og Kornproduktionen bliver ei derved mindre, da Hvileaarene altid noget kunne indskrænkes, naar Marken i reen og kraftig Tilstand udlægges med Klover og passende Græsarter. Den almindelige Ufred paa Marken hindrer og meget Brugen af afvexlende Sædarter, da Klover, Kartofler, ei at tale om andre Rodfrugter, ei kunne haves i Fred for det omstreifende Qvæg, og, jo kraftigere Marken, desto frodigere Afgrøde, desto mere udsatte for Ødelæggelse.

Til Skade for Vexeldriftens Udbredelse her i Amtet er og den slette Udskiftning, da det synes for besværligt og misligt at indføre den paa de længere bortliggende Udmarkslodder, og af den gode, men gjerne indskrænkede Indmark synes man Intet at kunne opoffre i Begyndelsen.

Disse Skingrunde tilsidesatte, kan den, der med Tænksomhed behandler sin Jord, ei Andet end indrømme, at der er ingen Drift, som tilveiebringer mere baade Korn og Foder og derved større Qvantum Gjødning, dette Drivhjul, hvorved alt Agerbrug bestaaer og hvorpaa dets Fremme beroer, end Frugtvexelen. At nærme sig dertil, bør han altsaa søge. Men den fremsatte, almindelige Driftsmaade er saa langt derfra, at den staaer dermed i aabenbar Strid. Rug, Byg og Havre i flere Aar uden anden Afvexling, er saa hensigtsløst, at den, der vil bruge sin Eftertanke, maa nødvendigen

indsee det Fordærvelige heri. Imedens Vexeldriveren arbeider paa at forøge Jordens Kraft, betragtende den som den bedste Sparekasse, hvori han kan bringe sin Kapital ud til de høieste Renter, saa arbeider man ved hin, her almindelige Driftsmaade kun paa at udtære Jordens sidste Kraft, udtrække deraf enhver deri nedlagt Skilling, hvad enten det saa bliver med Renter, eller ei, og de usle Afgrøder, som Marken i Slutningen af Rotationen saa ofte frembyder til Skue, vidne om, hvor liden Løn Dyrkeren har for sit Arbeide. Det er ogsaa en Fordeel ved Vexeldriften, at Overgangen dertil kan skee let og efterhaanden ved at indskyde de rensende Mellemafgrøder, flere eller færre, eftersom man meer eller mindre vil nærme sig dertil; og det er at ønske og haabe, at, ligesom Dyrkningen af Kartofler, Bælgsæd og Klover mærkeligen har tiltaget i det sidste Decennium her i Amtet, det saaledes og vil vedblive, saa at det i det mindste omsider maa blive almindeligt: ei at tage flere, end tvende langstraaede Sædarter i Rad; altid at lægge Jorden ud med Klover eller passende Græsarter saa nær ved Gjødningen, som muligt; lade en rensende Sædart stedse gaae umiddelbart foran den, hvori Kloveren saaes; herved vilde Agerbruget i dette frugtbare Amt hæve sig til en Fuldkommenhed, hvorom de, der ei have prøvet disse Fremskridt til det Bedre, ingen Forestilling kunne gjøre sig.

Vil Læseren maaskee undre sig over, at Forfatteren, efter den foran yttrede Mening om Frugtvexelen, ei selv fuldstændigt har indført den paa sin Mark, da svares hertil: at der kun een Gang i Omløbet, umiddelbart efter Brakken, tages tvende langstraaede Sædarter i Rad, og de locale Omstændigheder hindrede i, under første Rotation at komme Maalet nærmere; men, naar næste Omløb begyndes, agtes den toaarige Klover optagen med Sommerbrak til Vintersæd, og da kommer en Mellemsæd ind imellem Rugen og Bygget.

Paa fuldstændig Vexeldrift ere der kun i det Mindre opstillede Exempler i dette Amt, da den aldrig ganske eller i sin Heelhed har været indført ved nogen af de større Gaarde. Hvorledes man, især paa Herregaardene og ved adskillige Præstegaarde, har søgt at nærme sig dertil, og paa sine Steder partielt indført den paa Smaalodder, er for vidt. Nogle Jordbrugere i dette Amt, især Skolelærere,

have af Landhusholdnings-Selskabet faaet Understøttelse for at indføre den; men det er kun faa Steder, som for viist, hvor dette Middel har ledet til det forønskede Resultat. Af de betydeligere Avlsbrug i dette Amt, hvorved et noiagtigt Frugtvexelbrug er indført og efter en fast Plan med Omhu bliver anvendt, have vi før havt Leilighed til at omtale og fremstille, som Afvigelser fra den almindelige Driftsmaade, Agerbruget hos de trende driftige Mænd i Vesterhan-Herred: Pastor Damkjer i Kjettrup, Gaardmændene Christen Olesen i Kliim og Jens Ravn i Thorup; i Thy hos Sognefoged Niels Ravn i Thorsted og Procurator Thordsen til Thaliasminde. Disse Mænd anvende denne Drift paa deres hele Marklod og finde sig derved særdeles vel tilfredse, saa at de ei for nogen Priis igjen vilde forandre den; deres Agre udmærke sig og i høi Grad ved de meest frodige og rene Afgrøder. Af mindre Avlsbrug have vi især seet den anvendt i sin Reenhed hos: Skolelærerne Tilsted i Skinnerup og Jensen i Villerslev, Huusmand Søren Bach i sidstnævnte Sogn og Uhrmager Niels Hede paa Thyholm, og overalt derved bemærket samme Virkninger. Ogsaa paa Skolelodden i Helligkilde paa Thyholm er der begyndt med Frugtvexelen i 13 Lodder. Paa Mors derimod ere der kun blevne Forfatteren tvende Steder bekjendte, hvor Vexeldriften er indført, nemlig hos de før nævnte: Gaardmand Thøger Pedersen i Seiersley Sogn og Huusmand Erik Jensen Lihme i Øster-Assels. Den Første er den ivrigste Vexeldriver, som, ledet af den Fremstilling om Frugtvexelbruget, hvilken Drewsen har givet i Almanakken, er kommen til den Overbeviisning, at den er den fuldkomneste af alle bekjendte Driftsmaader, og derfor besluttede sig til at indføre den. Men det er at beklage, at denne tænksomme Mand ikke besidder noie Indsigt i dens Anvendelse eller tydeligt Begreb om, hvori den bestaaer, da han antager, at en uafladelig Dyrkning, uden mindste Græsleie, er en nødvendig Betingelse, og at den blotte Vexlen kan gjøre Alt ud og erstatte Gjødningen, om den ei kan tilstrækkeligt tilveiebringes. Derfor har han ogsaa alt for pludseligt og voldsomt taget fat paa Sagen, uden først ret at maale sine Kræfter, og, da hans Jorder ere skarptsandige, saa at Vælgsæd og Klover oftere derpaa ville mislykkes, og den, efter hans Driftsmaade nødvendige Staldfodring hele Aaret om saaledes bliver mislig:

saa er det at frygte for, at han ei vil kunne drive sin Plan igjennem, og at Gjødning vil komme til at mangle ham. Mangen Fordomsfuld vil da skyde Skylden paa Vexeldriften for det, som ei kan tilskrives den, men dens Bruger.

Erik Jensen Lihme havde først indført det nævnte Frugtvexelbrug ved et Huus, som han eiede i Øster-Aasels, med 8 Tdr. Land geom. Maal meget god Jord og en Eng, hvorpaa avledes 10 Læs Hø; men, da han derved havde faaet det i Gang og Jorderne i Kraft, overlod han Stedet til sine Børn og flyttede ud paa en af de daarligste Hedepletter i Sognet, af sand Interesse, for at vise, hvorledes selv den daarligste Jord ved Flid og omhyggelig Dyrkning kunde frugtbargjøres. Det lykkes ham og, skjøndt med utrætteligt Arbeide og Besværlighed. Derom mere siden i 24de Capitel.

Varigt Græsland.

Da Trevangsbruget, som bemærket, neppe nogensinde har været anvendt i denne Provinds, findes der ikke Agerjorder, udlagte til varig Græsning, og Alt, hvad der kan dyrkes, holdes under Ploven, med Undtagelse af de endnu uopdyrkede Heder og Kjærstrækninger, Enge og Moser, som ei kunne cultiveres, eller i deres nuværende Tilstand synes bedst at kunne afbenyttes. Det indsees ogsaa overalt, at det ingen Fordeel vilde medbringe, at lade Agermarken ligge til varig Græsning, da denne snart vilde tabe sig og enten springe i Lyng eller blive mosgroet; og, naar Hensigten af Hvilen er opnaaet, en tæt Grønsværs Dannelse, saa skjønnes det ikke at have nogen gavnlig Indflydelse paa de følgende Kornafgrøder, at lade Jorden ligge længere udyrket. Selv hvor Alsæden var almindelig eller endnu bruges, forbandtes ikke dermed varigt Græsland; thi vel er hin stedse under Ploven, men den fjernere Mark, hvorpaa Qvæget græsser, opdyrkes nu og da efter flere Aars Leie, med eller uden Gjødskning, som for bemærket.

I Vesterhan-Herred findes de store Kjærstrækninger, som tilforn ere omtalte, hvilke for en Deel Aar siden bleve anvendte til usæl, mager og usund Græsning især for Heste og Qvæg, som holdtes derude i los Drift den meste Tid af Aaret, saasnart Jorden blot

var bar. Efterat de vare blevne udskiftede, begyndte man paa at aflede det skadelige Vand, hvorved tilforn saa Meget deraf var ubrugeligt baade til Dyrkning og til Græsning; og Mange have siden indhegnet deres Lodder, især i Kliim, og benytte dem til los Drift, især for Ungfæ, som ligger derude hele Sommeren i Folde, for derved tillige at samle Gjødning. Dermed have Adskillige forbundet Kjærstrækningernes Opdyrkning, hvorved de erfares at bringe langt større Fordeel, forsaavidt de ere skikkede dertil, end ved at afbenyttes til varigt Græsland; og det er at haabe, at om en Deel Aar vil Alt deraf, hvad der kan komme under Ploven, blive opdyrket, da det sees at bære saa rige Frugter, hvorved de vilde blive rene Guldgruber for disse paa Agermark saa fattige Egne; men, for at komme saa vidt, staaer der endnu Meget tilbage at ønske med Hensyn til vedbørlig Afledning af det skadelige Vand.

Paa lignende Maade bruges de Kjærstrækninger, der gaae Vesten om Østholmen, tildeels som Overdrev til Græsning for Ungqvæg og Faar, saavel løse i Indlukker, som tøirede, og det ei blot, fordi Vandet ei derfra tilstrækkeligt er afledet, men tillige, fordi Jordbunden er saa daarlig, med Qvægsand og Fjordgruus under den tynde Jordskorpe, at deres Dyrkning ei antages at ville betale sig.

Rundtom i Landet ligge der grønne Engstykker, vaade Lavninger, som ere for side til Kornavl, men for tørre til Høbjergning. Disse bruges deels ved de store Gaarde til los Drift, deels ved Byerne til varigt Græsland for det tøirede Qvæg og Hestene, især i den varme Sommertid midt paa Dagen, da de derfra ei saa let bisse. De ere for det meste opfyldte med Tuer og bevorede med daarligt Stargræs (Carex), Siv (Juncus) o. dl., hvorfor de afgive daarlig Græsning. Paa mangfoldige Steder, som ved Flaskjær i Bedsted Sogn, kunde slige lavtliggende Jorder blive særdeles skikkede til Dyrkning og rigeligen betale det derpaa anvendte Arbeide, naar der sørgedes mere for at aflede skadeligt Vand, hvorfor Omhuen er saa ringe. Paa mange slige Steder kunde og Vandingsenge med Fordeel anlægges, naar Tuer jevnedes, Grøfter kastedes m. m.; men det vil vare længe, inden man her kommer saavidt, at indsee den sande Nytte af slige Grundforbedringer.

Hederne, som endnu ikke ere opdyrkede, især midt i Thy, enten fordi de ei dertil ere skikkede, eller fordi de ei kunne undværes til Brændsel, eller af andre Grunde, afbenyttes paa mange Steder hele Vinteren, naar Jorden ei er belagt med Snee, til Uddrift for Faar, og ere dertil af Vigtighed for Huusmænd med Smaalodder og Indsiddere, der have Faar uden Eiendom; men om Foraaret benyttes de almindeligt tillige til los Drift for Qvæget, som gjerne af Trang for Foder maa ud, saasnart Solen paa slige lave Steder lokker de første Græsspirer af Jorden, og holdes der, tildeels ved Lyng, indtil Agrene kunne toires. Siden benyttes de om Sommeren til Græsning meest for Toirefaar, hvis Lam derved kunne løbe løse meest hele Sommeren, en Frihed, hvorpaa Vestjyden sætter saa stor Priis, men ofte maa betale dyrt efter vaade Somre, da de paa slig, mager og usund Græsning daarligt fødte Faar døe som Fluer. Hederne opdyrkes efterhaanden stærkt, og det vil saaledes stedse meer og meer ophøre.

Ogsaa i Klitterne ere der indenfor Fredningslinien lave, med Græs bevoxede Pletter, Grønner eller Grønninger kaldede, der afbenyttes paa samme Maade, som Hederne, og hvoraf adskillige kunde være skikkede til Opdyrkning, hvor man ei behøvede at frygte for Flyvesandets Ødelæggelser. Til Kartofler og Rugavlen vilde de være skikkede.

I Hanherred paa det kongelige Gods Aagaard vare der for nogle Aar siden adskillige øde Gaarde, som Fæsterne af Armod havde maattet forlade i den trange Tid, hvorpaa Husene vare nedfaldne, og som Ingen derfor vilde fæste, hvorfor de bleve udlagte til Græsning, der blev bortleiet. Senere ere Gaardene for offentlig Regning blevne opbyggede, og de ere nok nu alle igjen bortfæstede, og Markerne optages da atter til Dyrkning.

6.

Sommerstaldfodring.

Vexeldrift staaer i saa nøie Forbindelse med Sommerstaldfodring, at de ei godt kunne tænkes adskilte, men gjensidigen maae række hinanden Haanden; thi fuldstændig Vexeldrift uden Sommerstaldfodring, eller denne uden hin, bliver dog stedse noget Ufuldkomment, kun noget Halvt. Derfor seer man dem ogsaa altid holde Skridt med hinanden i den samme Egn, saa at, naar der begyndes paa den ene Deel, følger den anden snart uvilkaarligen efter; saaledes ogsaa i dette Amt. Saalænge, som den gamle Driftsmaade endnu udelukkende var udbredt, og der blot toges langstraaede Sædarter, indtil Jorden var bleven træt og trængte til Hvile, saalænge vare der Ingen, som tænkte paa at staldfodre om Sommeren, blot glade, naar de kunde faae Noget at føde med om Vinteren, indtil Frost og Snee igjen ophørte, og derfor lyde Beretningerne fra 1822: „Sommerstaldfodring bruges ikke og kan ikke bruges efter den nu almindelige Dyrkningsmaade, uden at man til Vinteren vilde komme til at savne det, som var fortæret om Sommeren;" men, saasnart man begyndte at gjøre Forandring heri, at afvexle med Sædarter og behandle Jorden med og til Bælgsæd, Rodfrugter og Kløver, saa fulgte Sommerstaldfodringen umiddelbart efter i samme Forhold, og man seer da, at i de Strøg af Landet, hvori Afvexling er hyppigst, hos de Mænd, der meest derpaa lægge Vind, er og Staldfodringen om Sommeren meer eller mindre kommen i Gang. Ligesom vi sagde, at Frugtvexelen var Agerdyrkningens høieste Ideal, saaledes vil det vise sig, at den fuldstændig ei kan bestaae i sin Reenhed og Heelhed, uden at være nøie knyttet til Sommerstaldfodring, som dens Affødning.

Sommerstaldfodring faldt ei heller fra første Begyndelse saa fremmed for denne Egns Jordbrugere, som paa andre Steder; thi her er det en almindelig Skik, at tage Kreaturene ind om Sommeren paa den varmeste Tid af Dagen og lade dem ligge paa Stald, ofte

fra Kl. 9 à 10 om Formiddagen til Kl. 4 à 5 om Eftermiddagen, og Koerne tillige om Natten, en god Skik fremfor hos dem, som holde dem stedse i Tvir og da, for at de ei skulle løbe i Kornet, maae hilde dem saa stærkt, at de ei kunne rive sig løse, hvorved man seer de stakkels Dyr, plagede af Solens brændende Straaler, forfulgte af Insekter, som de ei kunne holde borte, at staae i den største Vaande uden at kunne æde. Fra, som meldt, at holde Kreaturene i mange Timer inde, uden at give dem Noget at æde, er Overgangen let til at give dem Foder paa Stald, især for dem, som begynde at dyrke de dertil skikkede Foderurter, hvoraf man saae den naturlige Følge, at en stor Mængde Gjødning samledes, Kreaturene fik derved rigeligere Næring, hvormed det naturlige Græs ofte saa knapt forsyner dem. Derfor seer man og, at de Fleste, som have indført væsentlige Forandringer til det Bedre i deres Agerbrug, tillige have begyndt paa at staldfodre i den varme Tid om Dagen, om end ei Fækreaturene, saa dog Hestene, for hvilke der ved Brugen af Brak m. m. er mere Arbeide hele Sommeren igjennem, og de kunne da paa Stalden i Mellemtimerne hurtigere æde sig mætte og holdes paa et lidet Areal, istedet for i Tvir, da de snart overfare et stort Stykke.

Heel Sommerstaldfodring, saa at den fulde Besætning udelukkende er bleven holdt paa Stald hele Sommeren igjennem og der fodret, uden at komme i Tvir, vides ikke at være prøvet af Nogen i dette Amt, hverken i det Større eller det Mindre. Den indskrænker sig som oftest til, ved de større Avlsbrug at holde Hestene inde til Høst eller, indtil Engene ere slaaede (hvilket jo bliver af Vigtighed for dem, der, ved Anvendelse af Brak eller ved Indførelse af andre gavnlige Forandringer, have stadigt Brug for dem, efterat Sæden er lagt), og paa enkelte Steder tillige at give Fækreaturene nogle Gifter Grønt midt paa Dagen i den varmeste Tid af Sommeren; ved adskillige mindre Avlsbrug, især hos Skolelærere og Huusmænd, som have fattet Ideen om Vexeldrift, forenet med Staldfodring, er den udvidet til at lade Fækreaturene kun komme nogle Timer Morgen og Aften ud paa Græsmarken, men om Natten og den meste Tid af Dagen holdes de paa Stald og fodres der med Grønt; med Faar derimod vides den ikke at være paabegyndt her.

Hos de fleste af de Mænd her i Amtet, der under de foregaaende Spørgsmaals Besvarelse ere nævnte som de, der have gjort væsentlige Forandringer i deres Avlsbrug og indført en bedre Driftsmaade, findes og hin halve Sommerstaldfodring meer eller mindre anvendt, men hos Ingen af dem staaer den paa et høiere Trin, end hos den da og omtalte Gaardmand Thøger Pedersen i Skjerbek i Seiersley Sogn paa Mors. Ligesom han har bestemt sig til, at indføre fuldstændig Vexeldrift, uden Hvile, paa hele sin Mark, saaledes maa han nødvendigviis dermed forene heel Sommerstaldfodring med sin fulde Besætning, hvilket Maal han haaber at kunne naae ad Aare. Der hører Kraft og Udholdenhed til for en Mand, der har saa Meget at kæmpe imod, som han, hvis Jorder ere stærkt sandblandede, magre, tørre og stærkt udsatte for Klimatets Barskhed, at drive en saadan Plan igjennem, og det er høiligen at ønske, at den maa lykkes for ham, da et sligt mislykket Forsøg meget vilde skade Sagens Fremgang. Dog seer man saa ofte, at varm Interesse og en fast Villie overvinde mange, end større Vanskeligheder, hvorfor det og vil kunne ventes her. Selv i Hanherred, hvor de locale Omstændigheder mere ere til Hinder derfor, findes Sommerstaldfodring anvendt, saaledes hos Hr. Pastor Damkjer og paa Skjerpinggaard hos Herredsfogden, Hr. Cancelliraad Qvistgaard. Hos disse Mænd holdes Hestene paa Stald hele Sommeren, Qvæget kun en Deel af Dagen, Faarene slet ikke; men Hr. Damkjer beretter: „Saasnart jeg blot kunde faae indrettet passende Stalde, vilde jeg ikke tage i Betænkning, at indføre den fuldstændigt." Ogsaa Christen Olesen i Kliim staldfodrer 6 à 8 Stykker Ungqvæg hele Sommeren, Køer og Heste midt paa Dagen. Derimod har Sognefoged Jens Ravn i Thorup ei endnu kunnet erholde den Understøttelse, som det kongelige Landhuusholdnings-Selskab har lovet ham, da han ikke synes vel at kunne efter Planen indføre Sommerstaldfodring, førend han faaer opdyrket sine Kjærstrækninger, hvilke han ellers ei kan benytte til Andet, end til Græsning. Pastor Poulsen i Roesholm holder hele sin Besætning inde paa Vinterfoder til St. Hansdag og sørger for, da endnu at have en stor Deel Foder i Behold, saa at Kreaturene den øvrige Tid af Sommeren kunne være inde det Meste af Dagen og faae tørt Foder af Hø og Halm. Det falder lettere der,

da han har en efter Gaardens Størrelse ualmindelig Hobjergning, og da der er et lidet Areal af særdeles frugtbare Jorder, bliver der Overflodighed af Straafoder. Det tørre Foder anseer han og for at være gavnligere for Kreaturene paa den fede, stærke Græsning, da derved Fordøielsen lettes, og de styrknes i Livet; de æde derfor og med Begjerlighed det tørre Foder, hvortil de synes at have Trang. Christen Madsen i Tvolm staldfodrer ligeledes sine Heste og Fækreature om Sommeren den meste Tid af Dagen, især med Affald af sine Haver og med Græs fra de mange Diger omkring Mark og Plantninger. Derved bliver det ham muligt, at holde en saa ualmindelig stor Besætning. Paa Mors er det meest almindeligt, at holde Hestene med Grønt paa Stald den meste Tid af Sommeren, vel en Følge af, at de have mere Arbeide i Sommertiden ved Brakmarkens Behandling, Mogblanding o. dl., og da faae gjerne Koerne og Ungqvæget tillige Grønt midt paa Dagen; saaledes hos Adskillige i Veiersløv og Lørslev Pastorater efter Præsterne Balslev's og Flensburg's Exempel, hos Procurator Vendix til Cathrinelund og i Øster-Assels Præstegaard, paa Hovedgaardene Glomstrup og Ullerup, hvor den har været anvendt saaledes i omtrent 20 Aar, ved Seierslev Præstegaard og paa mange flere Steder. Dertil bruges meest Vikkehavre, saaet til forskjellig Tid, og Klover, og der ophøres gjerne, naar Høsten begynder, da alle Hænder skulle i Bevægelse ved Markarbeidet, og Stubbegræsset ønskes benyttet.

De anførte Exempler (hvoraf langt flere vilde kunne fremstilles, men de ere for talrige til at her alle de Mænd kunne nævnes, som have dermed begyndt i det Mindre, og mange ere desuden omtalte i det foregaaende Capitel) ville være tilstrækkelige til at oplyse, hvilken Fremgang Sommerstaldfodringen har gjort i dette Amt, hvor man intetsteds træffer den anvendt i sin Heelhed. For faa Aar siden kjendtes den neppe i Almindelighed af Navn; men nu træffer man næsten overalt En eller Anden, som dermed har begyndt, og stedse Flere efterligne Exemplet. Dog mangler det ei heller her paa Modstandere, og de samme Indvendinger, som man fra andre Steder hører imod Sommerstaldfodring, lyde ogsaa i denne Egn, og vel ei her med mindst Grund, skjøndt den Uindviede forestiller sig Sagen langt vanskeligere, end den i Virkeligheden vil befindes. Der ind-

vendes saaledes: 1) Vort Klima er alt for meget til Hinder for Indførelsen af Staldfodring om Sommeren. Foderurterne komme sildigt, og de hyppigt indtræffende, tørre Forsomre forsinke deres Vækst; jevnligt kommer Skai og kan paa faa Dage affvie og forknytte Vikker og Kløver, saa at den, der stoler paa en frodig Afgrøde deraf, snart kan see sit Haab skuffet og vilde komme i en slem Forlegenhed, dersom han, stolende derpaa, ingen Græsmarker havde, hvorpaa han kunde sætte Kreaturene ud. At stole paa anden Slæt af de nævnte Foderurter, kan ei nytte her; thi det er sjeldent, at en Sommer indtræffer saa gunstig, at de kunne hugges med Leen oftere, end een Gang. — Dette er vel en vægtig Indvending imod Brugen af heel Staldfodring under vor barske Himmelegn, men den viser kun, at der her ere flere Vanskeligheder at kæmpe imod, end i de blidere Egne, hvilke dog alligevel kunne overvindes af den, der med sand Interesse derfor indretter sit Agerbrug og behandler sin Mark derefter. Skjøndt Foderurterne komme sildigt, kan man dog stedse oppebie dem med Vinterfoderet, understøttet af Kartofler, da Provstirug, saaet i ordentlig Tid i kraftig Jord, altid vil kunne haves færdig i Mai (her ved Hasfing Præstegaard har der saaledes været fuldt Skaar af Provstirugen den 21de Mai), og før den Tid ere Græs paa Digerne eller i lave Steder, Skræppen (Tusilago petasites), Nelden (Urtica dioica) og flere Sorter Ukrud særdeles skikkede og tidligt tjenlige til at skjæres i Hakkelse med det tørre Foder, som da let lokkes ned. Selv Kloveren har her oftere været tjenlig at slaae den 26de Mai, og Vikkehavren inden Midten af Juni. For den, der ei har beregnet sit Kreaturhold paa at slaae dem ud saa snart, som Foraaret lokker de første Græsspirer frem paa Marken, kan der saaledes tidligt nok faaes Grønt at blande imellem. Vel give Foderurterne ei det Produkt her, som paa mange andre Steder; men den forsigtige Landmand bør altid indrette det saaledes, at han, selv under de ugunstigste Omstændigheder, kan have fuldt op, da det ei skader, at levne en Deel til Hø. Affvies end Foderurterne meget af Skaien, lide de dog ei i den Grad, som Græsmarkerne, hvorpaa Kreaturene da saa ofte maae tage til Takke med Sultfode, og den, der staldfodrer paa en fornuftig Maade, kommer ei let i større Forlegenhed dermed, end den, der tvirer sit

Qvæg, da han i værste Tilfælde kun kan blive nødt til at opoffre Lidet af sin Sæd, hvoraf han har mere, end den, der lader det Halve af sin Mark ligge ud. Sildigt saaet Vikkehavre kan afløse Kloveren og holde ud til Høst, da man igjen kan have saa mange Surrogater, naar man kun vil, i Spergel, Boghvede, Turnips, Kartoffeltoppe, tidligt saaet Raps og Rug m. m. 2) Den saa almindelige Ufred paa Marken afskrækker og Mange fra denne, som fra enhver Forbedring ved Agerbruget, da den, der bedst behandler sin Jord, meest er udsat for, at faae den besøgt af de sultne Dyr, og de tidlige Foderurter sættes derved saa langt tilbage, om de end ei ganske ødelægges. — Det er vel saa, at, hvor Ufred herskер, kan intet vel ordnet Agerbrug trives eller bestaae; men denne Hindring er ei større, end, at Enhver med kraftig Villie kan overvinde den og skaffe sig Fred paa Marken, især efter den nu bestaaende Lovgivning, og Sandsen derfor er saa meget vakt, at man vel tør haabe overalt, hvad man nu allerede seer paa flere Steder (hvorom nærmere siden) at Enhver vil komme til at holde paa sit Eget. 3) Den daarlige Udskiftning er og en væsentlig Anstødssteen, da de Fleste have saa Lidet af den gode, nærliggende Indmarksjord, at de ei synes at kunne affee Noget deraf til Brug for Sommeren, og af de saa langt bortliggende, gjerne daarlige eller kraftløse Udmarker, synes man ei at kunne have bedre Nytte, end ved at lade dem hvile og tilbyde deres usle Græsning, imedens de igjen samle Kraft. Det Samme gjælder især, som bemærket, om Hanherred med de store Kjærstrækninger. Men dette gjælder dog ei saa nær om Alle, da der overalt ere Adskillige, som have deres Jorder bequemt liggende, skikkede til Staldfodring, hvilke da kunde anvende den, og de, der ei ere saa heldige, kunne dog stedse gjøre en hensigtsmæssigere Anvendelse deraf, end nu er Tilfældet, og de med deres magre Græsning trænge især til Hjælpekilder i det kraftige Grønfoder. Af Indmarken (hvor Alsæden ei endnu bruges, og der kunde Staldfodringen letteſt indføres, med meest Nytte,) ligger dog stedse Noget til Græsning, hvilket vilde give et langt større Produkt ved Kunstens, end ved Naturens Hjælp, naar det blev dyrket med Bælgsæd, Klover o. dl. Forfatteren, hvis Mark har en saadan uheldig Beliggenhed, da det Meste er alt for langt borte til at kunne afbenyttes ved

Staldfodring om Sommeren, har, for at anvende den, leiet en Toft paa 4 Tdr. Land tæt ved Præstegaarden, for derpaa at frembringe Foderurter, og holder tildeels ved Hjælp af den 5 Heste inde den største Deel af Sommeren, samt giver Koerne flere Gifter Grønt midt paa Dagen. Hvad der i saa mange andre Egne af Landet er til Hinder derfor, at Jorderne ere saa skarpe og sandige, at de vigtigste Urter til Staldfodring, Klover og Vikker, ei vel ville groe, det gjælder ei i Almindelighed i dette Amt, hvis kraftige, frugtbare Jorder frembringe deraf stærke Afgrøder, og den, der ei før har prøvet det, vil forbauses over, hvor lidet Areal dertil behoves, imod, naar Kreaturene skulle tøires. Saaledes staldfodrer Hr. Kammerraad Stadel til Ullerup 10 Heste med grøn Klover og Vikkehavre med iblandet Halm, hele Sommeren, uden at de komme ud, og bruger dertil kun 2 à 3 Tdr. Land, istedetfor 16 Tdr. Land, naar de græsses. 4) Staldene, klage Mange over, ere ei heller indrettede til Staldfodring om Sommeren. De ere lave og snevre, for at de om Vinteren kunne være varmere og tættere (hvorved Kreaturene trives saa vel), og bedre modstaae Stormenes Heftighed; de vilde derved om Sommeren mangle den friske Luft og Reenlighed. — Dog ogsaa denne Hindring vil den tænksomme Eier vide at fjerne ved at anbringe flere Lemme og Trækhuller om Sommeren, optage det i Almindelighed løse Loft i den varme Tid, eller paa anden passende Maade. 5) Mange synes ei heller at kunne bortbytte det kraftige, naturlige Græs med de kunstige Foderurter, hvorved, som saa hyppigt høres, Koerne ei malke saa godt, Studene ei saa vel kunne trives, som paa hint. Ja, man hører endog ofte paastaae, at Qvæget trives bedre ved at komme ud saa tidligt muligt om Foraaret paa de nogne Marker, for selv at søge sig det vaade, usunde Græs i Sumpe og Moser, end ved at holdes inde paa godt og rigeligt Foder, indtil de i Tøir kunne faae fuldt Bid. Thy og Mors ere almindeligt bekjendte for det kraftigste Græs, og ingen Kunst kan frembringe saa nærende Fødemidler, som Naturen her paa de kraftige Marker i den bedste Sommertid. At Koerne derefter malke bedre, end ved at fødes paa Stald, kan ei negtes, hvilket Forfatteren ofte har havt Leilighed til at erfare; ligesaa lidet kan det betvivles, at Studene derpaa trives bedst, naar de have nok for Tanden.

Men — paa hvormange Steder er dette vel Tilfældet? Hvor ofte seer man ei især Ungqvæget at staae paa saa skaldede Marker, at der neppe synes at være Græs til eet Faar? og man hører ei sjeldent klage over, at, naar Hestene, som skulle have den bedste Deel, først komme ud, er det forbi med Græsset. At holde disse og Ungqvæget inde, vilde de Fleste derfor sikkert staae sig bedre ved, om de saa end ei vilde opgive Fordelen ved det naturlige Græs for Malkekoer og Stude, imod at kunne paa hin Maade holde større Besætning og samle langt mere Gjødning. Især lider Amtets nordlige Deel, hvor Jorden er saa kalkrig, stor Mangel paa Græs i de tørre og varme Somre, hvorfor Sommerstaldfodring der vilde være af særdeles Vigtighed, saa meget mere, som den kalkholdige Jord, ved rigtig Behandling, frembringer de rigeste Afgrøder af Klover, Vikker og alle andre Diadelphister.

Foruden de anførte møder Sommerstaldfodringen her de samme Indvendinger, som overalt, nemlig: 6) de mange Besværligheder og Vanskeligheder ved at faae Kreaturene passede paa Stald imod paa Græs, ved at hjemkjøre Grønfoder, udføre Gjødningen m. m.; 7) Tjenestefolkenes Uvillie imod dette, som imod ethvert nyt og usædvanligt Arbeide; 8) Mangel paa tørt Foder fra Vinteren til at kunne holde Kreaturene inde saalænge, indtil Foderurterne kunne slaaes, end sige til at iblande om Sommeren, da det for de Fleste selv nu slipper op i Utide; ogsaa Mangel paa Strøelse af Halm eller Jord, for at opfange Urinen og frembringe den nødvendige Reenlighed; men enhver fornuftig Mand vil kunne indsee, at han med et bestemt Maal for Øie og en kraftig Villie let vil kunne fjerne slige Hindringer, hvilket desuden saa ofte og af saa mange Andre er viist, at det blot her behøver at paapeges *).

Ei maa man dog fra den givne Skildring af de store og indlysende Fordele, som en vel anvendt Sommerstaldfodring bringer med sig, slutte, at Forfatteren vil tilraade den som det i Alminde-

*) Hvo der ønsker at høre Mere herom, efterse nærmere: Thaers Grundsætn. 1ste Deel, Side 336 og fg.; Drewsens Betragtn., Side 100; Reergaards Beskrivelse over Østerflakkebjerg-Herred, Side 51 til 63, og flere landoec. Skrifter.

lighed meest Hensigtsmæssige for denne Egn; tvertimod vilde det være meget misligt, om Nogen vilde strax indføre her heel Sommerstaldfodring, hvilket neppe var at anbefale. Men ønskeligt vilde det være, om halv Sommerstaldfodring blev mere almindelig, saa at Hestene holdtes ganske inde den største Deel af Sommeren, Ungqvæget den meste Tid af Dagen og da fik alt det Grønt, som det kunde æde, Koerne saasnart som der ikke var fuldt op for dem af kraftig Græsning; thi man glemme fremfor alt ikke, at det er igjennem Tanden, Koen skal malke. Den, der først faaer begyndt hermed, og det er ikke Andet, end hvad Enhver, selv under de meest ugunstige Omstændigheder kan iværksætte, vil sikkert ei igjen ophøre dermed, men efterhaanden gaae videre frem, holde stedse flere Kreature inde, i længere Tid, og sørge for, at de altid kunne faae Næring i rigeligt Maal. Dette gjælder især den mindre Jordbruger, fremfor Alle Huusmanden, som har faa Kreature, lettere kan bevinge alle Vanskeligheder og holde Alt i den saa nødvendige Orden, bedre ved Hjælp af de flere Hænder, som han forholdsviis har at raade over, skaffe de dertil fornødne Resourcer tilveie, og meest trænger til dem, da han gjerne har mindre Areal at overfare og er i Forlegenhed for Græs. Da vil man saaledes efterhaanden, Skridt for Skridt, og uden at derved Noget voves, kunne gaae over til det, der i Forening med Vexeldriften er fremstillet som det høieste Maal, hvorefter den tænksomme Jordbruger vil tragte, nemlig: heel Sommerstaldfodring.

7.

Gjødningsmidler.

A. Gjødningens almindelige Behandling og Anvendelse; Løberækker; Blandingsmøddinger; Flyttefold; Overgjødskning.

B. Kunstige Gjødningsmidler: Mergel, Kalk, Dynd, Mor, Tang,

Aske, Beengjødning, Fiskeafskrab, Nedploining af grønne Afgrøder, Jordskorpens Brændning.

A.

Gjødningens almindelige Behandling og Anvendelse.

Hvad Penge ere for Staten, Blodet for Legemet, det er Gjødningen for Jorden, den oplivende Kraft, som giver Næring og Styrke og ei lader sig erstatte ved noget andet Middel, men kan dække og rette mange begangne Feil; denne nervus rerum gerendarum, uden hvilken alle Landmandens Bestræbelser ere forgjeves anvendte. Derfor burde han ruge over den, som den Gjerrige over sine Skatte, anvende den fortrinligste Omhu paa at opsamle, bevare, og paa bedste Maade anvende denne kostelige Gave, hvorpaa hans Velfærd saa meget beroer. Men dette er ei Tilfældet i dette Amt i den Grad, som i saa mange andre af Landets Egne. Det fortjener ei den Roes, som Aagaard tillægger den thylandske Bonde, naar han siger (Side 105): „For Gjødningen anvender han den største Flid, saa at hans Behandling dermed fortjener at efterlignes. Han lader ikke sit Staldmøg drukne i et Møddinghul, hvori Kraften udvandes og spildes. Han udfører intet Halm enten i Møddingen eller paa Agrene; men lader det fortæres af Kreaturene. Ei heller nøies han med den Gjødning, Kreaturene give, men sørger for dens Formerelse ved Blanding. Næsten ingen Bonde gjøder med Klægmøg, og at gjøre det vilde ansees som Beviis paa en Dovenskab, der snart vilde føre til Armod." Det Sidste gjælder endnu, da Klægmøg (den ublandede, friske Staldgjødning) sjeldent anvendes umiddelbart til Sæden. Dette bruges kun paa Herregaardene og de større Gaarde, hvor man ei synes at kunne overkomme Arbeidet ved den ene eller anden Blandingsmaade, og, hvor der ved Kreaturfedningen er Overflødighed af Gjøde. Da den næsten udelukkende anvendes til Bygget, har Erfaringen og lært, at dette vilde være alt for misligt, idet Kornet enten vilde drives til Leiesæd eller opskoldes. Men Gjødningens Forøgelse ved Blanding er ei saa meget en Følge af Overbeviisningen om det Gavnlige deri, som af gammel Skik og Brug, og fordi den ei paa anden Maade kan slaae til og strækkes saa langt, som den skal. Ved den udtørende Dyrknings-

maade, som vi forhen have seet almindelig her, vil Gjødningen altid slaae for knapt til, skjøndt det ved den lange Hvile kun er en liden Deel af Marken, der aarligen bliver gjødsket, og der maa da blandes, for at faae dens Qvantitet forøget, om end ei til Fordeel for Qvaliteten. Derfor følges heri ei heller de rette Principer; thi det er ei blot den, der har de lettere Jorder, som blander sin Gjødning, men ligesaa meget den, der har de tunge, kolde og seige Leerjorder, skjøndt disse kunde have godt af den friske, halmblandede Gjødning i rigeligt Maal, om det end sjeldnere kunde gjentages, for at opvarmes og skjørnes, hvortil halmblandet Gjødning saameget kunde bidrage. Hvad derimod var langt vigtigere, Omhu for Gjødningens Formerelse og rigtige Behandling hjemme, dermed er Bonden i Almindelighed meget forsømmelig. Hvormeget seer man ikke ligge uafbenyttet og henkastet, som, rigtigen anvendt, kunde give en fortrinlig Gjødning. Saaledes f. Ex. ligge overalt de menneskelige Excrementer, det kraftigste af alle Gjødningsmidler, omkring ved Diger og Huse, frembydende et ækelt Skue; og hellere vil Bonden see derpaa og miste denne ei uvigtige Deel af sin Gjødning, end have Bekostning paa at bygge et lidet Aflukke, hvori den kunde opsamles. Vilde man end, for den dermed forbundne Stanks Skyld, ei komme den derfra i Moddingen, saa kunde der let haves en Kule paa et afsides liggende Sted, hvori den kunde blandes med lidt ulædsket Kalk, der hurtigt betager den dens stinkende Uddunstning *). Istedetfor at samle omhyggeligen den faldne Gjødning, driver Bonden sine Kreature ud med Foraarets første Begyndelse, piner dem ude om Efteraaret saa længe, som Vinteren vil tillade det, uden at betænke, hvor mange Læs Gjødning derved spildes i Moser og Heder, hvor den aldrig kommer til Nytte, i den falske Formening, at, naar han blot har mange Kreature, faaer han og megen Gjødning. Den tænksomme Landmand kan let indsee, at Gjødningens Mængde beroer paa det, der fortæres af Kreaturene, da 20, der sultfødes ved en Gaards Avl, ei give mere Gjødning, end 10, der have deraf rigelig Næring, ja endog meget mindre; thi af det Foder, som et

*) See mere derom i Lunos landoeconomiske Tidende, Side 25 og Side 35 og fg.

Kreatur behøver for at holde Livet, kommer ingen Gjødning, det er kun af den overskydende Deel, og 20 behøve, som Enhver kan indsee, Mere til Livets Underholdning, end 10, og give altsaa af samme Qvantum Foder et mindre Qvantum Gjødning *). Derfor er det en stor Feil, at Landmanden her gjerne vil holde en alt for stor Besætning (hvorom mere under Besvarelsen af 18de Spørgsmaal), og derved tabes megen Gjødning. Derfor maa han og sulte Kreaturene eller lokke ethvert Straa igjennem dem, og, hvad Aagaard roser Bonden for, „at han ei udfører Halmen paa Møddingen, men lader den fortæres af Kreaturene", er snarere at dadle, da det, naar det ei overdrives, bidrager meget til at forøge baade Qvantitet og Qvalitet, naar Gjødningen er halmblandet, hvorved mange Vædsker og Dunster opfanges, som ellers vilde gaae tabte, og den saa gavnlige Gjæringsproces foregaaer da paa en mildere og mere hensigtssvarende Maade. Man vil derfor ei heller see den Jordbruger at have den største og bedste Mødding, som vil have al Halmen igjennem Kreaturene og ei nænner at strøe dermed.

Paa Valget af Pladsen til Mødding og dennes Behandling anvendes ei heller tilbørlig Omhu. For Nemheds Skyld lægges den saa nær Stalden, som muligt, uden Hensyn til, om den er udsat for Tilløb af Regnvand fra Tagene og Gaarden, eller ei. Snart ligger den i et dybt Hul, hvor den udludes af Vandet, uden at kunne gaae i den saa vigtige Gjæring; snart ligger den saa høit, at den taber al Vædske, og Gjødningen derfor raadner alt for hurtigt, fortørres og hensmuldrer i Støv. Paa en som oftest indskrænket Plads opdynges den, og dagligen, som den udmuges, væltes den af Baaren og bliver liggende i Smaadynger, uden at udjevnes lagviis, hvorved den ei jevnt kan fordeles og paa lige Maade gaae i Gjæring. Gjødningssaften sees gjerne i fugtigt Veir at flyde bort fra Møddingen paa Veie og Strøder, da man næsten aldrig seer, hvad Hoegh (Side 330) og alle landoeconomiske Forfattere saa meget anprise, et Hul i Nærheden, hvortil den kan ledes og opfanges ved ikastet Torvesmul, Jord m. m., da den, der ei har provet det, ingen Idee gjør sig om, hvor megen kraftig Gjødning

*) See Drewsens Betr., Side 113 og fg.

derved kan samles. Denne Ligegyldighed for Gjødningssafterne skader især om Sommeren, da den tynde Masse, hvor man ei kan aflede eller blive den overflødige Vædske qvit fra Stalden, føres i frisk Tilstand ud paa Møddingen og der spædes bort, idet Saften løber ubenyttet; thi, at have Forraad paa Strøelse til dermed forinden at opfange den, derfor sørges ei i Tide. At have Halm tilovers dertil fra Vinteren, er ei at tænke paa for den, der gjerne hvert Foraar er i Fodertrang, men i Mangel deraf kunde al Slags opsamlet Ukrud, tørt Skovlemøg, Jord etc. være gavnligt, og dertil have de Fleste et fortrinligt Middel i Morjord, der, Sommeren i Forveien hjemkjørt ved Stalden i Dynger, hvori den kunde udluftes og tørres, vilde være fortrinligt skikket til at opfange alle Vædsker og afgiver da en ypperlig, kraftig Muld. Forfatteren lader saaledes om Sommeren hver Dag, naar der ei haves Halm nok, kjøre flere Baarer saadan Jord ind i Grebningen bag ved Kreaturene, for at opfange og dække Gjødningen, der da dagligen omkastes med Greben og blandes, hvorpaa den een Gang ugentligen i den ene Ende af Stalden opkastes i en Dynge og ligger der 3 à 4 Uger, for at gjæres, inden den kjøres ud, og spredes jevnt i et tæt Lag paa Møddingen; da vidner dens Udseende og Lugt om, hvilken Kraft den besidder. En meget hensigtsmæssig Indretning til Gjødningssaftens Afbenyttelse sees paa Ullerup paa Mors, hvor Hr. Kammerraad Stadel har ladet inddæmme en Ende af Gravene, som omgive Borggaarden, og til denne lille Park ledes Vandet fra Møddingen igjennem et Rør. Midt i Parken er opført en Forhøining, hvori en Pompe, som drives ved en liden Veirmølle, op igjennem en Rende, der ligger paa et Dige, som gaaer fra Forhøiningen og derefter fortsættes ved en Grøft, leder Gjødningsvandet ud paa og over en nærliggende Eng, som derved kan slaaes flere Gange aarligen og afgiver et betydeligt Høe-Produkt. At kjøre den opsamlede Gjødningssaft ud i Tønder og bruge den til Overgjødskning, vides ei her at være brugt. Derimod bruger almindeligt enhver nogenlunde omhyggelig Jordbruger, naar Gjødningen er udkjørt, at lægge i Bunden af Møddingen, for at opfange dens synkende Vædsker, et godt Lag Jord, hvortil tages, naar ei Andet haves, nogle Furer af Grønsværen i Ryggen af en nærliggende god Ager.

For at den sparsomt faldende og med liden Omhu samlede Gjødning kan slaae til, maa den stærkt blandes, og dette skeer paa tvende forskjellige Maader: i det egentlige Thy meest ved Loberækker; i Hanherred og paa Mors, hvor Ulsæden længst har holdt sig, i Møddinger hjemme eller paa Marken.

Loberækker, som Hoegh alt omtaler i sin Anviisning til et vel indrettet Jordbrug (Side 279) *), sees anvendte af Bonden næsten overalt i Thy. Er det Grønjord, som skal gjødskes, ploies Furerne dertil midt om Sommeren, og Gjødningen udkjøres deri saa tidligt før, under eller efter Høsten, som Tiden tillader, dækkes til og ligger en Maanedstid, indtil Jorden bliver rigtig skjør, hvorpaa den spredes saa jevnt muligt og ligger saaledes, indtil den er regnet i Jorden, og Græsset vel er groet op derigjennem, da den nedploies og ligger til næste Foraar, naar Bygget skal saaes. De, der først bruge Grønjordshavre, ploie ligeledes i dens Stubbe nogle Furer og anlægge deri Loberækkerne, hvilket da bliver sildigere om Efteraaret, saa at de ofte forhindres fra at faae dem spredte og Gjødningen nedploiet inden Vinteren. Endog tidligt om Foraaret kjøres den endnu ud i Rækker af dem, der ei ere blevne færdige dertil om Efteraaret, eller ei have havt Gjødning nok; og da ligger den deri tildækket, indtil Bygget skal saaes. Det er vel den nemmeste Maade, hvorpaa Gjødningen kan blandes, at den kan udstrækkes efter Ønske, da herved undgaaes Ulelighed med at hjemføre og igjen udkjøre Blandingsjorden; men det er og den ufuldkomneste. Ageren faaer derved, med Undtagelse af Levningerne af den sparsomme Gjødning (10 à 60 smaae Læs paa een Tønde Land), ei mere Muld, end den har, da det er dens Eget, som gives den igjen. De bedste Safter synke ned i Jorden, hvor Rækkerne have ligget, og der bliver gjerne Leiesæd, om end Alt med største Omhu opskovles og udspredes, saa at man i flere Aar tydeligt kan see Sporene deraf i Kornet (især er dette Tilfældet, hvor Rækkerne have ligget udspredte Vinteren over); derimod er den Gjødning, som udspredes over Ageren, som oftest saft- og kraftløs, der vel kan frembringe ret gode Afgrøder paa de frugtbare Marker det første Par Aar, men ei holder igjen

*) Cfr. Aagaard's Beskrivelse, Side 107.

i flere Aar eller under ugunstige Omstændigheder. Bonden narrer derved sig selv og indbilder sig, at Ageren har faaet rigelig Gjødning, naar den bliver dækket vel med denne Blanding, skjøndt det meest bestaaer i at kaste Agerens Muld fra et Sted til et andet. Hvo der altsaa har Gjødning nok til at give den et, om end tyndere Lag deraf, uden at blande den i Rækker, maa hellere vælge denne Maade, og i dets Sted anvende større Omhu paa at forvge Gjødningen hjemme, ved at samle og anvende neie Alt, hvad dertil kan bruges, eller og, om det end koster mere Omhu og Umag, blande de dertil fornødne Moddinger, hjemme eller paa Marken, efter Omstændighederne.

Saadanne Blandingsmøddinger ere derimod almindelige i Hanherred og paa Mors, som en Følge af, at Alsæden der længst er bibeholdt; derfor er denne Maade at gjødske paa efterhaanden gaaet af Brug i Thy, hvor Alsæden i længere Tid har været afskaffet, og er vegen for Løberækkerne, som ei fordre saa meget Arbeide. Den skulde have Gjødskning hvert 3die eller 4de Aar, og dertil havdes ei Klægmøg nok, hvilket desuden Erfaringen lærte ei var hensigtsmæssigt, da Sæden paa den løse Jord derved vilde forbrændes. Man blander da lagviis Klægmøg, Jord, Torvesmul, Aske, Tang, Mergel, Kalk, eller hvad der kan faaes, saa at ofte kun $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ deraf er animalsk Gjødning, og deraf paakjøres paa Alsæden, hvorfor der altid kjæles, 100 til 150 Læs pr. Tde. Bygsædeland, paa den øvrige Jord 80 til 100 Læs. Møddingerne anlægges gjerne hjemme ved Gaardene, uden, naar Marken er længere bortliggende, blandes de derpaa. I Hanherred bruges som Blandingsmiddel meest Tuer, som graves af Kjærene og hjemkjøres dertil i Forveien, enten i Dynger, for at udluftes og lettere forraadne, eller inde under Kreaturene, hvor de nedtrædes og sammenæltes med Gjødningen. Den sidste Maade anvendes især af dem, der græsse med løs Drift i Kjærene og da have deri en Jordfold, hvor Qvæget indlukkes om Natten og i den varme Tid af Dagen, og den derved samlede Blandingsgjødning kjøres enten først i Mødding eller lægges paa de opbrækkede Kjærstrækninger, som derved cultiveres. Slige Blandingsmøddinger ere meget hensigtsmæssige paa disse lettere og ved Kalkblandingen hidsige Jorder, der ei kunne taale den ublandede,

friske Gjødning og behøve jevnligen en Forøgelse af Muld, som der hurtigere decomponeres. En Mangel ved disse Møddinger er, at der ei anvendes Omhu nok, for at de kunne komme i Gjæring; de opbevares i Almindelighed ei heller længe nok, inden de bruges, hvilket gjerne skeer endnu samme Aar, og de blive ikke omstukne, hvorved Blandingen og Forraadnelsen ei bliver jevn og lige.

Paa Mors anvendes i Særdeleshed den største Flid og meget Arbeide paa at blande Møddinger, og en Mands Dygtighed bedømmes meget efter hans Compostmøddings Størrelse. Saasnart Sæden er lagt, og Torvene gravede, begyndes dermed og fortsættes næsten uafbrudt indtil Høst. Omhyggeligen samles Alt, hvad dertil kan anvendes, og, kan ei Andet faaes, kjøres Grønsvær dertil, som før nævnet, af Furer, der ploies paa Markerne. Møddingerne afstikkes med glatte Sider i en net Firkant og bedækkes med Jord, saa at de see pyntelige ud, hvorpaa sættes megen Priis. De ligge nu urørte indtil efter Høst, da de udkjøres, spredes og ligge i nogle Uger, for at Gjødningen kan ved Regnvandet synke i Jorden, inden den nedploies. Megen Tid og Flid anvendes derpaa, mange Folk maae holdes, og Efteraarsarbeidet forsinkes, især Rugsæden, da man gjerne først efter Høsten vil have Noget udkjørt, inden Regnveiret gjør Veiene ufremkommelige. Dette lykkes dog ei altid, og det bliver da et næsten uoverkommeligt Arbeide, at slæbe det ud igjennem de opæltede Marker. Rugen saaes derfor og især sildigt paa Mors, navnligen i det Strøg, hvor Gjødskning bruges paa Havrestubben dertil. Saa roesværdig, som den Flid er, der herpaa anvendes, skeer det dog ei altid med den ønskeligste Omhu og Eftertanke; thi ogsaa der kjøres Blandingsmøg paa de tungeste Leerjorder, hvor den friske Gjødning vilde være saa gavnlig, og der sørges ei nok for, at Blandingen skeer omhyggeligen; at Gjæring kan tilveiebringes i Møddingen, derpaa tænkes aldeles ei.

Det er ogsaa sjeldent, at man seer Omhu anvendt paa Blandinger, som Jordforbedring betragtet, saa at Sand kjøres paa Leer og omvendt. Gjerne tages, hvad der er først for Haanden af de dertil forskikkede ansete Bestanddele, og det bliver da ofte Leer paa Leer, Sand paa Sand. Kun Kaastrup og Hillerslev Sognes Beboere udmærke sig herved, da de til deres tunge, kolde Jorder blande meget Sand

i Møddingerne, hvilken Blanding Erfaringen har lært dem at være saa gavnlig, at Sandet endog kjøbes og hentes andetsteds fra, navnligen fra Ballerum. Der er ogsaa gjort Forsøg med at føre Sand umiddelbart paa en leerrig Mark, der havde Aaret i Forveien baaret Byg, 100 Læs pr. Td. Sædeland, og deraf sporedes god Virkning; men det synes dem at falde for besværligt. Dette Exempel med Sandblanding efterlignes af de driftigste Mænd i Nabosognene, især med at kjøre Sand hjem under Faarene, naar de ligge i Huus, og om Sommeren i Stalden bag Kreaturene. Saaledes fortjener Gaardmand Christen Bunk i Skinnerup at nævnes for den fortrinlige og sjeldne Omhu, som han anvender paa sine Møddinger. Han hjemkjører og henter $\frac{1}{8}$ Miil borte over 100 Læs Sand aarligen, som han bruger til Strøelse. Paa Veslosgaard er der kjørt c. 3000 Læs Sand paa Eng med dyb Tørvejord, indtil 300 Læs pr. Td. Land, for at opdyrke den; en fortrinlig Grundforbedring, hvor Sandet haves i Nærheden.

Paa de store Herregaarde, hvor Kreaturene græsse i los Drift, bruges meget en Flyttefold, hvori de ligge om Natten og i Varmen. Den flyttes 2 à 3 Gange ugentligen, og paa denne Maade overgjødskes de længere bortliggende Marker, som da besaaes og ei faae anden Gjødskning.

Ved andre, saasom Hindsels, Frøslevgaard og flere Steder, haves Indlukker i Udmarken paa nogle Tønder Land, hvor Studene drives ind, istedetfor at tages i Huus eller i Fold. En Kobbel benyttes saaledes i 4 à 5 Aar eller længere, indtil den er bleven godt gjennemgjødsket, hvorefter den optages til Sæd med den øvrige Mark.

Ligesom der ved de forskjellige Dyrkningsmaader i 5te Capitel er anført, at der paa sine Steder paa Mors bruges at overgjødske om Efteraaret den ploiede Havrestub og deri saae Rugen, saaledes bruges ogsaa undertiden, naar et Stykke Jord ønskes længere under Ploven, men ei synes at have Kraft nok, om Foraaret at give den halv Gjødskning af Blandingsmøg og deri saae Kornet; især bruges denne Methode til Vaarrug efter Kartofler, som vel kan gavne det tidligt saaede Korn, men ei bidrage til dets Reenhed.

B.

Kunstige Gjødningsmidler.

Af de kunstige Gjødningsmidler spiller Mergelen unegteligen den vigtigste Rolle, og især i en Egn, hvor den saa hyppigt træffes, saa almindeligt er bleven brugt. De forskjellige Mergelarter og deres Forekomst i dette Amt ere tilforn nærmere omtalte (Side 132 og fg.), og her er det da kun Brugen deraf, hvis Fremstilling staaer tilbage.

Det er over 100 Aar siden Mergelen først blev brugt i dette Amt som Gjødningsmiddel, saa at Mindet ei har opbevaret, naar og hvor dette først er skeet; men deraf følger og, at der for en Deel er udmerglet i denne Egn; og man kan kun beklage, at dens Brug saa tidligt blev almindelig, da den derved paa sine Steder stiftede Skade og vakte Fordomme, som kun vanskeligt og efter lang Tids Forløb igjen kunne udryddes. Da den først blev brugt, saae man de forbausende Virkninger af dens Anvendelse, feilede i at bedømme Aarsagerne dertil, idet man antog, at den virkede som anden Gjødning, og misbrugte den derfor, som vel overalt, hvor Praxis er ilet foran Theorien. Den førtes saavel paa raae eller uopdyrkede, som paa dyrkede Jorder, og der toges da 8, 10 à 12, ja paa kraftige Jorder endnu flere Kjærve af den merglede Mark uden anden Gjødning, saalænge, som man saae, at den endnu gav taalelige Afgrøder, og først ganske afkræftet og udslæbt blev den lagt ud, uden ved den lange Hvile igjen at kunne komme til sine gamle Kræfter. Derfor gjælder ogsaa her det saa almindelige Ordsprog: „at Mergel gjør en rig Fader, men en fattig Søn"; derfor hører man saa hyppigt Bonden klage over, at Avlingen nuomstunder Intet har at sige imod i Fædrenes Tid (som er intet Under efter den udtærende Driftsmaade, hvilken her almindeligt anvendes, hvorved Jorden stedse mere maa svækkes), at de, imedens de havde Noget at give Leer (den almindelige Benævnelse paa Mergel), kunde avle Korn, men det er nu forbi. Ved at see Følgerne af Mergelens Misbrug, blev man da halvt bange for at anvende den paa de Steder, hvor det endnu ei var skeet; derfor indtraadte en Standsning i Merglingen, vel og en Følge af Tidsomstændighederne, som ei tillode de dermed uundgaaeligt forbundne Bekostninger, og det er først i de senere,

bedre Tider, at man igjen har begyndt at mergle; dog kun, hvor Mergelen ei før har været anvendt. Dette skeer da tillige efter rigtigere Principer; thi vel vil man gjerne endnu, at den skal erstatte Gjødskningen for en Deel, og der tages nogle Kjærve først, førend denne kommer, ligesom Jorden og ved den holdes oppe i flere Aar; men den misbruges dog ei nu paa Agermarken, som før. Det var især strax efter Udskiftningen, at Merglingen fandt Sted rundt omkring af yderste Evne; thi man havde i Forveien lært at kjende dens Virkninger, men Fælledsskabet lagde tildeels Hindringer i Veien for dens Brug. Da man nu fik de nye Jorder, som trængte saa meget til Gjødskning, og denne ei ellers kunde tilveiebringes: saa begyndte man at mergle, for at erstatte hin, og det blev da misbrugt.

Man kan saaledes antage, at Mergelens store Nytte er saavidt anerkjendt i dette Amt, at de, der have den og kunne overkomme de med dens Brug forbundne Besværligheder, eller kunne skaffe den paa en ei alt for bekostelig Maade, ogsaa anvende den paa Jorder, som ei før ere merglede. Men, at komme med den igjen, tør man ikke vove, eller det antages for spildt Arbeide, om det end er over een Menneskealder, siden Marken fik Mergel, naar man blot kan huske, at det er skeet. Enkelte have vel provet paa at mergle igjen, men de have ei sporet deraf saadanne Virkninger, at det synes, at kunne betale sig. Dette er og en Følge af, at den før er bleven misbrugt; thi, naar Jorden først er bleven udslæbt med Mergel, og siden ved en udtærende Driftsmaade Mulden stedse mere er bleven fortæret, saa at der Intet er, hvorpaa Mergelen kan virke, er det ganske naturligt, at det ei kan nytte, der at komme med den igjen. Ved en mere intensiv Dyrkning vilde den derimod kunne anvendes med Fordeel een Gang i hver, eller i det mindste i hver anden Rotation, om end ei i saa stor Mængde. Nu bruges den saaledes især ved Opdyrkning af raae Jorder (hvorom nærmere siden), da Enhver, som kan skaffe den tilveie, benytter den dertil, og det er yderst sjeldent, at de besaaes, førend de have faaet Mergel.

Hvad der her er sagt om Mergelens Brug gjælder i Særdeleshed om Thy, hvor den længst og almindeligst har været anvendt, især ved de mindre Eiendomme. Forhen antoges den ei saa almindeligt udbredt i Jorden, som nu, da næsten enhver Mand kan

finde den i sin Eiendom. Bonden benytter gjerne den ledige Tid midt om Sommeren til at mergle een Ager eller to, eftersom han kan overkomme, imedens han endnu har umerglet Jord tilbage. Derfor bekostes sjeldnere Kjøregrav, som ei heller falder saa let, da Mergelen hos de Fleste ligger paa de lave Steder, i Landsiden af Moser og Kjær, og den maa derfor bænkes op, som det kaldes, af Smaagrave, hvori man gaaer ned saa langt, som en Karl kan naae at løfte den op, og, ligger den dybt, saa at det er besværligt først at rense den af, afsættes da gjerne i Siden af Graven en Bænk, hvorpaa En staaer og kaster den igjen op derfra til dem, der fylde den paa Vogne eller kaste den i Dynger, hvori den ligger, indtil det bliver beleiligt, at kjøre den ud. Som oftest er den ei fastere, end at den kan brydes og opkastes med Greb og Skovl, og, naar Vandet ei trænger ind og undergraver dem, staae Siderne gjerne faste, saa at det er yderst sjeldent, at der er skeet Skade ved, at en Grav er skreden sammen.

Ogsaa ved adskillige af Herregaardene er der merglet i det Store og dertil indrettet Kjøregrave; saaledes er for 20 à 30 Aar siden hele Marken til Irup og en Deel af Tandrup Mark bleven bemerglet. Paa Hindsels er hele Indmarken i de senere Aar merglet med 80 à 100 Læs god Leermergel pr. Tde. Bygsæd; dertil var indrettet en meget bequem Grav i den ene Ende af Marken, hvorfra Vandet kunde have Afløb, og derfra kjørtes den til de forskjellige Steder, naar Sæden var lagt, spredtes paa Grønsværen og laae saaledes, for at udluftes og smuldres, indtil det næste Foraar, da Marken blev ploiet til Havre. Imedens Hr. Schou, som nu er paa Kjølbygaard, eiede Abildgaard, kjørte han i 2 Aar 11,000 Læs Mergel paa Ager og Hedejord, og det med megen Besværlighed, da den der ligger temmelig dybt, og han ingen Kjøregrav kunde faae indrettet, men maatte bænke den op. Ved Ulstrup og dens Parceller bruges for Tiden Mergelen meget.

I Vesterhan-Herred er det, ligesom i det nordlige Thy, hvor Kalken prædominerer, kun meget faa Steder, hvor Mergelen hidtil er funden; men der, hvor den træffes, bliver den og gjerne anvendt, om den end er besværlig at bjerge. En Undtagelse er det Meste af Hannæs, hvor, som for er viist, Grundbeskaffenheden af Jorderne

er saa forskjellig fra det øvrige Herred; thi der er Leer til Underlag istedetfor Kalk, og Mergel træffes derfor hyppigere. Den er brugt i det Større paa Selberggaard, hvor en herlig Kjøregrav haves med en ypperlig Leermergel i Siden af en Bakke; ved Veslosgaard, hvor den dog er saa ubetydeligt kalkblandet, at dens Virkning kun har været ringe, og ved Søndergaard i Øslos Sogn, især til Opdyrkning.

Paa Mors derimod vedbliver man endnu stedse at bruge Mergelen med Iver og Kraft. Her begyndtes sildigere dermed, end i Thy; men man har holdt længere ved den, og, da den ei saa meget misbrugtes, kom der ikke en saadan Standsning heri, som ovenfor er omtalt at være Tilfældet i Thy. Den anvendes med mere Omhu, ledsages bedre af jordblandet Gjødning, og dens Virkninger have derfor ei været saa forbigaaende. Leergraven er Bondens formeentlige Guldgrube, hvoraf han øser hele Sommeren, saasnart Tid og Leilighed tillader. Mergelen kastes om Sommeren af Graven i Dynger, naar den ei kan kjøres lige deraf, og ligger for det meste ½ eller et heelt Aar i Dynge (naar den ei kjøres lige paa Ageren), førend den blandes lagviis i Møddingen, hvilket her er saa meget hyppigt, og imellem den og Møget lægges gjerne et Lag Jord af Dige, Tørvaske, Smuld og deslige, hvilket er saa vigtigt, for at Mergelens Kalk ei for hurtigt skal opløse og fortære Gjødningen, naar begge Dele blandes umiddelbart sammen; men hin saa nødvendige Forsigtighed seer man og ofte forsømt. Det er meest en fed, blød Leermergel, som træffes her, især i Nørre-Herred, hvorfor den ei saa let kan misbruges, og Mergelen ansees som det bedste Middel til Ukrudets Fordrivelse, næst Alsædjordens idelige Pløining og Harvning. Man nøies ei med at mergle een Gang, men gjerne i hver Rotation, ja ofte paakjøres først en god Deel Mergel paa Grønjorden, og eet eller 2 Aar efter gives den igjen et tykt Lag Blandingsmøg, hvoraf ⅓ eller ½ er Mergel, uden at deraf spores Skade, idet man antager, at, jo mere Mergel, især naar Gjødskning med Blandingsmøg ei glemmes, desto stærkere og renere blive Afgrøderne, hvilket fornemmeligen erfares paa de moragtige, fede Jorder i Sundby, Gulderup o. fl. St. Der gives dog og Sogne paa Mors, hvor Mergelen ei hidtil er funden, saasom i Dragstrup,

Outrup, Lorslev m. fl. St., og der søger man at erstatte den ved Kalk fra de omtalte Hvidleergrave. Ved Hovedgaardene Glomstrup og Dueholm mergles aarligen en heel Indtægt, og paa første Sted bruges 150 Læs af en fed, blaa Leermergel paa 1 Td. Bygsæd, hvortil haves en Kjøregrav tæt ved Gaarden i 1 Alens Dybde; paa Dueholm kun 100 Læs, da den er mere blandet med Kalk. Ogsaa den for nævnte Thøger Pedersen i Skjerbek i Seierslev Sogn driver Merglingen i det Store, da han i flere Aar har kjørt c. 4000 Læs aarligen paa sin Agermark.

Dog ogsaa her, hvor den saa længe og saa meget har været brugt, seer man ofte Misgreb i dens Anvendelse, og man tilskriver da gjerne Mergelen de Følger, hvorfor dens Bruger bør bære Skylden. Den misbruges endnu af Mange, som ville have, at den skal træde i Stedet for Gjødning, og uden denne tages der for mange Kjærve efter hin, hvorved den almindelige Mærktidsel (Seratula arvensis) og Svinemelk, der her kaldes Liintidsel (Sonchus arvensis) tage stærkt Overhaand, især paa Udmarksjorder, som have liden Muld og ligge nær paa Leret. Der anvendes ei den fornødne Omhu ved Valget af Mergelen; thi, naar den kun kan bruse for Skedevandet, anvendes den, uden at tænke paa, om den indeholder liden eller megen Kalk, om Leer eller Sand er dens Hovedbestanddeel, og der paakjøres saaledes i den nordlige Deel af Mors i tykke Lag stedse Mere af den fede Leermergel paa de tunge Leerjorder, der herved blive endnu rigere paa Leer, som stedse forøges, imedens Mulden ofte formindskes. Skjøndt den sjeldnere her, hvor den ei endnu bruges paa Brakmarken, kjøres ud, spredes og nedploies strax, uden i Forveien tilstrækkeligen at udluftes, saa skeer det og nu og da, især, hvor den blandes i Møddinger; den bliver da ikke udluftet, ei nok smuldret, og, hvad der kommer i Jorden i Klumper, skader mere, end gavner. Englændernes Regel, at den maa have to Somres Sol og en heel Vinters Frost, inden man nedploier den*), anvendes aldrig; hverken Tromle eller Harve bruges for at knuse og jevnt fordele Klumperne. Men — hvori man meest feiler og skader sig ved dens Brug er, at den ei ploies tør nok ned. Hvor vigtigt

*) See Thaer, 2den Deel, Side 248 og 249.

dette er, og, hvormeget deraf dens Virkninger afhænge, betænkes ei ret, og Mange pløie den ned, naar Leilighed gives, enten den er vaad eller tør, skjøndt det er en Erfarings-Sætning, at den Mergel, der pløies vaad ned, gaaer i Klumper, forhærdes og gjør ingen Nytte, idet den ei blot, som Thaer siger, „er uvirksom, men endog positiv skadelig for Vegetationen." Deraf kommer sikkert Manges Dadel over Mergelen, at de ingen gavnlig Virkning have sporet deraf. Det bliver især Tilfældet med den, der blandes i Moddinger, hvori den lægges i store Klumper, ei bliver omstukken og blandet, udkjøres om Efteraaret og nedpløies i samme Tilstand; hvilke Frugter skulde vel deraf kunne spores?

Nogle have provet her at kjøre Mergel paa mosgroede Enge, men uden nogen mærkelig Virkning. Da de have været torveagtige og sumpige, have de været for vaade, og Mergel, der ei kan ligge tør, kan, som bekjendt, ei virke.

Hvor Mergelen ei haves, erstattes den ofte ved Kalken, hvis Forekomst i dette Amt for er omtalt. Den kaldes her Kridt eller Hvidleer, og dens Brug, som kunstigt Gjødningsmiddel, er ældre, end Leermergelens, derfor og endnu mere misbrugt, nu sjeldnere anvendt. I Hanherred er den mindst bleven brugt, som en Følge af Jordens Beskaffenhed, og det er egentligen først i de senere Aar, efterat Kjærene ere blevne udskiftede, at man mere har begyndt derpaa, saasom i Fjerridslev, Kliim o. fl. St., saavel at kjøre den paa Marken, som at blande den i Moddingerne. Paa Aagaard er saaledes en stor Deel af Marken gjødsket med en stærk Kalkmergel. I Thy er Brugen af Kalk næsten ganske ophørt, og den sees kun nu og da anvendt i det Mindre paa en Ager af en fjern Udmark, eller paa et Stykke Hede. Der, hvor den haves, er den meste dertil tjenlige Jord for længe siden opdyrket, og de fjernere Udmarkslodder saaledes udslæbte derefter, at de snart hverken kunne bære Korn eller Græs. Dette er saaledes Tilfældet i Sognene Norden og Vesten for Thisted. I Sjørring Sogn findes især mange gamle Hvidleergrave, hvorfra Kalken er ført til de sydligere Sogne, førend Mergelen der kom i Brug.

Af Hvidleergravene paa Thyholm blev den første aabnet paa Helligkilde Mark for Noget over 100 Aar siden, og Kalken brugtes

først blot til at kalke med, indtil kort efter en Fru Klingenberg paa Orum paabød sine derværende Bønder at gjødske dermed, ja endog tilholdt dem det i Fæstebrevene. Da der i Begyndelsen saa store Virkninger deraf saaes, blev dens Brug snart almindelig i hele Omegnen, og tre andre Grave aabnedes; men den misbrugtes i saa høi Grad, idet der toges 10, 12 og flere Kjærve af Jorden derefter uden anden Gjødskning, at endnu Markerne deromkring ere om Sommeren ligesom affvedne. Derved afskrækket, forlod man igjen Gravene og begyndte paa at bruge Leermergel, som mere har udbredt sig, imedens Kalken kun meget sparsomt bruges, og Gravene ere næsten tilgroede igjen. Der hentes endnu aarligen nogle Læs Kalkbleger derfra til Teglovnene i det sydlige Thy, og blot Affaldet, som da betales med 3 Sk. Courant pr. Læs, bruges nu til Gjødskning.

Det Samme gjælder om Kalkens Brug og Misbrug paa Mors; men her begyndtes ei saa tidligt dermed, hvorfor den ei blev saa almindelig, og den anvendes endnu meget. Man kalder det her at kalke eller kride Jorden, og dertil bruges fra 10 til 20 store Læs paa een Tønde Sædeland. Den udkjøres om Sommeren og spredes saa jevnt muligt, hvorpaa den ligger Vinteren over, for at de tilbageblevne Stykker bedre kunne smuldres og udspredes, førend den nedploies. Megen Hede bliver endnu ved dens Hjælp opdyrket i Midten af Landet, og den hentes fra de omtalte Grave og føres i dette Øiemed en heel Miil bort. Den koster gjerne 2 Sk. Courant, naar Kjøberen selv opkaster den og lægger Blegerne bort, hvilke da tilfalde Gravens Eier, men 10 Sk. Courant, naar den er opkastet. Hvorledes den her paa mange Steder er misbrugt, sees saaledes, iblandt flere Steder, paa Lodderup Udmark i Nærheden af Kridtgravene, som er ganske blottet for Græs, overgroet med Tidsler og Følfødder (Tussilago farfara, almindelig Hestehov), og om Efteraaret saa blød og løs, at man i to- og treaarig Leie endnu kan træde igjennem saa langt, som den har været bearbeidet. Selv i Møddingerne kjøre Mange Kalken; men der er den endnu mindre hensigtsmæssig, end Leermergel, da de haarde Kalksteen ei faae Leilighed til at opløses og smuldres, førend de komme i Jorden, og gjøre saaledes ingen Virkning, imedens den endnu i høiere Grad tærer af Gjødningen, naar den umiddelbart blandes dermed.

At brænde Kalken, forend den bruges til at gjødske med, herpaa er der ei her gjort Forsøg, skjøndt dens Virkninger da vilde blive endnu større, og mindre Quantum deraf behøvedes, saa at det, hvor Kalk og Brændsel haves i Overflødighed, nok vilde betale sig. Paa Veslosgaard og af Christen Olesen i Kliim er det dog paatænkt, og Dyne dertil i sidste Sommer opførte, hvilket Exempel, naar det lykkes, sikkert vil efterlignes af Flere.

Dynd træffes sjeldnere i større Mængde, men dets Nytte, som et af de frugtbareste, Jordsmonnet med kraftig Muld meest berigende, vegetabilske Gjødningsmidler er almindeligt anerkjendt, saa at det bruges, hvor det træffes. Men det er i Reglen kun ved de store Gaarde, hvor der have været Grave eller gamle Fiskeparke, hvilke da enten ere blevne rensede, eller blive det efterhaanden. Saaledes er Dyndet opført af Gravene ved Tandrup, og flere tusinde Læs paakjørt Agermarken, efterat have ligget 1 à 2 Aar i Dynger. Ogsaa paa Irup ere flere tusinde Læs Dynd opførte af de store Fiskeparke, og, efterat det havde ligget eet Aar i Dynger, blev det udført paa de skarpeste, med Mergel forhen opdyrkede Steder af Marken, 150 à 200 Læs pr. Td. Land, og der virker det fremfor nogen animalsk Gjødning. Ved Hoiriis indeholde de store Grave og mange Fiskeparke om Gaarden en hidtil uafbenyttet Rigdomskilde, der paa dennes skarpe Sandmarker, rigtigen anvendt i tilstrækkelig Mængde, vilde blive en varig Grundforbedring. Imedens Nors Sø for en Deel Aar siden havde trukket sig tilbage, som før berettet, og den nordre Ende i nogle Somre laae tør, havde der været god Leilighed til at hente Mudder af dens Bund; men den gik tildeels uafbenyttet forbi og kommer maaskee ei saa snart igjen, med mindre det skulde lykkes, at faae Søen bedre udkastet.

I en fastere, tørrere Masse forekomme de forraadnede Vegetabilier i vore Tørvemoser, og, skjøndt dette Gjødningsmiddel ei er saa fedt og nærende, som hint, vilde det dog, rigtigen anvendt, kunne være af megen Vigtighed til Muldens Forøgelse, især paa de mange Udmarker, som derpaa lide Mangel. At kjøre Moren i Dynger for at forraadnes, og derpaa blande den med Gjødningen i Stalden eller Møddingen, bliver mere almindeligt anvendt af dem, der anvende Omhu paa dennes Forøgelse. Ogsaa er der af Flere

gjort Forsøg med at blande den i Compostmødding, uden animalsk Gjødning, lagviis med Mergel, og, naar den er forraadnet og flere Gange omstukken, hvortil gjerne behoves tvende Somre, at kjøre den i et tykt Lag paa Marken. Dette er brugt her ved Præstegaarden med megen Fordeel, og i Villerslev have flere efterlignet Exemplet.

Tang forekommer ei her i den Mængde, som man skulde formode, da Amtet rundtom er omgivet af store Vande; men de ere for kolde og stormfulde til, at Vandplanterne deri vel kunne trives. Paa Vesterhavets Kyster sees den derfor ei opskyllet i den Mængde, som ved Kattegattets, og det er kun en enkelt Stik, som her findes opdreven. I Limfjorden voxede den forhen i stor Mængde, og „Ræ" kaldtes med eet fælleds Navn de ved Vind og oprørte Bølger losrevne Vandplanter, som dreve op paa Kysterne. Førend Havets Gjennembrud ved Agger bestod Ræen udelukkende af Ferskvands- eller Brakvandsplanter, meest den almindelige Krandsblad (Chara vulgaris); men siden Indbruddet har denne maattet vige for Bændeltang (Zostera marina) og Kløvertang (Fucus vesiculosus), som paa mange Steder kaldes „den nye Ræ."

For Tiden er Kløvertangen den meest udbredte, og den vil, saalænge der er Aabning ved Agger, stedse udbrede sig mere. Især voxer den, hvor Bunden er stenet, frodigst, hvor der ere de største Steen. Paa den sandige eller grusede og dyndede Fjordbund, saasom i Hanherreds Veiler, indtages dens Plads meget af andre Planter, som under Eet kunne benævnes Haartang (dertil hører: Kam-Vandax, Potamogeton pectinatum, og en Mængde Vandhaar, Conservæ). I Bugten imellem Hoxer og Østerild opdrives saaledes en stor Mængde Haartang, som bliver benyttet til Gjødskning. Det Samme er vel Tilfældet med Kløvertangen, hvor den groer eller opdriver i Mængde; men den er vist ikke saa god, da den indeholder flere mineralske, færre vegetabilske Dele, og desuden belæsser den Ageren med en Mængde større eller mindre Steen, hvorfra den ei lader sig rive los, førend den forraadner. I de første Aar, da denne Kløvertang indtrev, kjendte man ei endnu ret dens Brug som Gjødningsmiddel, og Thisted maatte betale en Deel Penge aarligen, for at faae den bortført, da den drev op ved Byen og

forpestede Luften; men, siden Folk fik Smag paa den som et Gjødningsmiddel, har Byen ved den aarlige Auction derover en reen Indtægt af 80 Rbd. og mere.

Den søges ei saa begjerligt til Gjødskning, som den, der forhen drev op, og om dens Nytte ere Meningerne meget deelte, venteligen en Følge af de forskjellige Maader, hvorpaa den anvendes; men den bruges dog meest overalt, hvor den i Mængde driver i Land, især paa Hannæs og paa Mors. At kjøre den i Dynger og deri lade den forraadne, bruges sjeldnere, da den derved svinder ind og bliver næsten til Intet. Derimod kjøre de Fleste i Thy den lige paa Ageren, enten om Efteraaret og Vinteren, da den spredes paa Jorden og, efterat Stenene ere løsnede, saa at de kunne opsamles, nedpløies den om Foraaret. Den virker da mærkeligt i 1 à 2 Aar, venteligen meest ved de deri indeholdte Salte, og selv Græsset grønnes derved frodigt, men og Senegræs og andet Ukrud vinder ved den rigelige Næring. Andre kjøre den i Løberækker, som anden Gjødning, eller i smaae Bunker, som tildækkes, hvorpaa den, naar den er forraadnet, spredes. Dette synes næsten den meest hensigtsmæssige Maade, da den, naar Luften udelukkes, hurtigt forraadner og mindre henveires, og i de første Aar frembringer den lige saa rige Afgrøder, som animalsk Gjødning. Paa Hannæs, hvor den mere bestaaer af Brakvandsplanter uden Steen, blandes den meest i Møddingerne i tykke Lag med Gjødningen, men og lige paa Agrene eller i Møddingerne ved Stranden. Paa samme Maade bruges den meget paa Mors, hvor den især søges med megen Begjerlighed, og, naar den kan faaes fri for Steen, blandes den stærkt i Møddingerne, eller lægges først i Gaardstederne eller under Svinene, for at nedtrædes og gjennemæltes, hvorved den hurtigere forraadner. Stranden er ei udskiftet; men, da Tangen ei paa alle Steder driver op i lige stor Mængde, eller eens hvert Aar, bliver den igjen ved indbyrdes Overeenskomst byttet iblandt Lodseierne, saa hver ved Lodtrækning faaer sin Anpart. Der er og i Lørslev gjort Forsøg med at bruge den til Overgjødskning paa Rugen, hvor den syntes at gjøre god Virkning, ligesom Tilfældet er ved Græsset. Ogsaa ved Indsøerne, hvor den vorer, samles den opdrevne Tang, som er af Chara-Arterne,

med Omhu og anvendes til Gjødskning, saasom ved Drum, Vandet og flere Søer.

Aske spiller ei, som Gjødningsmiddel, saa vigtig en Rolle her, som i Hedeegnene, da Torven ei haves i saa stor Mængde, at den kan afskrælles og brændes, for at benytte Asken. Den, der falder efter Torven i Huusholdningen, samle Nogle i egne Møddinger og bruge den da gjerne til Overgjødskning om Foraaret, for deri at saae Vaarrug, eller til at hjælpe et eller andet Stykke af Marken, som synes at trænge dertil, for endnu at kunne give een Kjærv eller to. Ellers blande de Fleste den efterhaanden, som den fores ud, med den øvrige Gjødning paa Møddingen, eller bruge den, især Efteraar og Foraar, til dermed at strøe Faarene. Forfatteren foretrækker at kjøre den dagligen ind i Stalden bag ved Kreaturene, hvorved den bedst blandes med Gjødningen, og hjælper til at dæmpe denne, naar den er for tynd. Ole Sørensen i Kaase Mølle i Hjardemaal Sogn prøvede der at gjøde 3½ Tdr. Land med Askegjødning af brændte Tuer, hvilket havde et heldigt Udfald, og han avlede derefter 10 Fold Byg, men dette Exempel vides ei efterlignet. Paa Hedeegnen i Mors, i Ørding, Lørslev og Veierslev Sogne, har man og brugt at brænde Hedetørv paa Marken til Aske og dermed at blande Gjødningen, hvilket, efter Beretningen derfra, har havt en god Virkning paa de lette og sandblandede Jorder, som derefter give gode Afgrøder.

Med Beengjødning, som forskaffedes fra Kjøbenhavn, blev der anstillet Forsøg for nogle Aar siden ved Thisted paa en Eng, som opdyrkedes til Raps; men Udfaldet svarede ei til Forventningen og det syntes ei at kunne betale sig. Derimod brugte afdøde Forpagter Dichmann paa Aagaard Gjødskning med Been, som han lod knuse hjemme ved Haandkraft. Een Mand knuste 1 Skjeppe om Dagen, og han brugte 8 Tønder til een Tønde Land, hvilket dog sikkert var mere, end der behøvedes. Med de lave Priser, hvori Been staae hos os, kunde det nok betale sig, især, naar man anvendte lettere Midler til at knuse dem med. Ogsaa den for nævnte Erik Jensen Lihme eller Snedker i Øster-Assels har i flere Aar brugt at kjøbe Been, som han knuser og blander med Skorsteensleer, Sod,

brændt Kalk, Klude og Alt, hvad han kan samle og kjøbe, i en Composimødding med ualmindelig Flid og Omhu.

Fiskeaffkrab bruges ligeledes i Fiskerleierne ved Vesterhavet til at blande i Møddingerne, og derefter avles i det dæmpede og tilgroede Flyvesand ret godt Byg og gode Kartofler, naar Sommeren ei er for tør. Dog vilde deraf sikkert endnu høstes rigere Frugter, naar det blandedes mere med Jord, eller bedre, med ulædsket Kalk, for at opløses og bedre afgive Næring for Vegetabilierne, hvorved det vilde blive et af vore kraftigste, kunstige Gjødningsmidler.

At saae Korn eller andre Planter, for at nedploie den grønne Afgrøde, naar den staaer i frodigst Vækst, til Erstatning for Gjødskning, er nu og da forsøgt, men ei blevet almindeligere udbredt. Dertil have Enkelte brugt Vikker, Boghvede, som Hr. Borberg i Dover og Adskillige paa Hannæs, eller Spergel. Her ved Hassing Præstegaard er der og prøvet dermed i den fjerne Udmark, til Erstatning for Gjødskning, at saae i Brakmarken en Blanding af Boghvede og Spergel, som nedploiedes i fuld Blomstring, og derved frembragtes ret gode Afgrøder af Rug. Man glemmer saa gjerne derved, at det beroer paa Jordens iværende Kraft, hvorvidt det vil lykkes; thi, mangler denne, bliver der kun Lidet at ploie ned, og Virkningen er ubetydelig. Kun da, naar der staaer en kraftig Afgrøde, som nedploies, vil den kunne erstatte en svag Gjødskning. Ofte vilde dog Mange handle rettere i, naar en Afgrøde, især af Bælgsæd, mislykkes, og Ukrudet tager Overhaand, at nedploie Alt i Tide, forend Ukrudet faaer kastet Frø, og Ageren forvildes, da det sidste Tab ellers bliver værre, end det første.

At brænde Jordskorpen, vides ikke at være forsøgt af Nogen i dette Amt, skjøndt dette, tillige ved sin chemiske Virkning saa meget anpriste, Gjødningsmiddel sikkert vilde være hensigtsmæssigt og bære gavnlige Frugter paa mange Steder, som i Hanherred, hvor de store morrige Kjærstrækninger, der ofte ere for langt bortfjernede til paa anden Maade at kunne opdyrkes, hvor Mergel ei haves, derved lettest vilde kunne cultiveres, hvor Vandet tilstrækkeligt kan afledes; det er derfor ønskeligt, at dermed maatte gjøres hensigtsmæssige Forsøg.

8.

Hornqvæget som Arbeidsdyr.

Indtil for faa Aar siden var Hesten det eneste Arbeidsdyr, som man kjendte i dette Amt, og, at see Qvæget for en Vogn, var Noget, man nok havde hørt tale om fra andre Egne, men her tænkte paa med et Slags Ringeagt. Vestjyden er vel selv langsom i sine Bevægelser, men, at gaae og slentre efter, eller lade sig trække af et Par Stude eller Køer, dertil følte han sig for meget. Dog — Nød bryder alle Love. Hoegh's bekjendte Formaning (Side 309): „Min gode Huusmand! Skulde Heste ind, saa maatte Du gaae ud", den lød ogsaa her, stadfæstet af Erfaringen; thi, eftersom der bleve flere og flere Huse og Boelssteder, for smaae til derved at holde Heste, for store og for mange til at leie, enten for Penge eller for Vederlag, Gaardmanden til at forrette alt Arbeidet: saa tvang Nødvendigheden Huusmanden til at prøve paa selv at udrette sine Kjørsler med sine Køer, og i det sidste Decennium er det blevet meget almindeligt, især i det sydlige Thy, hvor i enkelte Sogne næsten enhver Huusmand, der har flere Køer, dermed pløier, harver og forretter alle sine Kjørsler. Saaledes er det f. Ex. Tilfældet i Villersley, hvor Skolelærer Jensen for 6 Aar siden begyndte dermed og blev udleet af Alle; men det varede ei længe, førend Huusmændene i Sognet indsaae Fordelen deraf, traadte i hans Fodspor, saa at de nu der næsten alle bruge deres Køer til at arbeide med, og rundt om i Nabosognene bliver Exemplet efterlignet. Den for nævnte Huusmand Søren Bach i samme Sogn havde tilforn een Hest, hvormed han gjorde Plov med en anden større Huusmand; men, indseende Sandheden af Høeghs Ord, ombyttede han den med en stærk Stud, som i Forening med hans tvende Køer herligt forretter alt Arbeidet, og han finder sig særdeles vel fornøiet med denne Forandring. Især er det Hassing-Herred, hvori denne saa priselige Skik er bleven almindeligt udbredt, og her ville sikkert snart alle

Huusmænd, som kunne forskaffe sig de dertil fornødne Redskaber, optage og efterligne den. Huusmand Knud Jensen paa Lyngholm Mark i Hvidberg v. A. Sogn fortjener her at nævnes som en af dem, der først brugte sine Køer. Sin Mark, der er 13 Tdr. Sædeland med 4 Skpr. Hartkorn, har han i adskillige Aar ganske drevet selv med sine Køer, der forrette derved alt Arbeidet og alle Kjørslerne. Han udmærker sig og i andre Henseender, som en driftig Mand, der dyrker sine Jorder paa en ordentligere og bedre Maade, end almindeligt, hvorfor han høster rige Frugter.

Refs-Herred staaer deri noget tilbage, og paa sine Steder er der ei gjort Begyndelse dermed endnu, saasom paa Jegindø. Hvor Exemplet først er givet, bliver det derimod snart efterlignet, og, for at opmuntre dertil, har Landhusholdnings-Selskabet tilstaaet Huusmændene Niels Thomsen og Anders Christian Christensen i Flarup hver 10 Rbd. aarligen i 2 Aar, fordi de bruge deres Køer til alt deres Arbeide.

Ogsaa i de nordlige Herreder udbreder denne Skik sig, ja man seer endog Huusmænd fra Hundborg komme til Thisted med deres Køer for Torvevognen. Men — jo længere man kommer Nord paa, desto sjeldnere træffer man en Huusmand, som spænder sine Køer for Vogn eller Plov. Dette er ligeledes ualmindeligt i Hanherred, hvor det dog, som i alle skarpere Egne, vilde være af Vigtighed, at indskrænke Hesteholdet og, saavidt muligt, erstatte dem ved Qvæget. Enkelte, som ei godt kunne holde Heste, have dog begyndt at holde i deres Sted et Par smaae Stude til Arbeidet, saasom i Kliim, og det var især at ønske, at Brugen deraf i denne Egn maatte blive almindelig.

I denne Henseende staaer Mors endnu længst tilbage, især Nørre-Herred, hvor næsten Ingen endnu har begyndt med at bruge Køer, som Arbeidsdyr, hvorfor Huusmand Mads Smed i Galtrup fortjener at nævnes som en Undtagelse, da han bruger sine Køer i Forening med Stude til alt Slags Arbeide. Derimod i Sønder-Herred er det ei saa sjeldent at træffe Hornqvæget som Arbeidsdyr. Saaledes bruge tvende Boelsmænd i Tæbring Stude til dermed at forrette alt deres Arbeide. Balthazar paa Storup-Hede i Ørding Sogn var en af de Første, som for 10 Aar siden begyndte dermed,

og i de sidste 5 Aar har han gjort alt Arbeide alene med sine Koer, hvoraf han holder tre, og en liden Tyr. Med Koerne gjør han kun 3 smaae Ved dagligen, men sjeldent over 2 Timer paa Gangen. De ere i særdeles god Stand og malke fortrinligt, da han regter dem godt. Skifteviis lader han den ene Ko gaae over 1 Aar uden Kalv, for at den kan være desbedre skikket til at trække. Ogsaa den oftere omtalte Erik Jensen Lihme dyrkede sin forrige Eiendoms Jord i Asfels i mange Aar med 2 Stude, og nu, efterat han har faaet sin nye Mark opdreven, saa at han kan holde der godt 2 Koer, har han og igjen begyndt at gjøre selv med dem sit Arbeide. Disse fremstillede Exempler have gjort, at det i Sønder-Herred er blevet mere almindeligt, at Boelsmænd bruge Stude, de større Huusmænd Koer, til dermed at dyrke deres Jord, imedens Nørre-Herred, hvor Ingen dermed har brudt Isen, deri staaer tilbage.

Der er neppe Noget, som mere vilde kunne bidrage til at forbedre Huusmandens saa ofte fortrykte Stilling, end, naar han kom i Gang med, selv at gjøre sit Arbeide med sine Koer. Uden dette maa han tigge til og være afhængig af Gaardmanden, for at faae ham til at forrette det; og, hvorledes bliver det gjort? Han maa tage Tiden, naar den falder, enten det saa er for tidligt eller for sildigt, enten Veiret er skikket dertil eller ei. Han lægger det mindste Arbeide muligt paa Jordens Behandling, da det gjerne er vanskeligt nok at faae det allernødvendigste gjort, og Gaardmanden tager gjerne dertil sine daarligste Redskaber og sparer paa sine Heste, saa at Huusmandens Lod i Almindelighed kun kan frembære ringe Afgrøder. Dyrt maa han betale det, om end ei med Penge, saa dog med stærk Trakteren og personligt Arbeide i den travleste Tid for Gaardmanden igjen, for hvem han maa staae paa Pinde, naar han kalder. Forretter han derimod selv Arbeidet med sine Koer, da kan han gjøre det, naar og hvorledes han vil, kan selv stedse være hjemme, for at passe dem og sin Mark, og dermed følger umærkeligt en forbedret Dyrkning. Vel fordre Koerne bedre Regt, naar de skulle arbeide; men den kan han ogsaa let skaffe dem, da hans Avl stedse vil forbedres, og han kan nu lægge mere Vind paa Dyrkning af Kartofler, Vikkehavre til Hø, Klover, m. m., og derefter avles igjen mere og bedre Korn til Familiens Underholdning. Snart vil han

da, naar ei Uheld rammer, gaae over fra sit forrige, fortrykte Trælleliv til en friere og bedre Stilling, og hans Velstand vil stige, idet han langt mindre, end Gaardmanden med de store Udgifter, er afhængig af Tidernes Forandring og Tryk. Selv den Huusmand, der nu kun holder een Ko, kan nærme sig dette Maal ved at forene sig med en lignende Nabo om at gjøre Vogn og Plov sammen, og han vil snart, ved Staldfodring og en bedre Dyrkning, komme til at kunne holde 2 Koer, istedetfor nu een. Dertil maa han ei sky, at tage Spaden til Hjælp, hvori denne Egns Huusmænd staae saa langt tilbage, da man sjeldent seer en Spade brugt, skjøndt den engang spadede Jord ei i flere Aar vilde glemme at betale dette Arbeide, der ei er saa vanskeligt, som man forestiller sig.

Ogsaa for Boelsmanden er Brugen af Hornqvæget saa vigtig, da han har for meget at bestille til at kunne leie dertil, og derfor maa han efter Eiendommens Størrelse have 1 eller 2 Heste, som holde Koerne ude og fortære det Meste af det, der skulde ernære Familien. Derfor seer man og gjerne, at Boelsmanden med Heste er fortrykt, da han ofte maa kjøbe Korn og har saa Lidet at sælge til sine større Udgifter. Paa Hestene er der aarligt Tab, da han ei kan holde saadanne, som kunne trække paa sig. Afskaffede han dem og holdt i deres Sted 1 eller 2 Stude, kunde han og holde een Ko flere. De fortære ei saa meget Korn og ved dem er der Fortjeneste, eftersom de blive ældre, imedens der med Hestene følger Tab; hans Stilling vilde derved saaledes i flere Henseender forbedres. Ellers at anbefale Brugen af Hornqvæget som Arbeidsdyr istedetfor Heste, vilde vel neppe være hensigtsmæssigt i den bedre Egn, hvoraf Amtet meest bestaaer, og hvor Hesteopdræt er en af Bondens vigtigste Indtægtskilder. De passe sig især for de skarpere Egne, som i den ringere Deel af Hanherred, hvor Vinterfæden er det Vigtigste, og Havren ei ret vil trives. Der ere Studene lettere at holde, imedens Hestene alligevel ei kunne opfødes, som de bør, og den lettere Mark fordrer ei strengere Behandling, end, hvad Hornqvæget vel kan udføre. Dog, selv ved de større Bondergaarde vilde det være hensigtsmæssigt, at holde et Par Trækstude, foruden de til Plov og Harve fornødne Heste, til dermed at kjøre Steen af Marken, Jord til Møddingen, Mergel af Graven paa en nærliggende Mark

og andet lignende Arbeide, som ofte ellers bliver forsømt, fordi Hestene ei dertil have Tid. Her ved Hassing Præstegaard er der saaledes med megen Fordeel i flere Aar brugt et Par Boller (kastrerede Tyre) til alt sligt Arbeide, og de have for tohjulede Styrtekarrer i een Sommer kjørt 1,200 Læs Mergel af Graven. Paa adskillige Herregaarde har man i de senere Aar begyndt at bruge Trækstude, til dermed især at kjøre Mergel. Saaledes havde Forpagter Dichman paa Aagaard 16 Trækstude, som brugtes til alt Slags Arbeide. Paa Selberggaard og Veslosgaard i Hanherred, ligesom i Sondergaard i Oslos have de og gaaet stadigt for Leervognen. Paa Glomstrup, hvor Merglingen er udenfor Hoveriet og forrettes af Eieren selv, bruges dertil 8 Boller. Ligeledes bruges dertil paa Dueholm 4 Trækstude; ogsaa Gaardmændene Jørgen Overgaard til Skarregaard i Seierslev Sogn og Jens Lynggaard i Todse bruge Stude til alt Slags Arbeide.

9.

Agerdyrkningsredskaber.

Hjulploven; Svingploven; Harven; Knivharven; Tromlen; Hyppeploven; Exstirpatoren; Skarificatoren; Krogen; Hakkelsemaskine; Kartoffelmaskine; Koleen; Kratten.

Af alle vore Agerdyrkningsredskaber er Ploven unegteligen det vigtigste, paa hvis fuldkommere Construction Jordens rigtige Behandling saa meget beroer; og dog er det endnu uforandret den samme, der igjennem flere Generationer har været brugt, som endnu i Almindelighed anvendes, uden at man ved dens Dannelse har tilegnet sig eller benyttet sig af de nyere Tiders Forbedringer derved. Overalt seer man almindeligt brugt den tunge, klodsede Hjulplov, som Schade omtaler og beskriver (Side 287) og Aagaard (Side 99), trukken af 3, ofte endog af 4 Heste, hvilket især bruges endnu i det

nordlige Thy og paa Mors. Med de smaae, ofte klodsede Hjul, hvoraf det ene ei altid er større, end det andet; den lange, tunge Aas, forfærdiget af massiv Eeg, som er den eneste Træsort, der her i Egnen kan faaes dertil; den lange, lige Muldfjel, som med Magt skal sprænge den stive Fure til Siden; den næsten lodret staaende, buttede Sule; det ikke hvælvede, ofte for smalle Skjære — bliver Ploven saa tung, at det ei er at undre sig over, om 2 Heste ikke kunne arbeide dermed. De meest klodsede og tunge Plove sees endnu i Omegnen af Thisted, og, som Beretningen derom lyder: „Det, der udmærker denne Plov og gjør den yndet, er, at den er magelig for Plovmanden, som, lænende sig paa venstre Handel, styrer den, et mageligt Arbeide endog for den gamle Mand, især, naar, som gjerne er Tilfældet, den trækkes af 4 Heste, og han da har en Plovkudsk." I det sydlige Thy er gjerne Aasen og Trækket kortere, Træet kleinere og bedre afgjort, Hjulene, ofte kun bestaaende af en Jernring, gaae bestandigt paa Jernaxler, og det høire Hjul, som gaaer i Furen, gjøres helst saa meget større, at Axlen kan gaae horizontalt, hvorved Frictionen formindskes. Der, som og paa Mors, bruge Mange det saakaldte Senejern, som er en Jernplade, omtrent 18 Tommer lang og 9 Tommer bred, der, fæstet ude paa Skjæret og oppe paa Sulen, er boiet ud over Muldfjelen og danner derved en Krumning, hvorved Furen lettes, og Qvikrødder m. m. skydes bedre fra. Naar det er rigtigt dannet, hvilket ei enhver Smed kan gjøre, bidrager det meget til at lette Plovens Gang.

I det Sydlige af Mors, saasom i Assels, bruges nogle korte, smaae Plove med smaae Hjul, hvilke faaes fra Salling og yndes meget for deres Lethed. Hist og her have og Enkelte begyndt at gjøre Forbedringer ved Hjulploven, for at lette dens Gang, idet de erkjende de Fortrin, hvilke en vel construeret Svingplov har fremfor hin, og gjerne ville tilegne sig dem, uden at opgive den Stadighed, som Hjulene give den almindelige. De gaae meest ud paa at forkorte Aasen og bringe Trækket nærmere Lasten, hvortil især bidrager, ved en Lænke eller Krog fra Hjulene, hvorpaa Aasen hviler frit, til Sulen eller det Bagerste af Aasen, at lede Trækket fra Aasens Ende til Plovens Legeme; desuden stiller den tænksomme Bruger Sulen og Langjernet mere skraat, for at lette dens Gang, og forsyner den

med det omtalte Senejern; men, at gjøre Muldfjelen kortere, for at formindske Frictionen, og hvælve den, at den kan vende eller omvælte, istedetfor nu at bortskyde Furen, dertil driſter man sig ei, af Frygt for, at den da ei skal kunne stryge. Hellere sættes da en Stryge eller Klods bag paa Muldfjelen, hvilket ei bidrager til at gjøre den lettere. Sindrigst er den Forbedring, som den tænksomme Jordbruger, Sognefoged Berthel Viig i Østervandet, har givet sin Hjulplov, for at lette dens Gang. Fra Hjulene hefter han en Krog i en Bøile bag ved Langjernet, hvorved trækkes. Aasen hviler med en Pig i Enden i et Gaffelbræt, hvorved den kan flyttes op og ned, ud og ind, og derved Ploven let stilles. Den har en lige Muldfjel, som ligeledes paa begge Maader kan flyttes, efterſom der ploies grundt eller dybt, ønskes mere eller mindre stroget.

Det er over 20 Aar siden der blev gjort Forsøg med Svingploven her i Amtet, og enkelte Præster anskaffede sig den, men maatte igjen lægge den bort, fordi, saa berettes, de ei kunde faae Karlene til at bruge den. Deels derved hindredes deres Udbredelse, deels ved, at de vare for kostbare, ei let kunde anskaffes, og ei af vore Haandværksfolk istandsættes igjen; især Skjæret paa den bayleiske Plov, hvilket i den stenede Jord hurtigt opslides, kunne vore Smede ei fornye. Først optoges igjen Brugen af Svingploven paa Amtets nordligste Grændse, hvor de fra Vendsyssel trængte ind, og paa Aagaard brugte Forpagter Dichmann næsten blot Svingplove, hvilket Exempel af Flere i Omegnen blev efterlignet, hvorfor Landhuusholdnings-Selskabet i Efteraaret 1837 lod afholde en Præmieploining paa denne Gaards Mark, hvilket Middel ogsaa her har viist sig som det kraftigste til at udbrede disse Plove ved den Anerkjendelse, som deres Fortrin for Hjulplovene herved vinder, og, efterat der senere paa samme Sted atter er bleven afholdt Præmieploining, ere de blevne saa udbredte deromkring, at endog enhver nogenlunde velhavende Bonde har en Svingplov; og derfra udbrede de sig stedse længere imod Syd. Det er især de bayleiske Plove fra Jernstøberiet i Hjørring, med Led paa Muldfjelen, som her yndes.

Ogsaa i det sydlige Thy er Svingploven bleven meget almindeligere i de senere Aar, og dens Fortrin erkjendes mere. Dertil bidrog først, at Landhuusholdnings-Selskabet lod Hjulmand Christen

Pallisgaard af Ullerup i Heltborg oplære i at forfærdige de nyere Agerdyrkningsredskaber; thi, efterat han kom hjem igjen og blev forsynet med Stybegods dertil, saa at de der let kunde faaes, ere endeel, af ham forfærdigede, komne rundt om, især af de smaae amerikanske eller freebornske, hvilke Huusmændene foretrække som de letteste for deres Kver at trække, skjøndt de gaae mindst stadigt. Men det er dog i Særdeleshed de villestrupske Jernplove, der i de senere Aar i denne Egn ere blevne saa meget udbredte og fortrinligen yndes, ei blot, fordi de ere saa lette at trække, da selv det mindste Par Heste uden Anstrengelse kan gaae dermed i stiv Jord (hele Ploven veier kun 4 Lpd.), men og, fordi de ere billigere, kunne holdes vedlige af enhver ordentlig Smed, Handlerne ere saaledes stillede, at Plovkarlen kan gaae paa Land og fuldkomment have Ploven i sin Magt, og de fordre ei saa ovet en Haand, for at faae dem til at stryge, som de bayleiske, da den udhamrede Muldfjel er noget længere og ei slet saa hvælvet, hvorved vel deres Gang bliver lidt tungere, men dog altid saa let, som behoves for et Par Heste. Omtrent 20, forfærdigede af Smeden ved Villestrup, ere i det sidste Par Aar komne til Hassing- og Hundborg-Herreder, og efter et Exemplar med smedet Muldfjel, som Forfatteren fik, har Smeden Peder Christian Nielsen her i Hassing ovet sig i at forfærdige dem og har siden dermed havt fuldt op at bestille, saavel til Bønder, som til Landmænd uden for Bondestanden; han leverer dem med smedet Muldfjel, complet færdige, for 10 à 12 Rbd. efter deres Størrelse. Da de let kunne bruges af Enhver og ere meget yndede af Alle, som have faaet dem eller seet arbeide dermed: saa er det at haabe, at de inden faa Aar ville ganske fortrænge Hjulploven af denne Egn, især, om der kommer Præmieploining i Stand her i Nærheden, hvilket formodes at ville skee endnu i dette Efteraar.

Til en Efterligning af den amerikanske har Hr. Pastor Bagger i Nørhr ladet construere en Svingplov, hvortil Aasen er forfærdiget af et saakaldet dobbelt Harvebultræ af Længde og Dannelse, som paa den amerikanske, Muldbrættet, gjort af tykke Fjel, er kort og hvælvet, beslaaet med en Jernplade, Langjernet er stillet, som paa Hjulploven, og ligeledes de tvende, lige opstaaende Handler med en Plovstang, saa at Karlen kan gaae paa Land; Skjæret ligner meest den

bayleiske Plovs, er lukket og sættes med to Grene paa det Nederste af Sulen eller Skjæget, der er af Træ. Den er meget billig, da hele Ploven kan haves for 4 à 5 Rbd., gaaer let og lægger en god Fure paa de derværende, lettere Sandjorder, hvorfor og Flere have efterlignet den; men i stivere Jord vilde den neppe kunne udrette godt Arbeide.

En mindre fuldkommen Forening af den amerikanske og den gamle Thybo-Plov forfærdiger Tømmermand Jens Uhrbrand i Stagstrup i de senere Aar. Den er ogsaa uden Hjul, kort og let, men med lige Muldfjel og næsten lodret Sule, med 2 Handler og Plovstang og et almindeligt Skjære, saa at den, naar undtages, at Hjulene ere borte, mangler alle de Forbedringer, som Pastor Bagger efter den amerikanske har tillagt sin, og den rober i det Hele, at Opfinderen mangler theoretisk Indsigt i, hvad der fordres af en vel construeret Plov. Den er endnu billigere end hiin, og er derfor bleven mere søgt, end den fortjener, især af Huusmænd, da den med alle sine Ufuldkommenheder gjerne kan bruges til dermed at omrode los Jord.

Paa Mors staaer Svingplovens Udbredelse længst tilbage, og der sees sjeldent een brugt, naar undtages paa Hovedgaardene Dueholm og Glomstrup, hvor de af Eierne udelukkende holdes i stadig Gang. Den driftige, før nævnte Gaardmand, Jens Lynggaard, har og i flere Aar brugt Svingplove, men allerede det, at de ei kunne forfærdiges paa Øen, gjør, at de ei blive almindeligere udbredte.

En Hovedindvending imod Svingploven er her i Amtet, at den ei lægger eller stryger Furen godt nok, ei giver Furen den rigtige Kam, hvorpaa Vestjyden sætter saa megen Priis, og brækker den for meget. Thyboen ploier i Almindelighed godt, da Furen ei kastes flad, men stilles under en Vinkel af 15° og derved udsætter den størst mulige Flade for Frostens og Veirligets Paavirkning, og dyb Muld faaes paa den saaede Sæd, som ikke kan falde under den net satte og velstrogne Fure. Dog disse Egenskaber ere ofte smukkere for Øiet, end nødvendige eller nyttige, og den brækkede Fure, naar den ei staaer paa Kant, modtager altid bedre Luftens Paavirkning, end den glat strogne, om den end seer nok saa net ud. En nogen-

lunde øvet og opmærksom Karl kan lægge lige saa smuk en Fure med Svingploven, som det ved Præmieploining viser sig, og ved de nyere Jernplove med smedet Muldfjel bliver dette end lettere. Modbydeligheden for at gaae i Furen behøver Thyboen ved denne Plov ei at overvinde, da den styres paa Land. Har end Hjulploven de Fortrin, at den gaaer stadigere i stiv og stenet Jord, saa har dog Svingploven ved sin Lethed saa stort et Fortrin, at den af den Uhildede bør foretrækkes. Ei være dermed sagt, at den er ubetinget den bedst mulige; thi den Plov, der med mindst Kraftanstrengelse forretter bedst Arbeide, bør have Fortrinet, hvad enten den er med eller uden Hjul; men saalænge, som der ei anskaffes andre Hjulplove, end de tunge Klodse, der skulle trækkes af 3 eller 4 Heste; saalænge, som Hjulploven ei har faaet saa fuldkommen en Construction, at selv det mindste Par Heste uden Anstrengelse kan arbeide dermed: bør den vige for Svingploven, som den letteste og fuldkomneste construerede Plov, der endnu her er bekjendt.

Paa gode Harver sætter dette Amts Jordbruger megen Priis, og ved den saa almindelige Feil, at pløie for lidet og harve for meget, blive de mere nødvendige og maae være skarpe og svære. De ere altid bevægelige, med 12 Bulle, 3 i hver Fjerding, der, to og to, ere sammenføiede med Træskeder, og i hver Bul ere 5 Jerntænder, 10 à 11½ Tommer lange. En god Harve er desuden forsynet med tre lange Jernnagler, som sammenholde Bullene og give den Fasthed. Den af Dalgas *) omtalte Boile har man kjendt længe her, eller vidst at undvære den ved en lang, hensigtsmæssig Krog, paa hvilken Hamlerne kastes. Den gjøres Tid efter anden stedse sværere, (man regner 7 à 8 Lpd. Jern til en velbeslagen Harve,) ligesom Bonden kommer i Erfaring om, at den stærke, tunge og qvikløbne Jord ei lader sig behandle og gjennemharve, uden at Harven har tilbørlig Tyngde, hvorfor og ofte bruges at lægge den ene Harve paa den anden, eller over samme at binde store Træklodser, og da spændes 4 Heste for, Side om Side.

Brakharven vides ikke at være brugt i dette Amt, derimod have Enkelte i de senere Aar ladet construere en Slags Efterligning

*) Forsøg til Lærebog i Agerbruget, Side 57.

af den skotske Knivharve*), hvorved den vinterlagte Jord om Foraaret bearbeides til Sæd uden Ploining, og de finde sig dermed meget vel tilfredse. Saaledes bruges den paa Veslosgaard og i Sondergaard paa Hannæs, og af Hr. Valeur paa Abildgaard; den er deels 4-kantet med 16 Jern, deels 3-kantet med 17 Jern, og med trende Handler, ligesom ved Exstirpatoren. Ogsaa ved Brakmarkens Behandling viser den sig meget besparende. Paa Abildgaard bruges og Rundharvning med 3 smaae Harver med 3 Buller, 24 Tænder og een Hest for hver, spændte til hverandres Harver. Denne er vel den virksomste Harvning, hvorved Jorden bliver fuldkomnest pulveriseret; men, da den er særdeles udmattende for Hestene, efterdi den yderste skal trave, naar den inderste gaaer: saa vil den neppe nogensinde komme i Ynde hos den over Hestene saa skaansomme Vestjyde.

Tromlen er almindeligt udbredt, da der i enhver By gives flere, som deels udlaanes til dem, som selv ingen have, deels holdes af flere Naboer i Forening, da gjerne Enhver vil have sin Jord tromlet. Til Trillen bruges den tykke Ende af Masttræer, som faaes ofte ved Auctioner paa Stranden. Den anvendes alene, naar Kornet er saaet, helst, efterat det har faaet det tredie Blad og dækker Jorden. At bruge den under Jordens Bearbeidning til Sæden, for at knuse Jordklumperne, imellem de forskjellige Pleininger og Harvninger, er ei kjendt her, og dens væsentligste Diemed forfeiles saaledes, da man blot benytter den, for at nedtrykke Klumperne, at Marken kan være jevn for Leen, naar Høsten kommer. Den misbruges endog, da den anvendes i Utide, inden det spirede Korn faaer Kraft til at taale dens Tryk, og, især i den knoldede og stenede Leerjord, fordærves mange Planter ved, at deres Spirer sønderrives eller qvæles.

Skjøndt Kartoffelavlen er meget udbredt, især i det sydlige Thy, have dog meget Faa en Hyppeplov, som da gjerne er meget simpel, dannet af en udtjent Plovaas med eet Hjul foran, ofte kun een lige Handel og to lige Stykker Bræt til Muldfjel, hvilke ere

*) See Tidsskrift for Landoeconomi, ny Række, 2det Binds 1ste Hefte, Side 158 og fg.

bevægelige; den trækkes af een Hest. I Mangel af denne bruges en almindelig Plov, hvorpaa anbringes en løs Muldfjel paa Landsiden. Ploven beholder Hjulene, og to Heste spændes for. Med nogenlunde Noiagtighed kan Arbeidet blive ret godt, og, hvor Ploven skulde skyde for megen Jord op, pilles Kartoffeltoppen op igjen, da den ellers uundgaaeligt qvæles. Kartofler, der paa denne Maade hyppes, ere pløiede ned, saa at kun hver tredie Fure er beplantet.

Exstirpatoren blev for nogle Aar siden bekjendt her i Thy og meget udbredt. Berthel Viig i Vandet indrettede sig først selv een, som han i flere Aar har brugt, og efter den lode Flere den forfærdige. Ogsaa her ved Hassing Præstegaard er den brugt i adskillige Aar, saavel til dermed at nedpløie Byg, som til at tilberede Vinterfuren for Vaarsæden, og den nævnte Hjulmand, Christen Pallisgaard, har siden forfærdiget 24, meest til Bønder her i Omegnen. Da de bruge saa meget at saae i Vinterfuren, ynde de den vel; men det er kun Faa, som have deres Jord saa reen eller skjør, at de kunne vel bruge den, da den i seenbunden, stiv Jord strax vil knoppes. Forfatteren foretrækker den især fremfor andre Redskaber til at rense Kartoffelmarken med og lader den dertil gaae letteligen igjennem, naar Kartoflerne begynde at komme op af Jorden. I tørre Foraar er derimod det toradede Byg ei efter den kommet saa godt af Jorden, som kunde ønskes, da den saa stærkt smuldrede Overskorpe let bliver for tør og løs, at det ei deri kan spire, imedens der nedenunder, hvor Jernene have gaaet, vil sætte sig en haard Skorpe, hvorigjennem de spæde Spirer i Tørke ei godt kunne trænge.

Skarificatoren har derfor i det sidste Par Aar rundt omkring meget fordunklet hin, og det vil ei vare længe, inden den bliver ganske almindelig, da Alle, som have prøvet den, erklære den for det fortrinligste af vore nyere Agerdyrkningsredskaber, hvormed Jorden bearbeides bedre, end med noget andet, hidtil bekjendt, idet denne, naar hin har gaaet nogle Gange derigjennem, med Harven og paa leerrig Jord med Tromlen imellem, bliver som en Havemuld, hvori Kornet kommer, som om det var plantet. Efterat dette Redskab for faa Aar siden saa fordeelagtigt blev omtalt og anmeldt i

Landoeconomiske Skrifter*), yttrede Forfatteren med Flere her i Egnen Ønske om at faae det, og, efter Anmodning, overlod Landhuusholdnings-Selskabet velvilligen Hjulmand Christen Pallisgaard et Exemplar til Model, hvorefter saa mange ere blevne forfærdigede og udbredte, at de fleste Landmænd uden for Bondestanden i det sydlige Thy og i ethvert Sogn flere Bønder alt nu anvende det, og stedse Flere anskaffe det. En fuldstændig Skarificator med begge Sæt Jern leveres for 15 Rbd., med Langjern alene for 10 Rbd. Her bruges den helst om Foraaret, med Langjernene paa langs, saasnart Jorden vel kan bære Hestene, for at den kan lettes og ligge at tørres, hvorpaa den, efter Tidens og Veirligets Beskaffenhed, efter nogle Dages Forløb bruges igjen med det andet Sæt Jern saa dybt muligt paa tværs (eller paa skraa, ligesom Krogen), da Kornet saaes og med et Par Tint af en let Harve bringes fuldkomment i Jorden. Der foretrækkes at bruge den, førend der saaes, da Kornet, naar der saaes først, hvilket og er prøvet, ei kommer lige langt ned i Jorden og derfor ulige op, ligesom det da og falder mere i Striber. Den er og befunden ypperlig til dermed at bearbeide Brakmarken om Sommeren, hvorved i det mindste een Ploining og megen Harvning spares. Nogle have ladet den gjøre med 5 Jern, da 2 Heste eller Køer lettere kunne arbeide med den, hvilket med 7 Jern falder svært nok, ogsaa, ligesom Exstirpatoren, med en Aas til at hvile paa Forkærren af en almindelig Plov, hvorved den ei falder saa kostbar. De, der ei ville bekoste begge Sæt Jern, have blot Langjernene, hvilke Bonden især ynder, da de saa godt kunne gaae i den seenbundne Jord og tage alle Qvikrødder med sig. Den bruges da een Gang mere, og selv da bearbeides Jorden dermed meget godt, skjøndt den ei smuldres saa fuldkomment, som med Gaasefødderne. Den Fordeel, at kunne saae i Vinterfuren, hvorpaa her sættes saa megen Priis, da Omploining bringer mere Ukrud; Lettelsen ved Harvningen, som, ellers det sværeste Arbeide for Hestene, nu bliver ingen Ting; den Nemhed, hvormed den oprykker Qvikrødder og andet Rodukrud, hvilket falder saa vanskeligt for Harven og ved

*) See videre derom: Tidsskrift for Landoeconomi, 6te Binds 3die Hefte, 1838, Side 505 og fg.

den kun udrettes ufuldkomment: det gjør, at den ei kan Andet, end vinde Bifald.

En Mellemting imellem Knivharven og Skarificatoren, snart med 2, snart med 3 Bomme, hvori 11 eller 14 krumme Langjern eller Knive, 2 Handler og een Aas til at lægge paa en Forkærre, bruges af Flere paa Mors, især i Tæbring og Karby Pastorater. Den anvendes, ligesom Skarificatoren, og gjør paa disse stærke Leerjorder fortrinlig Virkning.

Krogen har den før nævnte Huusmand Niels Thomsen i Flarup, der som Soldat saae den brugt i Sjælland, efterlignet og brugt med sine Koer til dermed at nedkroge Vaarsæden, med hvilken Bearbeidning han har fundet sig meget vel tilfreds. Brugt med Omhu, vilde den være at anbefale for Huusmænd til deres Koer; men der skal Noiagtighed til, for at Intet skal overspringes eller lægges imellem.

Gaardmand Peder Knudsgaard i Kobberrød har havt en Hakkelse-Maskine til 2 Hestes Kraft, anbragt i hans Lade, men den er ei bleven brugt i de senere Aar.

De, der bruge Kartofler til Qvægfoder, hakke dem oftest med et Krumjern eller ∽ i et Trug, og kun Enkelte have dertil en Skjæremaskine, som Hr. Valeur paa Abildgaard, der rogter sine Faar dermed. Skolelærer Poulsen i Skjoldborg har opfundet og indrettet en Maskine til dermed at rive dem tørre, idet han har tæt besat en firkantet Ramme med udtakkede Saugblade, og ovenpaa trækkes horizontalt, som en Rulle, en Kasse, hvori Kartoflerne lægges og ved en Presse nedtynges paa Bladene. Den fintrevne Masse blandes med Hakkelse til Kreaturene. Han bruger og deraf at presse Saften, som deels heldes paa Hakkelse, deels anvendes til Øl, imedens der af den tørre Masse frasigtes Melet til Brød, og Aftimsningen bruges til Kreaturene. Saaledes bliver Melet mere nærende og bedre at bearbeide til Brød, og det er meget besparende, især i de mindre Huusholdninger. Tvende halvvorne Folk kunne rive 1 Tønde Kartofler i mindre end een Time. Maskinen kan koste c. 10 Rbd. Til at vaske dem bruger han et Kar med dobbelt Bund, hvoraf den øverste er fuld af Huller; de kunne saaledes lettest blive rene.

Høleen er forsynet med et kort Drag med tvende krumme Knage ovenpaa og de saakaldte Spjarer eller lige udstaaende Pinde i Form af en Vifte; den føres i stive Arme. Som almindeligt i Jylland, opbindes Kornet, som meies til, strax af en efterfølgende Pige, der dertil ordner det med en lille Rive, hvori 6 lange Tænder, i Nege, der sættes, 3 og 3 sammen, i Rader midt ned af Agrene, og staae saaledes, for at veires, indtil de skulle kjøres ind, da 2 og 2 sammenbindes med Baand af Sime, Siv, Tag o. dsl.

Kratten, saaledes som Schade har beskrevet den (Side 291), bruges almindeligt her og trækkes op og ned af Agrene, saasnart der er høstet, af en stor Dreng, der letter den, naar den er fuld, hvilket gaaer ret hurtigt, og siden rives Kratningerne ind, for at hjemkjøres med eller efter Kjærvene.

10.

Raae Jorder og deres Opdyrkning.

Vi have forhen seet, at der endnu i dette Amt findes store Strækninger af raae eller uopdyrkede Jorder, bestaaende deels af Hede, deels af Moser og Kjær, deels af sandfugne Jorder. Justitsraad Bruun beregner Arealet af de uopdyrkede til over 100,000 Tdr. Land, eller omtrent 36 pCt.; men deraf er siden Meget opdyrket. De største Strækninger, især af Moser og sandfugne Jorder, træffes i Vesterhan-Herred, imedens Thy, især Hassing-Herred med den sydlige Deel af Hundborg og den nordlige Deel af Refs-Herred, har meest uopdyrket Hede.

De store Kjærstrækninger i Vesterhan-Herred have vi oftere for havt Leilighed til at omtale, ligesom det og er bevirt, at man, efterat de ere blevne udskiftede, og der ved svære Hovedgrøfter eller Kanaler er arbeidet paa at bortlede fra dem det skadelige Vand, med Iver har begyndt paa at udgrøfte og opdyrke dem, hvilket saa

lonnende Foretagende stedse fortsættes og udbreder sig videre. Paa Hovedgaarden Aagaard er Opdyrkningen dreven videst, saavel af Hede, som af Kjær; af første Slags 250 Tdr. Land, meest sandet med Kalkunderlag. Derpaa kjørtes deels Kalk- deels Leermergel, indtil 160 Læs pr. Td. Land, og i Løbet af 1 eller 1½ Aar blev Jorden ploiet 3 Gange, hvorefter den gjødedes og gav: Rug, Byg, Rug, Havre. Efterat have hvilet i 6 Aar, er den optagen i Omløb med den alt dyrkede Jord. Af Kjæret er opdyrket c. 60 Tdr. Land og lagt til de øvrige Marker, hvorved denne Gaard, under den afdøde, driftige Forpagter, er bleven saa betydeligt forbedret.

Til Kjettrup Præstegaard har Hr. Damkjer af sit Kjær opdyrket 15 Tdr. Land, som, efterat have ligget i Brak i 2 Aar, for at raadne, gjødes med Askemøg til: 1) Raps, 2) Rug, 3) Vikkehavre med Klover; og denne saa hensigtsmæssige Drift er for de rige Afgrøder, som den yder, bleven efterlignet af de Fleste i Sognet. Han beklager sig over, at der næsten ingen Mergel er at finde, hvortil disse kolde, seige Jorder saameget kunde trænge; men Mange i Sognet have ypperlig Mergel, uden at benytte den, og Kalk og Sand, disse til Kjærenes Opdyrkning saa fortrinlige Midler, især, naar det Første brændes, forekomme i denne Egn i Overflødighed, som om Naturen dermed vilde række Kunsten Haanden. Til Kollerup ligger Kjæret over ¼ Miil borte, hvorfor her Opdyrkningen ei er saa betydelig; dog have Nogle begyndt at lade indhegne deres Lodder, for ved løs Drift at samle Gjødning derude til dermed at opdyrke dem, og der avles ypperligt Korn, især Vaarsæd. Kromand Søballe har kjørt Kalkmergel derud fra Byen og avlet god Raps. I Kliim, som har de største og bedste Kjær- og Klitstrækninger, have nu de Fleste indhegnet hine og begyndt at opdyrke dem med Vaarsæd. Ogsaa heri har den før nævnte Christen Olesen foregaaet med et godt Exempel, da han alt har opdyrket over 30 Tdr. Land af sit indkastede og fortrinligt udgroftede Kjær. Han har brækket det om Efteraaret, og saaet Vikkehavre, for at det kunde raadne, og derpaa Byg i 2 Aar, hvortil gaves tynd Gjødskning af Aske — og Faaremøg; der saae Forfatteren de meest frodige Afgrøder. Dog — indseende, at denne Dyrkningsmaade med flere langstraaede Sædarter efter en svag Gjødskning og uden Mergel ei er hensigtsmæssig

for disse, vel i Begyndelsen kraftfulde Jorder, men som snart kunne udtømmes, har han, tænkende paa Fremtiden, bestemt at ville, naar Jorden var raadnet med Vikkehavre, brakke til: 1) Raps, 2) Rug, eller Hvede, 3) Vikkehavre, 4) Rug med Klover og Thimotheigræs; hvilket Exempel, naar det sees at bringe rige Frugter, sikkert vil vinde mange Efterlignere. Brakken gjødskes, saavel med Kalkmergel og brændt Kalk, hvortil en Ovn er opført, som med Blandingsmøg; og, da Kjæret ligger saa langt borte, er derpaa opført en Stald til 20 Kreature, for at samle Gjødningen derud og blande den med Sand. Ogsaa i Thorup Sogn brækkes der stærkt op af Kjærene, skjøndt disse ei ere saa skikkede dertil, som i Kliim, da Vandet vanskeligere kan afledes.

Paa Hannæs ere der ei saa store Kjærstrækninger, og kun Enkelte have der raae Jorder, som egne sig til Opdyrkning. Til Selberggaard ere der i de senere Aar opdyrkede 20 Tdr. Land Kjærjord med Sædfølge: 1) Havre efter een Ploining, hvortil merglet og gjødsket, men Gjødningen ei nedploiet, 2) Kartofler, 3) Rug med Klover. Af Hede er der ligeledes til Veslosgaard under nuværende Eier opdyrket et Stykke paa 50 Tdr. Land, med Sædfølge: 1) Havre, 2) Heelbrak gjødsket, 3) Rug, 4) Byg, 5) Havre med Klover eller Raigræs. Paa Heden, der er gruset og sandig, kjøres først et Par hundrede Læs Mergel pr. Td. Land; men, da den er kun ubetydeligt kalkblandet og bruser ei rigtigt for Syre, ventes der blot Virkning af den som Jordblanding. Den største Hede paa denne Halvø findes i Oslos Sogn, som, Østen for Byen, har en Strækning Hede og Overdrev af over 1 □ Miils Størrelse. Efterat Fællesskabet derpaa var hævet for en Snees Aar siden, have Adskillige taget fat paa dets Opdyrkning med Mergel, naar den kan faaes, og da brugt Havre, hvis Stubber gjødskes det bedste muligt, derpaa 2 à 3 Kjærve Byg og siden Havre i 3 à 4 Aar, saa at man ei kan negte, at de den første Gang tage af Jorden, hvad de kunne faae, paa hvilket Misgreb 6 à 7 Aars saakaldet Hvile neppe vil kunne bøde. Til Søndergaard, som havde sin Andeel for sig selv, blev Opdyrkningen under den forrige Eier dreven med Kraft, da over den halve Mark af den afdøde Gregers er opdyrket af Hede med Mergel, og ved Flid og Klogskab hævede han den til en betydelig

Avlsgaard; men ogsaa her, som paa saa mange Steder i Fortiden, blev Mergelen misbrugt, af Mangel paa Indsigt i dens rette Brug og Virkning, og af den dermed opdyrkede Hede blev der efter den, som der fortælles, taget indtil 13 Gange Byg i Rad, hvilket tyder paa en ualmindelig Kraftfylde (den er rig paa Mor); men siden har den ei heller havt Lyst til at bære enten Korn eller Græs. Til 9 Tdr. Hartkorn har denne Gaard nu over 200 Tdr. Agerland og holder en Besætning af 10 Heste, 60 à 70 Kreature, 60 Faar.

Af Kjæret imellem Østholmen og det Øvrige af Hillerslev-Herred har det Meste, som dertil var stikket, været opdyrket, næsten blot med Vaarsæd, og givet ret gode Afgrøder, skjøndt det har kun en tynd Grønsvær paa Fjordgruus og Sand; men siden Fjordens Oversvømmelse er Meget deraf ødelagt og igjen udlagt til ussel Græsning for Faar og Ungqvæg. Kjæret til Kolbygaard, 100 Tdr. Land, med Kalkunderlag saa nær, at det ploies op, er nu opdyrket meest med Mergel, og, efterat det er gjødsket med Faarefold, er deraf taget: 1 à 2 Kjærve Byg, Blandingssæd, Havre med Klover, hvorpaa det ligger i 9 Aar. Det er stærkt udgroftet, men dog for lavt og fladt til Vintersæd; derimod giver det udmærkede Afgrøder af Vaarsæd.

I det nordlige Thy ere der iøvrigt kun faa uopdyrkede Jorder tilbage, ja i de fleste Sogne er, saa at sige, Alt under Ploven, hvad dertil ansees stikket. I det første og lykkelige Decennium, efterat Bonden her fik Selveiendom og Udstiftning, bleve de fleste raae Jorder, som vare tjenlige dertil, bragte under Ploven, og kun Lidet blev skaanet, til Brændsel, af det, som med Fordeel kunde brydes. Dertil var Hvidleret paa de fleste Steder et nemt og tjenligt Middel; men deraf og de sørgelige Misbrug, som vi forhen have havt Leilighed til at betragte, og hvoraf de ødelæggende Spor endnu sees. Derved afskrækkedes man igjen, og først i de senere Aar er der atter begyndt paa det, der blev tilbage, saaledes: Det brækkes i Juni, og, er der ei i Forveien paakjørt Leermergel, om den haves, ellers Kalk, skeer det nu; det andet Aar ligger det til Raadning, og i tredie Aar ploies det tvende Gange, gjødskes med Faaremøg eller Tang til Kartofler, 4) Byg, 5) Havre. Andre saae i det andet Aar deri fort Havre, som bliver kort og tinge, og hvoraf

man ingen anden Fordeel lover sig, end Skorpens hurtigere Forraadnelse, giver det derpaa en tynd Gjødskning, hvorefter de kunne tage een taalelig Rugkjærv og een eller tvende Havrekjærve. Er det Eng eller Mosejord, som opdyrkes, tages der Byg for Rug.

Den største Strækning uopdyrkede Jorder ligger til Kjøbstaden Thisted i den saakaldte Kronens Mark, 236 Tdr. Land, der stedse har været brugt til Græsning for Faar, og, dertil udleiet, kun har givet Byen en Brutto-Indtægt af c. 100 Rbd. aarligen. Derfor har der oftere været paatænkt, at faae den opdyrket, hvortil den godt egner sig, da den ligger i en jevn Flade, bestaaende af ret god Muldjord, med Leer- og Kalk-Underlag, og er ei sprungen i Lyng, men, da den er stærkt mosgroet, kun afgiver ringe Græsning. Dens Opdyrkning har været foreslaaet til forskjellige Tider, enten ved at udskifte den til de forskjellige Grundeiere eller opføre Gaarde derpaa og bortfæste dem, eller udleie den stykkevis til Dyrkning. Den ved sin Communalsands bekjendte Byskriver Lemvig, som i saa mange Ideer var ilet langt forud for sin Tid, arbeidede ivrigt derpaa for noget over 30 Aar siden og fik drevet igjennem, at der anstilledes Prøve med at udleie Noget deraf til Opdyrkning; men det synes ei at være lykkedes, og bortfaldt igjen, fordi det stred for meget imod Manges Interesse. Nu have Repræsentanterne igjen opfattet Ideen, for at høste rigere Frugter for Byen af denne Eiendom, der, som den nu ligger, skader Jordbruget her, da den er et Opholdssted for en talrig Skare af Faar og Ungkvæg, som siden oversvømme de øvrige Marker og hindre enhver Bestræbelse for at indføre Markfred. For 2 Aar siden bleve der ved Auction bortleiede Stykker af den til Opdyrkning paa 6 Aar, uden Gjødning eller Mergel, enten med Brak, hvorefter der maae tages: 1) Byg, 2) Ærter, 3) Havre med isaaet Klover, 12 Pd. pr. Td. Land, til Græsning i tvende Aar; eller uden Brak: 1) Havre, 2) Ærter eller Vikker, 3) Byg eller Havre med isaaet Klover, 12 Pd. pr. Td. Land, til Græsning i 3 Aar. Det er at haabe, at eensidige Anskuelser og sneverhjertet Egoisme ei længe ville kunne lægge Hindringer i Veien for denne betydelige Eiendoms hensigtsmæssigere Benyttelse.

I Midten af Thy, hvor de store Heder træffes, som vi for have omtalt, er disses Opdyrkning siden Udskiftningen gaaet successiv frem, som man har kunnet overkomme det og har truffet paa Mergel dertil; thi uden den er det sjeldent, at man har begyndt paa at opdyrke Hede. Det deraf, som grændsede til Agermarken, er nu meest bragt under Ploven, forsaavidt det kunde undværes fra at afgive Brændsel; men Mange havde ved Udskiftningen faaet afsides liggende Hedelodder, og saa langt borte, at de ei vel kunde naaes, og paa sine Steder er der ei truffen Mergel. Strax efter Udskiftningen tog man fat paa de nærmeste Heder, bemerglede og udslæbte dem, og lod dem derpaa ligge til mager Faargræsning. Efterat de nærmere liggende saaledes tildeels vare opdyrkede, tyede man, efter det saa gængse Princip for Egnens extensive Dyrkningsmaade, til de fjernere; men, hvor de store Heder forekomme, ere disse for vidtloftige og langt borte til, at de saaledes kunde opdyrkes i Forening med alt bestaaende Agerbrug. Man begyndte da at udstykke dem, eller, hvor det ei kunde bevilges, udleie dem, og der opførtes paa slige Stykker Smaahytter, hvoraf man aarligen seer mange opstaae, især paa Hederne til Hørdum, Grurup og Vestervig Sogne. Disse begynde med at mergle og opbrække et Par Agre af Heden, faae sig nogle Faar og, om muligt, en Ko, som græsses i Kjærene, og for Resten hentes til den, som man kalder det, d: tigges Foderet til Vinteren, forsaavidt den ei selv kan søge det i Heden. Deri æde de sig stedse længere og længere ind; men, usselt begyndt, hæver et saadant Avlsbrug sig sjeldent over det Middelmaadige; thi det er kun liden og mager Gjødning, som kan samles dertil; Jorden udslæbes, da den holdes oppe, saalænge den kan give Sædekornet igjen, for dog at faae noget Foder til Ko og Faar; Arbeidet, som skal tiltrygles af de dermed overhængte Gaardmænd, bliver kun simpelt; og raae Jorder, som, opdyrkede med Mergel og med ringe eller ingen Gjødskning, engang ere udmagrede, komme ei let ved deres saakaldte Hvile igjen til Kræfter.

Det er især Havren, som ved en saadan Dyrkning maa blive Hovedsagen, skjøndt den for Huusmanden til Køer og Faar er den mindst hensigtsmæssige Sædart. Dermed begyndes, for at Jorden kan raadne. Har man nu Gjødning nok til en svag Gjødskning,

saaes Byg, ellers klatgjødskes til Kartosler, derefter Rug, hvortil gjerne om muligt overgjødskes, og saa Havre i 2, 3 og flere Aar. Lidt Vikker og Kartosler afvexles med nu og da. Klover er det efter saadan Behandling ei at tænke paa, og Græsarter kjendes ikke.

De Heder, som opdyrkes i Forbindelse med alt organiserede Avlsbrug, mergles almindeligviis om Sommeren eller Efteraaret paa Lyngen, som man helst lader blive, og ploies næste Foraar, for at ligge til Raadning i et Aar. Dyrkningen er da forskjellig, efter Jordens Beskaffenhed, da det derpaa beroer, om man begynder med Havre, Rug eller klatgjødskede Kartosler. Paa de bedste, muldrige Heder tages efter Havren, hvormed den raadner, 1 à 2 Gange Byg, Vikker eller Kartosler, nogle Gange Havre og deri Klover, som paa saadanne nye, ei ganske udkræftede, Jorder bliver god til Frø, Alt uden Gjødning. Paa de ringere tages kun 3 à 4 Kjærve, især Byg og Havre, uden Gjødskning. Er Heden noget gruset, lægges først Kartosler, og da et Par Kjærve, meest Vaarrug, som saaer en tynd Overgjødskning. Udbyttet af disse Jorder har, især i tørre Aar, været høist maadeligt. De hvile derpaa i mange Aar, indtil der igjen dannes Grønsvær, hvilket gaaer saa seent, at den Mand, der opdyrker et Stykke, ofte ikke venter at opleve den anden Sædomgang; men, hvad man attraaer ved Dyrkningen, ere deels de Afgrøder, man vinder ved den første Omgang, hvilke som oftest ere meget dyrt betalte, deels det bedre Græs, Jorden giver efter Opdyrkningen. Hvor Heden har et rigere Jordsmon, betaler det sig derimod godt at opdyrke den, og især i de 2 à 3 første Aar giver den kornrige Afgrøder uden Gjødskning. Den fornuftige Jordbruger noies da dermed og lægger den ud med Klover, for at forene den med sin øvrige Mark, og da faaer den derefter samme Behandling; men de Fleste ville saa gjerne endnu have 1 Kjærv eller 2 den første Gang for deres Umag, og Gjerrigheden straffer sig da selv, idet Svien kommer bag efter.

Ogsaa af Smaamoser, Lavninger i Markerne, Haardenge o. dl. opdyrkes med Mergel Alt, hvad dertil er skikket, og de kunne i flere Aar give Byg og Havre uden Gjødning; men ogsaa hermed tænker man alt for lidet paa Fremtiden. Langt Mere endnu kunde forvandles fra daarlig Eng til god Agerjord, saasom den store Mose

ved Flaskjær i Bedsted Sogn, hvilken nu, indkastet, bruges til los Drift, naar der sørgedes mere for Vandets tilstrækkelige Bortledning; men dette saa nødvendige Forarbeide forsømmes, og i vaade og kolde Somre avles høist Ubetydeligt.

I det Større er Opdyrkning af Hede især foretaget ved Irup, hvor der for noget over 20 Aar siden opbrødes henved 100 Tdr. Land, tildeels ringe Bonitet, banket og gruset, som mergledes og deraf toges: 1) Havre, 2) Rug gjødsket, 3) Byg og Havre, 4) Havre med Klover. Nu er den, som Udmark, forenet med Gaardens øvrige Mark, og dyrkes i ordentlig Omgang, som før er viist. Til Abildgaard opdyrkede den forrige Eier i 4 Aar en Hede paa c. 60 Tdr. Land, der i Forveien fik Mergel, og, da Jorden var ret god, moragtig med leerblandet Underlag, dog og rødt Sand og paa sine Steder Ahl, gav den gode Afgrøder. Hr. Valeur agter endnu at opdyrke 60 Tdr. Land Hede, og har begyndt dermed saaledes: Den brækkes i 2 Aar, mergles og faaer Blandingsmøg til: 1) Rug, 2) Byg, 3) Kartofler, 4) Havre med Klover. Til Bubel i Vestervig Sogn er og i Fortiden en Deel Hede opdyrket med Mergel, og deraf taget: 2 Gange Havre, 2 Gange Byg og atter 2 Gange Havre. Ved Ulstrup har Hr. Neergaard i de senere Aar opdyrket 100 Tdr. Sædeland Hede og Overdrev, som laae tæt ved Gaarden, uden Mergel saaledes: Opbrudt om Sommeren og Efteraaret, laae den Vinteren over, ploiedes igjen næste Sommer, hvorpaa Blandingsmøg paakjørtes og nedploiedes; næste Foraar saaedes Byg og derefter 2 Kjærve Havre, da den udlagdes med Klover i 5 Aar. Derpaa agtes den optagen i samme Drift, som den øvrige Mark, med overskaaret Kobbelbrug, hvortil mergles og gjødskes tvende Gange.

I det sydlige Thy ere der, som i det nordlige, ei mange uopdyrkede Jorder tilbage, til nogle Sogne, saa at sige, Intet, som dertil er skikket, saaledes f. Ex. i Boddum og Helligsø; i andre er Heden for langt borte til at kunne opdyrkes, som i Gjettrup; atter til andre kan den tilbageblevne ei undværes dertil, som paa den for Brændsel saa fattige Halvø Thyholm, hvor i Fortiden det Meste er opdyrket med Hvidleer, og dermed kalkes endnu det, som er tilbage, forend det opdyrkes. Dyrkningsmaaden dermed er meest, som i det øvrige Thy; men, da det er kun Smaastykker og enkelte Agre, som

her optages, faaer det, naar det ei ligger for langt borte, gjerne Gjødning til Byg efter Havren, derpaa Rug, og tilsidst Havre med Klover. Peder Knudsgaard i Kobberød har opdyrket meest i denne Egn, 20 Tdr. Land Hede, hvori han lagde først Kartofler. At Beenkjær og Volskjær i Hvidberg Sogn ere udtørrede og nu opdyrkede med Mergel, er før omtalt. De have givet overordentlig rige Afgrøder af Vaarsæd, men, som en Følge deraf, holdtes de og for længe under Ploven. Den store Strækning, ogsaa forhen omtalte, Overdrev imellem Serup, Odby og Uglev lider endnu for meget af skadeligt Vand til at kunne opdyrkes, hvortil det dog er saa skikket. Imellem Ullerup og Kjestrup Byer i Heltborg Sogn ligger et Stykke Gadekjær eller Overdrev, som er stærkt leret med Leerunderlag, hvori Beboerne fra begge Byer have Lodder. Her opdyrkes og den ene efter den anden med: Brak, merglet og gjødet til: 1) Rug, 2) Vikkehavre, 3) Havre; eller: 1) Havre, 2) Rug, gjødsket, 3) Havre, og hviler da i 5 Aar. I frugtbare Aar har især den første Dyrkningsmaade givet gode Afgrøder, men i vaade Somre kun ringe.

I Norre-Herred paa Mors forefindes nu af raae og uopdyrkede Jorder, hvis Dyrkning nogenlunde kan betale sig, kun enkelte Pletter hist og her, som i Seierslev, Eerslev, Øster-Jolby m. fl. Steder; i Solberg og Sundby er Intet tilbage. Naar saadan Jord skal optages til Dyrkning, bliver den først ploiet og harvet, og derpaa ført Kalk (20 à 24 Læs), eller Mergel (80 à 100 Læs pr. Td. Land), som strax spredes. Dog foretrækkes nu Mergelen, da Jorden derefter, naar man ikke tager for mange Kjærve, snart lukker sig og bærer godt naturligt Græs og Klover; men efter Kalken holder den sig længe aaben og giver meget Ukrud. Naar Jorden har ligget et Aars Tid, for at raadne, ploies og besaaes den med sort Havre. Har man Gjødning nok, og Veien til Jorden ei er for lang, tages Gjødningsbyg og fremdeles som Indmarksjord; i modsat Fald bliver den i 4 à 5 Aar med Held besaaet med Byg og Havre, og derefter overladt til 8 à 10 Aars Hvile, for igjen at komme til Kræfter.

I Sønder-Herred derimod er den store Hede, som begynder østerst i Rakkeby og Outrup og gaaer igjennem Veiersley, Lørslev,

Ørding og Lodderup Sogne ned til Sallingsund og Nykjøbing. Den opdyrkes mere og mere, hvortil især den nordlige Deel er ret godt skikket, imedens den sydlige er skarpere, og især til Lørslev meget sandig. Her afslaaes gjerne Lyngen først, da den er længere, end ellers almindeligt i dette Amt, eller den og afbrændes, og de, der have den, bruge Mergel, som dog er sjeldnere, ellers kalkes den, og Behandlingen er da i Almindelighed, som i Nørre-Herred. Dog bliver herefter den Hede, som ei anses skikket til Rug, dyrket uden Gjødning, og da udpiint med Havre i flere Aar, indtil den hverken vil give Korn eller Græs. Andre saae: 1) Ærter, 2) Rug, gjødsket, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Havre med Klover i 5, 6 eller flere Aar, ved hvilken bedre Drift man, naar Jorden er leret og har nogen Kraft, og man ei er alt for sparsom med Gjødning, kan i et nogenlunde frugtbart Aar gjøre Regning paa 7 à 8 Fold, ja undertiden derover. I Veierslev have i de senere Aar efter Præstens Exempel de Fleste opdyrket deres Hede med Brak, som mergles eller krides, til Rug, og derpaa behandle de den som den øvrige Mark.

Det Kjær eller Overdrev, som for var Fælled til Nykjøbing, er, siden det blev udskiftet, tildeels blevet opdyrket saaledes: 1) Havre, 2) Gjødebyg, 3 og 4) Havre med Klover, som dog nu er mislig, efterat det er blevet udsat for Fjordens Oversvømmelse. Mange have brakket, og da deels taget Raps, deels Rug; men al Vintersæd er nu der udsat for Fare. Det har givet meget ringe Afgrøder. Til Dueholm ere der i de senere Aar opdyrkede 20 Tdr. Land af Heden, og dermed fortsættes aarligen. Den pløies om Efteraaret eller tidligt om Foraaret, ligger til St. Hansdag, og harves da, idet alle Rødder og Lyngstubbe rives sammen og brændes; før eller efter Høst pløies den igjen, harves og mergles om Vinteren, eller til næste Foraar, med 100 stærke Læs Kalkmergel pr. Td. Land. Den bliver liggende hele Sommeren, og smuldres med Harve og Tromle, og Gjødningen paakjøres, 60 Læs pr. Td. Land. Ansees det fornødent, faaer den een Pløining imellem, hvilket sikkert er bedre, at give Mergel paa den ene Side, Gjødning paa den anden, end blandet paa samme Side, da Mergelen saa for hurtigt opløser og fortærer Gjødningen. Denne nedpløies endelig til: 1) Rug, 2) Byg, 3) Blandingssæd, 4) Havre med Klover. Sidste Aar blev der saaet

Boghvede til Nedploining i den brakkede, mergelede og gjødede Hede til Rug.

Det sees heraf, at det næsten over hele Amtet er den samme Behandling, som bliver de raae Jorder, især Hederne, til Deel, naar de opdyrkes. Den, der vil ansees for en dygtig og driftig Mand, arbeider med Iver paa at faae sin Hede opdyrket, men tænker kun paa Øieblikket og dets Fordeel, uden at beregne, hvorvidt Udbyttet svarer til de foregaaende Bekostninger derpaa. Den extensive, saa udtærende Dyrkningsmaade, som er saa almindelig i hele Amtet, viser ogsaa heri sin skadelige Indflydelse. Istedetfor at anvende sine Kræfter paa den Jord, der alt haves under Ploven, forbedre den, og ved en berigende Dyrkning forøge dens Evne til at producere, nøies man med det taalelige Resultat, hvortil man alt er kommen, og søger blot at udpine dens sidste Marv, inden den lægges til Hvile. Den, der alt har for megen Jord, saa at han ei kan overkomme at give den ordentlig Behandling, ønsker dog at faae mere, og han dyrker op af Heden, for at lægge til sit Jordbrug; men han vil strax lægge til og paa een Gang høste Frugten, hvorfor den første Gang skal give, hvad den kan, uden at der betænkes, hvor maadeligt Udbyttet bliver, naar han kommer igjen. Jo større Stederne ere, hvortil der opdyrkes, desto ringere bliver i Almindelighed Behandlingen, da Heden der gjerne er længere borte, og Gjødning ei heller kan undværes dertil, hvorfor man blot tænker paa, ved det, der avles første Gang, at forøge Fodermassen og derved Gjødningen til den øvrige Mark, og derved forskaffe sig siden en ussel Faargræsning. Men, hvor langt lettere, fuldkomnere og i Fremtiden mere lønnende vilde det ei kunne skee, naar man sørgede for, ved en mere intensiv Dyrkning at lade Marken selv producere det og berige sig selv? Heri viser sig ogsaa Skaden af, at Jordens Bruger ei har fuldkommen Eiendomsret over Sit, da Staten vil agere hans Formynder; thi, blev saadan Hede afhændet, som nu ofte ei kan tillades, hvorfor Eieren dog synes at ville have nogen Nytte deraf, skjøndt den som oftest vorder meget negativ: saa kunde den komme i Hænder, som bedre kunde benytte den, og selvstændige Avlsbrug derpaa fremstaae. Jo mindre Jordbruget er, desto mere oeconomiskt tages derimod til Heden, og ved Smaasteder faaer den

gjerne Gjødning tillige med Mergel alt i første Omgang, og der tages færre Kjærve, da man tænker paa at komme igjen og lægge den til den øvrige Mark.

Hvad af Klitter der hidtil igjen er kommet under Ploven i dette Amt, er saa ubetydeligt og saa lidet forskjelligt fra den øvrige Opdyrkning, at det ei fortjener videre at omtales. Det er sjeldent, at der lægges en Ager med Kartofler eller saaes lidt Havre i en dæmpet og bevoret Grønning, som ei før har været dyrket, skjøndt dette ved en ordentlig Behandling vilde kunne bidrage til at fæste Grønsværen, og Ploven blive et Middel til at modarbeide Sandflugten.

Af Agerbrug, der selvstændigt ere opstaaede ved Opdyrkning af raae Jorder, uden at staae i Forbindelse med de alt bestaaende, træffes kun meget faa i dette Amt, og de ere saa ubetydelige, at de, naar de ei fremstode saa enkelte, neppe fortjente at omtales. Ei kunne hertil regnes de før berørte Smaahytter, som dagligen fremskyde paa Hederne, hvis Beboere æde sig ind deri; thi af dem gives der mange, men derved er intet Udmærket at søge. Der ere egentligen kun tvende saadanne Avlsbrug, som fortjene at nævnes, nemlig:

„Poul Nielsen har bebygget en Lod paa Storup Hede i Ørding Sogn af Hartkorn 1 Tde. 3 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb. med omtrent 41 Tdr. Sædeland, hvoraf han i 7 Aar har opdyrket omtrent 30 Tdr., og fortsætter det Aar for Aar. Der hører hertil en liden Eng, hvorpaa avles 2 Læs Hø. I Begyndelsen faldt det ham meget besværligt, skjøndt hans Fader, der eiede Gaarden, hvoraf hans Lod er taget, byggede til ham, og før sin Død skjenkede ham et Læs Havre og 1 Læs Rivelse; men for Resten har han selv stedse maattet kjøbe Korn og Foder, indtil saa Meget blev opdyrket, at Gaarden kunde føde sig selv. I Begyndelsen holdt han Faar, 2 Stude og 2 Køer, hvis meste Vinterføde bestod af skint Lyng og Korn. Hans nuværende Besætning er: 2 Heste og 1 Plag, 3 Køer, 6 Unghøveder og 20 Faar; Driftsmaade: 1) Pløining og Kalkning, 2) Vikkehavre, 3) Byg, gjødet, 4) Rug, 5) Vikker, 6) Havre med Klover i en ubestemt Række af Aar, da han vil lade det hvile, indtil han er færdig med Heden. I det første Aar han kom til

Gaarden, avlede han 3 Traver Havre, sidste Aar 90 Traver og 4 Foringer Vikker." Saaledes lyder Beretningen om denne driftige Mand.

Hr. Eyber paa Drum har etableret en liden Gaard paa en Hedelod, som han eier i Bedsted Sogn under Hovedgaardens Hartkorn, 35 Tdr. Land geom. Maal, og deri hosat en Familie, som har faaet Tilstød af Foder, Korn m. m. fra Gaarden af. Der begyndtes for c. 15 Aar siden at opdyrke den, deels med et Par Stude, som holdtes der, deels med Heste, som leveredes dem, og det Meste deraf er nu opdyrket saaledes: Efterat der var merglet, saaedes: 1) Havre til Raadning, 2) Rug, gjødet saavidt muligt, 3) Byg, 4) og 5) Havre med Klover. Her er meest holdt Faar som Besætning, indtil 50.

11.

Omsorg for Saasæd.

Hvor liden Omhu der anvendes overalt i dette Amt paa at avle reent Korn, seer man, hvorhen Øiet vender sig paa den Tid af Sommeren, da Ukrudet blomstrer, paa de dermed prangende Marker, som ere saa opfyldte med alle Sorter vildtvorende Planter paa de dyrkede Agre, at man neppe kan see Kornet eller udfinde, hvilken Kornsort der er saaet. Derover kan man ei heller undre sig, naar man betænker, hvorledes Jorden er bleven dyrket fra umindelig Tid, uden at der er gjort Noget hidtil, for at rense Markerne, og kun Lidet endnu, for at faae Sædekornet renset. Det gjælder især om de Egne, hvor Ulsæden længst har holdt sig; thi denne Dyrkningsmaade egnede sig især, som vi have seet, til at nære og forøge Ukrudet. Dermed er Jorden i utrolig Grad bleven besvangret, og det ligger roligt i dens Skjød, indtil det ved Ploven bringes for Lyset og spirer, hvorfor Brakken er et saa vigtigt Middel

til at udrydde det, saasnart det har skudt frem, og bringe nyt Frø frem, for at det kan dele samme Skjebne; men dens Brug er, som viist, langtfra ei endnu almindelig. Der er derfor intet Sted, hvor Ukrudet har taget Overhaand i den Grad, som i Vesterhan-Herred, saavel i Vinter- som i Vaarsæden. Paa de sandige Marker, som i Kollerup, er det især: Almindelig Klinte (Agrostemma Githago), Skabissen, her kaldet Blaamand (Scabiosa arvensis), især i uhyre Mængde paa Tommerby Marker, Skjaller eller Skrade (Rhinanthus Crista galli), Valmuer (Papaver Rhæas) og Knopbæger (Centaurea Cyanus) m. fl., og dermed er Kornet saa opfyldt, at paa mange Marker neppe $\frac{1}{3}$ er Sæd. Senegræsset eller Qvikrødder (Triticum repens) udbreder sig tillige stærkt paa Sandmarkerne og udsuger deres sidste Kraft. Dertil kommer paa sine Steder, hvor Jorden falder sid: Heire (Bromus arvensis) og paa de muldrigere Marker, som i Kliim, en uhyre Mængde Graabunke (Aira canescens) og almindelig Bynke (Artemisia vulgaris). Men ei heller Vaarkornet er frit derfor, især Vaarrugen, hvor den dyrkes i Mængde. Foruden den overalt her saa vidt udbredte Agerkaal sees: Svingel (Festuca), forskjellige Sorter Klauer, Hørbladet Torskeflab (Antirrhinum Linaria), og i Havren Svingel-Cenbælg, her kaldet Prands (Lolium temulentum), som baade her og i hele Amtet paa de skarpe Marker tager stærkt Overhaand og gjør Kornet bedøvende og usundt for Hestene. I Kjærene hører og Pileurten (Polygonum) til de meget fordærvelige Ukrudsarter, som udbreder sig stærkt og ganske qvæler Kornet, naar Jorden ei i Forveien tilbørligen er udluftet, Sivet (Juncus) vidner og paa mange Steder om, at skadeligt Vand ei med Omhu er afledet.

I det nordlige Thy er Vinterhveden betydeligt renere, imedens Vaarsæden endnu ofte qvæles af Ukrud. Heire, Klinte og Skrade og de almindelige Kamelblomster (Anthemis) findes vel endnu i hiin, men i ringere Mængde; i Vaarsæden især: Agerkaal, Klinte, Prands, Klauer, Snerle (Convolvulus arvensis), især i vaade Ender Flyvhavre (Avena fatua); paa de Jorder, hvor Kalken er misbrugt, almindelig Hestehov (Tusilago farfara), og paa de udslæbte, men kraftfulde Leerjorder, den almindelige Tidsel (Serratula arvensis). Ofte seer man den til Hvile udlagte Mark saa bevoret

med Ukrud, at der ikke er Græs at see derpaa; saaledes sees i Vestervandet den vilde Gulerod (Daucus carota), hvidblomstret Oxeøie (Chrysanthemum leucanthemum) og Syreskræppen (Rumex acetosa) at træde i Kloverens Sted.

I det sydlige Thy er Vintersæden mindre betydelig, og deri er Heiren, da Markerne ere for vaade, Klinte og paa de høiere Marker, især paa de opbrækkede Heder, Skrade de almindeligste Ukrudsarter. Derimod bugne Foraarsmarkerne af Agerkaalen, saa kaldes her med eet fælleds Navn baade de forskjellige Brassica-Arter og Agersennepen (Sinapis arvensis). Naar den staaer i Blomster, er et guult Tæppe udbredt over hele Marken, og intet Korn sees; men, naar den falder, og Jorden har Kraft, kan Kornet gjerne skyde over den og faae Magten. Dette er derimod ei Tilfældet med Agerreddiken eller Kiddiken (Raphanus Raphanistrum), her kaldet Knop eller Koi, som især tager Overhaand paa de magrere, muldblandede Marker, og da ganske qvæler Kornet; den udtærer Jorden i høi Grad, men den udryddes let ved Brak. Af alle Ukrudsarter er dog Brandenborgeren eller de saakaldte onde Urter (Chrysanthemum segetum) det værste til at qvæle alt Korn, hvor det først tager Overhaand, og selv ved den omhyggeligste Behandling lader det sig kun med Vanskelighed udrydde, da Frøet er saa haardfort og, avlet i stor Mængde, udbreder sig med Lethed. Her i Amtet har det især taget Overhaand paa Vestervig Sogns Marker, navnligen til Byerne Tygstrup og Vesterby, hvor paa mange Marker alt Kornet derved ødelægges. Det forekommer og her i Amtet og udbreder sig stærkt: i Grurup, Sondberg, Aarup i Snedsted Sogn og paa Nostrup Mark i Hundborg Sogn. Tidselen anseer dog Thyboen for det værste Ukrud, der paa Grund af den udtærende Driftsmaade, som almindeligst bruges, tager saa meget Overhaand, udbreder sig stærkt og ansees for uudryddelig. Hvor Kartofler dyrkes, men ei holdes fuldkomment rene, udbreder den sig især gjerne, baade formedelst den dybere Behandling af Jorden, hvorved Frø, der ligger under den almindelige Plovfure, kommer for Dagen, og det fine Frø, som modnes paa Marken, fæster sig og spirer lettere paa den løse, stærkt bearbeidede Jord. Paa mange Steder sees en heel Skov af Tidsler, saa at man skulde troe sig hensat til Syd-Amerikas Sletter, saa store og

tætte ere de, at ingen Spire kan komme frem for dem; saaledes f. Ex. paa Peder Nørgaards Mark i Stagstrup langs med Landeveien. Man bruger deels at rykke dem om Foraaret, naar Marken er opblødt, deels at skjære dem, men det er kun et Palliativ. Det bedste Middel til at udrydde dem er deels reen Brak, deels, at gjøde til Vikkehavre og slaae den grøn midt om Sommeren; men saa maa Ploven følge strax efter. Naar Kornet om Foraaret saaes her tidligt, saa at det bindes, som man siger, qvæles det ofte af alm. Spergel, her kaldet Pailokke (Spergula arvensis) og almindelig Hønsebid eller Arve (Alsine media); det Første paa de mere leerrige, det Sidste paa de muldrige Jorder. Her anrettes og ofte Ødelæggelse paa Kornet af Krumhals (Lycopsis arvensis) og almindelig Haneklo, kaldet Stingnælde (Galeopsis Tetrahit), der ofte udbreder sig saa stærkt, især paa vaade Marker, at det trækker Kornet ned, efterat det har skudt Ax, og kan qvæle hele Marker, saasom især Vaarrug og toradet Byg, som saaes for tidligt. At Svinmælk, Liintidsel kaldet (Sonchus arvensis), er et Tegn paa, at Marken er udpiint efter Mergel, er forhen omtalt.

Vaarsæden i Thy sees dog paa intet Sted saa fuld af Ukrud, som i Sondberg paa Thyholm og Jegindø, en Følge af den megen Vaarrug, som her saaes. Især paa sidste Sted var den næsten qvalt af Smaavikker (Vicia angustifolia), Klauer eller Muusærter (Ervum tetraspermum og hirsutum), almindelig Snerle-Klinte og Skabioser; og paa første Sted tillige af den gule (Morgenfruer, ogsaa kaldet Brandenborger) og hvidblomstrende Oxeøie.

Paa Mors træffes de fleste samme Ukrudsarter i Kornet, som i det sydlige Thy, undtagen Morgenfruer, som, saavidt det er Forfatteren bekjendt, ei træffes her. Den her endnu ei aflagte Alsæd forøger det endnu i høiere Grad, især Koi, Agerkaal og Tidsel; men paa mange Steder sees den indførte Brak alt at have deri frembragt en mærkelig Forandring.

Tages dette Spørgsmaal derimod i mere indskrænket Forstand, blot om Sæden, der saaes, da viser der sig nu mere Omhu for at faae den god, end i gamle Dage, da Nordmanden kunde bruge Alt, hvad der heed Korn, om end det Halve deraf var Ukrud. Derfor roses og Bonden i Almindelighed i de indkomne Beretninger

for den priisværdige Omhu, han udviser for at skaffe sig reen og god Saasæd, og Opmærksomheden er vakt for at forskaffe sig den. Saaledes lyder det om Thyboen: „At Sæden udarter og taber sig i Godhed ved, i flere Aar efter hverandre, at saaes i eet Slags Jordbund, erkjendes af de Fleste. Derfor skifter Bonden ogsaa ofte Sæd, og tilbytter sig gjerne denne fra de lettere og sandigere Egne. Kan han ei overkomme saaledes at skifte Sædekornet, da gjør han sig al Umag for, at rense alt Ukrud fra det, han selv har. Saaledes drage Nogle de bedste Vipper eller Ax af Rug=Negene og tærske alene disse til Sæd. Af Byg og Havre tages altid det Forreste og Vægtigste til Sæd. Ærterne løses af Bondens Familie om Vinter=Aftenen." Saaledes har man overalt Omhu for at skaffe sig Saasæd fra andre Egne, hvor de bedste og reneste Varer kunne faaes. Paa Hannæs kjøbes gjerne Rug fra Himmersyssel, Byg fra Mors, Havre fra Thy. Mors henter og gjerne sin Rug til Sæd fra Himmersyssel eller paa Markedet i Skive, hvortil den kommer fra Fjends=Herred; i Thy søges Sæderugen fra den nordlige Deel, fra Sandmarkerne, især paa Østholmen og i Tved Sogn. Havren, som paa de lettere Marker saa hurtigt udarter og bliver pigget, tilbyttes fra de bedre Egne; skjøndt saadan Ombytning af Sædekornet ei skeer saa ofte, som der kunde ønskes, da mangen Bonde af Gjerrighed, som ofte straffer sig selv, hellere saaer af sit eget, svange og urene Korn, end han vil give et Par Mark i Bytte paa Tønden, for at faae reen og god Sæd. At ikke Alle følge et rigtigt Princip i at vælge sit Sædekorn, sees og, naar det hedder fra Mors: „Mærkeligt er det, at Bønderne i Almindelighed anse det mellemste eller næst bedste Korn af Kastningen for at være det fortrinligste til Saasæd, uden dog at kunne give anden Grund derfor, end, at det største Byg er saa udrøit at saae af; ret som det var en fast Regel: at hvad enten Kornet er stort eller smaat, bør man saae ligemeget." Derfor deles Kastningen gjerne i 3 Dele: Det Forreste eller Bedste til Huusholdningen, det Mellemste til Sæd og det Agterste til Brændeviins=Kjedelen, Kreaturene og Kjøbmanden. Herfor ligger vel og en Gjerrighed til Grund, da man ei nænner at give Vorherre det bedste Korn, i det Haab, at han nok vil lægge sin Velsignelse i det ringere.

Dog spores overalt, at Opmærksomheden er vakt, for at skaffe

sig renere og bedre Sædekorn, og derfor bliver Lysten større til at forskaffe sig Rensemaskiner, ligesom og de, der have dem, altid kunne sælge Sædekorn til lidt høiere Priser. Saaledes afsætter Hr. Procurator Bendix til Cathrinelund paa Mors, der har den winstrupske Kornmaskine med Solde, meget Sædekorn til høiere Priser. (Det bedste Sædebyg faaes fra Vester-Assels, hvoraf meget sælges ogsaa til Salling.) I Vesterhan-Herred er det og i de senere Aar blevet bedre ved de Rensemaskiner, som haves paa Aagaard og i Kollerup Præstegaard, hvorpaa Bønderne faae deres Sædekorn renset, ligesom og paa Veslosgaard. I Vestervandet forfærdiger Tømmermand Jens Frederiksen Vindharper, som der i Egnen søges meget og i de omliggende Sogne besiddes af de fleste, større Gaardeiere. Den koster 10 Rbd. og er meget god til at fraskille Støv, Avner og det lettere Ukrud; men den vægtige Heire, Klinten og meget Kaalfrø bliver tilbage, som ei kan bortviftes. Derfor har den tænksomme Berthel Viig tilføiet et skraatstaaende Sold, hvoraf Kornet løber ned, efterat være kommet ud af Harpen, og hvorved meget Ukrudsfrø fraskilles. En lignende med en fuldkomnere Construction har Landhusholdnings-Selskabets Elev, Christen Thoftdahl i Villerslev, efter sin Hjemkomst forfærdiget til sin Fader i Sommer, og, arbeider den end ikke saa fuldkomment, som de egentlige Rensemaskiner, hvilket dog ved Omhu og gjentagen Rensning tildeels kan opnaaes, saa er den dog mindre kostbar og lettere at vedligeholde.

Dog — hvormeget nytter vel al Omhu paa at skaffe reent Sædekorn, saalænge som Ageren ikke bliver renset. Dette Oplagssted for al Slags Ukrud er saa opfyldt dermed, at al Rensning af Sæden tildeels vil være spildt, især med Vaarkornet, indtil man begynder paa, med Brak og udbredt omhyggelig Dyrkning af rensende Sædarter at bearbeide Jorden, hvori Sæden skal nedlægges; ellers kommer Fienden dog og saaer Klinten, imedens man sover, og Rugen, der saaes reen, forvandler sig i Jorden for den Eenfoldige til Heire og Klinte. Derfor er det den første Fordring til Agerbrugeren, for at avle reent Korn, at rense Marken, da bliver det et let Arbeide at faae Sædekornet reent.

Bønderne anvende ei heller Omhu nok, for at holde Kornet ublandet paa Marken og i Husene. Byg saaes op til Havre, og

det høstes, uden at de bekymre sig, om nogle Havrestraae komme med. De sætte ofte begge Sædarter i samme Gulv i de smaae, indskrænkede Lader, og paa de snevre Lofter bliver meget blandet. Affaldet og Skovlemøg føre de ofte i Møddingen og derfra ud paa Markerne, uden at betænke, at den fornuftige Jordbruger maa anvende den største Omhu paa at holde alt Ukrud borte fra sin Mark. At vente Lugning anvendt paa Marken, det var for Meget at fordre, efter det Trin, hvorpaa Agerdyrkningen staaer her; ei engang Kartoflerne renses i Almindelighed fra det Ukrud, som ved Hypningen bliver staaende i Raderne, hvilket dog falder saa saare let.

Omhuen for at avle reent Korn, især af Vaarsæd, bliver og meget kølnet i denne Egn ved den overdrevne Sands for Stude, som fortære saa stor en Deel af Sæden utærsket, og ei ere saa kræsne, at de vrage den, fordi den ei er reen; ja Mange ønske ei engang at rense deres Mark for Senegræs, Blød-Heiren (Bromus mollis) og de forskjellige Arter Agrostis, da derved Foderet bliver mere græsbundet og blødt for Studens Tand, som og faaer bedre Næring om Efteraaret paa de dermed bevoxede Stubbe. Det meste Korn gaaer i Kreaturene, og det, som Bonden sælger, bliver kun lidet, hvorfor han ei bekymrer sig saa meget om, at det er reent, da han ei beregner, hvor meget mere Næring der ogsaa er for Kreaturene i den vægtige Kjærne, end i det lette, tykskallede, ofte usunde Ukrudsfrø. Bliver ved Markens Rensning end Foderet stivere, avles der dog større Qvantum vægtigere Sæd, hvoraf da mere kan følge med til Qvæget, og endda mere og bedre Korn blive tilbage til Huusholdningen og til Salg.

I det Haab, dermed at kunne qvæle Ukrudet, bruge Mange at saae ualmindeligt tykt; men dette Misgreb skader mere, end det gavner; thi, har Jorden Kraft til at bære Kornet frem, og Veiret derefter føier sig, faaer den tyndere Udsæd ligesaagodt Magten, naar den buskér sig, som den tykkere, og bedre, da ellers det ene Korn ofte ei kan komme frem for det andet, og det bliver forknyttet, hvorved Ukrudet seirer. Den almindelige Udsæds Mængde i denne Egn er forhen berørt (Side 276).

12.

De forskjellige Sædarter, Foder- og Handelsplanter.

Vinterhvede hører endnu til de ualmindelige Sædarter i dette Amt, skjøndt saa mange af dens stærke, leerrige Jorder fortrinligen egne sig til denne Vintersæd, og Ingen besaaer dermed en heel Indtægt; nogle Skjepper til Huusbrug er gjerne det Høieste. Klimatet anseer man ei for skikket dertil, da den saa let kan slaaes af, naar Stormen, denne Egns frygtelige Svøbe, indtræffer kort førend den skal høstes. Den frembringer ei heller her gode Handelsvarer, da den gjerne formedelst Kulden bliver mere tykskallet og giver mørkere Meel. Hidtil har og dens Afsætning i større Mængde været vanskelig, da der endnu produceres for Lidet deraf her i Egnen til at Kjøbmanden kunde samle sig Parti, og, hvad Bagerne forbruge, er for ubetydeligt til at kunne sikkre nogen Afsætning i det Større. I Refs-Herred i Thy, navnligen i Heltborg og Hvidberg Sogne, dyrke Flere den, idet de saae nogle Skpr. eller i det Høieste 1 Tde. Vinterhvede. Paa Mors saaes dog Meest deraf, og paa de tunge Leerjorder, som Solberg og Sundby, har den i mange Aar været dyrket af Adskillige; men dens Dyrkning er af de anførte Grunde ei bleven almindelig. Paa Glomstrup, som og til Karby Præstegaard, hvor Provst Obel for 34 Aar siden begyndte dens Dyrkning (see Schades Beskrivelse, Side 285), har den været dyrket i det Store; men den aflagdes igjen af Mangel paa Afsætning. Hr. Pastor Aaby i Tæbring har paa sine dertil saa skikkede Jorder især lagt Vind paa Dyrkning af Vinterhvede, som han der anseer sikkrere, end Rugen, og jevnligen lader han komme nyt Sædekorn fra Laaland. Han saaer den deels i merglet Brak, deels efter Raps, og han har fundet sig meget vel tilfreds med Udbyttet deraf. Ogsaa til Glomstrup saaes aarligen nogle Tønder i Heelbrak, og den lykkes godt. Enkelte i Refs-Herred og Nørre-Herred paa Mors have saaet Vaarhvede,

men det indskrænker sig til nogle Skjepper, og Dyrkningen deraf ansees ei for at være fordeelagtig. Det Hvedemeel, der bruges her, kan Amtet saaledes langtfra ei selv producere; men der indføres aarligen en stor Deel, saavel tilsøes fra England og Hamborg, som tillands fra Fredericia, hvorfra en Meelmand kjører ideligen rundt om i Egnen og sælger det.

Rugen er her den gamle danske, brune, som og her kaldes „den smaae Rug", hvortil Bonden almindeligt holder sig; men udenfor de egentlige Sandmarker dyrkes den ei endnu i saadan Mængde, at den kan afgive det fornødne Brødkorn, hvorfor de Fleste maae bruge i det mindste halvt Byg til Brød; ja i de leerrige Egne bruge Mange endnu blot Byg. Den fortrænges vel efterhaanden mere af Provstirugen, som almindeligt saaes af Landmænd udenfor Bondestanden, og, naar Bonden seer den der at lykkes meget godt, faaer en og anden Lyst til ogsaa at prøve den; men det er dog med en Engstelse, da han nok veed, at den vanskeligere holder Stormen ud. Uheld, som det, der traf den 1835, da Orcanen i Høsten næsten afslog den ganske, imedens den danske Rug ei led saa betydeligt, satte Udbredelsen af dens Dyrkning meget tilbage. Desuden fordrer den mere, end den danske Rug, Fred Foraar og Efteraar, og synes ei heller at kunne saaes saa sildigt; men det er slemme Anstødsstene for den, der er vant til at see Faarene afgnave Rugen indtil langt ud paa Foraaret, og at ælte den ned ved Juletider, og dog undertiden see taalelige Afgrøder. Men paa mange Steder, hvor man før ansaae det umuligt at kunne avle Rug, fordi Jorderne ere for vaade og tunge, har man dog nu seet, at Provstirugen fortrinligt kan lykkes, og indført dens Dyrkning; efter Heelbrak har den og her givet Afgrøder, hvormed selv Landets bedre Egne vanskeligt kunne maale sig. Tidligt saaet i Brak, naar den skaffes Fred, slaaer den sjeldent feil, imedens den danske Rug paa de tunge, kolde Jorder ofte er mislig og ei giver saaledes i Skjeppen. Hr. Tofting til Tandrup forskrev for faa Aar siden Sædekorn directe fra Provstiet, og det har der slaaet meget godt an. Ogsaa med St. Hansrugen blev for en Deel Aar siden gjort smaae Forsøg paa enkelte Steder, som ved Orum, Hassing Præstegaard o. fl.; men dens Dyrkning er igien bortfalden, og Forsøgene vare for enkelte og for smaae til

at lede til noget Resultat. Den synes især at fortjene Anbefaling til Sommerstaldfodring, som noget af det tidligste Grønfoder.

Vaarrug dyrkes nu ei saa meget i denne Egn, som forhen, da man alt mere er bleven overbeviist af Erfaringen om dens ringe Værd; thi den giver Lidet i Skjeppen og maadeligt Brødkorn, som ei kan blive Handelsvare; den afgiver et daarligt Foder, som Kreaturene vrage, og dette ansees for usundt baade for Heste og Qvæg, som derefter blive vandede og laadenhaarede; den befænger Markerne med al Slags Ukrud, Klinte, Skabiose, Klauer, Smaavikker, m. m., en Følge af, at den saaes saa tidligt, saa hurtigt efter Kyndelmisse, som Jorden tillader, paa høie, grusede Marker endog stundom sidst i Februar eller først i Marts; og det er især paa de Steder, hvor den dyrkes meget, at Ukrudet sees at tage Overhaand i en frygtelig Grad, som i Hanherred, i Søndberg paa Thyholm og paa Jegindø. Nu, efterat man har lært, at Vinterrug kan lykkes, hvor det ei før ansaaes for muligt, indfører man dennes Dyrkning istedetfor Vaarrugen, som kun var et Surrogat derfor paa de lave Marker, for dog at faae lidet Rug til Brød. Dyrkningen deraf er og bleven indskrænket, eftersom Alsæden er aflagt; thi deri saaedes Vaarrug, da man troede, at Jorden var for løs til Vinterrug. Det er underligt nok, at den endnu dyrkes i Mængde, hvor man skulde antage, at Vinterrug var Hovedsæden, fordi Jorderne falde lettere, som i Tommerby og de fleste Sogne i Hanherred, i Søndberg og paa Jegindø. Men man seer deraf, at det varer længe, inden Bonden kan losrive sig fra en gammel Skik.

Byg er endnu i denne Egn Hovedsæden; det er det forædede Byg, som udgjør, om end ei Bondens meste, saa dog hans vigtigste Sæd, og derfor saaes i Gjødningen, selv paa de Jorder, som af Naturen meest egne sig til Rug, da Bygget ellers ei der vil lykkes, og han kan ei finde sig i at undvære det, skjøndt det ei kan være Spørgsmaal underkastet, at det bedre vilde betale sig paa Sandmarkerne ganske at undlade Byggets Dyrkning og kjøbe det, men derimod anvende fortrinlig Omhu paa Rugen, som overalt, hvor Jorden tillader dens Dyrkning, burde være den vigtigste Sæd, da den dog unegteligen er vort Lands ædleste og sikkreste Korn. Den største Deel af Amtets Jorder høre til de saakaldte Bygjorder, som

vi for have seet, og der gives Steder, hvor det med Held kan saaes endog 3 Gange i Rad, f. Ex. i Kaastrup, Skyum o. fl. St. Det toradede Byg, kaldet „Balle", dyrkes ei endnu i saadan Mængde, at det her er blevet en egentlig Handelsartikel, og mange Bønder saae Intet deraf, de Fleste kun til Huusbrug. Først skal det være bragt hertil fra Fyen af de Gaardmænd, som 1814 vare udcommanderede til Landets Forsvar, af hvilke Nogle bragte enkelte Skjepper med sig tilbage. Det ansees for at udtære Jorden mere, end det sexradede, men det kommer vist især af, at det saaes længere ude, oftest til 3die Kjærv, ja endog stundom til 5te efter Kartofler eller Vikker, eller paa ringere Jorder, hvor man ei tør komme med det kjelnere sexradede. For især antog man, at det lettere kan afslaaes af Vinden, men Stormen 1835 viste, at, imedens det sexradede Byg paa mange Steder blev i den Grad afpidsket, at der kun blev den blotte Halm tilbage, skaanedes dog en Deel af det toradede, hvoraf almindeligen det Halve var i Behold. Man troer, at det giver færre Fold, fordi det kun har tvende Rader Korn, men, dyrket i Jord med samme Kraft, som det sexradede, vil det sikkert altid betale sig lige saa godt. Især, naar denne Kornsort valges til anden Kjærv, efter Brakrugen, vil man finde, at den skjepper bedre og giver vægtigere Korn, end nu det sexradede Byg umiddelbart i Gjødningen, hvor det saa ofte gaaer i Leie. Dets Halm afgiver mere stivt og huult Foder, end det fine sexradede, hvorfor det og i denne Egn, der sætter mere Priis paa Halmen for Qvæget, end paa Kornet for Menneskene, ofte maa staae tilbage; derfor dyrkes det sjeldnere paa de store Gaarde, hvor der lægges Vind paa at fede Kreature; men det træffes i størst Mængde paa de mindre Sædegaarde og hos Præsterne. I den nordlige Deel af Hanherred synes dets Dyrkning meest at udbrede sig, saa at det f. Ex. i Kjettrup Pastorat udgjør Hovedsæden af Byg. Det store engelske Chevalier-Byg er i det sidste Par Aar kommet til Thy, og det synes godt at ville lykkes her, give flere Fold, bedre Straa og større og vægtigere Korn, saa at det sikkert fortjener at udbredes. Forfatteren, der har dyrket det i 2 Aar, kan ei skjønne, at det modnes mærkeligt senere, end det almindelige toradede.

Havre udgjør her Landmandens meste Sæd, da deraf bedst kan tages flere Kjærve i Rad, selv paa ringere Jorder, og med den kan bedst Jordens sidste Kraft udtæres, da den, naar den ei kan give Andet, dog endnu maa give en Kjærv Havre, der ofte og bliver derefter. Den thylandske hvide, trinde Havre var i Fortiden saa bekjendt og søgt, og den udgjorde en af Landets vigtigste Handelsartikler; men den er udartet, bleven mere guul, langagtig og tykskallet, og den holder saaledes mindre Vægt; det er derfor sjeldent, at see den ægte, hvide Havre, som endnu f. Ex. haves i Hundborg. Den gule bærer flere Fold, men og tykkere Straa; ogsaa den udarter paa de ringere Jorder, bliver mere graa og pigget, blandet med Avena strigosa; f. Ex. i Vandet. Den brogede Havre dyrkes og almindeligt til sidste Kjærv, fordi den endnu er mere noisom, end den hvide, giver finere Straa og ansees for at være bedre som Hestefoder, da de dermed kunne røgtes stærkere, uden at faae Vand i Benene. Dertil ansees dog den smaae sorte, fiinstraaede Havre for at være den bedste; men den udarter saa let og bliver broget. Meest uforandret holder den sig paa Sundby Marker paa Mors, hvor den endnu træffes glindsende sort, og hvorfra den søges stærkt til Sæd. 12 Skpr. af denne betales gjerne lige med 8 Skpr. hvid Havre. Den russiske Sværdhavre kom og for nogle Aar siden hertil, rostes og udbredte sig stærkt; men man erfarede snart, at den var tykskallet og gav ringere baade Foder og Korn, hvorfor den igjen snart tabte sit Renommée og nu kun dyrkes af Enkelte, fordi den paa ringere Jorder groer bedre til, end den almindelige. Det, at den modnes saa silde, var og en Anstødssteen for den her, hvor Høsten i Almindelighed falder saa seent. Derimod synes den engelske Kartoffelhavre, som i det sidste Par Aar er provet af Nogle i Hassing-Herred, at fortjene mere Anbefaling og meest at ligne Thylands gamle, hvide Havre. Her paa Præstegaardens Mark, saaet efter Brakrug, gav den, som før berørt, 23 Fold til en Vægt af 94 Pd. hollandsk. En betydelig Fordeel ved den er, at den, saaet til samme Tid, modnes altid 14 Dage før, end almindelig Havre. Paa de skarpe Sandjorder, som paa Hanstholmen, i Kollerup og flere Steder, vil Havren ei ret lykkes, hvorfor den og paa de lettere Marker oftest blandes med Vikker,

paa de skarpeste med Vaarrug; paa slige Jorder var det vel bedre ganske at udelade dens Dyrkning, og bruge Rug til Foder for Hestene.

Boghvede sees meget sjeldent dyrket her, hvor denne østerlandske Plante under den mere stormfulde Himmelegn er flere Farer underkastet. Paa Thyholm er den bleven meest dyrket, og har i gunstige Aar givet godt Udbytte; ligesaa i Heltborg og Dover, hvor Borberg saaer den til Nedploining. Dette er og prøvet hos mig, og dertil har jeg fundet den særdeles vel skikket. da den, om den end ei lykkes til at give moden Sæd, dog som oftest giver en tætsluttet Afgrøde, som ved at ploies ned beriger Jordens Muld. Dertil fortjente den mere at anvendes, især paa Jorder, der ligge for langt borte til, at Møgvognen kan naae dem, og til Mellemsæd paa Heder, der opdyrkes uden Gjødning. Det Samme har Pastor Flensburg i Lørslev prøvet paa sine sandige Marker med meget Held, og ligeledes er det skeet paa Veslosgaard. Den egner sig især dertil, da den, ved den tynde Udsæd, er den billigste Sæd, der kan faaes. Paa Sandjorderne er den en af de vigtigste Kornsorter til Afvexling, og dog bruges den ei paa Amtets Sandmarker. Kun Enkelte i Kollerup have prøvet den, og paa Nørthorup i Hjortdals Sogn lykkedes den godt.

Ærter dyrkes ei i nogen Betydelighed, uden i det nordlige Thy, hvor Kalken prædominerer i Underlaget; der indtage de deres Plads i ordentlig Omgang med de andre Sædarter, og spille en vigtig Rolle i Behandlingen af det langt bortliggende Havreland, hvor deres Dyrkning gjør, at der kan saaes Byg og tages flere Kjærve uden Gjødning. Det er kun de gule Ærter, som her dyrkes, og med de store graae vides ei at være gjort noget egentligt Forsøg. De vilde vel være passende for det stærke Leer, som forekommer paa saa mange Steder; men, da de modnes saa sildigt, er Klimatet dem ei gunstigt. Hvor Jorden ei er kalkblandet, er Ærteavlen aftagen i de senere Aar, efterat Vikkerne have udbredt sig, da de paa saadanne Jorder ofte sloge feil; paa de ringere ville de ei vel groe, og paa de bedre forgroe de sig eller modnes saa sildigt, at de kun med Vanskelighed bjerges. Dette har ogsaa i det sidste Par Aar været Tilfældet i deres egentlige Hjemstavn, det nordlige

Thy, hvor der har været Misvæxt paa dem efter de sildige vaade Efterſomre, saa at de neppe have været at faae for Penge til Sæd, et stort Tab for de Egne, af hvis Sædfølge de udgjøre en saa vigtig, integrerende Deel. Hvor der haves Kalkunderlag, lykkes Ærterne meget godt, endog paa de lette Jorder ude ved Klitterne, f. Ex. i Thorup, ja selv i Kollerup, hvor de, efter tilstrækkelig Harvning, saaes i Vinterfuren og nedploies; men, mislykkes de, da bliver den følgende Afgrøde altid mislig. Paa Mors dyrkes Ærter mere i Sønder- end i Nørre-Herred, men dog i langt mindre Grad, end der kunde ønskes, da man sjeldent seer flere, end 1 eller 2 Agre begroede dermed. Det er en sildigt moden Art, som her dyrkes, og, da den igjennem flere Generationer har holdt sig her, uden at fornyes, var det sikkert ønskeligt, at Sæden blev forbedret med en tidligere Art, som bedre egnede sig for Klimatet, hvortil nu Leiligheden tilbyder sig, da den ældre Sæd næsten er gaaet ud.

Vikkerne udgjøre her ligesom en Mellemting imellem de egentlige Sædarter og Foderplanterne; thi, hvor de dyrkes i større Mængde, som gjerne er paa de kolde, tungere Jorder, hvor Rugen ei vil lykkes, der bruges de istedetfor denne med Byg til Brød; dog høre de almindeligst til Foderplanterne. Deres Dyrkning er tiltagen meget i det sidste Decennium, især i det sydlige Thy og paa nogle Steder paa Mors; men de ere ei endnu saa udbredte, som de sikkert fortjene, og ere ei komne i Handelen. Hvor Ærterne ere mislige, ere Vikkerne sikkrere, og der foretrækkes de for hine, især, efterat man kommer til Erfaring om, hvor vigtigt det er, at afvexle med dem i Slutningen af Rotationen, for den følgende Klover. Deres Dyrkning tiltager derfor stedse, skjøndt det endnu kun er sjeldent, at de indtage en heel Plads i Sædfølgen, hvilken de oftest maae dele med Ærter og Kartofler. Bonden vil saa gjerne have dem modne, da han ei nenner til den tilsyneladende Opoffrelse, at slaae dem grønne. Dog tiltager mere den følgeværdige Skik, at blande dem med Havre, deels til Grønfoder, deels til Hø, hvilket især bruges: i Arup efter Christen Jørgensens Exempel, paa Thyholm, Jegindø o. fl. St. Paa Mors efterlignes dette Exempel meest i Sønder-Herred, især i Tabring, Lørslev og Veierslev Pastorater, og Dyrkningen af Vikker tiltager her i det Hele mere, end af Ærter eller af Kartofler.

Derimod maae de i det nordlige Thy vige for Ærterne, som paa Kridtjorderne synes sikkrere, og der indskrænker Brugen sig meest til at blande paa de lettere Jorder $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ Vikker i Havren, som giver da mere og bedre Foder.

Kartoflerne høre ei længere til Sjeldenhederne i dette Amt, og deres Dyrkning udbreder sig, ligesom Vikkernes, stedse mere; men der ere dog endnu kun Faa, som indrømme dem en heel Mark. De have her havt deres Perioder, hvori deres Dyrkning har tiltaget, men igjen paa Grund af Omstændighederne standset. Efter Misvæxtaarene 1822 og 1826 tiltog den meget, da man lærte at kjende, hvor vigtige de vare baade for Menneskene og Kreaturene, og de kom, især i det sydlige Thy, fra Haver og Tofter ud paa Marken. I denne Periode lagde især Peder Knudsgaard i Kobberød Vind paa deres Dyrkning, aarligen 70 à 80 Tdr., ja eet Aar 130 Tdr.; men derpaa kom den vaade Sommer 1829, og flere tusinde Tønder bleve siddende i Jorden om Vinteren uopgravede; da blev man forskrækket for at dyrke dem. Efter nogle Aars Forløb begyndte igjen Mange at lægge flere Agre dermed, især efter Stormen 1835, da man og fik Leilighed til at erkjende deres Nytte, og mangen Bonde, som for ansaae dem kun for Svinefode, lærte at kjende, at Mennesker og kunne bruge dem. Nu synes der igjen at komme en momentan Standsning i Kartoffelavlen, da det i det sidste Par gode Aar paa mange Steder har været vanskeligt at faae dem opgravne. I 5te Capitel er der viist, hvor de dyrkes i det Store, og der sees, at dette finder især Sted i Hassing-Herred, en Deel af Refs-Herred og det Sydlige af Hundborg-Herred. Der dyrkes de ei blot til Menneskefode, men mange fede dermed Slagtesvæg, og i Hassing-Herred er det ei sjeldent, at en Bonde avler et Par hundrede Tønder Kartofler, som deels opbevares i murede Rum midt i Laderne, deels i udhulede Høie; at gjemme dem i Batterier er endnu ei almindeligt her. De dyrkes neppe nogetsteds i Amtet i større Mængde, end i Hassing og Villerslev Sogne, hvor der, efter Opgivelserne i 1838, kommer 1 Td. 6 Skpr. Kartoffelsæd pr. Tønde Hartkorn i Hassing Sogn og 1 Td. i Villerslev, imedens der i det Hele i Herredet komme 6 Skpr. og i hele Amtet endog kun $3\frac{1}{2}$ Skpr. pr. Tønde Hartkorn. Flere Huusmænd i Villerslev avle endog fra 80 til 100

Tdr. I de Dele af Amtet, hvor man snareſt skulde vente at træffe dem: i Hanherred, hvor Jorderne meeſt falde sandige, i Hillerslev-Herred, hvor der ogsaa træffes adskillige lettere Jorder, og, hvor Mangelen paa Hobjergning gjør deres Dyrkning saa vigtig til Qvægfoder og til Gjødningens Formerelse, i Udsiderne af Amtet, i og langs med Klitterne, hvor Sandet prædominerer — der er deres Dyrkning meeſt indskrænket, og kun sjeldent lægges flere, end der nødvendigen behøves til Huset. Ogsaa Mors staaer tilbage for Thy i Kartoflernes Dyrkning, især i Nørre-Herred, hvor Mange ei kunne affee den gode Jord til Kartofler; i Sønder-Herred udbrede de sig mere, men ei til Kreaturene. Kun den oftere nævnte Thøger Pedersen i Skjerbek gjør derfra en Undtagelse med en Avl af 3 à 400 Tdr. Kartofler aarligen. Ogsaa Gaardmand Peder Clausen i Tøving bruger dem som Qvægfoder. I størſt Mængde dyrkes de paa Vestosgaard, hvor der aarligen lægges over 100 Tdr., og 2 à 3000 Tdr. Kartofler forbruges til dermed at fede Stude og gamle Køer, sidſte Vinter 40, som solgtes med Fordeel til en Slagter fra Aalborg. Ogsaa Kammerraad Ravn til Selberggaard, der aarligen avler 6 à 800 Tdr., feder dermed gamle Køer, sidſte Aar 12, som og gik til Aalborg. Saaledes bruges de meeſt her i Egnen til dermed at fede Slagtequæg og opdrætte Ungqvæg; til Malkekoerne benyttes de mindre, da Melken bliver tynd, og Smørret bittert og ostagtigt, naar de faae dem i større Mængde. Paa Abildgaard bruges de til Faarene.

Kaalrabi har Forfatteren kun seet dyrket i aaben Mark hos Christen Jørgensen i Arup, hvor en Deel af Kartoffelmarken var beplantet dermed, og hos Huusmændene Søren Bach i Lildberg og Peder Nørgaard i Villerslev. Den almindelige Ufred hindrer dens Dyrkning, som sikkert ellers fortjente mere at udbredes ogsaa i denne Egn til Afvexling med Kartoflerne, da de lettere optages og overvintres, og for Malkekoerne afgive de et bedre Foder.

Med Turnips vides ei at være gjort Forsøg; derimod har Huusmand Christen Stephansen i Skyum dyrket Høstroer i Rugstubbene med Held.

Spergel er ogsaa prøvet her i det Mindre paa enkelte Steder; men ei saa meget endnu, at det har kunnet lede til noget Resultat.

Denne Foderurt ringeagtes almindeligen, fordi den tilsyneladende giver et saa lidet Produkt, skjøndt den, især til derpaa at tvire Malkekoerne, giver mere Næring, end man antager. Til at saae i Brakmarken, for at nedploies eller tvires, fortjente den vist større Opmærksomhed, end der nu vises den, ligesom og paa de skarpere Jorder, hvor Kløver og Vikker ei ville lykkes, og hvor det naturlige Græs om Sommeren kun frembyder tarvelig Næring for Koerne. Den og Boghvede afgive, som bekjendt, tilligemed Kartoflerne, de vigtigste og alene hensigtsmæssige Afvexlinger med Rugen paa Sandmarkerne.

Kløveren har i saa mange Aar været dyrket i Thy og paa Mors, at den nu snart kan ansees for almindelig, skjøndt dog ei saa meget, som man efter Jordernes Beskaffenhed skulde vente, og man seer endnu ofte hist og her Marker udlagte til Hvile, uden at deri er saaet Klover eller Græsfrø, ja man hører stundom den gamle Fordom yttret, at den udmagrer Jorden. Fader Hvegh skyldes nok Æren for, først at have gjort Thy bekjendt med Kløveren*), og fra Hillerslev har den stedse udbredt sig videre. At den ei endnu bruges af Alle overalt, maa ei tilskrives Mangel paa Erkjendelse af dens Vigtighed; men med den udtærende Driftsmaade, som er den almindelige; med de mange langstraaede Sædarter efter een Gjødskning, uden nogen rensende Sæd imod Enden af Halmfaldet; med de derved stive, græsbundne og qvikløbne Jorder — hvorledes skulde man da vente, at den, især paa de magre Udmarksjorder, skulde lykkes og give en tætsluttet Afgrøde? Derfor troe Mange, at den ei vil groe hos dem, skjøndt det ei er Jordens, men deres egen Skyld. At spilde den paa de magrere Jorder, nenne de ei til, og Mange indskrænke sig da til at saae den i de bedste Indmarksjorder; ja Adskillige komme ei engang der med den; Frøet falder Mange for kostbart til dermed at anstille Forsøg. Kloveravlen er saaledes svækket meget her i de senere Aar, da Frøet i de vaade Eftersomre mislykkedes. Istedetfor, at herfra ellers udføres meget Kloverfrø til andre Egne, maatte det meste ifjor og iaar forskrives fra Hamborg og Flensborg, hvorved det blev for dyrt for Menigmand, 24 à 26

*) See Aagaards Beskrivelse, Side 91.

Mk. pr. Lpd., istedet for at det røde ellers almindeligt koster 12 à 16 Mk., det hvide 9 à 10 Mk. Hvor stort Tab dette har været for Egnen, og hvormeget saa Mange af utidig Sparsomhed dermed have skadet sig selv, kan sees, naar man betragter de mange nogne Marker i Sammenligning med de ellers frodige Kløvermarker. En mislykket Kløvermark anseer Forfatteren for større Tab, end om en Havrekjærv slaaer feil. De, der saae Kløver, skade sig selv og i Almindelighed meget ved for tynd Udsæd, da de, der ellers ødsle med Sædekorn, af Gjerrighed kun bruge 12 à 16 Pd. Frø i een Tønde Land, som ei kan give en rigtig tæt og rig Slæt. Af denne Sæd kan man ei let bruge for Meget, da den rigeligen lønner Udlægget ved et større og bedre Høprodukt. Forfatteren bruger 1½ à 2 Lpd. Frø til een Tønde Land, og har fundet sig dermed vel tjent. Der klages over, at den som oftest vil gaae bort i andet, altid i tredie Aar, og da bliver Jorden saa aaben, desto mere, jo frodigere Kløveren voxte. Derfor bruge de Fleste at blande den med ⅓ Hvidkløver, som holder igjen og udbreder sig, naar den røde gaaer bort. Denne voxer og vildt af Naturen her overalt, naar Jorden har ligget ud i nogle Aar; men, naar den iblandes, kommer den strax. Den hvide saaes sjeldnere for sig selv, uden for at avle Frø, som især i Skjoldborg, Stagstrup Sogne og i Refs-Herred; eller paa skarpere Udmarksjorder, hvor den røde ei saa godt vil groe. Mange bruge, at sælge det meste Frø og selv saae Flommen eller Avnerne; men det er mere misligt, og den bliver derved ei saa jevn. Kløveren saaes meest i Havren, naar denne afharves; paa enkelte større Steder, som paa Irup, Drum, ogsaa her ved Præstegaarden, er den bleven saaet om Foraaret i Vinterrugen, og deri groer den især stærkt til. For at faae den bedre til at holde igjen i flere Aar, bruges og ved de nævnte Gaarde at aftøire Kløveren det første Aar og slaae den det andet og tredie, hvorved den giver en mere tætsluttet Afgrøde. Kløverhøet behandles her ligesaa slet, som andet Hø, da det gjerne, imedens det slaaes, udspredes tyndt og ligger saaledes i 8 à 10 Dage, ja længere, udsat for Sol og Regn, saa at det har mistet sin bedste Kraft, sin grønne Farve og søde Lugt, inden det kommer i Stak, hvori ofte kun Stilkene komme, imedens Bladene ligge paa Marken; i Stakken staaer det da gjerne i 8 à 14

Dage til ingen Nytte. Mange lade det og ligge udspredt saa længe, indtil det med det samme kjøres hjem, uden at ville have den Ulei-lighed, at sætte det i Stak. Forfatteren bruger meest, naar det har ligget paa Skaar urørt i 3 à 4 Dage, efter Veirets Beskaffenhed, at vende det om Morgenen, stække det om Eftermiddagen, c. ½ Læs i en los Stak, og da lade det deri staae at synke sammen og ud-dunste i 8 Dage, indtil det derfra kjøres lige hjem; da kan det bevare sin friske Farve og søde Duft hele Vinteren.

De Fleste søge selv at avle deres Kloverfrø, og vælge dertil de reneste og svageste Pletter, helst paa opbrækkede Heder, hvor den ei saa let forgroer sig og bærer hamlere og renere Frø. I visse Sogne, som i Hillerslev, Skjoldborg, Stagstrup o. fl., lægges der megen Vind paa Kloverfroavlen, og der gives mange Bønder, som sælge aarligen Frø for 20 à 30 Rd. Courant. Især drives Kloverfro-avlen i det Store i Dragstrup Sogn paa Mors, hvor de Fleste tage alle deres Udgifter af Kloverfroet.

Kloveren har ei hidtil været dyrket saa længe eller er kommen saa hyppigt igjen, at det kan bedømmes, hvorvidt Jorden bliver kjed af at bære den, hvilket vel ei heller er meget at befrygte her, hvor der efter den almindelige Driftsmaade er 8, 10 à 12 Aar imellem, at den kommer igjen paa samme Jord. Dog ere Alle her enige i, at den aldrig siden groer saa stærkt til eller holder saa længe ud igjen, som den første Gang den dyrkes paa en Mark.

Der gives dog ogsaa Strøg i dette Amt, hvor Kloveren ei vil lykkes, fordi Jorden er for let og sandig; saaledes i adskillige af Klitsognene, i den skarpeste Deel af Hanherred, Østholmen og Hanst-holmen. Der saaes da af Nogle Græsfrø i Kloverens Sted, især Raigræs, saavel det franske eller blød Heire (Bromus mollis) i Vester-Vandet, som det engelske (Lolium perenne) i Hundstrup. Men dets Dyrkning er ei almindelig, ligesaalidet som af Thimothei-græs (Phleum pratense), der i det sidste Par Aar er forsøgt paa Irup og Øland, ved Roesholm og Hassing Præstegaarde, hvor det lykkes overmaade godt, og fortjener, især paa de vaade Jorder, hvor Kloveren vil bortfryse, alene, og ellers blandet, 1 Lpd. rødt Klover-frø, 8 Pd. hvidt og 6 à 8 Pd. Thimotheigræsfrø pr. Tde. Land, den samme Roes, som der i den senere Tid fra Øerne er blevet det

til Deel, da det giver den tidligste Græsning om Foraaret, der ædes med Begjerlighed og er meget nærende for Kreaturene, uden at gjøre Smørret ubehageligt, giver tættere Slæt, og holder igjen, naar Kloveren er gaaet bort. I de skarpere Egne burde der ligeledes lægges langt mere Vind paa Græsarternes Dyrkning, end der nu gjøres, da Naturen overlades til sig selv, især paa engelsk Raigræs, som der groer sikkrere, end Thimotheigræsset, og ligeledes ædes med Begjerlighed.

Flovielsgræsset (Holcus lanatus) vides ei at være dyrket her før, (i Skyum Præstegaard er det saaet iaar;) men det sees vildtvorende i Mængde paa Sandmarkerne, saasom ved Agerholm i Vester-Vandet Sogn; dog maa det staae tilbage for Raigræsset, da det mere vrages af Kreaturene. Der vore og adskillige Sorter vild Klover, som Trifolium filiforme, procumbens og arvense, og Medicago lupulina, der rober Kalkbunden; men deres Dyrkning vides ei at være forsøgt, hvortil de vel neppe heller egne sig. Derimod fortjente vel snarere den egentlige Lucerne (Medicago sativa), hvormed Smaaforsøg med Held ere gjorte af Procurator Thordsen til Thaliasminde, og paa Kalksteensbunden Esparsetten (Hedysarum onobrychis) at dyrkes; men Agerbruget staaer endnu her for langt tilbage, til at vente Dyrkning af slige Planter, der fordre mere Omhu og fortrinligere Behandling.

Af Handelsplanter fortjener først Hørren at omtales, da den i en Deel af Amtet dyrkes almindeligt, skjøndt ei i den Mængde, som i Krigens Tid, da Enhver gjerne saaede til Huusbehov. I Vesterhan- og Hillerslev-Herred seer man yderst sjeldent et Stykke Hør, som ei formenes ret at ville lykkes paa de lettere Jorder, og hvor Kalken træffes, da den ei der haver tilstrækkelig Længde. Dog gives ogsaa der paa mange Steder muldrige Jorder, hvor den ved rigtig Behandling sikkert vilde kunne dyrkes med Held, naar det først kom i Gang; men Exemplet mangler. I det sydlige Thy og paa Mors saaer gjerne hver Mand fra ½ til 1 Skp. Hørfrø i en Agerende, i et Stykke opbrudt Haardeng eller Grønning, som har gammelt Leie, hvilket anses bedst skikket dertil. Det er næsten altid

i Grønjord, og da gives Jorden et godt Lag Faaremeg, førend den ploies, hvilket gjerne skeer umiddelbart, førend Hørren saaes, sidst i April eller først i Mai; Forfatteren saaer Hørren efter Brakrug, hvor den lykkes meget godt. At dens Dyrkning paa Mors er saa almindelig, skyldes især den Skik, at enhver Pige hos Bonden skal have $\frac{1}{4}$ Skp. Hørfrø saaet, og han vil da ogsaa gjerne selv have Lidet til Huusbrug; men, at den ei tiltager mere, er en Følge af Mangel paa Leilighed til at faae den forarbeidet; thi Bonden maa i Almindelighed selv tilberede den, tørre den i sin Ovn, bryde og skjætte den med Haandkraft, og dertil mangler han fornøden Indsigt og hensigtsmæssige Redskaber, hvorfor den som oftest ei giver et saadant Udbytte, at den egentligen kunde betale sig, naar han beregnede ret den derpaa anvendte Tid og Umag. Meest udbredt er Høravlen paa Thyholm og i det sydlige Mors, hvor Bonden ofte saaer 1 à 2 Skpr. Hør, og Beretningen fra Mors siger: „Enkelte avle endogsaa mere, end til eget Brug, og den vilde i Fiinhed og Bonitet ingenlunde staae tilbage for den udenlandske, naar Bonden i Almindelighed var forsynet med bedre Redskaber, og vidste at behandle den rigtigt." Især i Øster-Assels lægges der Vind paa at producere Hør, da Mange der saae et Par Skjepper Frø, og de behandle den selv med Haandkraft; men, paa hvilket lavt Trin Industrien der staaer, sees af, at Meget af Hørren tilberedt sælges til Salling, hvor den forfærdiges i Lærred, der igjen føres til Mors og sælges. Derfra skrives: „Det vilde være ønskeligt, om man her kunde blive forsynet med godt, paalideligt Hørfrø, da det, der almindeligt saaes, er fuldt af Ukrud og meget udarter." Der ere saaledes især tvende Ting, hvorved sikkert Høravlen vilde kunne fremmes her og blive ligesaa lønnende, som i andre Egne, hvor den saa meget har udbredt sig, selv paa de ringere Jorder, hvor der dog altid haves Moser, som dertil ere skikkede, f. Ex. især i Hanherred; dette er: 1) Hørsvingere, fordeelte i tilstrækkelig Mængde om i Amtet til deels at veilede Almuen i Hørrens rigtige Behandling, deels selv tilberede den, hvorved den blev mere lønnende og vilde give et større Udbytte, især, naar de deri Oplærte havde ordentlige Tørreindretninger, og kunde enten tage den hjem og tilberede den, imod at faae det Halve, eller afkjøbe Bønderne Taven imod tilberedt Hør; 2) aarlig An-

skaffelse af tydsk eller sjællandsk Hørfrø deels til Salg, deels til Ombytning med det urene Frø, som Bonden avler, hvorved det landoeconomiske Selskab i Randers saa meget har virket til den for denne Egn nu saa fordeelagtige Høravls Udbredelse. Hvor meget det Første virker dertil, har og vist sig her, da Høravlen især har udbredt sig i de Strøg, hvor de Enkelte, der ere blevne oplærte i Hørindustrien fra dette Amt, have nedsat sig; men de ere altfor faa til at virke med nogen Kraft i et saa vidt udstrakt Amt. Af dem fortjener at nævnes Christen Nielsen paa Rostrup Mark i Hundborg Sogn, der er en Lærling af Schroll i Fyen, og nu i 25 Aar stadigen og med Held har virket til Høravlens Fremme i dette Amt, saavel ved egen Production, som ved at tilberede den for Andre. Da han kom hjem, fik han de almindelige Begunstigelser: 100 Rbd. til Redskaber og 400 Rbd. til sit nuværende Huus, imod Forpligtelse, at saae i det mindste 1 Td. Hørfrø aarligen. Almindeligt har han saaet 10 Skpr., og de fleste Aar med meget Held. Han har avlet derefter indtil 36 Lpd. Hør, som han meest har solgt i Omegnen, og den har udmærket sig ved en Længde, Fiinhed og Blødhed, hvorved den ikke har staaet tilbage for indført Hør. Ofte har han faaet tydsk Frø, og derefter solgt meget i Omegnen. I de senere Aar har han halvbrakket, treploiet den treaarige Kloverstub til Hørren og gjødet den om Efteraaret, ved hvilken Behandling den lykkes overordentligt godt. En Lærling af ham, som opholder sig hos sin Fader i Jannerup, saaer deels selv en Deel Hørfrø, hvortil han meest leier Jord, deels forarbeider han den paa de større Gaarde, saaledes paa Hindsels, hvor Hr. Overgaard saaer 1 à 2 Tdr. Frø aarligen, det eneste Exempel her i Amtet, udenfor Hørsvingernes, paa Høravlen i det Større. Paa Mors kom Poul Mickelsen Kirk 1822 hjem til Eerslev fra Institutet i Fyen, og har siden, indtil sin Død ifjor, stadigen lagt Vind paa Høravlen, da han saaede 2 à 3 Tønder Frø aarligen, hvorefter han avlede indtil 3 Lpd. uheglet Hør efter hver Skpe. Udsæd. „Denne Mand", berettes derfra, „er meget at rose for sin Flid i at dyrke og behandle Hørren, og for den Beredvillighed, hvormed han underviser Andre, som ønske hans Veiledning." Ham skyldes, at Høravlen der og i Nabosognene er saa meget udbredt. Ogsaa virker Exemplet endnu i Karby Sogn,

hvor Hagen Jørgensen af Ørndrup, der af Landhusholdnings-Selskabet i 1829 fik 20 Rbd. til Redskaber, som Opmuntring for Horavlen, i mange Aar bidrog til dens Udbredelse. Ogsaa i Sillerslev i Asfels Sogn er der en Horsvinger, som har et Boelssted, hvor han selv dyrker megen Hør, og han gaaer hen og behandler den for Andre. Saaledes sees, at Exemplet virker kraftigen, hvor det er givet, og der mangle især Folk, som kunne tilberede Hørren og deri veilede Andre, hvorved dens Dyrkning sikkert meget vilde tiltage; thi de Faa, der ere her, have Mere at bestille, end de kunne overkomme.

Hamp har Forfatteren kun seet dyrket paa eet Sted i Thy, i Hanherred aldeles ikke. Paa Mors have Enkelte en liden Plet med Hamp i deres Alsæde, meest i Eerslev, men det er da høist ubetydeligt. Hvor langt Hør- og Hampavlen staaer tilbage i dette Amt, kan sees deraf, at der alene ved Thisted Toldsted, efter et Middeltal af 5 Aar, er indført aarligen: 47,783 Pd. Hør og 59,309 Pd. Hamp.

Rapsavlen er endnu i sin Barndom her, og har ei ret vundet Tiltro, idet Flere have gjort Forsøg dermed, men igjen hørt op, og kun Enkelte hist og her vedblive med dens Dyrkning. Mangelen paa Markfred lægger en væsentlig Hindring i Veien for dens almindeligere Udbredelse, og Sandsen for Ovægavl er alt for stor til, at Menigmand vel kan afsee Jord til en Plante, som ei afgiver Foder for Kreaturene. Agerdyrkningen staaer og her i Almindelighed paa for lavt et Standpunkt til, at man skulde vente sig Dyrkningen af en Plante, som fordrer saa megen Omhu og Uleilighed. Alt for 20 Aar siden gjordes der Forsøg med Sommerraps, men de svarede ei til Forventningen, og de ophørte igjen; saaledes paa Drum, Glomstrup, i Karby Præstegaard o. fl. St. Senere begyndtes med Vinterraps, og den afdøde Forpagter Dichman paa Aagaard, der først dyrkede den i det Store, indrømmede den i flere Aar en heel Mark, men ophørte igjen for sin Død med dens Dyrkning, da han fandt, at den udmagrede disse skarpe Jorder for meget. Senere er den og dyrket i det Store af Gaardmændene Lars Basto i Veslos og Anders Christian Søndergaard i Oslos, og Forsøg ere dermed gjorte paa Selberggaard og i Kjettrup Præstegaard paa de opdyrkede Kjærstrækninger; paa det sidste Sted lykkedes den især,

og der fortsættes denz Dyrkning. I Thy er den bleven dyrket af Consul Lützhöfft i Thisted, paa Kolbygaard, Drum og Hindsels, men ei til Stadighed; en fast Plads i Sædskiftet er der indrommet den ved Skyum Præstegaard, hos Procurator Thordsen til Thaliasminde, Gaardmand Christen Madsen i Tvolm, og paa Abildgaard, hvor en Nabo i Ettrup og iaar har begyndt dermed, da han skulde holde Markfred alligevel, fordi Hr. Valeur fordrede det for sin Mark, og han vilde da ogsaa selv dele Nytten deraf. Paa Mors synes dens Dyrkning at være bleven meest constant; saaledes regelmæssigen paa Glomstrup, Blidstrup, Frøslevgaard, Frydsbrønd, Lund; i Veiersley, Lørslev, Tæbring og Dragstrup Præstegaarde; hos Gaardmand Peder Sørensen i Storupgaard i Ørding Sogn, hos Enkelte Bønder i Veiersley og Blidstrup, Jens Lynggaard i Todse m. Fl. Det var at ønske, at dens Dyrkning kunde meer udbrede sig, som et af de virksomste Midler til at fremme Markfreden. For flere af Amtets stærke og tunge Jorder anseer Forfatteren og denne Sæd gavnlig til bedre at skjørne og præparere Jorden, ved dens dybe Pælerødder, og til at trække Geilheden af de stærkt gjennemgjødskede Jorder, som nu frembringe saa megen Leiesæd, men derefter vilde give rigeligere i Skjeppen. Rapshalmen er af Flere her i Egnen i de fodertrange Aar bleven brugt som Langhalm til Tækning, hvortil den meget godt kan bruges. Taget bliver tæt og kan ligge i mange Aar, da Vinden ei kan splitte det. At brænde Halmen, kjender man ei her, da den ellers bruges til Strøelse.

Af andre Handelsplanter, som Kommen, paa Irup og hos Procurator Thordsen, Sennep, hist og her fra $\frac{1}{4}$ til 2 Skpr. Sæd hos Bønderne, som i Skjoldborg, Heltborg og fl. St., dyrkes saa lidet, at det ei fortjener videre Omtale.

Humle synes ei at ville lykkes Norden for Liimfjorden, dog staaer den ret frodig i Haven ved Ullerup paa Mors, og bærer i gunstige Aar det Fornødne til Huset. Ogsaa i Haven ved Hindsels ere der nogle Humlekuler, godt beskyttede, som det synes, af høie Huse; men det er dog et sjeldent Aar, at Stormen ei finder Vei dertil. I Haverne til Oslos og Kjettrup Præstegaarde har der og for været Humle. At den ei er saa kjelen, naar den kun kan beskyttes imod Stormen, synes man at kunne domme af, at den

træffes paa mange Steder her i Thy vildtvoxende op af høie Steendiger eller i Haverne og op af Taget paa søndre eller østre Side af et Huus, og selv der kan den, uden al Pleie, bære Lidet.

Skjøndt det er bekjendt nok, at man ei kan stole paa Angivelsen af Jordernes Besaaening og Udbytte, som den blev opgiven ved Optællingen 1838, da Almuen i Almindelighed var bange for at anmelde Sandheden, som den for Tiendens Skyld og af andre Hensyn ei ønsker bekjendt, og man saaledes med Sikkerhed kan antage, at Opgivelsen i det Hele staaer en Deel under Virkeligheden, saa kunde det maaskee dog have Interesse, at see, i hvilket Forhold de forskjellige Sædarter, Foder- og Handelsplanter dyrkes i dette Amt i de særskilte Herreder, hvorfor Forfatteren vil, paa den i Slutningen af dette Skrift vedhæftede Tabel, anføre det saaledes, som det ifølge hiin almindelige Optælling af Tabelværks-Commissionen for dette Amt er opgivet.

13.

Sygdomme hos Kornet.

Ligesom vort stormfulde Klima i mange Henseender er fordærveligt for Vegetationen ved den idelige Blæst og Kulde, ved de saltagtige Dunster og Taager, som ofte forknytte Kornet i dets Vækst og gjøre det svangt, saaledes er det i andre gavnligt, da den rørige Bevægelse, hvori Luften stedse er om Sommeren, det aabne Land, som tillader Vindene uhindrede at fare over Markerne, gjøre, at Sygdommene i Forplantningsorganerne, som Brand, Meeldrøier, Planternes Hududslæt, som Meeldug, m. m., skadelige Orme og Insekter sjeldnere anrette Ødelæggelse paa Sæden her, end i de lunere Egne.

Dog spores Brand oftere i Hveden paa de enkelte Steder, hvor den dyrkes, og er en af Aarsagerne til, at dens Dyrkning ei udbreder sig videre. For at forebygge Smitten heraf, anvendes her,

som i andre Egne, Sædekornets Kalkning eller Lødskning, hvorved denne Sygdom meget, om end ei ganske, kan forebygges. Steenbrand forekommer og stundom ved den hvide Havre, saaledes ved en Sort engelsk Havre, som for nogle Aar siden kom fra Vendsyssel til Irup, og derfra til flere Landmænd, som yndede den meget, fordi den var saa hvid, trind og vægtig. Men overalt, hvor den saaedes, tog Brand deri Overhaand, saa at Logulvet og Tærskeren blev ganske sort deraf. Forfatteren prøvede at lødske Sædekornet, ligesom Hvede, hvilket vel hjalp Noget, men ei ganske kunde ødelægge Smitten, saa at de Fleste ganske maatte afskaffe den igjen. Kun een Mand fik den fri derfor, en Bonde i Skyum, som avlede 8 Tdr., hvilke han med sit, som hos Bønderne almindeligt, indskrænkede Loftsrum lagde i en Dynge, uden at røre den, og deri brændte den sammen i eet Stykke om Vinteren. Han saaede den alligevel, og Havren groede meget godt, men Brandkornene, som ei havde kunnet taale denne Behandling, vare dræbte, og den var og blev siden fri derfor.

Støvbrand træffes ofte hist og her, saavel i Byg, som i sort og broget Havre, men i ringere Mængde og ei saa ødelæggende, da den ei smitter. Det er især paa stærkt gjødskede, fugtige og kolde Marker. Ved en yppig Vækst behæftes de svage Planter dermed ved en pludselig Forandring i Luften, naar slet Veir følger paa fugtig Varme. Aarsagen dertil anse Mange at være den umodne Sæd, naar Kornet høstes for tidligt, at Sæden er svang, eller Kornene ved Tærskningen beskadiges af Pleilen. Af den slette Sæd blive Planterne svage og kunne ei modstaae Veirligets Ugunst.

Meeldrøier (Mutterkorn) forekomme og her i Rugen i vaade Somre i stor Mængde, som en sygelig Udartning, naar Blomsterarret bliver uskikket til at modtage Befrugtning; de ere, som bekjendt, meget skadelige for Sundheden, men smitte ei Sædekornet.

Rust bliver af flere Naturforskere nu anseet for virkelige Vækster, henhørende til Støvsvampen. Deraf har Rugen ofte lidt i denne Egn, dog ei saa meget i de senere Aar, som i Fortiden. Ogsaa her stod man paa flere Steder i den Formening, at Berberisen, hvor den træffes, kunde foraarsage den, og paa enkelte Steder udryddedes den; saaledes i Skjoldborg Præstegaards Have, hvor en Berberis-

Hække laae omtrent i Midten af de Jorder, paa hvilke Rugen fordærvedes, saa at i adskillige Aar mange af Byens Beboere kun avlede Straa, som aldeles ikke blev tærsket. Hækken udryddedes da 1820 og 1821, og siden har Rugavlen været ønskelig, og aldeles ingen Rust at spore; men siden har Rusten ei heller været sporet paa andre Steder i Landet, hvor den og i de foregaaende Aar ødelagde Rugen, uden at der vare Berberisser i flere Miles Nærhed, og paa Irup har den ei heller siden anrettet nogen Skade, skjøndt Berberis-Hækken blev staaende der i Haven og staaer der endnu i fuld Flor. I Almindelighed indtræffer den, naar der i Dræ- eller Blomstertiden i fugtige Somre falder stærk Dug, som i stille Sommerdage bortørres af den brændende Sol, uden at afkjøles af Vinden. Det er sædvanligt paa lette Jorder, hvis Underlag er Sand, eller, hvor der gives de saakaldte Sandmiler; paa Marker, der ere stærkt bemerglede med Kridt, indfalder den hyppigere, end andetsteds, hvortil man troer, at Kridtet ved sin Indflydelse paa Roden af Straaet særdeles meget bidrager. Paa saadanne Jorder, især, naar de hælde imod Syd, er Rugen mere udsat for at beskadiges af Rust. „Erfaringen", siges saaledes i en Beretning fra Mors, „har lært, at i tunge Jorder staaer Rugen sig langt bedre, end i de lette, ventelig, fordi den der havde mere Kraft til at modstaae den brændende Solvarme." Ellers træffes Rusten oftere paa de kraftfuldeste Marker, især paa Herregaardene, hvor der stadses og gjødskes stærkt, som om den var Følge af alt for geil Gjødning. Denne driver Straaet stærkere; det bliver mere porøst, uddunster stærkere, og, naar da paa en varm Dag falder en kold Taage og Havguus, standser Uddunstningen, og Kornet forkøler sig, hvorved det synes, som om Sygdommen udvikler sig. Den stærktdrevne, svage Plante er for kjælen til at kunne modstaae Veirligets skadelige Indflydelse. Oftest forekommer Rusten i Nærheden af Fjordsiderne, hvor den saltagtige Taage fra Fjordens Uddunstning er stærkest. Den findes ikkun paa Sæd, der staaer tæt, og, hvor Vinden ikke kan komme til at bortvifte Taage og Fugtighed. Derfor ere Forploiningerne i Almindelighed frie, som mere udsatte for Vinden, hvorfor Rugen der lettere kan tørres, og Taagen afkjøles endog af det svage Vindpust, inden

Solens Straaler virke for heftigt paa det i Vand og Dunster svømmende Straa *).

Havtaager og de skarpe Vinde i Drætiden foraarsage derimod oftere her, at Rugen paa enkelte Steder, især i Udkanten af en Mark imod Vesten, kan være uden Kjærne, og Straaet ganske hvidt længe før Modenhedstiden. Dette er næsten hvert Aar Tilfældet paa Hanstholmen eet eller to Skaar ind i Faldet. Derved bliver og især Provstirugen ofte skurret, som det kaldes, eller med Spring imellem Kjærnerne, fordi Storme i Drætiden afblæse for tidligt det befrugtende Støv.

Honningdug, der ofte forvexles med Meeldug, som angriber især Bælgfrugterne, men ei er bemærket af Forfatteren i denne Egn, forekommer her yderst sjeldent paa Planter af Græsarterne. Den er den udspredte, sukkerholdige Saft af Planterne, som ved en pludselig Forandring af Temperaturen efter en stærk Varme træder ud i Porerne, forener sig med Uddunstnings-Vædskerne og forhindrer det frie Aandedræt og Plantens kommende Uddannelse; (see: „Om Planternes Sygdomme" af Wiegmann, oversat af Dreier, Side 108.) Erfaringen stadfæster ei her, hvad den nævnte Forfatter anfører, at den seneſt opstaaer i Begyndelsen af Juni. I Sommeren 1840 saaes den paa flere Steder paa Provstirugen, hvor den stod stærkt og tæt, da der i nogle stille, varme Dage i Juli Maaned, med stærk Dug om Natten, traf sig en sød, klæbrig Sliim over Ax og Straa, hvilken standsede Uddunstningen, da den ei kunde bortvifte, og Kjærnen kunde ei siden udvikle sig mere; men Rugen blev pletviis, især paa de lavere Steder, hvor den hældede imod Sonden, ganske gold. Her kunde Rebning af Saden, anvendt itide, sikkert have hjulpet. Ogsaa i denne Sommer har jeg bemærket den paa min Provstirug, den 26de Juli, efter en stille, meget varm Dag og stærk Dug om Natten.

*) Forfatteren maa bemærke, at, hvad her om Rust er anført, er Resultatet af de i 1822 indkomne Beretninger; thi i de 9 Aar, jeg har været paa Landet her i Thy, har jeg ei havt Leilighed til at bemærke Rust i Rugen førend lidt i Slutningen af denne Sommer, hvorfor den synes nu at være sjelden i dette stormfulde Land.

Af Orme plages især nogle Udmarker hvert Aar i mere eller mindre Grad, naar der, efterat Kornet er kommet op, i nogen Tid ei falder Regn. De ere graae med et rødt Hoved, og afbide Straaet i Jordskorpen, oftest paa Havren og det toradede Byg paa Marker, hvor der er liden Madjord, og Leret binder Kornet. Kommer der da en god Regn, faaer Kornet Magten, og efter St. Hansdag skade de ikke. Paa sine Steder er det og smaae, sorte Orme, som bore sig ind i Sædekornet og ødelægge Spiren, saafremt den endnu ikke har sat det tredie Blad; men da kunne Ormene ingen Skade gjøre. Derimod er Rapsen her ei saa udsat for sine værste Fjender, Jordlopper, Orme og Biller, som i andre Egne, hvorfor den her med mindre Risico kan dyrkes.

Muldvarpe ere ikke kjendte i Thy eller paa Mors; derimod til det Nordligste af Hanherred, til Kollerup og Kjettrup Pastorater, ere de komne i de senere Aar fra Vendsyssel og have udbredt sig stærkt paa Aagaards og de omliggende Byers Marker.

Paa lette, løse Marker, især paa grusede Banker, bliver Kornet ofte i tørre Somre solbrændt, som det her kaldes, eller angrebet af Guulsot. Det bliver guult og visner, fordi det mangler Næring. Det bemærkes meest ved Jorder, der forhen ere udpiinte med Mergel, da man endnu ofte efter 20 à 30 Aars Forløb kan tydeligt see Stederne, hvor Mergel-Læssene have ligget, hvilke først og stærkest blive angrebne.

14.

Reglerne for Kornets Modenhed.

Der gives her ingen almindeligt antagne Regler for Kornets Modenhed, da Enhver gjerne følger sit Hoved, og, naar Een i en By begynder, følge gjerne de Andre bag efter, uden at gjøre sig nogen rigtig Forestilling om, hvorvidt Kornet er bedst tjenligt, eller

ei. At være den Sidste, ansees for en Skam; da er man og bange for den paafølgende Ufred; thi, naar Markerne hist og her begynde at blive tomme, klages der stærkt over, at Tøirerne ei kunne holde, som Undskyldning for den Skjødesløshed, hvormed Kreaturene da fæstes. Naar Høleen først er kommen i Gang, vil man saa gjerne blive ved. Overhovedet kan man vel antage, at de Fleste snarere høste for tidligt, end for sildigt; thi for Stormen, denne Landets frygtelige Svøbe, som ofte i een Dag kan nedslaae Landmandens Haab, er der en almindelig Skræk, da der sjeldent gaaer eet Aar forbi, uden at den tager Sæden med sig af det Korn, der ei er tidligt høstet, og Frygten er ei bleven mindre siden 1835, da den tog næsten Alt; derfor tor Bonden ei vel lade alt sit Korn staae, indtil det bliver ret modent, fordi han ei kan høste det paa een Gang, om Stormen skulde reise sig. Den Stik, at opvogte saa meget Korn utærsket, gjør og, at man er mindre omhyggelig for at faae Byg og Havre fuldmoden; thi det svange Korn gaaer da i Kreaturene, og desto bedre ansees Foderet. Især bliver Meget af den sildigere Havre høstet grønt, og den gives Kreaturene heel, da de saa, om end Kjærnen ei har naaet sin fulde Modenhed og Kraft, med større Begjerlighed æde Alt op.

Spørges derimod om, hvilken Grad af Modenhed Sæden bør have, for at blive bedst Handelsvare, da ere de kun Faa, som tænke derpaa. „Til Handelsvare", siger derfor en Beretning, „er man ei saa omhyggelig med Kornet, da Kjøbmanden ei er kræsen, og dermed bliver Bonden vist ikke noieseende, førend Kornvægt istedetfor Tøndemaal indføres." Dette maa ei lægges vore Landmænd saa meget til Last, som Kornhandlerne; thi saalænge som Producenten ei kan faae Mere for gode og smukke Varer, end for dem af en simplere Qvalitet, er der ingen Opmuntring for ham til dermed at gjøre sig Umag. Iøvrigt seer man, for at bedømme, om Kornet er modent, meest paa Kjærnens Haardhed og Straaets Farve, og man antager det da almindeligt for at være den rette Tid, naar:

Hveden er saa haard, at Kjærnen ei kan lade sig trykke flad imellem Fingrene; thi, staaer den længere, bliver den glasset og giver ei saa hvidt Meel, ligesom da og Meget falder af.

Rugen anſees bedſt moden, naar de overſte Kjærner af Aret ere ſaa haarde, at de kunne overbrækkes, uden at lade ſig trykke flade, og Straaet er hvidt over Knæet; ſtaaer den længere, taber den ſit Udſeende, og ved indfaldende Regn eller Storm bliver Straaet ei ſaa anvendeligt til Langhalm. Den proves og paa den bekjendte Maade ved at ſlaae deri med en Hat, da flere Kjærner ſkulle kunne ſpringe deri, naar den er moden; eller ved at trykke den ſpidſe Ende af Kjærnen ind i det Tykke af Haanden, da den deri ſkal blive ſtaaende. Hvor der er Klinte i Rugen, ſees og paa, at denne forſt ſprækker.

Bygget høſtes helſt, naar det er vel i røde Rader, ɔ: Arene ere rødſtribede i Rader, og de overſte Kjærner ſætte Skal; naar Bladene paa Straaet ere faldne, og dette gulnes. Staaer det ſexradede, indtil Arene boie ſig, da knække de ſaa let, Kornet taber ſin blanke Farve, hvorpaa der ved Handelsvarer ſees ſaa meget, og det bliver mere rynket og indkrympet.

Med den hvide Havre maa bruges den yderſte Forſigtighed, da en ringe Vind afſlaaer det overſte Korn, naar det paa enhver Vippe er modnet, hvorved Sæden i det mindſte gaaer tabt. Naar altſaa de overſte Kjærner overalt paa Vipperne ere haarde, høſtes Havren i Almindelighed, og den taber, ved fuldkomment at eftermodnes i Kjærven, hverken i Udſeende, Vægt eller Brugbarhed ſom Sædekorn. Den høſtes da uden Betænkning i ſin „grønne Troie", ɔ: om ogſaa Havre-Vippen er grøn, naar kun Straaet gulnes. Bonden bier dog ofte ei ſaa længe, men høſter den „tranegraa", ɔ: naar den begynder at ſkifte Farve, og Straaet bliver hvidt, da Mælken er af Kjærnen. Derfor har man fra gammel Tid beholdt i Munde følgende Stropher, ſom en Art Hovedregel:

Høſt e Byg i roe Raai (ɔ: Rader)
Saa foor Du di hammel Koer mæ e Kaai.
Høſt e Haur traengraa,
Saa foor Du de ſtoer mæ de ſmoo *).

Den ſorte Havre, der ei bruges ſom Handelsvare, men kun til Heſtenes Rogt, regnes det iſær ikke noie med; „den kan modnes i Kjærven, naar den er rigtig ſprukken", hedder det.

*) See Schades-Beſkrivelſe, Side 11.

At Havren høstes i Almindelighed for grøn, skader Sædekornet meget, da man antager, at det Korn, der er høstet for tidligt, saa at det ei har tabt sin grønne Farve, vel kan groe, men vanskeligt igjen modnes, og Mange anse det som Aarsag til, at der findes Brand i Havren.

Vikker til Sæd omhugges, naar de have fuld Kjærne, som begynder at blive graa; men de maae ikke modnes paa Roden, da de saa let spildes paa Ageren.

Med Erter bier man saa længe muligt og seer helst, at de ere haarde og kunne rangle i Husene, naar de rykkes; da fores de uden Veiring samme Dag i Laden. Er Aaret og Høsten ikke hertil, hjælper man sig frem med dem, som man kan; Handelsvarer blive de da ikke.

Om Rapsen, skjøndt den endnu er i sin Barndom her, veed man dog saa Meget, at den hellere maa høstes for tidligt, end for sildigt; thi, naaer den fuld Modenhed, falder den ved Meiningen af Husene og spildes. Den bør skjæres, naar nogle af Kjærnerne begynde at blive brune, og da uden Ophold; thi paa faa Dage kan den bedste Deel spildes. Ved at ligge og eftermodnes paa Ageren, om end i 14 Dage, bliver Kornet storst og meest blankt; men det bør løseligt bindes i Knipper for Stormens Skyld.

15.

Kornvarernes Beskaffenhed, Rensning, Tørring og videre Forædling.

Der er tildeels i det Foregaaende viist, hvor lidet her sørges for at kunne levere gode og smukke Varer, og, at Aarsagen dertil fornemmeligen maa søges i de bestaaende Handelsforhold, da der med Kornet, som med alle Landets Produkter, gjøres for liden, ja næsten slet ingen Forskjel paa det Gode og det Middelmaadige.

Imedens Norge var forbundet med Danmark, kunde derhen afsættes Alt, hvad der blot hed Korn, om det end var nok saa ureent og holdt nok saa liden Vægt. Paa Vestkysten var en levende Afsætning til Nordmændene, som med deres Smaafartøier saa hyppigen anløb den, og der var Ingen, som spurgte om Vægt eller tænkte paa Kornets videre Forædling. Deraf den gamle Skik, at Bonden tager alt det bedste og forreste Korn fra til Sæd og Huusholdning; det bageste og ringeste, som er fuldt af Avner, Støv, Muusskraa og alle mulige Sorter Ukrudsfrø, smalt og svangt med en ringe Vægt, kaldes Kjøbmandskorn, og dette behandles med en Skjødesløshed og Forsømmelse, som hviligen fortjener at dadles. Derved er Kornet fra Thy og Mors kommet i en Miscredit, som det ellers ei af Naturen fortjente, da her kunde, ved en fornuftig og ordentlig Behandling, leveres ligesaa gode Varer, som fra Landets øvrige Egne; men nu maa det stedse staae tilbage paa Markederne og vrages. Derfor skrives og: „da Bonden avler saa lidet Rug, bruger han det bedste Byg til Brød, Øl og Gryn; hvad han afhænder, er det letteste eller agterste, som og er vore Kjøbmænd ligegyldigt, naar de kun faae Tønden fuld — for godt Kjøb. For den, som sælger Kjøbmandsbyg, kan det usleste og svangeste, naar det blot har Lignelse af Byg, ikke kasseres. Ifølge saadanne Handelsprincipper er det intet Under at vort virkeligt gode Korn ansees for ringe." Paabudet om Skattekornets Leverance efter Vægt hjalp vel Noget i den Tid; men en gammel Slendrian er ei let at udrydde, og endnu stedse sælges „Kjøbmandskorn" uden Vægt, og det er høist ubetydeligt, hvad der kan faaes mere for det gode, end for det slette Korn. Saalænge dette finder Sted, hvorledes skal man da kunne vente, at der vil blive gjort Noget af Landmanden, for at kunne levere bedre Varer? „Credithandelen", som her er den gængse, angives derfor og, „har meget Skyld heri; thi, vil Kjøbmanden afsætte sine Varer, som Bonden behøver, maa han give Credit, og til sin Tid tage Korn i Betaling. Ofte har Bonden for bekomne Varer, stundom og ved erholdt Forstrækning i Penge, paadraget sig flere Aars Restancer. Til Afdrag leverer han noget Korn; er dette end ikke saa vel behandlet, som det burde være, finder det dog Modtagelse hos Kjøbmanden, der hellere modtager Noget, end Intet; thi kasseres

Kornet, henvender Bonden sig til en anden Handelsmand, som ikke forsmaaer det. Naar nu det ringere og bedre Korn sammenblandes til Udførsel, er det intet Under, at saadant Korn, i Sammenligning med de andre Provindsers, maa komme til at staae paa et temmeligt lavt Trin." Hertil kommer den fordærvelige, over hele Amtet udbredte Landprang. Næsten i hver By er en Landpranger, som opkjøber Landmandens Produkter, eller tiltusker sig dem for Kjøbmandsvarer, og han er endnu mindre kræsen, end Kjøbmanden. Hvad Bondens Skjødesløshed ei har fordærvet, det bliver ofte forvandsket under Prangerens Haand; og ham soutenerer Kjøbmanden for egen Fordeels Skyld, da han igjen ved ham kan faae sine daarlige Varer afsatte, og maa til Gjengjæld atter see igjennem Fingre med, hvad Landprangeren leverer. Det ene Bedrageri bringer saaledes ofte det andet med sig, og baade Producenten og Consumenten blive derved narrede.

I Vægt staaer det bedste af vort Korn ei tilbage for det fra Landets bedre Egne. Saaledes veiede, efter Amtsforvalterens Meddelelser, Skattekornet: Rug sjeldent under 12 Lpd., i bedre Aar indtil 13 Lpd.; toradet Byg 11 Lpd. à 11 Lpd. 8 Pd. (Chevalierbygget veier 12 Lpd. à 12 Lpd. 4 Pd.); sexradet Byg 10 Lpd. 8 Pd. à 10 Lpd. 14 Pd. (fra Helligsø, hvor man antager det sværeste, sexradede Byg forekommer, kan det svare 11 Lpd. 8 à 9 Pd.), Havre 8 Lpd. 8 Pd. à 9 Lpd. Kjøbmandskornet kan man gjerne i Almindelighed regne til 1 Lpd. mindre Vægt pr. Tønde af de forskjellige Sædarter, ja som oftest endnu ringere.

Efter de bestaaende Handelsforhold kan man ei heller vente sig Meget af Kornets Rensning, hvormed Bonden endnu er mere ligegyldig, end med sit Sædekorn. Det renses fra Loen med smaae Kastesovle, der aldrig saa godt kunne skille Kornet fra Avnerne, som de lange Huulskovle, og med Skindsolde, hvorved det stedse maa blive ufuldkomment, og en stor Deel Ukrudsfrø kan ei derved fraskilles. Flere af vore Kjøbmænd have dog nu Rensemaskiner, hvormed det, der opkjøbes om Vinteren, i Almindelighed behandles og harpes paany, inden det bortsendes om Foraaret og Sommeren; men Tiendebygget, som meest modtages om Efteraaret, forsendes i samme maadelige Tilstand. Det er dog at haabe, at den Tid snart

maa komme ogsaa her, at Kjøbmanden bliver nødt til at kjøbe alt Korn efter Vægt, og da maa tilbørlig Rensning gaae foran. De Rensemaskiner, som alt ere komne her til Egnen, og hvortil stedse røber sig større Lyst hos Bonden, ville bidrage dertil. For omhyggelig Behandling og Rensning af sit Korn fortjener især Hr. Cand. Sørensen til Irup Roes, da han maskiner og kaster jevnligen saavel hvad han selv ved Gaarden producerer, som sit Tiendekorn, hvortil et Pakhuus ved Fjorden er indrettet. Han opnaaer vel og derved gjerne en noget forhøiet Priis for sine rene og smukke Varer, men ei i Forhold til deres reelle Værdi.

Her i Amtet gives ingen Anstalter til de Kornvarers Tørring, som komme i Handelen. Derimod tørrer Enhver det Korn, som forbruges i Huusholdningen, saavel til Brød, som til Gryn, deels i Ovnen, deels i smaae Skuffer, som dertil almindeligt haves under Skorsteenspladen, under eller ovenpaa Bilægger-Kakkelovnen, og paa samme Maade tørres Malt, da Ingen har Kolleindretning uden i Hanherred. Det var at ønske, at en eller flere af vore Kjøbmænd vilde anlægge en ordentlig Tørreovn, hvorpaa Kornet kunde tørres, førend det blev forsendt, da det derved sikkert vilde vinde meget i Værdi, især i de vaade Aar, da dets Forsending bliver saa vanskelig.

Hvad Korn der her i Amtet bliver forædlet til Bortsendelse, er, som man af det Foranførte let kan slutte, kun ubetydeligt. Ved nogle Møller formales Byg til Gryn, som almindeligt sendes til Norge; men den høie Told derpaa gjør Afsætningen ofte mislig. Ved de fleste Møller er der Grubbeværk, og, naar Priserne trykkes, gribe Enkelte til, at lade Smaapartier derpaa behandle, for lettere at faae Kornet afhændet; men det giver ingen stadig Afsætning. Ved Klitmøller blive saaledes de fleste Grubbegryn leverede til Udførsel; men det fandt mere Sted før, imedens dette Fiskerleie havde sine Fartøier, som stadigen fore derpaa og let kunde medtage nogle Tønder Gryn til dermed at complettere Lasten; nu derimod, efterat Handelen har faaet en anden Gang, hvorom nærmere i næste Capitel, anløbe Fartøierne sjeldnere Kysten, og Afsætningen er derfor bleven meget indskrænket.

Derimod er en anden Forædling af Kornet igjennem Brænde-viins-Kjedlen meget almindelig over hele Amtet, og i halv officiel

Smug forædler gjerne dermed enhver Landmand nogle Tønder, meest Byg, af sin egen Avl til det Brændeviin, som forbruges i Huset. Det er en ved Ælde saa hævdet Skik, at Almuen næsten anseer den for lovlig, og den lader sig vanskeligt udrydde. Deraf følger det almindelige Ønske, at Enhver ogsaa i denne Henseende maatte faae den Rettighed over sin Eiendom, hvorpaa han synes sig at have naturligt Krav. Hvorvidt det af statsoeconomiske Hensyn var ønskeligt, og, om Landmanden i Almindelighed kunde være tjent med at bære den Afgift, som naturligviis maatte flyde af, om Staten skulde lide Savn paa den Indtægt, som den har af Brænderierne: dette anseer Forfatteren sig ei for competent til at kunne bedømme, og derom er der stridt saa meget for og imod, ogsaa i Stænderfalen, at een Stemme af saa liden Vægt deri vil være overflødig; kun troer han at kunne antage, efter sit Bekjendtskab med Almuekarakteren, at der fra det moralske Standpunkt Intet vilde være at befrygte for denne Egns maadeholdne Folk.

Til Øl anvendes meget Korn, men blot til Landets eget Forbrug, da det ei er kommet i Handelen, skjøndt det thylandske Gammeløl, o: Øl, brygget i Marts og henlagt til Høbjergning og Høst, er almindeligt bekjendt for sin Styrke, og er for Thyboen et nødvendigt Requisit i enhver Huusholdning, som ei kan savnes, da Høstkarlen deraf under og efter endt Arbeide skal drikke sin Styrke. Derimod er det daglige Øl, ukogt og med liden eller ingen Humle, men kun malurtstærkt, og derved om Sommeren som oftest suurt, ei sjeldent brygget af Havremalt, en for den Uvante mindre tiltrækkende og usund Drik, hvilken Mange tilskrive en Deel af det her saa herskende Udslæt.

16.

Producternes Affætning.

Amtets tvende Kjøbstæder. Seiladsen igjennem Agger Canal. Handelen paa Vestkysten. De øvrige Handelsforhold. Veiene. Affætning af Livvarerne.

Thisted Amt, der paa de 3 Sider er beskyllet af seilbare Vande og imellem Hav og Fjord kun har en Brede almindeligt paa 2 Miil, skulde ventes at kunne have en let og fordeelagtig Affætning af sine Produkter; men dog lode Klagerne fra alle Steder, da Indberetningerne for c. 20 Aar siden gaves til Landhuusholdnings-Selskabet: „Ingen dansk Provinds ligger saa ufordeelagtigt for sine Producters Affætning til taalelige Priser, som Thy, uagtet den er omringet af Hav og Fjord." Havkysten er aaben, paa den hele Strækning ganske blottet for Havn eller Landingssted, saa at de Skibe, som anløbe den, naar Havet ei er saa roligt, at de kunne ligge paa aaben Rhed udenfor Revlerne, for at losse, maae løbe op paa tørt Land, hvorfra de igjen sættes ud, naar de skulde tillades og bort, da de ofte overrumples af Vinden og maae seile med halv Ladning. Dette er forbundet med mange Besværligheder, Bekostninger og Farer, og det er kun mindre Fartøier, som derfor kunne anløbe Kysterne. Fjorden havde kun det ene Indløb ved Hals, og Seiladsen derigjennem, som saaledes næsten blev den eneste Udvei for Landets Produkter, besværedes meget af Løgstoers Grunde, hvorover Fartøierne ei i Almindelighed kunde flyde med Last, men maatte udlosse Varerne i Pramme og saaledes lægtes over, til stor Forsinkelse og forbundet med mange Bekostninger, imedens større Skibe ei kunde komme herop. Derfor var det intet Under, at Handelen her maatte komme i Forfald og drages til Aalborg, som da florerede. Dette Amt regnedes da med til denne Stads Opland; dets tvende Kjøbstæder vare kun som Stapelstæder, deres Kjøbmænd saa godt som Commissionairer for Aalborgs Kjøbmænd, for hvem alene de

indkjøbte Landets Korn, og fra hvem de modtoge alle fornødne Varer; ogsaa meget en Følge af, at Thisted og Nykjøbing for laae under Aalborg Toldsted, hvilket er fuldkomment ophævet ved Placaten af 10de August 1841, hvorved alle Kjøbstæderne i Liimfjorden ere oprettede til fuldstændige Toldsteder fra 1ste October s. A. Dertil kom den ved Kongelig Resolution af 23de August 1826 paabudne Havneafgift, som „indtil videre" skulde erlægges i Aalborg af alle forbiseilende Skibe, hvad enten de benyttede Havnen eller ei; denne Byrde haabes nu, som unaturlig og unødvendig, snart hævet, ifølge Forhandlingerne ved sidste Stænderforsamling. Til de to smaae Kjøbstæder, hvis Handel var saa ubetydelig og tvungen, havde desuden en stor Deel af Amtets Beboere, formedelst dettes store Udstrækning, en lang Transport, indtil 7 Miil, hvorfor Klagerne især lode fra Amtets Udkanter. Dertil kom for Mors den trykkende Indskrænkning, hvorunder Landmanden led ved det Privilegium, som Kong Christian den Femte ved Brev af 19de Marts 1698 havde tilstaaet Nykjøbing, hvorved det var forbudet „alle og enhver at losse eller lade nogen Slags Kjøbmands-Vahre andetsteds paa Landet Morsø, end for Nykjøbings By alene, mindre nogen Forprang paa Landet drive. Kun Proprietairerne bliver det uformeent, at sælge deres egen Gaards Avling og Bondens Landgilde samt Tiendekorn til hvem dennem lyster, og det paa det nærmeste Sted i Liimfjorden, hvor det kan falde dem beleiligst at lade udskibe." *) Derved maatte Beboerne kjøre deres Korn ofte 2 à 3 Miil, hente deres Fornødenheder af Tømmer, Jern o. s. v. ligesaa lang en Vei, uagtet de boe ved Fjorden og ofte kun have et Par Bøsseskud til det Sted, hvor Varerne kunne indskibes og losses. Bonden var saaledes afhængig af Nykjøbings Kjøbmænd, der ene og udelukkende raadede for Priserne paa Produkterne af Bondens Flid og paa Alt, hvad der hører til hans Fornødenheder; men dette for Dens Handel hemmende Baand er nu tildeels løsnet ved Kongelig Resolution af 5te Juni 1839, der med nogle Indskrænkninger har hævet det.

Dog — heri ere siden den Tid skete adskillige Forandringer; Handelen har taget en anden Retning, og flere af de Hindringer for

*) See nærmere i Schades Beskrivelse over Mors, Side 60.

dens raskere Gang, som da fandt Sted, ere nu fjernede til Lettelse for Producternes Afsætning. Kjøbmændene have losrevet sig fra det Afhængigheds-Forhold, hvori de før stode til Aalborg, og tage deres Varer directe fra de større Stæder; Thisted og Nykjøbing have faaet egen, fuldstændig Toldstedret; ved den første Stad er anlagt en ny Havn til Lettelse for Skibsfarten derpaa; men Hovedaarsagen er Canalens Dannelse ved Agger, hvorved en ny og lettere Vei har aabnet sig for Handelen til de store Vande. For bedre at oplyse de nuværende Forhold, ville vi nærmere betragte disse tvende Kjøbstæder hver for sig:

Thisted

har af Naturen en for Handelen heldig Beliggenhed, omtrent midt i Amtet ved en Bugt af Limfjorden, med et frugtbart og rigt Opland og med ingen anden Medbeiler i 9 Miils Afstand, end det lille Nykjøbing. Hvor stærkt Byen er i Opkomst i det sidste Decennium, sees af de mange nye og smukke Bygninger, som aarligen opstaae der, af det raskere Liv og af den Rore, som nu træffes der fremfor tilforn, af den stedse mere tiltagende Seilads, som hertil nu finder Sted. Dens Folkemængde (1801 var den 1,068, men 1840 var den 1,814) er i dette Aarhundrede tiltagen med 19 Mennesker, men i de sidste 6 Aar med 36 aarligen. Den har 5 Gader, 283 Huse, med en Taxation til Bankhæftelsen af 103,846 og en Brandassurancesum paa 222,790 Rbd. r. S.; Familiernes Antal er 364.

Den er en gammel Stad, som alt fik sine Privilegier af Frederik den Første 1524; men, som før er bemærket, den maatte længe kæmpe om Overmagten med Horer, der havde af Naturen en bedre Havn og kort efter tillige fik Kjøbstadrettigheder. Dog seirede Thisted, og i Middelalderen hævede den sig, drev adskillige Haandværker, en udbredt Handel og Skibsfart, og den havde sin egen Latinskole. Men den fik et haardt Knæk i Krigen imod de Svenske 1644, sank stedse mere, og, da Løgstoers Grunde dannede sig, fik dens Handel det sidste Stød, som først Naturen igjen kunde hjælpe den til at forvinde. I sidste Krig fik Handelen og for denne Egn et raskere Sving, men det syntes, som om den vilde trække sig mere fra Kjøbstæderne, der formedelst Løgstoers Grunde ei kunde losrive sig fra de

Lænker, hvormed Aalborg havde bundet dem, til Vestkysten, som ved sin nærmere Forbindelse med Norge dertil mere egnede sig. Derhen holdt den sig og mere siden under den Slappelses-Periode, som fulgte paa Krigen, saa at deels Smughandelen der, deels den vidt udbredte Landprang stærkt trykkede Thisted. De mange Brænderier, som i Begyndelsen af dette Aarhundrede fandtes her (i 1801 vare der efter Aagaard 70 Brændeviinskjedler i Thisted *), maatte efterhaanden nedlægges ved det strengere Toldopsyn, ved Brænderiernes Tiltagen paa Landet og ved de Fortrin, som Kjøbenhavn ved Consumtions-Godtgjørelse, og ved sine fuldkomnere Anstalter havde fremfor Provindsstæderne, saa at der nu kun drives eet større Brænderi. Derfor blev Agerdyrkningen en af Byens vigtigste Næringskilder, og selv Haandværksmanden eier gjerne Jord, for at kunne selv producere sin Melk. Ved Optællingen 1838 holdtes her: 111 Heste, 417 Stkr. Qvæg, 1,319 Faar.

Mangelen af en Havn lagde væsentlige Hindringer for Handelen og Skibsfarten til Thisted, da Skibene maatte ligge paa aaben Rhed, udsatte for Veir og Vind, kun med Besværlighed kunde lade og losse, og ei her søge Vinterqvarteer; en liden Brygge, som før havde været her for Baade, var nedfalden og ubrugelig. Dette Savn følтes især ved Seiladsens Opkomst i den vestlige Deel af Liimfjorden, efterat Canalen ved Agger havde dannet sig, og man frygtede for, at Handelen ganske skulde trække sig fra Thisted til de andre ved Fjorden beliggende Smaastæder. Derfor var det en af Repræsentantskabets ivrigste Bestræbelser, at arbeide paa Anlægget af en Havn ved Staden, hvortil Naturen tilbød god Leilighed, og det lykkedes omsider at faae Sagen dreven igjennem, saa at der i Foraaret 1840 kunde begyndes paa Anlægget, som nu er saavidt fremmet, at Skibene kunne ligge lige til Molen, og derved repareres; og alt i denne Sommer ventes Arbeidet fuldendt. Denne raske Fremskriden skyldes især Byens driftige Handlende, Hr. Consul Lützhofft, som med personlige Opoffrelser og en levende Interesse har drevet paa Arbeidet. Hans velvillige Meddelelse skylder jeg efterfølgende Bemærkninger om Anlægget:

---

*) See om dette og om Thisted i det Hele hans Beskrivelse, S. 168–177.

„Molen bestaaer af en skarp Side af nedrammede □ Pæle ind imod Bassinet og derfra en Steendæmning, som ved andre lignende Anlæg, med 3 Alens lige Flade, paa hvis ydre Kant et Bulværk, $1\frac{1}{2}$ Alen høit og en Skraaning efter rigtigt Forhold ud i Fjorden, med 120 Alen i lige Linie og østlig Retning fra Anlægspladsen, og 60 Alen, som et Knæ i Nordost, alt 3 Alens Høide over almindeligt Vandstade. Dybden ved Indløbet er 9 Fod, og skal ved den alt begyndte Opmudring gjøres til gradviis ind imod Landbulværket 7 Fod. De 150 Alen Mole bleve anlagte, for største Delen dosserede og færdige ifjor; Resten, 30 Alen, er under Arbeide og ventes fuldtfærdig i Sommer. Dette Tillæg skeer, fordi man antager, Havnen først derved fuldkomment vil være beskyttet imod østlige Vindes Paavirkning, som den eneste Kant, hvorfra Søen kan volde Rore i Havnen. Denne vil kunne rumme c. 60 af de Fartøier, som i Reglen befare Pladsen. Desforuden er der 108 Alen Bulværk, $2\frac{1}{2}$ Al. over almindeligt Vandstade, med 2 Slæbesteder, eet til at optage og udsætte Fartøier paa, og det andet til Tømmerets Skibning. Fremdeles er anlagt 51 Al. Steendossering ved søndre Side af Havnepladsen og i Flugt ud til Molen. Havnen har laant af den Kongelige Kasse 10,000 Rbd. med Forpligtelse, at gjenbetale samme med 6 % aarlig af den oprindelige Capital, som Afdrag og Renter, og dette kan vel omtrent slaae til til hele Anlægget.

Havnetaxt er approberet under 30te Marts 1841 og har alt i Sommer givet en ikke ringe Indtægt ved de mange Skibe, som have søgt Havnen (i de 4 følgende Maaneder 677 Rbd. $3\frac{1}{3}$ Sk.), og det er en Lyst at see det Liv og den Virksomhed i Byen, som den saa meget har virket til at fremkalde.

Den Afgift, som i Havnepenge efter Taxten erlægges, er forskjelligt reguleret efter Vægt og Værdi; saaledes for nogle af de vigtigste Varer:

Byg og Havre pr. Tde.	1 Sk.
Andre Kornsorter	$1\frac{1}{2}$ —
Smør og Sæbe	8 —
Muursteen pr. 1000	20 —
Brændeviin, Olie, m. m., 1 Orh. .	12 —
Jern, Talg, Kjød, m. m., 1 Skpd. 6 à	12 —

Tømmer pr. Tylt . . . . . 4 à 8 Sk.
Brænde, 1 Favn . . . . . 16 —
Manufacturvarer pr. 100 Pd. . . . . 32 —
Colonialvarer m. m. . . . . 4 —

Skibe, som losse eller lade, fremmede pr. Commerce-Læst 16 Sk.
— — — — indenlandske — — 12 —
— — — — indenbyes — — 6 —
— som overvintre i Havnen, indenbyes pr. Maaned pr. Com.-L. 6 —
— — — fremmede ½ Gang mere.
— som fare indenfjords: fremmede . . . . . 8 —
— — — indenbyes . . . . . 4 —
En aaben Baad med Last . . . . . 8 —
— Dæksbaad . . . . . 4 —
Byens Baade pr. Maaned . . . . 4 —

Saaledes kan denne væsentlige Hindring for Byens Handel nu anfees hævet.

Byen havde ved Udgangen af 1840 allerede 14 Fartøier paa 163 Læster, nemlig:

under 5 Læster . . 2 Fartøier, ialt 5½ Læster,
fra 5 til 10 Læster 4 — — 33½ —
over 10 — 8 — — 124 —

imedens den ved Udgangen af 1834 kun havde 6 Fartøier paa 60 Læster, nemlig:

under 5 Læster 3 Fartøier, ialt 9 Læster,
over 10 — 3 — — 51 —

1801 vare der til Byen kun 3 Fartøier.

Indtægterne af Told- og Consumtions-Indtraderne ved Thisted Told- og Consumtionssted have efter Cassererens Opgivelse været i Aarene 1835 til 1840 incl.:

Aar.	Indførselstold.		Udførselstold.		Consumtion, efter Fradrag af Consumtions-Godtgjørelserne						Summa.	
					af Brændeviin.		af formalet Korn til andet Brug, end Brændeviin.		af andre Varer.			
	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.
1835	15,383	64	6,244	25	6,250	20	840	76	956	33	29,655	26
1836	11,240	61	10,408	73	5,635	39	916	95	1,129	89	29,331	69
1837	14,936	41	8,976	47	6,050	2	1,037	23	1.121	84	32,122	5
1838	13,933	12	5,620	52	5,739	41	1,144	26	1,291	6	27,728	41
1839	13,991	24	2,997	21	6,953	51	1,320	67	1,208	24	26,470	91
1840	15,634	$28\frac{1}{2}$	1,683	$45\frac{1}{2}$	7,229	$56\frac{1}{2}$	1,346	45	1,321	$24\frac{1}{2}$	27,215	8
Efter 6 Aars Middeltal .	14,186	53	5,988	77	6,309	70	1,101	$7\frac{1}{3}$	1,171	44	28,753	88

Middeltallet for Thisted af Maleværks-Consumtionen for de 6 Aar fra 1796 til 1801 incl. var 2,240 Rbd. 91$\frac{1}{6}$ Sk., og af Port-Consumtionen 741 Rbd. 89$\frac{1}{2}$ Sk.

Efter Kæmnerens Opgivelse har Thisted Kjøbstad i Aaret 1839 udredet i Kongelige Skatter og Communeafgifter, med Undtagelse af, hvad der erlægges paa Amtstuen af Jorderne:

Nr.	Afgifterne.	Kongelige Skatter.		Communeafgifter.	
		Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.
1	Lønninger og andre visse Udgifter .	=	=	803	55
2	Til Fattigvæsenet	=	=	1,415	21
3	— Skolevæsenet	=	=	899	71
4	Indqvarteringsskat	=	=	205	=
5	Bygningsafgift	1,408	27	=	=
6	Rangskat	142	=	=	=
7	Delinqventudgifter	=	=	227	13
8	Gjordemoderafgift	=	=	60	35
9	Skorsteensfeierskat	=	=	50	=
10	Bidrag til Viborg Tugthuus . . .	=	=	22	=
11	Bankhæftelsesrente	519	2	=	=
12	Brandcontingent	641	82	=	=
13	Stænderskat	=	=	239	7
14	Veiarbeide m. v., saasom ved Gader og Torve	=	=	74	48
15	Grund- og Næringsskat	=	=	622	6
16	Embedsskat	36	20	=	=
17	Godtgjørelse til den Kongelige Kasse efter Frdng. af 15. Sept. 1832	=	=	40	=
	Summa	2,747	35	4,658	64

Communeskatten beløb sig for Aaret 1839 til 3,207 Rbd. 30 Sk. Grundskatten af Thisted beregnes efter den paa Byens Grund satte Taxt, der er forskjellig og retter sig efter Beliggenheden, saaledes i 3 Klasser. Den er for 1811 beregnet efter $\frac{2}{3}$ af Grundtaxtens Beløb (Fattig- og Skoleskat lignes naturligviis efter Formue og Leilighed). Af Byens extraordinaire Udgifter lignes Halvdelen paa Grunden og den anden Halvdeel paa Næringen.

Af Fabrik- eller industrielle Anlæg gives her: 1 Tobaksfabrik, 1 Garveri og 1 Papirsmølle. Denne, der af Bogtrykkeren, Hr. Consul

Lund, er opført i Sommeren 1839, drives ved Vind og er indrettet til at kunne fabrikere alle Slags Papiir. Hidtil har Fabrikationen indskrænket sig til Karduuspapiir og Maculatur, hvoraf til Udgangen af 1840 vare forfærdigede 100 Riis af første og 800 af sidste Slags; men den formenes at kunne producere det Dobbelte.

Det eneste Brænderi, som for Tiden drives i Thisted, er paa 2 Mæskekar, hvert paa 32 Tdr. Rum, og en Kjedel paa 8 Tdr., hvorved forbrugtes i Aaret 1840 c. 250 Tdr. Rug, 150 Tdr. Byg og 100 Tdr. Malt.

Her drives desuden et Bryggeri, hvorfra de Fleste i Byen forsynes med Øl.

Til Sammenligning imellem Forholdene i denne By nu og ved Aarhundredets Begyndelse tilføies her en Fortegnelse paa de næringsdrivende Borgere nu, efter Kæmnerens Opgivelse, og da, eftersom de hos Aagaard findes opgivne:

	1840.	1801.		1840.	1801.
Geistlige Embedsmænd	5	3	Uhrmagere	4	=
Verdslige	14	7	Sadelmagere	2	2
Apotheker	1	1	Væverе	2	14
Consuler	4	=	Reebslagere	2	4
Bogtrykker	1	=	Dreiere	3	1
Kjøbmænd	29	16	Felbereder	1	1
Brændeviinsbrændere	1	4	Kobbersmede	1	2
Skræddere	6	7	Gjæstgivere	2	=
Skomagere	17	9	Spekhøker	1	=
Snedkere	8	=	Vægtere	3	=
Muurmestere	4	3	Bundtmager	1	=
Smede	8	5	Brolægger	1	1
Skorsteensfeier	1	1	Guldsmede	3	1
Bødkere	2	1	Blikkenslager	1	=
Malere	2	1	Gjørtlere	3	1
Bagere	3	2	Vognmænd	8	=
Farvere	3	1	Tobakspinder	1	=
Handskemager	1	1	Glarmester	=	1
Tømmermestere	4	13	Haarskjærer	=	1
Bogbinder	1	1	Tækkere	=	6
Hattemagere	4	2	Trykker	=	1
Slagtere	1	2	Af Jordbrug leve	15	=

Byens store og smukke Kirke er rigt doteret, da den hæver 1½ Tiende af Thisted By og desuden haver betydelige Legater. Byen haver saaledes til Kirken, Hospitalet, de Fattige m. m., en Legatformue paa 50,800 Rbd. Dens lille Hospital, hvortil er legeret en Kapital paa 5000 Rbd. og et Huus i Byen, ernærer 8 Lemmer i og 4 udenfor Hospitalet. Et Fattighuus har ofte været paatænkt, men Planen dertil har stedse mødt Modstand. Derimod er der i denne Sommer aabnet et Børneasyl, som alt frequenteres af flere end 20 Børn.

Til Byen høre 4 Vindmøller, hvoraf de tvende have Grubbeværker, men ingen Vandmølle, skjøndt en Aa fra Skinnerup løber igjennem Byen, saa at man i stille Veir maa søge Bromølle.

Ordentlige Torvedage afholdes ikke, til Skade baade for Byens og Landets Indvaanere; men kun om Efteraaret fra Mikkelsdag indtil henimod Juul holdes Torv, især for Kreature og Haveurter.

Paa Fiskeriet have denne Byes Indvaanere ei i Mands Minde lagt nogen Vind; kun i de senere Aar have enkelte Fattige begyndt dermed. Jovrigt faaer Byen sine Fisk deels fra de nærmestliggende Fiskerleier ved Havet, deels fra Indsøerne, deels i Sommertiden Aal, som Fiskerne fra Harboøre og Agger fange med Pulsvaade i Fjorden derved, eller Morsingboere paa Kroge, hvortil de faae Orme i og ved Thisted.

Nykjøbing*),

der i det 14de Aarhundrede skal have faaet Kjøbstadrettigheder, skal ogsaa i Fortiden have været langt betydeligere, end den nu er; men tvende Gange er denne By bleven hjemsøgt af ødelæggende Ildsvaader, som have efterladt sig ubebyggede Pladse, især 1560, da der kun bleve 14 Huse frelste. Ogsaa den har en af Naturen gunstig Beliggenhed ved Enden af en Vig, som af en udskydende Odde er deelt i tvende mindre Bugter, men meget lavt, for det meste paa opfyldt Kjær og Engbund, saa at den ved Fjordens Oversvømmelse tog betydelig Skade, som for bemærket. Dens Handel led under

*) Denne By er vidtløftigen omtalt af Schade i hans Beskrivelse, Side 36 til 69.

de samme Indskrænkninger, som Thisteds, af Logstoers Grunde, af det Afhængigheds-Forhold, hvori Kjøbmændene stode til Aalborg; men, da den ligger længere fra Havet, gjorde Vestkystens Handel den ei saa meget Afbræk, og den havde det Fortrin, at have en af Naturen og Kunsten dannet sikker Havn, hvortil Skibene tyede fremfor til Thisteds aabne Rhed; dog, indskrænket af Fjorden, har den ei saa stort et Opland. Dens Havn er alt anlagt ifølge Bevilling af 29de Marts 1788 af de 3 Kjøbmænd: Brødrene Qvistgaard og Jepsen, ligger tæt ved Byens østlige Side og er en med Bulværker indlukket Havn eller Bassin med en Flydebom for Indløbet. Bassinet er indvendigt omtrent 90½ Alen langt og 62½ Alen bredt og kan rumme 24 Fartøier af almindelig Størrelse. Ved Bassinet er en rummelig Plads, som ved Opfyldning er vunden fra Vigen, og tjener til Lade- og Losseplads. Den har det Fortrin for den nye Havn ved Thisted, at den er sikkrere for alle Vinde, da Bassinet er lukket, og selve Vigen, hvori den ligger, er kun aaben imod Sydsiden; men hiin er rummeligere, og har, som senere anlagt, den Fordeel, at Dosseringen og Bulværket ere høiere, saa at den derved sikkres for de ved Springflod foraarsagede Høivande, som skylle over Molen ved Nykjøbing Havn, beskadige den og bringe Fartøierne i Fare. Som privat Eiendom, er den og mindre godt vedligeholdt, og Bulværket forfalder. Den tilhører for Tiden forhenværende Kjøbmand Faartoft her i Byen.

Efter Taxten betales her i Havne- og Bulværkspenge:

af indenbyes Fartøier pr. Commercelæst 4 Sk. Sølv.
af udenbyes — — — 5 — —
i Vinterleie af — — — 40 — —

Desuden svares af ind- og udskibede Varer bestemte Satser efter Maal og Vægt, saasom: Korn pr. $\frac{0}{0}$ Tønder . . . . . 48 Sk.
Smør pr. Tønde . . . . . 4 —
Jern, Salt og Kul pr. Skpd. 4 —
Muursteen pr. 1,000 . . . . . 16 —
Tømmer pr. Tylt efter Dimens. 4 til 16 —
Bræder pr. $\frac{0}{0}$ . . . . . 16 —

Fartøier, som repareres, svare i Kjølhalings-Afgift pr. Commercelæst 8 Sk. Den aarlige Indtægt af Havnen kan anslaaes til 4 à 500

Rbd. aarligen. Selv nye Fartøier ere blevne byggede her, saaledes i Aaret 1838 et paa 19½ Læster, i 1839 et paa 26 Læster.

Ogsaa hertil er Seiladsen aftagen efter Krigen; thi nu har Byen kun 10 Fartøier paa 120¾ Commercelæster, imedens den i 1811 havde 13, hvoraf de 10 vare paa 146½ Commercelæster, og de 7 største, som kunde føre fra 600 til 1000 Tdr. Byg, gjorde aarligen 2 à 3 Reiser til Norge, og hjembragte igjen norske Produkter. En betydelig Vinding for Havnen og Seiladsen paa Byen var det før omtalte Forbud imod at losse og lade andre Steder paa Øen.

Folkemængden er vel tiltagen betydeligt i Nykjøbing i dette Aarhundrede, fra 651 til 1,168 Sjæle, men ei forholdsviis saa meget som i Thisted, især i de senere Aar; thi aarligen er Folkemængden her kun forøget med c. 13 Sjæle og i de sidste 6 Aar med 12. Den har 11 smaae og store Gader, 164 Huse, 243 Familier. Taxationen til Bankhæftelse beløber sig nu til 30,532 Rbd., og Brandassurancesummen til 107,290 Rbd.

Foruden Handel og Søfart, er Jordbruget Byens egentlige Næringsvei, da de Fleste søge, selv at forsyne sig med Melk, og ved Optællingen 1838 holdt Byen 68 Heste, 314 Stkr. Qvæg, 260 Faar, 20 Sviin, og Udsæden blev opgiven til 51 Tdr. Rug, 121¼ Tdr. Byg, 229¾ Tdr. Havre, Alt à 8 Fold, 60 Tdr. Kartosler, 10 Tdr. Land med Raps, 40 Lpd. Kloverfrø.

Nykjøbing Kjøbstad har i Aaret 1839 udredet i Kongelige Skatter og Communeafgifter, med Undtagelse af, hvad der erlægges paa Amtstuen af Jorderne:

Nr.	Afgifterne.	Kongelige Skatter.		Commune-Afgifter.	
		Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.
1	Til Fattigvæsenet	=	=	762	73
2	— Skolevæsenet	=	=	645	69
3	Indqvarteringsskat	136	32	=	=
4	Bygningsafgift	858	28	=	=
5	Rangskat	46	57	=	=
6	Delingventafgift	=	=	206	35
7	Gjordemoderafgift	=	=	54	24
	Lateris	1,011	21	1,669	9

Nr.	Afgifterne.	Kongelige Skatter.		Commune-Afgifter.	
		Rbd.	Sk.	Rbd.	Sk.
	Transport	1,041	21	1,669	9
8	Skorsteensfeierskat	=	=	24	=
9	Bidrag til Tugt-, Rasp- og Forbedringshuus	40	=	=	=
10	Bankhæftelsesrente	83	49	=	=
11	Brandcontingent	312	=	=	=
12	Stænderskat	163	77	=	=
13	Veiarbeidet anslaaes til	100	=	=	=
14	Til andre oeconomiske Udgifter . . .	=	=	404	14
	Summa	1,740	51	2,097	23

Skatterne beregnes efter Skillingstarten, og til at udrede dem forefindes der følgende næringsdrivende Borgere, som sammenstilles med dem, der ifølge Schades Beskrivelse vare her i Aaret 1811:

	1840.	1811.		1840.	1811.
Geistlige Embedsmænd	3	5	Glarmester	1	1
Verdslige	4	6	Slagter	1	1
Apotheker	1	1	Uhrmager	1	1
Kjøbmænd	16	9	Sadelmagere . . .	3	1
Brændeviinsbrændere	4	1	Reebslagere . . .	3	2
Skræddere	6	5	Dreiere	4	=
Skomagere	7	5	Kobbersmed . . .	1	=
Snedkere	8	7	Hjulmand	1	=
Muurmestere . . .	5	2	Gjæstgiver	1	=
Smedemestere . . .	4	4	Spekhøker	1	=
Skorsteensfeier . .	1	=	Vægtere	3	2
Bødkere	2	1	Skippere	10	8
Maler	1	1	Brolægger	1	=
Bagere	3	1	Guldsmede	2	1
Farvere	2	1	Blikkenslager . . .	1	=
Tømmermester . .	1	=	Gjørtlere	4	1
Bogbinder	1	=	Af Agerbruget leve	4	=
Hattemagere . . .	3	=	Skibstømmermænd	2	3
			Tobakspinder . . .	1	=

Af Fabriker drives her blot et Tobakspinderi, og de 4 mindre Brænderier, som endnu ere i Gang, ere forenede med Avlsbrug.

Den har gode Skibstømmermænd, som reparere baade Byens og fremmede Skibe og bygge nye Fartøier.

Denne By er, som man af det Foranførte kan slutte, ei saa stærkt i Opkomst, idet Handel og Søfart snarere er aftagen, end tiltagen, og der klages over, at Velstanden forsvinder, ogsaa en Følge af det Tab, hvilket Byen ved Fjordens Oversvømmelse har lidt.

Dens ret rummelige Kirke, som før Byens Anlæg var en Landsbykirke, er ei saa rigt doteret, og derfor ei heller saa godt udpyntet, som Thisteds; den har sin Hovedindtægt af Byens halve Korn- og Qvægtiende. Derimod har den tvende Hospitaler: 1) Det saakaldte Hellig-Gjestes Huus, som alt er stiftet af Borgerne i Kong Christophers Tid og har 12 Senge; det har i Indtægt af Tiender 241 Tdr. 1¼ Skp. Byg, i Jordleie m. m. 32 Rbd. 44 Sk., og Renter af Capitalformue 9,459 Rbd. 54 Sk.; 2) Det Klingenbergske Hospital, som har Kongetienden af 4 Sogne paa Øen og giver Huusly til 4 Fattige, som hver desuden har 3 Mk. ugentligen. Dens Fattigvæsen er meget trykkende.

Hvad der i de senere Aar især har givet Anledning til Handelens Opkomst og til en lettere Afsætning af Produkterne for Thisted Amt, er, som bekjendt, den ved Havets Gjennembrud aabnede Seilads igjennem Agger Canal. Hvorledes denne efterhaanden er dannet, og naar den blev seilbar, er forhen omtalt. Den 8de Juni 1835 skete den første Gjennemseiling, og endnu samme Aar passerede 19 Farteier ud og ind derigjennem. Seiladsen har siden tiltaget betydeligen, især i de tvende sidst forløbne Aar; i 1840 ere saaledes 391 Skibe, med en Drægtighed af 3,823 Commerce-Læster, passerede igjennem Agger Canal, og i de 3 sidste Aar ere ad denne Vei udførte 88,215 Tdr. Kornvarer, hvoraf i 1841 alene 41,001¾ Tdr. Nærmere Oplysning herom og om Seiladsen igjennem Canalen kan søges i den bagtil vedfoiede Tabel derover, som ved Toldbestyrelsen er bleven mig meddeelt til Afbenyttelse ved denne Beskrivelse.

Hvilken Indflydelse denne Seilads hidtil har havt og i Fremtiden kan haabes endnu mere at ville faae paa Handelens Gang og Afsætningen af Produkterne, især for næsten hele dette Amt, vil være Læseren ipinefaldende og er nokfom bekjendt. Og dog er den

endnu besværet af adskillige Hindringer, som maae ønskes og forventes efterhaanden fjernede. Dertil hører især den Besværlighed, som Grundene, saavel paa Revlen udenfor, som i Fjorden indenfor, foraarsage, da der paa sidste Sted med vestlige Vinde ofte kun er 5 Fod Vand, med østlige indtil 7; paa Revlen er der gjerne i det mindste 1 Fod dybere. Derved hindres dybtstikkende Skibe i at løbe derigjennem, hvilket og falder besværligere ved, at Løbet igjennem Canalen og forbi Grundene udenfor i Fjorden ei er constant, men ideligen forandrer sig efter Vind og Strømgang; det gaaer ei heller fra Canalen lige ud i Fjorden, men stikker, som oftest, ei lidet imod Syd. Den haarde Strøm og den voldsomme Bryden af Havet paa Revlerne selv med en ringe vestlig Vind bidrage dertil meget og gjøre det vanskeligt for Skibe at anløbe den med noget uroligt Veir fra Havet af, da Kysten er saa aaben og blottet for enhver Havn eller Ankerplads. Derfor er der ofte yttret Ønske om, at et lidet Dampskib maatte blive stationeret i Canalen, til dermed at bugsere Skibe ud og ind, naar Strøm og Vind forhindre anden Gjennemseiling. Ligeledes var det at ønske, om Fjordgrundene ved kunstige Midler kunde ryddes, og en stadigere Strømgang tilveiebringes, at Seiladsen derigjennem hurtigere og sikkrere kunde finde Sted ogsaa for dybere stikkende Skibe; thi Canalen selv er dyb nok for de største Skibe; den har 20 til 24 Fod Vand.

Lodspengene ere, især for de mindre, men dog dybtgaaende Skibe, høie og trykkende; men hidtil har man ei skjønnet at turde nedsætte dem mere paa Grund af de Besværligheder, som med Lodseriet her ere forbundne. Først blev her opført et Lodshuus paa det høieste Sted Syd for Canalen; men det bortreves ved Stormfloden i Januar 1839, og siden den Tid have Lodserne, 1 Formand og 4 Reserve-Lodser, maattet, tilligemed Toldopsynet, opholde sig paa et dertil i Canalen stationeret Skib. Flere Søfarende have meent, at Lodstvang, naar Taxten blev nedsat, burde finde Sted. Farvandets Farlighed tilraader dette, og Byrden blev da ligere fordeelt.

Ogsaa paa Løgstoers Grunde har Gjennembrudet havt betydelig Indflydelse; thi disse ere ved den stærkere Strømgang blevne bortryddede, saa at selv større Fartøier kunne seile over med fuld Last,

og Seiladsen paa Fjorden er saaledes bleven aabnet paa begge Sider, til stor Lettelse for Afsætningen af dette Amts Produkter.

Med Handelen paa Vestkysten er der, siden Seiladsen blev aabnet igjennem Canalen, foregaaet en stor Forandring. De ved Havet liggende Fiskerleier dreve en ikke ubetydelig Handel, og det syntes, som om den af de anførte Grunde vilde trække sig stedse mere dertil fra Thisted. Derfra udførtes mange af Landets Produkter, ei blot ved egne Fartøier, men og ved norske Skibe, som anløbe Kysten og tiltuskede sig Korn m. m., især for Tømmer. Derved, og især ved den mere directe Forbindelse, som herfra kunde finde Sted med Norge og Hamborg, kunde Landmanden altid her vente høiere Priser for sine Produkter, og de, der her dreve Handel i Smug, kunde let undersælge Kjøbmændene. De Steder af Kysten, hvorpaa Handelen især dreves, vare: Thorup Strand, Lild Strand, Virø, Klitmøller, Steenberg og Agger. Af disse var Klitmøller det vigtigste. Det er et mærkværdigt Etablissement imellem de golde Klitter, som contrastere besynderligen imod de nye, smukke, teglhængte Skipperhuse. Befolkningen, som lever af Fiskeri, Enkelte af Skibsfart, regnes til 5 à 600 Mennesker. Skudeeierne, der, ifølge en gammel Rettighed, maae opkjøbe Landets Produkter og igjen udsælge i større Partier de grove Varer, som de paa egne Skibe hjemføre, dreve forhen maaskee ligesaa megen Handel, som Thisted Kjøbmænd, og den indbyrdes værende Concurrence imellem dem var ei uden gavnlig Indflydelse paa Afsætningen af Landets Produkter. Her vare forhen 9 Fartøier paa 2—400 Tønder, hvilke holdtes i stadig Fart, især paa Norge og Hamborg, og, da de ei kunne ligge her, naar Havet oprøres, ere de indrettede til at kunne sættes paa Land af Bølgerne, naar de ligge hjemme, efterat have losset *); men nu ere her kun 6 Fartøier, og disse løbe ofte ind igjennem Canalen, istedet for at anløbe Klitmøller, paa Grund af de dermed forbundne Farer og Besværligheder. Handelen herpaa aftager stedse mere, hvortil og bidrager, at en rig Mand, som der havde nedsat

*) See nærmere herom hos Aagaard i hans Beskrivelse, Side 32 og 33.

sig, nu er flyttet som Kjøbmand til Thisted, paa Grund af Handelens forandrede Gang.

Ogsaa ved de andre Fiskerleier er Handelen aftagen; Fartøierne, som før fore stadigt derpaa, have forladt dem, og sjeldent sees en liden Norsker komme der med sin ubetydelige Last, for at tiltuske sig lidt Korn. Til nærmere Oplysning om den Indflydelse, som Agger Canal har havt paa Handelen i dette Amt, saavel fra Thisted, som fra Nordstranden, tilføies her endelig en Beretning derom, som Hr. Toldkasserer Winkel velvilligen har meddeelt mig.

„Ved Udgangen af 1840 vare i Thisted Tolddistrikt hjemmehørende 32 Fartøier, hvis samlede Drægtighed var 285¼ Commerce-Læster. Deraf i Thisted By 14 Fartøier (163 Læster), nemlig:

under 5 Læster	2	Fartøier,	i Alt	5½ Læster,
fra 5 til 10 —	4	—	—	33½ —
over 10 —	8	—	—	124 —,

paa Vestkysten eller Nordstranden 13 Fartøier (106½ Læster), nemlig:

under 5 Læster	3	Fartøier,	i Alt	8½ Læster,
fra 5 til 10 —	8	—	—	66½ —
over 10 —	2	—	—	31½ —,

i Tolddistrictet i Liimfjorden 5 Fartøier (15¾ Læster), alle under 5 Læster.

Derimod ved Udgangen af 1834 vare i bemeldte Tolddistrict hjemmehørende 37 Fartøier, 250 Læster, nemlig:

i Thisted By 6 Fartøier (60 Læster), nemlig:

under 5 Læster	3	Fartøier,	i Alt	9 Læster,
over 10 —	3	—	—	51 —,

paa Vestkysten 21 Fartøier (163 Læster), nemlig:

under 5 Læster	6	Fartøier,	i Alt	20½ Læster,
fra 5 til 10 —	12	—	—	99 —
over 10 —	3	—	—	43½ —;

i Liimfjorden 10 Fartøier i Alt (27 Læster).

Heraf vil sees, at, imedens Antallet af Fartøierne paa Vestkysten er i dette Tidsrum betydeligen aftaget, ere der i Thisted tilkomne 8 Fartøier (102½ Commercelæster), hvilket alene maa tilskrives Seiladsen igjennem Agger-Canalen, hvorved Thisted har erholdt en lettere Communication med Udlandet, end forhen over Vestkysten; hvorhos endnu maa bemærkes, at flere af Kystfartøierne have i de

sidste Aar været i Fart til og fra Thisted igjennem Agger-Canalen. Imidlertid vil Kystfarten dog fremdeles blive af Vigtighed for Oplandet, fordi denne betydeligen letter Afsætningen af Egnens Produkter, og Handelsstanden i Thisted vanskeligen vil kunne concurrere med Skudehandlerne, som i Vintermaanederne, altsaa paa en Tid, hvor Farten er standset fra alle andre Steder, kunne føre Produkterne til Norge og der vente god Afsætning paa samme."

„I 1832 var Kystfarten i Thisted Tolddistrikt saaledes:

Ankomne Fartøier 128, i Alt 761 Læster,
deraf danske . . 61 — 496 —
— norske. . . 67 — 265 —
Indførelsen af Trælast . . . . 442 —
Udførselen af Kornvarer . 12,120 —

I 1839: Ankomne Fartøier 69, i Alt 444 Læster,
deraf danske . . 38 — 314 —
— norske . . 31 — 130 —
Indførselen af Trælast . . . . 508 —
Udførselen af Kornvarer . . 8,737 Tdr."

Saaledes er nu Udsigten aabnet ogsaa for dette Amt til en lettere og fordeelagtigere Afsætning af Produkterne. Dog, for at kaste et klarere Lys over Produktionen og Handelens Gang i denne Provinds, ville vi hertil endnu føie nogle Uddrag af Listerne paa Exporten fra dette Amt, eftersom den fra Toldstederne her er opgiven. Af den bagtil Bogen vedføiede Tabel over Udførselen af Kornvarer m. m. fra dette Amt i Aarene 1838 til 40 incl., hvilken er affattet, deels efter Tabellerne i det statistiske Tabelværks 4de Hefte, deels efter de Oplysninger, som Forfatteren derom har indhentet fra Amtets Toldsteder, sees, at der af det frugtbare 1839 Aars Afgrøde er udført herfra det ei ubetydelige Qvantum af 52,277 Tdr. Korn, og dog udgjør dette ei saa nær Alt, thi ved de forskjellige Ladesteder i Fjorden bliver der udskibet og bortført meget Korn, deels til Aalborg, deels til andre Steder, som directe udføres fra Amtet, uden at det bliver anmeldt ved Toldstederne her, men er opsummeret under Udførselen fra Aalborg. (Aagaard [Side 29] angiver i 1801

Udforselen af Korn fra Thy alene til 10,000 Tønder, og siden den Tid er Produktionen ei formindsket.) Hvormeget dette udgjør, derom har jeg ingen Oplysning kunnet erholde. At Havre er Hovedproduktet, sees deraf, at over Halvparten af Exporten er af denne Kornsort. Hvormeget Udforselen varierer her efter Aarenes forskjellige Frugtbarhed, kan sluttes af, at der i 1836 fra Thisted Toldsted kun udførtes i alt 3,881 Tdr. af alle Kornsorter. Derfor er det og kun en liden Deel, som Thisted Toldsted faaer i Udforselen af Landets Produkter til fremmede Steder i Aaret 1836; thi, imedens der fra hele Nørrejylland da blev udført 100,125 Tdr., kom der herfra kun 2,100 Tdr. Korn, det mindste Qvantum, som fra noget af Landets Toldsteder blev udført *).

Af den ogsaa bagtil anførte Tabel C. over Indforselen i dette Amt af nogle af Landets egne Produkter, kan man af det store Qvantum Brændeviin, som hertil aarligen indføres, slutte sig til, paa hvor lavt et Trin denne Industrigreen endnu staaer her, ligesom og af det indførte Hvedemeel, Hør og Hamp, hvor Lidet deraf her produceres.

Ved at gjennemgaae det statistiske Tabelværks 3die Hefte anden Afdeling, vil man erfare, hvor liden Andeel dette Amt tager i Landets Skibsfart; Tabellen D bag i Bogen vil nærmere oplyse det. Antallet af ind- og udclarerede Skibe ved Thisted Toldsted, vil man see, er stedse aftaget, imedens derimod Drægtigheden betydeligt er voxet, og saaledes Handelen skreden fremad. Især er det den norske Handel, hvormed der er foregaaet saa stor Forandring; thi, imedens forhen de norske Smaafartøier i stor Mængde anløbe Kysten og clarerede ved dette Toldsted, løbe de nu igjennem Canalen rundt om til Fjordens forskjellige Toldsteder; men ogsaa herpaa er Drægtigheden tiltagen lidet, skjøndt Skibenes Tal er saa meget formindsket. Derimod er Handelsforbindelse aabnet med andre Steder i Udlandet, hvor den ei før fandt Sted; og her i Amtet er især Handelen paa Altona tiltagen saa betydeligt; Alt en Følge af Seiladsen igjennem Agger Canal.

---

*) See Handelstidenden for 1838, den 3die Februar, Nr. 10 og 11.

Men ei for hele Amtet er Affætningen af Landets Produkter lige let; thi, imedens den for Mors og en stor Deel af Thy stedse mere lettes ved den stigende Handel og Skibsfart, falder den især besværlig for Vesterhan-Herred, hvor Priserne stedse trykkes, fordi det ligger saa langt borte fra alle Kjøbstæder, og der klages over Mangel paa Concurrence. Noget affættes endnu der paa Vestkysten ved Thorup Strand og Lild Strand; men denne Handel, som den hele paa Vestkysten i dette Amt, aftager stedse. Meget maa fores paa Aalen over 6 Miil til Lokken i Hjørring Amt, men det Meste sælges til Aalborg, hvorhen det føres paa store Baade, der kunne løbe ind i Veilerne, hvor egentlige Skibe ei kunne komme. Denne Seilads med store Kaage paa 12 til 20 Tønder drives især fra Oslos, hvor der nu haves 6, som fare paa Aalborg og derfra hjemføre Jern, Kul og andre Fornødenheder for Landmanden. Før har den været betydeligere fra dette Sted, der skal have været en Kjøbstad og i Middelalderen drevet betydelig Handel. Den sydlige Deel af Thy er vel lige saa langt borte fra Kjøbstaden, indtil 7 Miil fra Thisted, men tilføres er Communicationen lettere ved den nærmere Beliggenhed for Nykjøbing, Lemvig og Canalen, ligesom og de mange gode Ladesteder i Fjorden, som ved Krik, Skibstedgaard, Douerkiil, Viisby, Gudnitz m. fl. St., gjøre, at flere Skibe ankomme der, Concurrencen bliver større og Affætningen lettere. Det er og en Lettelse for Beboerne i Refs-Herred, som ere saa langt borte fra Kjøbstaden, at Handelsret med grove Varer er tilstaaet Kjøbmand Therkild Nielsen i Agger, Procurator Thordsen til Thaliasminde og Eieren af Søndberg Apothek paa Thyholm, hvorved Fornødenhederne lettere kunne faaes og tiltuskes for Landmandens Produkter. Samme Lettelse ønskes stærkt i Vesterhan-Herred, og savnes her saa meget mere, da Egnen ligger saa afsides, fjernet fra andre Kjøbstæder. Den Landprang, som drives saa stærkt i dette Amt, gjør ogsaa, at Savnet af gode Torve saa meget mindre føles, da Korn, Smør, Uld, Huder og Skind, som Landmandens vigtigste Produkter, kjøbes af disse selvgjorte Kjøbmænd i de mindste Qvantiteter og samles til Partier. Derved befordres Affætningen i det Mindre, især til Lettelse for den, der Intet har at kjøre med, og Bonden behøver ei at løbe til Kjøbstad efter ethvert $\frac{1}{4}$ Pd. Kaffe; men denne Ind-

retning geraader neppe nogensinde Handelen i det Hele til Baade, da Varernes Qvalitet ei forbedres under Prangerens Hænder, og Landmanden maa gjerne dyrt betale denne Nemhed.

Paa gode Torve gives der ellers stor Mangel i dette Amt; thi de tvende Kjøbstæder ere saa smaae, at det kun bliver Lidet, hvad der kan forbruges, og den største Deel af Amtet er for langt borte derfra til stadigen at kunne søge dem.

Paa den anden Side lettes Afsætningen her i Amtet meget ved dets fortrinlige Veie. Saasnart man betræder Amtets nordlige Grændse, minder en Stolpe, hvorpaa er indhugget: „Thisted Amts Grændseskjel", og en Sandsteens Milepæl om, at man er kommen i en anden Jurisdiction, hvor man ei behøver at frygte for et Uføre, hvori man kan sætte Hestene og knække Arme og Been, eller at slæbe sig snegleagtigt igjennem Sanddynger. Den Reisende fryder sig ved at rulle let hen paa de macadamiserede Veie, der ere et uforgængeligt Mindesmærke om den hæderkronede Olding, som nu i 35 Aar ufortrødent har arbeidet paa dette Værk, hvorved Thisted Amt udmærker sig fremfor alle andre i Jylland; Amtmand Fave's Veie ere nokfom bekjendte for enhver Reisende, som een Gang har prøvet at komme paa dem fra de tilgrændsende Amter. Ei blot gjennemskjærer en saadan Hovedvei Amtet i dets hele Længde fra den nordostlige Grændse lige til det sydligste Punkt ved Ottesund, hvortil en Sidevei slutter sig over Vilsfund igjennem hele Mors til Sallingsund; men Sidegrene af samme Qvalitet og Beskaffenhed gaae ud derfra og krydse Amtet i alle Retninger; til alle de bekjendte Udskibningssteder paa Vestkysten: Viro, Klitmøller, Steenberg og Agger; over Vestervig til Thyholm og Douerkiil; til de forskjellige Sundsteder: Nees og Feggesund m. fl., saa at man overalt i Amtet, hvorhen man farer, har snorlige, jevne og faste, brede og indkastede Veie at kjøre paa, hvilke næsten paa enhver Aarets Tid ere fortrinlige. Hvilken Herlighed og Bequemmelighed dette ogsaa er for Landmanden, kan man let forestille sig: strax eller i Nærheden af sit Hjem at have saadanne Veie, hvorpaa han kan befordre sine Produkter med Lethed, til enhver Aarets Tid i alle Retninger. Disse

Veie ere derfor et betydeligt Hjælpemiddel til at lette Afsætningen af Landets Produkter. Vel faldt Anlægget deraf i Begyndelsen trykkende for den dermed uvante Bonde, skjøndt ei her i den Grad, som paa mange andre Steder, da her næsten overalt haves ypperlige Materialier dertil af Leer og Gruus i Nærheden; men nu skjønnes og paa det Gode, som derved er erhvervet, og paa det Fortrin, som Thisted Amt heri har for de fleste andre i Landet.

Efter de fra Stænderforsamlingerne bekjendte Bestemmelser for den nye forventede Veianordning, skal Landeveien fra Thisted til Ottesund nu forandres til en Hovedlandevei, anlægges som Chaussee og gaae over fra Amtets under Ingenieurcorpsets Bestyrelse. Om derved vil vindes Andet, end en gjentagen Byrde for Landmanden, vil Tiden vise.

En stor Deel af sit Korn afsætter Vestjyden til sine Kreaturer, og Afsætningen paa Sjællændernes saakaldte Livvarer, o: Heste, Qvæg, Faar og Svin, er derfor vigtig for Landmanden, ja for Bonden i Almindelighed vigtigere, end Afsætningen af Kornvarer. Paa Heste er Afsætningen fordeelagtigst, da der komme Handelsmænd herned saavel fra Holsteen, som Sjælland, ja endog directe fra Frankrig og Hannover, ei blot til de Markeder, som derfor afholdes i Thisted og Vestervig; men og nu og da uden for denne Tid, naar der er Spørgsmaal om Heste, reise de omkring i Landet og opkjøbe dem. Dog blive de Fleste kjøbte af Landets Hesthandlere, som føre dem i Kobler til Markederne i Holsteen.

Derimod er Afsætningen paa Qvæg mindre god, da det ei endnu er kommet i Skik, hvad der var ønskeligt, at Kjøberne selv maatte komme herned fra Holsteen, hvorhen Studene næsten udelukkende afsættes, og kjøbe dem. Nu opkjøbes de Fleste af Landets egne Prangere, som drive dem til Markederne i Sønderjylland, og, naar der kun er Aftræk til Udlandet, blive de solgte til ganske antagelige Priser; men, naar Handelen standser i Holsteen, tabes paa Prangernes Side betydelige Summer. Markederne i Thisted og Nykjøbing, ved Vestervig, Oslos og Ottesund bidrage til at lette Afsætningen, især indbyrdes imellem Mand og Mand. Følgerne

deraf blive altid større Forsigtighed og lavere Priser her hjemme, hvorved Afsætningen trykkes. Der falde ogsaa ei ubetydelige Bekostninger paa at drive Kreaturene saa lang en Vei og føre dem over 1 eller 2 Sundsteder, for Prangerne ved at reise frem og tilbage, kjøbe, samle og sælge dem, hvilke Udgifter falde Kreaturene til Last. Dertil kommer for Fedeqvæget det Tab, som især Staldstudene lide ved at drives saa lang en Vei, ofte om Foraaret i Frost og Kulde lige fra den varme Stald, hvorved de gaae fra deres Huld og tabe overordentligt i Værd og Priis, fremfor, om de i samme Stand kunde bringes lige paa Markedet eller sælges til Slagteren paa Stedet. For at lette Transporten og aabne nye Veie for Afsætningen, har der derfor været projecteret at faae en Dampskibsfart bragt i Stand fra de forskjellige Havne ved Liimfjorden ud igjennem Kanalen til Hamborg, England, Holland. Nogle ansete Landmænd fra Viborg-, Ringkjøbing- og dette Amt havde derom forenet sig og udstedt Indbydelse til Deeltagelse; men det synes, som om denne saa patriotiske Idee ei vil blive realiseret, da den ei ret har mødt Interesse, af Frygt for Vanskeligheberne, som vilde være forbundne med Seiladsen igjennem Kanalen for et Dampskib, og for, at en saadan Entreprise ei vilde betale sig.

Foruden Stude afhændes ogsaa herfra aarligen en stor Mængde tidligtbærende Køer og Qvier, deels til Øerne og Sønderjylland, de Sidste især til Mecklenborg, hvorfra Kjøbere hente dem hernede, ofte til høie Priser.

Ogsaa Svin opkjøbes her af Landets egne Prangere og drives i store Flokke til Holsteen. Paa disse især lider Afsætningen ved den lange Vei, de skulle drives, ved de dermed forbundne Bekostninger, og ved det Tab, de lide i Fedme, hvorved Priserne, naar Afsætningen standser, trykkes saa betydeligen.

Paa Faar er der, naar de fede Bæder og Moderfaar undtages, som udføres tilsøes til Norge, ingen egentlig Afsætning uden til Slagterne til Landets eget Forbrug; derimod opkjøbes aarligen store Flokke Gjæs, som efter Høst drives til Østjylland, ja lige op til Sønderjylland.

For at give en Oversigt over Udførselen af Livvarer fra dette Amt, tilføies her en Fortegnelse over Overfarten ved de tvende

vigtigste Sundsteder af de forskjellige Slags, efter et Middeltal af 5 Aar, saaledes, som det derfra for Forfatteren er opgivet. Fra det Antal, som herfra er overført, er igjen fradraget Antallet af de Kreaturer, som fra den modsatte Side ere førte til dette Amt:

Udført	Heste.	Stort Qvæg.	Kalve, Lam og Svin.	Gjæs.
Over Sallingsund	430	2,028	90	1,280
— Ottesund	349	2,639	561	6,145
Summa	779	4,667	651	7,425
Desuden tilføes (see Tab. B)	=	213	440	=
I Alt	779	4,880	1,091	7,425

Dog er der Grund til at antage, at Udførselen er endnu ei lidet større, da der alene af Qvier blive opkjøbte her aarligen 2,000 og derover. Hertil kommer og Udførselen fra Hanherred, hvilken, om den end ei er betydelig, dog altid bliver til Noget; men derfra føres Qvæget deels til Vendsyssel og Aalborg for at slagtes, deels over Aggersund igjennem Himmersyssel til Kjøbenhavn og Holsteen; herom mangler der Optegnelse.

17.

Markfred. Hegn.

Fred er et af Livets vigtigste Goder; den er en nødvendig Betingelse for enhver fornuftig og hensigtsmæssig Virksomhed. Ogsaa for den tænksomme Agerbruger er det, for at naae det fastsatte Maal, en uundgaaelig Nødvendighed, at have Fred paa Marken, saa

at Enhver kan have ukrænket Ret til at bruge Sit paa bedste Maade, overensstemmende med sit Diemed. Det er en saa naturlig Fordring, at den synes ved sig selv at maatte blive anerkjendt overalt; og dog er der ingen Forbedring ved Agerbruget, som har fundet stærkere Modstand, havt større Vanskeligheder for at blive indført, end Markfred, hvoraf dog enhver anden Fremskriden til det Bedre er saa afhængig. Flere Opmuntringer ere givne tilforn til at brakke, indføre bedre Sædskifte, dyrke Provstirug, Klover, Kartofler m. m., holde Kreaturerne paa Stald en Tid af Sommeren; men ved dem alle møder os den Hovedindvending: „alt dette kan være godt nok, og vi indsee vel Nytten deraf i andre Egne; men, hvortil nytter det os at begynde dermed, saalænge vi ikke kunne faae Fred paa vore Marker." Ufred og Qvrets Opgivelse er derfor en Anstødssteen for den, der ønsker at gjøre Forandringer til det Bedre ved sit Agerbrug.

Det er ikke mange Aar, siden det uden Undtagelse gjaldt om hele Amtet, hvad der i en Beretning siges om Qvrets Opgivelse: „Der er ingen gammel Slendrian, som Bonden saa inderligen elsker; hvorom selve Tanken er ham en Vellyst, Intet, som han hellere vil, end opgive Qvret, og Intet opvækker i den Grad hans Utilfredshed, som Markfred, naar Høsten er endt." Og fra et andet Sted lyder det: „Saasnart Kornet om Høsten er indbjerget, slaaes Kreaturene af alle Slags løse og overlades til sig selv hele Efteraaret, uden, forsaavidt de malkende Køer om Aftenen og nogle Steder om Middagen hentes hjem, for at malkes. Skaden af saadan Qvrets Opgivelse indsees let; Kartofler, Qrter, Vikker etc. maae altid i Utide optages og indbjerges. Vintersæden afgnaves og nedtrædes. Høstene komme let til Skade, foruden at de i flere Dage i Rad kunne være borte. Kreaturene have da sjeldent Stadighed til at æde, men trække omkring og overgnave hele Marken. Skjøndt nu Lovgiveren viselig har givet Enhver Middel i Hænde til at skaffe sig Markfred, er Saadant dog ikke muligt, naar man ikke vil ligge i Uenighed med sine Naboer, udsætte sig for Overfald og voldsom Behandling, saavel paa sig selv, som paa sine Kreaturer og øvrige Eiendele."

Der vare vel de, som indsaae, at Basis for ethvert velordnet Agerbrug er Markfred; men, at tiltvinge sig den uden Hegn, derpaa

turde og her sjeldent Nogen begynde saalænge, som Forordningen af 9de Juli 1817 stod ved Magt med sine høie Bøder. Derfor kom Placaten af 11de Juli 1837, som nedsatte dem saa meget, et almindeligt Ønske imøde, saavel hos dem, der attraae Markfred, som hos dem, der frygte den som noget andet Ondt; thi nu er det ikke længere en Velfærdssag, om Nogens Kreaturer ved Uforsigtighed eller Ondskab komme paa anden Mands Mark og blive optagne.

Herved er i de senere Aar indtraadt en mærkelig Forandring i dette Amt, som en Følge især af de Fremskridt til det Bedre, hvilke Agerbruget har gjort, hvorved man har lært at indsee det Gavnlige i at have Fred paa Marken hele Aaret om. Sandsen derfor er overalt bleven vakt, og der blive stedse Flere i ethvert Sogn, som gjerne ønske og længes efter almindelig Markfred, for at kunne høste større Frugter af deres Eiendomme; men paa de fleste Steder frygter den Enkelte endnu for de Vanskeligheder og Ubehageligheder, som ere uundgaaelige for den, der først bryder Isen; og, at Alle i eet Sogn forene sig om at holde fuldstændig Markfred, saavidt er det kun kommet paa faa Steder. For den især, der dyrker sin Mark bedre, end de fleste Andre, er Ævrets Opgivelse saa skadelig; thi, jo for Vinterrugen er saaet, jo kraftigere Marken er, saa at Klover og Græs skyde frodigere, end hos Naboerne, desto mere søge de løstgaaende Kreaturer dertil, og desto stærkere afgnaves og nedtrædes Sæden. Derfor bidrage Kartoffelavlens og Kloveravlens Udbredelse, Dyrkningen af Provstirug, Brak og dermed følgende tidlig Vintersæd saa meget til at vække Sands for Markfred; men især er Rapsæden, hvis Dyrkning vi derfor og i det Foregaaende have ønsket almindeligere udbredt, et virksomt Middel til at fremtvinge den, da den uundgaaeligen dermed maa være forbunden.

Paa de fleste Herregaarde, hvis Marker ere, eller i Fortiden have været indhegnede, fordres Markfred, men selv paa adskillige af disse har det været vanskeligt at tilveiebringe den, og derfra falder det Beboerne lettere at holde deres Kreaturer, uden at de behøve selv at holde Markfred. Dernæst findes Ønsket derom almindeligt hos Præsterne; men de have, ifølge det Forhold, hvori de staae til deres Naboer, som deres Sognefolk, vanskeligt ved at tiltvinge sig den. Det er derfor især fra de Mænd udenfor Bondestanden, som besidde

mindre Landeiendomme, og fra de enkelte Bønder, der ere gaaede fremad med Tiden foran deres Jevnlige, at man skal vente sig de første Skridt gjorte til at fordre almindelig Markfred uden Hegn; thi, naar de urokkeligt fordre den, blive og Naboerne nødte til at holde den.

Vesterhan-Herred er heri skredet bedst fremad; thi, imedens her de, der ville fordre den, nu let kunne faae Markfred, som overholdes af de fleste bedre Agerdyrkere, ere der endog de Sogne, hvori Ævret alt i 2 à 3 Aar aldeles ikke har været opgivet; saaledes i Kjettrup, hvor Forpagteren paa Aagaard, Præsten og Herredsfogden have faaet det afskaffet, i Thorup efter Sognefoged Jens Ravns Exempel, og i Arup ved Christen Jørgensens urokkelige Villie. Der, hvor det alt er kommet i Gang, indsees fuldkomment den store Nytte deraf, som og er kjendelig paa hele Agerbrugets Fremskriden; og, efterat Beboerne først have smagt det Søde i den Frihed, ei at være nødte til at taale det Slags Frihed, som Bonden almindeligt elsker saa høit for sig selv og for sine Kreaturer, ville de ikke for nogen Priis igjen tilbytte sig den Glæde, som de forhen skattede saa høit, med den sidste Kjærv at kunne opgive Ævret.

Ogsaa staaer Mors heri foran Thy, da der kun ere faa Sogne, hvori Ævret fuldkomment opgives, som paa den nordvestlige Side af Øen, især i Solberg og Sundby Sogne; i de fleste Sogne ere der, selv udenfor Herregaarde og Præstegaarde, Enkelte, som fordre og let kunne faae Markfred, som Jesper Christ. Foldager i Outrup, paa Damsgaard og Votborggaard i Tæbring, hos Sognefogden i Karby o. fl. St. Streng Markfred holdes ei blot paa alle større Gaarde, men der ere og Sogne, som Veierslev og Todse, hvor Ævret ifølge almindelig Overeenskomst ei opgives. Ogsaa paa Nykjøbings Marker overholdes Markfreden strengt. Derimod staaer Thy heri længst tilbage, især den nordlige Deel, hvor der og træffes de færreste Fremskridt til Forbedringer i Agerbruget; hvor der selv paa adskillige større Sædegaarde ingen Markfred fordres; men derfor, da der sjeldent dyrkes andre, end de almindelige Sædarter, finder her samme Ufred Sted, som førend Hegnsforordningen udkom. Saaledes især i de Sogne, der omgive Thisted, som ei endnu har kunnet faae Fred paa sine Marker; men maa opgive Ævret, som

tilforn, da vel for nogle Aar siden enkelte af Byens Indvaanere forenede sig om at fordre og tiltvinge sig Markfred; men de kunde ei drive den gode Sag igjennem og seire over Fordomme og Egennytte. Jo længere derimod man reiser Syd paa i Thy, desto mere mærkes Sandsen derfor; i Hassing-Herred respecteres alt i Almindelighed Hovedgaardenes Marker, naar der fordres Fred, selv uden tilstrækkeligt Hegn; endog uden dette kan der dyrkes Raps, som paa Abildgaard og ved Skyum Præstegaard; men selv i denne Deel af Thy herskер paa enkelte Steder den største Ufred, som i Helligsø og Boddum, hvor endog Svinene løbe frit omkring og kunne oprode Kløver og Vintersæd.

For at undgaae de store Besværligheder og Ærgrelser, der have været forbundne med at forskaffe sig Markfred ved Lovens Tvang, have Adskillige bestemt sig til det bekosteligе Middel, at opføre forsvarligt Hegn, for derved at skaffe deres Marker Fred. Men derom kan man i Korthed fremsætte som almindeligt gjældende for dette Amt: at nyt Hegn opføres nu og da, men de gamle holdes sjeldent vedlige. Det er et bekosteligt Arbeide, at indhegne sin Mark, og paa mange Steder uoverkommeligt, paa Grund af dens uheldige Figur og adsplittede Beliggenhed; paa andre kan det ei holdes vedlige, da Jordbunden er for løs og gruset til at Dige eller Grøft kan staae, og, naar det engang er nedskredet, falder det dobbelt vanskeligt, igjen at istandsætte det. Derfor var det ønskeligt, om Markfred uden Hegn kunde tilveiebringes; thi med Hegn alene er det kun Enkelte, som kunne skaffe sig den. Det er ogsaa vanskeligt at faae Hegnet saa svært, at det fuldkomment kan frede, især for det uvorne Faar og for Mennesker, som her ikke respectere noget Hegn, men sætte lige over Diger og Grøfter, naar derved nogle Trin kunne spares.

Men paa den anden Side var det ønskeligt, om i denne saa nøgne, for de barske Vinde og det strenge Klima saa udsatte Egn Opførelse af Diger vare mere almindelig, til at bryde Vinden og forskaffe mere Læ, hvortil især levende Hegn vilde være at anprise, om det her kunde tilveiebringes. At faae Træer til at voxe saa nær

ved det brusende Vesterhav, er allerede vanskeligt, og lykkes ei, uden det er i sluttede Plantninger, i Læ bag høie Diger eller anden beskjermende Vold, og, saasnart de komme derover, afsvies og standses de strax. Saa meget mindre ere beplantede Diger at vente her, hvor selv de stærkeste Træer, saaledes ganske blottede og udsatte for Vinden, maatte bukke under. At faae levende Hegn at see i dette Amt, hvilke især, naar de bleve almindelige, vilde have en saa gavnlig Indflydelse paa at beskytte Sæd og Græsvæxter imod de strenge Storme, hører derfor til de pia desideria, som under dette Klima vist neppe nogensinde ville gaae i Opfyldelse. Forfatteren har selv her gjort Forsøg med at beplante sine Diger med een Rad Hvidtorn i Midten og tvende Rader Piil udenfor, og i flere Aar blev der plantet efter, som de for satte gik ud; men tilsidst maatte det opgives, som uopnaaeligt, idet kun enkelte forkrøblede Vexter vidne om, hvad der er skeet.

Der er for bemærket, at ved næsten alle Herregaardene og Sædegaardene i dette Amt er Marken eller har den været indfredet med Jordvold, men ved adskillige af dem gjøres der nu Intet, for at holde det Hegn vedlige, som Fædrene med store Bekostninger have opført. Bedst vedligeholdt findes det ved Kolbygaard og Drumgaard i Thy, Glomstrup og Frøslevgaard paa Mors, og især ved Hindsels paa Thyholm, hvor ei alene det ydre Hegn er svært og godt holdt vedlige, men i Udmarken ere og de enkelte Kobler paa holsteensk Vis adskilte med saa svære Jorddiger, at Studene kunne sikkert ligge derinde om Natten.

I Vesterhan-Herred sees yderst sjeldent Hegn om Agrene, vel og en Følge af den løse Jordbund, som gjør, at det ei kan staae. Derimod ere i de senere Aar mange Kjær- og Overdrevslodder indhegnede, tildeels, for at Kreaturer, især Faar, kunne indjages derpaa og drives løse om indenfor Hegnet. Dette bestaaer meest af et lavt Jorddige med en 2 Alens Grøft paa hver Side, og Grøfterne tjene da tillige til at aflede Vandet. Paa dette Slags Indhegning, hvorved især den for nævnte Christen Olesen i Kliim udmærker sig, og Gaardmand Christen Gaarddal i Thorup, som dertil har opført 2,500 Favne Diger, seer man i denne Egn stedse flere Exempler fremtræde.

I det nordlige Thy er det kun faa Steder, hvor man træffer saa godt et Hegn, som om Vilholm Mark i Sennels Sogn, hvilket den forrige Eier, Procurator Voetmann, opførte, bestaaende af en høi Jordvold. Steendige, som ellers ikke sees i dette Amt, er opført i Skinnerup af Gaardmand Christen Ørgaard om en Toft ved Gaarden paa et Par Tdr. Land. Det er beplantet med Hyld og Piil, og flere Rader Piletræer sees indenfor, saa at det udgjør det skjønneste Hegn i hele Amtet; men Byen ligger i Læ af Bakker.

I det sydlige Thy er der i de senere Aar paa flere Steder opført nyt Hegn, saaledes ved Roesholm, Skyum og Hassing Præstegaarde er hele Marken indhegnet; Gaardmand Christen Nørgaard i Stagstrup har nu for det meste ladet indkaste hele sin Mark til 14 Tdr. Hartkorn med Grøft og Jordvold; Procurator Thordsen har og opført et skjønt Hegn til sin Mark ved Thaliasminde, nemlig Dige med Grøft udenfor, og beplantet Diget med Piil; ogsaa hos Gaardmand Peder Chr. Jepsen og hans Broder i Søndberg er Marken forsvarligen indhegnet. Det smukkeste og bedste Hegn findes dog hos Christen Madsen i Tvolm, der har viist, at ved Flid og Omhu kan levende Hegn ogsaa tilveiebringes i Thy. Piil og Popler ere plantede rundt om, deels paa Diget, deels ved dets indvendige Fod, og langs i dets udvendige Side bleve der, da det opførtes, indplantede Stikkelsbærtræer, som saaledes ere tilgroede, at Intet kan trænge derigjennem.

Paa Mors træffes det bedste Hegn, opført i den nyere Tid, om Veierslev Præstegaards Mark, om en Deel af den Mark, der tilhører Gaardmand Peder Sørensen i Storupgaard, om nogle Tofter i Veierslev og Lørslev, for deri at saae Raps, ligesom og hos Peder Clausen i Tøving, der har plantet endeel Piil om Udsiderne; men man træffer dog sjeldnere her nyt Hegn opført, end i det sydlige Thy, hvor Sandsen derfor er størst; selv hos Huusmænd træffes det oftere her, som hos Peder Nørgaard i Villerslev, der har sin lille Jordlod smukt indhegnet og Digerne beplantede.

18.

Qvægavlen.

Den jydske Qvægrace har stedse været erkjendt og meget søgt, ei blot som Malkeqvæg, men tillige og især som fortrinligt Fedeqvæg. Den udmærker sig ei ved sin Størrelse; thi den bliver sjelden meget hoi; men dog har den en lang, tætsluttet Krop, stærke, lave Been, dybthængende Bug, bredt Kryds, nedhængende Doglap, fiint, smukt Hoved og Hals; dens Farve er oprindelig blakket eller broget, og den røde Farve, hvor den træffes, tyder paa en fremmed Stamme. Dens Fortrin bestaaer ei saa meget i Melkrighed, eller i Nemhed til Fedning, som i en Forening af begge Dele; thi der gives neppe nogen anden Race, som med samme Næring malker bedre, uden at tabe sit Huld. Melken er fed og holder længe ved; Kjødet er fiint, saftfuldt og velsmagende; Fedtet forekommer ei saa meget i Mængde i Klumper, som behageligt fordeelt imellem og isprængt Kjødet over hele Legemet, hvorved det bliver mere lækkert.

Denne Race har holdt sig længst og renest i dette Amt, hvis vigtigste Indtægtskilde Qvægavlen stedse har været, og det thylandske Qvæg er blevet søgt med Begjerlighed, saavel til Holsteen og Udlandet, som til Sjælland; men Racen har tabt sig meget, og Qvæget er blevet betydeligt ringere i dette Aarhundrede, da man sjeldnere træffer her smukt Qvæg af nogen Størrelse, og det røber Svaghed og Udartning.

Men selv i de forskjellige Strøg af Amtet er der stor Forskjel paa Qvæget. Paa Mors træffer man de bedste Kreaturer, med det reneste Præg af den ægte jydske Race. De ere i Almindelighed større, stærkere og mere velskabte, end i den øvrige Deel af Amtet; dette gjælder især om Nørre-Herred, hvor de nordligste Sogne, Solberg, Sundby, Flade m. fl., udmærke sig ved stort og smukt Qvæg. I Sønder-Herred, navnligen i Lørslev og Asfels Pastorater med de skarpere Jorder og magre Græsgange, falder det mindre, men

mere langbenet, spidst og svagt. I det egentlige Thy er Racen almindeligt finere, maaskee mere tætsluttet, men voxer ei saa hurtigt til samme Størrelse og Vægt, og den har ei saa bredt Kryds; især er den smaat paa Thyholm, hvor den gjerne bliver daarligere opfødt. Hanherreds-Racen er igjen mere beslægtet med Vendelbo-Qvæget; Kroppen er vel lang, men spids, Halsen tynd, Benene lange og fine; men den er ret trivelig.

Man har oftere prøvet paa at forædle Amtets Qvæg ved Blanding med fremmede Racer, og dertil syntes man en Tid at ynde den holsteenske eller Marskracen, der er større, smukkere og af en mere anseelig Skabning. Afdøde Proprietair Sørensen til Irup forskrev for noget over 20 Aar siden 4 drægtige Køer fra Holsteen, og fra denne Gaard blev den holsteenske Race, der giver lutter rødt Qvæg, meget udbredt i Egnen. Paa denne Gaard tillagdes i mange Aar ei andre Køer, end saadanne, hvilke Prangerne kjøbte til høie Priser, og de gik gjerne til Kjøbenhavn, hvor Brændeviinsbrænderne foretrak dem til at sætte ind paa Spol. Paa Drum, Glomstrup og flere større Gaarde holdtes de næsten udelukkende.

De udmærke sig ved deres Størrelse og kunne bringes til en Vægt fra 35 til 40 Lpd. Men de fordre mere for Tanden, bedre og kraftigere Græs og Foder, og uden omhyggelig Pleie kunne de i Melkrighed ei engang maale sig med Landets egen Race. De have større Knokkelbygning, grovere og tørrere Kjød, der ei er saa blandet med Fedt. Derfor tillægges ei heller gjerne røde Stude til Fedning; de vrages i Handelen, fordi de røbe Slægtskab med denne Race; den tabte da ogsaa efterhaanden mere sin Credit i denne Egn, hvor Qvægopdræt er saa vigtig.

Ogsaa Tyrolerracen er prøvet her, da Hr. Borberg i Douer for en Deel Aar siden fik en saadan Tyr fra Sjælland, hvorefter faldt mange smukke Qvier. Den er melkrig og ei saa kræsen, som den holsteenske, men formedelst den mørkerøde Farve blev den ei meget søgt, og Racen er nu næsten ganske forsvunden.

Den dermed beslægtede Schweitzerrace synes mere skikket for Egnen ved sin smukke, fortbrune Farve og skjønne Dannelse. Den blev indført paa Mors af Nandrups forrige Eier, afdøde Proprietair Steenstrup, for c. 20 Aar siden, og Forfatteren saae endnu ifjor

i Flade og Bjerby Sogne nogle smukke, tigrede Koer af denne Race; men den forsvinder mere og mere. Ogsaa til Irup kom en Tyr af denne Race fra Esrom, og den yndedes, saavel for sin Trivelighed, som for de gode Malkekoer, der faldt ved Blanding dermed. Saavel af denne, som af Tyrolerracen ere der for nogle Aar siden anskaffede flere Tillægsdyr ved Aagaard i Hanherred, hvormed Hr. Dichmann stræbte at forædle sine Koer, og de yndes der meget, fordi de give federe og mere Melk og ere trivelige; derimod til Fedning ere de mindre skikkede, da de ere af et muntert Temperament.

Dog — det er neppe til Forædling, ved Krydsning med fremmede Racer, at den jydske trænger; thi, efter de fleste Kyndiges Dom, er Landets oprindelige Race den, der, efter de locale Omstændigheder, er meest passende og fordeelagtig for den største Deel af dette Amt; men den trænger i høi Grad til at forbedres ved sig selv, ved et omhyggeligere Valg af Tillægsdyrene og en bedre Behandling af Opdrættet; thi derfor viser Bonden altfor stor Ligegyldighed. Alle ere enige i, at Racen er meget udartet og forringes stedse mere. Som fornemmeligt virkende Aarsag dertil kan man vistnok antage: den Ligegyldighed, som Bonden viser i Valget af sine Tillægsdyr, især af Handyrene; thi, som en Beretning lyder: „Der lægges ingen Flid paa at opdrage Tyre af bedste Slags, da Bonden ei bekymrer sig om Andet, end at faae Koen sprunget for godt Kjøb, ligemeget, hvad Skabning Tyren har." Derfor seer man ogsaa almindeligt, at Tyren er liden og uanseelig, ofte spids, med smal Hals og tynde Been, hvorefter ei kan ventes noget godt Afkom. Dertil kommer den betydelige Oviehandel, som her finder Sted, da der aarligen opkjøbes flere tusinde tidligtbærende Qvier i Thy og Mors og føres især til Mecklenborg. Det er de største og bedste, som derved komme ud af Landet, og, naar der er Aftræk paa dem, kjøbes til høie Priser (indtil 20 à 25 Rd. Courant for en treaarig Qvie). Kun de mindste og daarligste blive tilbage, som ei kunne sælges dertil, og dem bruger da Bonden til Tillæg, hvorved Racen stedse maa forringes. Begjerligheden efter den øieblikkelige Vinding forleder saaledes Vestjyden til at overse sin egen Tarv, og ei vel at tænke paa Fremtiden. Ogsaa mange Ledekoer føres ud af Landet, deels til Holsteen, deels til Kjøbenhavn, hvilke vel og ere af de

bedste, idet de ringere, som ei kunne koste saa mange Penge, beholdes til eget Brug; men, da disse i Almindelighed først sælges, efterat de her have faaet 4 à 5 Kalve, bliver dette Tab for Tillæget ei saa stort. I flere af Beretningerne ansees det og for en Aarsag til Qvægracens Forringelse, at Qvierne for tidligt holdes til Tyrene, og at disse bruges i for ung en Alder; dog dette kan vist neppe ubetinget antages; thi den Qvie, der bliver 3 til 4 Aar, førend den holdes til Tyr, bliver sjeldent en god Malkeko, og man har da ofte Vanskeligheder, for at faae den med Kalv. Erfaringen lærer og, at den Qvie, som i en ung Alder har stjaalet sig til Tyren, men derefter i eet Aarstid holdes fra den, gjerne bliver større og bedre Malkeko, end den, der bliver fuldkomment udvoxet, inden den løber. Ligeledes har Erfaringen lært Mange, at efter den unge Tyr falder en større og bedre Afkom, end efter den gamle *). Aarsagen til ringe Opdræt ligger derfor ei i, at Tillægsdyrene bruges dertil for tidligt, men, at Opdrættet bliver alt for ringe holdt. Kalven faaer kun een à to Uger fød Melk, derpaa afskummet i 8 à 10; men da tillige lidt Havretop og Affald af Laden; og i det Hele kjæles der meest for den i det første Halvaar. Hr. Valeur til Abildgaard har i nogle Aar opdrættet Kalve med Hovand, og Flere, som have seet hans store, velholdte Qvier, have heri efterlignet ham. Siden derimod holdes Ungqvæget altfor længe ude om Efteraaret, slaaes for tidligt ud om Foraaret, og lever meest ved Halm om Vinteren, hvorved det bliver meget forsat i Væxten, og opnaaer først i en Alder af 3 à 4 Aar en Størrelse, som det alt burde have i andet og tredie Aar. Derved forknyttes det i sin Opvæxt og bliver uskikket til i en ung Alder at give en fuldkommen Afkom. Ved et omhyggeligt Valg af Tillægsdyrene, som skulle beholdes til Opdræt og ei for nogen Priis sælges, da den tilsyneladende Fordeel deraf snart igjen gaaer tabt; ved en forøget Omhu for Kreaturernes Opfødning i den unge Alder, saa at de tidligt kunne naae en fuldkommere Størrelse; ved at vogte sig for Parring i samme Familie, hvorved Afkommet bliver svagt: derved vil Landets egen Race efterhaanden kunne forbedres, og den for Landet saa vigtige Qvægavl

*) Cfr. Beskrivelse over Viborg Amt, Side 121, Anmærkning.

fremmes. Jøvrigt udmærke denne Egns Beboere sig ved deres Kreaturers Behandling om Vinteren, og det er bekjendt, hvor omhyggelig Thyboen er i at røgte sit Qvæg. Her pines ei den sidste Kjærne ud af Straaet, for at kjøres paa Torvet; men al Rivelsen oprøgtes, kun lidet Korn tærskes reent, og meget opfodres, uden at Pleilen rører det. Megen Omhu anvendes, for at faae al Halmen opfodret, at Intet skal spildes, (hvorfor Mange ere altfor ængstlige, til Skade for Gjødningens Formerelse,) og dertil rystes Rivelse og utærsket Korn ud i Halmen, for at faae Alt fortæret; men sjeldent skjæres Hakkelse til Kreaturerne. Der gives gjerne 6, i de længere Dage 7 à 8 smaae Gifter dagligen, for at Qvæget kan have mere Appetit til at æde reent op. Koerne faae almindeligt Rivelsen, noget Hø, hvor det haves, og kun 1 à 2 Gifter Halm dagligen; de malkende vandes baade før Middag og før Aften. Ungqvæget, fra 1 til 3 Aar, faaer meest Halm, og, naar det kan faae een Gift Hø eller utærsket Korn dagligen, anses det for en god Røgt; derved sættes det i den unge Alder saa meget tilbage i Væxten, og for dette var en herlig Anvendelse af Rodfrugter, som dog kun Faa avle i den Mængde, at de dertil kunne bruges. Den treaarige Stud sælger Bonden som oftest til de større Bøndergaarde eller mindre Sædegaarde, hvor de holdes 1 à 1½ Aar, indtil de komme paa Stald paa Herregaardene eller drives til Holsteen. I den Tid faae de mere Korn, saaledes: 1) Byghalm, 2) Havrehalm, 3) Hø, 4) Rivelse og udrystet Korn efter Vand (indtil Juul meest Byg, for at løsne Livet, siden broget Havre), 5) Byghalm efter 3 à 4 Timers Hvile, for at tygge Drov, 6) Hakkelse og Avner eller blot Halm, 7) udrystet Korn. De, der blive i Landet, for at staldes paa Herregaardene, faae i denne sidste Vinter endnu mere utærsket Korn, gjerne ⅔, og i Halmen, som gives dem, er der endnu meget Korn tilbage; der ere endog de Gaarde, hvor Fedningen drives saa vidt, at de næsten ingen Halm faae, f. Ex. paa Glomstrup, hvor al Vaarsæden oprøgtes, saa at endog Sædekornet kjøbes. Denne er en ødsel Røgtning, da saa meget af det tørre Korn gaaer uforøiet igjennem Kreaturene, og kommer ei til den Nytte, hverken for Qvæget eller for Møddingen, som, naar det i Forveien blev gruttet eller mæsket, saa at Alt kunde fordøies. Næsten overalt tøires

Qvæget om Sommeren; kun paa de store Gaarde græsses Studene i los Drift, og paa Aagaard i Hanherred ligeledes Koerne.

Heri er Vesterhan-Herred forskjelligt fra den øvrige Deel af Amtet; thi, ligesom Kreaturene der faae en daarlig Græsning om Sommeren i de magre Moser og Kjærstrækninger, hvor de holdes ude saa længe muligt, saaledes maae de om Vinteren meest nøies med den tørre, udslidte Halm og lidt Hø, hvor det haves; derved nærmer ogsaa dette Herred sig mere Vendsyssel, og derfra den ringere Qvægrace.

At bestemme Antallet af Kreaturene i denne Egn efter Hartkorn eller Areal, er misligt, da der findes saa stor Forskjel paa de forskjellige Egne, og selv i samme Egn, ja i samme Sogn paa de forskjellige Eiendomme, saavel i Hartkorn, som i Areal, Jordernes Beskaffenhed, Høbjergning m. m., saa at ingen fuldkommen Sammenligning kan anstilles. Kun kan det ansees som et almindeligt Princip, hvilket vi før have havt Leilighed til at dadle, at Enhver gjerne vil have for stor Besætning og holder flere Kreaturer, end han vel kan græsse og føde, hvorved Landmanden skader sig selv saa meget, baade først og sidst, og ei betænker, at tvende Kreaturer, som faae rigelig Næring, yde langt større Fordeel i alle Henseender, end 3, der leve knapt; det er ei Antallet, hvorpaa Fordelen beroer.

Til nærmere Oplysning om Besætningens Størrelse i Amtets forskjellige Egne ville vi fremsætte nogle Exempler derpaa, saavel fra de større, som fra de mindre Landeiendomme, hvilke ville kunne vise de forskjellige Forhold:

I Vesterhan-Herred holdes, som man let vil kunne tænke sig, en liden Besætning, saavel efter Hartkorn, som efter Areal, og der kan neppe regnes flere, end 1 Hest, 2 à $2\frac{1}{2}$ Kreaturer, 4 à 5 Faar pr. Td. Hartkorn. Saaledes holdes ved en Gaard i Fjerridslev paa 4 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn med 50 Tdr. Sædeland, Høbjergning 24 Læs, en Besætning af: 4 Heste, 7 Koer, 4 Stkr. Ungqvæg, 20 Faar; i Thorup til $3\frac{1}{4}$ Tdr. Hartkorn, 13 Tdr. Sædeland foruden Eng og Overdrev: 3 à 4 Heste, 10 Fæhøveder, 20 Faar; ved en anden Gaard i samme By paa 8 Tdr. Hartkorn, 28 Tdr. Agerland, foruden Moser og Kjær: 7 Heste, 12 Koer, 12 Stkr. Ungqvæg, 25 à 30 Faar; ved en Gaard i Kliim, 4 Tdr.

Hartkorn, 25 Tdr. Sædeland m. m.: 5 Heste, 8 Køer, 8 Fækreaturer, 20 Faar.

Til Kjettrup Præstegaard holdes: 5 Heste, 20 Køer, 10 Stkr. Ungqvæg, 20 Faar, 8 Svin; til Slettegaarden i Hjortdals Sogn, 10 Tdr. Hartkorn, 70 Tdr. Sædeland: 10 Heste, 24 Køer, 16 Stkr. Ungqvæg, 100 Faar.

Paa Hannæs holdes ringere Besætning, da her er høi Skyldsætning, og det Meste deraf mangler Eng og Mose. Saaledes har en Gaard i Øslos, med 4 Tdr. Hartkorn, 20 Tdr. Sædeland: 4 Heste, 7 à 8 Fækreature, 25 Faar. Derimod ved Klitterne holdes en ualmindelig stor Besætning, saasom til et Boelssted i Kjæret i Lild Sogn paa c. 1 Td. Hartkorn holdes der 30 Fækreature og 50 à 60 Faar.

Til Veslosgaard med 300 Tdr. Sædeland, hvor der for 6 Aar siden kun holdtes 70 Fækreature, er Besætningen nu, ved den forbedrede Drift og udvidede Dyrkning af Rodfrugter, stegen til 30 à 40 Fedekreature, 60 Handelsstude, 16 Køer, 100 Faar, 14 Heste; Udsæden er: 50 Tdr. Rug, 30 Tdr. Byg, 35 Tdr. Havre, 100 Tdr. Kartofler og noget Blandingskorn; 50 Læs Enghø.

I det nordlige Thy er Qvægbesætningen i Almindelighed større, især paa Østholmen, hvor der paa de bedste Jorder falde 3 à 4 Stkr. Qvæg pr. Td. Hartkorn; saasom i Hundstrup til en Gaard paa 9 Tdr. Hartkorn med 55 Tdr. Sædeland, 50 Læs Enghø, holdes: 7 Heste, 8 Køer, 6 Stude, 16 Stkr. Ungqvæg, 80 Faar; i Klov til $8\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 70 Tdr. Sædeland, 30 à 40 Læs Hø: 6 Heste, 8 Køer, 8 Stude, 10 Stkr. Ungqvæg, 50 Faar; i Østerild til $7\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 16 Tdr. Sædeland, 50 Læs Hø: 6 Heste, 8 Køer, 16 Stude, 4 Stkr. Ungqvæg, 60 Faar.

Hvor der ei haves saa megen Høbjergning, saa stort Areal, bliver Besætningen naturligviis mindre efter Hartkornet, især paa de stærkere Kridtjorder, hvor Straaproduktionen er mindre, saasom i Kjelstrup i Hillerslev Sogn til $3\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 30 Tdr. Sædeland, holdes kun: 2 Heste, 6 à 7 Fækreature, 20 Faar. En Gaard i Nors paa 6 Tdr. Hartkorn holder: 5 Heste, 18 Fækreature, 60 Faar. Paa Hanstholmen har en Gaard paa 4 Tdr. Hartkorn med 50 Tdr. Agerjord, 12 à 20 Læs Hø, en Besætning af:

4 Heste og 1 Fol, 14 à 16 Kreaturer, 20 à 30 Faar. Derimod i Klitterne gives der f. Ex. i Vigs et Sted paa 2 Skpr. Hartkorn, hvortil holdes: 2 Heste, 16 Kreaturer, 100 Faar. Berthel Viig i Oster-Vandet har paa 7 Tdr. Hartkorn, 130 Tdr. Sædeland: 6 à 7 Heste, 6 Koer, 10 stærke Stude, 16 Stkr. Ungqvæg, 50 Faar. Hr. Hegaard i Vestervandet har paa 10½ Tdr. Hartkorn, 200 Tdr. Land, 50 Læs Hø, en Besætning af: 5 Heste, 42 Kreature, 150 Faar. I Thorsted falder 1 fuldvoxent Qvæghoved paa 4 à 5 Tdr. Land geom., saml. til 7½ Tdr. Hartkorn med 89 Tdr. Land geom., 44½ Tdr. bonit.: 6 Heste, 20 Stkr. Qvæg, 40 Faar; til 2 Tdr. 1 Skp. Hartkorn med 51 Tdr. Land geom., 17 Tdr. boniteret: 2 à 3 Heste, 8 Stkr. Qvæg, 20 Faar. Derimod holder Niels Christian Salomonsen i Skaarup i Sjørring Sogn til neppe 6 Skpr. Hartkorn: 4 Heste, 16 Stkr. Qvæg, 40 Faar.

Ved Momtoft i Sennels Sogn, med 18 Tdr. Hartkorn, 400 Tdr. Sædeland, 70 Læs Enghø, holdes: 10 à 12 Heste, 6 Koer, 4 Qvier, 50 à 60 Stude, 150 Faar, imedens Nabogaarden Ullerupgaard til 44½ Tdr. Hartkorn kun har: 10 à 12 Heste, 16 à 20 Koer og Qvier, 90 Stude.

Til Diernæs i Vang Sogn med 13 Tdr. Hartkorn, 375 Tdr. Land Ager, Eng og Hede holdes: 12 Heste, 80 Kreature og 100 Faar; til Færgegaard i samme Sogn, 12 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn: 8 à 10 Heste, 60 Fækreature, 150 Faar.

Kun Faa her have forholdsviis større Besætning, end den for nævnte Gaardmand Christen Bunk i Skinnerup, der til 2 Tdr. 3 Skpr. Hartkorn, 40 Tdr. Land, 4 Læs Hø holder: 3 Heste, 12 Fækreature, 28 Faar.

I det sydlige Thy holdes i Almindelighed den største Besætning, som en Følge af, at der gives gjerne mere Højbergning, Hede, Overdrev m. m., og her falder i de bedre Egne indtil 4 à 6 Kreature pr. Td. Hartkorn, men ogsaa her er der naturligviis stor Forskjel; saaledes f. Ex. en Gaard i Skjoldborg paa 2 Tdr. Hartkorn, 15 Tdr. Land, holder: 2 Heste, 3 à 4 Koer, 4 Stkr. Ungqvæg, 20 Faar; en Gaard i Snedsted Sogn paa 5½ Tdr. Hartkorn, 60 Tdr. Land, holder: 22 Fækreature, 20 Faar, imedens en anden paa 3½ Tdr. Hartkorn og 25 Tdr. Land kun har: 2 Heste,

8 Fækreature, 12 Faar. Ved Gisselbek i Hassing holdes til 9 Tdr. Hartkorn: 6 Heste, 35 à 40 store Kreature, 60 à 80 Faar, imedens der i Viisby undertiden neppe holdes 2 Kreature pr. Tde. Hartkorn. I Drum Sogn falde kun 1 Hest og 2½ Fæhoved pr. Td. Hartkorn, imedens Hvidberg har den dobbelte Besætning. Til Orenbøl i Vestervig Sogn holdes paa 5½ Tdr. Hartkorn kun 2 à 3 Heste, 8 à 10 Fækreature, 12 à 16 Faar, imedens Ulsted har den dobbelte Besætning, og i Handrup, den bedste By i Sognet, holdes paa 4 Tdr. Hartkorn med 34 Tdr. Land: 3 Heste, 12 à 14 Kreature, 20 à 25 Faar.

Til Nygaard i Ydby holdes paa 8 Tdr. Hartkorn, 64 Tdr. Sædeland, 18 Læs Hø: 4 Heste, 28 store Kreature, 40 Faar; men i Boddum til 5 Tdr. Hartkorn, 28 Tdr. Sædeland kun: 3 Heste, 8 smaae Kreature, 25 Faar.

Paa Thyholm holdes til 5½ Tdr. Hartkorn: 4 Heste, 6 Køer, 16 Stude, 30 Faar, og paa Jegindø til 2 Tdr. Hartkorn, 56 Tdr. Sædeland: 2 Heste, 10 à 12 Kreature, 30 à 40 Faar.

P. Chr. Jepsen i Søndberg holder den største Besætning i dette Amt, saavidt mig bekjendt, nemlig til 2 Tdr. 3 Skpr. Hartkorn, 16 Tdr. Land geom. uden Eng: 2 Heste, 12 Fækreature, 12 à 14 Faar, 3 Svin; dette bliver næsten et fuldvoxent Hoved paa een Td. Land, hvilket kun ved den omhyggelige, intensive Dyrkning bliver muligt.

Til Ørland holdes paa 16¾ Tdr. Hartkorn: 11 Heste, 12 Køer, 8 Qvier, 40 Stude, 100 Faar.

Til Drumgaard med c. 30 Tdr. Hartkorn holdes: 20 Heste, 130 Fækreature, meest Staldstude, 140 Faar; men her avles 2 à 300 Læs Hø.

Roesholm Præstegaard, med 5 Tdr. Hartkorn, 40 Tdr. Agerland geom., 35 Læs Hø, har en Besætning af: 4 Heste, 8 Køer, 12 à 14 Stkr. Ungqvæg, 30 Faar.

Hr. Borberg i Douer holder paa 17 Tdr. Hartkorn, 200 Tdr. Sædeland, 20 Læs Enghø: 8 à 9 Heste, 50 à 60 Fækreature, 60 Faar.

Til Hindsels paa Thyholm, 29½ Tdr. Hartkorn, 300 Tdr. Sædeland, holdes nu en Besætning af: 13 Heste, 90 Fækreature, meest Staldstude, 100 Faar.

Paa Mors falder igjen et mindre Antal Qvæg efter Hartkornet, da her gjerne er høiere Skyldsætning, mindre Tillæg, ei blot af Agerjord, men især af Eng og Overdrev. Nørre-Herred har dog heri Fortrinnet for Sønder-Herred, hvor der kun kan regnes 1 à 2 Kreature pr. Td. Hartkorn, imedens hiint Herred har 2 à 3. En Gaard fra 4 til 10 Tdr. Hartkorn har i Almindelighed 4 à 6 Køer, iøvrigt Stude og Ungqvæg.

I Hesselberg, som har af Dens bedste Jorder, holder en Gaard paa 6¼ Tdr. Hartkorn, 50 Tdr. Sædeland: 5 Heste, 20 Kreature, 30 Faar. Klitgaard i Sundby Sogn har c. 6½ Tdr. Hartkorn, 60 Tdr. Land geom., og holder derpaa: 7 à 8 Heste, 30 Fækreature, 24 Faar; ved Overgaard i samme Sogn, 18 Tdr. Hartkorn, holdes: 11 à 12 Heste, 50 Fækreature, 80 Faar. Mikkel Frøslev i Tøving holder paa 12 Tdr. Hartkorn: 9 Heste, 42 Kreature. I Dragstrup derimod holder en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn kun: 5 Heste, 12 à 14 smaae Kreature, 30 Faar.

Paa Søe, 20 Tdr. Hartkorn, 200 Tdr. Land Ager og Eng, er Besætningen: 8 Heste, 8 Køer, 30 Stude, 100 Faar.

I Sønder-Herred er især Øster-Assels meget høit beskattet, da en Gaard paa 10 Tdr. Hartkorn, 48½ Tdr. Land geom. Maal, kun kan holde: 5 Heste, 8 Køer, 8 Ungnød, 24 Faar, imedens der i Veiersley paa 2¼ Tdr. Hartkorn, 57 Tdr. Land geom. Maal, holdes: 4 Heste, 20 Kreature (hvoraf 10 stærke Stude), 40 Faar. En anden Gaard i samme Sogn paa 7 Tdr. Hartkorn, 90 Tdr. Land Ager, har en Besætning af: 6 Heste, 30 à 32 Fækreature, meest store Stude, 50 Faar. I Blidstrup har en Gaard paa 5 Tdr. Hartkorn, 38 Tdr. Land: 4 Heste, 14 à 15 Fækreature, 30 Faar. I Frøslev har en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn: 6 Heste, 20 Kreature, 30 Faar; i Mollerup kun 15 à 16 mindre Kreature.

I Lorslev holder en Gaard paa 3½ Tdr. Hartkorn, 50 Tdr. Sædeland, 8 Læs Hø, en Besætning af: 4 Heste, 3 Køer, 11 Unghøveder, 30 Faar; i Storup paa 4 Tdr. Hartkorn, 52 Tdr. Sæde-

land, kun: 4 à 5 Heste, 6 Køer, 6 Unghoveder, 27 Faar. I Todse og Eerslev regnes 1 Hest, 3 Fækreature og 4 Faar pr. Td. Hrtk.

Paa Damsgaard i Tæbring Pastorat med 20 Tdr. Hartkorn, holdes: 10 Heste, 10 Køer, 52 Staldstude, 10 mindre Stude, 80 Faar; og til Votborggaard med 8 Tdr. Hartkorn: 8 Heste, 10 Køer og Qvier, 36 stærke Stude, 60 Faar.

Paa Cathrinelund holdes, med $12\frac{1}{4}$ Tdr. Hartkorn: 6 Heste, 10 Køer, 2 Qvier, 28 Stude, 64 Faar; og paa Peterslund, med 25 Tdr. Hartkorn: 9 à 10 Heste, 10 Køer, 60 à 70 Staldstude, 80 Faar.

Frydsbrønd har 20 Tdr. Hartkorn med 200 Tdr. Land, og derpaa holdes: 12 Heste, 60 Køer, 20 Qvier, 80 Faar. Karby Præstegaard, med $14\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, 126 Tdr. Agerland, har en Besætning: 7 Heste, 12 Køer, 20 Stude, 40 Faar.

Skjøndt det er vel bekjendt, hvor upaalidelige de Optællinger om Kreaturholdet ere, som i Februar 1838 foretoges til det statistiske Tabelværk, da Bonden var ængstelig for at angive sin fulde Besætning, hvorfor den deri er langt under Virkeligheden: saa kunde det dog maaskee have Interesse, at erfare Resultatet deraf, for at see Forholdet i de forskjellige Egne af Landet. Derfor tilføies bag i Bogen en Tabel derover, eftersom Listerne fra Tabelværks-Commissionen ere Forfatteren meddeelte, og deraf vil erfares, at, naar Antallet fordeles paa Amtets samtlige Hartkorn Ager og Eng, vil der falde paa 1 Td. i hele Amtet en Besætning af: 0,74 Heste, 2,64 Stkr. Qvæg, 5,46 Faar.

Ville vi betragte de forskjellige Herreder i Amtet, da kommer der en Qvægbesætning i:

	pr. Td. Hrtk.	over eller under Middeltallet.
Vesterhan-Herred	2,6	÷0,04
Hillerslev —	2,77	+0,13
Hundborg —	2,73	+0,09
Hassing —	2,95	+0,31
Refs —	2,56	÷0,08
Norre —	2,57	÷0,07
Sønder —	2,44	÷0,2.

Saaledes har Hasſing-Herred den ſtørſte Qvægbeſætning, imedens Sønder-Herred paa Mors har den mindſte. Veſterhan-Herred kommer deri foran Amtets frugtbareſte Egne, Nørre- og Refs-Herreder, da det paa ſine vidtudſtrakte, men lavt ſkyldſatte Kjærſtrækninger kan holde en ſtørre Beſætning, imedens de andre kun have de frugtbare Agerjorder, med høit Hartkorn; paa Mors bidrager desuden Alſæden, ſom paa mange Steder endnu er beholdt, til at der holdes en mindre Qvægbeſætning.

Stude er den almindeligſte Beſætning i dette Amt, om den end ikke er den fordeelagtigſte, og det er ved Opdræt at Bonden iſær ernærer ſig. Af Køer holder han ei flere, end der udfordres til Huſet; mange ere tidligtbærende: før Juul, og de fleſte Tyrekalve lægges til, iſær i gode Aar, naar Priſerne ere meget høie, ſaaſom i 1840, da et Par treaarige Stude koſtede 40 Rd. Courant og derover. Saaledes bliver der kun ſjeldent lidt Smør og Oſt at ſælge; af Korn ſælger Bonden i Almindelighed høiſt ubetydeligt, og det bliver da iſær Studene, ſom ſkulle afholde hans Udgifter. 1 à 2 Par af eget Tillæg ſælger han gjerne aarligen i en Alder af 2 à 3 Aar. Da der paa næſten alle de ſtørre Gaarde holdes Beſætning af Stude, har han altid en ſikker Afſætning for ſin Opdræt, om end ſtundom Priſerne ſynke ſaa dybt, at der bliver Lidet, for at holde dem til den Alder; i 1837 og 38 koſtede de neppe det Halve. Kun de ſtore Gaarde give ſig i Reglen af med Fedning af Kreaturene, og derfra drives, ſom før bemærket, Staldſtudene til Holſteen, for at græſſe i Marſken og da føres til Hamborg til Slagtning. Dette er meget aftaget, efterat ſaa mange Herregaarde ere blevne udſtykkede; thi, imedens de vare complette, ſtaldedes paa dem alle, og da førtes 16—1800 Staldſtude aarligen ud af Landet; nu henimod 1,000.

Hanherred gjør heri en Undtagelſe, da der holdes flere Køer, 1,6 pr. Td. Hartkorn, endeel Ungqvæg til Opdræt, ſom meeſt græſſes i Kjærene, og færre Stude, hvilket af Tabellen E bagi vil kunne ſees. Der anſees Malkekøer ſom den vigtigſte Indtægtskilde, og med Smør og Oſt afholder Bonden ſine Udgifter. Af hver K-

pleier han at sælge 1 à 2 Fjerdinger Smør, hvortil den tarveligere Næring ogsaa bidrager, da han selv sjeldent smager Smør. Koerne antages tillige at malke bedre i Hanherred, end i Thy; saaledes beretter Provst Munk, som førte Koer med sig fra de rige Græsgange i Vang til Thorup, at de der gave næsten dobbelt saa megen Melk, som før. Dette skulde ei ventes, da de her søge deres meste Føde i Kjærene; men Græsningen der maa have mere Fynd, end den ansees for, hvilket og bekræftes ved, at Christen Olesen i Kliim angav, at hans Koer, der tviredes paa frodig Klover, efterat han har begyndt paa at opdyrke sine Moser, ei kunde maale sig i Melkning med Naboernes, der græsse i Kjærene. De fleste Koer holdes i Kliim og Thorup, hvortil der gives de bedste Kjærstrækninger; men derimod til Fjerridslev, Gjottrup o. fl. St., ere de saa langt borte, at de ei vel kunne afbenyttes til Koer. Foruden disse opfødes endeel Ungqvæg i de fjernere, ringere Udlodder, hvor de holdes i løs Drift den meste Tid af Aaret, og søge ei ringe Næring; Meieri og Opdræt er altsaa denne Egns vigtigste Erhverv.

Med Meieri har der alt i forrige Aarhundrede været gjort Forsøg paa enkelte Gaarde; men dermed er igjen ophørt paa Grund af de Besværligheder, som det medførte, at forlade en almindelig, gammel Skik. Saaledes skal der for over 100 Aar siden have været et Meieri af 100 Koer paa Nørtorp i Nøhr Sogn. Ogsaa paa Vestervig er der tvende Gange i dette Aarhundrede gjort et kortvarende Forsøg med Meieri, som ved Forandring af Eier igjen har maattet vige for Stude. Det Samme har været Tilfælde paa Dueholm, Lund, Glomstrup og flere Herregaarde paa Mors, hvor der i flere Aar var Meieri, men, som Beretningen derom melder, „man fandt, at Anskaffelsen af de fornødne Trævarer i en skovløs Egn, tilligemed Tjenestepigernes Ulyst til at være Malkepiger, lagde, foruden at Avlen til disse Gaarde i den Tid kjendeligt tabte sig, Meierierne mange Hindringer i Veien, saa at Forpagterne endog imod en Afgift, sædvanlig for andre Meierigaarde i Nabolandet Salling, ingenlunde kunde bestaae, og derfor ere Meierierne paa Gaardene afskaffede, hvor der i disses Sted holdes Staldstude."

I det sydlige Thy blev der og for faa Aar siden paa en stor Bondegaard oprettet et Meieri paa 40 Koer; men, da efter to Aars

Forløb 14 forsultede Køer døde om Foraaret, blev Eieren derved kjed deraf, solgte Gaarden, og Studene indtoge deres gamle Plads.

For Tiden ere der kun 3 Meierier i dette Amt, nemlig: paa Aagaard med 166 Køer, paa Dueholm med 104 Køer, og paa Frydsbrønd med 60 Køer.

Til Sammenligning opstilles her en meddeelt Beregning over Udbyttet af Meieriet paa Aagaard:

Der produceres 772 Lpd. Smør, 10,351 Pd. Ost, som beregnes at give et aarligt Udbytte af circa . . . . . 4,000 Rbd.

Derfra gaaer som Udgift:

Løn til 8 Meieripiger à 14 Rbd. . . .	112 Rbd.	
— — Meiersken	60 —	
Til Salt	50 —	
— Fjerdinger	100 —	
— Vedligeholdelse og tilfældige Udgifter	80 —	
		402 —
	Netto	3,598 Rbd.,

som bliver pr. Ko 21 Rbd. 4 Mk., hvilket viser, hvortil et Meieri kan udbringes; et Udbytte, som Studene neppe ville kunne give.

Til en nærmere Sammenligning af Forholdet imellem Udbyttet af Køer og af Stude vil nedenstaaende Beregning bedre tjene, hvilken er mig meddeelt af Hr. Proprietair Møller til Landbolyst, der, imedens han for faa Aar siden eiede Vestervig, havde der bortforpagtet et Meieri paa 100 Køer:

100 Meierikøer gave en Forpagtningsafgift à 14 Rbd.	=	1,400 Rbd.
50 Lpd. Ost leveredes in natura		50 —
		1,450 Rbd.

Derfra maa drages:

100 Læs Skudtørv leveredes Forpagteren à 3 Mk.	50 Rbd.	
10 Tdr. Rug à 4 Rbd., 20 Tdr. Byg à 15 Mk.	90 —	
Fri Bolig 50 Rbd., en Kjerneheft 50 Rbd.	100 —	
		240 —
	Netto-Indtægt	1,210 Rbd.

Derimod vilde 100 Stude à 8 Rd. Courant hele Aaret
give en Indtægt af . . . . . 1,280 Rbd.
Men derfra maae drages 200 Tdr. Korn, som
disse fortære mere om Vinteren, end Koerne,
à 2 Rbd. . . . . 400 —
Netto-Indtægt 880 Rbd.
Overskud af Koerne 330 Rbd.

Dette vilde endnu have været større, dersom Eieren selv havde holdt Meieriet, da han nu mistede den Fordeel, som Forpagteren havde.

Endnu mindre bliver Udbyttet ved Qvægets Fedning for dem, der holde Staldstude; thi, efter de Beregninger, som en ved mangeaarig Erfaring deri kyndig Landmand derover har anstillet og meddeelt Forfatteren, kunne 100 Staldstude, efter en Middelpriis, antages at give et Overskud af 20 Rd. C. Parret, er . . . . 1,600 Rbd.
Til hver Stud kan regnes omtrent ¼ Skp. Korn om Dagen, som udgjør fra Indbindningstiden, der sædvanlig er medio October, indtil Afgangstiden, midt i April, 5 Tdr. 5 Skpr. Korn pr. Stk., altsaa for 100 Stude 562½ Tdr. Korn, deraf:
⅖ Byg er 225 Tdr. à 2 Rbd. . . . . 450 Rbd.
⅗ Havre er 337½ Tdr. à 1 Rbd. 2 Mk. 450 —
900 —
Altsaa Netto-Indtægten af 100 Staldstude 700 Rbd.

Det kan saaledes vist neppe betvivles, at Koer give større Udbytte, ogsaa i denne Egn, end Stude, og, at Staldstude udgjøre den mindst fordeelagtige Besætning; ligeledes har Meieriet den Fordeel, at det giver en sikkrere aarlig Indtægt, da Priserne paa Stude variere saa meget, at Landmanden, naar han faaer solgt, stundom har mindre, end Intet, for at have fodt dem. Dette erkjendes og i de fleste af de indkomne Beretninger; men man foretrækker dog hertillands at holde Stude, deels, siger en Beretning, „fordi Studegjødningen er den fedeste og bedste, deels og, fordi Studehold er forbundet med langt mindre Bryderie og Bekostning, end et Hollænderie medfører, især i en saa afsides Egn, hvor man med mindre Fordeel maa afsætte sine Produkter.“ Dette er vel sandt; men den,

der rigtigt beregner sin Fordeel, vil ved nogle flere Bryderier ei lade sig afskrække derfra og nok vide at overvinde dem. Er end Gjødningen federe efter Stude, saa er det sikkert en Følge af den bedre Nogt, som jo og kan blive Koerne til Deel, og den kraftigere Gjødning er vist ofte altfor dyrt kjøbt ved det meget Korn, som bortødsles til Unytte, især, da Erfaringen lærer i andre Egne, at et Agerbrug ved ordentlig og fornuftig Dyrkning godt kan holdes i Kraft, ja stedse stiger, endog ved Meierihold. Som en Hovedgrund kan man derimod vist anføre den gamle Vane og Forkjærlighed for Stude, som nedtynger Vægtskaalen, hvorpaa Fordelen skal veies, og forstørrer de Vanskeligheder, som et Hollænderi unegteligen medfører, og som, for Tiden i det mindste, ere flere og større i denne, end i andre Landets Egne. Ved Staldningen kommer dertil et Slags Stolthed, da Herremanden sætter en Ære i at stalde, enten det saa betaler sig, eller ei.

De bekjendte Thybo-Oste, der forhen søgtes meget i Handelen formedelst deres Fedme og ramme Smag, have nu tabt deres Credit, da de en Tid bleve saa meget forfalskede, og de kunne neppe afsættes, efterat Schweitzer- og andre gode Oste kunne faaes overalt billigere. Det er kun de store, saakaldte Præste-Oste, der endnu stundom kunne afsættes til 16 Sk. pr. Pd., men kun med Vanskelighed. Deres Behandlingsmaade er nærmere viist af Aagaard i hans Beskrivelse, Side 121, og af O. Lemwigh i hans Priisskrift: „Underretning om Thyboostens Tilberedelse", Kjøbenhavn 1800.

19.

Hesteavl.

Opdræt og Salg af Heste har stedse været en rig Indtægtskilde for dette Amt, og flere tusinde unge Heste udføres aarligen herfra, for saavel til Sjælland, som Syd paa, nu næsten blot til

Holsteen og Udlandet. De søges som Arbeidsheste og Remonteheste, ei saa meget formedelst deres udmærkede Fortrin fremfor andre Landes, som, fordi de ere de bedste, der kunne faaes for godt Kjøb, og de tabe ei let deres Huld. Racen udmærker sig ei saa meget ved Størrelse (de fleste ere under 10 Qvarteer, sjeldent over 10 Qv. 3 Tom.), eller ved Skjønhed, (der savnes almindeligen smukke Former, god Reisning, godt Fortoi,) men ved en lang, tætsluttet Krop, rund og veldannet Lend, brede og stærke Been; derimod er Fodskiftet ofte tungt, og de ere bedre Vognheste, end Rideheste.

Den samme Klage lyder her, som næsten overalt i Jylland, at Hesteavlen er mere i Af= end i Tiltagen, saavel med Hensyn til Antal, som til Beskaffenhed. At der nu holdes færre Heste, end før, da 4 Heste sjeldnere, 6 aldrig sees for Ploven, derover maa man ei klage, ligesaalidet, som i det Hele over den Formindskelse i Hesteholdet, hvilken det forbedrede Agerbrug og Indførelse af arbeidssparende Redskaber medfører, eller over den, som flyder af Hoveriets Affkaffelse. Nogle klage over, at Udparcelleringen har bevirket, at der holdes færre Heste, og ei tillægges saa mange Føl, eftersom Gaardene blive formindskede; men, at der holdes flere nærende, færre tærende Kreature, kan ei ansees for et Tab. For endeel Aar siden var Prisen sunken saa dybt paa disse, som paa alle Landmandens Produkter, at Opdrætet ei kunde betale sig, da et godt Føl kunde kjøbes for 10 Rd. C., og en 4 à 5 Aars Hest sjelden gik over 60 Rbd.; nu derimod ere Priserne paa de ægte, gode Heste, der betales med 80 til 100 Rd. C. og derover, saa høie, at Opfødning for Bonden kan være en fordeelagtig Entreprise, og Enhver har derfor Følhoppe, som kan holde den og derved finde sin Regning. Af Tabellen bagi vil sees, at omtrent hver 10de Hest er et Føl, hvoraf eet falder paa hver 14 Tdr. Hartkorn. Antallet af Føl staaer langt under Antallet af dem, der aarligen udføres fra Amtet, selv, om man antager, at det er opgivet for lidet, og vilde tillægge ½ Gang flere. De manglende Heste, som ei tillægges i Amtet selv, indføres fra Vendsyssel, hvorfra de som unge Plage i stor Mængde bringes hertil, fordi de der, hvor der lægges flere til og de græsse i Kjærene, kunne tillægges billigere, end Bonden kan have dem for hos sig selv. Denne er vel en rigtig Regning, naar de vare lige

saa gode; men dette kan neppe antages, og derfor var det ønskeligt, at Avlen af gode Heste i Amtet selv maatte formere sig. I Nørre-Herred tillægges de fleste Fol, 1 for hver 10 Tdr. Hrtk., imedens de færreste falde i Refs-Herred, som 1:21, og i Hillerslev-Herred, som 1:16. Hvor langt flere Fol der tillagdes i denne Egn i Fortiden imod nu, kan sees af, at der i Hillerslev Pastorat, imedens Høegh var Præst der, tillagdes aarligen omtrent 100 Fol*), nu derimod, ifølge Beretningen derfra, kun 20 à 25.

Beskaffenheden af Hestene, der nu træffes her, er tillige, efter Alles eenstemmige Mening, i Aftagen, især i Thy. Langt sjeldnere træffes gode Heste, og almindeligt mangle de en smuk Reisning og et godt Fortrav. Det er især gode, feilfrie Hingster, hvorpaa der føles stor Mangel, da der i hele Thy for Tiden ikke gives een eneste udsøgt Hingst; en sørgelig Erfaring, efterat det Offentlige igjennem Stuttericommissionen ved sine Præmier i saa mange Aar har arbeidet paa Hesteavlens Fremme! Det viste sig ogsaa ved Stutteribesigtelsen i denne Sommer, da ingen Hingst kunde kjendes værdig til Præmie, ja ei engang som stutteridygtig til at brændes. For Tiden er ogsaa Mangelen paa gode Hingster størst; thi for 12 à 14 Aar siden var der endnu i Skjoldborg Sogn en Hingst, som vel ei var stor, men solid og reen; den tog 5 Gange første Præmie, og der faldt mange gode Heste efter den.

At det ei staaer sig synderligt bedre med Hesteavlen i Hanherred, kan sees af Beretningen derfra, som nu lyder: „Paa Hesteopdræt lægges ikke Vind. Aarsagen søger jeg deels i Mangel paa gode Hingster, deels og især paa Kundskab i denne Green af Landoeconomien. Overhovedet lader den Maade, paa hvilken Dyrene her behandles, meget tilbage at ønske. Man lægger i Almindelighed til over Evne, og taber naturligviis i Qvalitet langt mere, end man vinder ved Antallet."

For en Snees Aar siden stod det sig bedre med Hesteavlen paa Mors, hvorom det lyder da: „Saalænge Stutterierne ene holdtes paa Hovedgaardene, og førend disse bleve udparcellerede, var Hesteavlen her paa Landet særdeles meget i Tiltagende; enhver Gaard

*) See hans Anviisning til et velindrettet Jordbrug, Side 163.

holdt en Hingst, meest af ægte holsteensk Race, tilligemed 4 à 6 udsøgte og af Stutteri-Commissionen indbrændte Hopper af den jydske Race. Bønderne lode paa den Tid kun udsøgte Hopper bedække, og det var ikke sjeldent, at finde hos en Bonde en Hoppe paa 4 à 5 Aar til 100 Rd. C.; nu derimod holdes intet Stutteri paa Gaardene, i enhver By ere 2 à 3 Hingster, deels antagne af Stutteri-Commissionen og deels ikke; af Stutteri-Hopper gjøre Bønderne i Almindelighed intet Valg; hvad, som ansees for ringe eller ubrugeligt i Handelen, skal bedækkes, og Følgen deraf er en udartet og feilfuld Race."

Nu derimod er Tilstanden der bedre, som en Følge af, at der have været og for Tiden ere adskillige ret gode Hingster, saa at Hesteavlen paa denne Ø i de senere Aar erklæres snarere at være i Tilend i Aftagen. En Hingst fra Solberg tog iaar tredie Gang anden Præmie (ved Besigtelsen i Thisted, da Hingstpræmier ei længere uddeles i Nykjøbing), og tvende unge Hingster bleve indbrændte, begge faldne efter den Kongelige Hingst Sir Richard og staaende paa Glomstrup og Dueholm; den Sidste bedækker frit for Godsets Bønder.

Aarsagerne til Hesteracens Forringelse, især i Thy, maa søges i: 1) Følgerne af de for Landmanden trange Tider, som fulgte efter den under Krigen blomstrende Periode og varede længe ved. Derfor berettes og fra den Tid: „I Krigens Tid udførtes en overordentlig Mængde Heste. Indlysende er det, at, jo større Afsætning, desto mere Opmuntring, og jo mere Opmuntring desto alvorligere vil man beflitte sig paa Hesteavl. I de senere Aar (Beretningen er fra 1822) have Priserne ei alene været lave, men i høieste Grad ringe; hvorledes kan dette opmuntre til at optrække Heste til Salg?" „Bonden har sjeldent Evne til at tillægge Føl paa gode og feilfrie Hopper, (disse skulle sælges); men dertil tages almindeligviis saadanne, der ei kunne sælges til nogen Priis, som have Feil og ere for smaae." 2) Nu derimod er det Modsatte Tilfælde. De høie Priser, hvortil alle gode Heste kunne sælges, pirre Begjerligheden, og Bonden nenner ei, at beholde den kostbare Hoppe som Tillægsdyr, men sælger den, og beholder kun som Følhoppe den, der ei har megen Værd, fordi den er for liden eller har Feil. Det er saaledes herved, som ved Oxegavlen, meest Tragten efter den vieblikkelige Vinding, og Lige-

gyldighed, som gjør Bonden blind for hans virkelige Fordeel. Den mindre feilfulde Hoppe, tænker han, kan og gjerne faae et godt Fol, naar det vil lykkes, og han lader da staae til. Derfor hedder det: „Racen er meget fordærvet af Spat. Har en Bonde en Plag, som lover Meget, da er Tillokkelsen med den høie Priis uimodstaaelig. Det tykkes ham uvist, om den kan nogensinde erholde Præmie, da hertil udfordres flere Fuldkommenheder, og let kan der tilslaaes en Feil eller Lyde. Den første Vinding den bedste, og tabt, om ei for Eieren, saa dog for Egnen, er Plagen; thi Kjøberen af et saa kostbart Dyr har sjelden Leilighed og Lyst til at holde Hingst." Her er han dog mere omhyggelig for Valget af Faderen, end af Moderen, og, for at faae sin Specie, holder han helst til en brændt Hest, naar den ei er for langt borte. Derfor vilde gode Hingster efterhaanden kunne hjælpe paa den udartede Race. 3) Som en Aarsag til Hesteracens Forringelse her angives og: „For c. 40 Aar siden havde man i Thy ondt ved at faae Hestene saa smaae, som de fordredes til Dragonerne; nu ere de næsten alle smaae." 4) Flere anse tillige Herregaardenes Nedlæggelse for skadelig for Hesteavlen; det hedder saaledes: „Paa disse holdtes, som oftest, fortrinlige Hingster, saa Bonden uden Vanskelighed og stor Bekostning kunde — i Nærheden — faae sin Hoppe bedækket. Herremændene sørgede for, at Bønderne paa Godset havde gode Følhopper, og Bonden kunde, naar anden Kjøber ei indfandt sig, altid der afsætte en udmærket Plag." Nu ere Herregaardene meest nedlagte og udstykkede, og Hesteavlen er tildeels i Bøndernes Hænder. 5) Ogsaa Udparcelleringen maa stundom høre ilde for Hesteavlens Aftagen, skjøndt der altid ville blive større Gaarde nok tilbage, naar man kun ikke saa ofte manglede sand Interesse derfor. 6) Endelig anse Nogle det for en Feil, „at Plagene bruges gjerne for tidligt til Arbeide; thi, naar de ere i det andet Aar, spændes de for Ploven, og i tredie bruges de allerede til Vognen." Men derover kan i denne Egn vist ei med Føie klages; thi ved den skaansomme Omhu, hvormed Bonden lader den unge Plag, i Begyndelsen som tredie eller fjerde, følge med i Ploven, mere for at vænnes, end for at trække, har den sikkert deraf snarere Gavn, end Skade. Til anstrengende Arbeide bruges

den sjeldent af den fornuftige Bonde, forend den skjonnes dertil at have Kræfter.

Til Hesteracens Forædling bleve flere Hingster fra det Kongelige Stutteri opstaldede i dette Amt, og Virkningen deraf spores endnu hist og her paa enkelte Heste, som efter dem have arvet skjonnere Reisning og Fortoi, lettere Fodskifte. Men her lod den samme Klage, som fra andre Landets Egne, at de fleste vare i høi Grad ufrugtbare. Som en væsentlig Aarsag dertil ansaae man Mangel paa Arbeide; thi den jydske Hingst føres helst lige fra Drættet til Hoppen, fordi den da ei er saa hidsig og bedækker bedst. Saaledes faldt der efter en Kongelig Hingst i Snedsted eet Aar kun 2 Fol, imedens ved den omtalte Hingst i Skjoldborg af 60 Hopper de 50 fik Fol, og efter en Præmiehingst i Torp i Karby Sogn faldt c. 80 Fol paa 100 Hopper. Deri var Mors heldigere, da den Kongelige Hingst Serischa, en blankbruun, stor og kraftfuld Englænder, som var opstaldet i Elsø, var meget frugtbar, og efter den faldt mange smukke Dyr, som næsten alle lignede Faderen.

Fuldblodsracen er endnu i sin Barndom i dette Amt, og der er først nyligen gjort Begyndelse med, ved den at forædle Egnens oprindelige, nu saa meget udartede Race, saa at Erfaringen ei hidtil har kunnet lede til nogen sikker Slutning om, hvorvidt den dertil vil være hensigtsmæssig, eller ei. Den maa her udholde den samme Kamp, som overalt, hvor den er optraadt, og mange af vore hestekyndige Landmænd fælde Fordommelses-Dom over den, og raabe Ak og Vee, som om ved den vor egen stærke Race vilde blive forqvaklet og uskikket baade til Handel og Hjembrug; men det er sikkert oftere Fordom og Frygt for det Nye, end fuldkommen grundig Indsigt i Blodracens Egenskaber og i de Virkninger, som Krydsning dermed har frembragt i andre Egne, der leder denne Dom. Forfatteren er for ukyndig paa Heste i Almindelighed og paa Fuldblodsracen i Særdeleshed til at kunne eller ville selv fælde nogen Dom i denne saa ofte og meget controverserede Sag; men han nærer det Haab, at Erfaringen nok om nogle Aar vil lære, at den vil bibringe den almindelige Race nogle af sine Fuldkommenheder, hvortil den saa høiligen trænger, især smukkere Former, skjonnere Reisning, mere Smidighed og Lethed i Bevægelserne, uden at berøve den Kraft og

Styrke, der neppe er at søge i de plumpe kjødrige Been; jo lettere enhver Bevægelse falder Dyret, desto mere udholdende og kraftigt maa det sikkert være til ethvert Arbeide.

Paa Aagaard i Hanherred har den Kongelige Halvblodshingst Uncas i nogle Aar været opstaldet; men Forfatteren har forgjeves søgt Oplysning om, hvilke Virkninger derefter ere blevne bemærkede. I Sønder-Herred paa Mors dannede sig, især ved Hr. Procurator Bendix's Bestræbelser, et Actieselskab, som i Foraaret 1839 kjøbte i Aarhuus for 1,280 Rbd. den 4 Aar gamle Halvblodshingst Belluno, der er opstaldet i Veiersley og bedækker for 5 Rbd. I Foraaret 1839 holdtes 39 Hopper til den, og der faldt 13 Fol, hvoraf flere tegne godt. 1840 bedækkede den 33 Hopper, hvorefter faldt 21 Fol. Hingsten selv er klein og fiin, men adskillige Fol efter den ere meget stærke. Det synes, som om dette Selskab ei har været saa ganske heldigt med denne Hingst, der ei endnu har kunnet naae nogen Præmie ved Stutteribesigtelsen. I dette Foraar blev for kongelig Regning opstaldet i Thisted som Beskeler Fuldblodshingsten Compton, blankbruun, 11 Qvarteer 3 Tommer, 6 Aar gammel; og det synes, som om Trangen til en god Hingst vil beseire Fordom og Frygt; thi, skjøndt den kom saa sildigt, at da alt de fleste Hopper vare bedækkede, først den 8de Juni, ere dog i de to følgende Maaneder 46 Hopper blevne holdte til den. Stodpengene for den ere kun 5 Rbd. (ellers ved Landets Race almindeligt 1 Specie eller 1 Td. Byg), der først skulle erlægges, naar Follet er faldet. Udsigten til de 20 Rbd. ved Besigtelsen har hos Mange beseiret Fordommen.

Ere vore Hestehandlere og Landmænd bange for, at den thylandske Hesterace skal blive fordærvet ved Krydsning med denne Race, da var det ønskeligt, om de alvorligen vilde bestræbe sig for, at skaffe til Egnen nogle udsøgte Hingster af andre Racer; thi saalænge, som der paa over 20 □ Miil ei forefindes een eneste udmærket Hingst, er det dog sikkert altid et Forsøg værd, om ei ved denne Race vor egens Udartning kunde hemmes. Skal den forædles eller forbedres, hvilken af Delene der nu ved Erfaringen vil vise sig at være meest hensigtsmæssig, da maa sikkert flere kyndige og fordomsfrie Mænd udenfor Bondestanden kaste deres Interesse paa denne Gjenstand; thi saalænge, som Hestetillæg næsten udelukkende er i Bønders Hænder,

hvilket i dette Aarhundrede tildeels har været Tilfældet i dette Amt, da vil neppe nogen gjennemgribende Forbedring heri være at vente.

Nogle have i de senere Aar begyndt at tillægge deres Føl i Begyndelsen af Vinteren, saasom Hr. Borberg i Douer, der hermed finder sig meget vel tilfreds. Det synes og meget hensigtsmæssigt, hvor Stalden dertil er indrettet, da Hoppen i den Tid staaer ledig fra Arbeide og igjen kan blive skikket dertil, naar Foraaret kommer, ligesom og Føllet da om Sommeren uden Skade kan tøires, og man behøver ei at have det løbende i Kornet.

Vestjyden viser megen Omhu for Hestens Rygt. Den holdes paa den bedste Græsning om Sommeren, bindes gjerne tidligt ind, først eller sidst i October, og der spares ei paa Korn; ublandet Havre-kjærv-Hakkelse gives meest til Juul, siden halv Kjærv, og under Foraarsdriften meget løs Korn desuden; dog skade Mange deres unge Heste ved at give dem formegen hvid Havre, der sætter Vand i Benene. Hakkelsen er fiint skaaren, og Bonden, der selv passer sine Heste, giver deraf lidt og tidt. I andre Henseender derimod er Bonden her mere ligegyldig for sine unge Heste. De strigles sjeldent, børstes næsten aldrig; Staldene ere gjerne for snevre, lave, mørke og qvalme, og paa Strøelse spares formeget; de staae ofte derinde hele Vintre, uden at røres, ja uden at komme udenfor Døren, da Stalden helst er indrettet saaledes, at de kunne vandes inde. Derved falder Arbeidet dem om Foraaret mere uvant; de ere da meget kjelne og kunne let tage Skade.

20.

Faareavl. Svin.

Af Faar holdes der forholdsvis langt flere i dette Amt, end i Landets øvrige Egne, især i Hundborg-Herred næsten 10 pr. Td. Hartkorn, og i Hillerslev-Herred, færre paa Mors, der ei har saa

mange til Faar alene anvendelige Græsningsjorder. Paa Herregaardene holdes gjerne 100 til 150, paa Bondergaardene fra 20 til 60 efter deres Størrelse og Beskaffenhed, af Huusmændene fra 8 til 10 à 15. Ei blot den, der eier Jord, men Indsiddere, Tyende, ja selv Almisselemmer skulle have Faar, hvortil leies Græsning i Heder, Moser, paa Veie og deslige Steder en kort Tid midt om Sommeren, tigges nogle Kjærve om Høsten og ellers Halm for den Tid af Vinteren, da Hederne ei ere blottede for Snee; iøvrigt ernæres de $\frac{2}{3}$ af Aaret ved løs Drift paa Andres Marker. Saasnart den sidste Kjærv er hjemme, slaaes de talløse Flokke løse, og fra Hederne oversvømme de uhindrede Markerne, der nu ansees for Fællesgods, saavel for den, der har Part deri, som for den, der Intet eier deraf. Dette er en stor Fordærvelse for Agerbrugets Opkomst; thi, jo bedre en Mand dyrker sin Jord, desto mere oversvømmes og afgnaves hans Marker af de forsultede Dyr. Det er en væsentlig Hindring for Markfreden, denne uundgaaelige Betingelse for enhver Forbedring i Agerbruget; thi de mange Faar kunne ei holde Livet paa de dem tildeelte usle Græsgange længere, end de ere nødte til, hvorfor Enhver iler med, at skjenke dem den gyldne Frihed; og, at Enhver da skulde vogte paa Sit, er ei at tænke paa; thi, hvor skulde da de, som ingen Jord eie, blive af med Faarene? At reise Hegn, bliver derved ogsaa vanskeligere, da de mange Faar, som streife frit omkring i hele Maaneder baade Nat og Dag, uden at Eieren bekymrer sig om dem, ei respectere Diger, men endog søge Haver. I Hanherred holdtes der flere Faar, førend Kjærene bleve udskiftede, da de græssede i samlet Flok paa Overdrevene ud til Veilerne; saaledes især til Gjøttrup og til Kliim, der alene havde 4 à 500 Faar her. Efterat hver Mand fik sin Lod for sig, ophørte det, og, som Kjærene indkastes og opdyrkes, indskrænkes Faareholdet.

Faarene af Landets oprindelige Race vare vel bedre, end de smaae Hedefaar, som endnu træffes hist og her i Klitterne, hvor de gaae ude næsten hele Vinteren; de vare større og mere uldrige, end disse, men bare grov og strid Uld, som en Følge af den ringere Pleie, der da blev dem til Deel. For over 50 Aar siden begyndte man at forbedre dem ved Krydsning med fremmede Racer, og dertil

er især brugt Marskracen, kaldet frisisk, femersk eller eiderstedter, som først anskaffedes til Herregaardene, og hvorved de siden overalt i Amtet ere blevne meget forbedrede. Faarene ere nu af Middelstørrelse, mere kjød- og uldbærende, end før; et almindeligt Slagtefaar giver 4 Lpd. Kjød, 8 à 10 Pd. Talg og 3 à 4 Pd. Uld i 2 Klipninger. Senere ere de blevne blandede ved engelske, som indstrandede, og ved spanske Vædre, hvorved Ulden er bleven middelfiin. Dertil har Hr. Amtmand Faye især virket ved at faae trende Gange her til Amtet fra det kongelige Schæferi i Esrom over 50 spanske Vædre, hvis Udbredelse i de forskjellige Egne have bidraget meget til Racens Forædling. Dog fortrøde Adskillige, at de derved fik deres Flok for meget spansk, da den Uld, som de derved producere, ei kan afsættes her til høiere Priser, end den simple, grove Uld, og ei godt kan bearbeides til Hjembrug; Faarene forekom dem svagere, ei saa udholdende under det barske Klima, og Svæld synes mere at tage Overhaand. Derfor have Mange igjen ladet deres Faar mere udarte. Saalænge derfor, som vore Kjøbmænd ei gjøre Forskjel paa Priserne efter Ulbens forskjellige Qvalitet og ei fordre den forteret, men give ligesaa meget for Bug- og Laar-Ulden, for Sand og Smuds, som for den fine, forterede og velbehandlede Uld: saalænge synes det meest hensigtsmæssigt, kun at bringe Ulden til Middelfiinhed, forsaavidt man ei vil foretrække de ædlere Racer ublandede.

Paa Mors, især i den nordlige og vestlige Deel, synes Faarene bedre, end i Thy; de ere større, bredere over Ryggen, mere uldrige, mindre høibenede. En god Bede kan give 5 Lpd. Kjød, 1 Lpd. Talg, 5 à 6 Pd. Uld i 2 Klipninger.

Her ved Hassing Præstegaard ere Faarene af den omtalte Egnens Race blevne blandede med den rødbenede, engelske eller Southdowner-Racen, som kom fra Randers-Kanten. Derved ere de blevne større, bære finere og hvidere Uld og synes mere haardføre. Race-Faar holdes kun paa et Sted i Amtet, nemlig paa Abildgaard, hvor Hr. Valeur har et Schæferi paa 200 ægte Merinos-Faar, hvilket han for faa Aar siden bragte med dertil fra Salling. De klippes kun een Gang aarligen, i Juli Maaned. Mange antage, at Merinos-Faaret fordrer omhyggeligere Rogt, er mere kjelent, saa at det ei skulde kunne udholde vort barske Klima, og mere udsat for Svæld,

hvorfor det vanskeligere cureres; men Hr. Valeur beretter derom i Følge sin fleeraarige Erfaring: „Til Astrup i Salling var jeg Forpagter i 6 Aar; der havde jeg c. 300 Faar af Merinosracen; disse bleve fodrede med 2 Gifter Rughalm, 2 Gifter Hø og 1 Gift knuste Kartofler med Blanding af Hakkelse, der bestod af $\frac{1}{4}$ Havrekjærv, $\frac{3}{4}$ Rughalm. Ved denne Kost vare Faarene altid ved godt Huld og raske, og der døde ikke flere, end 5 Faar for mig i 6 Aar. I Flokken vare 8 jydske, som tilhørte Gaardens Eier; men uagtet disse følgelig nøde Ondt og Godt med de øvrige, vare de stedse magre og tildeels forknytte. Eet Aar var jeg saa uheldig at faae Svæld i Flokken, men uden stor Vanskelighed fik jeg de angrebne Dyr temmelig hurtigt curerede ved at bruge den af Apotheker Kayerød anbefalede Skabecuur, skjøndt en Deel af Faarene vare i høi Grad angrebne. Sygdommen er, efter min Formening, ikke saa farlig, som den er antagen for at være, naar de fornødne Forsigtighedsregler nøie overholdes. Mine Faar have staaet og staae idag i et Huus, hvor der hverken er Loft eller Lad, og jeg har aldrig bragt i Erfaring, at Kulden har generet dem. Forøvrigt vil jeg henvise til et Schæferie paa Kjeldgaard i Salling af 4 til 500 spanske Faar, hvilket nu har existeret der i 15 à 16 Aar, uden at Eieren har havt synderligt Uheld dermed."

Bag i er paa Tabel F anført et Regnskab, som Hr. Valeur har meddeelt til Oversigt over sit Schæferi, og derved bemærker han: „Der er Intet ført til Indtægt for de udsatte Bøder og Faar, fordi Kjødet af disse forbruges i Huusholdningen, og, fordi Ulden, omtrent $1\frac{1}{4}$ Pd. pr. Stk., endnu er usolgt. I Schæferiregnskabet er ei heller beregnet Udgift, men Udsætterne kunne fuldkomment dække Udgifterne ved det Hele; følgelig kan, efter nævnte Oversigt, hvert Faar give 15 à 16 Mk. Netto-Indtægt aarligen, og i de 6 Aar, hvori jeg har havt Schæferi af Merinosfaar, har jeg aldrig havt derunder, hvorimod jeg har havt 2 à 3 Mk. mere pr. Faar, eftersom Uldpriserne have været."

Kun paa een Gaard til her i Amtet holdes egentligt Schæferi, nemlig paa Ullerup paa Mors, hvorom Eieren, Hr. Kammerraad Stadel, har bemærket:

„Min Flok bestaaer af 900 Stkr., nemlig 300 Moderfaar og 600 Beder, hvilket Forhold jeg anseer meest hensigtsmæssigt, deels, fordi Bederne altid ere meest indbringende, saavel med Hensyn til Uldproduktionen, som med Hensyn til Slagtningen, deels, fordi Flokken ved Hjælp af det anførte Antal Moderfaar kan bestandig holdes i forynget Tilstand, og dog aarlig give et lidet Overskud af Lam til Salg, efterat man har udvalgt det fornødne Antal til eget Brug. Af de 300 Moderfaar kan man i Almindelighed gjøre Regning paa 300 Lam, hvoraf 50 af de bedste Aalam, 100 af de bedste Bedelam bør indsættes i Flokken, istedet for ligesaa mange af de Gamle, som bør udtages til Salg. Paa denne Maade vil Flokken hvert 6te Aar være fornyet, hvilket er af Vigtighed, for at kunne bestandig have unge og kraftfulde Dyr, da det er bekjendt nok, at Faarene, naar de blive gamle, tabe betydeligt i Uldproduktionen." (Dette gjælder mere om de danske, end om de spanske, der, senere udviklede, ogsaa sildigere forældes; Hr. Valeur lader og sine Slagtebeder blive 6 Aar.)

„For Øvrigt maa jeg tilstaae, at jeg kun giver mine Faar lidet eller intet Korn, da jeg har meget godt Enghø, hvoraf de faae 3 Gifter daglig og desuden 2 Gifter Hakkelse, deels af Rughalm, deels af Havrehalm; først, naar Faarene have lammet, som skeer i Slutningen af Februar og Begyndelsen af Marts, faae de i nogen Tid et Par Gifter Hakkelse om Dagen af halvtærket Byghalm."

Hr. Kammerraad Stadel regner 6 Faar imod eet stort, fuldvoxent Hoved, Hr. Valeur 8; og den Sidste bemærker dertil: „Jeg er overbeviist om, at der meget vel kan holdes 8 Faar imod eet Hoved, men, vel at mærke, spanske Faar; thi det er jo antaget for afgjort, at det jydske Faar fordrer mere til Underholdning, end det ædle. Denne Omstændighed er vægtig til Fordeel for et Schæferi af fiinuldede Faar." (Thaer regner 10 Faar imod een Ko.) *)

Hr. Stadel tilføier endvidere: „I Stridsspørgsmaalet om den større eller mindre Gavnlighed for Landbruget, som Faarebesætning medfører i Sammenligning med Qvægbesætning, tør jeg endnu ikke optræde som competent Dommer, deels, fordi der endnu ikke er hen-

*) See hans Grundsætninger for Landoeconomie, 4de Deel, Side 367.

gaaet saa lang Tid, siden jeg begyndte at holde Faarebesætning af Betydenhed, at jeg derefter tør udlede noget afgjørende Resultat, deels, fordi jeg altid, ogsaa siden den Tid, holder et ikke ubetydeligt Antal Fækreature om Vinteren, hvorved jeg sættes i Stand til, at bruge begge Slags Gjødningsmidler i Forhold til Jordernes Beskaffenhed i de forskjellige Indtægter af Marken; thi, saa ypperlig Faaregjødningen er, naar den, blandet med god Muld, anvendes hensigtsmæssig efter Jordens Beskaffenhed, saa skadelig kan den vist blive, naar den ublandet anvendes i for stor Mængde, især paa tørre og sandede Jorder; for Øvrigt kan jeg med Sandhed sige, at jeg aldrig har sporet skadelige Virkninger af Faaregjødningen, den har tvertimod yttret fortrinlig frugtbargjørende Kraft paa den sidere og koldere Deel af min Mark, skjøndt jeg for Resten maa tilstaae, at jeg ikke under nogen Omstændighed anseer dens Virkning at være af saa lang Varighed, som Øvæggjødningens, især efter Staldfæ."

„Hvad angaaer den Paastand, at Græsgange forringes ved Faarebesætning, da troer jeg: at en saadan Forringelse fornemmelig har sin Grund deri, at man har besat Græsningen med et uforholdsmæssigt stort Antal Faar uden rigtigt Hensyn til Græsgangens Produktions-Kraft; men dette kan jo og være Tilfældet med Fækreature; overhovedet bør enhver Landmand, efter min Formening, vogte sig vel for at besætte sin Græsmark med et for stort Antal Kreature, hvad enten det er Faar eller Fæ, da det altid vil have skadelig Virkning, saavel for Græsningen, som for den tilstundende Dyrknings-Periode, naar Græsset afgnaves ned i Bunden, og de nøgne Agre saaledes skulle ligge udsatte for den brændende Sols Paavirkning."

Saaledes dømmer denne, i begge Slags Besætninger kyndige og erfarne Mand, uden at være hildet af Vestlydens Fordom og Forkjærlighed for Studene. Ogsaa fra denne Haand har Forfatteren modtaget en Oversigt over Schæferiet, som paa Tabel F er sammenstillet med den forhen nævnte over Merinos-Faarene. Fordelen bliver her paa den blandede, danske Races Conto, da eet Faar deraf udbringer i Netto-Provenü 2 Rbd. 5 Mk., men et Merinos-Faar kun 2 Rbd. 3 Mk. 4 Sk.; dog ved det Sidste er det kun Uldproduktionen, der er tagen i Beregning. Tages den og alene, da

giver eet dansk Faar i Brutto-Indtægt 2 Rbd. 2 Mk. 9⅓ Sk.; og, vil man tage Hensyn til det Forhold, hvori de forskjellige Racer staae til Fækreaturet, da ville de til eet Hoved svarende 6 danske Faar give i Netto-Indtægt 17 Rbd., men de derimod beregnede 8 Merinos-Faar 20 Rbd. 2 Mk.

Ved Merinos-Faarene er saaledes Uldproduktionen Hovedsagen; ved den blandede danske kommer Indtægten af Slagtefaar tillige i Betragtning, og efter den forskjellige Leilighed til Afsætning maa da især bestemmes, hvilken Race der ved et Schæferi bør foretrækkes; skjøndt Merinos-Racen sikkert her ogsaa altid vil bringe det største Udbytte. Derimod i det Mindre og for Bonden i Almindelighed, hvis vigtigste og næsten eneste Slagtning til Vinteren Faarene udgjøre, vil neppe den rene Merinos-Race være at anbefale, som mindre frugtbar, mere vanskelig i Lammenes Behandling, og fordrende større Omhu ved Uldens Vaskning og Sortering, uden hvilken den neppe vil kunne betale sig.

Faarene klippes her i Egnen næsten udelukkende tvende Gange; kun Enkelte have i de senere Aar klippet den indenlandske Race een Gang, hvorved vel Uldproduktionen bliver lidt mindre, men Qvaliteten bedre, og Faarene ere stærkere og holdes langt lettere om Vinteren. Det vilde derfor viist være hensigtsmæssigt, især, dersom vore Kjøbmænd vilde tage Qvaliteten noget mere i Betragtning ved Priserne. Hr. Kammerraad Stadel yttrer derom: „Jeg har bestandig brugt, at lade mine Faar klippe 2 Gange om Aaret; men jeg troer gjerne det kunde lønne sig, at lade det beroe ved een Klipning, forudsat, at man kunde søge et Marked, hvor Uldens Qvalitet kom mere i Betragtning, end det er Tilfældet her i Egnen."

Staldene, hvori Faarene her holdes, ere i Almindelighed altfor indskrænkede, mørke og qvalme. Dette, tilligemed den daarlige Røgt, som de ofte faae om Vinteren, den vandede og magre Græsning, som de holdes paa om Sommeren, forvolder, at Svæld er her meget almindelig, og derfor bruges Rottekrud-Vand, eller Decoct af Tobak eller Terpentinolie. Det bedste Præservativ derimod er sikkert: lyse og luftige Stalde, god Røgt, sund og nærende Græsning, hvorved denne Sygdom ei bliver saameget at befrygte. Paa de Gaarde, hvor Husene ere luftige, Faarene vogtes for vaade Græs-

gange og tages tidligt ind, spores disse Sygdomme sjeldent. Flynder eller Leversygen bortrykker og en stor Mængde Faar efter de vaade Somre; derimod bruges Salt og hakket Malurt.

Hvo der har tilstrækkeligt Enghø, røgter dermed sine Faar om Vinteren i den korte Tid, de staae inde; ellers faae de Rughalm, lidt sort Havre (den hvide gjør Ulden los), sjeldnere Hakkelse, Ærtehalm og Lyng. Rodfrugter bruges sjeldent til Faarene, uden af Enkelte i Lammetiden. De vandes om Vinteren 2 à 3 Gange dagligen; derimod om Sommeren faae de aldrig Vand, men maae staae i Toir paa Hederne og de ofte nøgne Marker, vansmægtende af Tørst i den strengeste Hede, uden at faae en Lædskedrik.

Nogle bruge at vaske Faarene om Sommeren 1 Gang maanedlig i Kjernemelk, der kan fortyndes med sød Melk, hvorved et Faar kan bringes til at bære ½ Gang saamegen Uld, og ved Hudens saa jevnlige Rensning vinder det i Styrke, Kraft og Munterhed.

Faarefoldning, saaledes som den beskrives hos Dalgas (Side 202) efter Drewsen, vides ei brugt for Tiden i dette Amt. For en Deel Aar siden begyndtes dermed ved Vang og Rønhr Præstegaarde, og man fandt sig ret vel tilfreds dermed; men den ophørte snart igjen, maaskee formedelst den større, dermed forbundne Besværlighed og Nøiagtighed. (Til Gjæs bruge derimod Mange Flyttefold.)

Ellers vogtes Faarene ved de fleste store Gaarde i løs Drift, og bringes da i Fold Middag og Aften. Denne er snart Flyttefold, som ved Diernæs, Irup, Nandrup, snart fast Fold, hvor der strøes stærkt under Faarene med Halm, Jord og, hvad ellers haves, hvorved megen Gjødning samles; men Faarene holde sig ei saa godt, eller give saa megen Uld, som i Toir, der er det Almindelige.

At staldfodre Faarene om Sommeren, vides ingensinde her at være prøvet.

Af Svin holdes der ei mange i dette Amt, som en Følge af, at Koerne ere saa faa, Studene saa mange; dog har gjerne enhver Gaardmand en Galt til Salg hvert eller hvert andet Foraar.

Racen skades ved, at saavel Ornen, som Soen, hvorpaa Grisene tillægges, ere altfor unge, neppe eet Aar, og det er sjeldent, at Tillægsdyrene beholdes længere, end det ene Aar. Grisene, som og de gamle Sviin, græsses meest om Sommeren i Toir omkring ved Gaardene, og nu er det sjeldnere, at de komme løse; om Vinteren fedes de med Spøl eller Grotning, og saaledes kan man af Tabellen bag i om Kreaturholdet let af Svinenes Antal slutte sig til, i hvilke Herreder der brændes meest Brændeviin. Ved Christi Himmelfartsdag samles de opkjøbte Sviin i Flokke og drives til Holsteen, hvorfor de her maae sælges for godt Kjøb, for at kunne bære Omkostningerne ved den lange Drift. En god, eet Aar gammel Galt koster da gjerne 7 à 8 Rd. C.

21.

Havedyrkning.

At vente sig Meget af Havevæsenet i en Egn, hvor Klimatet er raat og Vesterhavet saa nær, hvor Flora har saa mange Vanskeligheder at bekæmpe, er ei endnu at forlange; dog kunde der være gjort langt mere derfor, naar der kun fandtes nogen rigtig Sands for Havecultur, og de enkelte Steder, hvor den har været tilstede, seer man, at de mødende Hindringer ved utrættelig Flid og Omhu alle godt kunne overvindes; men, som En bemærker, „man har kun Sands for Sønden."

Derfor hedder det og fra det sydlige Thy: „At ville vente Haver hos Bonden her, som hos Bønderne paa den østre Side af Jylland, var formeget fordret. Her er alt Haveanlæg invita natura. De jevnlige Storme af Vesten, de for Planterne skadelige Havtaager, og den Fugtighed i Luften og af Jordbunden — lægge mægtige Hindringer i Veien for Havedyrkningen, om end Bonden fra sin Gaards Drift kunde faae Tid til at tage sig af Havevæsenet,

der kræver ideligt Tilsyn. Det kan derfor bedre undskyldes, om Havedyrkning her i Landet staaer noget tilbage.

„Til enhver Gaard og ethvert Huus er dog gjerne en liden Have, der kaldes „Kaalgaarden"; Størrelsen er almindelig fra 4 til 800 □ Alen. I samme findes mange Steder kun Grønkaal, og af Træer enkelte Piil og Hyld. Dog synes nyttige Kjøkkenurter, som Kaalrabi, Persille, Timian, Gulerødder, Rødlog, m. m., at blive almindeligere kjendte i Haver hos Bønderkonerne (det er dem, og ikke Mændene, der bære Omsorg for Haverne). Desuden ere der nogle smaae Huusmænd, som ex professo afgive sig med at være Gartnere, og som i Efteraaret falholde ved Kirkerne for billig Priis alle Slags Haveurter, saa at, om man end ikke tør sige, at Havedyrkning meget udbreder sig, gaaer den heller ikke tilbage. At den gaaer fremad, kan ikke negtes, men — langsomt; og anderledes kan det ikke ventes i en Egn, saa kold og for al Vegetation saa ublid, som denne."

Fra Nørre-Herred paa Mors lyder den samme Skildring: „De Flestes Havedyrkning indskrænker sig endnu til Grønkaal, stundom til lidt Persille, og, hvad der kan pirre Lugtenerverne, som: Ambra, Hjertensfryd, Balsam, saa og nogen Malurt, til Brug ved Ølbrygning, for at spare paa Humlen. At finde et Frugttræ i en Bondes Have, er en stor Sjeldenhed. Det bør iøvrigt bemærkes, at det er sjeldent, at Bonden selv befatter sig med Havevæsenet; dette lader han sin Kone besørge, og maa følgelig Havedyrkningens Fremgang tilskrives den driftige Huusmoder. Bøndernes Haver eller saakaldte Kaalgaarde ere i Almindelighed temmelig smaae, kun omtrent ¼ Skp. Land, sjeldent større."

Hvorliden Interesse Bonden har for Haven, sees deraf, at den endnu stedse, hvor der bygges af Nyt, anlægges Norden for Vaaningshuset, for at Vinduerne kunne vende ud imod Gaarden og imod Sønden; derved bliver der Intet, som kan beskytte den, da Jorddigerne udenom den sjeldent ere dertil tilstrækkelige. Vestjyden har ei heller nogen Smag for Grønt, og stuvede Ærter, Roer o. desl. ville Folkene neppe spise; „det er ikke Noget at slide efter", siger den til megen, solid Kost vante Thybo. Saaledes ere hans Fornødenheder af Haveurter snart tilfredsstillede, og for en Marks Penge

kan han paa et Efteraars-Marked kjøbe sig det, han behøver til Vinteren; derved bliver Ligegyldigheden derfor større. Ved deres Gilder bruges vel af de mere Velhavende Hvid- og Rødkaal, men de kjøbes af Kjøbmanden, og flere Ladninger deraf indføres aarligen til Kjøbstæderne her fra Aalborg, Kjøbenhavn og Hamborg. Af Træer gives der i Bøndernes Haver meget faa, i mange slet ingen; enkelte gamle, forkrøblede Piil og Hyldebuske sees hist og her kummerligt at vegetere og vidne ved deres lidende Stilling og afsvedne Top om den barske Nordvest. I Øslos paa Hannæs, i Veierslev, Assels og Løddrup Sogne paa Mors træffer man de fleste Træer og almindeligst i Bøndernes Haver; men de ere alle gamle, og, eftersom de gaae ud, plantes sjeldent nye. Jo nærmere man kommer Vesterhavet, desto sjeldnere blive Træerne, desto mere forsømmes Haverne. Af denne Ligegyldighed for Havevæsenet hos Bonden følger naturligviis og, at han ei holder sin Have i Orden. Gange skal man ei vente at finde deri, ligesaa lidet, som Blomster til Pryd. Ukrud, især Nelder, vore frodigt og frit, ei blot ved Digerne, men og inde i Haven, hvor Kaalen kæmper dermed om Overmagten, og ei sjeldent maa bukke under.

Selv hos Mænd udenfor Bondestanden træffes ei altid Sands for Havevæsenet; ei engang ved alle Præstegaardene sees Haven omhyggeligt dyrket; ved adskillige Herresæder vare der, før de bleve adsplittede, prægtige Haver, som nu ganske ere forsvundne; saaledes ved Todbøl, der skal have havt den smukkeste Have i Thy, men der er nu ei Spor af den tilbage, ved Vestervig, Ulstrup, Kolbygaard o. fl. St.

I Vesterhan-Herred staaer Havedyrkningen længst tilbage, og der træffes mange Steder, som ei engang have en til Have indhegnet Plads, hele Byer, hvori man neppe seer et Træ, saasom i Vuust og Kliim. Den sydlige Deel af Hannæs er deri forskjellig, hvor man, især i Øslos og Arup Sogne, seer de fleste, største og smukkeste Bønderhaver, hvorfra megen Jordfrugt føres paa Torvet i Thisted om Efteraaret og sælges omkring i Egnen. Der udmærker sig fornemmeligen Haven ved Søndergaard i Øslos paa næsten 2 Tdr. Land, hvilken Eieren, Anders Christian, har anlagt med megen Smag. Der findes en ret net Blomsterhave, et smukt engelsk Anlæg, et Springvand og en Deel unge Frugttræer, saa at

den, naar Træerne vore ret til, og samme Omhu vedvarende derpaa anvendes, vil kunne blive meget smuk. Der holdes en lønnet Gartner til den, og frembringes en stor Mængde Kjøkkenurter. Ogsaa Christen Jørgensen i Arup har en god, vel vedligeholdt Have paa ½ Td. Land til Kjøkkenurter, og i den vestre Side deraf en liden Plantage. Ved Veslosgaard og Selberggaard anvendes i de senere Aar en Deel paa Haverne, der udvides, forskjønnes og forsynes med Plantninger af vilde Træer, især paa sidste Sted har Haven en af Naturen gunstig Beliggenhed, saa at den ved fortsat Omhu og Smag kan blive smuk.

I det nordlige Thy tiltog Dyrkningen af Haveurter især ved den Interesse, hvormed DHrr. Amtmand Faye og Justitsraad Caroc, som Formænd for det dertil oprettede Selskab, virkede derfor. Flere Kjøkkenhaver opstode ved Selskabets Understøttelse, og unge Frugttræer plantedes, frit uddeelte fra Planteskolerne i den Kongelige Plantage og i Hr. Caroc's Lysthave. Men, da Selskabets Virksomhed standsede, ophørte og Almuens Interesse derfor, og en Standsning indtraadte. Af de da anlagte Haver udmærkede sig især Huusmand Ole Sørensens i Østerild paa 16,000 □ Alen, hvori han avlede aaarligen 5 à 6 Tdr. Charlotter, indtil 40 Tdr. Gulerødder, 20 Tdr. Kaalrabi, 2,000 Hvidkaal m. m. og havde Mistbænk. I 1828 fik han af Landhuusholdnings-Selskabet en Belønning paa 40 Rbd. for Havedyrkning. Manden er imidlertid død, Haven kom i en Mands Hænder, som ei kunde holde den vedlige, og ved de senere Vintres Stormflod er den ganske bleven ødelagt af Hovandet fra Fjorden, saa at Huset maatte flyttes, og Haven dyrkes nu med Korn. Samme Skjebne have de Haver havt, som ved det nævnte Selskabs Virksomhed bleve oprettede hos Christen Larsen og Mikkel Brund i Sennels, Niels Fredskilde i Hillerslev; de dyrkes nu meest med Korn. For Tiden lægges især Vind paa Kjøkkenurter af Skolelærerne i Nors og Skinnerup. Denne sidste By udmærker sig ved sin venlige Beliggenhed med de smukt opbyggede Gaarde og de mange indhegnede og omplantede Haver og Tofter. Der bør især nævnes den af Sognefoged Christen Ørgaard med Steendige indhegnede Toft paa 4 Tdr. Land, hvori nogle tusinde vilde Træer ere plantede om ved Udsiderne. Den bruges meest som Enghave til Høslet, og

en Afdeling deraf til Kommen og Sennep, en anden til Gjæs, hvoraf han holder 50 og derover aarligen. Ogsaa Berthel Viig i Øster-Vandet har en smuk Have med en liden Plantning Vesten for, som staaer i god Vext. Nogle unge Frugttræer staae i Haven, og det Hele rober megen Smag. Han og et Par andre Mænd i Byen have plantet nogen Humle i Læ, Østen for Huset, og avle til egen Brug. Ved Kølbygaard begynder Haven, som i Fortiden har været stor og smuk, igjen at opstaae ved Hr. Schou's Omhu.

Ved Thisted ere Haverne meget smaae, og de fleste ere kun Kjøkkenhaver. I de senere Aar er og der Sandsen for Blomsterculturen tiltagen, hvorved især Amtmandens og Apotheker Dahlerup's Haver udmærke sig. Til Byens Forskjønnelse bidrager meget den forrige Amtsforvalter, Hr. Justitsraad Caroc's, smagfuldt anlagte Frugt- og Lysthave, der i Forening med en smuk Plantage indtager flere Tønder Land, og staaer til alle Tider aaben for Enhver. Fra sine Træskoler har han stedse med ædel Beredvillighed uddeelt saavel Frugttræer, som vilde Træer til dem, der have henvendt sig til ham derom.

I det sydlige Thy synes Sandsen for Havedyrkning større, især i Refs-Herred, hvor man ofte seer Træer baade i og udenfor Haverne; saaledes ere der, efter hvad man kan vente sig i denne Egn, store og meget smukke Haver til Irup, hvor der dyrkes med Omhu, og til Drum Herregaarde, til Hvidberg Præstegaard paa Thyholm og til Skyum Præstegaard, hvoraf man kan see, at Omhu for Havedyrkning ogsaa i denne Egn omsider kan lønne sig. Det smukkeste Anlæg i dette Amt, som selv i en anden Egn fortjente at bemærkes ved sin Skjønhed og ved den Omhu, hvormed det pleies, ere de af Kromand Christen Madsen i Tvolm siden 1814 der anlagte Frugt- og Lysthaver, og, naar man træder ind i dem, kan man troe sig hentryllet i blidere Egne. De indtage 2½ Tdr. Land, og deri findes 300 unge, af ham selv meest forædlede Frugttræer, og 3000 Stikkelsbærbuske, hvoraf han sælger for 100 Specier aarligen. Anlagte med Smag, holdes de vedlige med fortrinlig Omhu og Pyntelighed, og et smukt Lysthuus med Altan midt i Haven skjenker derover en skjøn Udsigt. (Mere om denne Mands sjeldne Virksomhed vil forekomme i 24de Afsnit.) Hans Exempel kunde ei blive uden frugt-

bringende Følger for Omegnen, hvilke man ogsaa strax viner, ved at komme igjennem Byen, i de udsædvanligt mange og beplantede Haver, Indhegninger og nette Smaa-Anlæg. I samme Herred udmærker sig ogsaa den Have, som Herredsfogden, Hr. Justitsraad Fischer, har anlagt for 12 à 14 Aar siden ved sin Bolig, Teglgaarden i Vestervig Sogn. Den er anlagt og en af Naturen begunstigende Beliggenhed anvendt med ualmindelig Smag; Naturen og Kunsten have forenet sig til at danne en skjønnere Plet, end man skulde vente sig saa nær ved det barske Vesterhav, saa dens "intra viator" fortjener at følges. Skjøndt dens omhyggelige Dyrker har havt en ugunstig Jordbund at bekæmpe, meest Steen og Gruus, og en Deel af den ligger aaben, udsat for de voldsomme Storme, er den dog et Vidne om, hvad Sands og utrættelig Flid kan afvinge Naturen, selv under ugunstige Omstændigheder. Træerne staae i en frodig Vext, og vidne om, at Intet spares, for at forskjønne denne alt yndede Plet; men det er egentligen blot en Lyst- og Blomsterhave, som indtager flere Tønder Land; thi Frugttræer og Urter ville ei ret trives i den saa utaknemmelige Jordbund. Hørsvinger Christen Nielsen paa Rostrup Mark i Hundborg Sogn har tvende Haver, anlagte med Smag og forsynede med Frugttræer. Ogsaa fortjener at omtales Træfrugthaven hos Gaardfæster Niels Jensen Mikkelsen i Hassing, hvori ere 60, af ham selv forædlede Frugttræer, der oftere have baaret megen Frugt; Jordfrugthaverne hos Huusmændene: Mathias Larsen i Drum paa 7 Skpr. Land, anlagt for 8 Aar siden, meest paa opfyldte Leerhuller, hvoraf han sælger for indtil 100 Rd. Courant aarligen, især Rødlog, Gulerødder indtil 50 Tdr., og Stikkelsbær (denne Thyboens Yndlingsfrugt, som Flere i Refs-Herred avle til Salg og kjøre om med ved Kirkerne om Søndagene); hos Thøger Poulsen paa Skaarup Mark i Vestervig Sogn; hos Christen Eriksen i Hørdum; hos Gaardmand Jens Nielsen i Ginnerup i Heltborg Sogn, hvor baade den nette, med Frugttræer forsynede Have og flere indhegnede Tofter ere omplantede med adskillige Rader vilde Træer; ved Vestervig Skole; hos Gaardmand Peder Chr. Jepsen i Sønderberg paa Thyholm (hvorom mere i 21de Afsnit), o. fl.

Paa Mors ere der meget faa Haver i Nørre-Herred; den største er ved Ullerup, hvor 10 Tdr. Land ere anvendte afvexlende til Urte-, Frugt-, Humlehave og Træplantning. Alt holdes meget godt vedlige og udvides stedse mere. Huusmand Jens Ørr i Tøving, der alt er omtalt i Schades Beskrivelse (Side 322), har vedblevet med Omhu at dyrke sin Have paa 6,200 □ Alen. Der berettes om ham: „Skjøndt han er en meget gammel Mand, dyrker han med Lyst og Iver sin lille Have ved sine Børns og Børnebørns Hjælp, og skaffer derved Underholdning for sig og Familie, uden at falde Fattigvæsenet til Byrde." Huusmand Mads Pedersen i Solberg lægger og megen Vind paa Havedyrkning og Træplantning paa 6 Skpr. Land, som han langs med Landeveien dertil har indtaget af opfyldte og udjevnede Leerhuller og Banker.

I Sønder-Herred synes der at have været en Tid, da man mere interesserede sig for Havevæsenet, end nu; thi man træffer paa mange Steder større Bønderhaver med gamle, ærværdige Træer, hvoriblandt undertiden Frugttræer; Skade, at Sandsen derfor igjen forsvandt, da unge Træer sees sjeldnere. Den syntes at ville leve op igjen paa Glomstrup og Høiriis Gods, hvis forrige Eier intet Fæstebrev udstedte, uden at forpligte saavel Gaardmænd som Huusmænd til aarligen at plante i det mindste 10 Træer; men Overholdelsen af denne Forpligtelse bliver nu desværre ei paaseet.

I dette Herred træffes ved Høiriis Amtets smukkeste Have paa 4 Tdr. Land; den er i den antike Smag, men vel vedligeholdt, og har en heldig Beliggenhed, indsluttet af Skov og høie Hedebakker. Der ere utallige Frugttræer, og i de forældedes Sted ere i de senere Aar en stor Mængde unge plantede. I den ere 4 regelmæssige Fiskeparke, den ene nedenfor den anden, hvortil Vandet kommer fra Hedebakkerne og fra dem løber i Gravene, der omgive den gamle, ærværdige Borggaard. Bag ved den er imod Vesten anlagt af den forrige Eier en liden Plantage, for end bedre at beskytte den imod Vindene. Ogsaa ved Dueholm er en meget smuk Have i den nyere Smag paa 2 Tdr. Land, dyrket med Flid og Kunst. I Forbindelse med den er anlagt en Urtehave paa 2½ Tdr. Land, der er Nykjøbings Amager. Til Præstegaardene i Karby, Asfels, Veiersley og Tæbring ere nette Haver, især ved den forstnævnte, hvorpaa

Hr. Amtsprovst Obel har anvendt megen Omhu. Derimod ere de forrige smukke Haver til Lund og Peterslund nu forfaldne og holdes ei vedlige. I Tæbring leve nogle Huusmænd, som ellers ingen Jord have, af deres Kjøkkenhaver paa 3 til 6 Skpr. Land.

Ved Nykjøbing ere der flere smukke Haver, hvoriblandt især Byfogdens, Hr. Justitsraad Rummelhoff's; men adskillige nede ved Fjorden ere blevne ødelagde ved dens Oversvømmelse. For endeel Aar siden lod Øvrigheden her paa Byens Fælled tæt ved Plantagen foranstalte Haver anlagte à 5 Skpr. Land til 4 fattige Familier i Byen, som deri skulde dyrke Kjøkkenurter til Salg. Dette herlige Foretagende syntes og i Begyndelsen at lykkes; men de Fattige bleve kjede deraf, og vilde hellere betle, end arbeide, hvorfor det igjen faldt tilbage, og de forsømmes nu. Paa Blomsterculturen lægges særdeles megen Vind i denne By, hvortil en duelig Kunstgartner, Hr. Lassen, der har nedsat sig i denne sin Fødeby, i det sidste Par Aar meget har bidraget; ogsaa i Dueholm Have op til Byen træffes en skjøn Blomstersamling.

22.

Skov. Sluttede Plantninger. Torvemoser.

Thisted Amt er det eneste i Landet, som ingen Skovskyld har, og man kan derfor ei her vente sig betydelige Skove. I Midten af det 17de Aarhundrede var der, efter Arent Berntsen, kun en liden Lund ved Dueholms Kloster; men den er nu forsvunden. Derimod omtaler han ei Amtets nuværende, eneste Skov ved Hoiriis paa 40 Tdr. Land, begroet meest med gamle Ege, Birk, El, Esp, Hessel, m. m. Den største Deel er Ungskov; dog indeholder den og adskillige svære og ranke Stammer. Først for 10 à 12 Aar siden blev den indhegnet og fredes med skaansom Haand, ja maaskee vel stærkt, da kun det, der af Ælde er udgaaet, fældes, og Eieren

kjøber endog sit Brænde fra andre Egne. Aarligen plantes endeel Graner imod Vesten og Norden, hvilke staae i frodig Vært. Skoven ligger paa og i Dalene imellem 3 høie Bakker, af hvilke Hermanshøi endnu i Sagnet nævnes som den, hvori Gaardens Bygherre, der blev dræbt, skal ligge begraven. Selv paa Spidsen af Høiene staae Træerne i god Vært, ubeskadigede; men paa de ældste og største Træer, især i Alleen ned til Fjorden, er Toppen ved Blæsten afknækket. Skoven Sønden for Gaarden staaer ved den omtalte Plantning Vesten om Haven i Forbindelse med et lidet Krat Norden for, og Gaarden, der heraf er omgiven, faaer en i denne Egn ualmindelig og smuk Beliggenhed.

At hele Amtet forhen sikkert har været bevoxet med Skov, derom vidne de mange Træstubbe og Rødder, især af Eeg, El og Birk, som overalt i stor Mængde træffes i Moserne; endog Hjortetakker har man deri fundet paa sine Steder. Nogle Steders Navne bevare endnu Mindet om Sognene, som Schousted (Skovsted) i Hillerslev Sogn, Egeberg paa Thyholm, Sønderskov og Nørskov paa Jegindø, o. fl. Selv Historien beretter om Skove, der have været i Thy; saaledes i det 15de Aarhundrede til Uggelof i Odby Sogn paa Thyholm, i 16de Aarhundrede til Hillerslev, Vestervig, Ørum og flere Steder. Selv til Aalum i Agger Sogn skal der, som før berørt, have været Skove, Vesten for Byen, hvor Havet nu ruller sine Bølger, og, naar det bortskylles af Bankerne, eller Sandet blæser bort, komme endnu Trærødder tilsyne; efter Sagnet skal den sidste Skov have været til Vestervig *).

Synlige Spor af Skove træffes endnu hist og her; saaledes Slaaentorn (Prunus spinosa) ved Feggeklit og paa Bankerne ved Aas, Norden for Vilssund. Der, under de høie Bakker lige til Drasbek i Nærheden af Thisted, træffes og Hyben (Rosa canina) og vilde Jordbær i Mængde, hvilke ligesom indbyde til der igjen at lade de forsvundne Skove opstaae til et nyt Liv. Strandtidse eller Havtorn (Hippophaë Rhamnoides) forekommer i Mængde ved Bulberg, Aas, Ørenbøl i Vestervig Sogn, og især paa Bakkerne ved Fjorden i Sønderberg Sogn, og paa den østlige Side af Jegindø.

*) See mere derom i Aagaards Beskrivelse, Side 79 til 81.

Endnu for faa Aar siden vare der Levninger af Egebuske paa Bakkerne i Egeberg-Dalen paa Thyholm; men af Tingbusken paa Jegindø, hvilken Aagaard omtaler (Side 240) som sacrosanctus, traf Forfatteren kun een Hvidtorn tilbage.

Mindet om den Herlighed, som Skovene fordum maae have skjenket denne frugtbare, men nu nøgne Egn, hvilken for vor Tid er forsvunden, leder Tanken saa naturligt til det Ønske, igjen at skaffe den tilbage ved Plantning. Det Offentlige begyndte paa at anstille Forsøg dermed, men uheldigviis paa Steder, hvor ugunstig Jordbund og Klimatet i sin største Strenghed forenede sig imod det, og det derpaa anvendte betydelige Arbeide og de store Bekostninger bleve ganske spildte. I Aarene 1815 og 16 begyndtes efter høiere Ordre Anlæg af 5 Skovplantager i Thisted Amt paa dertil i Klitterne udvalgte Steder, nemlig:

1) Torup Klit i Vang Sogn med et Areal af omtr. 24 Tdr. Land g. M.;
2) Klitmøller . . . . . 4 — — —
3) Nors . . . . . 12 — — —
4) Hansted . . . . . 14 — — —
5) Hjardemaal . . . . . 9 — — —

63 Tdr. Land.

Dette Areal erholdtes, deels ved, med Eiernes Samtykke, at faae det udlagt ved Klitternes Udskiftning, deels tillaans af Private. Skovbetjente ansattes derved, Træer plantedes, hentede ei blot fra den kongelige Plantage i Thisted, men og fra Eskjær Skov i Salling, fra Plantagerne paa Allheden og fra Sjælland; Frø udsaaedes, for at opelske Planter paa Stedet; Diger opførtes til Beskyttelse imod Vinden; men Alt forgjeves; efter 20 Aars Anstrengelse lærte man omsider at indsee, at al Møie her var spildt, da Naturen ei lod sig bekæmpe. Hvor betydelige Bekostningerne derpaa have været, kan sees af, at i 1819 anvendtes derpaa: 257 Spanddage og 1,736 Gangdage, og i 1834 endnu: 37 Spanddage og 532 Gangdage, hvilke udrededes af Egnens Beboere, ligesom ved andet Klitarbeide; og til Opsynsmændenes Lønning blev der af Amtsrepartitionsfondet i 20 Aar udbetalt næsten 4,000 Rbd. Da dette faldt trykkende for Amtet, og man nu var bleven overbeviist om, at Intet derved udrettedes; thi efter 20 Aars Forløb var man ei kommen saavidt, at

frembringe eet Træ af en Mands Høide, da det, der plantedes det ene Aar, gik ud det næste: saa indkom der til Stænderforsamlingen i Viborg Forslag om, at dermed maatte ophøres, og Forsamlingen indgik med Petition om at lade Tilstanden undersøge ved kyndige Mænd *). Dette er siden skeet, og derefter er der standset med al videre offentlig Plantning ved disse mislykkede Anlæg.

At Skovanlæg paa dertil passende Steder dog godt kunne lykkes i dette Amt, kan sees af den skjønne kongelige Plantage ved Thisted. Dertil kjøbtes den 10de Januar 1821 en Eiendom lige op til Byen paa 74,600 □ Alen til en Planteskole for Kongelig Regning, for deri at opelske vilde Træplanter til videre Udplantning i de i Amtet værende Skovplantager; dens Cultivering tog sin Begyndelse samme Foraar. I Aaret 1830 indkjøbtes ligeledes for kongelig Regning en tilgrændsende Toft paa 103,800 □ Alen, for at udvide Planteskolen, og dens Cultivering blev begyndt samme Efteraar og er nu næsten fuldendt. Træerne ere alle plantede, deels komne fra de andre kongelige Plantager, deels opelskede paa Stedet af Frø, og de bestaae især af: Ask, Løn, Røn, Birk, Alm, El, Sølvpoppel og Lærketræ, der synes for dette Klima de meest passende og hurtigst voxe op. De staae i begge Plantager i en ypperlig Vext og have naaet en Høide af 10 à 12 Alen, ja derover. Ved en kongelig Resolution blev det i 1827 tilladt, at de Træplanter og Stiklinger, som kunne undværes fra Udplantning i Klitterne, indtil videre uden Betaling maae uddeles til de Beboere af Amtet, som ønske dem, og siden den Tid ere herfra udleverede til Thisted Amts Beboere 139,257 vilde Træer og 342 forædlede Frugttræer, hvilket Antal aarligen stiger.

Noget ældre, men ei saa stor, er den før nævnte Plantage, som Hr. Justitsraad Caroc har i Forbindelse med sin Have paa en Toft i Siden af Byen, hvilken og lykkes fortrinligt og bidrager saare meget til Byens Forskjønnelse.

Ved Aagaard i Hanherred ere af den tilgrændsende Hede 711 Tdr. Land indtagne til Skov, indhegnede, og Besaaening begyndt for 8 Aar siden for offentlig Regning; men der synes ei at anvendes tilbørlig Omhu og Tilsyn, uden hvilket den neppe vil lykkes.

*) See Viborg Stændertidende for 1836, 2den Række, Side 774.

Til Nykjøbing var der en net liden Plantage paa 5 Tdr. Land, langs under Bakkerne ved Fjorden, hvilken ved Hr. Provst Schades og den forrige Byfogeds, Hr. Cancelliraad Mollers, Bestræbelser blev anlagt, havde en heldig Fremgang og forskjønnede meget denne lille By; men af dens Velyndere døde Schade, Møller forflyttedes, og deres Efterkommere arvede ei Interessen derfor. Den forfaldt da, en Deel deraf ødelagdes af Fjorden ved Oversvømmelsen, og Resten savner pleiende Hænder. Kun den residerende Capellan i Byen, Hr. Fabricius, søger endnu med Iver og Opoffrelse at redde den fra total Undergang.

Af private Plantager ere de fleste og største paa Mors, af hvilke vi i forrige Afsnit havde Leilighed til at omtale den ved Ullerup, der med Haven indtager over 10 Tdr. Land geom. Maal og aarligen udvides. At den paa en saa frugtbar Bund med en gunstig Beliggenhed maa lykkes fortrinligen, er ei mere, end man kunde vente sig af Eierens Sands og levende Interesse derfor, hvori Hr. Kammerraad Stadel, Fader og Søn, ligne hinanden. Det er her, som ved de fleste af Amtets Plantager, især Piil, Ask, Ahorn og El, som dertil anvendes.

Ogsaa ved Glomstrup er der for c. 20 Aar siden paabegyndt af den forrige Eier en Plantage paa 6 Tdr. Land; men Ukrud og Græs have deri taget meget Overhaand, og mange Træer ere udgaaede, fordi den mangler Udgrøftning. Den led meget ved Stormen 1835; men i de sidste 3 à 4 Aar er den kommen sig godt igjen, og der plantes aarligen efter.

Ved Blidstrup begyndtes i 1827 paa 1 Td. Land Plantning af vilde Træer, der ere i god Vext, men staae for langt fra hverandre. Ogsaa ved Hovedparcellen Lund er af den forrige Eier en Banke, hvor før Hovedbygningen stod, 1 Td. Land, beplantet med vilde Træer, som groede godt til; men for disse Anlæg gjøres nu ei mere. Ved Frøslevgaard, Nandrup, Dueholm og Veierslev Præstegaard ere der tillige for nogle Aar siden plantede endeel vilde Træer; men det fortsættes ei; derimod ere der neppe Spor tilbage af de Plantninger hos Sognefoged Poul Mortensen i Skallerup, Gaardbruger Niels Jensen Bech i Karby, Skolelærer Steenberg i Jordsby og Gaardbruger Christen Madsen i Eistrup i Hvidberg Sogn, hvortil

det kongelige Landhuusholdnings-Selskab i sin Tid havde tilsagt Understøttelse, hvilken dog kun blev udbetalt tvende af disse Mænd, nemlig Forstnævnte med 15 Rbd. og Steenberg med 50 Rbd.

Gaardmand Peder Clausen i Tøving har plantet endeel vilde Træer, især Piil, omkring Udsiderne af nogle Indlukker ved Gaarden; Gaardmand Hans Vestergaard i Alsted har beplantet et lidet Stykke Land udenfor sin Gaard med vilde Træer og sat en Deel forædlede Frugttræer i sin Have, hvilke lykkes vel. Endelig maa og paa denne Ø bemærkes Huusmand Niels Jensen i Todse, der har plantet en stor Deel Piil ved sit Huus og omkring Digerne paa sin lille indhegnede Mark.

Saaledes sees, at der har været en Periode for 15 à 20 Aar siden, hvori der paa Mors blev gjort ei Lidet for Plantning af vilde Træer; men deri synes at være kommen en Standsning igjen, da Anlæggene paa de færreste Steder holdes vedlige eller udvides, og nye blive nu ei paabegyndte.

I Thy ere de Plantninger, som Private have anlagt, færre og mindre. Foruden den for nævnte ved Thisted af Hr. Justitsraad Caroc, er den betydeligste den, som Hr. Eyber har anlagt ved Drumgaard; foruden Haven paa 2 Tdr. Land, beplantet med en stor Deel forædlede Frugttræer og vilde Træer, er der en Plantning Osten og Sønden for paa c. 2 Tdr. Land, anlagt for henimod 30 Aar siden, meest paa Engbund og bestaaende især af El og Birk; og Vesten for Haven en yngre paa 2½ Tdr. Land med Ask, Ahorn, Hessel og forskjellige andre Træsorter. Det staaer Alt i en ypperlig Vært, og Træerne have naaet en betydelig Størrelse, hvoraf man kan see, at selv i Nærheden af Vesterhavet kan Træplantning her og lykkes, naar Beliggenheden er nogenlunde gunstig, og Flid og Omhu derpaa anvendes. Heri er en Gran, tagen paa Bloksbjerget i Tydskland, hvilken i flere Aar stod i Standsning, men nu gjør gode Skud.

Huusmand Christen Stephansen i Skyum har en Plantage paa 2 Tdr. Land, som Landhuusholdnings-Selskabet i 4 Aar har understøttet, og det er et af de sjeldnere Tilfælde, hvori Hjælpen er falden paa det rette Sted; thi denne Mand har anvendt og vedbliver endnu stedse at anvende megen Omhu og Møie derpaa, og,

besjelet af levende Interesse derfor, har han bragt den ret godt frem, skjøndt Beliggenhed og Jordbund ei er gunstig, og den oftere har lidt meget af Storme og Snee.

Gaardfæster Niels Mikkelsen i Hassing, der blev nævnet i forrige Afsnit, har indhegnet, tildeels med Steendige, og beplantet for c. 20 Aar siden 1 Td. Land, deels i Midten, som nævnt, med forædlede Frugttræer, deels med vilde Træer, især Ahorn, Ask, El og Eeg, hvilket sidste Træ lykkes bedre her og har faaet en rankere, høiere Vext, end paa de fleste andre Steder i Amtet, hvor det er anvendt. Dette Foretagende er, udført af en Fæstebonde, dobbelt roesværdigt, og Landhuusholdnings-Selskabet har hædret ham derfor med sit 5te Sølvbæger.

Ved Snedsted Seminarium er en Plantning paa omtrent 1 Td. Land, meest bestaaende af Piil. Som flittige Plantere fortjene og at nævnes: Gaardmand Peder Chr. Jepsen i Sønderberg, og hans Broder og Nabo, Christen Jepsen; Urhmager Niels Hede i lille Helleriis i samme Sogn, der foruden sin Have og omkring 2 Tofter har et net lidet Anlæg paa 1 Skp. Land i god Vext og beplanter det Hegn, som han opfører om sin Mark; nu afdøde Huusmand Christen Pedersen Spillemand ved Hvidberg Kirke paa Thyholm; Skolelærerne: Hr. Dannebrogsmand Vorde, der har plantet en Deel Piil paa 4 Skpr. Land ved Skolens nette Have, for at bruge dem til Kurvefletning, hvori Skolebørnene øves, og ligeledes endeel vilde Træer rundt om den nye Kirkegaard; og Hr. Søndergaard i Heltborg, der, foruden Plantning af flere Frugttræer i sin lille Have, har bidraget til Kirkegaardens Forskjønnelse ved at plante flere Rader vilde Træer om ved Digerne.

Derimod viser den Indhegning paa 1½ Td. Land, bestemt til Plantage, hvortil Landhuusholdnings-Selskabet 1829 tilsagde Huusmand Clemen Jacobsen Hørdum af Mogelvang, Skjoldborg Sogn, en Understøttelse af 100 Rbd., (hvoraf han dog kun nød 45 Rbd.), hvorledes dets velvillige og ædle Bestræbelser for at fremme det Almeennyttige ofte have været spildte.

I Vesterhan-Herred, som i denne Skildring kommer sidst, er ved sluttet Plantning af vilde Træer kun mærkelig Gaardmand Christen Gaarddal i Thorup, der har indhegnet og tildeels beplantet

5 Skpr. Land ved sin nette Have med Piil og vilde Træer fra Plantagen i Thisted, og dette Anlæg tegner meget godt. Desuden har han plantet Piil omkring ved Digerne i et Stykke Eng paa 36 Tdr. Land, som han har indhegnet, og i Rader tvers over, hvorved den er inddeelt i 6 Qvarterer.

At der i et Amt af den Udstrækning og Størrelse, med en saa total Mangel paa Ved til Gavning og til Brændsel, ei hidtil er gjort mere for Plantning af vilde Træer, er ei en Følge af Mangel paa Opmuntring og Veiledning, men paa Sands og Interesse for, hvad der ei kan fremme Øieblikkets Tarv, hvad der ei vienfynligt kan blive til egen Fordeel. Amtmanden, Hr. Conferentsraad Faye, har nu i en Række af 36 Aar virket derfor med nidkjær Iver og ædel Opoffrelse, stræbt at frembringe Exempler, sørget for, at Træer til Plantning stedse kunne faaes uden Betaling i Nærheden, udgivet en kortfattet, praktisk Anviisning til Plantningernes Behandling; men hans Bestræbelser ere kun hidtil kronede med et ringe Held. Først for sildigt, naar Moserne slippe op, og Mangelen paa Brændsel bliver mere almindelig, vil man beklage, at der ei i Tide blev begyndt paa et Værk, som skal have Menneskealdre for at fremmes, og vore Efterkommere ville dadle os, fordi vi ikke mere have sørget for dem.

Men den, der vil begynde herpaa, kan man ei nok lægge paa Sinde: at være omhyggelig med Valget af Pladsen, for saavidt muligt at undgaae Klimatets Strenghed; at udføre det med Tænksomhed og utrættelig Flid, erindrende sig den tydske Forstmands Valgsprog: „pflanzen und pflanzen und wieder pflanzen"; at bruge tætsluttet Plantning, og dertil ei vælge for indskrænket Plads, da, jo større et Anlæg er, desto bedre lykkes det, idet den ene Rad hjælper den anden frem; at vælge de meest haardføre Træer imod Vindsiderne, og dertil, som ved Behandlingen i det Hele, følge de Anviisninger, der ere givne, foruden den nævnte af Hr. Amtmand Faye, af mine Forgængere, den kyndige, af Erfaringen ledede, Etatsraad Brinck-Seidelin og Secretair Hald, i deres Beskrivelser over Hjørring og Ringkjøbing Amter, m. Fl.

Dette Amt, der ganske mangler Skov, har ei heller i Almindelighed Overflødighed af Tørvefkjær, og man begynder alt at frygte for den Tid, da Mangel paa Brændfel, fom allerede paa enkelte Steder er meget følelig, fkal blive mere almindelig og gjøre denne for Livet faa nødvendige Artikel befværlig og bekoftelig at faae. Dertil bidrager den ftore Mængde Teglovne, fom i det fidfte Par Decennier ere opftaaede, ifær i Midten af Thy, og aarligen tiltage, hvorved en uhyre Mængde Torv forbruges, og Moferne fvinde hurtigere, end de kunne reproduceres. Dertil kommer den Ødfelhed, hvormed Brændfel overalt her forbruges, den Uklogfkab, hvormed Moferne behandles, idet man ei førger tilftrækkeligt for deres Udtørring, ei for at tage Alt med, men lader ftore Mellembænke blive ftaaende, ei for at udjevne dem, faa at de igjen kunne groe til.

Hederne, fom vi forhen have feet forekomme, ifær i Midten af Thy, forfvinde efterhaanden mere og komme under Ploven, faa at de Fleſte nu maae nøies med færre Fladtorv, mindre Qvantum Lyng, hvorpaa og Hederne i Almindelighed ere magre; og, fom Folkemængden forøges, og Agerdyrkningen tiltager, vil dette ftedfe mere fkee, hvilket alt fees næften ganfke at være Tilfældet i de bedfte Strøg af Amtet: i det Sydlige af Refs-Herred og i Nørre-Herred paa Mors; Sønder-Herred har de ftørfte og bedfte Heder.

Det er faaledes ifær Moferne, hvorfra Brændfelet her fkal hentes, og deri blive Tørvene deels gravede, fom forhen meeft brugeligt, de egentlige Skudtorv, deels æltede, fom nu er almindeligt, hvor Tørvejorden dertil er ftikket.

I Hanherred, hvor der haves de ftørfte Mofeftrækninger, ere Tørvene de daarligfte, faavel Sand- eller Fladtorv, fom Skudtorv. I enkelte Sogne begynder der at blive Mangel paa Brændfel, fordi Moferne ere hidtil behandlede og behandles endnu uden al Omhu, faafom i Kjettrup og Gjøttrup; andre mangle næften ganfke Brændfel, fom Øslos Paftorat, hvor mange tørre Faaregjødning til at koge ved og bruge Ærtehalm til Bagning, til ftort Tab for Agrene. Adfkillige der have Part i Heden ved Øfterild, hvorfra de over Veilen hente deres Fladtorv. De ftørfte og bedfte Mofer haves i Thorup og Kliim Sogne, men de opdyrkes nu ftedfe mere, fom Kjærene udkaftes.

I Thy gives ingen egentlig store Moser, men de ere nogenledes fordeelte over Landet; i Omegnen af Thisted og paa Thyholm er der størst Mangel. I den nordlige Deel strækker den største Torvemose sig fra Tved forbi Kaastrup ned til Hundstrup, men Torvene heri ere mindre faste. Tved Sogn er dermed bedst forsynet, og herfra kjøres endeel om Vinteren ud til Thisted, ligesom der og sælges til Beboerne i de omkringliggende Sogne, som mangle, fornemmeligen i Nors, Hillerslev og Sennels. Skinnerup Sogn føler især Mangel paa Brændsel, da det aldeles intet eier, hverken af Hede eller Mose, men maa hente sine Torv fra Moserne 1½ eller 2 Miil Sønden for Thisted, hvorfor der og bruges megen Ærtehalm at bage ved. Ogsaa begge Vandet Sognene, Vang, Thorsted og tildeels Tilsted mangle Mose og maae kjøbe deres Torv, undtagen nogle daarlige Fladtorv, som de faae i deres magre Heder. I Klitmøller er den yderligste Mangel paa Brændsel, da de maae kjøbe deres Torv 2 à 3 Miil borte, og der ere saa faa kjørende Beboere til at hente dem. Derfor herskер her den største Oeconomie dermed; Kokasser og anden Gjødning, som først føres paa Tofterne tidligt om Foraaret og atter afrives, anvendes til Brændsel i Forbindelse med nogle faa, usle Fladtorv, der afskrælles imellem Klitbakkerne.

Egnen Sønden for Sjørring Sø er rigt begavet med Torveskjær, og fra Hundborg, Sjørring, Snedsted og Hørsted Sogne forsynes Thisted og de omkringliggende Byer, som opsluge en stor Mængde Brændsel. De bedste Æltetorv faaes fra Snedsted og Hørsted Moser, der for have været meget mishandlede; der er skaaret uden mindste Orden, i lutter smaae Pytter, som nu efterhaanden fyldes og jevnes med Overskorpen af de nyere Torvegrave. Der graves nu i 2 Mands Høide; thi, jo dybere, desto bedre ere Torvene, og Bund er som oftest ei at finde. Thisted, der aldeles intet Brændsel selv eier, lader der, 1½ à 2 Miil borte, hente sine fleste Æltetorv, som paa Stedet koste, eet Læs à 120 Snese, 15 Mk. à 3 Rbd., saa at de, naar Betaling til Vognmanden kommer til for Transporten, komme paa 3 à 4 Sk. Sneſen. Prisen derpaa stiger stedse mere, og flere Familier have derfor i de senere Aar begyndt at bruge Steenkul i Kakkelovnene, hvorved de bedre finde deres Regning.

Foruden til de nævnte Sogne, Snedsted og Hørsted, er der i Hassing-Herred Overflødighed af Tørveskjær til Harring, Hassing, Villersley, Viisby og Bedsted Sogne; men fra de fleste Moser her er Vandet altfor lidet afledet. De bruges, foruden til egen Fornødenhed, meest til Teglovnene, og derved er Afsætningen nu bleven saa stor, at de, der maae kjøbe, give 1 Specie for saa meget Tørveskjær, som een Karl kan ælte een Dag, c. 120 Snese. Stagstrup, Skyum og Hørdum Sogne have Mangel paa Mose, og de to forstnævnte Sogne tillige paa Hede. Drum Sogn manglede ganske Tørveskjær, førend Storkjær blev udkastet, men deri ere dets Lodseiere nu blevne forsynede.

Refs-Herred har mindre Forraad paa Tørveskjær, og Boddum, Ydby, Gjettrup og tildeels Helligsø mangle ganske Mose, hvorfor de maae kjøbe deres Æltetørv fra Vestervig. I dette Sogn forekomme i den østlige Deel, især til Ulsted, store og gode Moser, hvorfra de nævnte Sogne og de vestlige Byer i Sognet selv, og for en Deel Thyholm forsynes; men de tage stærkt af, og i dette Herred vil der først blive følelig Mangel paa Brændsel. Dette er alt Tilfældet paa Thyholm, hvor de ubetydelige Moser til Kallerup, Serup, Egeberg m. fl. St. ere høist utilstrækkelige. Mange Tørv hentes 3 Miil borte, som nævnt, fra Ulsted, og endeel tilsøes fra Mors. Paa Jegindø er næsten intet Tørveskjær, og man henter Lyng fra Venø og Tørv fra Mors.

Paa Mors have de fleste Sogne det Fornødne, men der bruges meest Skudtørv af en ringere Qvalitet; kun Nykjøbing By, Elsø, Vester-Assels, Sundby, Skallerup og Jordsby lide Mangel, ligesom og det Meste af Karby Sogn, Agerøen og for en Deel Dragstrup; men der er i Almindelighed nok at faae i Nærheden. De største og bedste Moser ere omkring og til Ullerup, Nandrup, Frøslevgaard; Ulsted, Jølby, Blidstrup og Øster-Assels Sogne. Frøslevgaards Enge og Tørvemoser staae i Forbindelse; hvor der er skaaret Tørv, jevnes Overfladen, som efterhaanden atter dækkes med Grønsvær og paany bliver til Eng. Fra Øster-Assels kjøres mange Tørv ud til Nykjøbing, og en stor Deel sælges og forbruges til de mange Teglovne i Vester-Assels, hvis Eiere og lade grave en stor Deel i Moutrupgaards Mose, hvor de leie Jord dertil. Nykjøbing forsynes meest

med Æltetorv fra Moutrupgaard, hvis Eier aarligen har en Netto-Indtægt af 200 Rbd. af sine store Moser, der ganske omgive Gaardens Mark. De hente dem selv, og for 100 Snese ældede Torv gives almindeligt 1 Specie, men kun 1 Rd. C., naar de ere gravede; Torvene ere der temmelig store. Der skjæres med større Omhu, og Torvene reproduceres hurtigt, saa at, hvor der gravedes for 30 Aar siden, kan der nu graves igjen.

23.

Huusfliden.

Ei maa man vente sig den Vindskibelighed i denne Egn, som i saa mange andre af Landet, hvor Uldbinderiet og Hørindustrien er i fuld Gang, saa at Bonden tager sine fleste Udgifter af, hvad der i Huset forarbeides til Salg, eller, hvor Skovene levere Træ til Gavntømmer, saa at Mandfolkene udenfor den Tid, der udfordres til Markarbeidet, stedse have Øxen og Kniven i Haanden. Dog maa man ei heller i Almindelighed beskylde dette Amts Beboere for Lediggang, vente at see Manden strække sig paa Bænken de lange Vinteraftener eller bortodsle Tiden i Kroen paa Sviir og Spil, Konen sidde med Hænderne i Skjød; thi paa de fleste Steder bestille de dog Noget, om end Arbeidet gaaer langsomt fra Haanden, om de end skulde have lang Tid til at vende og dreie og see paa det, de have i Hænderne, forend de kunne tage ret fat.

Der er dog, som man let kan tænke sig, heri stor Forskjel i de forskjellige Strøg af Amtet, ja stundom i Nabosogne, ei mindre paa Mandfolk og Fruentimmer; thi Roes for Huusflid bliver fornemmeligen det sidste Kjøn til Deel. At den almindeligt ei er bedre, tilskrives i mange af de indkomne Beretninger Tjenestefolkene, som Huusbond og Madmoder have saa vanskeligt med at faae til at bestille Noget, og overalt her klages over, at det bliver værre og

værre at holde Folk. Dette tilskriver Pastor Steenstrup især Følgerne af Krigen, naar han siger: „Med Freden forsvandt Huusfliden. Krigstjenesten udrev enhver Vaabendygtig, og Mangel paa Tjenestefolk opskruede Lønnen og gjorde, at Huusbonden maatte tie og taale Alt, for at beholde endog en ringe Arbeider, for hvem enhver Dør aabnede sig. Freden vendte tilbage, men man var nu vant til at give Slip paa disse gamle Aftensysler, og tænkte for sildigt paa at bringe dem i Gang igjen, men lod, som under Krigen, det Nødvendige forfærdige hos Aftægts- eller Huusmanden."

Skjøndt den i Meget er vel overdreven, gjælder endnu i mange Henseender den Skildring over Huusflidens Forhold, især som en Følge af Tjenestefolkenes tiltagende Fordærvelse, hvilken lyder i den Beretning, som afdøde Amtsprovst Bendix i Vestervig i sin Tid gav derom, naar det hedder: „Om Nogle, om Mange kan det siges, at de udmærke sig ved Huusflid; men, at lade det almindeligen gjælde, vilde være at træde Sandheden for nær. Ret mange meget flittige Huusmødre gives der, hvilke virke det Meste af alle Slags Tøier til Brug i Huset, som Linned og Sengeklæder og Alt, hvad der behøves til Klæder for dem og deres Familie; ogsaa skulde de endnu kunne udrette mere, dersom Tjenestepigerne i Almindelighed ei vare som Lilierne paa Marken. I Vinteraftenerne er det især, Huusfliden skal fremmes; men da have vore Bonde-Skjønheder langt vigtigere Ting at tage vare. Mørknings-Søvn og Legestuer maae ikke forsømmes. „„Natten hører os til"", svarede en Pige sin Huusbonde, der irettesatte hende for Natteløbet."

„Forsaavidt Kortspil, Byrenden og Stevnemøder ei afholde vore unge Karle, ere de ogsaa vindskibelige. I de lykkelige Familier, hvor Huusfaderens Alvor og egen Flid holder Ungdommen i Tømme, virkes Meget til Husets Gavn, da Karlene der binde Løb, lægge Tøire, snoe Sime, o: Tækkegarn af Halm, reparere Hestetøi m. v."

„Stort er det, naar Huset kan forsynes med, hvad Samme behøver af det, der kan virkes ved Mandens eller Qvindens Hænder, og Penge for slige Artikler beholdes i Huset; men, at bringe Penge ind i Huset ved saadanne Frembringelser, er ikke at tænke paa. Saavidt mig er bekjendt, sælges Intet, uden det skulde være af Nød og Trang."

„Pluraliteten af Huusfædre og Huusmødre ville dog gjerne virke end mere for Huusfliden, naar de kunde, og hvorfor kunne de ikke? Fordi Tjenestetyendet er skjødesløst og dovent, og det er aandsfortærende, altid at tvinge og drive. Faae vi først dueligere, flittigere og frommere Tjenestefolk, da kommer Huusfliden som af sig selv. Men — hvorledes naaes dette? Et godt Skridt er gjort ved den udgangne Anordning om Skudsmaales sandfærdige Paategning; men hvo vil, som Bonden siger, være den Onde, og, at gjøre Beskyldninger imod et Tjenestebud i Skudsmaalet, er ei heller uden Fare og Uleilighed, om man endog blot frembragte den positive Sandhed; Lovgivningen tager sig meget af Tjenestefolk."

„Denne Classe af Folket, der hele Aaret ingen Bekymringer har; der veed, hvor Føden kan tages, og Lønnen hentes uden Uvished og Uro: kan have Lov til at svare ilde, være opsætsig, skjødesløs og doven, ja endog utro i det Smaa. Hvilken Huusbonde har Sind for at tye til Politiretten, om endog der Noget kunde udrettes? Man skiller sig heller i Tide af med et saadant Tjenestebud, der ikke heller er seent til at flytte. Derfor skal man blandt 10 Tjenestefolk neppe finde 1, som i 3 Aar har tjent paa eet Sted, og man har til hver Faredag Skuespillet af en Folkevandring i det Smaa. Den Stadighed til Forretninger, den Dueligheb, som vindes ved i længere Tid at øves under det samme Tilsyn, det fromme Sind, der ved stadig Omgang faaer Huusbonde og Madmoder og sit Arbeide kjært, tabes aldeles ved den idelige Omflakken; et vildt, tvilesløst Sind træder i Stedet, — og hvad Huusflid kan der ventes af saadanne Tjenestefolk?"

Saavidt denne morke Skildring; men ei kan det negtes, at ved Tjenestefolkenes Uvillie og Ligegyldighed taber Huusfliden sig mere og mere. Den stedse tiltagende Omflakken, hvorved det bliver sjeldnere, at Tjenestefolk forblive længere end eet Aar paa samme Sted, kan ei andet end virke skadeligt paa deres Moralitet, paa det hele Tyendeforhold og den dermed i saa nøie Forbindelse staaende Vindskibelighed.

Til nærmere Oplysning om, i hvilke Dele af Amtet Huusfliden bedst er i Gang, vil kunne bidrage efterfølgende Fremstilling af Mængden af Væve, Valkemøller og det deri aarligen valkede Tøi i de enkelte Herreder:

Herrederne.	Væve, som holdes i stadig Gang af dem, som deraf drage deres Hovednæring.			Væve, der, som Huusindustri, bruges vedvarende eller af og til, det samtlige Beløb af Ulden-, Linned- og Bomulds-Væve.	Valkemøller,	
	Til Linned.	Til Tøi af forskjelligt Slags.	Antallet af samtlige disse Væve.		det hele Antal.	der valke aarligen Alen.
Vesterhan-Herred	=	10	10	523	2	9,180
Hillerslev —	=	20	20	217	3	5,800
Hundborg —	1	35	36	81	=	=
Hassing —	=	84	84	76	2	4,800
Refs —	1	74	75	117	2	1,200
Nørre —	=	33	33	84	=	=
Sønder —	=	60	60	83	3	8,700
Summa	2	316	318	1,181	12	29,680

Det største Antal, sees heraf, er i Vesterhan-Herred, hvor og det meste hjemmegjorte Tøi stampes. Der forfærdiges en stor Mængde Dynevaar, som sælges deels i Omegnen, deels til Aalborg, deels til Norge; men Afsætningen til sidste Sted, saavel paa uldne, som især paa linnede Varer, er meget aftaget, siden Handelen paa Nordkysten er standset; især fra Vuust komme de fleste og bedste Dynevaar. Men, staae Fruentimrene i Hanherred foran dem i Thy i Vindskibelighed, saa staae Mandfolkene derimod tilbage, og almindeligt lyder Klagen, som især fra Kjettrup og Hannæs: „at det ansees for en Skam for Karlene at bestille Noget om Vinteraftenerne, og Mandfolkene bestille da i Reglen ei Andet, end at spille Kort."

I det nordlige Thy har Hillerslev-Herred Fortrinet for Hundborg-Herred, og især i Hjardemaal forfærdiges en stor Mængde Lærreder, som bringes til Markederne i Thisted og sælges. De kjøbe Hørren dertil af Kjøbmanden, have Blaarene til egen Brug, eller til Kroplinned for Familien, og desuden en ringe Bifortjeneste paa $1\frac{1}{2}$ à 2 Rbd. pr. Lpd. i Arbeidsløn. En Alen Hørlærred koster 20 à 22 Sk. I Vandet hersker megen Vindskibelighed, da der er Væv næsten i ethvert Huus, og Lærreder og Hvergarn for-

færdiges, hvoraf Meget sælges deels hjemme, meest paa Markederne i Thisted, deels til de fra Nordstranden til Norge seilende Skippere. Endeel af Kystboerne i Vorupore og Steenberg strikke uldne Strømper, Nattrøier m. m., som meest sælges i og udføres fra Klitmøller til Norge. Men denne Art Huusflid indskrænker sig næsten alene til de 2 nævnte Fiskerleier; thi i de øvrige ere Beboerne vel vindskibelige, men de forfærdige kun til Huusbrug, ei til Salg; paa dem kan anvendes, hvad det hedder fra Hanstholmen: „Huusfliden er god; meest forfærdiges uldne Tøier, og i de fleste Gaarde findes Væve; men det er næsten blot til egen Forbrug. Mandfolkene snoe Simer, lægge Tøir og forfærdige Fiskeredskaber. De gjøre meest deres smaae Baade selv."

I Refs-Herred er Vindskibeligheden ringest, især blandt Mandfolkene, og fornemmeligen fra Vestervig, Boddum, Ydby og Thyholm klages over, „at Karlene Intet bestille, og den fornødne Sime kan vanskeligt bekommes." Derimod forfærdige Fruentimrene endeel Tøier og Lærreder, som de sælge, gjerne paa Vestervig Markeder. Paa Jegindø roses baade Mandfolk og Fruentimmer for deres Vindskibelighed. Hr. Skolelærer og Dannebrogsmand Vorde i Vestervig begyndte for endeel Aar siden at undervise Drengene i deres sidste Skoletid i at flette Kurve, for at vænne dem til mere Vindskibelighed, og anlagde dertil, som før berørt, en Pilplantning ved Skolens Have; men hans ædle Bestræbelser kronedes ei med forønsket Virkning; thi, som han beretter, „den Kurvefletning, som samtlige Drengeborn til en Tid nu og da bleve beskjeftigede med her i Skolen, og hvilken de Fleste blot lærte, for snart igjen at glemme, læres og øves nu kun af og til af Enkelte, hvis Tid, Fremgang, Lyst og Nemme give dem mere Leilighed til Beskjeftigelse." Alt Nyt og Usædvanligt faaer saa vanskeligt Indpas hos Thyboen, og det modtages med Uvillie og Ringeagt.

Paa Mors er Huusfliden bedst i Sønder-Herred, fornemmeligen i Asfels, skjønbt der dog ogsaa sælges hjemmevævet Hør til Salling, hvorfra Lærred og hjemmegjorte Tøier igjen kjøbes paa Markederne i Nykjøbing. Aarsagen til, at Mors ei ganske kan forsyne sig selv med hjemmegjorte Tøier, maa vistnok søges i den Skik, paa mindre Steder ikke at holde Aftensæde, for at spare Lys, Brænde og et

Maaltid Mad, og, at den i høi Grad tiltagende Velstand tillader Huusmødrene paa de større Gaarde at lægge det Forarbeidede hen til deres Døttres Udstyr. Derfra berettes: „Den Hør, som Bonden selv avler, spinde hans vindskibelige Hustru og Døttre og forfærdige deraf Lærreder, Forklædetøi, striibede Tøier, ikke alene til egen Brug, men og til Salg. Af Faarenes Uld forarbeides Vadmel, Strømper, Vanter, Huer, Dynevaar, Hestedækkener, kort: Alt, hvad Bonden behøver til sin Paaklædning, ikke alene til daglig Brug, men ogsaa til Stads, det tilvirker den flittige Huusmoder af Gaardens egne Produkter. Ei heller ere Mandfolkene ledige i de lange Vinteraftener. Den fordærvelige Skik, som disse nogle Steder have, at strække sig paa Bænken, eller at spille Kort om Aftenen, findes ikke her, undtagen det skulde være paa nogle faa Herre- og Præstegaarde, hvor Tjenestefolk ere mindre villige til at forrette Noget om Aftenen for Huusbonden, end hos Bønderne, hvor Manden selv begynder Arbeidet. Af Langhalm bindes Bikuber, smaae og store Løbe, Grynkurve, Sædeløbe m. m. Til Tækning og til Kornets Opbinden i Høsten snoes nogle tusinde Favne Simer af Havre-Langhalm, ligesom og de Fleste deraf snoe det Reb, de behøve til at tøire deres Faar i om Sommeren. Paa Vindekrogen spinde Mandfolkene ogsaa Hamp til Reb; de forfærdige Sivpuder til Hestene, reparere Hestedrættet o. s. v., hvorover Tiden aldrig kan falde dem lang.“ (Disse Mandfolkenes forskjellige Beskjeftigelser i Thy og Mors, som nærmere ere skildrede af Høegh i 14de Capitel, og af Aagaard, Side 16 til 19, Schade Side 359 og fg., udøver Bonden i Almindelighed endnu selv, og søger derved at holde Pengene hjemme, hvorfor disse Ting ellers skulde kjøbes; men det bliver kun til egen Brug.) Paa denne Ø er Vindskibeligheden daarligst paa den nordlige og vestlige Side, navnligen i Seierslev, Tæbring og Karby.

Der sees da, at Huusfliden hos Bonden, og navnligen hos hans Hustru, ei er at dadle i dette Amt, forsaavidt der blot spørges om Frembringelse af, hvad der hører til egen Forbrug; men det, der forfærdiges til Salg og i Handelen kommer ud af Landet, er høist ubetydeligt; det Meste sælges hjemme til Tjenestefolk. Der forbruges og mange uldne Tøier i denne Egn; thi saavel Mandfolk, som Fruentimmer ere overordentlig vel forsynede med fortrinlige,

hjemmegjorte Klæder, og den nogenlunde Velhavende sætter en Ære i at have Kister fulde af Gang- og Sengeklæder, som ved enhver Leilighed skulle fremvises. I de senere Aar har det ei bidraget til Huusflidens Fremme, at Tvist har været saa godt Kjøb, da Klæder deraf kunne haves billigere, end af Uld, og især Tjenestepigerne sees nu meget i Tvists Klæder. Derimod af Lærreder forfærdiges her forholdsviis kun Lidet, da de Fleste af Almuen have kun høist ubetydeligt Kroplinned, faa Lagener; thi de ligge med uldne Hylsklæder baade Sommer og Vinter. Ved Auctioner i Dødsboer kan der af det ubetydelige Linned, som derved fremkommer, sees, hvor ringe Huusfliden heri er. De Lærreder, som væves her, ere og gjerne høist maadelige, grove og daarligt vævede, og der mangle især gode Ritter, for at de kunne blive mere jevne. Der gives og paa de fleste Steder Mangel paa gode Vævere, da der udenfor Hassing-Herred forholdsviis kun ere Faa, som drage deres Hovednæring af Væven. Det er meest enten Indsidderske, som snart tjene, snart væve, eftersom Fortjenesten falder, eller Konen og Døttrene i Huset, som dermed af og til beskjeftige sig; men derved blive de ei udlærte og øvede i denne Haandtering, hvorpaa der saa ofte fuskes. Der ere kun 2 udlærte Dreilsvævere i Amtet, een i Thisted og een paa Thyholm.

Forhen farvede Huusmoderen selv sit Tøi, deels i forskjellige almindeligt bekjendte Urter, deels i Farvevarer, der kjøbtes af Kjøbmanden, deels i Lødgryden, der havdes i ethvert Huus, med Urin og Indigo; men, efterat flere Farverier opstode, saavel i Kjøbstæderne, som paa Landet, kan det der faaes farvet saa billigt, at det ei synes at kunne betale sig.

Huusfliden med Forfærdigelsen af Linned, der her i Amtet, som bemærket, staaer meest tilbage, fortjener især Opmuntring, for at frembringe Handelsvarer, da Huusinduſtrien med uldne Tøier ei kan concurrere med Fabrikerne. Dertil vilde Høravlens Fremme meget bidrage, ligesom Haller, Talhasper og de øvrige Midler, hvilke i Høregnene, saasom ved Randers og Veile, have viist sig saa virksomme.

24.

Udmærkede Agerdyrkere.

Der er intet af de fremsatte Spørgsmaal, i hvis Besvarelse mine Forgængere mere have været af forskjellig Mening, end i dette. Imedens Nogle have skildret deres Virksomhed, hos hvem de ved Undersøgelse have fundet Et eller Andet i deres Agerbrug, der fortjente at fremstilles som Exempel, have Andre ei fordristet sig til at nævne Nogen, som fortjenende dette hædrende Prædikat. Tages det i strengeste Forstand, da have de vel Ret i, ei at ville navngive Nogen, som en „udmærket Agerdyrker"; thi dertil udfordres Mere, end et kortvarigt Kjendskab til en Mands Færd, som Landmand. Forfatteren af disse Blade derimod har stedse tænkt sig det i en mere udvidet Betydning om dem, der udmærke sig fremfor deres Samtidige i den Egn, hvori de boe, hvis Exempel i det Hele kunde fremstilles til Efterligning, og paa hvem derfor Opmærksomheden burde henvendes.

Tage vi Benævnelsen af en udmærket eller fortrinlig Agerdyrker i denne Forstand, da er det vanskeligere at nævne Faa, end Mange, som fortjene at udpeges; thi i enhver Egn, ja næsten i ethvert Sogn findes der Nogle, som udmærke sig ved deres Jorders fornuftige Behandling; Flere have vi forhen havt Leilighed til at nævne. Men, uden at udstrække Begrebet saa vidt, ville vi blot her nævne dem, hvem den almindelige Mening hos dem, der kjende dem nærmere, have stemplet som udmærkende sig ved deres Agerbrug i det Hele, og da ville vi søge at begrunde denne Dom ved at fremstille, hvad de i det Væsentlige have virket. Det er derfor ei, fordi de ere Vexelbrugere, anvende Staldfodring eller deslige, at de her blive nævnede, men, fordi de i deres hele Virksomhed som Jordbrugere have viist Fornuft og Tænksomhed, lagt for Dagen, at de ere ilede foran de Fleste i deres Kreds, at de ei, hildede af Fordomme, blive hængende ved det Gamle, men vælge det, som deres Forstand siger dem at være det Rette.

I Vesterhan-Herred har den nu afdøde Forpagter Dichmann ved Dyrkningen af Aagaards Marker fremstillet et Exempel paa slige skarpere Jorders Behandling, hvilket har virket særdeles gavnligt til Agerbrugets Fremme i denne Egn. Ved Mergling, Brak, mere Afvexling af Sædarter, Dyrkning af Kløver og i det Hele ved en udmærket Behandling af Jorden bragte han disse Marker til en der ukjendt Kraftfylde, og udvidede betydeligt Gaardens Drift ved Opdyrkning af Hede, af 60 Tdr. Land Kjærjord, hvori Huller opfyldtes, Vandgrøfter kastedes, og en sjelden Omhu og Driftighed var synlig i Alt. Ogsaa sit Meieri søgte han at forbedre ved Anskaffelse af Tyroler- og Schweitzer-Tyre; et ualmindeligt Udbytte deraf belønnede hans Virken.

Gaardmand Christen Olesen i Kliim er forhen nævnet, som fremstillende et Exempel paa en fortrinlig Driftsmaade og paa en hensigtsmæssig Opdyrkning af Kjærjorderne, hvorpaa han med Iver og Kraft har begyndt. Dertil har han opført c. 2,000 Favne Diger og Hovedgrøfter langs med og tvers igjennem, for at indhegne dem og aflede Vandet; 4,000 Favne Bigrøfter, 1 Alen brede, 1½ Alen dybe, med hvilke han vedbliver efterhaanden, som han opdyrker, imellem hver eller hveranden Ager, og den opkastede Tørvejord og Sanden af Bunden udjevnes paa Agrene, som derved blive høiere og fastere; hvor der før var Morads, som hverken kunde bære Folk eller Fæ, og hvorfra det usle Høprodukt maatte bæres i Land, der ere nu de frodigste Afgrøder af alle Kornsorter. I uafbrudt Virksomhed arbeider han paa sin Gjødnings Formerelse, lader Vognen, naar den kjører ud i Kjærene, tage Morjord hjem, som ligger i Dynge og forraadner, og derpaa udluftet kjøres ind i Stalden. I sin Lade har han opført en stor, dyb Kjelder, meest med Liimsteen, deelt i 2 Dele, hvoraf den ene bruges til at sylte Kartoffeltoppe i, forrige Aar 12 Læs, i den anden gjemmes c. 100 Tdr. Kartofler; desuden har han i Stalden en anden Kjelder, som kan rumme 150 Tdr. For bedre at afbenytte dem, anvender han en Kartoffelmaskine med Valsehjul og har paatænkt Røgtning ved selvhedet Foder. Saaledes røber hans hele Virksomhed en sjelden Tænksomhed og Omhu, og i Alt baade ude og inde spores en fortrinlig Orden.

For sin Flid i Opdyrkning af Kjærjorder fortjener og at nævnes Gaardmand Christen Gaarddal i Thorup, der forhen er omtalt for sin Træplantning. Ifølge Beretningen derom har han ladet opføre, for at indhegne sin Eiendom, i forskjellige Inddelinger 2,490 Favne Diger; deels paa og ved dem, deels i sin Eng paa 36 Tdr. Land plantet henimod 3,000 Træer af forskjellige Sorter, hvilke han meest har hentet fra Plantagen i Thisted; sloifet og jevnet et Stykke Kjær og Morads, imellem 50 og 60 Tdr. Land, en Deel til Eng, og Resten, omtrent 18 Tdr. Land, til Opdyrkning, hvoraf alt 10 Tdr. Land ere bragte under Ploven; opdyrket i det Hele paa forskjellige Steder af raae Jorder omtrent 36 Tdr. Sædeland.

I Hillerslev-Herred udmærker Hr. Proprietair Schou til Kølbygaard sig, som forhen fremstillet, ved et bedre Sædskifte, Anvendelse af nyere Redskaber, Opdyrkning af Kjærjorder m. m. Hans udmærkede Besætning og frodige Marker vidne om den driftige og tænksomme Mand.

I Hundborg-Herred har Hørsvinger Christen Nielsen paa Rostrup Mark et Boelssted med 1½ Td. Hartkorn, som han dyrker med et 6-aarigt Vexelbrug (Side 404). Han holder 2 Heste, 4 Køer, 32 Faar, hvortil han har prøvet heel Staldfodring om Sommeren, men maatte indskrænke den til den halve Tid, da hans Stald var for varm. Paa Marken, i hans tvende smukke Haver, ja selv paa Møddingen, der blandes om Vinteren eller tidligt om Foraaret, bedækkes med Jord og beplantes med Turnips, for at Intet skal gaae spildt, seer man den driftige Jordbruger, hvorfor og Landhusholdnings-Selskabet har hædret ham med sit 5te Sølvbæger for „vindskibelig Dyrkning".

I Hasing-Herred er Huusmand Søren Bach i Lildberg i Villerslev Sogn en af de driftigste og forstandigste Jordbrugere af Bondestanden, som er bleven Forfatteren bekjendt. Hvorledes han udmærker sig ved det fortrinligste Sædskifte, Jordens meest omhyggelige Behandling, Indhegning og Digernes Beplantning, er forhen viist. Møddingen er for ham hans Guldgrube, hvorfor han og de til Arbeide fra den tidligste Alder vante Børn vise den største Omhu baade tidligt og sildigt; Tang og Jord fra Moserne hjemkjøres, blandes stedse lagviis med Gjødningen, kjøres ind under Kreaturene,

for der at bearbeides, og derved samler han 150 til 160 Læs. Det er en Lyst at see hans stedse slagtefærdige Besætning, bestaaende af: 1 Plovstud, 3 Koer og stundom 1 Qvie, 12 à 16 Faar. Desuden er han en sjelden Familiefader, der sørger for at skaffe sine Børn en ualmindelig Opdragelse. Selv læser han meget, holder dertil ogsaa sine Børn, saavel som til at nedskrive, hvad de læse, for at øve dem i Tænkning, til at holde Regnskab over det lille Avlsbrug m. m. Hans Virksomhed fortjener derved at blive kjendt i en videre Kreds.

Ved Agerdyrkning, Træplantning, Havevæsen m. m. udmærker sig i Refs-Herred fornemmeligen den oftere nævnte Christen Madsen i Tvolm i Ydby Sogn. Siden 1814 har han beplantet en Have paa over 1 Td. Land geom. Maal med c. 300 forædlede Frugttræer, 3000 Stikkelsbær- og Ribsbuske, 5000 vilde Træer, og Pladsen dertil er meest Sand- og Gruushuller, opfyldte med flere 1000 Læs Muld. Desuden har han Vesten for Landeveien en mindre Have paa ½ Td. Land med flere 1000 vilde Træer, Frugttræer, Stikkelsbær- og Ribsbuske, og en liden Piilhave med c. 3000 Piil. Agermarken er indhegnet med det skjønneste, 3 Alen høie Dige, besat med et uigjennemtrængeligt Værn af Stikkelsbærtorn og beplantet med over 40,000 Popler og Piil. Hans smukke, af Grundmuur opførte Bygninger, med en Brandmuur for Haven langs med Veien, hvorved Træer i Espalie, den udmærkede Orden og Pyntelighed, hvormed Alt holdes, lige til det Mindste, vidner om den vindskibelige Mand, der fortjente mere offentlig Paaskjønnelse, end der hidtil er bleven ham til Deel. Utrættelig har han arbeidet derved, saa at sige Nat og Dag, og ved sin egen Flid og fornuftige Stræbsomhed hævet sig fra trange Kaar til Velstand.

Gaardmand Peder Christian Jepsen i Søndberg har ved sin bedre Driftsmaade, sin fortrinlige Behandling, sine indhegnede Marker og sine nette Plantninger i flere Aar særdeles udmærket sig paa Thyholm. Hans Bestræbelser skyldes den større Sands for Markfred, som findes i dette Sogn. Venligt ligge hans Gaards Bygninger indhyllede i de frodigt voxende Plantninger, og en smuk, i engelsk Smag anlagt, liden Have med Blomsteranlæg og forædlede Frugttræer adskiller Stuehuset fra Udhusene.

For 20 à 30 Aar siden udmærkede Gaardmand Peder Knudsgaard i Kobberød i Gjettrup Sogn sig ved en bedre Drift; ved Dyrkning af Kartofler i det Store, indtil 1000 Tdr. aarligen og derover; ved Indhegning, Træplantning og Opdyrkning af raae Jorder; ved at bruge Hakkelsemaskine, der tilligemed en Meelmølle drives ved tvende Hestes Kraft i Laden, og ved en Pompe, som, dreven ved Vind, øste Vandet af hans Torvemose, m. m., hvilket Alt røbede en sjelden Tænksomhed og Skarpsindighed. Men indtrufne Uheld og Tidernes Tryk, da ved den daarlige Afsætning paa Produkterne de paa slige Indretninger anvendte Bekostninger ei kunde betale sig, nødte ham til at indskrænke sin Virksomhed. Han var ilet foran sin Tid og nævnes endnu stundom af den Fordomsfulde med vantroende Tvivl, som Exempel paa, at de nyere Ideer have været prøvede her, men viste sig ei passende for vort Klima.

Paa Mors have vi for havt Leilighed til at nævne Huusmand og Snedker Erik Jensen Lihme, der af sand Interesse for Agerbruget forlod det Sted, som han saa omhyggeligt havde opdyrket i Øster-Assels, og flyttede ud paa den øde Hede. Ved en fortrinlig Drift og sjelden Omhyggelighed for, paa enhver Maade at samle og forøge sin Gjødning, havde han bragt det til, at, istedetfor 2 Koer og 10 Faar, som gik ude hele Vinteren, saa ofte Jorden var fri for Snee, kunde han rigeligt føde sin Besætning af 2 stærke Stude, hvormed han drev sin Jord, 2 Koer, 1 Ungnød og 14 Vintersaar. Haven var af ham beplantet med 18 Frugttræer, foruden en heel Deel andre Træer, og skal ved sine Urter, Blomster og den Orden, hvori det Hele holdtes, have været et Mønster for en Bondehave. Paa sin nuværende Eiendom har han selv bygget og indrettet sit Huus, anlagt en Have paa 2 Skpr. Land, indhegnet sin Mark med en 3 Alen bred Grøft indad til Marken og et Dige udad. Jorden er opdyrket med Mergel og Kalk, og han holder alt derpaa: 2 Koer, 1 Kalv, 13 Faar til Vinteren, saa at han igjen kan begynde, selv at dyrke sin Jord.

Hr. Pastor Flensburg tilføier sin Beretning om ham: „En Værdigere troer jeg neppe kunde anbefales til Landhusholdnings-Selskabets Virksomhed, da han med sin levende Interesse for Agerbruget ogsaa føger, saavidt det staaer i hans Magt, at virke til

dets Forbedring hos Andre. Det skylder ham det endog saa meget mere, som det ikke var af Nød og Trang, han forlod sit gode, opdyrkede Sted, men alene af Lyst til, ved sit Exempel at vise, hvorledes endog den ringeste Jord ved Cultur og fortsat Flid omsider kan blive frugtbar. 7 Aar før han forlod sin forrige Eiendom, indgav han Ansøgning om Understøttelse; men først i samme Aar, han afhændede, kom der Bevilling paa, at ham skulde udbetales 50 Rbd., som han dog nu ikke fik, da Stedet allerede var fratraadt."

Om Gaardmand Niels Odgaard i Lørslev lyder Beretningen fra samme Haand: „Han har den sletteste Gaard i hele Byen (2½ Tdr. Hartkorn, efter den nye Matrikul 15 Skpr.). Ved at mergle sin hele Mark med Leermergel, ved at rense sin Hede fra Steen, hvoraf han har kjørt flere 1000 Læs, og derpaa mergle og besaae den; ved at veksle med Kartofler og Vikker; ved at anlægge bedækkede Grøfter paa de kolde og fugtige Steder, og i de sidste Aar ved en fuldkommen Brak paa en Deel af sin Indmark, har han drevet det saavidt, at han med en Familie af 8 Børn, hvoraf kun 1 er confirmeret, sælger det meste Korn her i Byen, og med Undtagelse af 20 Rbd. Hjælp af sin Huusbonde (han er Fæstebonde til Høiriis), selv har udflyttet og bygget sin næsten nedfaldne Gaard af Nyt. Hans Kone, Børn og 2 Heste udgjøre hans hele Arbeidskraft; men tidligt og sildigt seer man dem og i Virksomhed."

25.

Landoeconomisk Selskab.

Allerede den 30te Januar 1811 oprettedes et landoeconomisk Selskab for Aalborg Stift og Amt, hvori flere Beboere indtraadte ogsaa fra dette Amt; men man fandt, at dets Virkekreds var for stor; dets Kræfter anvendtes mere paa Industrifrembringelser i Aalborg, end paa Agriculturen, hvorfor Interessen snart tabte sig derfor,

og dets Virksomhed indskrænkedes egentligen til den Tid, da Krigen varede; med dens Ophør sov det ind igjen.

Senere oprettedes for c. 20 Aar siden ved Amtmand Faye's, Justitsraad Caroc's og Seminarieforstander, Pastor Bentzon's Bestræbelser et Selskab, hvis Formaal var at fremme Havedyrkningen i Thisted Amt ved Præmie og Understøttelse til Indhegning og Dyrkning af i det mindste 3 Skpr. Land geom. Maal, ved Uddeling dertil af Frugttræer m. m. Flere Haver opstode derved, især i Hillerslev-Herred, som i 21de Afsnit er omtalt; men man lærte efterhaanden at indsee, at det var ei den Maade, hvorved Interessen kunde vækkes; ogsaa dets Virksomhed maatte omsider ophøre, da Sandsen derfor tabte sig under det følgende Aars Tryk.

Endelig er der, efter Indbydelse ved Hr. Pastor Licent. theol. Damkjer i Kjettrup og ved Forfatteren af disse Blade, den 22de Februar 1841, paa den for Agriculturens Fremme nidkjære og derfor utrætteligt, endnu som Olding med Ungdoms Kraft virkende Amtmands, Hr. Conferentsraad Faye's Fødselsdag, stiftet et „Landoeconomisk Selskab for Thisted Amt", der i de udgivne Love har udtalt det som sit Formaal: „ved alle de Midler og paa alle de Maader, der staae i dets Magt, og som til enhver Tid ansees for de hensigtsmæssigste, i Thisted Amt i enhver Retning at ophjælpe og fremme Agerbruget og alle dermed i Forbindelse staaende materielle Interesser, f. Ex. ved Anskaffelse og Uddeling af landoeconomiske Skrifter, hensigtsmæssige Redskaber, Sæd- og Græsarter, ved Dyreskue, ved Præmie for Pløining, vægtig Sæd, Indhegning og deslige." Planen dertil synes at have mødt Interesse, og c. 150 Medlemmer ere alt deri indtraadte. En Bestyrelse er valgt, der har tiltraadt sin Virksomhed, og i det første Aar har Selskabet bestemt, fornemmeligen at virke for Svingplovens Udbredelse, hvormed en saa god Begyndelse er gjort i dette Amt i de senere Aar, ved Præmiepløining, som med Understøttelse af det Kongelige Landhusholdnings-Selskab agtes afholdt, og for Qvægavlens Forbedring ved Dyreskue og Præmie for de bedste Stamdyr, som den for Amtet vigtigste Gjenstand, hvorpaa den almindelige Opmærksomhed især er henvendt. Foruden Bestyrelsen er der i hver af Amtets 4 Jurisdictioner udvalgt en Landbocommission, som har at afgive Be-

tænkning over indkomne Forslag, samt til enhver Tid vaage over, at Selskabets Beslutning overholdes i den dem bestemte Virkekreds. Det aarlige Contingent er bestemt til 2 Rbd. r. S., men kun det Halve for Medlemmer af Bondestanden under 6 Tdr. Hartkorn.

Dette Selskab har endnu bestaaet i saa kort Tid, at der Intet videre kan siges om dets Virken; men det er at haabe og ønske, at den Interesse, som derfor er vakt, maa vedblive og stedse stige, naar man deraf seer de forhaabede, gavnlige Virkninger. Her er en vid Mark i dette Amt at arbeide paa; slige Frugter fremspire og modnes ei i eet Øieblik; men vi ville haabe, at det ei heller her vil komme til at arbeide forgjeves, og dertil ønske vi det det bedste Held.

26.

Eiendommenes Priis. Arbeidslon. Binæringsveie udenfor Agerbruget.

A.

Eiendommenes Priis.

Den Forandring, som Landeiendommenes Priis har været underkastet i hele Landet i dette Aarhundrede, har ogsaa yttret sig i denne Provinds. Strax efter Krigen, da alle Landmandens Produkter vare i en saa høi Priis, stege Eiendommene mere og mere, og selv efter Pengeforandringen holdt de sig paa en uforholdsmæssig Høide, for derefter igjen at synke saa meget desto dybere. Den herskende Pengemangel og den svækkede Credit for Landeiendomme, hvori Ingen turde sætte sine Capitaler, selv imod tilsyneladende sikkert Pant, virkede især ødelæggende her, hvor der, som almindeligt i fjernere Egne, ere forholdsviis saa Faa, som have store Midler, og, hvor Penge ei saa let kunne faaes fra deres Circulations-Centrum, Hovedstaden. Produkternes Priser vare lave, og Afsætningen her især

saa ringe, imedens Byrder og Udgifter i det Hele stode i saa ugunstigt Forhold til Indtægterne, at der stedse maatte komme Underbalance. Derfor lode almindeligt i Beretningerne fra 1822 de samme Klager, som fra Mors: „Det er næsten utroligt, hvormeget Landeiendommene ere faldne i Priis i de 3 à 4 sidste Aar; den Eiendom, som for 4 Aar siden kostede nogle tusinde Rigsbankdaler, koster nu neppe ligesaa mange hundrede, og dette er ikke at undres over; thi, da Landmandens Produkter næsten ere uafsættelige, endog til Spotpriis, og hans Indtægter staae i et saa aldeles Misforhold til hans Udgifter, hvilke endnu ere de samme, som for flere Aar siden, at det næsten ikke kan betale sig at dyrke en Gaard, om man endog eiede den qvit og fri, naar Folkelon, Gaardsredskab, Vedligeholdelse, Kjøbmands-Varer, Skatter og Afgifter etc. skal betales: saa er det jo en naturlig Følge, at Eiendommenes Værd maa falde. Crediten er nu sunken saa dybt, at den, som har Penge at udlaane, frygter for at sætte dem i Landeiendomme, som Noget, der ei afgiver sikkert Pant. Udlæg, Executioner, Udpantninger høre til Dagens Orden. Under saadanne trykkende Omstændigheder tabes Modet, og Agerdyrkningen kan vist aldrig til nogen Tid gjøre mindre Fremskridt, end nu."

Denne sørgelige Tilstand er nu forbi, og i det sidste Decennium have Eiendommene igjen hævet sig mere og mere. Nogle frugtbare Aar, med gode Priser paa alle Landmandens Produkter og en rask Afsætning, have dertil virket; Crediten for Landeiendomme er igjen kommen tilbage, og det er ikke vanskeligt, heri at faae Penge tillaans, skjøndt Mangel derpaa altid først yttrer sig i slige Udkanter af Landet. Færre Eiendomme blive stedse tilfals, og, naar en skal sælges, ere der gjerne 10 Hænder om den, hvorved Priserne maae uforholdsmæssigen stige igjen.

Af Herregaardene ere forholdsviis meget faa komne i Handelen i dette Amt siden Krigens Tid, saavel i den Periode, da en Eiendom betalte sig ringere, jo større den var, som i Nutiden, da Priserne stige Aar for Aar, og Folk snart ikke vide, hvad de tør forlange, af Frygt for, at det er for Lidet; thi de fleste ere i indfødte Familiers Hænder, hvilke siden den gyldne Periode sidde deri saa grundmurede, at de kunde udholde Tidernes Tryk, uden at rokkes;

men de enkelte, som i de sidste Par Decennier ere kjøbte og solgte, vidne ved deres Priis om denne Tidernes Foranderlighed.

Hovedgaarden Aagaard med Gods og Tiender, hvorpaa Fru Hvid efter Krigens Tid ei kunde laane 30,000 Rbd., kom derpaa i Hænderne paa Mylius, som fik negotieret et offentligt Laan deri paa 60,000, men lod saa efter faa Aar det Offentlige tage Pantet, den 18de Marts 1828, som almindeligt bekjendt. Godset blev stedse ringere, mange Gaarde stode derpaa øde, og Bygningerne faldt ned, hvorfor Staten siden har maattet opbygge dem, og de ere nu bortfæstede. Ved offentlig, gjentagen Auction blev der for denne samlede Eiendom budet 105,000, men det kunde ei approberes.

Ulstrup Hovedparcel, Hartkorn 13 Tdr. 6 Skpr. med 250 Tdr. Land, 200 Læs Enghø, blev i 1827 solgt for 3000 Rbd. Selv, imedens en af dens Parceller, Midholm, Hartkorn 4 Tdr. 6 Skpr., 100 Tdr. Sædeland, 60 Læs Hø, Besætning: 5 Heste, 30 Fækreature, 40 Faar, i Aaret 1832 kostede uden Besætning 4,600 Rbd., og en anden Parcel derfra, Landbolyst, Hartkorn 10 Tdr., 100 Tdr. Agerland geom. Maal, 200 Læs Enghø, i 1838 kostede 12,500 Rbd., og nu, efterat et nyt, grundmuret og tegkhængt Baaningshuus senere derpaa er opført, forlanges derfor 24,000 Rbd.

Ved Koustrup Godses Udparcellering i 1824, solgtes omtrent hver Tønde Hartkorn for 50 Specier. Hovedgaarden, 19½ Tdr. Hartkorn, kostede 6000 Rigsbankdaler Sedler; nu vilde den neppe kunne faaes for 16,000 Rbd. r. S.

Vestervig Kloster, c. 30 Tdr. Hartkorn med tilliggende Kirke og Tiender af c. 400 Tdr. Bygs Værdi, kostede i 1834 uden Besætning c. 28,000 Rbd. r. S. og 4 Aar senere 32,000 Rbd.

Hindsels paa Thyholm, 29 Tdr. Hartkorn, der i Aaret 1810 kostede 30,000 Rd., blev i 1827 kjøbt for 1,500 Specier, og nu forlanges derfor 40,000 Rbd. Sædegaarden Helligkildegaard i samme Sogn, 19 Tdr. Hartkorn, behæftet for 4000 Rbd. r. S., blev i 1825 solgt for 1,600 Rbd. r. S.

I et lignende Forhold, om ei endnu mere, ere Bøndergaardene stegne i Prisen, og nu kan sikkert 800 à 1,200 Rbd. r. S. regnes for den almindelige Priis pr. Td. Hartkorn efter Eiendommenes

forskjellige Tillæg m. m., og en Gaard i Refs-Herred, som i 1826 kostede 400 Rbd., koster nu 1600 Rbd.

Til Oplysning tjene følgende enkelte Data: En Gaard i Vester-Vandet, Hartkorn 10½ Tdr., 200 Tdr. Land geom. Maal, hvoraf en Deel skarptsandet, 50 à 60 Læs Hø, blev i 1839 kjøbt for 6,400 Rbd. En Færgegaard i Vang Sogn, Hartkorn 12 Tdr. 2 Skpr., 250 Tdr. Land Ager, 20 Læs Enghø, kostede samme Aar 10,000 Rbd. En Gaard i Villersley, Hartkorn 4 Tdr., med et stort Areal, meest opdyrkede Hedejorder, uden Eng, med lidet Torvejord, men begge Tiender tilliggende, kostede samme Aar 4,600 Rbd. r. S. Annexgaarden i samme By, Hartkorn 4 Tdr. 1½ Skp. med c. 36 Tdr. Land Agerjord, blev ifjor bortfæstet for 14 Tdr. Byg aarlig Landgilde, foruden Skatter og Tiender, og 100 Rbd. r. S. i Indfæstning.

Derimod kostede Gadgaard i Helligsø, med 13 Tdr. Hartkorn og een Tiende, men høi Skyldsætning og Marken meget adsplittet og langtbortliggende, i 1840 kun c. 8000 Rbd. En Bondegaard i Douer paa 15 Tdr. Hartkorn (ny Matrikul 11 Tdr.) med 160 Tdr. Sædeland Indmark, 100 Tdr. opdyrket Hede, 20 Læs Hø, blev solgt ifjor for 9,500 Rbd. Norskov paa Jegindø, Hartkorn 3 Tdr. 6 Skpr., solgtes 1839 for 1,400 Rbd.

Dog — jo mindre Eiendommene ere, desto høiere stiger forholdsviis Prisen, da de have flere Liebhavere, som kunne naae dertil. For en liden Gaard ved Thisted, Hartkorn 2 Tdr. med 20 Tdr. Land Agerjord af mindre god Beskaffenhed og ei bequemt liggende, med ubetydelig Eng og intet Torveskjær, usle Bygninger, hvorved kun kan holdes en Besætning af: 2 Heste, 4 à 6 Fækreature, 10 Faar, er i disse Dage forlangt 1000 Rbd. r. S. En Eiendom i Hørdum Sogn, Hartkorn 1 Td. 5 Skpr. med 80 Tdr. Land sure, daarlige Hedejorder, ude af al Drift, Bygningerne næsten paa Jorden, er ligeledes i denne Tid solgt ved offentlig Auction for 2,200 Rbd. Et Huus paa Jegindø, Hartkorn 5½ Skpr., hvorved der kan holdes 2 Køer, kostede ifjor 325 Specier. Saaledes ansees nu 5 à 600 Specier for en almindelig Priis for et Huus, hvorved der kan holdes 2 à 3 Køer.

Sporges der, om en Eiendom under nærværende Forhold kan

forrente en saadan Sum, da ville vi til Oplysning herom nærmere betragte nedenstaaende Regnskab, som Forfatteren fra en paalidelig Haand har modtaget over en Bondegaard i Midten af Thy, af Hartkorn 9 Tdr. 1 Skp. med 50 Tdr. Land Agerjord af meget god muldrig Beskaffenhed og Leerunderlag, Høbjergning 20 Læs.

A. Indtægt:

Udsæd:	Rug.	Byg.	Havre.	Bælgsæd.
Tdr.	5 . .	16 . .	10 . .	4
Fold efter Middelaar .	5 . .	8 . .	6 . .	6
Produkt	25 . .	128 . .	60 . .	24
Derfra Sæde-, Føde- og Foderkorn . . .	25 . .	88 . .	40 . .	24
Til Salg = . .	40 . .	20 . .	=	
à Rbd.	2. 1. 8. .	1. 4.		

Summa Indtægt af Agerbruget i Penge 123 Rbd. 2 ß.

Besætning: 5 Heste, 20 Fækreature, deraf 6 Køer, 60 Faar;

deraf udbringes pr. Ko	4 Rbd. 24.
Af Faarene	100.
Ved Salg af Heste	96.
— — Fækreature . . .	100.
Indtægt af Besætningen	320 — = .
Brutto-Indtægt af Gaarden	443 Rbd. 2 ß.

B. Udgift:

De kongelige Skatter, pr. Td. Hartkorn 7 Rbd. 92 Sk. =	72. 3. 12.
Commune-Afgifter 11 — 69 —	106. 5. 10.
Folkelon	50. = =
Kjøbmanden for Kul, Jern, Tjære m. m.	22. = =
— — Bygningsmaterialier . .	20. = =
For Humle, Salt og Fisk	20. = =
Haandværksfolk	4. = =

(Da Gaarden er af Nyt opbygget for faa Aar siden, koster dens Vedligeholdelse saa ubetydeligt.)

Summa Udgift 295 — 3 - 6 ß.

Netto-Indtægt 147 Rbd. 4 ß. 10 ß.

Antages nu en saadan Gaard, efter Nutidens Priser, med Besætningen at have en Capitalværdi af i det mindste 9000 Rbd., og denne Sum skulde forrentes, vilde den give en Underbalance af 182 Rbd. aarligen; og der sees da, hvad ogsaa almindeligt erkjendes, at under den Drift og ved det Udbytte, som Eiendommene under Agerbrugets nuværende Standpunkt frembyde, kunne de langtfra ikke svare til den Priis, hvortil de, som en Følge af gunstige Tidsomstændigheder, have hævet sig. Vel er der given et Exempel fra en Gaard, der er temmelig høit skyldsat; men den drives saa igjen ualmindeligt godt, efter Egnens Skik, og Eieren, en driftig Mand, gjør mere ud af Handelen, end ellers de Fleste, saa at Udbyttet sikkert snarere maa regnes over, end under det Almindelige.

B.

Arbeidsløn.

Den faste Løn for Tjenestetyendet har tildeels holdt sig paa det samme Punkt igjennem dette Aarhundrede, og det var kun ubetydeligt, hvad den sank i den for Landmanden saa uheldige Periode, og, hvad den siden igjen har hævet sig; det er egentligen først i det sidste Par Aar, at den er begyndt mærkeligen at stige.

For 1807 var en Karls aarlige Løn hos Bønder 16 til 20 Rd. C. og derover, og en Piges 8 til 10 Rd., foruden endeel Naturalpræstationer, som oftest 1 Faar født, for Pigerne $\frac{1}{4}$ Skp. Hørfrø saaet, m. m. I 1822 til 28 gaves almindeligt: en Avlskarl 24 Rbd., en anden Karl 12 à 16 Rbd., eller 10 Rbd. Sedler om Sommeren og Betaling for Tønden at tærske om Vinteren; en Dreng 6 à 8 Rbd. Sedler, en Pige, hvis Løn var lavest i Forhold, 8 Rbd. til 12 à 13.

Nu derimod er Lønnen almindelig:

I Hanherred:	en Avlskarl	24 Rbd.
	en anden Karl	16 —
	en Pige	14 —
	en Rogter eller stor Dreng	8 —

I det nordlige Thy, hvor Lønnen hidtil har holdt sig laveſt, faaer: en Avlskarl . . . . 16, 20 indtil 24 Rbd.
en anden Karl . . . . . 10 til 16 —
en Kokkepige . . . . . 10 — 12 —
en anden Pige . . . . . 7 — 9 —,
desuden faaer en Tærſker om Vinteren gjerne 4 Sk. pr. Td., en Dagleier 6 à 8 Sk. og paa egen Koſt 24 Sk.; Haandværksfolk 18 à 20 Sk., paa egen Koſt 2 Mk. à 2 Mk. 8 Sk.
I det ſydlige Thy: en Avlskarl . . 15 à 20 Rd. C.,
en anden Karl . 10 à 15 —
en Pige . . . . 7 à 9 —
en Dreng . . . 3 à 5 —
En Sommerkarl faaer her nu 6 Specier og for Tærſkning 2½ Sk. C. pr. Td., 3 Sk. C. for 100 Favne Sime at ſnoe, 1 Sk. for Pundet af Tag, det vil ſige: ligeſaa mange Sk. for 3 Traver eller et Læs at forfærdige, ſom een Kjærv veier Pd.; en Dagleier 3 à 4 Sk. om Vinteren og 8 til 12 Sk. om Sommeren; en Haandværksmand 1 Mk. Courant dagligen, og paa egen Koſt 24 à 26 Sk.; en Karls Høſtlon 12 à 15 Mk. C., en Piges 8 à 12 Mk., og for Slæt tillige gjerne 1 Rd. mere.

Til Accordarbeide er Veſtjyden ei endnu ret vant, og paa ſin egen Koſt vil han nødigt arbeide, om end derved høiere Løn kan tjenes. For at kaſte Mergel har jeg givet 2 Sk. C. pr. Læs paa egen Koſt, 1 Sk. C. med Koſten; for Grøft at kaſte, 3 Alen vid og 2 Alen dyb, 4 Sk. C. pr. Favn; for Dige at ſætte, 2 Alen høit, med Grøft foruden, 6 à 8 Sk. C. pr. Favn, altid uden Koſten.
Paa Mors: en Avlskarl paa de ſtørre Gaarde 12 à 15 Specier.
— — — mindre — 10 à 12 —
— anden Karl . . . . . 7 à 10 —
— Pige . . . . . 5 à 6 —
Hos Bonden faaer en Karl ſtundom kun 5 à 6 Specier og 1 Faar født, ¼ Skp. Hørfrø ſaaet; undertiden gives dem i Sønder-Herred ingen anden Løn, end den, de om Helligdagene kunne forhverve ſig ved paa Huusbondens Eiendom at grave Tørv og ſlaae Lyng, ſom da af denne kjøres til Nykjøbing. En Dagleier om Sommeren

til Høslæt faaer 8 à 12 Rbsk., i Høst og Slæt og til Tærskning af Sæderug 1 Mk., om Vinteren 6 à 8 Sk.

Arbeidsløse Mennesker gives ikke i dette Amt; ja selv i den trange Tid lød almindeligt Beretningen: „de, der ville bestille Noget, kunne faae Nok at gjøre." Det har ogsaa stadfæstet sig; thi nu, efterat Landmanden har havt nogle gode Aar, viser der sig paa de fleste Steder Trang for Folk, endog under det lavere Trin, hvorpaa Agerdyrkningen endnu staaer her. Bonden, som før lod sine Børn tage Tjeneste, holder dem nu oftere hjemme og tager Folk til det, som han selv tilforn udførte. Piger er det vanskeligt at faae, da mange kun tage Tjeneste i Bjergningstiden, men synes bedre at kunne finde deres Regning ved at sidde i Væven eller ved Spinderokken, hvorved Enhver nu kan faae Nok at bestille. Huusmændene gjøre sig kostbare og ville ikke gaae hen i Arbeide udenfor hvad de skylde Gaardmændene, som igjen pløie og kjøre for dem. Men især paa Haandværksfolk er der i de senere Aar, da Alle ville bygge, en saa stor Mangel, at man neppe kan faae et Skaft sat paa en Greb, og Daglønnen stiger for hver Sommer. Kun i Hanherred, hvor der og er Mangel paa faste Folk, er der om Vinteren Overflødighed af Dagleiere, som gaae ledige og Intet kunne fortjene, en Følge af den locale Omstændighed, at der i Høbjergningstiden bruges derved Mange, da Høet paa de store Kjærstrækninger kræver mange Hænder og er besværligt at bjerge, og i Sommertiden have adskillige Folk Arbeide ved at kaste og oprense de talrige Kanaler og Grøfter, som her udfordres til at aflede Vandet af Kjærene. Derfor sluttes her, i Haab om slig Fortjeneste, mange ubesindige Forbindelser, og de sætte sig ned i Leiestuen eller den jordløse Hytte, hvoraf her findes en stor Mængde, især i Kliim.

C.

Binæringsveie udenfor Agerbruget.

1) Fiskeriet maa for dette Amt, der næsten paa alle Sider er omgivet af store Vande, være en Hovednæringsvei, og det var det ogsaa, førend Havet brød igjennem Dæmningen, der adskilte det

fra Fjorden, og ødelagde tildeels Fiskeriet i den Sidste, hvorover de sørgeligste Klager have lydt. Hvor riig Limfjorden forhen var paa alle Slags Brakvandsfiske, er almindeligt bekjendt, og mange hundrede Familier søgte deraf deres Næring; især paa Hannæs, i Østerild og Sennels Sogne, paa Thyholm og Jegindø, i Asfels og Karby Pastorater, foruden hist og her i de øvrige tilgrændsende Sogne, levede en stor Mængde Familier alene af Fiskeriet. Vigtigt var da Aalefiskeriet, som dreves med Pulsvaade, ei blot af dem, der boede ved Fjorden, men især af Aggerboerne, som dertil seilede op og lagde sig om Sommeren i Qvarteer hist og her ved Kysten, for at fiske. Dernæst fangedes en stor Mængde Helt, især i Vigene ved Hoxer og Østerild i stor Mængde. Der brugtes blot Vaad og Ned, da det var forbudt, i disse smule Vande at afbenytte de ellers i Fjorden saa brugelige Bundgarn, hvoraf f. Ex. Oslos alene havde 30, Arup 15, Tømmerby 32. Desuden fangedes Aborre, Gjedder og Skaller i stor Mængde, især ved Udløbene af alle Aaer og Bække, hvor de søgte det ferske Vand, med Ruse, Vaad; ogsaa Horker, Ørreder og Brasener. Det betydeligste Fiskeri hermed var ved Gaardhuus Mølle i Vestervig Sogn ved Udløbet af den Aa, som fra Flad-Sø løber ud i Fjorden; paa dette Fiskeri hvilede 30 Tdr. Fiskehartkorn*).

Nu er dette Fiskeri tildeels gaaet tabt, og mange Familier ere derved bragte til Bettelstaven, flere Communer ere derved blevne haardt betyngede, som før berørt. For hele Amtet er det et føleligt Tab; thi for alle Landhuusholdninger var Fisk før en Hovedsag, som selv den Uformuende stedse saa billigt kunde forskaffe sig. Graafiskfangsten i hele Fjorden er ganske ophørt, og man seer aldrig Aborre eller Gjedder ved Aamundingerne, hvor de før vare i saa overordentlig en Mængde, eller paa andre Steder i Fjorden. Aalefiskeriet er endnu det vigtigste, som drives paa samme Maade med Pulsvaade fra Agger og Harboøre; men ogsaa dette er aftaget saa betydeligt, og Fiskene ere meget mindre, end før. Dette tilskrives ei saa meget Forandringen i Vandet, at det er blevet saltere, som, at det er

*) Om Fiskeriet paa den Tid og de dertil brugte Redskaber see Aagaards Beskrivelse over Thy, Side 37 til 42, og Schades over Mors, Side 316—320.

blevet mere reent og klart, saa at Fiskene forstyrres i at yngle. Om Sommeren fyldes Vandet og fra Havet med en stor Mængde saakaldte Vabler (ventelig Vandhinder [ulvæ] eller Marsqvalp), som fra Havet komme ind i Fjorden og fylde Garnene, hvilke derved splittes. Der klages tillige meget over, at Bestemmelserne i Forordningen af 15de December 1750 ei overholdes; Pulsvaadene komme længe før og bie længe efter den lovbestemte Tid, fra St. Hansdag til Bartholomæidag; der paasees ikke nøie, at Hullerne i Garnet have det bestemte Maal, hvorved en stor Mængde smaae Aal blive fangne, og Ynglen forstyrres derved; man afholder sig ei heller strengt fra de saakaldte laasede Vande. Det er Skade, at disse saa gavnlige Bestemmelser ei nøie overholdes, da den Smule Fiskeri, som endnu er blevet tilbage her, derved trues med fuldkommen Ødelæggelse. De Aal, som endnu fanges i de faa tilbageblevne Pulsvaade, sælges deels til Familierne i Landet, deels til Aalepidskerne, som endnu, meest fra Refs-Herred, kjøre dem røgede ud til Østegnen, især imellem Aarhuus og Fredericia, i deres røde, lukkede Vogne, og bringe nedfaldne Æbler derfra hjem igjen til Thyboen.

Forhen kostede de kun 10 Sk. C., nu 16 à 20 Sk. C. Snesen, foruden en Kage og en Flaske Brændeviin af den, der tager en heel Nats Fangst. Der fanges desuden om Vinteren en stor Deel Aal ved Stang paa Fjorden, fornemmeligen imellem Mors og Salling af Beboerne i Sønder-Herred; mange Huusmænd, især i Ørding og Øster-Assels Sogne, gjøre sig en fordeelagtig Indtægt ved Flynderfiskeriet om Sommeren og ved at stange Aal paa Baade (hvormed man har begyndt rundt om i det sidste Decennium, ofte med ret godt Held), eller paa den tilfrosne Fjord.

Det var især Sildefiskeriet, over hvis Tab man oplæftede saa himmelhøie Raab og Veeklager ved Kanalens Dannelse. Om dette maa antages at blive permanent eller kun forbigaaende, ligesom Historien beretter om Perioder i Fortiden, derom ere Kyndiges Domme saa modstridende, at det maa antages uafgjort; men, at det nok kan ventes tilbage igjen, synes rimeligt ved de Sildestimer, som siden af og til have viist sig oppe i Fjorden. Før fangedes og stundom nogle Sild ved Kysterne i dette Amt, men i ringe Mængde; derimod have de i de senere Aar af og til viist sig i ei ubetydelig

Mængde og ere fangede, deels ved Vilssund, deels og fornemmeligen ved Sallingsund, hvor der sidste Vinter med Vaad fangedes stundom flere 100 Ol i een Nat, saa at de maaskee nu ville skifte Plads og trække længere op i Fjorden. Ogsaa ved Nibe viste der sig sidste Foraar en stor Mængde, men de manglede nu Redskaber til at fange dem med, Anstalter til deres Behandling.

Flynderfiskeriet har, siden Havets Indbrud, paa sine Steder i Fjorden været betydeligt, især i Bugten imellem Landtungen ved Agger og Ørenbøl i Vestervig Sogn, hvor de fanges meest om Sommeren i Ned. I godt, varmt Veir falde de ofte i saa stor Mængde, at de ere solgte paa Stranden for 2 Rbsk. Olen. De kjøbes af Beboerne oppe i Landet og kjøres i hele Læs rundt omkring og sælges. Det er en stor Herlighed for Egnen, som nu savner anden Fisk til Huusholdningen. De, der ei spises ferske, vindtørres og røges, og saaledes afgive de hele Aaret om en herlig Spise. Dette Fiskeri fortjente sikkert at opmuntres og derpaa at anvendes mere Omhu, om hensigtsmæssigere Garn kunne bruges, og Fiskene paa Stedet tørres og behandles til at gaae i Handelen.

Paa Havet drives Fiskeriet fra Kysten som næsten eneste Næringsvei af Beboerne ved Klithusene i Hjortdals Sogn, ved Thorup Strand, Hanstholmen, Klitmøller, Vangsaa, Vorupøre, Steenberg og Agger; det er noiagtigt skildret af Aagaard, Side 43 til 49, og i Hovedsagen drives det endnu paa samme Maade, som da. I 1834 vare der 426 Familier i dette Amt, som havde deres Næring af Søen, og deraf kunde altid de 300 henføres til Havet, de fleste i Hillerslev- og Refs-Herred (rettere Hassing-Herred, hvorunder Agger egentligen ligger). Fornemmeligen er det Torsk, Kuller og Rokker eller Skader, som fanges paa Kysten, og stundom en Mængde Haaer, en Art Haifisk, som især ved Agger falde i stor Mængde og der afbenyttes af Beboerne til Trankogning, desuden Langer, Knuder, Flynder, Sild, Makrel, m. fl.; men ei stadigt eller i Mængde. Fiskeriet drives om Foraaret og om Efteraaret saa ofte, som gunstigt Veir og Vind tillader det, med de Redskaber, som Aagaard beskriver; men der falder langtfra ei den Mængde, som paa Østkysten af Jylland. De, der falde, fortæres i Landet selv; thi dette Amts Beboere kunne ei glemme den gamle Vane,

jevnligen at smage Fisk, og, om de end ere nok saa kostbare, skal ethvert Huus paa Landet een til to Gange aarligen forsynes med Havfisk, som deels saltes, deels tørres. Nu koster Torsken almindeligt 10 à 16 Sk. Courant, eftersom de falde til, eller 12 à 14 for 1 Td. Byg. I den rigtige Fisketid, naar Veiret tyder paa god Fangst, strømme Vognene fra Landet ud til de forskjellige Fiskerleier, hvor der stundom er som et lidet Marked, og Morsingboerne komme i Mængde, for at hente Fisk. Men stundom, især om Foraaret, naar godt Veir længe har staaet paa, og Fiskene ere faldne i større Mængde, kunne de ei paa denne Maade afsættes, og Fiskerne maae da selv behandle og tørre dem i deres Hjaller. Med disse tørrede Torsk, Kuller og Flynder komme de da om Sommeren til Markederne i Thisted og Vestervig, hvor de koste, første Sort 5 à 6 Mk. C. pr. Lpd., sidste Sort 3 Mk.

Dette Fiskeri er ei saa indbringende i dette Hav, som i Kattegattet, meest en Følge af Mangel paa de fornødne Indretninger til at drive det paa en fordeelagtigere Maade og behandle Fiskene til gode Handelsvarer. Fiskerbaadene ere altfor smaae, saa at de maae holde sig nær ved Landet, og, da Kysten ganske mangler Havne, hvori de kunne søge Beskyttelse, maae de løbe paa Land, saasnart Havet begynder at oprøres, ofte med Livsfare, naar dette skeer pludseligt. Det er en Lyst at see den Raskhed, hvormed de løbe i Land, og i samme Øieblik, som Baaden støder, springer en Mand ud, griber den og trækker den lidt op, at ei den tilbagevendende Bølge skal tage den med igjen; derpaa drages den op paa Land, i uroligt Veir heelt op imellem Sandbankerne. Havdes derimod større Fartøier, som kunde løbe flere Miil ud, hvor Fiskeriet er langt rigere, end inde ved Revlerne, holde sig der i længere Tid, om end Havet blev noget uroligt, og sætte sig i Forbindelse med Landet ved Hjælp af Baade, som kunde bringe Fiskene i Land, for at behandles friske, ligesom det bruges ved Shetlands- og Orkenverne *): da kunde det vist vorde langt mere indbringende, end nu er Tilfældet, og blive en rig Indtægtskilde ogsaa for dette Land. I de senere Aar have de dog paa enkelte Steder faaet nogle større

*) See derom Amtmand Pløiens interessante Reisebeskrivelse.

Dæksbaade, hvormed de om Sommeren fiske flere Mil ude i Havet og blive borte nogle Dage; saaledes ved Klitmøller, men især fra Hanstholmen, hvor de først have begyndt dermed. For Aggerboerne skaffedes der saaledes, efter Amtets Foranstaltning, til Forsøg et Dæksfartøi, da der efter Vandfloden 1825 indkom flere Penge til dem, end der behøvedes til Skadens Erstatning; men det mødte, som alt Nyt, Uvillie og Ulyst, hvorfor Forsøget ei kunde lykkes. De mangle og gode Indretninger til at salte eller tørre Fiskene, naar de ved længere vedvarende, rig Fangst faae flere, end de kunne sælge strax, og Veiret ei tillader at tørre dem ude i Hjallerne. Da ere de ei forsynede med Trær til at nedlægge dem i, eller Salt til at behandle dem med, og de mangle Huse, hvori de kunne tørres og behandles, naar Regnveir indfalder. Her savnes og den fornødne Indsigt i Fiskenes Behandling, Orden og Reenlighed, for at de kunne blive gode og søgte Handelsvarer.

Fiskeriet i de mange Indsøer er ved disse før omtalt. Ei heller dette drives med den Iver og Kraft, som det burde; kun en enkelt Huusmand søger deri en Binæring. Der fiskes meest i Søerne ved Nors og Vandet, hvorfra der altid er god Afsætning paa Fiskene til det nærliggende Thisted, og i hine Byer leve nogle Familier tildeels af dette Fiskeri. Vigtigst er iøvrigt Fiskeriet af de store Aal, som ved Udløbet af Søerne og ved Møllerne fanges i Aalkister; saaledes især ved Vester-Vandet Søes Udløb forbi Klitmøller, hvoraf der svares 80 Rbd. aarligen til Skolevæsenet der; ved Faddersbøl fra Sjørring Sø; ved Morup Mølle fra Ove Sø; og fornemmeligen ved Gaardhuus Mølle fra Fladsøen, hvor der stundom i een Nat kan fanges 20 à 30 Lpd. De betales ferske med 5 Mk. C. pr. Lpd.

2) Kalkbrudene benyttes ei i dette Amt, som de fortjente efter den Mængde og Righoldighed, hvori de forekomme. I Hanherred er det, med Undtagelse af Svinkløv, hvorfra lidt Kridt er udført, kun af Bakkerne Norden for Kliim og Thorup, af Bulbjerg Klinten, hvoraf Kalkstenen, som før berørt, udhugges og sauges. Denne Næringsvei drives især i Kliim, hvor en stor Deel jordløse Huusmænd om Sommeren meest leve af at bearbeide Liimstenen. Den anvendes især ubrændt, som Teglsteen til Muur, og søges med Begjerlighed i Omegnen. En Karl antages at kunne gjøre 1000

Steen færdige i 1 Maaned, og 100 koſtede før 3, nu 5 Mk. C. De ere meget større og ligeſaa varige til Grundmuur, ſom Teglſteen, naar de vendes ret i Muren. Det anſees der ønſkeligt, om der kunde træffes ſaadan Indretning, ved at bygge Huus over Steenbrudene, at Folkene kunde komme til at arbeide der for Froſt og Snee om Vinteren, da ellers ſaa mange maae gaae ledige og Intet kunne fortjene. Den dannes og til Fodſteen i Staldene, udhulet til Svinetruge m. m. Ved Bulbjerg er en gammel Familie, ſom i over 30 Aar har været ene om og levet af at ſauge Liimſteen; først i de ſenere Aar har et Par Familier flere taget fat paa denne Erhvervsgreen. Faa Kalkovne findes i denne Egn, den betydeligſte ved Aagaard paa 150 Tdr. Kalk. I det nordlige Thy, hvor Kalken forekommer i ſaa ſtor Mængde, benyttes den ei meget, da der af Mangel paa Brændſel træffes faa Kalkovne. Kun ved Hou, Lynnerup og Hoxer udhugges af Kridtbjergene i Nærheden af Fjorden endeel Bleger, ſom føres tilſøes til de forſkjellige Ovne i Thy, for der at brændes.

I det ſydlige Thy benyttes Kalkbrudene ved Legind ei nu, og de paa Thyholm ei ſaa meget, ſom i Fortiden, da de aabnedes, ſom forhen omtalt, for at bruge Kalken til Marken. Da Thyholm har ſaa ſtor Mangel paa Brændſel, ere der kun enkelte, ſmaae Kalk- og Teglovne, men de udhugne Bleger hentes og føres, deels tilſøes og paa Vogne 4 à 5 Miil op i Landet til Teglovnene i Refs- og Haſſing-Herred. Kalkblegerne, ſom ere blandede med en ſtor Mængde Flint, lade Eierne udhugge; eet Læs tilhugne Bleger betales da ved Graven med 20 Sk. Courant, og eet Læs Affald af Hvidleer, til dermed at kalke Jorden, koſter 3 Sk. C. Af et Læs Bleger regnes 5 à 6 Tdr. Kalk, ſom betales med ½ Sp. à 4 Mk. C. pr. Td. En ſaadan Grav har i eet Aar afgivet 100 Læs Kridtſteen.

Paa Mors benyttes Kalkbrudene i Sønder-Herred mere, ſaavel til Brænding, ſom for Marken. Der betales gjerne 1 Lbſk. for hvert Læs Kridt, naar Kjøberen ſelv hugger det og kjører det af Graven, og Eieren beholder da ſelv Blegerne, ſom lægges til Siden, hvilke han brænder i ſin egen Ovn, eller ſælger til de andre Teglovne; da tages igjen 1 Rbmk. for et ſtort Læs Affald. Een Tønde brændt Kalk koſter her nu 5 Mk. Courant.

3) Teglovnene ere derimod en vigtig Erhvervskilde for Mange i dette Amt, og deres Antal tiltager stedse. I Begyndelsen af dette Aarhundrede var der kun een Teglovn i Thy, ved Vestervig, og nu ere der over 60. Alligevel ere Stenene ei faldne betydeligt i Prisen, og i nogenlunde gode Aar er der en rivende Afsætning paa dem, da Enhver, som bygger, nu anvender Grundmuur. De koste fra 3 Mk. til 5 Mk. C. pr. 100 efter Størrelse og Bonitet. Nogle af de bedste i Thy komme fra Ovnene ved Vestervig, i Hassing og Bedsted Sogne. De ere næsten stedse gule, da den ikke kalkblandede Leer kastes bort, fordi de røde Stene vrages. Det største Værk i Amtet er Jørgen Overgaards ved Skaregaard i Seierslev Sogn paa Mors paa 30,000 Steen, hvori og brændes Kalk og Tagsteen. Han bruger dertil meget Træ, da ellers Æltetørv næsten udelukkende anvendes ved disse Ovne. Til Thisted har man Afsætning paa sine Steen over Fjorden. En Ovn af lignende Størrelse er iaar opført ved Futterup i Heltborg Sogn. Teglbrænderiet ved Vestervig producerer 22,000 Steen ved hver Brænding, og det har gjerne 3 à 4 Brændinger om Sommeren, ved hvilket Arbeide og ved de dertil hørende Mosetørvs Bjergning 3 Karle, 1 Dreng og 2 Piger sættes i Virksomhed. Ellers ere Ovnene meest paa 6 à 8000 Steen, ja nogle kun paa 3 à 4000, ogsaa eftersom de have mere eller mindre Kalk deri; thi i de fleste Ovne sættes Kalk ind iblandt Stenene og brændes tilligemed dem, saa at $\frac{1}{4}$ indtil $\frac{1}{2}$ er Kalk, hvilket ansees meest fordeelagtigt; sjeldent brændes Kalk eller Steen alene. De fleste Ovne træffes i Sønder-Herred paa Mors (saaledes i Asfels Pastorat alene 29, i Blidstrup Sogn 6) og i Hassing-Herred, hvor der gjerne i ethvert Sogn ere flere smaae Ovne. De anrettes for Nemheds Skyld meest i Siden af en Bakke, som dertil udhules, opsættes med Kampsteen og mures indenfor med halvbrændte Steen, som efterhaanden ved Ilden hærdes. Derved koster deres første Anlæg ei store Summer.

Til nærmere Oversigt over, hvorledes de forskjellige Binærings-veie ere fordeelte i Amtets enkelte Herreder, ville vi her fremsætte en Tabel derover, efter de Indberetninger, som i 1837 samledes til det statistiske Tabelværk.

Herrederne.	Kalkbrænderier,		Teglbrænderier,			Pottemagerier,			Felbererderier,	
	det hele Antal.	der producerer aarligen Tdr. Kalk.	det hele Antal.	der aarligen producere		det hele Antal.	der producere aarligen		det hele Antal.	der berede aarligen af raae Skind Skpd.
				Muursteen, Tusinde	Tagsteen, Tusinde.		Stykker af alle Slags.	til Værdi Rbd.		
Vesterhan-Herred . . .	2	100	3	104	=	=	=	=	=	=
Hillerslev —	11	1000	11	250	=	=	=	=	=	=
Hundborg —	5	183	8	125	=	1	6000	200	2	13½
Hassing —	20	890	30	464	20	=	=	=	1	10
Refs —	10	453	11	253	=	=	=	=	=	=
Norre —	7	410	17	383	=	3	22,000	630	1	1
Sønder —	6	310	32	527	=	=	=	=	2	5
	61	3,346	112	2,106	20	4	28,000	830	6	29½

4) Pottemagerier træffes kun paa 2de Steder i Amtet, nemlig: 1 i Hundborg Sogn og 3 i Vester-Jølby i Dragstrup Sogn paa Mors, skjønt der paa mange Steder haves godt Leer dertil, men det falder for bekosteligt, da de dertil maae bruge Bøgebrænde. I Hundborg skal Leret til de gode Kar hentes fra Vestervig, hvor udmærket godt Leer haves. Der brændes 15 à 1600 større eller mindre Kar i Ovnen paa eengang, og 5 à 6 Brændinger gjøres om Sommeren. 1 Favn Brænde bruges hver Gang. Det er bortforpagtet for 40 Rbd. aarligen. Pottemageriet existerede ei paa Mors, førend en Mand, Niels Nielsen Bagger, anlagde et saadant i Vester-Jølby 1833. Hans første Forsøg paa at gjøre glaserede Leerkar svarede til Forventningen. (Tilforn hentedes slige Fabrikata fra Aalborg og andre fjernere Steder.) Leret dertil kjøbes i Solberg. De holde hver en Karl og arbeide hele Aaret om ved Brænde. De gjøre 12 à 16 Brændinger aarligen, hver af en Værdi af 18 à 20 Specier. Alle Slags Smaavarer, røde og brogede, forfærdiges. Ogsaa i Sillerslev i Øster-Assels Sogn er en liden Pottefabrik, men den drives ei stadigen. Fajancefabriken, som Cancelliraad Lund havde anlagt 1781 ved Hovedgaarden Lund paa Mors, men som gik tilgrunde med Stifteren, er før nævnet. Skade, at et saadant Værk, hvortil haves ypperligt Leer der og ved Glomstrup, og som i Begyndelsen lovede saa godt, ei kunde holdes vedlige.

5) Ved Gaardhuus i Vestervig Sogn er Privilegium paa en Klædefabrik. I Fabrikeur Bindings Tid, for en Snees Aar siden, var den i nogenlunde Drift og producerede enkelte Gange ret godt Klæde; men efter hans Død har Værket indskrænket sig til at farve, stampe, overskjære og presse for Omegnens Beboere, i hvilken Henseende det ikke staaer tilbage for noget af Farverierne i Amtets Kjøbstæder, og det har fuldt op at bestille. For at lette Tilførselen for dem, der søge det, kjører Eieren een Gang ugentligen 2 à 3 Miil ind i Landet, for at modtage og igjen aflevere Tøierne. Ogsaa i Kallerup paa Thyholm er et lidet Farverie, men det drives ei med Kraft.

6) Bivlen er meget forsømt i dette Amt, og især i de senere Aar, da Somrene have været koldere, Vintrene strengere og mere

langvarige, have Bierne ei ret villet lykkes. Af Tabellen bagi sees, at Mængden af Bistader er omtrent ligeligt fordeelt i de forskjellige Herreder; men forholdsviis haves de fleste i Hundborg, de færreste i Nørre-Herred. Bonden har gjerne 1 à 2 Stokke eller Stader, men dertil indskrænker det sig som oftest. Især i Vandet har man lagt nogen Vind paa Biavl, og der gives Folk, som kjøbe hele Læs saakaldet Værk, hvoraf brygges Miød, som gaaer til Hamborg; de Fleste have der Bier, Berthel Viig i Øster-Vandet saaledes 8 à 10 Bistader til Vinteren. Den saa ofte nævnte Christen Madsen i Tvolm i Ydby Sogn er dog den Mand her i Amtet, som fremfor Alle igjennem en Række af Aar har lagt Vind paa Biavlen. Aarligen har han pleiet at have 50 Bistader, hvoraf Honningen blandes i Miød og sælges; i Almindelighed har han solgt Honning og Vox for 50 à 60 Rbd. aarligen. Ogsaa Huusmand Mathias Larsen i Drum holder en stor Deel Bier, sidste Vinter 17 Bistader. Almindeligst bruges liggende Kuber, der ere runde og aabne i den ene Ende, og, for at sikkre dem for Maaren, som gjerne vil besøge dem, og for Tyvehaand, tages de ofte ind om Vinteren, og da hænges de op i Hanebaandene paa Loftet. Enkelte bruge dog mere Omhu, og, for ei at dræbe Dyrene, naar deres Forraad tages, sættes Magasinkasser under Kuben, for at borttage efterhaanden de fyldte Rum. Især lagde den nu afdøde Gaardfæster Ivar Poulsen i Villerslev sig med megen Tænksomhed efter Biavlen, byggede dertil et eget Huus, aabent imod Sydost, hvorfor om Vinteren hængtes Matter og Tepper, og indrettede selv Kuber med Sidekasser og Ventiler efter Anviisningen i Nutts Skrift om Biavlen, hvilket vi forhen have havt Leilighed til at omtale.

7) Torveskjær give Beboerne i Snedsted, Horsted, Sperring med flere Byer i Thy, hvilke have Afsætning derpaa til Thisted, ligesom og i Øster-Assels og Blidstrup til Nykjøbing, Leilighed til en Bifortjeneste, som dog ei synes at være ret lønnende; thi de Fleste, som dermed beskjeftige sig, ere ei derved blevne rigere, da de saa gjerne derover ville forsømme deres Avlsbrug, ligesom det ogsaa er Tilfældet med dem, der have Teglovne. Forhen var Concurrencen derom og saa stor, at de havde Lidet for den opgravede Eiendom, naar de mange Folks Kost og Løn, som dertil maae holdes, fra-

drages. I de senere Aar er vel Prisen paa Torven stegen; men Arbeidsløn og Fødemidler have og været i en høiere Priis.

8) Jagten er i denne Egn nu næsten forbi, efterat Landet bliver saa bebygget og opdyrket, de samlede Godser ere saa faa. Store Dyr findes her intet Sted, kun Harer træffes nu og da, men de leve under idel Forfølgelse af de mange Krybskytter, baade før og efter den nye Forordning af 20de Mai 1840, hvilken ingen Forandring har tilveiebragt her. De fleste Harer seer man endnu paa Thyholm, hvor Jagten har været mere fredet, og paa Veilerne have de havt mere Frihed; ogsaa i Klitterne kunne de bedre søge Beskyttelse bag Bankerne. I strenge Vintre faae baade Harerne og de nu sjeldne Agerhøns en Ulykke. Ræve ere nu en stor Sjeldenhed. Af Vildænder træffes mange i de med Rør og Siv bevoxede Søer og i Aaerne, hvor de mere roligt kunne udruge deres Unger, skjøndt hver anden Bondedreng gaaer og skyder efter dem.

9) Beboerne i Klitsognene have megen Leilighed til Bifortjeneste: ved at bjerge under Strandingerne; ved at forrette Klitarbeidet for dem, der boe saa langt oppe i Landet, at de ei vel selv kunne udrette det; ved at plukke Blaabær og Tyttebær imellem Klitbakkerne og sælge oppe i Landet; ved at snoe Riistoir af Rævlinger (Empetum nigrum), som sælges, 3 Favne for 3 à 4 Sk. C. og ere i vaade Somre gode til Faarene; ved at samle Hø, Klitfoder m. m. i Grønnerne; derved staae de sig i Almindelighed meget godt, og, skjøndt deres Agermarker gjerne ere skarpe, kunne de holde forholdsviis en meget stor Besætning.

27.

Hvilke Dele af Landbruget fortjene, efter Local- og Tidsomstændigheder, især Anbefaling?

Fra Arilds Tid har Kreaturhandelen været saa vigtig for Thyboen, at det synes at have Erfaringen for sig, hvad Alle ere enige i at antage, at den animalske Produktion i denne Egn bør foretrækkes for den vegetabilske. De gode Heste- og Qvæg-Racer, de kraftige og frodige Græsgange lede saa naturligt Interessen paa Huusdyrene, som derved kunne faae saa stort et Fortrin, fremfor dem fra Landets øvrige Egne. Den ringere Afsætning paa de vegetabilske Produkter, der under den større Mangel paa Concurrence af Kjøbere i denne fjerne Egn stedse maa finde Sted, vil altid gjøre det misligt, at foretrække Kornproduktionen, som den, hvorpaa al Omhu skulde anvendes, og blot anse Kreaturene som kostbare, men nødvendige Maskiner til dermed at frembringe Gjødning; og det er en Sandhed, hvad Bonden siger, „at det er bedre at trække, end at age sit Korn af Gaarden;" vel at mærke, naar man først efter Tidsomstændighederne har gjort sin Regning rigtig op.

Men deraf følger ikke, at Kornavlen bør forsømmes over Qvægavlen, eller, at der ei bør anvendes mere Omhu paa Kornproduktionen i dette Amt, end hidtil er skeet. Vi have oftere havt Leilighed til at vise, at overdreven Sands for Stude hos mangen En i denne Egn hindrer Agerbrugets Fremme og gjør blind for de Fordele, som Markens fornuftige og omhyggelige Behandling under alle Omstændigheder og Forhold maa bringe med sig. Den animalske og den vegetabilske Produktion staae i saa nøie Forbindelse med hinanden, at, hvad der er hensigtsmæssigt for den ene, ogsaa maa virke gavnligt paa den anden, og det Agerbrug, der er indrettet paa at hæve alene den ene Frembringelse paa den andens Bekostning, kan aldrig give nogen varig, sikker eller reel Fordeel. Jo bedre

Marken behandles, jo mere der arbeides paa at faae Jorden reen og skjør, desto mere avles baade for Mennesker og for Qvæg; desto bedre maae disse altid kunne holdes, og derved Gjødningen igjen formeres. Og paa den anden Side — jo bedre man holder sit Qvæg, jo mere man ved en rigelig og omhyggelig Nygt sørger for dets Fremkomst, desto mere giver det igjen tilbage til Marken, og deri bliver da et stedsevarende Kredsløb. Desuden — jo mere en Landmand kan forene den animalske med den vegetabilske Produktion, Qvægavl med Hesteopdræt og Faarehold, Køer med Stude, Opdræt med Qvægfedning, Alt efter Omstændighederne, desto mere sikkrer han sig imod Tidsforandringerne og kan benytte de indtræffende Conjunkturer.

Vi have seet i de foregaaende Afsnit om de forskjellige Besætninger, at en Staldstud kan regnes at give et Netto-Udbytte af 7 Rbd. aarligen,

— Fodestud . . . . . $8\frac{4}{5}$ — —
— Meieriko i Thy . . . . . $12\frac{1}{5}$ — —
— — — Hanherred . . . . . $21\frac{2}{3}$ — —
— 6 Faar af Blandingsrace, hvilke antages at svare dertil . . . . . 17 — —
— 8 Merinos-Faar . . . . . $20\frac{1}{3}$ — —

Deraf sees, at Staldstude er den Besætning, som betaler sig ringest af alle Slags; at Meieri betaler sig langt bedre, end Studehold; at Faar, især af Merinos-Racen, ere mere fordeelagtige, end Meieriet i Almindelighed, og, at kun et Hollænderi, der giver et saa ualmindeligt Udbytte, som det paa Aagaard efter Regnskabet, kan staae derover. Til det samme Resultat, at Køer betaler sig bedre, end Stude, kommer og Hr. Valeur ad en anden, den commercielle Vei *), men han tilsvier Side 255: „Det vilde imidlertid ingenlunde være raadeligt, at opgive en saa sikker Udførsel, som den af Stude til Hertugdømmerne og derfra til Udlandet, for at gribe efter hiin større Indtægt, og uklogt vilde det være, strax at skride til en Forandring, uagtet de anstillede Sammenligninger vise saa store Fordele ved Meieriveesenet. I mange Egne maatte der nemlig

*) See Tidsskrift for Landoeconomie ved Secretair Hald, ny Række, 1ste Bind, 2det Hefte, 1839, Side 248 til 258.

først foregaae en Forbedring af Græsning og Fodring; endvidere er hverken Afsætningen af Smør fra Danmark til Udlandet saa sikkert grundet, som Afsætningen af Stude, eller Smørudførselen saa meget udbredt, som en saa betydelig Tilvæxt i Produktionen kræver; desuden maa ogsaa det danske Smør først komme i saadant Ry, som det holsteenske."

„Jordbrugere, som ville drive Meieri, eller holde Køer istedet for at opføde Stude, bør fremfor Alt anvende den Fremgangsmaade og den Omhyggelighed ved at behandle Melken og Smørret, der uundværligen kræves til udmærket Smør-Produktion og dens uforandrede Vedligeholdelse. Kun fortrinlig Vare finder Afsætning paa de Torve, hvor det holsteenske Smør nu søges; navnligen i Lissabon og Rio Janeiro, fordi kun de Rige der kjøbe Smør og nyde det som en Delicatesse. At føre ordinair Vare dertil, vilde kun medføre Tab."

„Vel kræver Meierivæsenet i Forhold til Jordernes og Qvægholdets Kapital en meget større Drifts-Kapital til Melkekar og Folkeløn; men det lønner ogsaa rigeligen enhver, som driver det med Alvor og uafbrudt Omhyggelighed, og det er allerede lykkedes mangen Een, at bringe en Koes Gjennemsnits-Provenü af Smør til ½ Td. Imidlertid er det ikke alene ved det betydeligt større Provenü, at Meierivæsenet udbreder sin velgjørende Indflydelse, men ogsaa ved den større Mængde Mennesker, der finde Erhverv i Melkens Behandling, ligesom i Smørrets Bearbeidelse og Forsendelse."

Det Samme gjælder om Schæferiet. Merinos-Faar give sikkert ved ordentlig Behandling og Omhu den største Netto-Indtægt af alle Slags Besætninger; men dertil hører: at Faarene skulle holdes godt, i passende, luftige Stalde; at Ulden skal vel behandles og godt sorteres, med Kjendskab og Nøiagtighed; thi det er fra den høie Priis for den vel sorterede Raceuld at Fordelen skal komme. Den derfor, som ei derpaa vil anvende fornøden Omhu, maa hellere vælge sig en mindre fordeelagtig, men tillige en mere sikker og magelig Besætning. Schæferiet har og sine Vanskeligheder; kommer der Sygdom iblandt Faarene, da lides ofte et føleligt Tab paa Besætningen; megen Omhu skal anvendes paa Gjødningens Blanding og rigtige Anvendelse, for at den kan strække til, og Jordens Kraft

holdes vedlige, hvortil Qvægbesætningen er den bedste. Den erfarne Landmand, Hr. Kammerraad Stadel, siger i den Anledning: „Unegteligt er det, at Faaregjødningen ingenlunde, især med Hensyn til Virkningens Varighed, kan sættes i Sammenligning med Qvæggjødningen; thi efter et Par Aars rigtignok meget kraftige Virkning for Kornsæden, kjendes siden kun lidet Følgerne af Faaregjødningen, da derimod Qvæggjødningen, især efter Staldfæet, viser frugtbargjørende Indflydelse paa Jorden i mange Aar, saavel for Kornsæden, som Græsleiet; det turde vel derfor drages i Tvivl, hvorvidt det kan anses gavnligt for Agerdyrkningen, i det Hele taget, at Studebesætningen ombyttes med Faarkreature; thi den høiere aarlige Penge-Indtægt af Schæferiet turde maaskee neppe kunne erstatte Faaregjødningens ringere Indflydelse paa Jordens Grundforbedring, hvilken dog vist bør være enhver tænkende Landmands første og vigtigste Maal."

Resultatet vil da sikkert blive, naar man spørger om, hvilken Art Besætning der i Almindelighed for nærværende Tid efter de locale Omstændigheder er at anbefale for dette Amt: at Qvægbesætning, mere eller mindre forenet med Hesteopdræt og Faareavl, efter Jordernes særegne Beskaffenhed, vil udgjøre Landmandens vigtigste og sikkreste Indtægtskilde. For Hanherred, hvor der ei gives saa gode og nærende Græsgange for Studene, men Erfaringen dog har vist, at Koerne malke ualmindeligt godt, blive Køer og Opdræt paa de Kjærstrækninger, der for Malkekoerne ligge for langt borte eller ere for magre, at foretrække. For Bonden i Almindelighed, saavel i Thy som i Mors, bliver der især at lægge Vind paa god Opdræt, ei blot af Stude, men og af Qvier, der ofte betales lige saa høit og ere lettere at holde, og, hvor Leiligheden tillader det, af Heste. Men derved maa vel erindres, hvad ei ofte nok kan gjentages, at det egentlige Agerbrug ei gjøres til en Biting, ei ansees blot som et Middel til at holde Stude, og derover forsømmes.

Af de egentlige Cerealier bør udentvivl i ethvert fornuftigt, uden Fordom drevet Agerbrug Rugen gjøres til Hovedsæd paa de Jorder, som kunne dertil blive skikkede. Umiddelbart til den bør Gjødningen anvendes, og Jorden fortrinligen behandles, selv i de Egne, hvor Vaarsæden er saa vigtig og uundværlig for Qvægholdet; Erfaringen

skal nok stadfæste, at Rug i velbehandlet Brak under alle Forhold vil betale sig fremfor Byg i Gjødningen og derefter Rug.

Af Foderurter blive Kartofler, Vikker og Kløver især at anbefale, ved hvis Dyrkning og Brug enhver Eiendom snart skal hæve sig, i en fornuftig Mands Haand, til en høiere Kraft, og rigeligt lønne sin Dyrker.

Af Handelsplanter endelig bliver Hør den, som fortjener almindelig Udbredelse og at dyrkes i større Mængde, end hidtil er skeet, som en uundværlig Fornødenhed for enhver Familie, og hvorved en betydelig Capital, som nu gaaer tabt, vilde vindes for Landet. Dertil kommer Rapsæden paa de Jorder, hvortil haves eller kan skaffes tilstrækkelig Gjødningskraft; eller, dyrket i det Mindre, som det bedste Middel til at skaffe Markfred tilveie.

28.

Særegenheder, for andre Egne til Exempel eller Advarsel.

Til at behandle dette Afsnit fyldestgjørende, hørte der et Kjendskab til Landets øvrige Egne, hvoraf Forfatteren ei er i Besiddelse, og i de indkomne Beretninger er det høist ubetydeligt, hvad derved er bemærket; det Meste vil derfor kunne udledes af det Foregaaende.

Dog er der maaskee i Eet eller Andet Egenheder for denne Egn, som i andre ei ere almindeligt kjendte eller brugte, og deraf ville vi søge at fremstille nogle af de mærkeligste, om de end hist og her i det Foregaaende ere berørte; saaledes til Exempel:

1) I de fleste Sogne træffes en sjelden Orden, Sædelighed og Gudsfrygt. Ei behøver Religionslæreren at frygte for at prædike for tomme Stole, naar sund og fornuftig Christendom bliver prædiket i et fatteligt Sprog, og ofte nyder han den Glæde, at see Frugter, som vidne om, at Ordet er bevaret i et smukt og godt Hjerte.

2) Vestjyden fortjener at fremstilles til Exempel for Landets øvrige Egne ved den Omhu, som vises: a) for Heste, da man sjeldent seer dem mishandlede eller drevne over deres Evne, ei heller staaende hele Timer i Frost og Kulde udenfor en Kro, imedens Herren glemmer dem over Flasken. Der findes faa Kroer, i hele Amtet kun 9, og, i Forhold til andre Egne, besøges de lidet af Bonden, der ei er tilbøielig til Svir og Spil paa offentlige Steder, naar enkelte Svirebrødre undtages; der findes jo braadne Kar i alle Lande; b) for Qvægets Røgt og Pleie, da Kreaturene ei trænge til at reises om Foraaret af Sult, og snarere ødsles der formeget med Kornet ved Vinterrøgten, end den sidste Kjærne pines for nær ud af Straaet med Pleilen. I den Tid, de ere inde, lide de ei Mangel, røgtes med en sjelden Orden og Nøiagtighed, tidligt og silde, lidt og tidt, og ere derfor som oftest ved et godt Huld.

3) Bygget kørnes paa mange Steder med Stude, hvilket skeer hurtigere og fuldkomnere, end med Pleilen. Paa andre Steder, f. Ex. ved Høiriis, skeer det med Heste. I 1 til 1½ Time kunne 80 Tdr. Byg blive fuldkomment kørnede med 6 à 8 Heste, hver med sin Rytter. Nogle Karle maae med Skovle ideligt kaste Kornet op i Dynger fra Siderne. Dog erindres imod denne Maade, at Hestene lide af det Støv, som flyver dem op i Næse og Øine.

4) De i de senere Aar opførte Bønderbygninger ere grundmurede, solide, smukke og vel indrettede. Laden er gjerne stor, saa at den i et almindeligt Aar kan rumme Kornet, med Gjennemkjørsel, ved de større Gaarde paa langs, og ellers overalt paa tvers, hvorved Kornet lettere indbringes, end igjennem de i Østegnen og paa Øerne saa brugelige Lemme, og mindre spildes; men Staldene derimod ere altfor smaae, for Heste og Faar for lave og indsluttede.

5) Paa nogle Steder har man begyndt at bruge Kartofler, saavel til Brød, som til Øl, hvorved, især i de mindre Huusholdninger, hvor der er bedre Leilighed dertil, betydeligt spares. Dertil er den af Skolelærer Poulsen i Skjoldborg opfundne, i 9de Afsnit omtalte, Maskine særdeles hensigtsmæssig. Af 2 Skpr. Kartofler og ½ Skp. Malt er der ved anstillet Forsøg udkommet 1½ Anker Øl; det bliver klarere, end Kornøl. Ogsaa Gulerødder ere med

Held brugte dertil af nu afdøde Gartner, Huusmand Ole Sørensen i Østerild.

6) Hr. Eyber har brugt ved Drumgaard at opbinde den Kløver, som bærer Frø, i Nege, ligesom Sæden; disse sættes 3 og 3 sammen paa Marken, for at veires, og føres efter 8 Dages Forløb hjem til Aftærskning. Derved falder intet Frø af.

Til Advarsel for Andre kan det være gavnligt at paapege:

1) Den Ureenlighed og indsluttede, usunde Luft, som saa ofte fylder Husene, til stor Skade for Sundheden, hvorved Udslæt og Utøi tage saa meget Overhaand, uden at ændses af Mængden.

2) Den Uskik, for at spare Brændsel og bedre bevare Kornets Sødme, ei at koge Øllet, hvorved det bliver en usund Drik, der om Sommeren ei kan bevares.

3) Ved Agerbruget i det Hele ere flere Misgreb skildrede i det Foregaaende, og deraf ville vi her atter fremhæve som de vigtigste, for hvilke Andre især bør vogte sig: a) Det Udpiningssystem, som almindeligt følges i Sædskiftet, saa at man blot søger at uddrage Jordens sidste Kraft, inden den lægges til Hvile, og Kløveren vil da ei lykkes; b) der holdes næsten overalt for stor Besætning, og fremfor Alle af Huusmændene, der stole paa, at kunne græsse deres Køer og Faar den halve Tid paa Andres Eiendom; Kreaturene maae derfor holdes for længe ude om Efteraaret, jages for tidligt ud om Foraaret, og intet Foder bliver igjen til Strøelse; den, der kan have 2, vil have 3 Kreature, og der lægges gjerne til, idet man stoler paa en mild Vinter; c) der pløies altfor lidt og harves for meget, hvorved Qvikrødder og al Slags Ukrud tage saa stærkt Overhaand, Arbeidet besværliggjøres, og Sæden mislykkes ofte; d) paa Mors især hersker den slemme Skik, at gjøde Indmarken for stærkt og ikke Udmarken, hvorved Fordelen af det Hele saa betydeligt formindskes.

4) Fra Mors lyder en Beretning: „Til Advarsel veed jeg blot at bemærke, at det bekjendte Ordsprog: „Kride eller Kalk gjør en rig Fader, men en fattig Søn", altfor ofte har stadfæstet sig, og, at det derfor er vigtigt, med Forsigtighed at gjøre Brug deraf,

og aldrig forsømme tillige, at lade Jorden blive tilstrækkeligen gjødsket. Det koster vel, formedelst det større Antal Læs, mere Arbeide at bruge Leermergel; men den har det Fortrin, at den i Tidens Længde bedre vedligeholder Jordens Frugtbarhed og giver overflødigere Græs, end Kalken, der kun i Førstningen afvinger Jorden større Frugtbarhed. Ogsaa Mergelen har, desværre! paa saa mange Steder, især i Thy, været misbrugt, og beriget Faderen paa Sønnens Bekostning.

5) Den Vedhængen ved det Gamle, som saa ofte gjør blind for Fordelen ved Nutidens Opfindelser, og Forkjærlighed for de fra Fædrene nedarvede Skikke, som fylder saa Mange med Fordom imod det, der ei almindeligen bruges i denne Egn, hvorfor det, om det og vælges, begyndes med Ulyst, og da saa ofte mislykkes; Tingen faaer da Skyld for, hvad der kun maa tilskrives dens Bruger.

6) Den slette Behandling af Landmandens Produkter: Korn, Smør, Uld o. s. v., hvorfor de ogsaa ere i Miscredit som Handelsvarer.

29.

Hvad ansees i Almindelighed for at kunne gavne Egnen, med fortrinligt Hensyn til dens Localitet?

Den opmærksomme Læser, der har gjennemgaaet de foregaaende Afsnit, vil let selv deraf kunne udlede og besvare sig dette Spørgsmaal. Der bliver saaledes kun Lidet her at tilføie, ligesom det ei heller er Meget, hvad der i de indkomne Beretninger derom endnu kan være gjældende; det indskrænker sig fornemmeligen til:

1) Skadeligt Vands Afledning bliver paa de fleste Steder forsømt, og derunder lider den største Deel af Amtet. Den bestaaende Lovgivning lægger især Hindringer i Veien derfor, da det under de

nærværende Forhold er forbundet med altfor mange Vanskeligheder og Bekostninger, hvorfor en ny Lovgivning om skadeligt Vands Afledning, efter Stændernes Forslag, vilde være ønskelig.

2) I Hanherred anses af Mange Veilernes Inddæmning og Udtørring mulig, og vilde da være af stor Vigtighed, hvorved flere 1000 Tdr. Land kunde vindes for Agerbruget.

3) Ønsket om en ny Udskiftning er forhen fremsat (see 4de Afsnit). Den er, som vi have erfaret, paa de fleste Steder i dette Amt saa høist maadeligt udført, at den maa lægge væsentlige Hindringer i Veien, saavel for Hegn og Markfred, denne saa nødvendige Betingelse for ethvert velordnet Agerbrug, som for saa mange andre Forandringer og Fremskridt til det Bedre. Efter de nu gjældende Bestemmelser kan den kun foretages paany, naar alle Lodseiere i en By derom ere enige; men, hvor vanskeligt, ja næsten utænkeligt det er, at en heel Byes Beboere derom skulle blive enige, lærer Erfaringen dagligen i saa mange andre Forhold. Det synes derfor hensigtsmæssigt, for at ikke en Enkelt af Ukyndighed eller Modtvillighed skal lægge Hindringer i Veien for saa Manges Vel, at Bestemmelsen blev forandret, saa at, naar f. Ex. det halve Antal af et Sogns eller en Byes Lodseiere enedes om at ville have udskiftet igjen, skulde de Øvrige finde sig deri og i de Bestemmelser om Udflytning, som da bleve ansete nødvendige. Dermed staaer en friere Raadighed over Eiendommene i saa nøie Forbindelse, saa at Enhver maatte tillægges den naturlige Ret til, ved Kjøb og Salg at forstørre eller formindske Sit efter Godtbefindende, uden altfor mange Vanskeligheder og Bekostninger; derved vilde paa mange Steder Feilene ved en daarlig Udskiftning kunne rettes.

4) Til det nyere Agerbrugs Fremgang og Udbredelse i dette Amt ville Opmuntringer og Veiledninger være gavnlige, Exempler ønskelige, da Bonden maa see, førend han vil troe. Derfor tilraades af saa Mange Forsøggaarde, hvor Exemplet paa de nyere Theoriers Anvendelse paa denne Egn og under dette Klima blev fremstillet, og Veiledning kunde gives til at fatte og benytte dem, i Lighed med de Agerdyrkningsinstituter, som finde Sted i Aarhuus Stift, og hvoraf eet nu er oprettet i Ods-Herred i Sjælland. Dertil synes Snedsted især skikket, naar det kunde sættes i Forbindelse med Seminariet,

for at de vordende Skolelærere der praktisk, og tillige theoretisk, kunde veiledes i en Jordlods fornuftige Dyrkning; i at bruge Køer til Markarbeide, Spaden til Jordens Behandling, hvilket for de smaae Huusmænd er saa vigtigt; i Vexeldrift; i Staldfodring, Høravl, Havedyrkning, Træplantning, m. m. Derfra ville udgaae Mænd, som siden i deres tilkommende Embedsstilling vilde kunne stifte megen Nytte ved Exempel og Veiledning for Almuen.

5) Fra Refs-Herred yttres det Ønske: „Da disse Sogne have 4, 5 og flere Mile til de nærmeste Kjøbstæder, og Transporten dertil og derfra er bekostelig for Bonden: formenes det at ville være saare gavnligt, om enten Ørenbøl By i Vestervig Sogn ved Badestedet „Krik", eller Douer By i Ydby Sogn, der har en liden Havn ved Douerkiil, forundtes Kjøbstad-Privilegier." Lignende Ønske næres i Hanherred, der har lige saa langt til Kjøbstad og endnu vanskeligere Afsætning paa sine Produkter. Der savnes især, hvad dog Refs-Herred nu har, nogle Mænd med Handelsret, som kunne opkjøbe Bondens Produkter og igjen lette ham Anskaffelsen af hans Fornødenheder. Mangelen derpaa fremmer den i mange Henseender fordærvelige Landprang.

6) Til Lettelse for Afsætningen af Landets Produkter, vilde det være gavnligt, om en Dampskibsfart igjennem Agger Kanal kunde blive etableret, eller i det mindste et lidet Dampfartøi lagt deri, til at bugsere ud og ind, naar Vind og Strøm hindre Seilsfartøier fra at søge dette vanskelige Gjennemløb. Ogsaa en bedre Færgefart over Sundstederne ønskes almindeligt.

7) Fra Mors yttres: „Havedyrkningen er af saa stor Vigtighed, men saa almindeligt forsømt i denne Egn. Bonden har liden eller ingen Lyst og Indsigt og ligesaa liden Tid tilovers fra sine Markjorders Drift paa den Tid, da Havearbeidet bør gaae for sig. Det synes derfor at kunne bidrage meget til Havedyrkningens Befordring, om en Ungkarl blev underviist i den oeconomiske Havedyrkning og derefter sat i Besiddelse af en Plads, hvor der kunde anlægges en Kjøkkenhave og Planteskole af Frugttræer og vilde Træer, som imod en billig Betaling skulde overlades Bønderne. Paa et saadant Institut kunde især Indsiddere og jordløse Huusmænd, som ønske det, faae den fornødne Underviisning; og vilde jeg, at saadanne skulle

gaae Bonden tilhaande ved Havedyrkningen, Frugttræers og vilde Træers Plantning."

8) Træplantning erkjendes almindeligt for en Sag, der i denne skovløse Egn vilde være af særdeles Vigtighed og kunde bidrage til at mildne Klimatets Barskhed; men, skulde det ret lykkes, maatte der først begyndes paa større, sammenhængende Anlæg paa gunstige Steder. Derom skrives fra Sønder-Herred paa Mors: „da Morsø ingen Skov har, var det meget ønskeligt, om Regjeringen vilde sørge for Skovanlæg her. Af Sindberg Byes, Sindberggaards, Damsgaards og Outrup Byes Heder vilde vist kunne faaes et sammenhængende Stykke paa flere 100 Tdr. Land for billig Priis. Jorden er ikke ringe; der er ingen Ahl-Underlag, og den kunde vist være meget godt skikket til Træplantning. For 12 til 14 Aar siden, eller maaskee længere tilbage, vilde Regjeringen have kjøbt 200 Tdr. Land til Skovplantning af Sindberggaards og Damsgaards Hede, men der blev kun budet 3 Rbd. for hver Td. Land, og der blev derfor ikke noget af Handelen. Jeg vil troe, at der kunde faaes et stort Stykke for 6 Rbd. pr. Td. Land."

9) Til Huusflidens Fremme vilde Høravlens Udbredelse meget virke og især være gavnlig. Dertil anfees det ønskeligt, om flere Hørsvingere bleve oplærte og fordeelte omkring i Amtet, som kunde veilede og hjælpe Almuen, modtage og behandle Taven. „Jo mere Høravlen udbredes, desmere Leilighed vil der gives for Mange til at ernære sig ved at spinde og væve, og kunde derved en Mængde Lærred bringes i Handelen."

10) Mange Communer ere strengt bebyrdede af et bekosteligt Fattigvæsen, som stedse forøges. Til Lettelse deri vilde det sikkert være hensigtsmæssigt og i høi Grad besparende, om i det mindste ethvert Herred forenede sig om at oprette en Tvangsarbeidsanstalt, hvori de værste Fattige, de, der gjerne kunne, men ei ville bestille Noget, kunde sættes ind fra hele Herredet, og ved Agerbrug, Havedyrkning etc., skulde der især sørges for deres Beskjeftigelse.

11) I Almindelighed er der Mangel paa gode Haandværksfolk af alle Slags; deres fuldkomnere Underviisning og Fordeling i passende Antal omkring i Amtet anfees derfor gavnlig.

12) Da der paa mange Steder gives Overflødighed af Kalk, godt Leer, fornødent Torveskjær, vilde Oprettelsen af flere Kalk- og Teglovne svare til Manges Ønsker, og gavnligt, om de kunde udvides til Udførsel af disse Artikler; dertil hører ogsaa Oprettelsen af Pottemagerier, hvortil haves fortrinlige Leerarter, især, om Torv eller Torvekul dertil kunde anvendes.

13) Oprettelsen af Bagerier overalt paa Landet, hvor Landmanden kunde levere sit Korn og modtage sundt og velbagt Brød igjen, er af større Vigtighed, end det almindeligt ansees for i Egne, hvor det ei endnu er prøvet, til Besparelse af Brændsel, Tid, ja ogsaa af Penge. I Sjælland bliver denne Indretning mere udbredt, og Fordelen derved vil kunne sees af en Beretning, som en Mand har givet, der har benyttet et saadant Landbageri, hvor der for 1 Td. Rug og 1 Rbd. i Penge leveres 16 Lpd. velbagt Rugbrød: „Forinden jeg benyttede denne Indretning, brugte jeg i min Husholdning 3 Tdr. Rug om Maaneden; nu derimod ikkun 2 Tdr., og dertil har jeg den Fordeel, at Brødet stedse er velbagt, af lige Størrelse, hvorimod det ved Hjemmebagning undertiden hænder, at det er forbrændt udvendig og raat indvendig." (See Hages Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt, Side 291.)

14) Til en forøget Sands hos Ungdommen for Orden og Sædelighed bidrage meget paa flere Steder de oprettede Sognebiblioteker, som saa flittigen benyttes. Forstanden oplyses, Hjertet forædles, og Tiden anvendes til noget Nyttigt og Godt, imedens Ledighed bleve mange Lasters Rod. Derfor bør der opmuntres til deres Oprettelse rundt om i Amtet, hvilket er let, da, som bekjendt, baade Landhusholdnings- og Trykkefriheds-Selskabet dertil giver Bidrag af Bøger. Det vigtigste her i Amtet er det i Nærr, oprettet for faa Aar siden ved et Legat, stiftet i Slutningen af forrige Aarhundrede af en Byskriver Lemvigh i Thisted, som hjalp dem til at blive Selveiere fra Nørtorp, hvorfor de oprettede ham et Monument paa Sognets Kirkegaard. Til dets Vedligeholdelse skjenkede han 500 Rbd., og det Overskydende skal, efter hans Bestemmelse, anvendes til et Almuebibliothek. Derved er efterhaanden samlet en liden Capital, som nu er bleven anvendt til Bibliothekets Grundlægning.

15) De Klager, som paa den Tid, da Beretningerne indgaves til Selskabet, lode over de Byrder, som laae saa trykkende paa Landets Handel og paa Afsætningen af denne Egns Produkter, ere nu hævede, deels ved Naturen, deels ved visere Love. Kanal er dannet, ei forbi Logstoers Grunde, men ved Agger, og Grundene ere uden Kunstens Hjælp ryddede; Tolden paa Kreature er hævet ved Forordningen af 12te Januar 1827; den Afhængighed, hvori Fjordstæderne for stode til Aalborg, er tildeels fjernet ved, at hine have faaet fuldkommen Toldstedret; Havn er anlagt ved Thisted, m. m. Men endnu staaer Meget tilbage at ønske, førend Landmanden faaer fri Raadighed over sin Eiendom, og mange pia desideria næres, som sikkert først vore Efterkommere ville nyde at see opfyldte. Ophævelse af mange af de trykkende Byrder, som endnu hvile paa Handelen og hemme dens levende og frie Gang og Afsætningen af Landets Produkter, saasom de høie Toldafgifter, Consumtion, Lastpenge, m. m., vil dertil betydeligt bidrage. Man give alle Landets Indvaanere frie Hænder, ophæve Monopoler og krænkende Forrettigheder, skjenke Enhver, saavidt muligt, fri Ret til at afbenytte Sit paa bedste Maade, oplive og nære Communalsands og Almeenaand: da vil, naar gjennemgribende Besparelser med Kraft og fast Villie blive drevne igjennem, vort Fædreland efterhaanden kunne hæve sig til en friere og lykkeligere Tilstand.

Trykfeil og Rettelser.

Side	4,	Linie	5	fra neden staaer efter Bruuns ; for :
—	9	—	13	fra oven: Jalt 7,111 Steder, l. Jalt 7,211 Steder
—	14	—	2	f. n.: amtviis, l. amtsviis
—	22	—	8	f. o.: Hjortdal, l. Hjortdals
—	—	—	5	f. n.: Kjallerup, l. Kallerup
—	—	—	4	— : Sørring, l. Sjørring
—	24	—	9	— : Summer, l. Summen
—	25	—	13	f. o.: 43,16 pCt., l. 43,76 pCt.
—	26	—	3	— : thi imedens, l. thi, imedens
—	—	—	11	— : Gjemensnit, l. Gjennemsnit
—	27	—	2	f. n.: for Thy, at have været, l. for Thy da at have været
—	28	—	8	— : Herr Provst Sørensen, l. Hrr. Provst Sørensen
—	—	—	4	— : Udparcelleringer; i hvilken, l. Udparcelleringer, i hvilken
—	29	—	6	f. o.: men da, l. men, da
—	—	—	7	f. n.: $6\frac{3}{4}$, l. $6\frac{1}{4}$
—	32	—	11	— : efter Classer udelades Comma.
—	33,	nederste Linie:		privilegeredes: i det, læs privilegeredes til det.
—	35,	Udgiftsposten Nr. 6 til Gjordemødrene er i Fordelingen for hver Td. Hrtk. i begge Rubrikker urigtigt anført med $4\frac{1}{2}$ istedetfor $4\frac{1}{4}$.		
—	36,	Linie	11	f. n. staaer efter ringere Tider , for ;
—	41	—	3	f. o.: Formue og, l. Formue, og
—	53	—	16	— : efter „Nedarvede" udslettes Comma.
—	54	—	3	f. n.: sættes Comma efter „Lethed".
—	62	—	13	f. o.: Thorup, l. Torup
—	—	—	9	f. n.: Herrred, l. Herred
—	63	—	14	— : kaldes, l. kaldet
—	—	—	8	— : smale, l. smalle
—	66	—	4	f. o.: omtyder, l. tyder
—	69	—	3	f. n.: (Sørendi), l. (Siørendi)
—	75	—	6	— : undtagen 2 nordre Gaarde, l. undtagen de 2 nordre Gaarde
—	76	—	5	f. o.: hvis Jorder ere mere let muldede, l. hvis Jorder ere mere sandige
—	77	—	10	— : men især den sidste Gaard, l. men især Rødbro
—	92	—	11	f. n.: Bedsted, l. Beested
—	97	—	9	f. o.: Nyt Hrtk. 84. 3. 1. 2.), l. Nyt Hrtk. 84. 3. 1. $2\frac{1}{4}$.)
—	99	—	1	— : af Vesterby, l. Vesterby
—	104	—	4	— : Kobberrød, l. Kobberød
—	106	—	7	f. n.: Vilsund, l. Vilsund, ligesom og paa enkelte andre Steder.
—	107	—	6	— : 180. 3. 1. 1.), l. 150. 3. 1. 1.
—	110	—	12	— : Nyt Hrtk. 71, l. Nyt Hrtk. 91.

Side 112, Linie 17 og 2 f. n.: Orendal, l. Drendal
— 134 — 11 f. n.: (Selinit), l. (Selenit)
— 139 — 15 f. o.: med bedækkede; l. med bedækkede:
— 156 — 17 — : Sogneraadene, l. Sogneforstanderskaberne
— 159 — 7 — : Ginderup, l. Ginnerup
— 181 — 21 f. n.: i den tredie Talrække 57, l. 51
— 181 — 13 — : i den anden Talrække 29, l. 26
— 193 — 3 — : Folkebl., l. Folkekal.
— 225, nederste Linie: S. 1141 til 1229, l. S. 1191 til 1229
— 253, Linie 3 f. n.: Dover, l. Douer
— 282 — 17 — : mindre, l. mere
— 300 — 2 — : efter „Landoeconomiske Tidende" tilføies 1839
— 309 — 10 — : Kjølbygaard, l. Kølbygaard
— 323 — 13 f. o.: Skarregaard, l. Skaregaard
— 329 — 6 — : trende, l. tvende
— 330 — 18 — : knoppes, l. kroppes
— 338 — 15 f. n.: hentes, l. hæntes
— 342 — 14 — : ringe, l. rige
— 346 — 7 f. o.: Skabissen, l. Skabiosen
— 346 — 9 f. n.: Vinterhveden, l. Vintersæden
— 347 — 17 f. o.: Brandenborgeren, l. Brandenborgen
— 348 — 14 f. n.: Snerle-Klinte, l. Snerle, Klinte
— 372 — 14 f. o.: udspredte, l. udsvedte
— 381 — 1 — : Producternes, l. Produkternes (saaledes paa flere Steder).
— 381 — 15 f. n.: skulde, l. skulle
— 383 — 14 — : 103,846, l. 103,876
— 385 — 15 — : Anlæget, l. Anlæget."
— 406 — 5 — : Kreaturer, l. Kreature
— 412 — 4 f. o.: smaat, l. ringe
— 413 — 16 — : Opdrættet, l. Opdrætten
— 414 — 3 f. n.: Afkommet bliver svagt, l. Afkommen bliver svag
— 418 — 9 f. o.: saml., l. saal.
— 420 — 7 — : Fortrinnet, l. Fortrinet
— 423 — 16 — : søge ei ringe Næring, l. søge en ringe Næring
— 445 — 15 f. n.: hvor der dyrkes, l. hvor den dyrkes
— 449 — 13 — : bortskylles, l. bortskyller
— 460 — 11 f. o.: Huusflidens Forhold, l. Huusflidens Forfald
— 470 — 6 — : drives, l. dreves
— 472 — 12 f. n.: Dyreskue, l. Dyrskue
— 476 — 6 f. o.: En Færgegaard, l. Færgegaard
— 481 — 2 — : riig, l. rig
— 487 — 14 — : har man Afsætning, l. har han megen Afsætning
— 486 — 12 — : Kalkovnen ved Aagaard er for Tiden nedlagt
— 491 — 5 f. n.: Empetum nigrum, l. Empetrum nigrum
— 493 — 9 — : Valeur, l. Villaume

Tab. A. i anden Spalte for Kreaturbeen staaer 342¾ Lpd., l. 342¾ Skpd.
— B. i Summa for 1839 af uforædlet Byg staaer 15,074, l. 15,014
— E. Summen af Lam i 1837 staaer angivet til 34,508 for 34,506.

A.

Forteg

over

udførte indenlandske Produkt
i Aarene 1838,

Varerne.	1838.	183
Byg	2,072½ Tdr.	12,250½
[illegible]	4	4
Skind	20,980 Pd.	43,799
Sviin	72 Stkr.	102
Stude	11 Stkr.	8
Talg	6,135 Pd.	232
Tougværk, gl.	"	420
Uld	232,923 Pd.	137,67
Vikker	"	29
Vox	2,075 Pd.	2,226
Ænder	77 Stkr.	4
Æg	"	"

A.

Fortegnelse

over

udførte indenlandske Produkter igjennem Agger Kanal i Aarene 1838, 1839 og 1840.

Varerne.	1838.	1839.	1840.	Summa.
Byg	2,072½ Tdr.	12,230½ Tdr.	14,676 Tdr.	28,999 Tdr.
Bygfrø	1,076½ Tdr.	136 Tdr.	296½ Tdr.	1,509 Tdr.
Erter	26 Tdr.	191 Tdr.	37¼ Tdr.	254¼ Tdr.
Flesk, saltet	80 Lpd.	1,443½ Lpd.	2,155 Lpd.	3,678½ Lpd.
Faar	122 Stkr.	49 Stkr.	28 Stkr.	199 Stkr.
Gryn	104½ Tdr.	294 Tdr.	855½ Tdr.	1,154 Tdr.
Gjæs	74 Stkr.	14 Stkr.	74 Stkr.	162 Stkr.
Havre	4,639 Tdr.	19,079½ Tdr.	21,118 Tdr.	44,836½ Tdr.
Huder, saltede	3,180 Stkr. 109,277 Pd.	1,398 Stkr. 49,861 Pd.	1,238 Stkr. 46,262 Pd.	5,816 Stkr. 205,400 Pd.
dito, tørre	122 Stkr. 1,922 Pd.	111 Stkr. 1,748 Pd.	36 Stkr. 555 Pd.	269 Stkr. 4,225 Pd.
Kalkuld	5,547 Pd.	9,181 Pd.	2,644 Pd.	17,372 Pd.
Kradseuld	=	=	48,976 Pd.	48,976 Pd.
Kreaturbeen	1,696½ Skpd.	342¾ Lpd.	2,101 Skpd.	4,140¼ Skpd.
Kartofler	34 Tdr.	706½ Tdr.	825½ Tdr.	1,566 Tdr.
Kjød, saltet	12 Lpd.	123 Lpd.	504½ Lpd.	639½ Lpd.
Køer	29 Stkr.	25 Stkr.	=	54 Stkr.
Malt	=	=	13 Tdr.	13 Tdr.
Miød	=	=	410 Potter	410 Potter.
Ost	=	133 Lpd.	20 Lpd.	153 Lpd.
Pennefjer	396 Pd.	357 Pd.	138 Pd.	891 Pd.
Rapsæd	2,212 Tdr.	670¼ Tdr.	750 Tdr.	3,632¼ Tdr.
Rug	96½ Tdr.	4,130 Tdr.	3,255½ Tdr.	7,782 Tdr.
Smør	5,321½/4 Tdr.	5,115½/4 Tdr.	5,979/4 Tdr.	16,416/4 Tønder.
Skind	20,980 Pd.	43,799 Pd.	35,967 Pd.	100,746 Pd.
Svin	72 Stkr.	102 Stkr.	157 Stkr.	331 Stkr.
Stude	11 Stkr.	8 Stkr.	=	19 Stkr.
Talg	6,135 Pd.	232 Pd.	399½ Pd.	6,766½ Pd.
Tougværk, gl.	=	420 Lpd.	203 Lpd.	623 Lpd.
Uld	232,923 Pd.	137,673 Pd.	31,141 Pd.	401,738 Pd.
Vikker	=	29 Tdr.	6 Tdr.	35 Tdr.
Vor	2,075 Pd.	2,226 Pd.	2,367 Pd.	6,668 Pd.
Ænder	77 Stkr.	4 Stkr.	35 Stkr.	116 Stkr.
Æg	=	=	8,160 Stkr.	8,160 Stkr.

Fortegnelse

over

ind- og udgaaede Fartøier igjennem Agger Kanal fra Fartens Begyndelse, 2den Pintsedag 1835, til ultimo December 1840, og disses Læstedrægtighed.

Indkommen.				Udgaaet.				Summa.		Anmærkninger.
Hvorfra.	Ladningen.	Fartøier.	Læster.	Hvortil.	Fartøier.	Læster.		Fartøier.	Læster.	
1835.				1835.						Fra Amtsfjellet eller Pælediget til den lille sydlige Kanal 5,500 Al. Denne er for Tiden lukket.
uden derom videre kan forklares		10			9					Derfra til Agger Kanal 2,500 — 8,000 Al.
1836.				1836.						Kanalens Brede er circa 10 à 1200 Alen.
Fra				Til						Derfra til den nordre Kanal 2,035 Al.
Altona 9	Stykgods 8			Altona 10						Kanalens Brede 360 —
England 2	Steenkul 2			England 6						fra denne til Agger Kirkebakke 5,400 —
Norge 5	Trælast 2			Norge 8						er 7,795 Al.
Indenlandsk 1	Salt 1			Holland 4						Landtungen Norden for Agger Kanal er fra nogle 100 til 2 à 3000 Alen, beroende paa Fjordens høiere og lavere Vandstand.
	Korn 1			Sverrig 1						
	Ballast 3	17	219	Indenlandsk 1	30	468½		47	687½	
1837.				1837.						Kanalens Dybde, saavel paa Revlerne, som Fjordgrunden, beroer paa Vinden og Strømmens stærkere og mindre Fart, og er fra 5 til 7 Fod, hvor den er grundest.
Fra				Til						
Altona 17	Stykgods 16			Altona 18						
England 9	Steenkul 9			England 11						
Norge 15	Trælast 10			Norge 18						
Holland 1	Ballast 8			Holland 1						
Indenlandsk 1				Sverrig 1						
		43	504	Kjøbenhavn 1						
					50	642½		93	1,146½	Lodspengene, som snart ventes forandrede, ere for Tiden fra 1ste April til 30te September: For Fartøier over 6 Læster 1 Rbd. 48 Sk. under 6 Læster . . 1 — = — pr. Fod, fra 1ste October til 31te Marts ⅓ mere; for heel Gjennemseiling derimod kun det Halve indtil Ankerpladsen, og omvendt.
1838.				1838.						
Fra				Til						
Altona 18	Stykgods 18			Altona 26						
England 11	Steenkul 11			England 9						
Norge 34	Trælast 34			Norge 28						
Holland 1	Hør 2			Holland 5						
Rusland 2	Rug 1			Sverrig 6						
Sverrig 1	Ballast 7			Indenlandsk 3						
Indenlandsk 6										
		73	864½		77	1,025½		150	1,890	
1839.				1839.						Lodstvang existerer ikke. Prikke- eller Kabepenge er 4 Sk. pr. Læst med Lods og 8 Sk. uden Lods.
Fra				Til						
Altona 35	Stykgods 29			Altona 28						
England 10	Steenkul 8			England 25						
Norge 111	Trælast 111			Norge 103						
Holland 2	Hør og Hamp 1			Rusland 1						
Rusland 1	Ballast 25			Holland 2						
Indenlandsk 15				Frankrig 1						
		174	1,872¼	Indenlandsk 5						
					165	1,757¼		339	3,629½	
1840.				1840.						
Fra				Til						
Altona 35	Stykgods 27			Altona 24						
England 16	Steenkul 14			England 37						
Norge 132	Trælast 129			Norge 130						
Holland 2	Salt 3			Holland 1						
Hamborg 1	Ballast 25			Frankrig 1						
Indenlandsk 12										
		198	1,946		193	1,877¾		391	3,823	
							Summa	1,020	10,177¼	

B.

Tabel

over

Udførselen af Kornvarer og andre Produkter fra Thisted Amt i Aarene 1838, 1839 og 1840.

Aar og Sted.	Rug.	Byg. uforædlet.	Byg. Gryn.	Byg. Malt.	Havre.	Ærter.	Vikker.	Rapsæd og Roesrø.	Hørfrø og Kornfrø.	Summa.	Kartofler.	Brændevin.	Smør.	Kjød, ferskt og saltet.	Kjød, røget.	Flesk, saltet.	Talg.	Vox.	Huder og Skind af stort Qvæg og Heste.	Huder og Skind af Kalve, Faar og Lam.	Uld, raa.	Uld, Kalkuld.	Uld, Kradsuld.	Kreaturbeen.	Fisk, saltet.	Levende Kreaturer. Qvæg.	Levende Kreaturer. Faar.	Levende Kreaturer. Svin.
	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Tdr.	Potter.	Tdr.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Værdi Rbd.	Stkr.	Stkr.	Stkr.
1838 Thisted	21	3,590	203	″	3,811	831	″	520	728	9,704	124	″	599	987	53	4,080	574	1,024	52,028	12,535	84,051	1,343	″	251,800	″	203	354	59
1838 Nykjøbing	14	853	67	″	2,136	2	9	1,692	128	4,901	22	″	450	400	″	″	477	306	4,683	3,796	62,137	1,297	″	223,498	396	74	41	″
Summa til fremmede Steder og til Hertugdømmerne	35	4,443	270	″	5,947	833	9	2,212	856	14,605	146	″	1,049	1,387	53	4,080	1,051	1,330	56,711	16,331	146,188	2,640	″	475,298	396	277	395	59
1839 Thisted	1,001	13,038	294	″	15,306	717	17	566	90	31,029	380	73	441	644	8	10,735	208	2,051	37,472	23,345	91,845	1,094	″	88,262	″	130	286	80
1839 Nykjøbing	844	1,976	108	″	5,580	9	29	101	46	8,693	172	40	187	368	40	655	″	″	8,673	714	24,614	1,761	″	″	″	83	4	18
Summa til fremmede Steder og til Hertugdømmerne	1,845	15,074	402	″	20,886	726	46	667	136	39,722	552	113	628	1,012	48	11,390	208	2,051	46,145	24,059	116,459	2,855	″	88,262	″	213	290	98
1840 Thisted	834	11,993	324	10	14,135	43	″	″	250	27,589	945	″	584	960	256	12,495	215	1,618	30,574	13,206	21,091	″	″	209,020	″	87	236	236
1840 Nykjøbing	453	7,601	39	37	11,558	″	18	750	8	20,464	4	″	289	″	″	10,262	1,928	187	12,095	2,872	8,562	494	48,976	68,240	″	62	2	5
Summa til fremmede Steder og til Hertugdømmerne	1,287	19,594	363	47	25,693	43	18	750	258	48,053	949	″	873	960	256	22,757	2,143	1,805	42,669	16,078	29,653	494	48,976	277,260	″	149	238	241
Desuden fra Thisted Toldsted til indenlandske Steder s. A.	222	1,321	″	″	2,579	″	″	102	″	4,224	″	″	65	″	″	″	668	320	″	″	110,800	″	″	″	″	″	″	″
Summa 1840	1,509	20,915	363	47	28,272	43	18	852	258	52,277	949	″	938	960	256	22,757	2,811	2,125	42,669	16,078	140,453	494	48,976	277,260	″	149	238	241

C.

Tabel

over

Indførselen ved Thisted Toldsted over nedenanførte Produkter fra 1838 til 1840.

Aar.	Korn-brændeviin.	Hvedemeel.	Hør, uheglet.	Hamp, uheglet.
	Potter.	Pd.	Pd.	Pd.
1838 A. Fra indenlandske Steder	87,898	4,315	33,338	26,160
1838 B. Fra udenlandske —	″	5,494	34,658	43,110
Summa	87,898	9,809	67,996	69,270
1839 A. Fra indenlandske Steder	106,972	14,105	40,540	51,233
1839 B. Fra udenlandske —	1,512	4,580	9,041	14,368
Summa	108,484	18,685	49,581	65,601
1840 A. Fra indenlandske Steder	116,460	9,484	″	″
1840 B. Fra udenlandske —	72	7,084	39,563	39,310
Summa	116,532	16,568	39,563	39,310
Ved Nykjøbing Toldsted er tillige indført saavel fra inden- som fra udenlandske Steder. . 1838	45,404	11,620	″	″
1839	59,101	11,017	″	″
1840	62,421	10,335	″	″

NB. Paa Indførselen af Hør og Hamp mangler jeg herfra Angivelse.

D.

Tabel

over

Skibsfarten fra og til Thisted Toldsted, sammenlignet for Aarene 1837, 1826 og 1834.

Stederne, hvorfra og hvortil Skibene ere clarerede.	1837. Skibenes Antal.	1837. Commerce-Læster.	1826. Skibenes Antal.	1826. Commerce-Læster.	1834. Skibenes Antal.	1834. Commerce-Læster.
Fra Norge til Thisted	69	545	124	528½	104	575
— Storbrittanien og Irland — —	9	148	″	″	″	″
— Rusland — —	2	19½	″	″	″	″
— Holland — —	1	15½	″	″	″	″
Fra Udlandene i det Hele — —	81	728	124	528½	104	575
— Jylland — —	1	11½	″	″	9	61½
— Altona — —	29	287	3	33	10	90
Summa indclarerede	111	1,026½	127	561½	123	726½
Til Norge fra Thisted	77	642½	120	505½	107	583½
— Sverrig — —	1	21½	″	″	″	″
— Storbrittanien og Irland — —	11	197½	″	″	2	21½
— Rusland — —	2	19½	″	″	″	″
— Holland — —	1	15½				
— Preussen — —	1	11½	″	″	″	″
Til Udlandene i det Hele — —	93	908	120	505½	109	608
— Kjøbenhavn — —	1	15	1	6	″	″
— Altona — —	31	313½	3	33	8	78½
Summa udclarerede	125	1,236½	124	544½	117	686½

E

Tabel

over

Kreaturholdet i Thisted Amt i Februar 1838.

	Heste.			Qvæg.				Svin og Grise.		Faar og Lam.		I Aaret 1837 opfødtes:				Bistader.	
	Fuldvorne.	Plage og Føl.	Det samlede Antal.	Køer.	Stude og Tyre over 3 Aar.	Ungqvæg til Opdræt.	Det samlede Antal.	I Februar 1838.	I Juni 1837.	I Februar 1838.	I Juni 1837.	Føl.	Kalve.	Lam.	Grise.	I Februar 1838.	Optagne i 1837.
Vesterhan-Herred	1,278	326	1,604	3,110	389	1,556	5,055	174	468	8,979	12,216	164	921	3,723	423	572	337
Hillerslev —	1,126	303	1,429	2,538	675	1,731	4,944	120	367	12,191	15,512	110	1,229	4,541	176	586	272
Hundborg —	837	240	1,077	1,874	666	1,747	4,287	141	370	11,502	15,224	130	779	3,694	267	602	233
Hassing —	1,067	431	1,498	2,660	892	2,245	5,797	460	562	11,417	14,739	173	1,511	5,007	680	504	294
Refs —	1,454	456	1,910	3,365	1,173	2,960	7,498	896	1,244	14,661	21,644	140	2,429	8,100	871	558	402
Nørre —	1,118	469	1,587	2,094	1,484	1,771	5,349	360	557	10,728	13,951	201	943	4,907	417	395	253
Sønder —	1,302	368	1,670	2,500	1,315	1,954	5,769	386	522	10,465	13,713	162	1,444	4,624	392	452	273
	8,182	2,593	10,775	18,141	6,594	13,964	38,699	2,537	4,090	79,943	106,999	1,080	9,256	34,508	3,226	3,669	2,064

F.

Oversigt

over

et Schæferi-Regnskab:

A. Paa 200 Beder og Faar af Merinos-Racen.

Fra 1ste Mai 1839 til 1ste Mai 1840 solgt.			Penge, rede Sølv.		
			Rbd.	Mk.	Sk.
150 Beder à $3\frac{1}{4}$ Pd. Uld i een Klipning, er $487\frac{1}{2}$ Pd.					
50 Faar à $2\frac{3}{4}$ — — — — $137\frac{1}{2}$ —					
	625 Pd. Uld à 4 Mk. 6 Sk. . . .		455	4	6
30 Lam à $\frac{3}{4}$ — — — —	$22\frac{1}{2}$ — — à 2 — 13 — . . .		10	3	4
Desuden Bug- og Beenuld	96 — — à 2 — 6 — . . .		38	=	=
		Summa	504	1	10
		Eller for 1 Merinos-Faar	2	3	4

B. Paa 900 Faar af den blandede danske Race.

Fra 1ste Januar til ultimo December 1839 solgt.			Penge, rede Sølv.		
			Rbd.	Mk.	Sk.
600 Beder à 6 Pd. Uld i 2 Klipninger, er 3,600 Pd.					
300 Faar à 4 — — — — 1,200 —					
300 Lam à $1\frac{1}{2}$ — — — — 450 —					
	5,250 Pd. Uld à 2 Mk. 8 Sk. . .		2,187	3	=
Til Slagtning: 100 Beder à 4 Rbd. . . . 400 Rbd.					
50 Faar à 3 — . . . . 150 —					
150 Lam à 1 — . . . . 150 —					
	. . . . .		700	=	=
		Brutto-Indtægt	2,887	3	=
Derfra Omkostninger:					
3 Rogteres Kost og Løn, aarligen à 36 Rbd.	108 Rbd.				
Til at vaske 100 Faar 4 Piger, til at klippe 8, à 2 Mk. dagligen . .	72 —				
Til hvert Faar i Vinterrøgt $\frac{1}{2}$ Skp. Byg, à 16 Mk. pr. Tde.	150 —				
	. . . . .		330	=	=
		Netto-Indtægt	2,557	3	=
		Eller for et dansk Faar	2	5	=

G.

Jordernes Besaaening og Udbytte.

	Jorderne besaaes sædvanligen med:															Jorderne have desuden i 1837 været besaaede med:							
	Hvede.		Rug.		Byg.		Havre.		Boghvede.		Ærter og anden Bælgsæd.		Kartofler og andre Rodfrugter uden for Haverne.		Kløver eller Græsfrø.	Vinterraps.		Sommerraps.		Hør.			Hamp.
																	der have givet				der have givet		
	Tdr.	Fold.	Tdr.	Fold.	Tdr.	Fold.	Tdr.	Fold.	Tdr.	Fold.	Tdr.	Fold.	Tdr.	Fold.	Lpd.	Tdr. Land,	Tdr. Frø.	Tdr. Land.	Tdr. Frø.	Tdr. Land,	Tdr. Frø.	uheglet Hør Lpd.	
Vesterhan-Herred .	6	6½	2,328½	4¾	2,185½	5	1,317	3½	¼	7	458¼	3¾	898	8	219½	87¼	270½	1¼	3¼	4½	5¾	53	
Hillerslev — . .	1	6	2,169	4½	2,879	5¼	3,262	4¾	=	=	1,051	4	521	9¼	394	2	18½	=	=	=	=	=	
Hundborg — . .	8	4	1,080	4¾	2,420½	5½	3,335	5	=	=	784	4½	786½	9¼	395	=	=	=	=	4½	9	39½	
Hassing — . .	1	4	1,078	4½	2,781	5¼	5,102½	4½	=	=	566½	3½	1,464	9	501	3½	10	=	=	18	23⅝	186	Intet.
Refs — . .	18	5	1,587½	5	4,376	6	7,406	5¾	½	2¼	897½	5	1,476½	9¾	1,017	=	=	=	=	43½	55	555½	
Nørre — . .	24⅓	5	839½	5	3,359	6¼	4,658½	5	=	=	443	5	592	9¼	552	1	8	=	=	54½	112½	589½	
Sønder — . .	7	7	1,405	5	3,501½	6½	6,438	5¼	=	=	662½	5	732½	9¾	617½	26	318	1	2	73½	103	985	
	65½	5¼	10,487½	4¾	21,502½	5¾	31,519	5	¾	4	4,862¾	4½	6,470½	9	3,696	119¾	625	1¼	5¼	198½	308⅞	2,408½	